

*PAGINAE
HISTORIAE*

SBORNÍK
NÁRODNÍHO
ARCHIVU
19

© Národní archiv, 2011

ISBN 978-80-86712-98-7

ISSN 1211-9768

Obsah

Studie

- 7 OBSAZOVÁNÍ ÚŘADU KRAJSKÉHO HEJTMANA V ČECHÁCH ZA VLÁDY FERDINANDA I. A SOUPIS KRAJSKÝCH HEJTMANŮ Z LET 1537/1538 – 1560/1561 PODLE REGISTER ČESKÉ KRÁLOVSKÉ KANCELÁŘE
/ Petr Mareš /
- 96 OBRAZ ČINNOSTI PRAŽSKÉHO APELAČNÍHO SOUDU V LETECH 1672–1682 VE SVĚTLE ORTELNÍCH MANUÁLŮ A KNIH PROTOKOLŮ
/ Klára Woitschová /
- 116 HUBERT RIPKA (1895–1958): „SOVĚTOFIL“ NEBO „ZÁPADOFIL“? OSUD POLITIKA, KTERÝ SE STAL OBĚTÍ ČESKOSLOVENSKÉHO BOJE ZA SVOBODU A DEMOKRACII
/ Zuzana Loubetová /
- 158 OSIDLOVACÍ ÚŘAD A FOND NÁRODNÍ OBNOVY (UMÍSTĚNÍ, PERSONÁLNÍ OBSAZENÍ A ORGANIZAČNÍ STRUKTURA CENTRÁLY A OBLASTNÍCH ÚŘADOVEN V LETECH 1945–1951)
/ Karel Řebáček /

Materiály

- 205 ŽIVOT MALÍŘE A KARIKATURISTY FEDORA PETRIKOVSKÉHO (1905–1968)
/ Petr Karlíček /
- 217 ZPŘÍSTUPNĚNÍ FONDU STÁTNÍ TAJEMNÍK U ŘÍŠSKÉHO PROTEKTORA V ČECHÁCH A NA MORAVĚ
/ Monika Sedláková /
- 247 KORESPONDENCE KARLA ČAPKA A HUBERTA RIPKY
/ Jan Bílek - Jana Bílková /

Vědecké projekty a projekty disertačních prací

- 253 NUCENÁ PRÁCE ČESKÉHO OBYVATELSTVA PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA V OBDOBÍ NACISTICKÉ OKUPACE. PROJEKT NĚMECKÉ NADACE EVZ
/ Zdeňka Kokošková /
- 259 PROJEKT BEZPEČNOSTNÍHO VÝZKUMU „ZAJIŠTĚNÍ OCHRANY ARCHIVNÍCH DOKUMENTŮ DŮLEŽITÝCH PRO POTŘEBY STÁTU“
/ Karel Koucký /

- 265 NÁRODNÍ PROGRAM MIKROFILMOVÁNÍ A DIGITÁLNÍHO ZPŘÍSTUPNĚNÍ DOKUMENTŮ OHROŽENÝCH DEGRADACÍ KYSELÉHO PAPÍRU KRAMERIUS, 5. ROK V KNIHOVNĚ NÁRODNÍHO ARCHIVU. DIGITALIZACE DENÍKU ČESKOSLOVENSKÁ REPUBLIKA
/ *Dagmar Spáčilová* /
- 270 PODPROJEKT „ZÁMECKÁ KNIHOVNA VALDŠTEJNŮ NA ZÁMKU V DOKSECH – SIGNATURA A 75 – LETÁKY O TŘICETILETÉ VÁLCE“ – 5. ETAPA (VISK – MEMORIAE MUNDI SERIES BOHEMICA 2010) KNIHOVNY NÁRODNÍHO ARCHIVU
/ *Václav Bartůšek* /
- 273 LENNÍ INSTITUT NA STATCÍCH ČESKÉHO KRÁLE V OBDOBÍ STŘEDOVĚKU A V RANÉM NOVOVĚKU
/ *Markéta Novotná* /
- 277 ZEMSKÝ SOUD VĚTŠÍ V ČECHÁCH 1542–1620. PROSOPOGRAFICKÁ ANALÝZA PŘÍSEDÍCÍCH
/ *Petr Mareš* /
- 283 TESTAMENTÁRNÍ PRAXE V JIHLAVĚ V LETECH 1578–1624. TESTAMENTY JAKO PRAMENY PRO DĚJINY RODINNÝCH STRUKTUR, HISTORICKOU DEMOGRAFII A SOCIOTOPOGRAFII
/ *Pavla Jirková* /
- 286 POSTAVENÍ VENKOVSKÝCH ŽIDŮ V 18. A 19. STOLETÍ NA PŘÍKLADU PANSTVÍ KOUNICE V ČECHÁCH
/ *Michaela Munková* /
- 289 DUCHOVÉ DĚJINY V KONTEXTU ČESKÉ A EVROPSKÉ HISTORIOGRAFIE 19. A 20. STOLETÍ
/ *Mikuláš Čtvrtník* /
- 293 ZTRÁTA PODKARPATSKÉ RUSI V LETECH 1944–1945
/ *David Hubený* /
- 297 ZBROJNÍ VÝROBA A EXPORT V ČESKOSLOVENSKU V LETECH 1945–1953
/ *František Frňka* /

Zprávy

- 301 NÁRODNÍ ARCHIV V ROCE 2010
/ *Eva Drašarová* /
- 337 PUBLIKAČNÍ ČINNOST NÁRODNÍHO ARCHIVU A JEHO PRACOVNÍKŮ ZA ROK 2010
/ *Olga Pospíšilová* /
- 352 POKUS O REKONSTRUKCI ARCHIVU PETIČNÍHO VÝBORU VĚRNÍ ZŮSTANEME NA ZÁKLADĚ AKVIZIC OSOBNÍCH FONDŮ
/ *Zora Machková* /

356 OSOBNÍ ARCHIV GENERÁLA MILOŠE KNORRA

/ *Lenka Kločková* /

364 OSOBNÍ ARCHIV BOHUMILA ŠIMONA

/ *Jarmila Pešková* /

Literatura

378 SOUPIS ŽIDOVSKÝCH FAMILIANTŮ V ČECHÁCH Z ROKU 1783.

EDICE PRAMENE

/ *Michaela Munková* /

380 MARIE ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ: ZÁPISKY I. (1880–1884)

/ *Libor Svoboda* /

382 MAREŠ, PETR: OBSAZOVÁNÍ ÚŘADU KRAJSKÉHO HEJTMANA
V PŘEDBĚLOHORSKÉM OBDOBÍ A SOUPIS KRAJSKÝCH HEJTMANŮ
NA ZÁKLADĚ DOCHOVANÝCH PRAMENŮ Z LET 1563/1564–1616/1617

/ *Markéta Novotná* /

385 ARCHIVÁŘI. SBORNÍK STUDIÍ PHDR. JOSEFA KOLLMANNA

/ *Renata Kuprová* /

387 VÁCLAV KAPLICKÝ: HRST VZPOMÍNEK Z DOSPĚLOSTI

/ *Miroslav Gregorovič* /

392 REKVIEM ZEMĚDĚLSKO-LESNICKÉ ARCHIVÁŘCE A AGRÁRNÍ HISTORIČCE.
IN MEMORIAM PHDR. JANY PŠENIČKOVÉ

/ *Pavel Koblasa* /

394 KORESPONDENCE T. G. MASARYK – STAROČEŠI

/ *Milan Vojáček* /

396 FÉMOVÝ SOUD NEBO POLICEJNÍ PROVOKACE?

/ *Milan Vojáček* /

399 JOSEF BOROVIČKA. OSUDY ČESKÉHO HISTORIKA VE 20. STOLETÍ

/ *Mikuláš Čtvrtník* /

403 ALEŠ SKŘIVAN ML.: ČESKOSLOVENSKÝ VÝVOZ DO ČÍNY 1918–1992

/ *Pavel Dufek* /

407 STUDIE O RUKOPISECH 2007–2009

/ *Václav Bartůšek* /

413 HUGH A. TAYLOR: IMAGINING ARCHIVES

/ *Mikuláš Čtvrtník* /

417 JAKUB DOLEŽAL: STRÍPKY Z MOZAIKY PROTEKTORÁTNÍ SPOLEČNOSTI

/ *David Hubený* /

420 FRANTIŠEK HOFFMANN: IGLAVIENSIA

/ *Pavla Jirková* /

*Obsazování úřadu krajského
hejtmana v Čechách za vlády
Ferdinanda I. a soupis krajských
hejtmanů z let 1537/1538–1560/1561
podle register české královské kanceláře*
/ Petr Mareš /

Úvod

Tento článek navazuje na studii o obsazování úřadu krajského hejtmana v předbělohorských Čechách, vydanou spolu se soupisem krajských hejtmanů z let 1563/1564–1616/1617,¹ a na soupis krajských hejtmanů z let 1552/1553–1556/1557, uveřejněný v Časopisu Národního muzea.² Byl-li hlavním pramenem pro mé dosavadní stati aktový materiál pocházející z činnosti české královské kanceláře,³ vycházejí předkládaná studie a soupis kraj-

- 1 Mareš, Petr: Obsazování úřadu krajského hejtmana v předbělohorském období a soupis krajských hejtmanů na základě dochovaných seznamů z let 1563/1564–1616/1617, Praha 2009.
- 2 Mareš, Petr: Obsazení úřadu krajského hejtmana v Čechách v letech 1553/1554–1556/1557. ČNM. Řada historická– Series Historia, 179, 1–2, 2010, s. 42–62.
- 3 Původní registratura české kanceláře se nedochovala v celku. Její pozůstatky dnes tvoří část fondu Stará manipulace, uloženého v Národním archivu, který vznikl sloučením a zmanipulováním starých registratur české kanceláře, českého místodržitelství a české komory do jednoho celku mezi druhou polovinou 18. století a druhou polovinou 19. století a který obsahuje písemný materiál z období let 1526–1818. Viz Státní ústřední archiv v Praze. Průvodce po archivních fondech a sbírkách I/1. Praha 1997, s. 109–112 a Kollmann, Josef: Dějiny ústředního archivu českého státu, Praha 1992, zvl. s. 193–498. Zbytky písemností týkajících se krajského hejtmánství, zejména seznamy vybraných krajských hejtmanů a písemnosti zaznamenávající mechanismus obsazování krajského hejtmánství v období od roku 1550 do druhé poloviny 18. století, jsou ve Staré manipulaci uloženy pod inv. č. 1605, sign. K 26/1–10, Kraje a krajské zřízení v Čechách, karton č. 1130–1135. Pro zmíněnou knihu jsem vyčerpал materiál pouze z doby před Bílou horou. Pět seznamů stejné provenience, uložených dnes v Archivu Národního muzea, jsem vyčerpал pro zmíněný článek v Časopisu Národního muzea. Pro upřesnění dodávám, že seznamy uložené v Národním archivu ve fondu Stará manipulace a v Archivu Národního muzea jsou seznamy pouze vybraných krajských hejtmanů, které byly posléze předloženy panovníkovi ke schválení. Naproti tomu seznamy přepsané do královských register, která jsou uložena v Národním archivu, jsou seznamy skutečně jmenovaných krajských hejtmanů.

ských hejtmanů z kancelářských register, ve kterých se k tématu krajských hejtmanství nacházejí také písemnosti osvětlující postup při jejich obsazování včetně několika seznamů jmenovaných krajských hejtmanů.⁴ Soupis doplňují o jedinečně dochovaný soudobý opis seznamu jmenovaných krajských hejtmanů pro rok 1540/1541, uložený dnes v SOA Třeboň ve fondu Historica Třeboň.⁵ Seznam pro tento rok se totiž nedochoval ani v královské registratuře, ani v královských registrech. Cílem tohoto článku je, podobně jako dříve, diplomaticko-správní analýza písemného materiálu. I nyní přitom pohlížím na danou problematiku pouze z hlediska dějin správy a diplomatiky a ponechávám zatím stranou působnost krajských hejtmanů. Z uvedeného pramene sice zaznamenávám všechny písemnosti týkající se krajských hejtmanů a krajského hejtmanství, vy excerpoval jsem ale jenom ty, které vypovídají o jednotlivých fázích obsazování tohoto úřadu, o seznamech jmenovaných krajských hejtmanů, nebo o změnách v průběhu funkčního období hejtmanů.⁶

Zhodnocení pramene

V neúplné řadě dochovaná registra české královské kanceláře tvoří podstatnou část fondu Královská registra (RG), uloženého v Národním Archivu.⁷ Fond je uměle vytvořeným souborem register a kopiířů několika samostatných původců. Nejpočetněji jsou zastoupena registra české královské kanceláře a české komory. Rozborem a také otázkou registrování v královské kanceláři se dosud detailně zabývali Jaromír Čelakovský⁸, Václav Letošník⁹, Karel Stloukal¹⁰ a Zdeněk Kristen¹¹. Průzkum register přinesl s ohledem na studo-

4 Za upozornění na seznamy krajských hejtmanů v královských registrech jsem zavázán PhDr. Karlu Müllerovi, řediteli Zemského archivu v Opavě.

5 SOA Třeboň, fond Historica Třeboň 1216–1682, sign. 4085. Vzhledem k nedostatečné pramenné základně zatím nelze s jistotou určit, zda se jedná o opis vybraných a nebo jmenovaných hejtmanů. Přikláním se spíše ke druhé variantě.

6 K obecné charakteristice krajských hejtmanů s uvedením jejich povinností a nejdůležitějších správních funkcí souhrnně s odkazy na další prameny a literaturu viz Mareš, P.: *Obsazování*, s. 9–10.

7 Blíže o tomto fondu viz Státní ústřední archiv v Praze. Průvodce, s. 121–124. Podle průvodce fond tvoří 174 knih z let (1301, 1329) 1527–1669. Několik dalších register je pak součástí fondů Salbuchy, Česká dvorská kancelář a Desky hejtmanství německých lén. Srov. též Kollmann, J.: *Dějiny ústředního archivu*, zvl. s. 31–38. Jedno registrum česky psaných listů poselacích krále Ferdinanda I. z let 1554–1556 je uloženo v Národní knihovně v Praze (dále jen NK), v Oddělení rukopisů a starých tisků (dále jen ORST), sign. XVII A 27.

8 Čelakovský, Jaromír: *O domácích a cizích registrech, zvláště o registrech české a jiných rakouských dvorských kanceláří*. Rozpravy KČSN VII/3, Praha 1889–1890.

9 Letošník, Václav: *Registra otevřených listů české kanceláře*. ČAS, III, 1926, s. 36–63 a IV, 1926–1927, s. 49–102.

vané téma následující závěry. Ze strany původce jsou pro tuto studii stěžejními registra vedená v královské kanceláři. Ta v první řadě členíme podle expedic, které je vedly, na jazykově česká (vedená českou expedicí) a jazykově německá (vedená německou expedicí)¹². Zásadní význam má přitom jazykově česká řada register. Po obsahové stránce členíme registra královské kanceláře podle diplomatických kategorií. Ve skupině jazykově českých register tak nacházíme samostatné řady pro registrování majestátů (tj. majestátů / privilegií, něm. Majestalien), listů otevřených (tj. mandátů, dekretů, duplátů, glejtů, recessů apod., něm. všeobecně kaiserliche Befehle)¹³ a listů zavřených nebo také poselacích (tj. missivů, něm. Missiven).

Stěžejními pro dané téma jsou registra česky psaných listů otevřených a česky psaných listů poselacích. V nich nalezneme k otázce krajského hejtmanství přeepsané koncepty formulářů jmenovacích listů, seznamy jmenovaných krajských hejtmanů, písemnosti panovníků nebo arciknížete Ferdinanda adresované kompetentním úřadům a úředníkům nebo jednotlivcům z řad české šlechty zaznamenávající jednotlivé fáze mechanismu obsazování tohoto úřadu nebo týkající se případné proměny krajských hejtmanů v průběhu funkčního období, a písemnosti týkající se působnosti krajských hejtmanů. Z jazykově německé řady register je pro dané téma důležitá pouze řada register listů poselacích, ve kterých se nachází písemnosti panovníků nebo arciknížete Ferdinanda adresované kompetentním úřadům a úředníkům nebo jednotlivým šlechticům a písemnosti k působnosti krajských hejtmanů, avšak nikoliv koncepty jmenovacích listů ani seznamy jmenovaných hejtmanů.

Z pohledu fungování královské kanceláře, resp. jejích expedic se v případě konceptů přepisovaných do register setkáváme s finální částí kancelářské práce. Po schválení konceptů nově vznikajících písemností byly na jejich základě vyhotoveny čistopisy, které byly po podepsání a zapečetění odeslány adresátovi. Koncepty byly po vyhotovení čistopisů na konci každého

10 Stloukal, Karel: Česká kancelář dvorská 1599–1608. Pokus z moderní diplomatiky, Praha 1931, s. 87–94.

11 Kristen, Zdeněk: Listy poselací a jejich registra v královské kanceláři české až do Bílé hory. (Příspěvek k novější české diplomacie). ČAS, V, 1927, s. 1–109; týž: K otázce register a registrování listů poselacích v české kanceláři dvorské na počátku XVII. století. ČAS, IX–X, 1931–1932, s. 218–234.

12 Královská kancelář sídlila trvale na Pražském hradě. Pokud nebyl panovník v království, byla u jeho dvora její česká expedice. Na počátku 60. let 16. století došlo k rozdělení expedice na českou a německou. Stručné dějiny královské kanceláře do roku 1620 viz Státní ústřední archiv v Praze. Průvodce, s. 74–81.

13 Kollmann, J.: Dějiny ústředního archivu, s. 36. Za vlády Ferdinanda I. se od register listů otevřených oddělila samostatná registra dekretů a recessů a samostatná registra glejtů, ovšem jen dočasně. Srov. Stloukal, K.: Česká kancelář dvorská, s. 88, pozn. 1.

měsíce předány registrátorům. Ti je rozdělili podle diplomatických druhů, chronologicky seřadili, očíslovali, zapsali do expedičních protokolů a nakonec přepsali do register (dochovány především ve fondu Královská registra). Po určité době byly koncepty uloženy do obalů, na které byl nadepsán druh písemností, měsíc a rok, a takto vzniklé fascikly byly uloženy do registratury (tato akta jsou dochována především ve fondu Stará manipulace).¹⁴ Jak v případě register, tak v případě registratury jde tedy o totožného původce písemností. V registrech královské kanceláře se nachází konceptní materiál týkající se obsazování krajského hejtmanství v celistvější podobě pouze z doby Ferdinanda I. Pro pozdější období se ve stejném prameni setkáme jen s náhodnými jednotlivinami. Je ale potřeba upozornit, že v ani jednom případě registra nezachycují celý průběh mechanismu obsazování krajského hejtmanství v jednom funkčním období. Příčiny torzovitého dochování písemného materiálu v registrech jsou dvojího charakteru. V první řadě jsme limitováni jejich samotným fyzickým dochováním. Ve druhé řadě dílčí analýza prokázala, že ne ve všech případech byl do nich přepsán každý jmenovaný typ písemností. Přepisování konceptů bylo pod vlivem nárůstu písemné agendy kanceláře a jejich expedic postupem doby čím dál více nesystematické, přičemž výběr přepisovaných písemností závisel na uvážení a rozhodnutí registrátorů.¹⁵ Nejstarší prameny ke krajskému hejtmanství se v registrech datují už od 20. let 16. století, seznamy krajských hejtmánů s mezerami pouze pro roky 1537/1538–1560/1561. Naopak ve fondu Stará manipulace se nejstarší písemnost datuje až od roku 1550 (chronologická řada pokračuje dále do druhé poloviny 18. století) a nejstarší seznam až od roku 1563/1564, resp. 1552/1553 (s mezerami také do druhé poloviny 18. století).¹⁶ Pouze pro léta 1552/1553, 1553/1554, 1554/1555, 1555/1556 a 1556/1557 se seznamy docho-

14 Kollmann, J.: Dějiny ústředního archivu, s. 31–32.

15 Kollmann, J.: Dějiny ústředního archivu, s. 35; Stloukal, K.: Česká kancelář dvorská, s. 91.

16 Viz pozn. č. 3. Ve fondu Stará manipulace je nejstarším seznamem krajských hejtmánů seznam pro rok 1563/1564. Původně sem ale provenienčně patřily seznamy pro roky 1552/1553, 1553/1554, 1554/1555, 1555/1556 a 1556/1557, uložené dnes v Archivu Národního muzea v Praze. Ty do něj přinesl s největší pravděpodobností Václav Schulz, v letech 1878–1915 archivář a v letech 1913–1915 ředitel Archivu Národního muzea.

17 Porovnání prokázalo, že téměř veškeré změny v seznamech vybraných krajských hejtmánů byly provedeny v průběhu jejich schvalování, popř. vyhotovování jmenovacích listů. Seznamy přepsané do register zaznamenávají už jen skutečně jmenované krajské hejtmany. První výjimkou je seznam pro rok 1556/1557, kdy je v registru zapsán jako hejtmán za panský stav v žateckém kraji „*Joachym Novohradský z Kolovrat na Želenicích*“. V seznamu vybraných hejtmánů je sice jeho jméno také zapsáno, bylo ale škrtnuto a nahrazeno jménem „*Jan Maštovský z Kolovrat na Krásném Dvoře*“. Ke změně na hejtmanském postu tedy muselo dojít až v průběhu funkčního období hejtmánů, přičemž ale nedošlo k opravě v seznamu přepsaného do register. Změna dokazuje, že

valy jak v královských registrech, tak v královské registratuře.¹⁷ Tato změna, jednak registrování v královských registrech bez uchování konceptů, jednak ukládání písemností do registratury a později do archivu bez jejich přepisování do register, není náhodná, zůstává zatím ale nevysvětlena.¹⁸

Na základě takového písemného materiálu lze rozšířit dosavadní vědomosti o obsazování úřadu krajského hejtmanství za vlády Ferdinanda I. a doplnit řadu dosud vydaných soupisů krajských hejtmanů.

Přehled dochování seznamů krajských hejtmanů a konceptů formulářů jmenovacích listů v královských registrech

Do register byly přepisovány koncepty písemností v chronologickém sledu, přičemž ve většině případů koncepty formulářů jmenovacích listů a seznamy pohromadě v pořadí: list poselců, seznam a mandát.¹⁹ Formuláře jmenovacích listů jsou až na několik výjimek přepsány bez uvedení jmen krajských hejtmanů a bez uvedení názvu kraje.²⁰ V jejich obsahu lze sledovat určitý vývoj.²¹ Forma a obsah seznamů jsou výsledkem schvalovacího procesu u panovníka a v královské kanceláři.²² V registrech evidujeme celkem

seznam vybraných hejtmanů byl i po jejich jmenování ještě určitou dobu užívanou pomůckou, než došlo k jeho uložení do registratury. Druhou výjimkou je seznam pro rok 1555/1556, kdy je mezi vybranými hejtmany za rytířský stav v boleslavském kraji zapsán „*Jan Rašín z Rýzmburka na Starém Hradě, [JMK rada]*“ (Mareš, P.: Obsazení, s. 47), v registru ale figuruje „*Smil Chlum z Chlumu na Doubravanech*“ (NK, ORST, sign. XVII A 27, fol. 255), a též seznam, kdy je mezi vybranými hejtmany za rytířský stav v litoměřickém kraji zapsán „*Jan Košťálovský Kaplíř ze Sulenice na Skalce, [JMK rada]*“ (Mareš, P.: Obsazení, s. 50), v registru ale figuruje „*Mikuláš Žďárský ze Žďáru na Všechlepech*“ (NK, ORST, sign. XVII A 27, fol. 255). Vysvětlení tohoto rozporu zůstává zatím otevřené.

18 O nesystémových důvodech absence většího množství písemností v královské registratuře z tohoto období více Kollmann, J.: Dějiny ústředního archivu, zvl. s. 36–38.

19 Následující přehled odhaluje, že v případě registrování konceptů jmenovacích listů a seznamů jmenovaných hejtmanů do královských register nebylo vždy důsledně dodržováno registrování podle diplomatických kategorií.

20 Výjimky viz s. 12.

21 Ke vzniku formulářů jmenovacích listů viz Mareš, P.: Obsazování, s. 33 a 35. Ve starších formulářích jmenovacích listů poselců jsou povinnosti hejtmanů širší. Vedle příkazu stíhat zemské zhoubce, mordýře, loupežníky a povaleče měli ještě zabezpečit: „[...] aby v témž kraji všechny věci pořádně v dobré svornosti mezi poddanými našimi státi a lidé naši bezpečně bez překážky jednoho každého kupectví a živnosti svých hleděti a je před nepřáteli k svému užítku provozovati mohli [...]“. V adrese formuláře mandátu je zase rozšířeno spektrum příjemců o „povětš horníky“. Viz např. RG 16. 1536–1538. Missiven. S. 86–88. Důležitou vývojovou změnou formulářů bylo také zavedení data výměny krajských hejtmanů o svátku svatého Jiří ve 40. letech 16. století. Srov. pozn. č. 75.

22 Analýza seznamů vybraných krajských hejtmanů byla s ohledem na jejich dochování provedena pouze u seznamů z let 1552/1553–1556/1557 (Mareš, P.: Obsazení, s. 42–44) a z let 1563/1564–1616/1617 (Mareš, P.: Obsazování, s. 21–24).

23 Seznamy pro rok 1537/1538, 1539/1540, 1546/1547, 1549/1550, 1551/1552, 1553/1554.

18 přepsaných seznamů. Některé z nich jsou uvedeny stručným nadpisem.²³ Pod nadpisem je napsán každý ze 14 krajů a pod každým krajem jména obou hejtmanů; prvního za panský stav a druhého za rytířský stav.²⁴ Forma zápisu jmen je poměrně jednotná, totiž: oslovení, jméno, příjmení, predikát a domicil.²⁵ Se zapsáním titulů a funkcí se až na jediný případ nesetkáme.²⁶ Jména jsou zapsána v 1. osobě jednotného čísla.²⁷ V seznamech pro roky 1537/1538, 1553/1554, 1557/1558, 1558/1559, 1559/1560 a 1560/1561 zaznamenáváme drobné opravy, týkající se většinou jen jednotlivých liter, jinak seznamy nenesou známky další manipulace. Přehled jmenovacích listů a seznamů přepsaných do královských register je následující:²⁸

Typ písemnosti	Místo a datum vydání
List poselací a mandát ²⁹	Innsbruck, 5. a 7. listopadu 1532
List poselací ³⁰	Pražský hrad, 25. dubna 1534

- 24 Pouze v seznamech pro roky 1537/1538 a 1551/1552 jsou jména hejtmanů zapsána vedle sebe ve stejném pořadí.
- 25 Oslovení chybí na seznamech pro roky 1545/1546, 1556/1557, 1557/1558, 1558/1559, 1559/1560 a 1560/1561. Predikát chybí u některých jmen na seznamech pro roky 1557/1558 a u dvou jmen na seznamu pro rok 1560/1561. Domicil schází na seznamu pro roky 1557/1558, v ostatních seznamech nanejvýš u jednotlivců.
- 26 Na seznamu pro rok 1552/1553 je za jménem hejtmana za panský stav v bechyňském kraji „Urozený Joachym z Hradce na Hradci“ zapsáno „purkrabě karlštejský“.
- 27 Pouze několik jmen v seznamu pro rok 1552/1553 je zapsaných ve 3. osobě jednotného čísla.
- 28 Citaci jednotlivých svazků register přebírám podle inventáře k fondu.
- 29 RG 169. RKP 2447. Kopíř poselacích českých listů Ferdinanda I. 1532–1533. S. 212–214, č. 170 a 171. Formulář listu poselacího, datovaný 5. listopadu, obsahuje jméno hejtmana za rytířský stav v hradeckém kraji. Formulář mandátu, datovaný 7. listopadu, obsahuje jména obou hejtmanů v hradeckém kraji.
- 30 RG 11. 1533–1534. Missiven. Fol. 89 (podle novodobého stránkování s. 178). Formulář listu poselacího je adresovaný do hradeckého kraje.
- 31 RG 13. 1534–1536. Missiven. S. 206–207. Formulář listu poselacího obsahuje jména obou hejtmanů v hradeckém kraji a formulář mandátu je adresovaný do hradeckého kraje.
- 32 RG 13. 1534–1536. Missiven. S. 539–540. Do register byly přepsány formuláře dvou listů poselacích, z nichž jeden je tradiční, druhý je jedinečným a zatím jediným svědectvím, že panovník mohl vědomě svým nařízením překročit jak zavedený mechanismus obsazování krajského hejtmanství, tak ustanovení práv a zřízení zemských. Byl totiž určen některým hejtmanům zastávajícím úřad už předešlý rok, a tímto byli jmenováni podruhé za sebou. Od tradičního formuláře se liší svým úvodem: „...[. . .]. Jakož si tohoto roku minul[ho] hajtmanství v kraji N. na žádost a z poručení naše[h]o sp[ra]voval a již čas vychází, abychom jiné hajtmany v témž kraji zříditi ráčili, ale po-

List poselací a mandát ³¹	Vídeň, 2. května 1535
2x list poselací a 1x mandát ³²	Innsbruck, 15. května 1536
List poselací, mandát a seznam pro rok 1537/1538 ³³	Pražský hrad, 21. dubna 1537
List poselací, mandát a seznam pro rok 1538/1539 ³⁴	Pražský hrad, 2. května 1538
List poselací, mandát a seznam pro rok 1539/1540 ³⁵	Pražský hrad, 9. května 1539
List poselací, mandát a seznam pro rok 1544/1545 ³⁶	Špýr, 9. a 2. dubna 1544
List poselací ³⁷ , mandát ³⁸ a seznam pro rok 1545/1546	Worms, 16. dubna 1545
List poselací, mandát a seznam pro rok 1546/1547 ³⁹	Vratislav, 18. dubna 1546
List poselací ⁴⁰ a mandát ⁴¹	Litoměřice, 3. června 1547

ně[va]dž sme uznati ráčili, že si pilně a bedlivě týž úřad hajtmanský v témž kraji N. sp[ra]jvoval, protož znajíc my hodnost osoby tvé, tebe s pilností žádáme poroučejíc, aby[s] takový úřad v kraji N. zase na se přijal a jej ještě do celéh[o] roku pořad zběhlé[h]o podle sta[tečného] N. v[ě]rného] n[á]šeho] ml[i]lého] nám k vuoli sp[ra]jvoval a [...].“ Seznam hejtmanů pro rok 1536/1537 ani pro rok 1535/1536 nebyl do register přepsán, proto nelze stanovit, kolika a kterých hejtmanů se opakovaně jmenování týkalo. Jmenovitě jsou známi zatím pouze Jan z Pernštejna a Mikuláš Trčka z Lípy. Srov. pozn. č. 128 a č. 137 a 138. Dosavadní výzkum prokázal, že k opakovanému jmenování bez alespoň roční pauzy docházelo nejčastěji omylem. Srov. s. 24–25.

33 RG 16. 1536–1538. Missiven. S. 86–88.

34 RG 16. 1536–1538. Missiven. S. 310–312.

35 RG 20. 1538–1540. Missiven. Fol. 114’–116.

36 RG 32. 1544. Missiven. Fol. 108’–110.

37 RG 34. 1545–1546. Missiven. Fol. 55’–56. Seznam byl přepsán do tohoto registra za list poselací.

38 RG 35. 1545–1549. Missiven. Fol. 20’. Označení registra je chybné. Podle obsahu a také titulní strany knihy se jedná o „*Registra listův odevřených, duplátův, glajtův, pod menší pečeti vyšlých, i také recessové najjasnějšího knížete a pána pana Ferdinanda, římského, uherského [etc.], českého [etc.] krále, [...].“*

39 RG 38. 1546–1547. Missiven. Fol. 37–38.

40 RG 41. 1547–1549. Missiven. Fol. 23’–24.

41 RG 35. 1545–1549. Missiven. Fol. 138’–139. Označení registra je chybné. Srov. pozn. č. 38.

42 RG 41. 1547–1549. Missiven. Fol. 116–116’. Seznam byl přepsán do tohoto registra za list poselací.

43 RG 35. 1545–1549. Missiven. Fol. 167’. Označení registra je chybné. Srov. pozn. č. 38.

44 RG 41. 1547–1549. Missiven. Fol. 325’–327 (podle původního foliování 98’–100).

45 RG 49. 1551–1553. Missiven. Fol. 18’–20.

46 RG 49. 1551–1553. Missiven. Fol. 240–242.

List poselací ⁴² , mandát ⁴³ a seznam pro rok 1548/1549	Augšpurk, 15. dubna 1548
List poselací, mandát a seznam pro rok 1549/1550 ⁴⁴	Pražský hrad, 14. dubna 1549
List poselací, mandát a seznam pro rok 1551/1552 ⁴⁵	Vídeň, 28. března 1551
List poselací, mandát a seznam pro rok 1552/1553 ⁴⁶	Prešpurk, 28. března 1552
List poselací, mandát a seznam pro rok 1553/1554 ⁴⁷	Vídeňské Nové Město, 20. dubna 1553
Seznam pro rok 1554/1555 ⁴⁸	Vídeň, 3. května 1554
Seznam pro rok 1555/1556 ⁴⁹	Augšpurk, 4. května 1555
List poselací, mandát a seznam pro rok 1556/1557 ⁵⁰	Pražský hrad, 10. května 1556
List poselací, mandát a seznam pro rok 1557/1558 ⁵¹	Pražský hrad, 13. dubna 1557
Seznam pro rok 1558/1559 ⁵²	Vídeň, 4. května 1558
List poselací, mandát a seznam pro rok 1559/1560 ⁵³	Augšpurk, 17. dubna 1559
List poselací, mandát a seznam pro rok 1560/1561 ⁵⁴	Vídeň, 5. května 1560

47 RG 49. 1551–1553. Missiven. Fol. 323'–325'.

48 NK, ORST, sign. XVII A 27, fol. 62–62'. Přepsání konceptů listu poselacího a mandátu bylo nahrazeno formulí: „*Vyhlášení hajtmanuov po krajích království Českého léta 1554 volených. Psáno též i hajtmanuom každému obzvláště. In forma 1553 najdeš.*“

49 NK, ORST, sign. XVII A 27, fol. 255–256. Přepsání konceptů listu poselacího a mandátu bylo nahrazeno formulí: „*Vyhlášení hejtmanuov po krajích království Českého léta 1555. Psáno každému zvláště. Ut in forma 1554.*“

50 RG 50. 1551–1560. Kaiserliche Befehle. Fol. 100–101'.

51 RG 50. 1551–1560. Kaiserliche Befehle. Fol. 132–133'.

52 RG 50. 1551–1560. Kaiserliche Befehle. Fol. 168'–169. Přepsání konceptů listu poselacího a mandátu bylo nahrazeno formulí „*In forma Comuni.*“

53 RG 50. 1551–1560. Kaiserliche Befehle. Fol. 198'–199'.

54 RG 50. 1551–1560. Kaiserliche Befehle. Fol. 231'–232'.

Do dalších register z uvedeného období, totiž č. 53⁵⁵, č. 55⁵⁶, č. 60⁵⁷, č. 62⁵⁸, č. 71⁵⁹, č. 97⁶⁰ a do salbuchu č. 288⁶¹, nebyl přepsán ani jeden typ zmíněných písemností.

Pro úplnost přehledu pramenné základny k tématu obsazování krajského hejtmanství v předbělohorských Čechách jsem ještě učinil průzkum v dochovaných registrech královské kanceláře pro období 1566–1620. Ten přinesl následující zjištění. V žádném není přepsán seznam krajských hejtmánů. Ze jmenovacích listů se jedná pouze o:

Mandát ⁶²	Pražský hrad, 19. dubna 1577
List poselací ⁶³	Pražský hrad, 18. dubna 1589
Mandát ⁶⁴	Pražský hrad, 4. dubna 1598
Mandát ⁶⁵	Pražský hrad, 13. dubna 1599
List poselací a mandát ⁶⁶	Pražský hrad, 18. dubna 1605

- 55 RG 53. 1553–1556. Kaiserliche Befehle. Označení registra je chybné. Na hřbetu knihy je titul „České vydání od LIII°, až do LVI° léta.“ a podle rozboru obsahové stránky se jedná o společná registra české komory a arciknížete Ferdinanda.
- 56 RG 55. 1554–1613. Missiven und Hofberichte. České missivy začínají až od fol. 243 a jsou v torzu pro části roků 1608 a 1613.
- 57 RG 60. 1556–1558. Missiven.
- 58 RG 62. 1558–1561. Missiven.
- 59 RG 71. 1561–1562. Missiven.
- 60 RG 97. 1577–1600. Missiven und kaiserliche Befehle. České listy poselací z ledna až března a července 1577 jsou na fol. 1–119.
- 61 Národní Archiv, fond Salbuchy, inv. č. 228. Tato kniha je ve skutečnosti registrum česky psaných listů poselacích z let 1564–1566, zařazené do fondu Salbuchy. Na deskách má tento nadpis: „*Missivae Bohemicae de annis 1564. 65 et 66.*“
- 62 RG 94. 1576–1577. Missiven. S. 150–151. Označení registra je chybné. Podle obsahu a také titulní strany knihy se jedná o „*Registra listův odevřených, duplátův, glejtův, recesův, dekretův vyšších za Jeho Milosti římského, uherského a českého krále Rudolfa od léta 1576. [...]*“
- 63 RG 101. 1589. Missiven. Fol. 41^r, č. 30.
- 64 RG 106. 1597–1599. Kaiserliche Befehle. Fol. 154, č. 31.
- 65 RG 106. 1597–1599. Kaiserliche Befehle. Fol. 65, č. 17.
- 66 RG 114. 1605. Missiven. Fol. 88–89^r, č. 47.
- 67 RG 108. 1600–1606. Dekrete und Rezesse.
- 68 RG 110. 1601–1602. Missiven.
- 69 RG 111. 1603. Missiven.
- 70 RG 113. 1604. Missiven.

Do dalších register, relevantních pro uvedené období, totiž č. 108⁶⁷, 110⁶⁸, 111⁶⁹, 113⁷⁰, 115⁷¹ a 116⁷², nebyl přepsán ani jeden typ zmíněných písemností.

Mechanismus obsazování krajského hejtmanství za Ferdinanda I.

Analyzovat a rekonstruovat mechanismus umožňuje několik faktorů. Je to zejména v mnoha ohledech jednoduchý způsob vykonávání zemské správy. Mechanismus tvořilo několik stabilních fází, ve kterých měl každý jednotlivý úřad, úředník nebo jiný představitel moci relativně přesně danou roli, vycházející ještě převážně z tradice.⁷³ Zjednodušeně řečeno, každou následnou fází inicioval výsledek jednání fáze předchozí. O průběhu vlastních jednání máme díky jejich ústní formě jen omezené množství informací, v některých případech dokonce informaci žádnou. Výsledek jednání a zároveň také iniciativa pro další fázi býval ale zpravidla písemně zaznamenán. Dlouholetá stabilita mechanismu pak vedla ke zformalizování podoby a obsahu takové korespondence. Na druhou stranu ale formulář málokdy zachytil některé odlišnosti v mechanismu, což snižuje jeho vypovídací hodnotu. Jak již bylo řečeno, písemný materiál v registrech nahrazuje ve velké míře chybějící písemný materiál z někdejší registratury právě pro období vlády Ferdinanda I. Přestože do register nebyla přepisována veškerá produkce kanceláře a ani se do dnešní doby všechna registra nedochovala, dovoluje tento pramen po aplikaci již dříve definovaného modelu mechanismus z období vlády tohoto panovníka rekonstruovat, potvrdit a některé jeho jednotlivé fáze doplnit o zcela nové momenty.

1. Iniciativa. První fáze není v registrech zmíněna v jediném případě.⁷⁴ V jejím rámci žádal panovník svým listem kompetentního úředníka nebo úřad kvůli blížícímu se termínu výměny krajských hejtmánů o zaslání seznamu osob „vhodných“ pro obsazení hejtmanských úřadů.⁷⁵ Ve většině případů

71 RG 115. 1606. Missiven.

72 RG 116. 1607. Missiven.

73 Mechanismus se neřídil žádnou písemnou normou nebo předpisy. Práva a zřízení zemská stanovila pouze povinnost panovníka zřídit a ustanovit každý rok krajské hejtmany. Instrukce pro krajské hejtmany, která by teoreticky mohla obsahovat některá ustanovení o mechanismu jejich obsazování, byla vydána až v roce 1695.

74 O této fázi viz Mareš, P.: *Obsazování*, s. 13–14. První prameny doložený případ iniciativy pochází z roku 1555.

75 Datum jmenování nových krajských hejtmánů nebylo zakotveno v právech a zřízeních zemských, ale ve formuláři jmenovacích listů poselacích a mandátů. V něm je svátek svatého Jiří, tj. 23. dubna, poprvé výslovně uveden v roce 1547. Viz pozn. č. 40 a 41. Do té doby jmenovací listy nařizovaly pouze roční funkční období ode dne jmenování, které ale nemuselo být fixováno na určité datum, i když se datum jmenovacích listů pohybovalo pravidelně okolo svátku svatého Jiří už ve 30. letech 16. století. Tak lze vysvětlit, že v roce 1528 byli jmenováni krajské hejtmany 16. listopadu (viz Sterneck, Tomáš (ed.): *Historica Třeboň 1526–1547*. Listy, listiny a jiné prameny k politickým dějinám období zrodu habsburské monarchie. Díl I. Písemnosti z let 1526–1535.

máme doloženo, že úřad nebo úředník zahájili mechanismus bez této iniciativy. Pak tato fáze odpadla.

2. Vybírání krajských hejtmanů. Také tato fáze není registry zaznamenaná a všeobecně zůstává nekomplikovanější částí mechanismu. Její podstata spočívala v tom, že kompetentní úřad nebo úředník vhodné osoby zatím nezjištěným způsobem vybrali.⁷⁶ Kompetentním úřadem nebo úředníkem k vybírání krajských hejtmanů byl podle řady indicií odesílatel seznamu (viz dále).

3. Vyhotovení seznamu.⁷⁷ Kompetentní úřad nebo úředník nechali zapsat jména vybraných šlechticů na samostatný list – seznam – který měl stabilní formulář. Z období vlády Ferdinanda I. se dochovalo pouze šest exemplářů takových seznamů.⁷⁸ Tentýž kompetentní úřad nebo úředník zaslali seznam spolu s doprovodným listem panovníkovi ke schválení, nejčastěji s dostatečným předstihem.⁷⁹ Setkáme se ale také s odesláním v těsné blízkosti nebo dokonce po tradičním, později písemně fixovaném, svátku svatého Jiří.⁸⁰

4. Schvalovací proces. Výjimečně potvrdil panovník odesílateli přijetí seznamu s ujištěním o svém úmyslu „obnovit“ krajské hejtmány ve stanoveném termínu (1548⁸¹). Častěji jeho přijetí potvrdil až v následující fázi, konkrétně v listu doprovázejícím čistopisy jmenovacích listů určených k distribuci (1532⁸², 1551⁸³, 1553⁸⁴, 1554⁸⁵, 1555⁸⁶, 1558⁸⁷, 1559⁸⁸, 1560⁸⁹). Mezi odesí-

Praha 2010, s. 129–131), v roce 1531 8. září (viz Sterneck, T. (ed.): *Historica Třeboň*, s. 197–198) a v roce 1532 5., resp. 7. listopadu (viz RG 169. RKP 2447. Kopíř poselacích českých listů Ferdinanda I. 1532–1533. S. 212–213, č. 170 a s. 213–214, č. 171; srov. také Sterneck, T. (ed.): *Historica Třeboň*, s. 263–265), přičemž v roce 1532 bylo jmenováno pět hejtmanů listem poselacím Ferdinanda I., datovaným na Pražském hradě už 8. června (viz RG 169. RKP 2447. Kopíř poselacích českých listů Ferdinanda I. 1532–1533. S. 44–45, č. 33).

76 Některé objektivní a subjektivní okolnosti hrající při výběru určitou roli jsou naznačeny u Mareš, P.: *Obsazování*, s. 18–21.

77 Seznamu se v dobové terminologii říkalo nejčastěji „*poznámenání*“, méně často „*cedule*“, „*registřík*“ nebo „*sepsání*“. Srov. Mareš, P.: *Obsazování*, s. 21–22.

78 K analýze pěti seznamů z někdejší královské registratury z doby vlády Ferdinanda I. viz Mareš, P.: *Obsazení*, s. 42–44. K analýze ostatních předbělohorských seznamů včetně jednoho z doby vlády Ferdinanda I. viz Mareš, P.: *Obsazování*, s. 21–24.

79 Srov. také s daty jmenovacích listů z královské kanceláře.

80 Srov. pozn. č. 115 a 116.

81 RG 41. 1547–1549. Missiven. Fol. 115. Koncept listu poselacího krále Ferdinanda I. nejvyššímu hofmistrovi Českého království, datovaný v Augšpurku dne 4. dubna 1548. – „[. . .]. A osoby, kteréž jsi nám poznámenané poslal, kto by hajtmané krajští tohoto roku býti měli, v to poznámenání nahlédnouti, a k času svatého Jiří hajtmány po krajích, jakž se pořádek v tom zachovává, obnoviti ráčíme. Toho sme tebe na psaní tvé, aby se[s] věděl čím spraviti, tajna učiniti nemínili.“

82 RG 169. RKP 2447. Kopíř poselacích českých listů Ferdinanda I. 1532–1533. S. 215–216, č. 174. List poselací krále Ferdinanda I. nejvyšším hejtmanům Českého království, datovaný v Innsbrucku dne 8. listopadu 1532. Srov. pozn. č. 108.

lateli seznamů jsou registry doloženi v chronologickém sledu nejvyšší hejtmáni Českého království (1532⁹⁰), nejvyšší hofmistr (1546⁹¹, 1548⁹²a 1553⁹³) a nejvyšší kancléř spolu s nejvyšším hofmistrem (1551⁹⁴). Tyto skupiny adresovaly seznamy přímo panovníkovi, doručeny byly ale do královské kanceláře (pokud dlel panovník v Praze) nebo do její expozitury u dvora (pokud dlel mimo království).⁹⁵ V některých případech zmíněné skupiny odeslaly seznam

- 83 RG 49. 1551–1553. Missiven. Fol. 24–24'. List poselací krále Ferdinanda I. nejvyššímu kancléři a nejvyššímu hofmistrovi Českého království, datovaný ve Vídni dne 26. března 1551. Srov. pozn. č. 109.
- 84 RG 49. 1551–1553. Missiven. Fol. 325'–326. List poselací krále Ferdinanda I. nejvyššímu hofmistrovi Českého království, datovaný ve Vídeňském Novém Městě dne 21. dubna 1553. Srov. pozn. č. 111.
- 85 NK, ORST, sign. XVII A 27, fol. 63. List poselací krále Ferdinanda I. svému synovi arciknížeti Ferdinandovi, datovaný ve Vídni dne 3. května 1554. Srov. pozn. č. 112.
- 86 NK, ORST, sign. XVII A 27, fol. 255'–256. List poselací krále Ferdinanda I. svému synovi arciknížeti Ferdinandovi, datovaný v Augšpurku dne 4. května 1555. Srov. pozn. č. 113.
- 87 RG 60. 1556–1558. Missiven. Fol. 346–346'. List poselací císaře Ferdinanda I. svému synovi arciknížeti Ferdinandovi, datovaný ve Vídni dne 4. května 1558. Srov. pozn. č. 114.
- 88 RG 62. 1558–1561. Missiven. Fol. 126. List poselací císaře Ferdinanda I. svému synovi arciknížeti Ferdinandovi, datovaný v Augšpurku dne 29. dubna 1559. Srov. pozn. č. 115.
- 89 RG 62. 1558–1561. Missiven. Fol. 243'. List poselací císaře Ferdinanda I. svému synovi arciknížeti Ferdinandovi, datovaný ve Vídni dne 22. dubna 1560. Srov. pozn. č. 116.
- 90 RG 169. RKP 2447. Kopiář poselacích českých listů Ferdinanda I. 1532–1533. S. 215–216, č. 174. List poselací krále Ferdinanda I. nejvyšším hejtmanům Českého království, datovaný v Innsbrucku dne 8. listopadu 1532. Srov. pozn. č. 108.
- 91 RG 38. 1546–1547. Missiven. Fol. 82'–83. List poselací krále Ferdinanda I. nejvyššímu hofmistrovi Českého království, datovaný v Řezně dne 6. července 1546. – „*Jakož jsi nám osoby poznamenané, kteří by hejtmané krajští tohoto roku býti měli, do Vratislavě, když sme tam nyní býti ráčili, odeslal, kdež sme pak tehdáž ty hejtmany podle téhož poznamenaní po krajích zříditi a vuobec rozepsati rozkázati ráčili [...]*“
- 92 RG 41. 1547–1549. Missiven. Fol. 115. List poselací krále Ferdinanda I. nejvyššímu hofmistrovi Českého království, datovaný v Augšpurku dne 4. dubna 1548. Srov. pozn. č. 81.
- 93 RG 49. 1551–1553. Missiven. Fol. 325'–326. List poselací krále Ferdinanda I. nejvyššímu hofmistrovi Českého království, datovaný ve Vídeňském Novém Městě dne 21. dubna 1553. Viz pozn. č. 111. Přitom z listu krále Ferdinanda I. svému synovi arciknížeti Ferdinandovi z 25. května t. r. vyplývá, že nejvyšší hofmistr vybíral krajské hejtmany s některými radami komorního soudu. Vzhledem k formulářovému charakteru písemností nelze vyloučit, že i v jiných letech nejvyšší hofmistr spolupracoval s rady komorního soudu, jehož byl ze své funkce předsedou, nebo jinými institucemi, a v listu (formuláři) to pouze nebylo zmíněno, tak jako ve zmíněném listu z 21. dubna. Srov. pozn. č. 96.
- 94 RG 49. 1551–1553. Missiven. Fol. 24–24'. List poselací krále Ferdinanda I. nejvyššímu kancléři a nejvyššímu hofmistrovi Českého království, datovaný ve Vídni dne 26. března 1551. Srov. pozn. č. 109.
- 95 V roce 1560 je v listu císaře Ferdinanda I. svému synovi arciknížeti Ferdinandovi výslovně doloženo, že „*[...] poznamenaní týchž hejtmanuov podle starobylého pořádku a obyčeje do kanceláři naší české dvořské se odsílává [...]*“ Srov. pozn. č. 116.
- 96 RG 163. RKP 2387. Kopiář korespondence /registra/ arciknížete Ferdinanda, místodržitele v Čechách, 1548–1551. Fol. 110'. List poselací arciknížete Ferdinandu svému otci králi Ferdinandovi I.,

nejprve arciknížeti Ferdinandovi, který byl v letech 1547–1567 místodržícím Českého království. V takovém případě působil arcikníže v mechanismu jako prostředník mezi uvedenými úřady a úředníky a panovníkem (1550⁹⁶, 1554⁹⁷, 1555⁹⁸, 1558⁹⁹, 1559¹⁰⁰, 1560¹⁰¹, 1564¹⁰² a 1565¹⁰³).

V královské kanceláři, popř. v její expozituře, bylo se seznamem nakládáno jako se kterýmkoliv jiným došlým spisem. Seznam se stal svým způsobem konceptem, který musel projít obvyklým schvalovacím procesem. Panovníkovi byl předložen ke schválení určeným úředníkem nebo nejvyšším kancléřem. Na slabiny schvalovacího procesu, potažmo formálnost panovníkova rozhodování, poukazují případy, kdy někteří šlechtici svému jmenování z oprávněných důvodů odporovali a odvolávali se proti němu. Panovník své

- datovaný na Pražském hradě dne 27. dubna 1550. – „[...]. *Post scripta. Allergenedigister Liebster Herr unnd Vater. Eur Kun[iglichen] M[ayeste]t thue ich hiemit auch die personen verzaichnet so mir von dem obristen lanndthofmaistr unnd anndern raten des cämmergerichts zwgesteltt worden, welche personen auf das gegenwürtige jar zw haubtleuten in den kraissen in der cron Behem furgenomben werden sollen, gehorsamblich ubersenden. Darauf werden Eur M[ayeste]t derselben genedigisten gefallen noch die ferttigung unnd außschreiben in die kraiß wissen zv thun lassen [...].“*
- 97 NK, ORST, sign. XVII A 27, fol. 63. List poselací krále Ferdinanda I. svému synovi arciknížeti Ferdinandovi, datovaný ve Vídni dne 3. května 1554.
- 98 NK, ORST, sign. XVII A27, fol. 255'–256. List poselací krále Ferdinanda I. svému synovi arciknížeti Ferdinandovi, datovaný v Augšpurku dne 4. května 1555.
- 99 RG 60. 1556–1558. Missiven. Fol. 346–346'. List poselací císaře Ferdinanda I. svému synovi arciknížeti Ferdinandovi, datovaný ve Vídni dne 4. května 1558. Srov. pozn. č. 114.
- 100 RG 62. 1558–1561. Missiven. Fol. 126. List poselací císaře Ferdinanda I. svému synovi arciknížeti Ferdinandovi, datovaný v Augšpurku dne 29. dubna 1559. Srov. pozn. č. 115.
- 101 RG 62. 1558–1561. Missiven. Fol. 243'. List poselací císaře Ferdinanda I. svému synovi arciknížeti Ferdinandovi, datovaný ve Vídni dne 22. dubna 1560. Obsah listu prokazuje, že v této fázi byl arcikníže Ferdinand prostředníkem mezi císařem a pravděpodobně nejvyšším hofmistrem Českého království. Srov. pozn. č. 116.
- 102 RG 165. RKP 2389. Kopiář korespondence /registra/ arciknížete Ferdinanda, místodržitele v Čechách, 1564–1566. Fol. 51'. List poselací arciknížete Ferdinanda svému otci císaři Ferdinandovi I., datovaný na Pražském hradě dne 23. dubna 1564. – „*Allergenedigister liebster Herr unnd Vater. Eur Kay[serlichen] M[ayeste]t uberschicke ich hiemit ain verzaichnus der kraiß haubtleutte so mir iczo durch den obristen lanndthofmaister zugestelt sein worden unnd auf dieses jar geordnet werden sollen, unnd dieweilen dann Georgi nuehmer verscheindt, werd[en] Eur Kai[serlichen] M[ayeste]t die genedigiste verordnung thun lassen, damit berurte haubtleutte dem alldtheer khomben gebrauch nach geordnet unnd publicirt werden unnd thue [etc.]. [...].“*
- 103 RG 165. RKP 2389. Kopiář korespondence /registra/ arciknížete Ferdinanda, místodržitele v Čechách, 1564–1566. Fol. 187. List poselací arciknížete Ferdinanda svému bratru císaři Maxmiliánovi II., datovaný na Poděbradech dne 7. května 1565. – „*Allergnedigister freundlicher geliebter Herr unnd Brued[er]. Eur Kai[serlichen] M[ayeste]t [etc.] unnd Lieb[de] ubersende ich himit ein verzaichnus der kraißhaubtleutte so mir erst iczo durch den obristen landhofmaister zwgestelt sein worden und auf dieses jar geordnet werden sollen, und dieweiln dan Georgi numehr verschiene[n], also werden Eur Kai[serlichen] M[ayeste]t unnd Lieb die gnedigiste verordnung thun lassen, damit berurte haubtleutte dem allther khombenen gebrauch nach geordnet unnd publicirt werden unnd thw [etc.]. [...].“*
- 104 Např. uznání odvolání Bohuslava ze Švamberka v roce 1546. RG 38. 1546–1547. Missiven. Fol. 82.

rozhodnutí zdůvodňoval tím, že jméno dotčené osoby figurovalo na seznamu, který on po předložení schválil.¹⁰⁴

Po schválení se seznam vrátil zpět kancelářským úředníkům s příkazem vyhotovit na jeho základě v předepsaném počtu předepsané druhy jmenovacích listů. Z této fáze pochází většina oprav, přípisů a marginálních poznámek, tak aby měla jména krajských hejtmanů všechny náležitosti. Seznam totiž v následující fázi sloužil jako předloha pro adresy zapisované na jednotlivé jmenovací listy poselců, jako předloha pro zapsání jména kraje na mandát a jako předloha pro zapsání jmen do formulářů obou druhů jmenovacích listů.¹⁰⁵

5. Vyhotovení jmenovacích listů. Na základě schváleného seznamu a formulářů jmenovacích listů vyhotovili kancelářští úředníci 28 listů poselců a 14 mandátů (listů otevřených). Pro oba druhy písemností se po celou předbělohorskou dobu užíval poměrně stabilní formulář.¹⁰⁶ Od druhé poloviny 16. století se setkáme dokonce se dvěma typy formuláře. První se užíval pro případ jmenování krajských hejtmanů v řádném termínu před svatým Jiřím, druhý pro případ jmenování až po tomto datu.¹⁰⁷

Zatímco seznam byl v průběhu roku (nejčastěji na jeho konci) uložen do registratury, jmenovací listy putovaly s doprovodným listem co nejdříve zpět do Prahy. A to buď úředníkům, kteří byli odesílateli seznamu, tj. nejvyš-

List poselců krále Ferdinanda I. Bohuslavovi ze Švamberka, datovaný v Řezně dne 6. července 1546. – „[...] že sme jiným úmyslem toho ouřadu na tebe zase k spravování nevložili, než tím jest to přišlo, že jest nám z nevědomosti mezi jinými hajtmany krajskými osoba tvá naznamenaná také poslána byla. [...]“ Srov. dále pozn. č. 125 a 126.

105 Tomu by napovídalo sklonění formy jména do třetího pádu jednotného čísla, jak se s ním v některých případech setkáváme. Viz pozn. č. 27. Srov. také Mareš, P.: Obsazování, s. 24.

106 Srov. pozn. č. 21.

107 Např. v roce 1559 nebyl druhý typ pro případ jmenování po termínu svatého Jiří využit. Takové jmenování by odporovalo ustanovení jmenovacích listů, proto byly na panovníkův příkaz antedatovány. Srov. pozn. č. 115. Ke jmenování hejtmanů po svatém Jiří došlo také v roce 1560, kdy panovník až 6. května přeposílal arciknížeti Ferdinandovi jmenovací listy k distribuci. Srov. pozn. č. 116.

108 RG 169. RKP 2447. Kopíř poselců českých listů Ferdinanda I. 1532–1533. S. 215–216, č. 174. List poselců krále Ferdinanda I. nejvyšším hejtmanům Českého království, datovaný v Innsbrucku dne 8. listopadu 1532. – „[...] Psaní, které ste nám učinili a v ně[m] na ceduli sepsané zejména osoby, kteréž by po krajích království Če[skéh]o hajtmané býti měli, poslali, tomu jsme vyrozuměti ráčili. I teď Vám ty listy těm osobám svědčící i s těmi otevřenými, kterýmiž je vuobec za hajtmany po krajích vyhlašujem, podle psaní poselci ráčíme, poroučejíce jim přitom, aby jeden každý, ničímž se nevymlúvaje, takový úřad na sebe přijal. Protož Vy je hned bez meškání, komu který svědčí, rozešlete, [...]“

109 RG 49. 1551–1553. Missiven. Fol. 24–24'. List poselců krále Ferdinanda I. nejvyššímu kancléři a nejvyššímu hofmistrovi Českého království, datovaný ve Vídni dne 26. března 1551. – „[...] Ja-kož jste nám osoby, který za hajtmany krajské tohoto roku od Vás za hodné uznány sou, na registřiku

ším hejtmanům Českého království (1532¹⁰⁸), nejvyššímu kancléři a nejvyššímu hofmistrovi (1551¹⁰⁹), nebo arciknížeti Ferdinandovi jako prostředníku

- poznamenané odeslali, vyzrozuměti sme ráčili, a tak jim podle tohož poznamenaní psáti rozkázali, kteréžto psaní Vám ((ted)) odsíláme poroučejíc, abyšte to tak nařídili a ty listy, když toho čas bude, pořádně těm osobám i po krajích rozeslati dali, [...]“
- 110 RG 43. 1548. Missiven. Fol. 96^r. List poselací krále Ferdinanda I. svému synovi arciknížeti Ferdinandovi, datovaný v Augšpurku dne 11. dubna 1548. – „Durchleuchtiger [etc.]. Nachdem wir je unnd albeg im brauch gehabt umb Geörgii die haubtleut inn kreißn unnseris königreichs Behaim vernug der lands ordnung zuverneuen, welches wir dann <jeczť auch> dem alten brauch gethan, wie Dein Lieb aus beiligunden unnser briefen unnd zedl vernemen werden, demnach an Dein Lieb unnsr väterlich unnd genedig begern, die wellen solche unnserere schreiben in die craiß umbzushicken verordnen, damit des <sich> menigelich ain wissen entschahe. Do aber Dein Lieb ainen oder mer solcher unnser verneueren haubtleut mit für teuglich ansehe, sonnder andere an derselben stat für nuczlicher erachteten, welle unns Dein Lieb solches auf der possť fürderlich verstendigen unnd dieselben kraißbrief, do ain anndere verenderung geschehen muesste innhalten, aber die schreiben in die anndern kraiß wellen Dein Lieb nichts minder umbshicken lassen. [...]“
- 111 RG 49. 1551–1553. Missiven. Fol. 325^r–326. List poselací krále Ferdinanda I. svému synovi arciknížeti Ferdinandovi, datovaný ve Vídeňském Novém Městě dne 21. dubna 1553. – „[...] Věděti Tvé Lásce milostivě a otcovsky dáváme, že jsme skrze listy naše královské, kterýmž Tvá Láska vyzrozumí, hajtmany po krajích království Českého, tak jak sou nám od najvyšší[h]o hofmistra království Českého poznamenané odeslány, jedné a té jedné a každé osobě obzvláštní psaní o to učiniti poručiti ráčili. Protož Tvé Lásce milostivě a otcovsky poroučeti ráčíme, aby je Tvá Láska nemeškaje těm osobám a listy odevřené poručil. [...]“; RG 49. 1551–1553. Missiven. Fol. 337^r–338. List poselací krále Ferdinanda I. svému synovi arciknížeti Ferdinandovi, datovaný ve Vídni dne 25. května 1553. – „[...] Jakož Tvé Lásky tajna není, že jsme při času svatého Jiří nyní jminulého hajtmany krajské podle poznamenaných jmen, kderěz jsou nám od najvyššího hofmistra a některých rad z soudu našeho komorního odeslány byly, obnoviti ráčili. [...]“
- 112 NK, ORST, sign XVII A 27, fol. 63. List poselací krále Ferdinanda I. svému synovi arciknížeti Ferdinandovi, datovaný ve Vídni dne 3. května 1554. – „[...] Věděti Tvé Lásce milostivě a otcovsky dáváme, že sme skrze listy naše krá[lo]vské, kterýmž Tvá Láska vyzrozumí, hajtmany po krajích království Českého, tak jakž sou nám od Tvé Lásky poznamenaný odeslaný, obnoviti a té jedné každé osobě obzvláštní psaní o to učiniti poručiti ráčili. Protož Tvé Lásce milostivě a otcovsky poroučíme, aby Tvá Láska nemeškaje těm osobám rozeslati a je skrze listy odevřené po krajích vyhlásiti poručil. [...]“
- 113 NK, ORST, sign XVII A 27, fol. 255^r–256. List poselací krále Ferdinanda I. svému synovi arciknížeti Ferdinandovi, datovaný v Augšpurku dne 4. května 1555. – „[...] Věděti Tvé Lásce milostivě a otcovsky dáváme, že sme skrze listy naše krá[lo]vské, kterýmž Tvá Láska vyzrozumí, hajtmany po krajích krá[lo]vství Českého, tak jak sou nám poznamenaný odeslaný, obnoviti a té jedné každé osobě obzvláštní psaní o to učiniti poručiti ráčili. Protož Tvé Lásce milostivě a otcovsky poroučeti ráčíme, aby takové listy Tvá Láska nemeškaje těm osobám a s těmi listy odevřenyými podle starobylého dobrého pořádku po krajích rozeslati poručil. [...]“
- 114 RG 60. 1556–1558. Missiven. Fol. 346–346^r. List poselací císaře Ferdinanda I. svému synovi arciknížeti Ferdinandovi, datovaný ve Vídni dne 4. května 1558. – „[...] Psaní, v kterémž nám Tvá Láska poznamenaní těch osob, kterěz by tohoto lita za hejtmany krajské ustanovený a vyhlášený po krajích býti měly, odsílá, tomu jsme vyzrozuměti ráčili. A toho tak při to[m] jakž Tvá Láska ty osoby vybral a poznamenaní dal, zuostavovati, a teď Tvé Lásce mandáty naše odevřené, kterýmž též osoby za hejtmany do jednoho každého kraje obzvlášť ustanovuje[m] a vyhlašujem i listy k týmž osobám odsíláti ráčíme. Tvé Lásce milostivě a otcovsky poroučejíc, aby Tvá Láska takové mandáty naše podle starobylého obyčeje po krajích a ty listy týmž osobám rozeslati rozkázal, aby se jeden každý věděl čím spraviti. [...]“

mezi panovníkem a kompetentními úřady nebo úředníkem (1548¹¹⁰, 1553¹¹¹, 1554¹¹², 1555¹¹³, 1558¹¹⁴, 1559¹¹⁵ a 1560¹¹⁶). V roce 1553 byly jmenovací listy zaslány arciknížeti Ferdinandovi, současně byl ale jiným listem se stejným datem i místem vydání o jmenování hejtmanů informován odesílatel seznamů – nejvyšší hofmistr¹¹⁷.

Všechny jmenované skupiny měly v dané fázi na základě panovníkova výslovného příkazu v doprovodném listu zajistit zvláštními posly distribuci jmenovacích listů jednotlivým hejtmanům a distribuci mandátů do jednotlivých krajů. V určitých případech mohla být distribuce listů delegována na osobu stojící mimo popsaný mechanismus, jmenovitě např. v roce 1546

- 115 RG 62. 1558–1561. Missiven. Fol. 126. List poselací císaře Ferdinanda I. svému synovi arciknížeti Ferdinandovi, datovaný v Augšpurku dne 29. dubna 1559. – „[...] Psaní Tvé Lásky, podlí kteréhož ná[m] Tvá Láska poznamenání z strany nařízení hejtmanuov krejských v kr[á]lovstv[í] naše[m] Českém odeslal, jsme včerejšho dne u večer přijiti a tomu všemu vyrozuměti ráčili. I poně[va]dž ná[m] takové poznamenání týchž hejtmanuov krejských od Tvé Lásky tak pozdě dodáno a ten se spuosoob zachovává, že se před čase[m] s[vatě]ho Jiří nařizují, ráčili jsme v listech z strany nařízení týchž hejtmanuov datum některý den před s[vaty]m Jiřím rozkázati postaviti, aby proti starobylému spuosoobu a obyčejí nebylo. Protož Tvé Láscce takové listy naše c[ísařsk]é odsílati a Tvé Láscce milostivě a otcovsky poroučeti ráčíme, aby je Tvá Láska beze všeho prodlení po krajích rozeslati poručil, aby se stavové všichni vuobce věděli čím spraviti. [...]“
- 116 RG 62. 1558–1561. Missiven. Fol. 243'. List poselací císaře Ferdinanda I. svému synovi arciknížeti Ferdinandovi, datovaný ve Vídni dne 22. dubna 1560. – „[...] Jakož Tvá Láska o to[m] dobrú vědomost má, že každého roku v k[rá]lovstv[í] naše[m] Českém v krajích hejtmané krejsť o s[vatě]m Jiří obnovování bejvají a staí se propoušťejí, jakž se pak poznamenání týchž hejtmanuov podle starobylého pořádku a obyčejje do kanceláří naš[í] české dvořské se odsílává, kteréžto poznamenání již psaných hejtmanuov krejských až posavad ná[m] odesláno není. A protož poně[va]dž zejtrejšho dne s[vatě]ho Jiří bude, Tvé Láscce milostivě a otcovsky poroučeti ráčíme, aby Tvá Láska na místě naše[m] to nařídil a opatřil, aby Tvé Láscce takové poznamenání ihned beze všeho meškání dodáno bylo, kteréhož ná[m] Tvá Láska také ihned odeslati nepomíjej. Aby ty listy bez odtahuov po krajích jiti a obyvatelé v nich o hejtmanech obnověných vědomost jmíti mohli. [...]“; RG 62. 1558–1561. Missiven. Fol. 249. List poselací císaře Ferdinanda I. svému synovi arciknížeti Ferdinandovi, datovaný ve Vídni dne 6. května 1560. – „[...] Ted' Tvé Láscce podlí poznamenání ná[m] odeslaného listy odevěně z strany obnovení hejtmanuov v krajích v kr[á]lovstv[í] Českém i také týmž osobá[m], který se za hejtmny tohoto roku zřizují, světcíci posíláme. A přito[m] Tvé Láscce milostivě a otcovsky poroučeti ráčíme, aby Tvá Láscce takové listy ihned po krajích rozeslati a tě[m] osobá[m] za hejtmny zřízený[m] dodati poručil. [...]“
- 117 RG 49. 1551–1553. Missiven. Fol. 325'–326. List poselací krále Ferdinanda I. nejvyššímu hofmistrovi Českého království, datovaný ve Vídeňském Novém Městě dne 21. dubna 1553. – „[...] Jakož jsi nám osoby poznamenané, který by za hajtmny krajské po království Českém zřízený býti měl [], odeslal, jsme od tebe milostivě přijiti a <jíž> týž osoby skrze listy naše odevěně po krajích, jakž obyčej a pořádek jest, vyhlásiti poručiti i tolikéž jim každému zvláštní psaní, a ten ouřad krajský hajtmanský na se přijali, učiniti ráčili. [...]“
- 118 RG 38. 1546–1547. Missiven. Fol. 40'. List poselací krále Ferdinanda I. Floriánovi Griespekovovi z Griespachu, datovaný ve Vratislavi dne 24. dubna 1546. – „[...] I pokudž nám nemálo na to[m] záležit, poroučímeť příkazujíc, aby[s] beze všeho meškání ty listy a mandáty sněmovní po krajích, a při tom obnovení hajtmnuov krajských, kteréžť také odsíláme, rozeslal, a poslóm přístně a pod nemilostí i trestáním příkázati dal, aby spěšně a pilně po krajích chodili a sněmovních i jiných listů, kdež nálež, dodávali, aby se žádné nevědomostí slušně vymlůvati neměl a nemohl. [...]“ Zmíněné sněmovní

na Floriána Griespeka z Griespachu, radu a sekretáře české komory.¹¹⁸ Právě doprovodné listy jsou po obsahové stránce nejdůležitějším pramenem při rekonstrukci obsazování krajského hejtmantství, protože popisují současně několik jeho fází.

6. Přijetí úřadu. List poselací přikazoval každému nově jmenovanému hejtmanu daný úřad přijmout a vykonávat po stanovenou dobu. Mandátem byli nově jmenovaní hejtmani vyhlášováni po krajích, a každý obyvatel kraje jim byl nabádán k poslušnosti. Po obdržení jmenovacího listu a po vyhlášení po kraji musel každý nově jmenovaný hejtmán úřad „nastoupit“ a vykonávat jeden rok, resp. do jmenování nových hejtmánů. Krajský hejtmán se o svém jmenování dozvěděl pouze z těchto písemností. V předbělohorské době přijímali šlechtici hejtmanský úřad bez přísahy a bez jakéhokoliv doprovodného rituálu nebo ceremoniálu.

7. Propuštění z úřadu. Po uplynutí roku „vzal“ stávající hejtmán z úřadu „odpuštění“ a byl nahrazen novým šlechticem. Propuštění nedoprovázela žádná písemnost. Pokud nebyl nový krajský hejtmán jmenován ve stanoveném termínu, zůstával kraj bez hejtmánů. Překročit stanovené funkční období odstupujícím hejtmánům mohl nařídít ve výjimečných případech panovník.¹¹⁹ Pouze v případě, že by hejtmani nestihli dořešit projednávané záležitosti do svého propuštění, nařizovala jim práva a zřízení zemská tyto případy dokončit i po propuštění.¹²⁰

Změny v mechanismu a na postech krajských hejtmánů v průběhu roku¹²¹

Každoroční opakování mechanismu zajišťovalo jeho relativní stabilitu. Přesto je prameny zachyceno několik případů jeho porušení z pohledu psaných a nepsaných norem (A/), jeho aktivování v průběhu služebního roku (B/), nebo pokusy šlechty o jeho přestoupení z jiných důvodů (C/). Pokud k takovému porušení došlo, bylo řešeno nejčastěji po linii žadatel – panovník – nejvyšší hofmistr – žadatel. V dobách místodržitelství arciknížete Ferdinanda býval tento prostředníkem mezi panovníkem a nejvyšším hofmistrem.

listy a mandáty se týkaly rozepsání zemského sněmu.

119 Viz Mareš, P.: *Obsazování*, s. 44.

120 Jireček, Josef–Jireček, Hermenegild (edd.), *Codex juris Bohemici*, Tomi IV. Pars 1. Sectio 1.: *Jura et constitutiones regni bohemiae saeculi XVI.* Praha 1882 (dále jen *CIB*), s. 671, *Práva a zřízení zemská 1564*, článek R. 13. – „*Než jestliže by která věc za úřadu jich zašla se nevykonala, až by rok jich vyšel, že proto nic méně podlé budaucích hajtmanuov krajských, to což tak před nimi zašlo, k vykonání svému přivéstí jsau povinni. A tiž hajtmané noví mají také to k sobě podle nich přijíti a vykonati.*“

121 Strukturu srov. s Mareš, P.: *Obsazování*, s. 40 a dále.

122 *CIB*, s. 69, *Zřízení zemská 1530*, článek 183 – „*A ktož budau za hajtmany z krajuov zvoleni, z toho se*

Nestabilní zásahy do mechanismu členíme:

A/ V důsledku porušení ustanovení zemských zřízení, „starobylých zvyků a obyčejů“ a ustanovení jmenovacích listů

- a) Opakované jmenování krajského hejtmána
- b) Nerespektování zásady příslušnosti hejtmána k určitému kraji
- c) Nedodržení vyměřené doby výkonu úřadu

B/ Díky vnějším, nepředvídatelným okolnostem

- a) Dočasné nebo částečné (služba ve vojsku, u dvora, apod.)
- b) Definitivní (zdravotní stav, věk, stáří, nemoc, smrt, apod.)

C/ Jiné nebo neuvedené důvody změn

A/a) Nucení šlechtice zastávat hejtmanskou funkci podruhé za sebou bez alespoň roční přestávky odporovalo právům a zřízením zemským.¹²² K opakovanému jmenování docházelo úmyslně nebo omylem.¹²³ Pokud se postižený šlechtic k panovníkovi odvolal, byl z hejtmanství propuštěn a úřad byl obsazen jiným šlechticem. Takový případ registra zaznamenávají v roce 1546. Tehdy byl pro rok 1546/1547 jmenován hejtmánem prácheňského kraje Bohuslav ze Švamberka, který byl hejtmánem už v předchozím funkčním období 1545/1546. Bezprostředně po jmenování se odvolal k panovníkovi a žádal o zproštění úřadu a nahrazení jinou osobou. Panovník Bohuslavovi vyhověl, dokonce s omluvou a uvedením důvodu, proč ke jmenování došlo.¹²⁴ V listu ho současně informoval, že jako náhradníka jmenoval Heralta Říčanského Kavku z Říčan na Štěkni, kterému byl ve stejný den odeslán jmenovací list.¹²⁵ O výměně hejtmánů byli mandátem informováni také všichni obyvatelé kraje.¹²⁶ V tomto případě zjišťujeme při vybírání náhradního hejtmána

vytahovati nemají, podlé zřízení zemského, než bez odporu podniknutí. Krom těch, kteříž by toho roku byli, ti nemají druhý rok bez vuole své potahaváni býti.“ Dále srov. ClB, s. 338, Práva a zřízení zemská 1549, článek R. 20. a ClB, s. 670–671, Práva a zřízení zemská 1564, článek R. 13.

123 Jediný případ „oficiálního“ opakovaného jmenování hejtmánů do hejtmanského úřadu je znám z roku 1536. Došlo k němu s vědomím panovníka. Viz pozn. č. 32. V ostatních případech zatím nelze bezpečně odlišit úmyslné nebo neúmyslné opakované jmenování.

124 Viz pozn. č. 104.

125 RG 38. 1546–1547. Missiven. Fol. 82'. List poselací krále Ferdinanda I. Heraltovi Říčanskému Kavkovi z Říčan, datovaný v Řezně dne 6. července 1546.

126 RG 35. 1545–1549. Missiven. Fol. 76–76'. Mandát krále Ferdinanda I. do prácheňského kraje, datovaný v Řezně dne 6. července 1546.

127 RG 38. 1546–1547. Missiven. Fol. 82'–83. List poselací krále Ferdinanda I. nejvyššímu hofmistru

nestabilní postup, který byl pravděpodobně zapříčiněn potřebou rychlého obsazení úřadu. Panovník totiž nepověřil vybráním náhradního hejtmána nejvyššího hofmistra, ale nový hejtman byl vybrán u panovníkova dvora, v té době pobývajících v Řezně. Úředníci české expozitury vyhotovili jmenovací listy už se jménem nového hejtmána a poslali je do Prahy právě nejvyššímu hofmistrovi s panovníkovým rozkazem o jejich distribuci.¹²⁷ Příklad opakovaného jmenování je znám ještě z roku 1536, kdy byli jmenováni podruhé za sebou hejtmány hradeckého kraje Jan z Pernštejna a Mikuláš Trčka z Lípy. Krále Ferdinanda I. sice žádali o zproštění úřadu, ale z jiného, zatím neznámého, důvodu, než tohoto. Panovník důvod neuznal a přikázal jim úřad dále zastávat.¹²⁸

A/b) Chybné jmenování šlechtice hejtmanem, který neměl v daném kraji statek, nepadalo na vrub panovníka, ale úřadu nebo úředníka, který krajské hejtmány vybíral. Takový šlechtic byl ale po odvolání se k panovníkovi z úřadu propuštěn a nahrazen jiným, v kraji usedlým. Z tohoto důvodu byl v roce 1549 nahrazen v chrudimském kraji Jan Holec z Nemošic Heřmanem Lhotským ze Zásbuk na Slatiňanech,¹²⁹ a v prácheňském kraji Jan starší ze Švamberka na Klášteře milivském Heraltem Říčanským Kavkou z Řičan na Štěkni.¹³⁰

Jistou pružnost zemské správy dokládá výměna hejtmána za rytířský stav v boleslavském kraji v roce 1546. Tehdy byl v řádném termínu jmenován Václav Sokol z Leskovce. V průběhu funkčního období ale všechn svůj statek v kraji prodal a tak už do něj nepříslušel. Panovníka proto požádal o zproš-

Českého království, datovaný v Řezně dne 6. července 1546.

128 Srov. pozn. č. 32, 137 a 138.

129 RG 41. 1547–1549. Missiven. Fol. 339 (podle novějšího foliování 112). List poseláci krále Ferdinanda I. Heřmanovi Lhotskému ze Zásbuk, datovaný na Pražském hradě dne 30. dubna 1549. – „[...] ale správu míti ráčíme, že by týž Jan Holec žádného statku pozemského ani sídla v tom kraji neměl. Protož sme téhož Holce z toho ouřadu hajtmanského propustili, [...]“; RG 41. 1547–1549. Missiven. Fol. 339–339' (podle novějšího foliování 112–112'). Mandát krále Ferdinanda I. do chrudimského kraje, datovaný na Pražském hradě dne 30. dubna 1549.

130 RG 41. 1547–1549. Missiven. Fol. 389–389' (podle novějšího foliování 161–161'). List poseláci krále Ferdinanda I. Heraltovi Říčanskému Kavkovi z Řičan, datovaný na Pražském hradě dne 14. června 1549. – „[...] ale správu míti ráčíme, že týž Jan z Švamberka žádného[ho] statku pozemského ani obydlí v tom kraji nemá. Protož sme té[h]ož Jana z Švamberka z toho ouřadu hajtmanského propustili, [...]“; RG 41. 1547–1549. Missiven. Fol. 389'–390 (podle novějšího foliování 161'–162'). Mandát krále Ferdinanda I. do prácheňského kraje, datovaný na Pražském hradě dne 14. června 1549.

131 RG 38. 1546–1547. Missiven. Fol. 92'–93. Listy poseláci krále Ferdinanda I. Jindřichovi Boreckému ze Vliněvsí a Václavovi Sokolovi z Leskovce, datované na Pražském hradě dne 5. srpna 1546.

132 RG 35. 1545–1549. Missiven. Fol. 79–79'. Mandát krále Ferdinanda I. do boleslavského kraje, datovaný na Pražském hradě dne 5. srpna 1546.

133 RG 13. 1534–1536. Missiven. S. 235. List poseláci krále Ferdinanda I. Janovi z Pernštejna, datovaný

tění z hejtmanství a byl také bez nesnází nahrazen Jindřichem Boreckým ze Vliněvsi na Liblicích.¹³¹ O výměně byli mandátem informováni také všichni obyvatelé kraje.¹³²

Využit zmíněný důvod ke zproštění z úřadu hejtmana hradeckého kraje se neúspěšně pokusil v roce 1535 Jan z Pernštejna. Svě odvolání zdůvodnil tím, že se píše sezením na Helfenštejně v chrudimském kraji a nepřislúší tedy do hradeckého kraje. Panovník ale obratem argumentoval, že se sice píše sezením na Helfenštejně, ale v hradeckém kraji vlastní panství Pardubice. Proto mu nařídil v hejtmanském úřadu zůstat.¹³³

B/a) Mezi důvody dočasné nebo částečné změny počítáme např. službu ve vojsku nebo u panovníkova dvora. To je případ Jaroslava z Pernštejna na Helfenštejně, králova komorníka, který byl v roce 1549 jmenován hejtmanem chrudimského kraje za panský stav. Pobyť u panovníkova dvora z titulu komornické funkce a jeho aktivity v jiných částech monarchie z panovníkova podnětu mu bránilo spravovat svěřený kraj a vykonávat hejtmanský úřad. Panovník ho proto výkonu funkce zprostil, aniž by ho ale odvolal z úřadu, a druhému hejtmanovi za rytířský stav Heřmanovi Lhotskému ze Zásruk přikázal, aby úřad do konce funkčního období spravoval sám. Jaroslav měl přitom na panovníkův rozkaz s Heřmanem zůstat v písemném styku a v případě nutnosti mu radit.¹³⁴

B/b) Z definitivních změn registra zachycují pouze změnu z důvodu úmrtí. Když na konci roku 1544 zemřeli hejtman žateckého kraje za rytířský stav Bernardin z Fictum na Egerberku a hejtman boleslavského kraje za rytířský stav Albrecht Klusák z Kostelce na Horkách, vybral na panovníkův příkaz nové hejtmany nejvyšší hofmistr. Král vybrané šlechtice schválil a přikázal vyhotovit jmenovací listy a mandáty, které nechal nejvyššímu hofmistrovi

ve Vídni dne 30. května 1535. Jiným listem ze stejného dne bylo podobně řešeno nepřijetí hejtmanského úřadu v kouřimském kraji Adamem ze Šternberka. Viz pozn. č. 136.

134 RG 41. 1547–1549. Missiven. Fol. 496' (podle novějšího foliování 268'). List poselací krále Ferdinanda I. Heřmanovi Lhotskému ze Zásruk, datovaný na Pražském hradě dne 16. října 1549. – „[...] I vědětiť dáváme, že týž Jaroslav z Pernšt[ejn]a pro službu v kteréž jeho při nás potřebujeme i také z příčiny té, že v markrabství Mor[avské]m bejvati muosi, ouřadu toho hajtmanského spravovati nemuože. Protožt poroučíme, aby[s] tento rok až do svatého Jiří nyní příštího přede ten ouřad hajtmanský sám, jakž na to[m] záleží, spravoval. Než jestliže by co tak těžkého při tom ouřadě nastalo, čehož by[s] sám opatřiti nemohl, budeš o tom témuž Jaroslavovi z Pernštejna psaním svým oznámiti moci a on tebe v tom radou opouštěti nemá. [...]“

135 RG 32. 1544. Missiven. Fol. 11–11'. Listy poselací krále Ferdinanda I. nejvyššímu hofmistrovi Českého království, nově jmenovanému hejtmanovi žateckého kraje Hendrychovi Štampachovi ze Štampachu a nově jmenovanému hejtmanovi boleslavského kraje Jiříkovi Cetenskému z Cetně, všechny datované ve Vídni dne 11. prosince 1544.

136 RG 13. 1534–1536. Missiven. S. 235–236. List poselací krále Ferdinanda I. Adamovi ze Šternberka, datovaný ve Vídni dne 30. května 1535. Jiným listem ze stejného dne bylo podobně řešeno ne-

poslat zpět s obvyklým příkazem o jejich distribuci.¹³⁵

C) Z neuvedených důvodů se v roce 1535 vymlouval Adam ze Šternberka přijmout úřad hejtmana kouřimského kraje za panský stav. Panovník ale na jeho výmluvy nepřistoupil a nastoupení úřadu mu znovu nařídil.¹³⁶ Podobně, bez zjištěného důvodu, žádal v roce 1536 o zproštění hejtmanství v hradeckém kraji za panský stav Jan z Pernštejna. Ačkoliv úřad zastával předešlý rok, důvod odvolání byl jinde. Ferdinand ho neuznal a přikázal mu, aby úřad vykonával dále.¹³⁷ Paralelně, v souvislosti s tím, žádal Ferdinanda o zproštění hejtmanského úřadu hejtman za rytířský stav Mikuláš Trčka z Lípy, který byl hejtmanem také předešlý rok. Panovník ho ale ubezpečil, že Pernštejna z úřadu neodvolává, a tak i on má úřad dále vykonávat.¹³⁸ Z neznámého důvodu byli v roce 1547 nahrazeni hejtman chrudimského kraje za rytířský stav Zikmund Anděl z Ronovce Mikulášem Štítným ze Štítného na Morašicích,¹³⁹ a v žateckém kraji „z některých hodných příčin“ hejtman za panský stav Jan Mašřovský z Kolovrat svým bratrem Václavem.¹⁴⁰

Páni z Rožmberka

Specifické postavení při obsazování zemských úřadů v předbělohorských Čechách měl rod pánů z Rožmberka.¹⁴¹ Ten se řídil institucí tzv. rodového zřízení (vladařství) na základě podvržené listiny legalizované vkladem do desek zemských v roce 1493, které upravovalo role jednotlivců v rámci rodu s ohledem na spravování rodových statků a zastávání veřejných funkcí.¹⁴² Na tuto instituci se členové rodu odvolávali, když odmítali přijmout úřad krajského hejtmana. U předposlední a poslední generace ale zaznamenáváme

přijetí hejtmanského úřadu v hradeckém kraji Janem z Pernštejna. Viz pozn. č. 133.

- 137 RG 13. 1534–1536. Missiven. S. 573–574. List poselací krále Ferdinanda I. Janovi z Pernštejna, datovaný v Innsbrucku dne 8. července 1536. – „[...] *neb znáti ráčíme, že jsi týž úřad předešlého roku bedlivě a pořádně spravoval a také ty příčiny, kteréž nám oznamuješ, neznáme, aby na překážku takovému hajtmanství býti měly. [...]*“
- 138 RG 13. 1534–1536. Missiven. S. 574. List poselací krále Ferdinanda I. Mikulášovi Trčkovi z Lípy, datovaný v Innsbrucku dne 8. července 1536.
- 139 RG 35. 1545–1549. Missiven. Fol. 157–157'. Mandát krále Ferdinanda I. do chrudimského kraje, datovaný na Pražském hradě dne 7. října 1547.
- 140 RG 35. 1545–1549. Missiven. Fol. 158–158'. Mandát krále Ferdinanda I. do žateckého kraje, datovaný na Pražském hradě dne 10. října 1547.
- 141 O tom zatím Kubíková, Anna: Pohled na úlohu krajských hejtmanů v české minulosti (se zvláštním zřetelem na raný novověk). *Výběr*, 39, 2002, č. 1, s. 8–12.
- 142 Pánek, Jaroslav, (ed.): Václav Březan, *Životy posledních Rožmberků II*. Praha 1985, s. 645.
- 143 Sterneck, T. (ed.): *Historica Třeboň*, s. 129–131.
- 144 Sterneck, T. (ed.): *Historica Třeboň*, s. 197–198.
- 145 Sterneck, T. (ed.): *Historica Třeboň*, s. 198–199.

jistý obrat. V předposlední generaci nacházíme za vlády Ferdinanda I. mezi jmenovanými krajskými hejtmany tři Rožmberky. Jana III. z Rožmberka (1484–1532) jako hejtmana prácheňského kraje v roce 1528¹⁴³, Jošta III. z Rožmberka (1488–1539) jako hejtmana téhož kraje v roce 1531,¹⁴⁴ proti čemuž se ale postavil s odvoláním na rodové zřízení jeho starší bratr Jan III.¹⁴⁵ a Jošta III. ještě jednou v roce 1533, když byl jmenován hejtmánem bechyňského kraje, čemuž se z podobných důvodů bránil sám.¹⁴⁶ Jejich třetí bratr, Petr V. (1489–1545), se přijetí hejtmanského úřadu také bránil, ale na rodové zřízení se v obou zjištěných případech, zachycených také registry, neodvolával.

V prvním případě si Petr v roce 1532 panovníkovi stěžoval na jmenování hejtmánem bechyňského kraje s odůvodněním, že by to jemu i jeho potomkům „*ku posměchu a škodě býti mělo*“. Na to se mu dostalo ujištění, že byl jmenován naopak „*ku poctivosti a znajíc hodnost tvú*“, a nařízení, aby zůstal v úřadu až do králova příjezdu do země. Pak o tom spolu budou moci jednat.¹⁴⁷ Petr ale reagoval další žádostí o propuštění, kterého nakonec Ferdinandovým listem ze dne 24. ledna 1533 dosáhl.¹⁴⁸ Ve druhém případě byl Petr 15. května 1536 jmenován opět hejtmánem bechyňského kraje.¹⁴⁹ Poté, co se o jmenování dozvěděl, žádal panovníka v německy psaném listu, aby byl z úřadu kvůli jistým „*těžkostem*“, které kvůli hejtmanství má, propuštěn.¹⁵⁰ Král nechal Petruv list opsat a přeposlat radům komorního soudu s poručením, aby na jeho místo vybrali jinou osobu pro případ, že by hejtmanství opravdu nechtěl dále spravovat. Součástí zásilky byl také opis jeho odpovědi Petrovi a čistopis jmenovacího listu poselacího s volnými místy pro jméno náhradního hejtmána a adresu. V odpovědi král Petra o tomto postupu informoval a žádal ho, „*že nám to*

146 Sterneck, T. (ed.): *Historica Třeboň*, s. 263–265.

147 RG 169. RKP 2447. Kopiař poselacích českých listů Ferdinanda I. 1532–1533. S. 247, č. 207. List poselací krále Ferdinanda I. Petrovi z Rožmberka, datovaný v Innsbrucku dne 14. prosince 1532.
148 RG 7. 1530–1533. Kaiserliche Befehle. Fol. 275' (S. 547). List poselací Ferdinanda I. Petrovi z Rožmberka, datovaný v Innsbrucku dne 24. ledna 1533. – „*Wolgebornner I[ie]ber[er] g[le]t[re]uer[er]. Wir haben Dein schreiben unnd diemuettig bitt Dich der haubtmanschafft im chraiß[en] zuenttheben vernomen. Geben Dir darauf genediger maynung zuanntwurt, daß wir Dich in ansehung Deiner khranckhait und schwachait damit du beladen diser <so> zeit solher haubtmanschafft ennthebt <und>, enntledigt unnd benuesigt [!] haben wollen, wolten wir Dir genedigelig nit verhalten. [...].“*

149 Kalný, Adolf: *Historica Třeboň 1216–1682*, Inventář, III. díl, 1527–1570, Třeboň 1996, s. 31, sign. 4027a). Hejtmánem bechyňského kraje byl Petr V. jmenován také v roce 1534. Viz Kubíková, A.: *Pohled*, s. 10.

150 Kalný, A.: *Historica Třeboň*, s. 31–32, sign. 4027b) a s. 32, sign. 4027c) a 4027d). O tomto odvolání srov. Kubíková, A.: *Pohled*, s. 10–11.

151 RG 13. 1534–1536. Missiven. S. 572–573. List poselací krále Ferdinanda I. Petrovi z Rožmberka, datovaný v Innsbrucku dne 3. července 1536 a list Ferdinanda I. do komorního soudu, datovaný tamtéž.

152 Srov. SOA Třeboň, *Historica Třeboň*, sign. 4293. List poselací krále Ferdinanda I. Vilémovi z Rožm-

k vuoli a pro dobré toho kraje učiníš“, a aby úřad zastával až do vypršení předepsaného roku.¹⁵¹ Problematické, přitom ale opakované jmenování Rožmberků do hejtmanského úřadu dokládá, že odvolávání se na rodové zřízení nemělo v takových případech odpovídající váhu.

Poslední generace Rožmberského rodu, zastoupená Vilémem (1535–1592) a Petrem Vokem (1539–1611), se na rodové zřízení v souvislosti s úřadem krajského hejtmána neodvolávala. V případě Viléma je z dochovaných pramenů zřejmé, že byl hejtmánem jmenován jedenkrát, totiž v roce 1553/1554 v bechyňském kraji,¹⁵² a úřad pravděpodobně také po celý rok zastával. Průběh odvolání byl podobný jako u Petra V. Bezprostředně po jmenování žádal Vilém Ferdinanda I. o zproštění. Pravděpodobně ani v tomto případě nebyly důvody tak jednoznačné, proto král nařídil svému synovi arciknížeti Ferdinandovi projednat žádost v královské radě.¹⁵³ Rada ale žádné důvody k propuštění nenašla, přičemž se ještě ujistila, že Vilémovo jmenování neodporuje právům a zřízením zemským. Nato Ferdinand Viléma vyzval, aby svůj nárok prokázal nějakým „obdarováním“, pokud takové má.¹⁵⁴ Další průběh odvolání

berka, datovaný ve Vídeňském Novém městě dne 20. dubna 1553. Jím král jmenoval Viléma spolu s Vilémem Přechem z Čestic hejtmány bechyňského kraje.

153 RG 49. 1551–1553. Missiven. Fol. 337'–338. List poseláci krále Ferdinanda I. svému synovi arciknížeti Ferdinandovi, datovaný ve Vídni dne 25. května 1553. – „[...] *Pak jakej se v tom nedostatek a neb omyl v kraji prácheňském [!] stal, tomu Tvá Láska z psaní urozeného Viléma z Rožmberka [etc.] věrného našeho milého, kteréž Tvé Lásce odsíláme, vrozumí. Protož Tvé Lásce milostivě a otcovsky poroučíme, aby se Tvá Láska na to s pilností vypat a uvážíc v radě to na místě našem, pokudž zapotřebné Tvá Láska uzná, opatřil. [...]*“

154 RG 49. 1551–1553. Missiven. Fol. 351'. List krále Ferdinanda I. Vilémovi z Rožmberka, datovaný ve Vídni dne 17. června 1553. – „[...] *Psaní, kteréž jsi nám z strany hajtmanství krajského na tebe v kraji bechyňském vložného učinil, jsme vrozuměti ráčili. I znaje my hodnost osoby tvé bejti, uváživše to bedlivě s radami našimi a nahlédnouc v zřízení zemské, zřetelně jest v něm vyměřeno, na kohož bychom koli z stavu panského a rytířského hajtmanství krajské vložiti ráčili, že každěj je má k sobě a povinen jest beze vsí odporosti přijíti a ten rok v něm strvati. Při kterémžto zřízení zemském toho tak zanechávati a tobě (poněvadž také sídlo v kraji bechyňském máš) jakž i předešle poroučeti ráčíme, aby[s] ten ouřad hajtmansej v tom kraji až do vyjití toho roku předsed spravoval. Pakliby[s] na to jaké obdarování se máti pravil, aby[s] toho jako jiní z stavu panského hajtmanství na se přijíti povinen nebyl (o čemž my vědomosti nemáme), to nám předložiti muožeš, a my v to nahlédnouc, tomu vrozumějíc, v tom se dále spravedlivě zachovati ráčíme, že sobě nic slušně ztěžovati nebudeš máti. [...]*“

155 Vilémovo jmenování zaznamenal také Václav Březan. Zaměnil (?) sice bechyňský kraj za kraj prácheňský (srov. pozn. č. 152, 153 a 154), ale druhého hejtmána z rytířského stavu, Viléma Přecha z Čestic a na Česticích, uvedl také správně. Vilémovo odvolání však nezaznamenává. Viz Pánek, Jaroslav (ed.), Václav Březan, Životy posledních Rožmberků I. Praha 1985, s. 76. Na rodové zřízení se Vilém odvolával vždy kvůli potvrzení přednostního postavení svého rodu ve stavovské obci, a kvůli potvrzení, že zastávání politické funkce nebude na újmu jeho ani jeho rodu. Konkrétní příklady jsou doloženy při jmenování Viléma přísedícím zemského soudu v roce 1554, při jeho jmenování nejvyšším komorníkem Českého království roce 1560 a při jmenování nejvyšším purkrabím pražským v roce 1570. Srov. Pánek, J. (ed.): Životy I., s. 83–84, 175–178 a 226. Podobně

prameny neuvádí. Zvláštní výsadu, kterou Ferdinand I. požadoval a která by Rožmberkům umožňovala odmítnout úřad krajského hejtmana, Vilém s největší pravděpodobností nepředložil, a lze vůbec pochybovat o její existenci.¹⁵⁵ Skutečností zůstává, že je to jediný případ, kdy víme o Vilémově hejtmanské funkci. Až do své smrti v roce 1592 už tento úřad nezastával. Jedním z důvodů je skutečnost, že se na něj po vstupu do nejvyšších zemských úřadů (1560 nejvyšší komorník, 1570 nejvyšší purkrabí pražský) vztahovalo nepsané pravidlo, totiž že nejvyšší zemští úředníci nebývali do úřadu krajského hejtmana obsazováni.¹⁵⁶

Poslední Rožmberk, Petr Vok, byl do hejtmanského úřadu jmenován od roku 1571 až do své smrti podle dostupných pramenů 11x. Pouze v jednom případě, v roce 1601, máme doloženo, že se proti němu odvolal. Bylo to však z důvodu nemoci a stáří.¹⁵⁷

Závěr

Předložený článek doplňuje dvě předchozí práce věnované problematice krajského hejtmanství v předbělohorských Čechách. Všechny tři práce měly za cíl zpracovat dvě dílčí témata, totiž rekonstruovat mechanismus obsazování úřadu krajského hejtmana a sestavit soupis krajských hejtmánů na základě jejich dochovaných seznamů. Protože obsazování krajského hejtmanství náleželo do kompetence panovníka a nejdůležitějších úřadů a úředníků Českého království, byly pramenem pro jejich zpracování písemnosti pocházející z činnosti české královské kanceláře přepisované do kancelářských register anebo ukládané do její někdejší registratury. Jen takový pramen mohl dát jako jediný na položené otázky nejkompaktnější odpověď. Ačkoliv byl výsledek práce limitován fyzickým dochováním písemného materiálu, podařilo se identifikovat a analyzovat všech sedm fází mechanismu a zachytit změny v průběhu funkčního období hejtmánů. Na základě seznamů krajských hejtmánů z let 1537/1538–1616/1617 byl vytvořen s jistými mezerami jejich chronologický soupis podle jednotlivých krajů a jejich jmenný rejstřík.

se na rodové zřízení odvolával Petr Vok po Vilémově smrti v roce 1594 a v roce 1599 při jmenování přísedícím zemského soudu. Srov. Pánek, J. (ed.): Václav Březan. Životy posledních Rožmberků II. Praha 1985. Praha 1985, s. 516 a s. 545.

156 Mareš, P.: Obsazování, s. 19–20.

157 Za života bratra Viléma byl Petr Vok v letech 1571–1592 10x hejtmánem bechyňského kraje. Za doby vladařství víme o jediném jmenování, v roce 1601 ve stejném kraji, pro nemoc a stáří byl ale z úřadu propuštěn. Srov. SOA Třeboň, Historica Třeboň, sign. 4803, 4849, 4905, 5067, 5176, 5329 a 5474; Pánek, J. (ed.), Životy II., s. 419, 423, 431, 441, 453, 464, 481, 483, 492 a 504; Mareš, P.: Obsazování, s. 46, 112–120 a 250; Kubíková, A.: Pohled, s. 11–12.

Jak obsazování krajského hejtmanství, tak soupis hejtmanů nepostrádají několik nezodpovězených otázek. Jejich doplnění bude ale problematické, protože jmenované studie vyčerpaly všechny písemný materiál z fondů kompetentních správních úřadů s celozemskou působností. Na základě průzkumu jiných archivních fondů lze konstatovat, že písemnosti hejtmanských úřadů a jejich představitelů se dochovaly pouze v jednotlivinách s omezenou výpovědní hodnotou. K otázce mechanismu obsazování krajského hejtmanství lze nalézt převážně jen jmenovací listy, tedy písemnosti ze závěrečné fáze mechanismu. V případě seznamů krajských hejtmanů bude nález některého dalšího dílem náhody. I když je řada krajských hejtmanů zachycena ve jmenovacích listech nebo v jiných písemných pramenech, rekonstrukce seznamů a doplnění soupisové řady je za současného stavu bádání téměř nemožné.

Soupis krajských hejtmanů na základě jejich seznamů z let 1537/1538–1560/1561

Soupis byl sestaven na základě dochovaných seznamů krajských hejtmanů z let 1537/1538–1560/1561, přepsaných do královských register, nacházejících se dnes v Národním Archivu ve fondu Královská registra,¹ na základě seznamů krajských hejtmanů pro roky 1554/1555 a 1555/1556, přepsaných do královských register, nacházejících se dnes v Národní knihovně v Oddělení rukopisů a starých tisků,² a na základě opisu seznamu jmenovaných krajských hejtmanů pro rok 1540/1541, uloženém dnes v SOA Třeboň, ve fondu Historica Třeboň.³ Pro každé funkční období se dochoval pouze jeden seznam.

Jednotlivé kraje jsou řazeny podle abecedního pořádku – kraj bechyňský, boleslavský, čáslavský, hradecký, chrudimský, kouřimský, litoměřický, plzeňský, podbrdský, prácheňský, rakovnický, slánský, vltavský a žatecký. Letopočty označují funkční období krajských hejtmanů, tj. od svatého Jiří jednoho roku do svatého Jiří následujícího roku. První jméno patří krajskému hejtmanu za panský stav, druhé jméno krajskému hejtmanu za rytířský stav.

Ediční poznámka⁴

Do soupisu nebyly zahrnuty formy oslovení jednotlivých šlechticů. Plné hranaté závorky [abc] označují mé zásahy do textu. Doplnuji jimi jméno osoby nebo rodu do správné a celé podoby, chybějící předložky, chybějící titul rady, na který v seznamech upozorňovalo oslovení u rytíře, a rozepisuji jimi zkratky. Špičatými závorkami <abc> upozorňuji na škrty v textu. Dvojitými kulatými závorkami ((abc)) upozorňuji na pozdější úpravy textu.

Při přepisu křestních a rodových jmen, panství, statků a titulů kladu důraz na zachování jejich autentičnosti a fonetické kvality. Text transkribuji při dodržení následujících pravidel: Velká a malá písmena přepisují v souladu se současnou pravopisnou normou. Grafémy u, i, y, j, v, w přepisují jako souhlásky či samohlásky podle funkce, kterou v textu mají. Digraf ie nebo ye

1 Národní Archiv, fond Královská registra (RG), č. 16 (pro léta 1536–1538), č. 20 (1538–1540), č. 32 (1544), č. 34 (1545–1546), č. 38 (1546–1547), č. 41 (1547–1549), č. 49 (1551–1553) a č. 50 (1551–1560).

2 NK, ORST, sign. XVII A 27.

3 SOA Třeboň, fond Historica Třeboň, sign. 4085.

4 Východiskem pro ediční zpracování seznamů se stala příručka: Štoviček, Ivan a kol.: Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.–20. století pro potřeby historiografie, Praha 2002, s. 53–57.

jako znak pro vyslovované dlouhé í přepisují jako í. Je-li užít ve významu ě, přepisují jej jako ě, je-li užít ve významu e, přepisují jej jako e a je-li užít ve významu je, přepisují jej jako je. Skupinu hlásek di, ti, ni, zi apod. před samohláskou zjednodušují na d', t', ň, ž. Dvojhlásku au přepisují jako ou. Grafém g přepisují jako j, nevyjadřuje-li hlásku g. Kvantitu samohlásek upravují podle současné normy (Suchee/Suché; Bělee/Bělé). Zdvojené souhlásky zjednodušují tam, kde se nevyslovují (Líppy/Lípy; Robmhápp/Robmháp). Dvojici souhlásek gk přepisují podle současné normy (Švambergka/Švamberka; Háznburgku/Háznburku). Zaměňované m a n ponechávám podle předlohy. Přepis grafémů z a s ponechávám podle předlohy. Psaní souhláskových skupin zachovávám podle předlohy. Spřežky přepisují podle výslovnosti: ss/š; cz/č, c; rz/ř jen jde-li pouze o záležitost grafiky. Aspirované th přepisují jako t (Lithomyšl/Litomyšl). V případě nutnosti jsou pomocí poznámkového aparátu opraveny zkomolené tvary. Zvláště tedy neupozorňuji na drobné chyby písařů.

Cílem poznámkového aparátu je identifikovat lokality (vsi, městečka, města, tvrze, hrady, zámky, statky, panství apod.) vyskytující se v soupisu, tj. zjistit jejich dnešní oficiální název a blíže je určit podle jejich příslušnosti k někdejšímu okresům nebo současné příslušnosti k městu či obci, popř. zjistit jejich neexistenci v současné době.

Je třeba upozornit, že seznamy přeepsané do královských register jsou seznamy oficiálně jmenovaných krajských hejtmanů.

KRAJ BECHYŇSKÝ

1537/1538

Hendrych z Švamberka na Bechyni ⁵

Zigmund Robmháp z Suché na Pacově ⁶

1538/1539

Volf starší [Krajíř] z Krajku na Lantštejně ⁷

Albrecht Cipla z Kravška ⁸ na Šemberce ⁹

5 Bechyně, okr. Tábor

6 Pacov, okr. Pelhřimov

7 Landštejn, okr. Jindřichův Hradec

8 Cípl z Kravška

9 Šelmberk, okr. Tábor

10 Borotín, okr. Tábor

11 Správně má být: Malovec z Chýnova

12 Chýnov, okr. Tábor

1539/1540

Arnošt Černčický z Kácova na Borotíně ¹⁰Zdeněk Malovec z Malovic ¹¹ na Chajnově ¹²

1540/1541

Hendrych z Švamberka v Bechyni ¹³Jan Leskovec z Leskovce na Kamenici ¹⁴

1541/1542 – seznam se nedochoval

1542/1543 – seznam se nedochoval

1543/1544 – seznam se nedochoval

1544/1545

Jan z Švamberka [etc.]

Ctibor Dráčovský z Dráchova na Komařích ¹⁵

1545/1546

Václav [Krajíř] z Krajku na Mnichu ¹⁶Hendrych Hozlaur z Hozlau na Dobronicích ¹⁷

1546/1547

Joachim z Hradce a na Hradci ¹⁸Voldřich Španovský z Lisova na Želči ¹⁹, [JMK rada]

1547/1548 – seznam se nedochoval

1548/1549

Joachim z Hradce na Hradci ²⁰Zikmund Robmháp z Suché na Pacově ²¹

1549/1550

Albrecht hrabě z Gutštejna na Žerovnici ²²Laclav Ostrovec z Kralovic na Kamenici ²³

1550/1551 – seznam se nedochoval

13 Bechyně, okr. Tábor

14 Kamenice nad Lipou, okr. Pelhřimov

15 Komařice, okr. České Budějovice

16 Mnich, okr. Pelhřimov

17 Dobronice u Bechyně, okr. Tábor

18 Jindřichův Hradec, okr. Jindřichův Hradec

19 Želeč, okr. Tábor

20 Jindřichův Hradec, okr. Jindřichův Hradec

21 Pacov, okr. Pelhřimov

22 Žirovnice, okr. Pelhřimov

23 Kamenice nad Lipou, okr. Pelhřimov

24 Bechyně, okr. Tábor

25 Kamenice nad Lipou, okr. Pelhřimov

26 Jindřichův Hradec, okr. Jindřichův Hradec

27 Správně má být: z Libějovic

1551/1552

Václav z Švamberka na Bechyni ²⁴Zdeněk Malovec z Chejnova na Kamenici ²⁵, [JMK rada]

1552/1553

Joachym z Hradce na Hradci ²⁶, purkrabě karlštejskýDiviš Malovec z Malovic ²⁷ na Libějovicích ²⁸, [JMK rada]

1553/1554

Vilím z Rožmberka na Krumlově ²⁹Vilím Přeč z Čestíc na Čestvicích ³⁰, [JMK rada]

1554/1555

Václav z Švanberka na Bechyni ³¹Jan Leskovec z Leskovce na Cerekvici ³², [JMK rada]

1555/1556

Zdeněk Krajíř z Krejku na Landštejně ³³Vilím Rút z Dírného na Dírném ³⁴

1556/1557

Václav z Švamberka na Bechyni ³⁵Šebestyán [Leskovec] z Leskovce na Řečici ³⁶

1557/1558

Zdeněk Krajíř [z Krajku]

Vlachyně Leskovec [z Leskovce]

1558/1559

Václav z Švamberka na Bechyni ³⁷Jan Tejský ³⁸ Čabelický z Soutic na Tejně nad Vltavou ³⁹

28 Libějovice, okr. Strakonice

29 Český Krumlov, okr. Český Krumlov

30 Čestice, okr. Strakonice

31 Bechyně, okr. Tábor

32 Horní Cerekev, okr. Pelhřimov

33 Landštejn, okr. Jindřichův Hradec

34 Dírná, okr. Tábor

35 Bechyně, okr. Tábor

36 Červená Řečice, okr. Pelhřimov

37 Bechyně, okr. Tábor

38 Správně má být: Jan Týnský. Týn nad Vltavou, okr. České Budějovice

39 Týn nad Vltavou, okr. České Budějovice

40 Landštejn, okr. Jindřichův Hradec

41 Správně má být: Hozlaur z Hozlaur

42 Bzí, okr. České Budějovice

43 Správně má být: Leskovec z Leskovce

44 Benátky nad Jizerou, okr. Mladá Boleslav

45 Březno, okr. Mladá Boleslav

1559/1560

Zdeněk Krajíř z Krajků na Landštejně ⁴⁰Šebestyán Hozlaur z Hozlauru ⁴¹ na Bzí ⁴²

1560/1561

Vilím [Krajíř] z Krajků

Vlachyně Lískovec z Lískovce ⁴³

KRAJ BOLESLAVSKÝ

1537/1538

Fridrich purkrabě z Donína na Benátkách ⁴⁴Jindřich Hložek z Žampachu na Březně ⁴⁵, [JMK rada]

1538/1539

Jan Křinecký z Ronova na Rožďalovicích ⁴⁶Albrecht Klišák ⁴⁷ z Kostelce na Horkách ⁴⁸

1539/1540

Zikmund Smiřický z Smiřic na Skalách ⁴⁹Jiřík Vančura z Řehnic na Brodcích ⁵⁰

1540/1541

Fridrich [purkrabě] z Donína na Benátkách ⁵¹Albrecht Klusák z Kostelce na Horkách ⁵²

1541/1542 – seznam se nedochoval

1542/1543 – seznam se nedochoval

1543/1544 – seznam se nedochoval

1544/1545

Jan starší Bezdrůžický z Kolovrat na Košátkách ⁵³

46 Rožďalovice, okr. Nymburk

47 Správně má být: Klusák

48 Velké Horky, okr. Mladá Boleslav

49 Hrubá Skála, okr. Semily

50 Brodce, okr. Mladá Boleslav

51 Benátky nad Jizerou, okr. Mladá Boleslav

52 Velké Horky, okr. Mladá Boleslav

53 Košátky, okr. Mladá Boleslav

54 Velké Horky, okr. Mladá Boleslav

55 Zvířetice, okr. Mladá Boleslav

56 Houska, okr. Česká Lípa

57 Děvín, okr. Česká Lípa

58 Boreč, okr. Litoměřice

59 Správně má být: Jindřich Vlinský ze Vliněvsí na Borči. Boreč, okr. Litoměřice

60 Kost, okr. Jičín

- Albrecht Klusák z Kostelce na Horkách ⁵⁴
 1545/1546
- Adam z Vartmberka na Zvířeticích ⁵⁵
 Tobiáš Hrzán z Harasova na Housce ⁵⁶
 1546/1547
- Zikmund Berka z Dubé a z Lipého na Děvíně ⁵⁷
 Jindřich Borecký ⁵⁸ [Vlinský] z Vlině Vsi ⁵⁹
 1547/1548 – seznam se nedochoval
 1548/1549
- Jan z Bibrštajna na Kosti ⁶⁰
 Jan Malobratřecký ⁶¹ z Řehče na Malobratřecích ⁶²
 1549/1550
- Zikmund Berka z Dubé [a z Lipého] na Novém Stránově ⁶³
 Jiřík Cetenský z Cetně na Vinařicích ⁶⁴
 1550/1551 – seznam se nedochoval
 1551/1552
- Jan Kurovecký ⁶⁵ Berka z Dubé [a z Lipého] na Bělé ⁶⁶
 Jan Hrzán z Harasova, [JMK rada]
 1552/1553
- Jan purkrabě z Donína na Kunzberce ⁶⁷
 Jiřík Cetenský z Cetně na Vinařicích ⁶⁸
 1553/1554
- Jindřich z Valdštejna na Dobré Vsi ⁶⁹
 Tobiáš Hrzán z Harasova na Housce ⁷⁰

- 61 Správně má být Malobratřický
 62 Malobratřice, okr. Mladá Boleslav
 63 Stránov, zaniklá osada obce Jizerní Vtelnno, okr. Mladá Boleslav
 64 Vinařice, okr. Mladá Boleslav
 65 Správně má být: Jan Kurovodský. Kuřívody, zaniklá obec u Ralska, okr. Česká Lípa
 66 Bělá pod Bezdězem, okr. Mladá Boleslav
 67 Kunstberk, okr. Nymburk
 68 Vinařice, okr. Mladá Boleslav
 69 Dobrovice, okr. Mladá Boleslav
 70 Houska, okr. Česká Lípa
 71 Benátky nad Jizerou, okr. Mladá Boleslav
 72 Velké Horky, okr. Mladá Boleslav
 73 Děvín, okr. Česká Lípa
 74 Doubravany, okr. Nymburk
 75 Mladá Boleslav, okr. Mladá Boleslav
 76 Správně má být: Belvic z Nostvic
 77 Liběchov, okr. Mělník

1554/1555

Jindřich [purkrabí] z Donína na Benátkách ⁷¹Jan Zilvar z Pilníkova na Horkách ⁷²

1555/1556

Karel z Bibršt[ejn]a na Děvíně ⁷³Smil Chlum z Chlumu na Doubravanech ⁷⁴

1556/1557

Kundrát [Krajíř] z Krejku na Mladém Boleslavi ⁷⁵Kašpar z Belvic ⁷⁶ na Liběchově ⁷⁷

1557/1558

Zikmund Berka [z Dubé a z Lipého]

Tobiáš Hrzán [z Harasova]

1558/1559

Adam z Vartmberka na Rohozci ⁷⁸Adam Vančura z Řehnic na Valečově ⁷⁹

1559/1560

Jindřich Smiřický z Smiřic na Skalách ⁸⁰Balcar Hyršperger z Kynixheimu ⁸¹ na Vartmberce ⁸²

1560/1561

Adam z Vartmberka na Rohozci ⁸³Jindřich Vlnský ze Vlině Vsi na Liblicích ⁸⁴

KRAJ ČÁSLAVSKÝ

1537/1538

Jindřich Firsic z Nobdína ⁸⁵

78 Hrubý Rohozec, okr. Semily

79 Valečov, okr. Mladá Boleslav

80 Hrubá Skála, okr. Semily

81 Správně má být: Hyršpergar z Königsheinu

82 Stráž pod Ralskem, okr. Česká Lípa

83 Hrubý Rohozec, okr. Semily

84 Liblice, okr. Mělník

85 Správně má být: Firšic z Nabdína

86 Lipnice nad Sázavou, okr. Havlíčkův Brod

87 Ledec nad Sázavou, okr. Havlíčkův Brod

88 Žehušice, okr. Kutná Hora

89 Polná, okr. Jihlava

90 Lipnice nad Sázavou, okr. Havlíčkův Brod

91 Zbraslavice, okr. Kutná Hora

92 Malešov, okr. Kutná Hora

- Jan Týrčka z Lípy na Lipnici ⁸⁶ [JMK rada]
1538/1539
- Burian [Ledecký] z Řídčan na Ledči ⁸⁷
Václav Žehušický z Nestajova na Žehušicích ⁸⁸, [JMK rada]
1539/1540
- Karel z Valštejna na Polné ⁸⁹
Jan Trčka z Lípy na Lipnici ⁹⁰, [JMK rada]
1540/1541
- Jindřich Firšic z Nabdína a na Zbraslavicích ⁹¹
Jan Salava z Lípy a na Malešově ⁹²
1541/1542 – seznam se nedochoval
1542/1543 – seznam se nedochoval
1543/1544 – seznam se nedochoval
1544/1545
- Zdeněk Mezeřícký z Lomnice a na Ledči ⁹³
Kuneš Bohdanecký z Hodkova na Žlebích ⁹⁴, [JMK rada]
1545/1546
- Jindřich Firšic z Nabdína na Hamrštatě ⁹⁵
Václav Žehušický z Nestajova na Žehušicích ⁹⁶
1546/1547
- Zdeněk Mezeřícký z Lomnice a na Ledči ⁹⁷
Kuneš Bohdanecký z Hadkova ⁹⁸ na Žlebích ⁹⁹, [JMK rada]
1547/1548 – seznam se nedochoval
1548/1549
- Zdeněk Mezeřícký z Lomnice na Ledči ¹⁰⁰

- 93 Ledeč nad Sázavou, okr. Havlíčkův Brod
94 Žleby, okr. Kutná Hora
95 Vlastějovice, okr. Kutná Hora
96 Žehušice, okr. Kutná Hora
97 Ledeč nad Sázavou, okr. Havlíčkův Brod
98 Správně má být: z Hodkova
99 Žleby, okr. Kutná Hora
100 Ledeč nad Sázavou, okr. Havlíčkův Brod
101 Zdechovice, okr. Pardubice
102 Vlastějovice, okr. Kutná Hora
103 Lipnice nad Sázavou, okr. Havlíčkův Brod
104 Vlastějovice, okr. Kutná Hora
105 Chuchel, okr. Havlíčkův Brod
106 Čestín, okr. Kutná Hora
107 Zbraslavice, okr. Kutná Hora
108 Správně má být: Mezeřícký z Lomnice

Suda z Řenec na Zdechovicích ¹⁰¹

1549/1550

Jindřich Firšic z Nabdína na Hamrštatu ¹⁰²

Burian Trčka z Lípy na Lipnici ¹⁰³, [JMK rada]

1550/1551 – seznam se nedochoval

1551/1552

Jindřich Firšic z Nabdína na Hamrštatu ¹⁰⁴

Burian Chuchelský z Nestajova na Chuchle ¹⁰⁵

1552/1553

Zdislav Zvířetický z Vartmberka na Čestíně Kosteles ¹⁰⁶

Pavel Malovec z Malovic na Zbraslavicích ¹⁰⁷

1553/1554

Zdeněk Mezříčský z Lomice ¹⁰⁸ na Ledči ¹⁰⁹

Jindřich Střela z Rokyc na Štěpánově ¹¹⁰

1554/1555

Zdislav Zvířeticka ¹¹¹ z Vartmberka na Čestíně Kosteles ¹¹²

Burian ((Trčka)) z Lípy na Lipnici ¹¹³, [JMK rada]

1555/1556

Zdeněk Mezeříčský z Lomnice na Ledči ¹¹⁴

Jan Salava z Lípy na Malešově ¹¹⁵, [JMK rada]

1556/1557

Jan Albrecht ¹¹⁶ [Novohradský] z Kolovrat na Kralovicích ¹¹⁷

Suda z Řenec na Zdechovicích ¹¹⁸

1557/1558

Zdeněk Mezeříčský [z Lomnice]

109 Ledeč nad Sázavou, okr. Havlíčkův Brod

110 Štěpánov, okr. Pardubice

111 Správně má být: Zvířetický

112 Čestín, okr. Kutná Hora

113 Lipnice nad Sázavou, okr. Havlíčkův Brod

114 Ledeč nad Sázavou, okr. Havlíčkův Brod

115 Malešov, okr. Kutná Hora

116 Správně má být: Albrecht

117 Horní Kralovice, okr. Benešov

118 Zdechovice, okr. Pardubice

119 Správně má být: na Kralovicích; Horní Kralovice, okr. Benešov

120 Červené Janovice, okr. Kutná Hora

121 Ledeč nad Sázavou, okr. Havlíčkův Brod

122 Žehušice, okr. Kutná Hora

123 Hněvkovice, okr. Havlíčkův Brod

124 Proseč, část obce Záhoří, okr. Semily

Burian Trčka [z Lípy]

1558/1559

Albrecht [Novohradský] z Kolovrat na Krakovci ¹¹⁹

Adam Budovec z Budova na Janovičkách ¹²⁰

1559/1560

Zdeněk Mezeřícký z Lomnice na Ledči ¹²¹ a Žehušicích ¹²²

Fridrich Lukavecký z Lukavce na Hněvkovicích ¹²³

1560/1561

Vilím z Valdštejna na dvoru Proseči ¹²⁴

Ferdinand Trčka z Lípy na Želivě ¹²⁵

KRAJ HRADECKÝ

1537/1538

Arnošt z Ujezdce a z Kounic ¹²⁶ na Jilemnici ¹²⁷

Purghart Kordule z Sloupna [na] Vřešťavě ¹²⁸

1538/1539

Albrecht z Valštejna na Bradlci ¹²⁹

Václav Bořek [Dohalský] z Dohalic na Mokrovousích ¹³⁰

1539/1540

Jan z Ujezdce [a z Kúnic] na Čistých ¹³¹

Mikuláš Bořek [Dohalský] z Dohalic na Veselí ¹³²

1540/1541

Arnošt z Ujezdce a z Kúnic na Jilemnici ¹³³

Adam Zilvar z Pilníkova a na Břečtejně ¹³⁴

1541/1542 – seznam se nedochoval

1542/1543 – seznam se nedochoval

125 Želiv, okr. Pelhřimov

126 Správně má být: z Újezdce a z Kúnic

127 Jilemnice, okr. Semily

128 Velký Vřeštov, okr. Trutnov

129 Bradlec, okr. Semily

130 Mokrovousy, okr. Hradec Králové

131 Čisté, okr. Semily

132 Vysoké Veselí, okr. Jičín

133 Jilemnice, okr. Semily

134 Břečtejn, okr. Trutnov

135 Lomnice nad Popelkou, okr. Semily

136 Choustníkovo Hradiště, okr. Trutnov

137 Smidary, okr. Hradec Králové

138 Bartoušov, okr. Jičín

1543/1544 – seznam se nedochoval

1544/1545

Vilím z Valšt[ajn]a na Lomnici ¹³⁵

Mikuláš Pecingár z Vydžína na Hradišti ¹³⁶

1545/1546

Zdislav Zvířetický z Vartmberka na Smidařích ¹³⁷

Veněk Černín z Černína na Bartoušově ¹³⁸

1546/1547

Jan Licek z Rysmburka a na Boru Hrádku ¹³⁹

Jindřich ¹⁴⁰ Haugvic z Biskupic na Kopidlně ¹⁴¹

1547/1548 – seznam se nedochoval

1548/1549

Jan z Valštajna na Tuří ¹⁴²

Vilím Pecingár z Vydžína na Nechanicích ¹⁴³

1549/1550

Jan Licek z Rysmburku na Boruhrádku ¹⁴⁴

Vilém Trčka z Lípy a na Veliši ¹⁴⁵, [JMK rada]

1550/1551 – seznam se nedochoval

1551/1552

Jan z Valdštejna na Turčí ¹⁴⁶

Zdeněk Záruba z Hustířan

1552/1553

Jan Licek z Rysmburku na Boruhrádku ¹⁴⁷

Mikuláš Pecingár z Bydžína na Hradišti ¹⁴⁸

1553/1554

Jiří z Valštejna na Hostinné[m] ¹⁴⁹

Zdeněk Zába ¹⁵⁰ z Hustířan na Círekvicích ¹⁵¹

1554/1555

Albrecht Smiřický z Smiřic na Náchodě ¹⁵²

139 Borohrádek, okr. Rychnov nad Kněžnou

140 Správně má být: Jindřich

141 Kopidlno, okr. Jičín

142 Tuř, okr. Jičín

143 Nechanice, okr. Hradec Králové

144 Borohrádek, okr. Rychnov nad Kněžnou

145 Veliš, okr. Jičín

146 Tuř, okr. Jičín

147 Borohrádek, okr. Rychnov nad Kněžnou

148 Choustníkovo Hradiště, okr. Trutnov

149 Hostinné, okr. Trutnov

Jan starší Rodovský [z Hustířan] na Neznášově ¹⁵³

1555/1556

Šťastný Křinecký z Ronova na Dymokuřích ¹⁵⁴

Krystof Zilvar z Pilníkova na Vlčicích ¹⁵⁵, [JMK rada]

1556/1557

Petr z Šelnberka a z Kostí na Dřevenicích ¹⁵⁶

Vilím Trčka z Lípy na Veliši ¹⁵⁷

1557/1558

Albrecht [Smiřický] z Smiřic

Zdeněk Záruba [z Hustířan]

1558/1559

Václav z Valdštejna na Lomnici ¹⁵⁸

Jan Rodovský z Hustířan na Neznášově ¹⁵⁹

1559/1560

Petr z Šelnberka a z Kostí na Dřevenicích ¹⁶⁰

Jan Škopek z Bílých Otradovic na Pecce ¹⁶¹

1560/1561

Zdeněk z Valdštejna a na <Hostinném ¹⁶² > ((Sobčicích ¹⁶³))

Zdeněk Záruba z Hustířan na Cerekvici ¹⁶⁴

KRAJ CHRUDIMSKÝ

1537/1538

Bohuše Kostka z Postupic na Litomyšli ¹⁶⁵

- 150 Správně má být: Záruba
- 151 Cerekvice nad Bystřicí, okr. Jičín
- 152 Náchod, okr. Náchod
- 153 Neznášov, okr. Náchod
- 154 Dymokury, okr. Nymburk
- 155 Vlčice, okr. Trutnov
- 156 Dřevěnice, okr. Jičín
- 157 Veliš, okr. Jičín
- 158 Lomnice nad Popelkou, okr. Semily
- 159 Neznášov, okr. Náchod
- 160 Dřevěnice, okr. Jičín
- 161 Pecka, okr. Jičín
- 162 Hostinné, okr. Trutnov
- 163 Sobčice, okr. Jičín
- 164 Cerekvice nad Bystřicí, okr. Jičín
- 165 Litomyšl, okr. Svitavy
- 166 Slepotice, okr. Pardubice
- 167 Košumberk, okr. Chrudim
- 168 Zaječice, okr. Chrudim

- Petr Slepotický z Sulic na Slepoticích ¹⁶⁶
1538/1539
- Slavata z Chlumu a Košmberka na Košmberce ¹⁶⁷
Petr Janovský z Soutic na Zaječicích ¹⁶⁸, [JMK rada]
1539/1540
- Vilém Šťastný z Valdštejna na Rychmburce ¹⁶⁹
Zikmund Anděl z Ronovce na Morašicích ¹⁷⁰
1540/1541
- Bohuše Kostka z Postupic a na Litomyšli ¹⁷¹
Aleš Janovský z Soutic
1541/1542 – seznam se nedochoval
1542/1543 – seznam se nedochoval
1543/1544 – seznam se nedochoval
1544/1545
- Bohuše Kostka z Postupic na Litomyšli ¹⁷²
Hroch z Mezilešic ¹⁷³ na Tajnci ¹⁷⁴
1545/1546
- Diviš Slavata z Chlumu a z Košmberka na Kostelci ¹⁷⁵
Petr Janovský z Soutic na Zaječicích ¹⁷⁶
1546/1547
- Bohuše Kostka z Postupic na Litomyšli ¹⁷⁷
Hroch z Mezilešic na Tajnci ¹⁷⁸
1547/1548 – seznam se nedochoval
1548/1549
- Jan z Pernštajna na Helfnštejně ¹⁷⁹
Aleš Janovský z Soutic na Vorle ¹⁸⁰

169 Rychmburk, okr. Chrudim

170 Morašice, okr. Chrudim

171 Litomyšl, okr. Svitavy

172 Litomyšl, okr. Svitavy

173 Správně má být: z Mezilesic

174 Hrochův Týnec, okr. Chrudim

175 Kostelec nad Černými Lesy, okr. Kolín

176 Zaječice, okr. Chrudim

177 Litomyšl, okr. Svitavy

178 Hrochův Týnec, okr. Chrudim

179 Helfštejn, okr. Přerov

180 Orel, okr. Chrudim

181 Helfštejn, okr. Přerov

182 Slatiňany, okr. Chrudim

183 Helfštejn, okr. Přerov

1549/1550

Jaroslav z Pernštajna na Helfenštejně ¹⁸¹

Jan Holec z Nemošic

1550/1551 – seznam se nedochoval

1551/1552

Jaroslav z Pernštejna

Heřman Lhotský z Zásmuk na Slatinách ¹⁸²

1552/1553

Vojtěch z Pernštejna na Helfenštejně ¹⁸³Heřman Lukavský z Lukavice na Zámrsku ¹⁸⁴

1553/1554

Jaroslav z Pernštejna na Helfenštejně ¹⁸⁵Jiřík Slepotický z Sulic na Slepoticích ¹⁸⁶

1554/1555

Václav Haugvic z Biskupic na Litomyšli ¹⁸⁷Petr Hamza z Nabdína ¹⁸⁸ na Morašicích ¹⁸⁹

1555/1556

Jaroslav z Pernštejna na Pardubicích ¹⁹⁰Prokop Štítný z Štítného na Tejnici ¹⁹¹

1556/1557

Zdeněk Berka z Dubé [a z Lipého] na Rychmburce ¹⁹²Heřman Lukavský z Lukavice na Zámrsku ¹⁹³

1557/1558

Václav Haugvic [z Biskupic]

Prokop Štítný [ze Štítného]

184 Zámorsk, okr. Ústí nad Orlicí

185 Helfštejn, okr. Píerov

186 Slepovice, okr. Pardubice

187 Litomyšl, okr. Švitavy

188 Správně má být: Hamza ze Zábědovic

189 Morašice, okr. Chrudim

190 Pardubice, okr. Pardubice

191 Hrochův Týnec, okr. Chrudim

192 Rychmburk, okr. Chrudim

193 Zámorsk, okr. Ústí nad Orlicí

194 Košumberk, okr. Chrudim

195 Choltice, okr. Pardubice

196 Rychmburk, okr. Chrudim

197 Zaječice, okr. Chrudim

198 Líšno, okr. Benešov

199 Správně má být: Zapský

1558/1559

Diviš Slavata z Chlumu a z Košumberka na Košumberce ¹⁹⁴Bernhart [Gerštorf] z Gerštorfu na Cho((l))ticích ¹⁹⁵

1559/1560

Zdeněk Berka z Dubé a z Lipého na Rychmburce ¹⁹⁶Štefan Janovský z Soutic na Zaječicích ¹⁹⁷

1560/1561

Diviš Slavata [z Chlumu a z Košumberka]

Bernart Gerštorf [z Gerštorfu]

KRAJ KOUŘIMSKÝ

1537/1538

Jan Holický z Šternberka na Líštně ¹⁹⁸Jan Zabský ¹⁹⁹ z Zap na Dobřejovicích ²⁰⁰

1538/1539

Adam [Říčanský] z Řídčan na Zásmucích ²⁰¹Smil Myška ze Žlunic na Hrádku ²⁰²

1539/1540

Jan Holický z Šternberka na Líštně ²⁰³Václav Malešický z Černovic ²⁰⁴ na Ratajích ²⁰⁵

1540/1541

Mikuláš Zub z Landštejna na Zapích ²⁰⁶Ladislav Sekerka z Sedčic a na Lobkovicích ²⁰⁷

1541/1542 – seznam se nedochoval

1542/1543 – seznam se nedochoval

1543/1544 – seznam se nedochoval

200 Dobřejovice, okr. Praha-východ

201 Zásmuky, okr. Kolín

202 Červený Hrádek, okr. Kolín

203 Líšno, okr. Benešov

204 Správně má být: z Černožic

205 Rataje nad Sázavou, okr. Kutná Hora

206 Zápý, obec Brandýs nad Labem-Stará Boleslav, okr. Praha-východ

207 Lobkovice, okr. Mělník

208 Dolní Břežany, okr. Praha-západ

209 Červený Hrádek, okr. Kolín

210 Zápý, obec Brandýs nad Labem-Stará Boleslav, okr. Praha-východ

211 Cholupice, okr. Praha 4-Cholupice

212 Tucharaz, okr. Kolín

213 Sibřina, okr. Praha-východ

1544/1545

Jan z Valštajna na Březanech ²⁰⁸

Smil Myška ze Žlunic na Hrádku ²⁰⁹

1545/1546

Mikuláš Zub z Lantštajna na Zapích ²¹⁰

Mikuláš Hýsrle z Choduov na Cholopicích ²¹¹

1546/1547

Bořivoj purkrabě z Donína na Tuchorazi ²¹²

Adam Vrábský [Tluksa] z Vrábí na Stříbřině ²¹³

1547/1548 – seznam se nedochoval

1548/1549

Jan starší z Talmberka na Jankově ²¹⁴

Jan Hromada z Boršic na Klecanech ²¹⁵

1549/1550

Mikuláš Zub z Lanštejna na Zapích ²¹⁶

Petr Záruba z Hustířan na Radimi ²¹⁷

1550/1551 – seznam se nedochoval

1551/1552

Petr z Šelnberka [a z Kostí] na Hrádku nad Sázaví ²¹⁸

Václav Malešický z Černožic na Ratach ²¹⁹

1552/1553

Mikuláš Zub z Lantštejna na Zápech ²²⁰

Petr Záruba z Hustířan na Radini ²²¹

1553/1554

Voldřich Holický z Sternberka ²²² na Leštině ²²³

214 Jankov, okr. Benešov

215 Klecany, okr. Praha-východ

216 Zápý, obec Brandýs nad Labem-Stará Boleslav, okr. Praha-východ

217 Radim, okr. Kolín

218 Komorní Hrádek, okr. Benešov

219 Správně má být: na Ratajích. Rataje nad Sázavou, okr. Kutná Hora

220 Zápý, obec Brandýs nad Labem-Stará Boleslav, okr. Praha-východ

221 Radim, okr. Kolín

222 Správně má být: z Sternberka

223 Líšno, okr. Benešov

224 Červený Hrádek, okr. Kolín

225 Škvorec, okr. Praha-východ

226 Líšno, okr. Benešov

227 Červený Hrádek, okr. Kolín

228 Škvorec, okr. Praha-východ

229 Obříství, okr. Mělník

- Smil Myška ze Žlunic na Hrádku nad Podoušy ²²⁴
1554/1555
- Jaroslav Smiřický z Smiřic na Škvorci ²²⁵
Ondřej Nebřehovský [z Nebřehovic]
1555/1556
- Voldřich Holický z Šternberka na Lištný ²²⁶
Smil Myška ze Žlunic na Hrádku nad Podjaušy ²²⁷, [JMK rada]
1556/1557
- Jaroslav [Smiřický] z Smiřic na Škvorci ²²⁸
Albrecht Kamejtský ze Lstiboře na Vobřívství ²²⁹
1557/1558
- Vilím Jankovský ²³⁰ [z Talmberka]
Vondřej Nebřehovský [z Nebřehovic]
1558/1559
- Jetřich Špetle z Janovic na Březně ²³¹
Smil Myška ze Žlu((n))ic na Hrádku nad Podoušy ²³²
1559/1560
- Václav Holický ze Štermberka na Líštně ²³³
Markvart Věžník z Věžník na Věžnících ²³⁴
1560/1561
- Karel z Žerotína a na Kolíně ²³⁵
Jiřík Voděradský z Hrušova

KRAJ LITOMĚŘICKÝ

- 1537/1538
- Jan z Valštejna na Oujezdě ²³⁶
Volf [Vřesovec] z Vřesovic [a z Doubravské Hory] na Davravské Hoře ²³⁷
1538/1539

- 230 Jankov, okr. Benešov
231 Správně má být: na Břežanech. Dolní Břežany, okr. Praha–západ
232 Červený Hrádek, okr. Kolín
233 Líšno, okr. Benešov
234 Věžníky, okr. Benešov
235 Kolín, okr. Kolín
236 Bílý Újezd, okr. Litoměřice
237 Správně má být: na Doubravské Hoře. Doubravská Hora, okr. Teplice
238 Čížkovice, okr. Litoměřice
239 Česká Lípa, okr. Česká Lípa
240 Krupka, okr. Teplice
241 Správně má být: ze Vliněvsi

Litvín Popel z Lobkovic

Albrecht Kaplér z Sulevic na Čížkovicích ²³⁸

1539/1540

Václav z Vartmberka na Lipém ²³⁹ a Krupce ²⁴⁰

Jindřich [Vlinský] ze Vlinevsi ²⁴¹ na Borči ²⁴²

1540/1541

Jan z Valštejna na Oujezdě ²⁴³

Volf [Vřesovec] z Vřesovic [a z Doubravské Hory] na Doubravské Hoře ²⁴⁴

1541/1542 – seznam se nedochoval

1542/1543 – seznam se nedochoval

1543/1544 – seznam se nedochoval

1544/1545

Václav Popel z Lobkovic na Duchcově ²⁴⁵

Voldřich Dubanský z Duban na Liběšicích ²⁴⁶

1545/1546

Litvín Popel z Lobkovic na Bílině ²⁴⁷

Jaroslav Beřkovský z Šebřřova na Libčovsi ²⁴⁸

1546/1547

Václav Popel z Lobkovic a na Duchcově ²⁴⁹

Petr Kelbl z Kejzinku na Chlumci ²⁵⁰

1547/1548 – seznam se nedochoval

1548/1549

Litvín Popel z Lobkovic na Bílině ²⁵¹

Bušek Kaplér z Sulevic na Libčevsi ²⁵²

1549/1550

Václav Popel z Lobkovic na Duchcově ²⁵³

242 Boreč, okr. Litoměřice

243 Bílý Újezd, okr. Litoměřice

244 Doubravská Hora, okr. Teplice

245 Duchcov, okr. Teplice

246 Liběšice, okr. Litoměřice

247 Bílina, okr. Teplice

248 Libčeves, okr. Louny

249 Duchcov, okr. Teplice

250 Chlumec, okr. Ústí nad Labem

251 Bílina, okr. Teplice

252 Libčeves, okr. Louny

253 Duchcov, okr. Teplice

254 Vlastislav (Skalka), okr. Litoměřice

255 ílina, okr. Teplice

256 Milešov, okr. Litoměřice

- Jan Kaplěř z Sulevic na Skalce ²⁵⁴
 1550/1551 – seznam se nedochoval
 1551/1552
- Kryštof z Lobkovic na Bílině ²⁵⁵
 Václav Kaplěř z Sulevic na Milešově ²⁵⁶
 1552/1553
- Václav Popel z Lobkovic na Duchcově ²⁵⁷
 Zigmund [Gerštorf] z Gerštorfu na Chotoměři ²⁵⁸
 1553/1554
- Litvín z Lobkovic na Bílině ²⁵⁹
 Felix Kaplěř z Sulevic na Čížkovicích ²⁶⁰
 1554/1555
- Václav [Popel] z Lobkovic na Duchcově ²⁶¹
 Bušek Kaplěř z Sulevic na Lipčovsi ²⁶²
 1555/1556
- Litvín z Lobkovic na Bílině ²⁶³
 Mikuláš Žďárský ze Žďáru na Všechlapech ²⁶⁴
 1556/1557
- Litvín z Lobkovic na Bílině ²⁶⁵
 Václav Kaplěř z Sulevic na Milešově ²⁶⁶
 1557/1558
- Jindřich z Vartenberka
 Jan Kaplíř [z Sulevic]
 1558/1559
- Hendrych Kurcpach z Trachenberku a z Milnice ²⁶⁷ na Ronově ²⁶⁸

- 257 Duchcov, okr. Teplice
 258 Chotiměř, okr. Litoměřice
 259 Bílina, okr. Teplice
 260 Čížkovice, okr. Litoměřice
 261 Duchcov, okr. Teplice
 262 Libčeves, okr. Louny
 263 Bílina, okr. Teplice
 264 Všechlapy, okr. Teplice
 265 Bílina, okr. Teplice
 266 Milešov, okr. Litoměřice
 267 Správně má být: z Milče
 268 Ronov, okr. Česká Lípa
 269 Čížkovice, okr. Litoměřice
 270 Mělník, okr. Mělník
 271 Chotiměř, okr. Litoměřice
 272 Liběšice, okr. Litoměřice

Felix Kaplír z Sulevic na Čížkovicích ²⁶⁹

1559/1560

Zbyněk Berka z Dubé a z Lipého na Mělníce ²⁷⁰

Zikmund [Gerštorf] z Gerštorfu na Chotoměři ²⁷¹

1560/1561

Jan nejmladší z Valštejna

Voldřich Dubanský z Duban na Liběšicích ²⁷²

KRAJ PLZEŇSKÝ

1537/1538

Petr ²⁷³ z Roupova na Bělé ²⁷⁴

Humprecht [Markvart] z Hrádku na Řenči ²⁷⁵

1538/1539

Jan [Hostounský] z Rabštejna na Hostouni ²⁷⁶

Jan Měsíček z Vejškova na Dolanech ²⁷⁷, [JMK rada]

1539/1540

Kašpar Phlug z Rabštajna na Bečově ²⁷⁸

Jan Jeníšek z Oujezda na Svrčovsi ²⁷⁹

1540/1541

Petr z Roupova a na Bílé ²⁸⁰

Humprecht [Markvart] z Hrádku na Řenči ²⁸¹

1541/1542 – seznam se nedochoval

1542/1543 – seznam se nedochoval

1543/1544 – seznam se nedochoval

1544/1545

Petr z Roupova a na Bílé ²⁸²

273 Před jménem Petra je v seznamu předepsáno oslovení „Sta[tečný]“, které ale správně podle soudobé praxe náleželo pouze rytíři !

274 Dolní Bělá, okr. Plzeň-sever

275 Řenče, okr. Plzeň-jih

276 Hostouň, okr. Domažlice

277 Dolany, okr. Klatovy

278 Bečov nad Teplou, okr. Karlovy Vary

279 Svrčovec, okr. Klatovy

280 Dolní Bělá, okr. Plzeň-sever

281 Řenče, okr. Plzeň-jih

282 Dolní Bělá, okr. Plzeň-sever

283 Úlice, okr. Plzeň-sever

284 Roupov, okr. Plzeň-jih

285 Řenče, okr. Plzeň-jih

- Šebestyán Oulický z Plešnic na Oulicích ²⁸³
1545/1546
- Volf z Roupova na Roupově ²⁸⁴
- Humprecht [Markvart] z Hrádku na Řenci ²⁸⁵
1546/1547
- Volf mladší Krajíř z Krajku na Švamberce ²⁸⁶
- Jiřík Kokořovec z Kokořova na Šťáhlavech ²⁸⁷
1547/1548 – seznam se nedochoval
1548/1549
- Hendrych mladší z Švamberka na Přindě ²⁸⁸
- Šebestyán Oulický z Plešnic na Oulicích ²⁸⁹
1549/1550
- Petr z Švamberka na Boru ²⁹⁰
- Jiřík Kokořovec z Kokořova na Šťáhlavech ²⁹¹
1550/1551 – seznam se nedochoval
1551/1552
- Petr z Roupova na Bělý ²⁹²
- Jiřík [Kokořovec] z Kokořova na Něššťáhlavech ²⁹³
1552/1553
- Petr z Švamberka na Boru ²⁹⁴
- Jiřík Markvart z Hrádku na Trpístech ²⁹⁵
1553/1554
- Petr z Roupova na Bělé ²⁹⁶
- Vilém Klenovský z Klenového a z Janovic na Žinkovech ²⁹⁷, [JMK rada]

- 286 Krasíkov (Švamberk), okr. Tachov
- 287 Šťáhlavy, okr. Plzeň-jih
- 288 Přimda, okr. Tachov
- 289 Úlice, okr. Plzeň-sever
- 290 Bor, okr. Tachov
- 291 Šťáhlavy, okr. Plzeň-jih
- 292 Dolní Bělá, okr. Plzeň-sever
- 293 Správně má být na Šťáhlavech. Šťáhlavy, okr. Plzeň-jih
- 294 Bor, okr. Tachov
- 295 Trpísty, okr. Tachov
- 296 Dolní Bělá, okr. Plzeň-sever
- 297 Žinkovy, okr. Plzeň-jih
- 298 Bor, okr. Tachov
- 299 Litice, okr. Plzeň-město
- 300 Bor, okr. Tachov
- 301 Merklín, okr. Plzeň-jih
- 302 Přimda, okr. Tachov
- 303 Olešná, okr. Tachov

1554/1555

Bartoloměj z Švanberka na Boru ²⁹⁸Ladislav Běšín z Běšín na Liticích ²⁹⁹

1555/1556

Jan [Erazim z] Švamberka a na Boru ³⁰⁰Petr Křiňovec z Křiňova na Meklíně ³⁰¹

1556/1557

Adam z Švamberka na Přindě ³⁰² a Volši ³⁰³Bohuslav Videršpergár z Vidršper[ka] na Ptejníně ³⁰⁴

1557/1558

Albrecht [hrabě] z Gutenštejna

Václav Lukavecký [z Řenec]

1558/1559

Šebestyán Cehnice z Říččan na Přestavlcích ³⁰⁵Petr z Křinovec ³⁰⁶ [z Křiňova] na Mrklíně ³⁰⁷

1559/1560

Kryštof z Roupova na Vilštejně ³⁰⁸Václav Lukavecký z Řenec na Lukavci Dolejším ³⁰⁹

1560/1561

Albrecht hrabě z Gutnštejna na Rýzmberce ³¹⁰Jan z Bilršpergu ³¹¹

KRAJ PODBRDSKÝ

1537/1538

Volf mladší Krajř z Krajku na Točnice ³¹²

304 Ptenín, okr. Plzeň-jih

305 Přestavky, okr. Plzeň-jih

306 Správně má být: Křiňovec

307 Merklín, okr. Plzeň-jih

308 Správně má být: na Vlčtejně. Vlčtejn, okr. Plzeň-jih

309 Dolní Lukavice, okr. Plzeň-jih

310 Rýzmberk, okr. Domažlice

311 Správně má být: Vidršpergár z Vidršperka

312 Točník, okr. Beroun

313 Příbram, okr. Příbram

314 Hořovice, okr. Beroun

315 Dlouhá Lhota, okr. Příbram

316 Točník, okr. Beroun

317 Popovice, součást Králova Dvora, okr. Beroun

318 Hořovice, okr. Beroun

319 Tochovice, okr. Příbram

Jan z Vitenče na Příbrami ³¹³, [JMK rada]

1538/1539

Mikuláš [Říčanský] z Řídčan na Hořovicích ³¹⁴

Mikuláš Bechyně z Lažan ve Lhotě ³¹⁵

1539/1540

Volf mladší [Krajíř] z Krajku na Točníku ³¹⁶

Jindřich Karel z Svárova na Popovicích ³¹⁷, [JMK rada]

1540/1541

Mikuláš [Říčanský] z Říččan na Hořovicích ³¹⁸

Jan z Vitenče na Tochovicích ³¹⁹

1541/1542 – seznam se nedochoval

1542/1543 – seznam se nedochoval

1543/1544 – seznam se nedochoval

1544/1545

Mikuláš [Říčanský] z Říččan na Hořovicích ³²⁰

Václav Vratislav z Mitrovic na Škřípli ³²¹

1545/1546

Jan mladší z Valštajna na Točnice ³²²

Voldřich Vamborský z Rohatec na Vosově ³²³

1546/1547

Mikuláš [Říčanský] z Říččan a na Hořovicích ³²⁴

Václav Kapoun z Smiřic na Litni ³²⁵

1547/1548 – seznam se nedochoval

1548/1549

Mikuláš [Říčanský] z Říččan na Hořovicích ³²⁶

Václav Bechyně z Lažan v Dušnicích ³²⁷

320 Hořovice, okr. Beroun

321 Skřípel, okr. Beroun

322 Točník, okr. Beroun

323 Osov, okr. Beroun

324 Hořovice, okr. Beroun

325 Liteň, okr. Beroun

326 Hořovice, okr. Beroun

327 Trhové Dušníky, okr. Příbram

328 Točník, okr. Beroun

329 Správně má být: Pešík

330 Bezdědice, okr. Beroun

331 Točník, okr. Beroun

332 Popovice, součást Králova Dvora, okr. Beroun

333 Hořovice, okr. Beroun

334 Valdek, okr. Příbram

1549/1550

Jan mladší z Valdštejna na Točnice ³²⁸

Jan Pišek ³²⁹ z Komárova v Bezdědicích ³³⁰

1550/1551 – seznam se nedochoval

1551/1552

Jan mladší z Valdštejna na Točniku ³³¹

Jan Karel z Svárova na Popovicích ³³²

1552/1553

Mikuláš Říčanský z Říčan na Hořovicích ³³³

Jan Pešík z Komárova na Valdeku ³³⁴

1553/1554

Mikuláš Říčanský z Říčan na Hořovicích ³³⁵

Jan Karel z Svárova ((a)) na Popovicích ³³⁶

1554/1555

Albrecht Libštenský z Kolovrat na Hrádku ³³⁷

Hynek Vamberský z Rohatec na Hluboše ³³⁸

1555/1556

Jan mladší [Říčanský] z Říčan na Všeradických ³³⁹

Voldřich Vamberský z Rohatec na Jimicích ³⁴⁰

1556/1557

Mikuláš starší [Říčanský] z Říčan na Hořovicích ³⁴¹

Jan Vratislav z Mitrovic na Mníšku ³⁴²

1557/1558

Jan [Říčanský] z Říčan

335 Hořovice, okr. Beroun

336 Popovice, součást Králova Dvora, okr. Beroun

337 Starosedlský Hrádek, okr. Příbram

338 Hluboš, okr. Příbram

339 Všeradice, okr. Beroun

340 Jince, okr. Příbram

341 Hořovice, okr. Beroun

342 Mníšek pod Brdy, okr. Praha-západ

343 Správně má být: Pešík

344 Správně má být: Švihovský z Rýzंबरka a ze Švihova

345 Dobříš, okr. Příbram

346 Bezdědice, okr. Beroun

347 Všeradice, okr. Beroun

348 Mníšek pod Brdy, okr. Praha-západ

349 Hořovice, okr. Beroun

350 Komárov, okr. Beroun

351 Rabí, okr. Klatovy

352 Vimperk, okr. Prachatice

Bořivoj Pješík ³⁴³ [z Komárova]

1558/1559

Ferdinand Švihovský z Švihova a z Rýzmburka ³⁴⁴ na Dobříši ³⁴⁵

Jan Pešík z Komárova na Bezdě[dicích] ³⁴⁶

1559/1560

Jan [Říčanský] z Říčana na Všeradicích ³⁴⁷

Jan Vratislav z Mitrovic na Mníšku ³⁴⁸

1560/1561

Mikuláš [Říčanský] z Říčana na Hořovicích ³⁴⁹

Bořivoj Pešík z Komárova na Komárově ³⁵⁰

KRAJ PRÁCHEŇSKÝ

1537/1538

Břetislav Švihovský z Rýzmburka [a ze Švihova] na Rabí ³⁵¹

Petr Malovec z Chajnova [a z Vinterberka] na Vintřberce ³⁵²

1538/1539

Jindřich Švihovský z Rýzmburka a z Švihova na Rabí ³⁵³

Adam Řepický z Sudomíře na Řepici ³⁵⁴, [JMK rada]

1539/1540

Václav Smrzlík z Vojšína ³⁵⁵ na Lnářích ³⁵⁶

Jan Malovec z Malovic na Dřítňi ³⁵⁷, [JMK rada]

1540/1541

Heralt [Říčanský] Kavka z Říčana na Štěkni ³⁵⁸

Petr Malovec [z Chýnova a] z Vintřberka

1541/1542 – seznam se nedochoval

353 Rabí, okr. Klatovy

354 Řepice, okr. Strakonice

355 Správně má být: Zmrzlík ze Svojšína

356 Lnáře, okr. Strakonice

357 Dříteň, okr. České Budějovice

358 Štěkeň, okr. Strakonice

359 Štěkeň, okr. Strakonice

360 Zálesy, okr. Prachatice

361 Orlík nad Vltavou, okr. Písek

362 Správně má být: z Chajnova

363 Vysoký Dvůr, okr. Prachatice

364 Štěkeň, okr. Strakonice

365 Neprochovy, okr. Klatovy

366 Správně má být: z Libějovic

367 Libějovice, okr. Strakonice

1542/1543 – seznam se nedochoval

1543/1544 – seznam se nedochoval

1544/1545

Heralt [Říčanský] Kavka z Říčan na Štěkni ³⁵⁹

Petr Zálezský z Prostého na Zálezích ³⁶⁰

1545/1546

Bohuslav z Švamberka na Vo((r))líce ³⁶¹

Jan Malovec z Chajnov ³⁶² [a z Vinterberka] na Vysokém Dvoře ³⁶³

1546/1547

Heralt [Říčanský] Kavka z Říčan na Štěkni ³⁶⁴

Vilím Přeč z Čestic, [JMK rada]

1547/1548 – seznam se nedochoval

1548/1549

Petr Zmrzlík z Svojšína na Neprachovech ³⁶⁵

Diviš Malovec z Malovic ³⁶⁶ na Libějicích ³⁶⁷

1549/1550

Jan z Švamberka na klášteře Milevském ³⁶⁸

Vilím Loubský z Lub na Zálužanech ³⁶⁹

1550/1551 – seznam se nedochoval

1551/1552

Petr Zmrzlík z Svojšína na Neprochovech ³⁷⁰

Vilém Přeč z Čestic na Česticích ³⁷¹, [JMK rada]

1552/1553

Hendrych z Švanberka na Zvíkově ³⁷²

Jan Malovec z Malovic na Dřítňi ³⁷³

368 Milevsko, okr. Písek

369 Zálužany, okr. Příbram

370 Neprochovy, okr. Klatovy

371 Čestice, okr. Strakonice

372 Zvíkov, okr. Písek

373 Dříteň, okr. České Budějovice

374 Štěkeň, okr. Strakonice

375 Švihov, okr. Klatovy

376 Mladějovice, okr. Strakonice

377 Sedlice, okr. Strakonice

378 Bělčice, okr. Strakonice

379 Horažďovice, okr. Klatovy

380 Čestice, okr. Strakonice

381 Blatná, okr. Strakonice

382 Správně má být: z Libějovic

383 Libějovice, okr. Strakonice

1553/1554

Herolt [Říčanský] Kavka z Říčan na Štěkni ³⁷⁴, na Švihově ³⁷⁵Jan Vrábský [Tluksa] z Vrábí na Mladějovicích ³⁷⁶

1554/1555

Zdeněk z Šternberka na Sedlci ³⁷⁷Václav Běšín z Běšín na Blčicích ³⁷⁸

1555/1556

Václav [Švihovský] z Rýzmberka a z Švihova na Horažďovicích ³⁷⁹Vilém Přech z Češtic na Češticích ³⁸⁰, [JMK rada]

1556/1557

Zdeněk z Šternberka na Blatné ³⁸¹Diviš Malovec z Libějic ³⁸² na Libějicích ³⁸³

1557/1558

Václav [Švihovský z Rýzmberka a] z Švihova

Václav Běšín [z Běšín]

1558/1559

Zdeněk z Šternberka na Blatné ³⁸⁴

Jan Kalenice z Kalenice

1559/1560

Václav [Švihovský] z Rýzmberka a z Švihova na Horažďovicích ³⁸⁵Bohuslav Malovec [Kosoř] z Malovic na Vyhlavech ³⁸⁶

1560/1561

Václav Berka z Dubé a z Lipého

Petr Boubínský z Oujezda

KRAJ RAKOVNICKÝ

1537/1538

Jan [Krakovský z] Kolovrat na Krakovici ³⁸⁷ a v Hořesedlích ³⁸⁸

384 Blatná, okr. Strakonice

385 Horažďovice, okr. Klatovy

386 Vhlavy, okr. České Budějovice

387 Krakovec, okr. Rakovník

388 Hořesedly, okr. Rakovník

389 Správně má být: Polenc z Polenc

390 Pšovky, okr. Rakovník

391 Krašov, okr. Plzeň-sever

392 Senec, okr. Rakovník

393 Všesulov, okr. Rakovník

394 Olešná, okr. Rakovník

- Mikuláš ((Polemc)) z Polemc ³⁸⁹
 1538/1539
 Albrecht z Valštejna na Pšovlcích ³⁹⁰
 Jan Šlovský z Šlovic
 1539/1540
 Vilém Sviták z Landtštejna na Krošově ³⁹¹
 Jindřich Senecký ze Lhoty v Senci ³⁹²
 1540/1541
 Albrecht [Krakovský] z Kolovrat na Všeslavi ³⁹³
 Jan Šlovský z Šlovic na Volešné ³⁹⁴
 1541/1542 – seznam se nedochoval
 1542/1543 – seznam se nedochoval
 1543/1544 – seznam se nedochoval
 1544/1545
 Hendrych Tajřovský z Enzidle a na Tajřově ³⁹⁵
 Jan Šlovský z Šlovic na Volešné ³⁹⁶
 1545/1546
 Jan [Krakovský] z Kolovrat na Krakovci ³⁹⁷
 Jan Myška ze Žlunic na Horosedlích ³⁹⁸
 1546/1547
 Hendrych [Tajřovský] z Enzidle na Tajřově ³⁹⁹
 Jan Šlovský z Šlovic a na Volešné ⁴⁰⁰
 1547/1548 – seznam se nedochoval
 1548/1549
 Jošt Tajřovský z Enzidle v Panošní Ujezdě ⁴⁰¹

395 Týřov, okr. Rakovník

396 Olešná, okr. Rakovník

397 Krakovec, okr. Rakovník

398 Hořesedly, okr. Rakovník

399 Týřov, okr. Rakovník

400 Olešná, okr. Rakovník

401 Správně má být: v Panoším Ujezdě. Panoší Újezd, okr. Rakovník

402 Hořesedly, okr. Rakovník

403 Krakovec, okr. Rakovník

404 Krašov, okr. Plzeň-sever

405 Krakovec, okr. Rakovník

406 Pšovlky, okr. Rakovník

407 Všesulov, okr. Rakovník

408 Hořesedly, okr. Rakovník

409 Krakovec, okr. Rakovník

410 Pšovlky, okr. Rakovník

- Jan Myška ze Žlunic na Horosedlích ⁴⁰²
1549/1550
- Jan najmladší Popel z Lobkovic na Krakovci ⁴⁰³
- Jan Mladota z Solopysk na Krašově ⁴⁰⁴
1550/1551 – seznam se nedochoval
1551/1552
- Jan nejmladší z Lobkovic na Krakovci ⁴⁰⁵
- Jiřík Hochauzer z Hochauzu na Pševlcích ⁴⁰⁶
1552/1553
- Krystof [jinak Jindřich] Krakovský z Kolovrat na Všesulově ⁴⁰⁷
- Jan [Myška] ze Žlunic na Horosedlích ⁴⁰⁸
1553/1554
- Jan najmladší z Lobkovic na Krakovci ⁴⁰⁹
- Jiřík Hochauzar z Hochauzu na Pšovlcích ⁴¹⁰
1554/1555
- Krystof [jinak Jindřich Krakovský] z Kolovrat na Všesulově ⁴¹¹
- Jan Šmohař z Rochova na Všetatech ⁴¹²
1555/1556
- Jan mladší z Lobkovic na Krakovci ⁴¹³
- Václav [Bírka] z Násilí na Krušovicích ⁴¹⁴
1556/1557
- Krystof [jinak Jindřich Krakovský] z Kolovrat na Všesulově ⁴¹⁵
- Jan Myška ze Žlunic na Horosedlích ⁴¹⁶

- 411 Všesulov, okr. Rakovník
- 412 Všetaty, okr. Rakovník
- 413 Krakovec, okr. Rakovník
- 414 Krušovice, okr. Rakovník
- 415 Všesulov, okr. Rakovník
- 416 Hořesedly, okr. Rakovník
- 417 Všesulov, okr. Rakovník
- 418 Správně má být: Radslav
- 419 Petrovice, okr. Rakovník
- 420 Týřov, okr. Rakovník
- 421 Krušovice, okr. Rakovník
- 422 Budyně nad Ohří, okr. Litoměřice
- 423 Správně má být: Kekule ze Stradonic
- 424 Buštěhrad, okr. Kladno
- 425 Ctiněves, okr. Litoměřice
- 426 Smečno, okr. Kladno
- 427 Budeničky, okr. Kladno
- 428 Okoř, okr. Praha-západ
- 429 Srbeč, okr. Rakovník

1557/1558

Jan ((nej))mladší z Lobkovic

Jan Mladota [ze Solopysk]

1558/1559

Albrecht [Krakovský] z Kolovrat na Všesolově ⁴¹⁷Ladislav ⁴¹⁸ [Dlask] Vchynský [ze Vchynic] na Petrovicích ⁴¹⁹

1559/1560

Albrecht Tejřovský z Ensidle na Tejřově ⁴²⁰Jiřík [Bírka] z Násilí na Krušovicích ⁴²¹

1560/1561

Jan nejmladší z Lobkovic

Jan Myška ze Žlunic

KRAJ SLÁNSKÝ

1537/1538

Jan Zajíc z Háznburku na Budyni ⁴²²Voldřich Kokule z Stradanic ⁴²³

1538/1539

Jetřich Bezdrůžický z Kolovrat na Buštěhradě ⁴²⁴Adam Ctinský ze Ctiněvsi ve Ctiněvsi ⁴²⁵

1539/1540

Jan Bořita z Martinic na Smetčně ⁴²⁶Petr Chotek z Vojnína na Budeničkách ⁴²⁷

1540/1541

Volf Bořita z Martinic na Vokoři ⁴²⁸Jetřich Raichl z Raichu v Srbče ⁴²⁹

1541/1542 – seznam se nedochoval

1542/1543 – seznam se nedochoval

1543/1544 – seznam se nedochoval

430 Smečno, okr. Kladno

431 Správně má být: na Červeném Oujezdci. Červený Újezd, okr. Praha-západ

432 Okoř, okr. Praha-západ

433 Vrbičany, okr. Kladno

434 Žerotín, okr. Louny

435 Správně má být: Boryně

436 Míkovice, okr. Mělník

437 Buštěhrad, okr. Kladno

438 Dolní Beřkovice, okr. Mělník

1544/1545

Jan Bořita z Martinic a na Smečně ⁴³⁰Jan mladší [Žďárský] ze Žďáru na Černém Oujezdci ⁴³¹

1545/1546

Volf Bořita z Martinic na Vokoři ⁴³²Krystof Rosndorf z Špre[m]berku na Vrbičanech ⁴³³

1546/1547

Václav Míčan z Klinštejna [a] z Roztok na Žerotíně ⁴³⁴David Boren ⁴³⁵ ze Lhoty na Míkovcích ⁴³⁶

1547/1548 – seznam se nedochoval

1548/1549

Jan Bezdrůžický z Kolovrat na Buštěhradě ⁴³⁷Šebestyán Beřkovský z Šebířova na Beřkovicích ⁴³⁸

1549/1550

Albrecht Šlik z Holejče hrabě z Pasouna [a z Lokte] a na Letovicích ⁴³⁹Jetřich Reichl z Rýchu na Srbči ⁴⁴⁰

1550/1551 – seznam se nedochoval

1551/1552

Volf Bořita z Martinic na Vokoři ⁴⁴¹Adam Stinský ze Štiněvsi ⁴⁴²

1552/1553

Václav Míčan z Klinštejna a z Roztok na Žerotíně ⁴⁴³David Boren ⁴⁴⁴ ze Lhoty na Míkovcích ⁴⁴⁵

1553/1554

Jan z Valštejna na Toužetíně ⁴⁴⁶

439 Litovice, část obce Hostivice, okr. Praha-západ

440 Srbeč, okr. Rakovník

441 Okoř, okr. Praha-západ

442 Správně má být: Ctinský ze Ctinevsi

443 Žerotín, okr. Louny

444 Správně má být: Boryně

445 Míkovice, okr. Mělník

446 Toužetín, okr. Louny

447 Budyně nad Ohří, okr. Litoměřice

448 Buštěhrad, okr. Kladno

449 Správně má být: Boryně

450 Míkovice, okr. Mělník

451 Budyně nad Ohří, okr. Litoměřice

452 Tučoměřice, okr. Praha-západ

453 Pátek, okr. Louny

454 Správně má být: Boryně

Krystof Rousendorf z Špremerku a v Budyni ⁴⁴⁷

1554/1555

Vladislav Bezdrůžický z Kolovrat na Buštěhradě ⁴⁴⁸

David Borně ⁴⁴⁹ [ze Lhoty] na Míkovcích ⁴⁵⁰

1555/1556

Mikuláš Zajíc z Házmburka na Budyni ⁴⁵¹

Ctibor Služský z Chlumu na Tuchoměřicích ⁴⁵²

1556/1557

Fridrich Míčán z Klinštejna [a z Roztok] na Pátku ⁴⁵³

David Boren ⁴⁵⁴ ze Lhoty na Míkovcích ⁴⁵⁵

1557/1558

Mikuláš Zajíc [z Házmburka]

Ctibor Sluzský [z Chlumu]

1558/1559

Jindřich z Lobkovic na Perutci ⁴⁵⁶

Adam Ctinský z Citněvsi na Citněvsi ⁴⁵⁷

1559/1560

Volf Bořita z Martinic na Vokoři ⁴⁵⁸

Bernart Štro((u)ch z Chlumku na Račiněvsi ⁴⁵⁹

1560/1561

Kamilus purkrabě z Donína

Petr Chotek z Vojnína

KRAJ VLTAVSKÝ

1537/1538

Jan [Říčanský z] Říčán a na Beztahově ⁴⁶⁰

455 Míkovice, okr. Mělník

456 Peruc, okr. Louny

457 Ctyněves, okr. Litoměřice

458 Okoř, Praha-západ

459 Račiněves, okr. Litoměřice

460 Beztahov, okr. Benešov

461 Nedrahovice, okr. Příbram. Za domicilem je připsáno pravděpodobně místo určení jmenovacího listu „(do města *Tajna Vltavy*)“, tj. Týn nad Vltavou, okr. České Budějovice.

462 Vysoký Chlumec, okr. Příbram

463 Vrchotovy Janovice, okr. Benešov

464 Obděnice, okr. Příbram

465 Chotětice, okr. Benešov

466 Maršovice, okr. Benešov

467 Nedrahovice, okr. Příbram

- Jan Kalenice z Kalenic a na Nedrahovicích ⁴⁶¹
 1538/1539
 Ladslav Popel z Lobkovic na Chlumci ⁴⁶²
 Předboř [z] Radešína na Janovicích ⁴⁶³
 1539/1540
 Jan [Říčanský] z Říčan na Vobděnicích ⁴⁶⁴
 Smil Hodějovský z Hodějova na Chotěticích ⁴⁶⁵
 1540/1541
 Jan [Říčanský] z Říčan na Maršovicích ⁴⁶⁶
 Bohuslav Kalenice z Kalenic na Nedrahovicích ⁴⁶⁷
 1541/1542 – seznam se nedochoval
 1542/1543 – seznam se nedochoval
 1543/1544 – seznam se nedochoval
 1544/1545
 Ladislav Popel z Lobkovic na Chlumbci ⁴⁶⁸
 Smil Hodějovský z Hodějova na Chotěticích ⁴⁶⁹
 1545/1546
 Jan [Říčanský] z Říčan na Janovicích ⁴⁷⁰
 Zikmund Valkoun z Adlaru na Nové[m] Domě ⁴⁷¹
 1546/1547
 Jan Říčanský z Říčan na Kosové Hoře ⁴⁷²
 Smil Hodějovský z Hodějova na Chotěticích ⁴⁷³
 1547/1548 – seznam se nedochoval
 1548/1549
 Jan mladší [Říčanský] z Říčan na Kosové Hoře ⁴⁷⁴
 Voldřich Smrčka starší ze Mnichu v Obděnicích ⁴⁷⁵

- 468 Vysoký Chlumeč, okr. Příbram
 469 Chotětice, okr. Benešov
 470 Vrchotovy Janovice, okr. Benešov
 471 Nový Dům, blíže neidentifikované místo
 472 Kosova Hora, okr. Příbram
 473 Chotětice, okr. Benešov
 474 Kosova Hora, okr. Příbram
 475 Obděnice, okr. Příbram
 476 Vrchotovy Janovice, okr. Benešov
 477 Vrchotice, okr. Benešov
 478 Vrchotovy Janovice, okr. Benešov
 479 Chotětice, okr. Benešov
 480 Kosova Hora, okr. Příbram
 481 Nedrahovice, okr. Příbram
 482 Vrchotovy Janovice, okr. Benešov

1549/1550

Jan starší Říčanský z Říčan na Janovicích ⁴⁷⁶Mikuláš Vrchotický z Loutkova na Vrchoticích ⁴⁷⁷

1550/1551 – seznam se nedochoval

1551/1552

Jan starší Říčanský z Říčan na Janovicích ⁴⁷⁸Smil Hodějovský z Hodějova na Chotěticích ⁴⁷⁹

1552/1553

Jan [Říčanský] z Říčan na Kosově Hoře ⁴⁸⁰Petr Záluský z Podhoří na Nedrahovicích ⁴⁸¹

1553/1554

Jan starší [Říčanský] z Říčan na Janovicích ⁴⁸²Smil Hodějovský z Hodějova na Chotěticích ⁴⁸³

1554/1555

Jan [Říčanský] z Říčan na Kosové Hoře ⁴⁸⁴

Jan Počepický z Počepic

1555/1556

Jan starší [Říčanský] z Říčan na Janovicích ⁴⁸⁵Petr Zálezký z Podhoří na Drahovicích ⁴⁸⁶

1556/1557

Jan starší [Říčanský] z Říčan na Janovicích ⁴⁸⁷Jan Vojkovský z Milhostic [a z Vojkova] na Radíči ⁴⁸⁸

1557/1558

Jan mladší [Říčanský] z Říčan

Smil Hodějovský [z Hodějova]

1558/1559

Bohuslav [Říčanský] z Říčan na Bestahově ⁴⁸⁹

483 Chotětice, okr. Benešov

484 Kosova Hora, okr. Příbram

485 Vrchotovy Janovice, okr. Benešov

486 Nedrahovice, okr. Příbram

487 Vrchotovy Janovice, okr. Benešov

488 Radíč, okr. Příbram

489 Beztahov, okr. Benešov

490 Obořiště, okr. Příbram

491 Vrchotovy Janovice, okr. Benešov

492 Správně má být: na Osečanech. Osečany, okr. Příbram

493 Kosova Hora, okr. Příbram

494 Tloskov, okr. Benešov

495 Strojětice, okr. Louny

496 Touchovice, okr. Louny

Zikmund Valkoun z Adlaru na Vobořišti ⁴⁹⁰

1559/1560

Jan starší [Říčanský] z Říčan na Janovicích ⁴⁹¹

Jan Bříský z Břízy na Vysočanech ⁴⁹²

1560/1561

Jan mladší [Říčanský] z Říčan na Kosově Hoře ⁴⁹³

Adam Řepa z Neveklova a na Tloskově ⁴⁹⁴

KRAJ ŽATECKÝ

1537/1538

Václav Mašťovský z Kolovrat na Strojeticích ⁴⁹⁵

Zigmund Beřkovský z Šebířova na Touchovicích ⁴⁹⁶

1538/1539

Bohuslav Felix [Hasištejnský] z Lobkovic na Líčkově ⁴⁹⁷

Jakub Hruška z Března na Bitozevsi ⁴⁹⁸

1539/1540

Vilém Hasnštejnský z Lobkovic na Valči ⁴⁹⁹

Václav Dlask [Vchynský] ze Vchynic v Černoci ⁵⁰⁰

1540/1541

Jeroným Šlik z Holajče hrabě z Pasounu [a z Lokte] na Jochmstále ⁵⁰¹

Zikmund Beřkovský z Šebířova na Touhovicích ⁵⁰²

1541/1542 – seznam se nedochoval

1542/1543 – seznam se nedochoval

497 Líčkov, okr. Louny

498 Bitozeves, okr. Louny

499 Valeč, okr. Karlovy Vary

500 Velká Černoc, okr. Louny

501 Jáchymov, okr. Jáchymov

502 Touchovice, okr. Louny

503 Krásný Dvůr, okr. Louny

504 Egerberk (Lestkov), okr. Chomutov

505 Nový Hrad, okr. Louny

506 Libkovice, okr. Louny

507 Nový Hrad, okr. Louny

508 Správně má být: Šmohař

509 Nepomyšl, okr. Louny

510 Valeč, okr. Karlovy Vary

511 Veletice, okr. Louny

512 Chyše, okr. Karlovy Vary

513 Kostrčany, okr. Karlovy Vary

514 Strojetic, okr. Louny

515 Kněžice, okr. Louny

1543/1544 – seznam se nedochoval

1544/1545

Jan Mašřovský z Kolovrat a na Krásném Dvoře ⁵⁰³

Bernardin z Fictumb a [na] Egerberce ⁵⁰⁴

1545/1546

Hynek Novohradský z Kolovrat na Novém Hradě ⁵⁰⁵

Jiřík Hora z Vocelovic v Libkovicích ⁵⁰⁶

1546/1547

Hynek Novohradský z Kolovrat na Novém Hradě ⁵⁰⁷

Brikcí Šmuhař ⁵⁰⁸ z Rochova na Nepomyšli ⁵⁰⁹

1547/1548 – seznam se nedochoval

1548/1549

Vilím Hasnšřejnský z Lobkovic na Valči ⁵¹⁰

Čeněk Seke((r))ka z Sedčic na Veleticích ⁵¹¹

1549/1550

Viktorýn hrabě z Gutnšřejna na Chyšřech ⁵¹²

Asman Šřanpach z Šřanpachu a v Kostrčanech ⁵¹³

1550/1551 – seznam se nedochoval

1551/1552

Václav Mašřovský z Kolovrat na Šřojeticích ⁵¹⁴

Brikcí Šřampach z Šřampachu na Kněžicích ⁵¹⁵

1552/1553

Petr Hasistejnský z Lobkovic na Polátcích ⁵¹⁶

Mikuláš Velemyský z Velemysřlovi

1553/1554

Jan Novohradský z Kolovrat na Novém Hradě ⁵¹⁷

Brikcí Šřmohař z Rohova na Běšicích ⁵¹⁸

1554/1555

Děpolt z Lobkovic na Divicích ⁵¹⁹

Asman Šřainpach z Šřanpachu na Kosočanech ⁵²⁰

516 Poláky, okr. Chomutov

517 Nový Hrad, okr. Louny

518 Běšice, zaniklá osada obce Čachovice, okr. Chomutov

519 Dívce, okr. Louny

520 Kostrčany, okr. Karlovy Vary

521 Chomutov, okr. Chomutov

522 Libkovice, okr. Louny

523 Želenice, okr. Most

524 Libkovice, okr. Louny

525 Správně má být: Jindřich

1555/1556

Jan z Vejtmile na Chomutově ⁵²¹Jiřík Hora z Ocelovic v Libkovicích ⁵²²

1556/1557

Joachym Novohradský z Kolovrat na Želenicích ⁵²³Jiřík Hora z Ocelovic na Libkovicích ⁵²⁴

1557/1558

Jaroslav [Libštejnský] z Kolovrat

Hainrych ⁵²⁵ Oudrcký [z Oudrče]

1558/1559

Jan z Veitmile na Chomutově ⁵²⁶Vilím Doupovec z Doupova na Vilímově ⁵²⁷

1559/1560

Jaroslav [Libštejnský] z Kolovrat na Petršpurce ⁵²⁸Jindřich mladší Oudrcký [z Oudrče] na Vroutku ⁵²⁹

1560/1561

Vondřej [Šlik] z Holejče hrabě z Pasanu ⁵³⁰ [a z Lokte] na Vintířově ⁵³¹Brikcí Štainpach z Štainpachu na Kněžicích ⁵³²

526 Chomutov, okr. Chomutov

527 Vilémov, okr. Chomutov

528 Petrohrad, okr. Louny

529 Vroutek, okr. Louny

530 Správně má být: z Pasounu

531 Vintířov, okr. Chomutov

532 Kněžice, okr. Louny

Rejstřík osobních jmen

Rejstřík obsahuje jména všech rodů a jednotlivců a všechny údaje o nich, tak jak jsou uvedeny v předcházejícím soupisu krajských hejtmanů. **Tučné písmo** označuje formu a podobu příjmení a křestního jména šlechtice s ohledem na jeho přijímání v tradičních genealogických dílech a edicích.¹ Přitom lomítko / upozorňuje na změny křestního jména konkrétního nositele v rámci jednoho rodu pomocí: 1. rozlišení podle věku přidáním přívlastku, např. **nejmladší / mladší / starší / nejstarší**, nebo 2. rozlišení podle rodové větve nebo sídla, např. **Jan/Jan Kurovodský** Berka z Dubé a z Lipého; **Jan/Jan Týnský** Čabelický ze Soutic. (*Kurzivní písmo v kulatých závorkách*) označuje formu a podobu jména a příjmení užitou v seznamu krajských hejtmanů. Za jménem rodu je uvedena jeho soudobá stavovská příslušnost k rytířskému nebo panskému stavu. Za křestním jménem každého jednotlivce jsou v hranatých závorkách [abc] uvedena základní životopisná data převzatá z tradičních i moderních genealogických děl a edic. Následuje vypsání držených panství nebo statků, titulů a zastávaných hodností, tak jak jsou zaznamenány v soupisu. Přitom ale není zvláště upozorňováno na vývoj a změny v jejich držbě či zastávání. Za názvem panství nebo statku, odvozeným v minulosti nejčastěji od správního centra v některé jeho obci, je v hranaté závorce [abc], v případě odlišnosti od současného oficiálního názvu dané obce, uveden její současný oficiální název. Informace o každé jednotlivé osobě uzavírá údaj o zastávané funkci krajského hejtmana v určitém kraji nebo krajích v chronologickém sledu, tak jak byl zaznamenán v soupisu.

Anděl z Ronovce, rytířský rod

- **Zikmund** [z. 1572], na Morašicích, hejtman chrudimského kraje 1539/1540

Bechyně z Lažan, rytířský rod

- **Mikuláš** [z. po 1543], ve Lhotě [= Dlouhá Lhota], hejtman podbrdského kraje 1538/1539

1 Při identifikaci rodů a jednotlivců a doplňování základních životopisných dat vycházím především z jednotlivých hesel v Ottově slovníku naučném, I–XXVIII, Praha 1888–1908, z knihy Sedláček, August: Hrady, zámky a tvrze Království českého, I–XV, Praha 1884–1927 a z rejstříku k deskám zemským viz Burdová, Pavla: Inventáře a katalogy Státního ústředního archivu v Praze 23. Rejstříky k deskám zemským, I. díl, Obnovené vklady po požáru desk 1541, 1. a 2. svazek, Praha 1977 a 1981; též: Inventáře a katalogy Státního ústředního archivu v Praze. Rejstříky k deskám zemským, II. díl, Vklady desek zemských větších z let 1543–1562, 2. svazek, 1. a 2. část, Praha 1986.

- **Václav** [z. 1579], v Dušnicích [= Trhové Dušníky], hejtman podbrdského kraje 1548/1549

Belvic z Nostvic (z *Belvic*), rytířský rod

- **Kašpar** [z. 1583], na Liběchově, hejtman boleslavského kraje 1556/1557

Berka z Dubé a z Lipé (*Berka; Berka z Dubé; B. z D. a z Lipého*), panský rod

- **Jan/Jan Kurovodský** (*Jan Kurovecký*) [z. 1582], na Bělé [= Bělá pod Bezdězem], hejtman boleslavského kraje 1551/1552

- **Václav** [z. 1575], hejtman prácheňského kraje 1560/1561

- **Zbyněk** [z. 6. 3. 1578], na Mělníce, hejtman litoměřického kraje 1559/1560

- **Zdeněk** [n. 1545, z. 23. 9. 1572], na Rychmburce, hejtman chrudimského kraje 1556/1557, 1559/1560

- **Zikmund** [z. 1. 8. 1570], na Děvíně, Novém Stránově [= Stránov], hejtman boleslavského kraje 1546/1547, 1549/1550, 1557/1558

Beřkovský z Šebířova (*Beřkovský z Š.*), rytířský rod

- **Jaroslav** [z. kol. 1553], na Libčovsi [= Libčeves], hejtman litoměřického kraje 1545/1546

- **Šebestyán** [z. 1596], na Beřkovicích [= Dolní Beřkovice], hejtman slánského kraje 1548/1549

- **Zikmund** (*Zigmund*) [z. kol. 1542], na Touchovicích/Touhovicích [= Touchovice], hejtman žateckého kraje 1537/1538, 1540/1541

Běšín z Běšín (*Běšín*), rytířský rod

- **Ladislav** [z. 1567-1568], na Liticích, hejtman plzeňského kraje 1554/1555

- **Václav** [z. 1570], na Blčicích [= Bělčice] hejtman prácheňského kraje 1554/1555, 1557/1558

Bezdrůžický z Kolovrat, panský rod

- **Jan/Jan starší** [z. 1556], na Košátkách, Buštěhradě, hejtman boleslavského kraje 1544/1545, hejtman slánského kraje 1548/1549

- **Jetřich** [z. 1546-1547], na Buštěhradě, hejtman slánského kraje 1538/1539

- **Vladislav** [z. 1575], na Buštěhradě, hejtman slánského kraje 1554/1555

z Bibrštejna (z *Bibrštajna*), panský rod

- **Jan** [z. 1551], na Kosti, hejtman boleslavského kraje 1548/1549

- **Karel** [z. 1593], na Děvíně, hejtman boleslavského kraje 1555/1556

Bírka z Násilí (*z Násilí*), rytířský rod

- **Jiřík** [z. 1597], na Krušovicích, hejtman rakovnického kraje 1559/1560
- **Václav** [z. kol. 1574], na Krušovicích, hejtman rakovnického kraje 1555/1556

Bohdanecký z Hodkova (*B. z Hadkova*), rytířský rod

- **Kuneš** [z. kol. 1555], na Žlebích, [JMK rada], hejtman čáslavského kraje 1544/1545, 1546/1547

Borecký ze Vliněvsi viz **Vlinský ze Vliněvsi****Boryně ze Lhoty** (*Boren ze L.; Borně*), rytířský rod

- **David** [z. kol. 1590], na Míkovcích, hejtman slánského kraje 1546/1547, 1552/1553, 1554/1555, 1556/1557

Bořek Dohalský z Dohalic viz **Dohalský z Dohalic****Bořita z Martinic**, panský rod

- **Jan** [n. 1515, z. 1577], na Smetčně/Smečně [= Smečno], hejtman slánského kraje 1539/1540, 1544/1545
- **Wolf** [z. kol. 1560], na Vokoři [= Okoř], hejtman slánského kraje 1540/1541, 1545/1546, 1551/1552, 1559/1560

Boubínský z Újezda (*B. z Oujezda*), rytířský rod

- **Petr** [z. 23. 4. 1600], hejtman prácheňského kraje 1560/1561

Břízský z Břízy (*Bříský z B.*), rytířský rod

- **Jan** [z. 1570], na Vysočanech [= Osečany], hejtman vltavského kraje 1559/1560

Budovec z Budova, rytířský rod

- **Adam** [z. 24. 7. 1585], na Janovičkách [= Červené Janovice], hejtman čáslavského kraje 1558/1559

Cehnice z Říčán, panský rod

- **Šebestyán** [z. 1590-1591], na Přestavlcích, hejtman plzeňského kraje 1558/1559

Cetenský z Cetně, rytířský rod

- **Jiřík** [z. 1583], na Vinařicích, hejtman boleslavského kraje 1549/1550, 1552/1553

Cipl z Kravska (Cipla z Kravska), rytířský rod

- **Albrecht** [z. 1542], na Šemberce [= Šelmberk], hejtman bechyňského kraje 1538/1539

Ctinský ze Ctiněvsi (C. z Citněvsi, Stinský ze Štiněvsi), rytířský rod

- **Adam** [z. po 1564], ve Ctiněvsi/na Citněvsi [= Ctiněves], hejtman slánského kraje 1538/1539, 1551/1552, 1558/1559

Čabelický ze Soutic, rytířský rod

- **Jan/Jan Týnský (Jan Tejnský)** [z. 1567], na Tejně nad Vltavou [= Týn nad Vltavou], hejtman bechyňského kraje 1558/1559

Černčický z Kácova, panský rod

- **Arnošt** [z. 1545], na Borotíně, hejtman bechyňského kraje 1539/1540

Černín z Černína, rytířský rod

- **Věněk (Veněk)** [z. kol. 1560], na Bartoušově, hejtman hradeckého kraje 1545/1546

Dlask Vchynský ze Vchynic viz Vchynský ze Vchynic**Dohalský z Dohalic (z Dohalic), rytířský rod**

- **Mikuláš Bořek** [z. 1575], na Veselí [= Vysoké Veselí], hejtman hradeckého kraje 1539/1540

- **Václav Bořek** [z. 1542-1544], na Mokrovousích, hejtman hradeckého kraje 1538/1539

purkrabí z Donína (z Donína; purkrabě z D.), panský rod

- **Bořivoj** [z. 1571], na Tuchorazi, hejtman kouřimského kraje 1546/1547

- **Fridrich** [z. 1547], na Benátkách [= Benátky nad Jizerou], hejtman boleslavského kraje 1537/1538, 1540/1541

- **Jan** [z. před 1576], na Kunzberce [= Kunstberk], hejtman boleslavského kraje 1552/1553

- **Jindřich** [z. 1597], na Benátkách [= Benátky nad Jizerou], hejtman boleslavského kraje 1554/1555

- **Kamil (Kamilus)** [z. 1562], hejtman slánského kraje 1560/1561

Doupovec z Doupova, rytířský rod

- **Vilém** (*Vilím*) [z. 1568], na Vilímově [= Vilémov], hejtman žateckého kraje 1558/1559

Dráchovský z Dráchova, rytířský rod

- **Ctibor** [z. 1545], na Komařích [= Komařice], hejtman bechyňského kraje 1544/1545

Dubanský z Duban, rytířský rod

- **Oldřich** (*Voldřich*) [z. 1572], na Liběšicích, hejtman litoměřického kraje 1544/1545, 1560/1561

z Fictum (z *Fictumb*), rytířský rod

- **Bernardin** [z. 1544], na Egerberce [= Egerberk (Lestkov)], hejtman žateckého kraje 1544/1545

Firšic z Nabdína (*Firsic z Nobdína*), rytířský rod

- **Jindřich** [z. 1551], na Zbraslavicích, Hamrštatu [= Vlastějovice], hejtman čáslavského kraje 1537/1538, 1540/1541, 1545/1546, 1549/1550, 1551/1552

Gerštorf z Gerštorfu (z *Gerštorfu*), rytířský rod

- **Bernart** [z. 19. 1. 1574], na Cholticích, hejtman chrudimského kraje 1558/1559, 1560/1561
 - **Zikmund** (*Zigmund*) [z. 1571-1572], na Chotoměři [= Chotiměř], hejtman litoměřického kraje 1552/1553, 1559/1560

hrabě z Gutnštejna (z *Gutenštejna*; z *Gutštejna*), panský rod

- **Albrecht** [z. 1550], na Žerovnici [= Žirovnice], hejtman bechyňského kraje 1549/1550
 - **Albrecht** [z. před 1570], na Rýzंबरce, hejtman plzeňského kraje 1557/1558, 1560/1561
 - **Viktorýn** [z. kol. 1553], na Chyšech, hejtman žateckého kraje 1549/1550

Hamza ze Zábědovic (*H. z Nabdína*), rytířský rod

- **Petr** [z. 1557], na Morašicích, hejtman chrudimského kraje 1554/1555

Hasištejnský z Lobkovic (*Hasnštejnský z L.*; *Hasistejnský z L.*; z *Lobkovic*), panský rod

- **Bohuslav Felix** [n. 13. 1. 1517, z. 27./28. 8. 1583], na Líčkově, hejtman žateckého kraje 1538/1539

- **Petr** [z. 1554], na Polátcích [= Poláky], hejtman žateckého kraje 1552/1553
- **Vilém** (*Vilím*) [z. 1565], na Valči, hejtman žateckého kraje 1539/1540, 1548/1549

Haugvic z Biskupic (*Haugvic*), rytířský a panský rod

- **Jindřich** (*Jindřít*) [z. 1575], na Kopidlně, hejtman hradeckého kraje za rytířský stav 1546/1547
- **Václav** [z. 1571], na Litomyšli, hejtman chrudimského kraje za panský stav 1554/1555, 1557/1558

Hiršpergar z Königsheinu (*Hyršperger z Kynixheimu*), rytířský rod

- **Baltazar** (*Balcar*) [z. 1580], na Vartmberce [= Stráž pod Ralskem], hejtman boleslavského kraje 1559/1560

Hložek ze Žampachu, rytířský rod

- **Jindřich** [z. 1544], na Březně, [JMK rada], hejtman boleslavského kraje 1537/1538

Hodějovský z Hodějova (*Hodějovský*), rytířský rod

- **Smil** [z. 1567], na Chotěticích/Chotělicích [= Chotětice], hejtman vltavského kraje 1539/1540, 1544/1545, 1546/1547, 1551/1552, 1553/1554, 1557/1558

Hochauzar z Hochauzu (*Hochauzer z H.*), rytířský rod

- **Jiřík** [z. před 1578], na Pševlcích/Pšovlcích [= Pšovlky], hejtman rakovnického kraje 1551/1552, 1553/1554

Holec z Nemošic, rytířský rod

- **Jan** [z. po 1550], hejtman chrudimského kraje 1549/1550

Holický ze Šternberka (*H. z/ze Šternberka; H. z Sternberka*), panský rod

- **Jan** [z. 1548], na Líštně [= Líšno], hejtman kouřimského kraje 1537/1538, 1539/1540
- **Oldřich** (*Voldřich*) [n. 1505, z. kol. 1566], na Leštině/Lištný [= Líšno], hejtman kouřimského kraje 1553/1554, 1555/1556
- **Václav** [z. 1576], na Líštně [= Líšno], hejtman kouřimského kraje 1559/1560

Hora z Ocelovic (*H. z Vocelovic*), rytířský rod

- **Jiřík** [z. 1573], v/na Libkovicích, hejtman žateckého kraje 1545/1546, 1555/1556, 1556/1557

Hostounský z Rabštejna (*z Rabštejna*), panský rod

- **Jan** [z. před 1543], na Hostouni, hejtman plzeňského kraje 1538/1539

Hozlaur z Hozlau (*H. z Hozlauru*), rytířský rod

- **Hendrych** [z. 1560], na Dobronicích [= Dobronice u Bechyně], hejtman bechyňského kraje 1545/1546

- **Šebestyán** [z. 1568], na Bzí, hejtman bechyňského kraje 1559/1560

z Hradce, panský rod

- **Jáchym** (*Joachym*) [n. 14. 12. 1526, z. 12. 12. 1565], na Hradci [= Jindřichův Hradec], purkrabí karlštejnský, hejtman bechyňského kraje 1546/1547, 1548/1549, 1552/1553

Hroch z Mezilesic (*H. z Mezilešic; H. z Mezlilešic*), rytířský rod

- **Hroch** [z. po 1549], na Tajnci [= Hrochův Týnec], hejtman chrudimského kraje 1544/1545, 1546/1547

Hromada z Boršic, rytířský rod

- **Jan** [z. kol. 1550], na Klecanech, hejtman kouřimského kraje 1548/1549

Hruška z Března, rytířský rod

- **Jakub** [z. po 1561], na Bitozevsi, hejtman žateckého kraje 1538/1539

Hrzán z Harasova (*Hrzán*), rytířský rod

- **Jan** [z. 1561], [JMK rada], hejtman boleslavského kraje 1551/1552

- **Tobiáš** [z. 1575-1579], na House, hejtman boleslavského kraje 1545/1546, 1553/1554, 1557/1558

Hýzrle z Chodů (*Hýzrle z Choduov*), rytířský rod

- **Mikuláš** [z. 1556], na Cholopicích [= Cholupice], hejtman kouřimského kraje 1545/1546

Chlum z Chlumu, rytířský rod

- **Smil** [z. asi 1559], na Doubravanech, hejtman boleslavského kraje 1555/1556

Chotek z Vojnína, rytířský rod

- **Petr** [z. 1571], na Budeničkách, hejtman slánského kraje 1539/1540, 1560/1561

Chuchelský z Nestajova, rytířský rod

- **Burian** [z. 1565], na Chuchle [= Chuchel], hejtman časlavského kraje 1551/1552

Jankovský z Talmberka viz z **Talmberka****Janovský ze Soutic**, rytířský rod

- **Aleš** [z. kol. 1553], na Vorle [= Orel], hejtman chrudimského kraje 1540/1541, 1548/1549
- **Petr** [z. 1552], na Zaječicích, [JMK rada], hejtman chrudimského kraje 1538/1539, 1545/1546
- **Štěpán** (*Štefan*) [z. 1564], na Zaječicích, hejtman chrudimského kraje 1559/1560

Jenišek z Újezda (*J. z Oujezda*), rytířský rod

- **Jan** [z. 1565], na Svrčovsi [= Svrčovec], hejtman plzeňského kraje 1539/1540

Kalenice z Kalenic (*K. z Kalenice*), rytířský rod

- **Bohuslav** [z. po 1561], na Nedrahovicích, hejtman vltavského kraje 1540/1541
- **Jan** [z. asi 1573], na Nedrahovicích, hejtman vltavského kraje 1537/1538
- **Jan** [z. 1568], hejtman prácheňského kraje 1558/1559

Kamýcký ze Lstiboře (*Kamejtský ze L.*), rytířský rod

- **Albrecht** [z. 1585], na Vobříství [= Obríství], hejtman kouřimského kraje 1556/1557

Kaplíř ze Sulevic (*Kaplíř; Kaplěř z S.*), rytířský rod

- **Albrecht** [z. 1554], na Čížkovicích, hejtman litoměřického kraje 1538/1539
- **Bušek** [z. 1575], na Libčevsi/Lipčovsi [= Libčeves], hejtman litoměřického kraje 1548/1549, 1554/1555
- **Felix** [z. před 1576], na Čížkovicích, hejtman litoměřického kraje 1553/1554, 1558/1559
- **Jan** [z. 1563], na Skalce [= Vlastislav (Skalka)], hejtman litoměřického kraje 1549/1550, 1557/1558
- **Václav** [z. 1579], na Milešově, hejtman litoměřického kraje 1551/1552, 1556/1557

Kapoun ze Smiřic, rytířský rod

- **Václav** [z. po 1550], na Litni, hejtman podbrdského kraje 1546/1547

Karel ze Svárova, rytířský rod

- **Jan** [z. 23. 2. 1556], na Popovicích, hejtman podbrdského kraje 1551/1552, 1553/1554
- **Jindřich** [z. kol. 1540], na Popovicích, [JMK rada], hejtman podbrdského kraje 1539/1540

Kavka z Řičan viz **Říčanský Kavka z Řičan****Kekule ze Stradonic** (*Kokule z Stradanic*), rytířský rod

- **Oldřich** (*Voldřich*) [z. po 1553], hejtman slánského kraje 1537/1538

Kelbl z Gejzinku (*K. z Kejzinku*), rytířský rod

- **Petr** [z. kol. 1549], na Chlumci, hejtman litoměřického kraje 1546/1547

Klenovský z Klenového a z Janovic, rytířský rod

- **Vilém** [z. 1556], na Žinkovech, [JMK rada], hejtman plzeňského kraje 1553/1554

Klusák z Kostelce (*Klišák z K.*), rytířský rod

- **Albrecht** [z. 1544], na Horkách [= Velké Horky], hejtman boleslavského kraje 1538/1539, 1540/1541, 1544/1545

Kokořovec z Kokořova (*z Kokořova*), rytířský rod

- **Jiřík** [z. 1584], na Štáhlavech/Štálavech/Něštáhlavech [= Štáhlavy], hejtman plzeňského kraje 1546/1547, 1549/1550, 1551/1552

z Kolovrat viz **Bezdrůžický z Kolovrat, Krakovský z Kolovrat, Libštejnský z Kolovrat, Mašřovský z Kolovrat, Novohradský z Kolovrat****Kordule ze Sloupna**, rytířský rod

- **Purkhart** (*Purghart*) [z. 1544], na Vřešťavě [= Velký Vřešťov], hejtman hradeckého kraje 1537/1538

Kostka z Postupic, panský rod

- **Bohuše** [z. 1558-1559], na Litomyšli, hejtman chrudimského kraje 1537/1538, 1540/1541, 1544/1545, 1546/1547

Krajíř z Krajku (*Krajíř; z Krajku; K. z Krejku*), panský rod

- **Kundrát** [z. 1572], na Mladém Boleslavi [= Mladá Boleslav], hejtman boleslavského kraje 1556/1557

- **Václav** [z. po 1555], na Mnichu, hejtman bechyňského kraje 1545/1546
- **Vilém** (*Vilím*) [z. 1572], hejtman bechyňského kraje 1560/1561
- **Volf starší** [z. 1554], na Lantštejně [= Landštejn], hejtman bechyňského kraje 1538/1539
- **Volf mladší** [z. po 1556], na Točnice/Točniku [= Točník], Švamberce [= Krasíkov (Švamperk)], hejtman podbrdského kraje 1537/1538, 1539/1540, hejtman plzeňského kraje 1546/1547
- **Zdeněk** [z. 1577], na Landštejně, hejtman bechyňského kraje 1555/1556, 1557/1558, 1559/1560

Krakovský z Kolovrat (*Kolovrat*; z *Kolovrat*), panský rod

- **Albrecht** [z. 1543], na Všeslavi [= Všesulov], hejtman rakovnického kraje 1540/1541
- **Albrecht** [z. 1592], na Všesolově [= Všesulov], hejtman rakovnického kraje 1558/1559
- **Jan** [z. 1548], na Krakovci/Krakovici [= Krakovec], v Hořesedlích, hejtman rakovnického kraje 1537/1538, 1545/1546
- **Kryštof jinak Jindřich** (*Krystof*) [z. 1596], na Všesulově, hejtman rakovnického kraje 1552/1553, 1554/1555, 1556/1557

Křinecký z Ronova, panský rod

- **Jan** [z. po 1548], na Rožďalovicích, hejtman boleslavského kraje 1538/1539
- **Šťastný** [z. 1575], na Dymokuřích, hejtman hradeckého kraje 1555/1556

Křiňovec z Křiňova (*z Křinovec*), rytířský rod

- **Petr** [z. 1560], na Mrklíně/Meklíně [= Merklín], hejtman plzeňského kraje 1555/1556, 1558/1559

Kurcpach z Trachenberka a z Milče (*K. z T. a z Milnice*), panský rod

- **Hendrych** [z. 22. 6. 1590], na Ronově, hejtman litoměřického kraje 1558/1559

z Landštejna viz Sviták z Landštejna, Zub z Landštejna

Ledecký z Říčán (*L. z Řídčan*), panský rod

- **Burian** [z. před 1543], na Ledči [= Ledeč nad Sázavou], hejtman čáslavského kraje 1538/1539

Leskovec z Leskovce (*Leskovec*; z *Leskovce*; *Lískovec z Lískovce*), rytířský rod

- **Jan** [z. 1545], na Kamenici [= Kamenice nad Lipou], hejtman bechyňského kraje 1540/1541

- **Jan** [z. 1583-1584], na Cerekvici [= Horní Cerekev], [JMK rada], hejtman bechyňského kraje 1554/1555
- **Šebestyán** [z. 1582], na Řečici [= Červená Řečice], hejtman bechyňského kraje 1556/1557
- **Vlachyně** [z. 1574], hejtman bechyňského kraje 1557/1558, 1560/1561

Lhotský ze Zásbuk, rytířský rod

- **Heřman** [z. 1554], na Slatinách [= Slatiňany], hejtman chrudimského kraje 1551/1552

Libštejnský z Kolovrat (*Libštenský; z Kolovrat*), panský rod

- **Albrecht** [z. 1586], na Hrádku [= Starosedlský Hrádek], hejtman podbrdského kraje 1554/1555
- **Jaroslav** [z. 1595], na Petršpurce [= Petrohrad], hejtman žateckého kraje 1557/1558, 1559/1560

Licek z Rýzmburka (*L. z Rysmburka; L. z Rysmburku*), panský rod

- **Jan** [z. 1553], na Boru Hrádku/Boruhrádku [= Borohrádek], hejtman hradeckého kraje 1546/1547, 1549/1550, 1552/1553

z Lobkovic, panský rod

- **Děpolt** [z. 1593], na Divicích, hejtman žateckého kraje 1554/1555
- **Jan nejmladší/Jan nejmladší Popel/Jan mladší** (*Jan najmladší Popel*) [z. 18. 6. 1590], na Krakovci, hejtman rakovnického kraje 1549/1550, 1551/1552, 1553/1554, 1555/1556, 1557/1558, 1560/1561
- **Jindřich** [z. 1576], na Perutci [= Peruc], hejtman slánského kraje 1558/1559
- **Kryštof** [z. 26. 3. 1590], na Bílině, hejtman litoměřického kraje 1551/1552
- **Ladislav Popel** (*Ladslav Popel*) [n. 1501, z. 18. 12. 1584], na Chlumci/Chlumbci [= Vysoký Chlumeč], hejtman vltavského kraje 1538/1539, 1544/1545
- **Litvín/Litvín Popel** [n. 1518, z. 6. 2. 1580], na Bílině, hejtman litoměřického kraje 1538/1539, 1545/1546, 1548/1549, 1553/1554, 1555/1556, 1556/1557
- **Václav/Václav Popel** [z. 13. 12. 1574], na Duchcově, hejtman litoměřického kraje 1544/1545, 1546/1547, 1549/1550, 1552/1553, 1554/1555

Loubský z Lub, rytířský rod

- **Vilém** (*Vilím*) [z. před 1557], na Zálužanech, hejtman prácheňského kraje 1549/1550

Lukavecký z Lukavce, rytířský rod

- **Fridrich** [z. 1572], na Hněvkovicích, hejtman čáslavského kraje 1559/1560

Lukavecký z Řenec (*Lukavecký*), rytířský rod

- **Václav** [z. po 1559], na Lukavci Dolejším [= Dolní Lukavice], hejtman plzeňského kraje 1557/1558, 1559/1560

Lukavský z Lukavice, rytířský rod

- **Heřman** [z. 1570], na Zámrsku, hejtman chrudimského kraje 1552/1553, 1556/1557

Malešický z Černožic (*M. z Černovic*), rytířský rod

- **Václav** [z. po 1565], na Ratajích/Ratach [= Rataje nad Sázavou], hejtman kouřimského kraje 1539/1540, 1551/1552

Malobratřický z Řehče (*Malobratřecký z Ř.*), rytířský rod

- **Jan** [z. 1550], na Malobratřecích [= Malobratřice], hejtman boleslavského kraje 1548/1549

Malovec z Chýnova a z Vinterberka (*M. z Chajnova; M. z Chajnov; M. z Vintřberka*), rytířský rod

- **Jan** [z. po 1549], na Vysokém Dvoře, hejtman prácheňského kraje 1545/1546

- **Petr** [z. po 1547], na Vintřberce [= Vimperk], hejtman prácheňského kraje 1537/1538, 1540/1541

Malovec Kosoř z Malovic (*Malovec z Malovic*), rytířský rod

- **Bohuslav** [z. kol. 1608], na Vyhlavech [= Vlhavy], hejtman prácheňského kraje 1559/1560

Malovec z Libějovic (*M. z Libějic; M. z Malovic*), rytířský rod

- **Diviš** [z. 1562], na Libějicích/Libějovicích [= Libějovice], [JMK rada], hejtman prácheňského kraje 1548/1549, hejtman bechyňského kraje 1552/1553, hejtman prácheňského kraje 1556/1557

Malovec z Malovic (*M. z Chejnova*), rytířský rod

- **Jan** [z. 1552], na Dřítňi, [JMK rada], hejtman prácheňského kraje 1539/1540, 1552/1553

- **Pavel** [z. 1557], na Zbraslavicích, hejtman čáslavského kraje 1552/1553

- **Zdeněk** [z. 1575], na Chajnově [= Chýnov], Kamenici [= Kamenice nad Lipou], [JMK rada], hejtman bechyňského kraje 1539/1540, 1551/1552

Markvart z Hrádku (z *Hrádku*), rytířský rod

- **Humprecht** [z. 1558], na Řenci/Řenci [= Řenče], hejtman plzeňského kraje 1537/1538, 1540/1541, 1545/1546
 - **Jiřík** [z. 1573-1575], na Trpístech, hejtman plzeňského kraje 1552/1553

z Martinic viz Bořita z Martinic

Mašfovský z Kolovrat, panský rod

- **Jan** [z. 1580], na Krásném Dvoře, hejtman žateckého kraje 1544/1545
 - **Václav** [z. 1554], na Strojeticích, hejtman žateckého kraje 1537/1538, 1551/1552

Měsíček z Výškova (M. z *Vejškova*), rytířský rod

- **Jan** [z. po 1549], na Dolanech, [JMK rada], hejtman plzeňského kraje 1538/1539

Mezeřícký z Lomnice (*Mezeřícký; Mezřícký z Lomice*), panský rod

- **Zdeněk** [z. 16. 4. 1566], na Ledči [= Ledeč nad Sázavou] a Žehušicích, hejtman čáslavského kraje 1544/1545, 1546/1547, 1548/1549, 1553/1554, 1555/1556, 1557/1558, 1559/1560

Míčan z Klinštejna a z Roztok (*Míčan z Klinštejna*), panský rod

- **Fridrich** [z. 1582-1586], na Pátku, hejtman slánského kraje 1556/1557
 - **Václav** [z. kol. 1561], na Žerotíně, hejtman slánského kraje 1546/1547, 1552/1553

Mladota ze Solopysk (*Mladota*), rytířský rod

- **Jan** [z. 1572], na Krašově, hejtman rakovnického kraje 1549/1550, 1557/1558

Myška ze Žlunic (ze *Žlunic*), rytířský rod

- **Jan** [z. asi 1568], na Horosedlích [= Hořesedly], hejtman rakovnického kraje 1545/1546, 1548/1549, 1552/1553, 1556/1557, 1560/1561
 - **Smil** [z. kol. 1564], na Hrádku/Hrádku nad Podousy/Hrádku nad Podjausy/ Hrádku nad Podousy [= Červený Hrádek], [JMK rada], hejtman kouřimského kraje 1538/1539, 1544/1545, 1553/1554, 1555/1556, 1558/1559

Nebřehovský z Nebřehovic (*Nebřehovský*), rytířský rod

- **Ondřej** (*Vondřej*) [z. 1577], hejtman kouřimského kraje 1554/1555, 1557/1558

Novohradský z Kolovrat (z *Kolovrat*), panský rod

- **Albrecht** (*Jan Albrecht*) [z. 1580], na Kralovicích/Krakovci [= Horní Kralovice], hejtman čáslavského kraje 1556/1557, 1558/1559

- **Hynek** [z. 1548], na Novém Hradě, hejtman žateckého kraje 1545/1546, 1546/1547

- **Jáchym** (*Joachym*) [z. 17. 1. 1600], na Želenicích, hejtman žateckého kraje 1556/1557

- **Jan** [z. 1556], na Novém Hradě, hejtman žateckého kraje 1553/1554

Ostrovec z Kralovic, rytířský rod

- **Ladislav** (*Laclav*) [z. 1551], na Kamenici [= Kamenice nad Lipou], hejtman bechyňského kraje 1549/1550

Oudrcký z Oudrče viz **Údrcký z Údrče****z Oujezdce a z Kúnic** viz **z Újezdce a z Kúnic****Oulický z Plešnic** viz **Úlický z Plešnic****Pecingár z Bydžína** (*P. z Vydžína*), rytířský rod

- **Mikuláš** [z. 1561], na Hradišti [= Choustníkovo Hradiště], hejtman hradeckého kraje 1544/1545, 1552/1553

- **Vilém** (*Vilím*) [z. po 1561], na Nechanicích, hejtman hradeckého kraje 1548/1549

z Pernštejna (z *Pernštajna*), panský rod

- **Jan** [n. 14. 11. 1487, z. 8. 9. 1548], na Helfnštejně [= Helfštejn], hejtman chrudimského kraje 1548/1549

- **Jaroslav** [n. 14. 11. 1528, z. 27. 7. 1569], na Helfenštejně [= Helfštejn], Pardubicích, hejtman chrudimského kraje 1549/1550, 1551/1552, 1553/1554, 1555/1556

- **Vojtěch** [n. 7. 10. 1532, z. 17. 7. 1561], na Helfenštejně [= Helfštejn], hejtman chrudimského kraje 1552/1553

Pešík z Komárova (*Pješík; Píšek z K.*), rytířský rod

- **Bořivoj** [z. po 1567], na Komárově, hejtman podbrdského kraje 1557/1558,

1560/1561

- **Jan** [z. 1563], v/na Bezdědicích, na Valdeku, hejtman podbrdského kraje 1549/1550, 1552/1553, 1558/1559

Pluh z Rabštejna (*Phlug z Rabštajna*), panský rod

- **Kašpar** [z. 1585], na Bečově [= Bečov nad Teplou], hejtman plzeňského kraje 1539/1540

Počepický z Počepic, rytířský rod

- **Jan** [z. kol. 1565], hejtman vltavského kraje 1554/1555

Polenc z Polenc (*Polemc z Polemc*), rytířský rod

- **Mikuláš** [z. před 1543], hejtman rakovnického kraje 1537/1538

Popel z Lobkovic viz z Lobkovic

Předbor z Radešína (*Předboř z R.*), rytířský rod

- **Předbor** [z. po 1539], na Janovicích [= Vrchotovy Janovice], hejtman vltavského kraje 1538/1539

Přech z Čestic (*P. z Čestic; z Čestic*), rytířský rod

- **Vilém** (*Vilím*) [z. asi 1555], na Česticích [= Čestice], [JMK rada], hejtman prácheňského kraje 1546/1547, 1551/1552, hejtman bechyňského kraje 1553/1554, hejtman prácheňského kraje 1555/1556

z Rabštejna viz **Hostounský z Rabštejna**, **Pluh z Rabštejna**

Reichl z Reichu (*R. z Rýchu; Raichl z Raichu*), rytířský rod

- **Jetřich** [z. 1575], v Srbče/na Srbči [= Srbeč], hejtman slánského kraje 1540/1541, 1549/1550

Robmháp ze Suché, rytířský rod

- **Zikmund** (*Zigmund*) [z. 1551], na Pacově, hejtman bechyňského kraje 1537/1538, 1548/1549

Rodovský z Hustířan (*Rodovský*), rytířský rod

- **Jan/Jan starší** [z. 1565], na Neznášově, hejtman hradeckého kraje 1554/1555, 1558/1559

z Roupova, panský rod

- **Kryštof** [z. 24. 11. 1590], na Vilštejně [= Vlčtejn], hejtman plzeňského kraje 1559/1560
- **Petr** [z. před 1559], na Bělé/Bílé/Bělý [= Dolní Bělá], hejtman plzeňského kraje 1537/1538, 1540/1541, 1544/1545, 1551/1552, 1553/1554
- **Volf** [z. 1548-1549], na Roupově, hejtman plzeňského kraje 1545/1546

Rousendorf ze Špremerku (*Rosndorf z Š.*), rytířský rod

- **Kryštof** (*Krystof*) [z. před 1586], na Vrbičanech, v Budyni [= Budyně nad Ohří], hejtman slánského kraje 1545/1545, 1553/1554

z Rožmberka, panský rod

- **Vilém** (*Vilím*) [n. 10. 3. 1535, z. 31. 8. 1592], na Krumlově [= Český Krumlov], hejtman bechyňského kraje 1553/1554

Rút z Dírné (*R. z Dírného*), rytířský rod

- **Vilém** (*Vilím*) [z. 1570], na Dírném [= Dírná], hejtman bechyňského kraje 1555/1556

Řepa z Neveklova, rytířský rod

- **Adam** [z. 1574], na Tloskově, hejtman vltavského kraje 1560/1561

Řepický ze Sudoměře (*Ř. z Sudomíře*), rytířský rod

- **Adam** [z. 1551], na Řepici, [JMK rada], hejtman prácheňského kraje 1538/1539

z Říčan viz Cehnice z Říčan, Ledecký z Říčan, Říčanský z Říčan, Říčanský Kavka z Říčan**Říčanský z Říčan** (*z Říčan; z Řídčan; Říčan*), panský rod

- **Adam** [z. 1552], na Zámucích, hejtman kouřimského kraje 1538/1539
- **Bohuslav** [z. po 1558], na Bestahově [= Beztahov], hejtman vltavského kraje 1558/1559
- **Jan/Jan mladší** [z. před 1569], na Všeradicích, hejtman podbrdského kraje 1555/1556, 1557/1558, 1559/1560
- **Jan/Jan mladší** [z. kol. 1577], na Kosově Hoře/Kosové Hoře [= Kosova Hora], hejtman vltavského kraje 1546/1547, 1548/1549, 1552/1553, 1554/1555, 1557/1558, 1560/1561
- **Jan/Jan starší** [z. po 1569], na Beztahově, Vobdenicích [= Obděnice],

Maršovicích, Janovicích [= Vrchatovy Janovice], hejtman vltavského kraje 1537/1538, 1539/1540, 1540/1541, 1545/1546, 1549/1550, 1551/1552, 1553/1554, 1555/1556, 1556/1557, 1559/1560

- **Mikuláš/Mikuláš starší** [z. 1565], na Hořovicích, hejtman podbrdského kraje 1538/1539, 1540/1541, 1544/1545, 1546/1547, 1548/1549, 1552/1553, 1553/1554, 1556/1557, 1560/1561

Říčanský Kavka z Říčan (*Kavka z Říčan*), panský rod

- **Heralt** (*Herolt*) [z. 1562-1563], na Štěkni, Švihově, hejtman prácheňského kraje 1540/1541, 1544/1545, 1546/1547, 1553/1554

Salava z Lípy, rytířský rod

- **Jan** [z. 1561-1562], na Malešově, [JMK rada], hejtman čáslavského kraje 1540/1541, 1555/1556

Sekerka ze Sedčic, rytířský rod

- **Čeněk** [z. 1565], na Veleticích, hejtman žateckého kraje 1548/1549
- **Ladislav** [z. 1545], na Lobkovicích, hejtman kouřimského kraje 1540/1541

Senecký ze Lhoty, rytířský rod

- **Jindřich** [z. před 1548], v Senci, hejtman rakovnického kraje 1539/1540

Slavata z Chlumu a z Košumberka (*Slavata; S. z Ch. a Košumberka*), panský rod

- **Diviš** [n. 1515, z. 20. 8. 1575], na Kostelci [= Kostelec nad Černými Lesy], Košmberce [= Košumberk], hejtman chrudimského kraje 1545/1546, 1558/1559, 1560/1561
- **Slavata** [z. 1539], na Košmberce [= Košumberk], hejtman chrudimského kraje 1538/1539

Slepotický ze Sulic, rytířský rod

- **Jiřík** [z. 1580], na Slepoticích, hejtman chrudimského kraje 1553/1554
- **Petr** [z. před 1548], na Slepoticích, hejtman chrudimského kraje 1537/1538

Služský z Chlumu (*Sluzský*), rytířský rod

- **Ctibor** [z. po 1578], na Tuchoměřicích, hejtman slánského kraje 1555/1556, 1557/1558

Smiřický ze Smiřic (z *Smiřic*), panský rod

- **Albrecht** [z. 6. 12. 1566], na Náchodě, hejtman hradeckého kraje 1554/1555,

1557/1558

- **Jaroslav** [n. 1513, z. 18. 11. 1597], na Škvorci, hejtman kouřimského kraje 1554/1555, 1556/1557
- **Jindřich** [z. 1569], na Skalách [= Hrubá Skála], hejtman boleslavského kraje 1559/1560
- **Zikmund** [z. 1548], na Skalách [= Hrubá Skála], hejtman boleslavského kraje 1539/1540

Smrčka ze Mnichu, rytířský rod

- **Oldřich starší** (*Voldřich starší*) [z. 1556], v Obděnicích, hejtman vltavského kraje 1548/1549

Střela z Rokyc, rytířský rod

- **Jindřich** [z. 1564], na Štěpánově, hejtman časlavského kraje 1553/1554

Suda z Řenec, rytířský rod

- **Suda** [z. po 1574], na Zdechovicích, hejtman časlavského kraje 1548/1549, 1556/1557

Sviták z Landštejna (*S. z Landtštejna*), panský rod

- **Vilém** [z. 1542], na Krošově [= Krašov], hejtman rakovnického kraje 1539/1540

ze Šelmberka a z Kosti (*z Šelnberka; z Šelnberka a z K.*), panský rod

- **Petr** [z. 15. 7. 1568], na Hrádku nad Sázavou [= Komorní Hrádek], Dřevenicích [= Dřevěnice], hejtman kouřimského kraje 1551/1552, hejtman hradeckého kraje 1556/1557, 1559/1560

Škopek z Bílých Otradovic, rytířský rod

- **Jan** [z. 1583], na Pecce, hejtman hradeckého kraje 1559/1560

Šlik z Holejče hrabě z Pasounu a z Lokte (*Š. z H. h. z Pasouna a z L.;*

Š. z Holajče h. z P.; z Holejče h. z Pasanu), panský rod

- **Albrecht** [z. 1556], na Letovicích [= Litovice], hejtman slánského kraje 1549/1550
- **Jeroným** [z. 1551], na Jochmstále [= Jáchymov], hejtman žateckého kraje 1540/1541
- **Ondřej** (*Vondřej*) [z. 1565], na Vintířově, hejtman žateckého kraje 1560/1561

Šlovský ze Šlovic, rytířský rod

- **Jan** [z. 1573], na Volešné [= Olešná], hejtman rakovnického kraje 1538/1539, 1540/1541, 1544/1545, 1546/1547

Šmohař z Rochova (*Šmuhař z R.*; *Š. z Rohova*), rytířský rod

- **Brikcí** [z. před 1577], na Nepomyšli, Běšicích, hejtman žateckého kraje 1546/1547, 1553/1554
- **Jan** [z. před 1572], na Všetatech, hejtman rakovnického kraje 1554/1555

Španovský z Lisova, rytířský rod

- **Oldřich** (*Voldřich*) [z. 1553], na Želči, [JMK rada], hejtman bechyňského kraje 1546/1547

Špetle z Janovic, panský rod

- **Jetřich** [z. po 1569], na Březně [= Dolní Břežany], hejtman kouřimského kraje 1558/1559

Štampach ze Štampachu (*Štanpach z Štanpachu; Štainpach z Štainpachu; Štainpach z Štanpachu*), rytířský rod

- **Asman** [z. před 1571], v Kostrčanech/na Kosočanech [= Kostrčany], hejtman žateckého kraje 1549/1550, 1554/1555
- **Brikcí** [z. 1564], na Kněžicích, hejtman žateckého kraje 1551/1552, 1560/1561

ze Šternberka, panský rod

- **Zdeněk** [z. 1575], na Sedlci [= Sedlice], na Blatné, hejtman prácheňského kraje 1554/1555, 1556/1557, 1558/1559

ze Šternberka viz též **Holický ze Šternberka****Štítný ze Štítného** (*Štítňý*), rytířský rod

- **Prokop** [z. 1577], na Tejnici [= Hrochův Týnec], hejtman chrudimského kraje 1555/1556, 1557/1558

Štrouch z Chlumku, rytířský rod

- **Bernart** [z. po 1567], na Račiněvsi, hejtman slánského kraje 1559/1560

ze Švamberka (z *Švanberka*), panský rod

- **Adam** [z. 1590], na Přindě [= Přimda] a Volši [= Olešná], hejtman plzeňského kraje 1556/1557

- **Bartoloměj** [z. 17. 5. 1560], na Boru, hejtman plzeňského kraje 1554/1555
- **Bohuslav** [z. 1552], na Vorlíce [= Orlík nad Vltavou], hejtman prácheňského kraje 1545/1546
- **Hendrych mladší** [z. 1586-1591], na Přindě [= Přimda], hejtman plzeňského kraje 1548/1549
- **Hendrych** [n. 1508, z. 18./19. 1. 1574], na/v Bechyni, na Zvíkově, hejtman bechyňského kraje 1537/1538, 1540/1541, hejtman prácheňského kraje 1552/1553
- **Jan** [z. 12. 1. 1559], na klášteře Milevském [= Milevsko], hejtman bechyňského kraje 1544/1545, hejtman prácheňského kraje 1549/1550
- **Jan Erazim (Jan)** [z. 10. 5. 1580], na Boru, hejtman plzeňského kraje 1555/1556
- **Petr** [z. 24. 6. 1575], na Boru, hejtman plzeňského kraje 1549/1550, 1552/1553
- **Václav** [z. 1562], na Bechyni, hejtman bechyňského kraje 1551/1552, 1554/1555, 1556/1557, 1558/1559

Švihovský z Rýzemberka a ze Švihova (*Švihovský z Švihova a z Rýzmburka; Švihovský z Rýzemberka; z Švihova; z Rýzemberka a z Švihova*), panský rod

- **Břetislav** [z. 10. 6. 1566], na Rabí, hejtman prácheňského kraje 1537/1538
- **Ferdinand** [z. 1595], na Dobříši, hejtman podbrdského kraje 1558/1559
- **Jindřich** [z. 1551], na Rabí, hejtman prácheňského kraje 1538/1539
- **Václav** [z. 20. 6. 1587], na Horažďovicích/Horaždovicích [= Horažďovice], hejtman prácheňského kraje 1555/1556, 1557/1558, 1559/1560

z Talberka (Jankovský), panský rod

- **Jan starší** [z. po 1549], na Jankově, hejtman kouřimského kraje 1548/1549
- **Vilém Jankovský (Vilím Jankovský)** [z. kol. 1587], hejtman kouřimského kraje 1557/1558

Trčka z Lípy (Trčka; Týrčka z L.), rytířský rod

- **Burian** [z. 15. 5. 1591], na Lipnici [= Lipnice nad Sázavou], [JMK rada], hejtman čáslavského kraje 1549/1550, 1554/1555, 1557/1558
- **Ferdinand** [z. 6. 4. 1577], na Želivě, hejtman čáslavského kraje 1560/1561
- **Jan** [z. 1540], na Lipnici [= Lipnice nad Sázavou], [JMK rada], hejtman čáslavského kraje 1537/1538, 1539/1540
- **Vilém (Vilím)** [z. 22. 10. 1569], na Veliši, [JMK rada], hejtman hradeckého kraje 1549/1550, 1556/1557

Týřovský z Einsidle (*Tejřovský z Enzidle; Tajřovský z Enzidle; z Einzidle*), panský rod

- **Albrecht** [z. 1567-1571], na Tejřově [= Týřov], hejtman rakovnického kraje 1559/1560
- **Hendrych** [z. 1556], na Tajřově [= Týřov], hejtman rakovnického kraje 1544/1545, 1546/1547
- **Jošt** [z. 1578], v Panošní Oujezdě [= Panoší Újezd], hejtman rakovnického kraje 1548/1549

Údrcký z Údrče (*Oudrcký*), rytířský rod

- **Jindřich/Jindřich mladší** (*Hainrych*) [z. před 1573], na Vroutku, hejtman žateckého kraje 1557/1558, 1559/1560

z Újezdce a z Kúnic (*z Oujezdce a z Kounic; z Oujezdce*), panský rod

- **Arnošt** [z. po 1559], na Jilemnici, hejtman hradeckého kraje 1537/1538, 1540/1541
- **Jan** [z. po 1555], na Čistých [= Čisté], hejtman hradeckého kraje 1539/1540

Úlický z Plešnic (*Oulický z P.*), rytířský rod

- **Šebestyán** [z. 1552], na Oulicích [= Úlice], hejtman plzeňského kraje 1544/1545, 1548/1549

z Valdštejna (*z Valštejna; z Valštajna*), panský rod

- **Albrecht** [z. 1541-1542], na Bradlci [= Bradlec], hejtman hradeckého kraje 1538/1539
- **Albrecht** [z. 1548], na Pšovlcích, hejtman rakovnického kraje 1538/1539
- **Jan** [z. 1599], na Tuří/Turčí [= Tuř], hejtman hradeckého kraje 1548/1549, 1551/1552
- **Jan** [z. po 1560], na Březanech [= Dolní Břežany], hejtman kouřimského kraje 1544/1545
- **Jan** [z. 1548], na Oujezdě [= Bílý Újezd], hejtman litoměřického kraje 1537/1538, 1540/1541
- **Jan/Jan mladší** [z. 15./16. 6. 1576], na Točnice/Točníku, Toužetíně, hejtman podbrdského kraje 1545/1546, 1549/1550, 1551/1552, hejtman slánského kraje 1553/1554
- **Jan nejmladší** [z. 1597], hejtman litoměřického kraje 1560/1561
- **Jindřich** [n. 1517, z. 9. 12. 1579], na Dobré vsi [= Dobrovice], hejtman boleslavského kraje 1553/1554
- **Jiří** [n. 1519, z. 17. 5. 1584], na Hostinném, hejtman hradeckého kraje

1553/1554

- **Karel** [z. 1543], na Polné, hejtman čáslavského kraje 1539/1540
- **Václav** [z. 1579], na Lomnici [= Lomnice nad Popelkou], hejtman hradeckého kraje 1558/1559
- **Vilém (Vilím)** [z. 1557], na Lomnici [= Lomnice nad Popelkou], hejtman hradeckého kraje 1544/1545
- **Vilém (Vilím)** [z. po 1560], na dvoru Proseči [= Proseč], hejtman čáslavského kraje 1560/1561
- **Vilém Šťastný** [z. 1553], na Rychmburce, hejtman chrudimského kraje 1539/1540
- **Zdeněk** [z. 1580], na Sobčicích, hejtman hradeckého kraje 1560/1561

Valkoun z Adlaru, rytířský rod

- **Zikmund** [z. 30. 11. 1574], na Novém Domě, Vobořišti [= Obořiště], hejtman vltavského kraje 1545/1546, 1558/1559

Vamberský z Rohatec, rytířský rod

- **Hynek** [z. kol. 1560], na Hluboše [= Hluboš], hejtman podbrdského kraje 1554/1555
- **Oldřich (Voldřich)** [z. 1560], na Vosově [= Osov], Jimicích [= Jince], hejtman podbrdského kraje 1545/1546, 1555/1556

Vančura z Řehnic, rytířský rod

- **Adam** [z. 1578], na Valečově, hejtman boleslavského kraje 1558/1559
- **Jiřík** [z. 1553], na Brodcích, hejtman boleslavského kraje 1539/1540

z Vartmberka (z Vartenberka), panský rod

- **Adam** [z. 1564], na Zvířeticích, Rohozci [= Hrubý Rohozec], hejtman boleslavského kraje 1545/1546, 1558/1559, 1560/1561
- **Hendrych (Jindřich)** [z. 7. 3. 1604], hejtman litoměřického kraje 1557/1558
- **Václav** [z. 1552], na Lipém [= Česká Lípy] a Krupce, hejtman litoměřického kraje 1539/1540

z Vartmberka viz též Zvířetický z Vartmberka

z Veitmile, panský rod

- **Jan** [z. po 1561], na Chomutově, hejtman žateckého kraje 1555/1556, 1558/1559

Velemyský z Velemyšlovsi, rytířský rod

- **Mikuláš** [z. kol. 1560], hejtman žateckého kraje 1552/1553

Věžník z Věžník, rytířský rod

- **Markvart** [z. 1564], na Věžnících, hejtman kouřimského kraje 1559/1560

Vchynský ze Vchynic (*Vchynský; ze Vchynic*), rytířský rod

- **Radslav Dlask** (*Ladislav*) [z. 1619], na Petrovicích, hejtman rakovnického kraje 1558/1559

- **Václav Dlask** [z. 1542], v Černoci [= Velká Černoc], hejtman žateckého kraje 1539/1540

Vidršpergár z Vidršperka (*Videršpergár z V; z Bilršpergu*), rytířský rod

- **Bohuslav** [z. 1571-1577], na Ptejníně [= Ptenín], hejtman plzeňského kraje 1556/1557

- **Jan** [z. 1590], hejtman plzeňského kraje 1560/1561

z Vitenče, rytířský rod

- **Jan** [z. 1560], na Příbrami, Tochovicích, [JMK rada], hejtman podbrdského kraje 1537/1538, 1540/1541

Vlinský ze Vliněvsi (*V. ze Vlině Vsi; z Vlině Vsi; ze Vlinevsi*), rytířský rod

- **Jindřich/Jindřich Borecký** [z. 1576], na Borči, Liblicích [= Liblice], hejtman litoměřického kraje 1539/1540, hejtman boleslavského kraje 1546/1547, 1560/1561

Voděradský z Hrušova, rytířský rod

- **Jiřík** [z. 20. 10. 1580], hejtman kouřimského kraje 1560/1561

Vojkovský z Milhostic a z Vojkova (*Vojkovský z Milhostic*), rytířský rod

- **Jan** [z. 1573], na Radíči, hejtman vltavského kraje 1556/1557

Vrábský Tluksa z Vrábí (*Vrábský z Vrábí*), rytířský rod

- **Adam** [z. kol. 1550], na Stříbrnině [= Sibřina], hejtman kouřimského kraje 1546/1547

- **Jan** [z. před 1566], na Mladějovicích, hejtman prácheňského kraje 1553/1554

Vratislav z Mitrovic, rytířský rod

- **Jan** [z. 1581], na Mníškově [= Mníšek pod Brdy], hejtman podbrdského kraje 1556/1557, 1559/1560

- **Václav** [z. 3. 2. 1554], na Škříplu [= Skřípel], hejtman podbrdského kraje 1544/1545

Vrchotický z Loutkova, rytířský rod

- **Mikuláš** [z. asi 1568], na Vrchoticích, hejtman vltavského kraje 1549/1550

Vřesovec z Vřesovic a z Doubravské Hory (z *Vřesovic*), rytířský rod

- **Wolf** [z. 21. 3. 1569], na Davravské Hoře [= Doubravská Hora], hejtman litoměřického kraje 1537/1538, 1540/1541

Zajíc z Házmburka (Z. z *Házmburku*; *Zajíc*), panský rod

- **Jan** [z. 1553], na Budyni [= Budyně nad Ohří], hejtman slánského kraje 1537/1538

- **Mikuláš** [z. 23. 3. 1585], na Budyni [= Budyně nad Ohří], hejtman slánského kraje 1555/1556, 1557/1558

Zálezský z Prostého, rytířský rod

- **Petr** [z. 1551], na Zálezích, hejtman prácheňského kraje 1544/1545

Zálužský z Podhoří (*Záluský z P.*; *Zálezký z P.*), rytířský rod

- **Petr** [z. 1562], na Nedrahovicích/Drahovicích [= Nedrahovice], hejtman vltavského kraje 1552/1553, 1555/1556

Zapský ze Zap (*Zabský z Z.*), rytířský rod

- **Jan** [z. 1544], na Dobřejovicích, hejtman kouřimského kraje 1537/1538

Záruba z Hustířan (*Záruba*; *Záuba z H.*), rytířský rod

- **Petr** [z. kol. 1560], na Radimi/Radini [= Radim], hejtman kouřimského kraje 1549/1550, 1552/1553

- **Zdeněk** [z. 1565-1570], na Círekvicích/Cerekvici [= Cerekvice nad Bystřicí], hejtman hradeckého kraje 1551/1552, 1553/1554, 1557/1558, 1560/1561

Zilvar z Pilníkova, rytířský rod

- **Adam** [z. 1550], na Břečtejně, hejtman hradeckého kraje 1540/1541

- **Jan** [z. po 1554], na Horkách, hejtman boleslavského kraje 1554/1555

- **Kryštof** (*Krystof*) [z. 30. 8. 1579], na Vlčicích, [JMK rada], hejtman hradeckého kraje 1555/1556

Zmrzlík ze Svojšína (*Smrzlík z Vojšína*), panský rod

- **Petr** [z. 1553], na Neprachovech/Neprochovech [= Neprochovy], hejtman prácheňského kraje 1548/1549, 1551/1552
- **Václav** [z. kol. 1567], na Lnářích, hejtman prácheňského kraje 1539/1540

Zub z Landštejna (*Z. z Lantštajna; Z. z Lanštejna; Z. z Lantštejna*), panský rod

- **Mikuláš** [z. 1555], na Zapích/Zápech [= Zápý], hejtman kouřimského kraje 1540/1541, 1545/1546, 1549/1550, 1552/1553

Zvířetický z Vartmberka (*Zvířeticka z V.*), panský rod

- **Zdislav** [z. 1559-1560], na Smidařích, Češtině Kosteletě/Čištíně Kosteletě [= Čestín], hejtman hradeckého kraje 1545/1546, hejtman čáslavského kraje 1552/1553, 1554/1555

Žďárský ze Žďáru (*ze Žďáru*), rytířský rod

- **Jan mladší** [z. 1578], na Černém Oujezdci [= Červený Újezd], hejtman slánského kraje 1544/1545
- **Mikuláš** [z. 3. 3. 1565], na Všechlapech, hejtman litoměřického kraje 1555/1556

Žehušický z Nestajova, rytířský rod

- **Václav** [z. 1555], na Žehušicích, [JMK rada], hejtman čáslavského kraje 1538/1539, 1545/1546

ze Žerotína, panský rod

- **Karel** [z. 20. 9. 1560], na Kolíně, hejtman kouřimského kraje 1560/1561

DIE BESETZUNG DES KREISHAUPTMANNAMTES IN BÖHMEN ZUR ZEIT DER REGIERUNG FERDINANDS I. UND EIN VERZEICHNIS DER KREISHAUPTLEUTE VON 1537/1538–1560/1561 NACH REGISTERN DER KÖNIGLICH BÖHMISCHEN KANZLEI

Dieser Artikel knüpft an die schon publizierten Studien über die Besetzung des Kreishauptmannamtes zur Zeit vor der Schlacht am Weißen Berg, die gemeinsam mit einem Verzeichnis der Kreishauptleute aus den Jahren 1563/1564 – 1616/1617 herausgegeben wurde, und an ein Verzeichnis der Kreishauptleute von 1552/1553 – 1556/1557 an. Der Artikel ist auf der Grundlage einer Analyse der Kanzeiregister und der hier eingetragenen Schriftstücke zu dieser Problematik bearbeitet. Das Verzeichnis wurde durch eine einmalig überlieferte Abschrift eines Verzeichnisses der genannten Kreishauptleute aus den Jahren 1540/1541, heute im Staatlichen Gebietsarchiv Wittingau im Bestand Historica Třeboň aufbewahrt, ergänzt.

Diese Problematik wurde mit einer diplomatisch-verwaltungsgeschichtlichen Analyse behandelt, der Wirkungskreis der Kreishauptleute wurde beiseite gelassen. Die Register der königlich böhmischen Kanzlei werden nicht vollständig heute im Bestande Register im Nationalarchiv Prag aufbewahrt. Besondere Bedeutung hat vor allem die tschechische Reihe der Register (hier weitere selbstständige Reihen für Majestalien, kaiserliche Befehle und Missive).

Für diese Studie haben vor allem die Register der tschechisch geschriebenen kaiserlichen Befehle und Missive (inkl. Konzepte der Ernennungsbriefe, Verzeichnisse der ernannten Kreishauptleute, Korrespondenz einzelner Kreishauptleute und Erzherzog Ferdinands), in denen die einzelnen Phasen der Besetzung oder Änderungen des Kreishauptmannamtes ersehen werden können, große Bedeutung. Aus der deutsch geschriebenen Reihe der Register sind für diese Problematik nur die Register der Missive wichtig.

Die Art der Besetzung des Kreishauptmannamtes wurde nach folgenden Phasen chronologisch analysiert: Initiative, Auswahl der Kreishauptleute, Ausfertigung des Verzeichnisses, Genehmigung, Ausfertigung der Ernennungsdekrete, Aufnahme des Amtes, Entlassung und Änderungen im Laufe des Jahres.

Initiative: Diese Phase ist nicht in Registern belegt.

Auswahl der Kreishauptleute: Auch diese Phase ist nicht in Registern belegt. Es handelt sich um die komplizierteste Frage des ganzen Prozesses.

Ausfertigung des Verzeichnisses: Das zuständige Amt oder der Beamte haben es meist unterlassen, die Namen der ausgewählten Adeligen zu einem Verzeichnis mit gleichbleibender Form zu schreiben. Aus der Zeit der Regierung Ferdinands I. werden nur sechs Exemplare solcher Verzeichnisse überliefert.

Genehmigungsprozess: Die Genehmigung der Kreishauptleute erfolgte kraft durch den Herrscher. Leider haben wir keine Belege über den Lauf des Genehmigungsprozesses.

Ausfertigung der Ernennungsdekrete: Es handelte sich um 28 Missive (an jeden neu

ernannten Kreishauptmann) und 14 kaiserliche Befehle (an jeden Kreis adressiert).

Aufnahme des Amtes: Durch ein Missiv wurde jedem neu genannten Hauptmann befohlen, das Amt zu übernehmen und für eine bestimmte Zeit auszuüben. In der Zeit vor der Schlacht am Weißen Berg haben die Adeligen das Amt ohne Schwur und Zeremoniell aufgenommen.

Entlassung: Nach einem Jahr wurde der Hauptmann durch einen neuen ersetzt. Wenn der Hauptmann noch nicht ernannt wurde, ist der Kreis ohne Hauptmann geblieben.

Änderungen im Laufe des Jahres: Es wurde belegt, dass es im Laufe des Jahres zu verschiedenen Änderungen kam. Die Ursachen waren: 1) wiederholte Ernennung eines Kreismannes, kein Respekt vor der Zuständigkeit eines Kreishauptmanns zu einem Kreis, Nichteinhaltung der Amtszeit; 2) Militärdienst, Hofdienst, Gesundheitszustand, Alter, Krankheit, Tod; 3) andere Ursache.

In der Beilage befindet sich ein Verzeichnis der Kreishauptleute der Jahre 1537/1538–1560/1561 und ein Personalregister zu diesem Verzeichnis. Es soll darauf hingewiesen werden, dass die Verzeichnisse, die aus den königlichen Registern abgeschrieben wurden, die Verzeichnisse der offiziell ernannten Kreishauptleute sind.

THE CASTING OF REGIONAL GOVERNOR OFFICE IN BOHEMIA DURING THE REIGN OF FERDINAND I. AND THE LIST OF REGIONAL GOVERNORS FROM 1537/1538 – 1560/1561 BASED ON REGISTERS OF BOHEMIAN ROYAL OFFICE

Author builds on his previous studies and this time follows the process of casting the Regional Governor Office in Bohemia in the 2nd half of the 16th century based on extant lists in the registers of the Bohemian Royal Office. He notes the various phases of this process (initiative, collecting the regional governors, the listing, approval, acceptance, release, changes during the year). In annex to this study is published a list of regional governors in this period.

Obraz činnosti pražského apelačního soudu v letech 1672–1682 ve světle ortelních manuálů a knih protokolů¹

/ Klára Woitschová /

Apelační soud byl zřízen reskriptem Ferdinanda I. ze dne 20. ledna 1548. Jeho dějiny a působnost zejména z prvního století existence byly v literatuře již několikrát popsány, není tedy třeba tyto základní informace na tomto místě znovu opakovat a za dostatečný považují odkaz na příslušné práce.²

O mnoho méně, stejně jako v případě dějin jiných úřadů a institucí v raněnovověkých českých zemích,³ byly reflektovány okolnosti fungování této instituce v 17. a 18. století. Od roku 1644 byla činnost soudu organizována na zá-

- 1 Tato studie byla vytvořena s podporou Grantové agentury ČR, v rámci grantu 407/08/0295 „Ortelní manuály a knihy protokolů apelačního soudu v Praze z let 1548–1783: Analýza a kritická edice“.
- 2 Auersperg, Josef: Geschichte des königlichen böhmischen Appellations-gerichtes. Prag 1805; Schmidt, Johann Ferdinand: Monographie des kaiserl. königl. Appellations-Gerichtes seit dessen Errichtung als Appellationskammer in dem Jahre 1548 bis zu dessen im Jahre 1850 erfolgter Umwandlung in das kais. kön. Oberlandesgericht des zu dem constitutionellen Kaiserthume Oesterreich gehörigen Kronlandes Böhmen. Prag 1850; Zdeněk, Václav: Dějiny královského apelačního soudu na Hradě pražském, nyní vrchního soudu v Praze od roku 1548–1933. Praha 1933, nověji Křepelková, Anita: Apelační soud. 1548–1783 (1788). Inventář. Praha 1964; Adamová, Karolina: Apelační soud v Českém království v letech 1548–1651. In: Malý, Karel (usp.), Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám, Praha 1975, s. 101–112; Hausenblasová, Jaroslava: Počátky apelačního soudu v Čechách a jeho personální obsazení 1548–1627. *Paginae historiae* 13, 2005, s. 5–30. Srv. též diplomové práce Plecháček, Ivo: Apelační soud v Čechách do roku 1644. Praha 1956 (Diplomová práce obhájená na FF UK); Král, Ladislav: Zřízení, pravomoc a působení apelačního soudu v době předbělohorské. Praha 2004 (Diplomová práce obhájená na PF UK) a Šalák, Boris: Apelační soud v letech 1749 až 1790 (1850). Praha 2011 (Diplomová práce obhájená na FF UK). Drobné příspěvky k dějinám a fungování apelačního soudu srv. také Woitschová, Klára: „...což slušného a spravedlivého jest fedrovati...“ Personální obsazení pražského apelačního soudu v letech 1548–1783. *Pelhřimov 2010 či táž: Edice nebo databáze? Ortelní manuály jako komplementární pramen k poznání raně novověkého městského soudnictví. Ústecký sborník historický. Supplementum 1, Ústí nad Labem 2010, s. 241–252.*

kladě instrukce Ferdinanda III. vydané v Linci dne 26. listopadu téhož roku.⁴ Připomeňme alespoň stručně to nejdůležitější z jejího obsahu. V čele soudu stál podobně jako v předcházejícím období prezident vybíraný z panského stavu (Instrukce, čl. 1) stejně jako viceprezident úřadu. Prezident byl představeným celé instituce (čl. 2) a měl na starosti např. přidělování případů jednotlivým radům a podepisoval a pečetil čistopisy soudních rozhodnutí (čl. 32).

Radové, jejichž počet byl stanoven na šestnáct, zasedali na panské, rytířské (v počtu osmi) a doktorské lavici (též osmičlenné) (čl. 8). Císařským reskriptem z roku 1676 byl počet radů zvýšen na osmnáct.⁵ Scházeli se na společných zasedáních či v oddělených senátech, kolegium bylo usnášenišchnopné, pokud bylo přítomno devět radů (čl. 29).

Instrukce upravovala a (oproti dřívějšímu postupu) zásadně měnila způsob hlasování (čl. 27). Zachováno zůstalo pořadí hlasování lavic (jako první hlasovali doktoři), ovšem v jejich rámci hlasoval nově nejprve služebně nejstarší rada a postupně i další až k nejmladšímu. Jako úplně první hlasoval ten rada, který případ prezentoval v radě, tedy referent, zcela poslední pak pronášel své votum prezident apelačního soudu, jehož hlas byl v případě rovnosti rozhodující a v krajním případě mohl rozhodnutí kolegia i zrušit.

Radové museli skládat přijímací zkoušku, která sestávala z řešení dvou složitějších případů, jednoho civilního a jednoho trestního, a jejich prezentace před komisí složenou z prezidenta a několika zkušených radů. O výsledku zkoušky byl pak informován panovník, v jehož kompetenci bylo jmenování všech vyšších zaměstnanců apelačního soudu (tedy prezidenta, viceprezidenta, radů a také sekretářů). Radové dále měli ovládat český i německý jazyk, museli být katolického vyznání a měli mít inkolát v Českém království nebo inkorporovaných zemích (čl. 1).

Radové dále museli zachovávat přísnou nestrannost a mlčenlivost o záležitostech soudu (čl. 8, 9) a aby se mohli řádně věnovat svým úkolům, neměli zastávat bez vědomí apelačního prezidenta žádné jiné úřady (čl. 5) ani opouštět království (čl. 4)

- 3 Z prací věnovaných pobělohorskému vývoji připomeňme např. Vašků, Vladimír: Studie o správních dějinách a písemnostech moravského královského tribunálu z let 1636–1749. Brno 1969 či Vaněček, Václav: Sněmy za pobělohorského absolutismu 1628–1848. In: Česká národní rada, sněm českého lidu, Praha 1970, s. 122–136 či Burdová, Pavla: Úřad desek zemských. Sborník archivních prací (dále SAP) 36, 1986, s. 273–381.
- 4 Originál reskriptu Ferdinanda III. a instrukce srv. Národní archiv (dále NA), Stará manipulace, inv. č. 1519, sig. J 18/1, kart. 957. Byla otištěna in Schmidt, J. F.: Monographie, s. 55–82. Uváděné následující informace o principech činnosti apelačního soudu byly získány, není-li uvedeno jinak, právě z této instrukce.
- 5 Schmidt, J. F.: Monographie, s. 22.

Nižší personál soudu tvořili krom sekretářů, kteří byli představenými kanceláře apelačního soudu, registrátoři a viceregistrátoři, expeditoři a viceexpeditoři, kancelisté a dveřníci. Všichni tito zaměstnanci kanceláře měli na starosti registraturu a vlastně zabezpečovali veškerou písemnou agendu; do jejich úřadů je vybíral prezident pražských apelací, jemuž přísahali a byli ve svých úřadech odpovědní (čl. 14).

Apelační soud zasedal celoročně v určených dnech – pondělí, úterý, čtvrtek a pátek – a hodinách – po celý rok mělo jednání začínat v osm hodin a končit ne dříve než hodinu před polednem. Během let byly také vyhlašovány několikeré delší prázdniny a soud též nepracoval v určené svátky, jejichž počet se v průběhu doby upravoval (čl. 6, 7).

Kompetence apelačního soudu se postupně rozšiřovala, měl rozhodovat o odvoláních od soudů královských a poddanských měst, vč. různých vedlejších práv, soudů šestipanských, osmipanských a desetipanských, viničných, tzv. konířského práva, od židovských a vrchnostenských soudů i pražského akademického magistrátu.⁶ K apelačnímu soudu přicházela podání jak z oblasti civilního, tak i trestního práva. Do jisté míry autonomní část působnosti pražských apelací představovala agenda hejtmanství německých lén, která sem byla po roce 1651 přikázána. Územní kompetence apelačního soudu se v této době vztahovala na Čechy, Moravu (do roku 1752) a tu část Slezska, která aktuálně náležela k habsburské monarchii.

Cílem této práce je detailně a to i částečně prostřednictvím kvantifikovaných údajů představit činnost pražského apelačního soudu v letech 1672–1682 z různých hledisek. Na následujících stránkách bude analyzováno praktické fungování instituce ve srovnání s výše uvedenými teoretickými požadavky císařské instrukce. Nastíněné zásady fungování apelačního soudu stanovené panovníckými instrukcemi totiž nemusely být v běžném podstatně barvitějším provozu instituce beze zbytku dodržovány a lze je považovat spíše za ideální model. Mnohem relevantnější informace o provozu kanceláře soudu, dodržování stanovených pravidel i mnoha dalších otázkách pak poskytují nikoliv normy, ale prameny jiného typu, které ukazují třeba i na jejich evidentní, opakované a víceméně tolerované porušování.⁷ Pozornost bude věnována i personálu apelačního soudu ve zvoleném období,

6 Přehledně zpracoval postupné rozšiřování působnosti apelačního soudu včetně citací příslušných právních norem, jimiž byla tato příslušnost stanovena, Šalák, B.: *Apelační soud*, s. 29.

7 V mnohem širších souvislostech srv. Schlumbohm, Jürgen: *Gesetze, die nicht durchgesetzt werden – ein Strukturmerkmal des frühneuzeitlichen Staates?* *Geschichte und Gesellschaft* 23, 1977, s. 647–663.

soubor případů bude charakterizován i z hlediska jazykového a geografického. Stranou naopak ponechávám samotnou věcnou náplň činnosti apelačního soudu, tedy charakteristiku právního obsahu jednotlivých kauz, což byl v minulosti právě ten aspekt, jemuž byla v kontextu apelačního soudu věnována výhradní pozornost.⁸ Text tedy převážně vychází z tradiční epistemologie pomocněvědného studia kancelářského provozu raněnovověkých úřadů a je doplněn základními statistickými daty, která i přes opakované výtky vůči „počítání dějin“, považuji v daném kontextu za naprosto relevantní.⁹

Časové období let 1672–1682 bylo zvoleno s ohledem k několika okolnostem: v roce 1677 došlo k jednomu z důležitých rozšíření kompetencí této instituce, a sice o možnost poddaných odvolávat se k pražským apelacím proti trestním rozsudkům vrchnostenských soudů. Dále do tohoto období spadá morová epidemie roku 1680, která se odrazila nejen v každodenním životě obyvatel království, ale také v činnosti jeho předních správních a soudních institucí. Významnou událostí roku 1680 bylo také vydání robotního patentu, jemuž předcházely četné nepokoje mezi obyvatelstvem. Projevily se tyto

- 8 Za všechny jmenujme jen některé. Pozornost byla věnována vybraným lokalitám či některým speciálním problémům. K prvnímu srv. např. Jaroslav Pánek a Eva Procházková v seriálu článků v regionálních periodících: Pánek, Jaroslav: Hrdelní soudnictví města Příbramě v 17. a 18. století (Příspěvek k poznání pozdněfeudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k metodice studia jeho dějin). Střeodočeský sborník historických (dále SSH) 13, 1978, s. 87–195; týž: Hrdelní soudnictví na Vlašimsku v 16.–18. století (Příspěvek k poznání pozdněfeudálního hrdelního soudnictví v Čechách a k charakteristice jeho sociálně ekonomického zázemí). Sborník vlastivědných prací z Podblanicka (dále SVPP) 23, 1982, s. 163–197; Procházková, Eva: Hrdelní soudnictví města Benešova v 16.–18. století. SVPP 21, 1980, s. 211–254; táž, Hrdelní soudnictví města Berouna v letech 1621–1680. SSH 18, 1992, s. 5–50. Ke druhému např. Neudertová, Michaela – Kuthanová, Lenka: Ke komunikaci apelačního soudu a městských hrdelních soudů v době pobělohorské. In: Francek, Jindřich (red.), Hrdelní soudnictví českých zemí. Soupis pramenů a literatury, Pardubice 1995, s. 119–132 či Procházková, Eva: Perzekuce romských kočovníků v českých zemích v 18.století. (Na základě rozboru ortelních manuálů pražského apelačního soudu). SAP 1992/2, s. 307–409.
- 9 Aplikace kvantifikačních metod má i v zahraničí celou řadu zastánců, kteří své teoreticky i naopak zcela konkrétně prakticky zaměřené práce publikují zejm. v časopisech *Historical Social Research* / *Historische Sozialforschung* vydávaném od roku 1976 v Zentrum für Historische Sozialforschung či *Journal of Interdisciplinary History* (od 1970) a *History and Computing*. Existuje i několik zajímavých sborníků zaměřených na tuto problematiku: Například sborníky vydávané Association for History and Computing: Peter Denley – Stefan Folgevik – Charles Harvey (edd.): *History and Computing II*. Manchester 1989; Evan Mawdsley – Nicolas Morgan – Lesley Richmond – Richard Trainor (edd.): *History and Computing III*. *Historians, Computers and Data*. Manchester 1990. Podrobnější výklad srv. také Woitschová, Klára: Edice nebo databáze? Ortelní manuály jako komplementární pramen k poznání raně novověkého městského soudnictví. In: Hrubá, Michaela – Sulitková, Ludmila – Zábanský, Vilém (red.): *Stav a perspektivy zpřístupňování středověkých a raně novověkých městských knih*. Ústecký sborník historický, Supplementum 1, Ústí nad Labem 2010, s. 241–251.

mimořádné situace nějakým způsobem také v činnosti a písemnostech apelačního soudu? Dalším důvodem vybraného časového vymezení jsou i možnosti pramenné – krom hlavního pramene, na jehož základě je tato sonda vytvořena, a sice ortelních manuálů a knih protokolů, se z let 1672 a 1682 dochovaly první knihy záznamů ze zasedání většího senátu apelačního soudu, jejichž prostřednictvím lze do jisté míry korigovat a významně rozšířit naše vědění o fungování apelačního soudu v daném období.

Charakteristika použitých pramenů

Ortelní manuály a knihy protokolů pražského apelačního soudu představují vzhledem ke komplexnímu dochování nejnvýznamnější a také nejvyužívanější část dochované písemné pozůstalosti tohoto úřadu.¹⁰ Jsou dochovány takřka v kompletní řadě od zřízení soudu v roce 1548 až do konce jeho samostatné existence v roce 1783. Jedná se o knihy, do nichž byla zaznamenávána rozhodnutí soudu a případné misivy, jimiž byla tato rozhodnutí doprovázena. Tento soubor se dělí na českou řadu (Manuály ortelní, nazývané od roku 1681 Ortelové a naučení), která čítá 81 knih,¹¹ a řadu německou (Knihy protokolů), jichž je 97 kusů.¹²

V obou jazykových řadách bylo pro zápisy dodržováno podobné schéma: zápis je uveden názvem místa, kam byla písemnost zaslána, poté následuje záznam rozhodnutí (s vynecháním kompletní panovnické intitulace a některých stále se opakujících frází), doprovázený datací a též poznamenáním jména referenta případu. Pro zpracování obrazu činnosti apelačního soudu v období 1672–1682 byly použity knihy ortelů a naučení inv. č. 142 (pro léta 1672–1681), inv. č. 143 (rok 1682) a knih protokolů inv. č. 261 (pro léta 1672–1676) a inv. č. 262 (roky 1676–1682).

Z hlediska archivního jsou zajímavé osudy první jmenované knihy, která ilustruje komplikované osudy registratury apelačního soudu po ukončení jeho činnosti. Tehdy byl celek písemností roztržen, jedna část zůstávala v ar-

10 Písemnosti apelačního soudu bohužel v minulosti prodělaly velmi důkladnou skartaci, jejímž výsledkem je takřka absolutní absence spisového materiálu a jen velmi útržkovité dochování různých typů úředních knih. Současnou podobu fondu, k jehož uspořádání bylo přistoupeno v 60. letech 20. století, srv. inventář (Křepelková, A.: Apelační soud).

11 NA, Apelační soud (dále AS), inv. č. 102–183. Do řady českých knih se dále počítají i čtyři knihy čistopisů (inv. č. 96–99) a dvě knihy vzorových nálezů (inv. č. 100 a 101). Celkem tedy tvoří českou řadu knih 87 kusů.

12 NA, AS, inv. č. 184–280. K německé řadě knih náležejí taktéž ještě knihy čistopisů (inv. č. 281–285) a kniha německých rozsudků (inv. č. 286).

chivu nástupnických soudních institucí, další (a ne malá) se dostala v roce 1859 do Archivu Národního muzea. Jednalo se především o protokoly ze zasedání většího i menšího senátu, knihy taxy, dobrých zdání, instrukcí a několik málo ortelních manuálů.¹³ Celá registratura apelačního soudu pak byla znovu scelena až v moderní době.

Další použité prameny, knihy protokolů většího senátu z let 1672 a 1682¹⁴ obsahují podrobné záznamy ze všech zasedání apelačního kolegia, které se v daném roce konaly, vč. data, soupisu přítomných radů a popisu projednávaných případů. Zjistíme tak nejen jméno referenta a stručný výtah z prezentovaného případu, ale také kteří další radové vystoupili s doplňujícími otázkami a samozřejmě je zaznamenán také závěr, kterého bylo při projednání dosaženo.

Posledním pramenem, který vzešel rovněž z úřadování apelačního soudu a který byl pro účely této studie využit, jsou soupisy personálu této instituce. Ve fondu se pro dané období dochovaly hned dva.¹⁵

Apelační soud v letech 1672–1682

Podívejme se nejprve na chod apelačního soudu, jak se nám pro léta 1672 a 1682 jeví v knihách protokolů ze zasedání většího senátu ve srovnání s obecnými zásadami vyplývajícími z císařské instrukce z roku 1644, jak o ní byla řeč v úvodu. V roce 1672 se apelační rada sešla 159 krát, v roce 1682 153 krát. V praxi byly skutečně dodržovány úřední dny a v případech, že na příslušný den připadl některý ze svátků běžný v arcidiecézi nebo některé z dalších určených svátků (tzv. fest collegii), nahrazovalo se „zameškané“ zasedání v sobotu. Během letních prázdnin byla dodržována požadovaná čtvrtěnná zasedání, na nichž se podle instrukce měly řešit urgentní případy.¹⁶

13 Archiv Národního muzea přejal nejen písemnosti apelačního, ale také komorního či purkrabského soudu. Tyto přírůstky byly následně zařazeny do sbírky rukopisů. Srv. Křepelková, A.: *Apelační soud*, s. 10–13, 15, 16a–18, 20–21, 22–25, 29, 33 a 45 a Čechura, Jaroslav (red.): *Průvodce po fondech a sbírkách archivu Národního muzea*. Praha 1998, s. 5.

14 NA, AS, inv. č. 1 (pouze pro rok 1672), inv. č. 2 (i pro rok 1683).

15 NA, AS, inv. č. 69 – Verzeichnus aller Herren Praesidenten, und Herren Appellations Rätthe, wie Sie von anfang der Appellation angenommen vnd verordnet worden a inv. č. 71 – Ihro Gn. Herrn Herrn Vicepraesidentens, wie auch der Herrn Appellation Rätthe, Secretarien und Canzley Personen Juramenta.

16 Např. náhradní zasedání za pátek 25. března 1672 (Zvěstování Panny Marie) se konalo v sobotu 26. března, podobně náhrada za 8. září téhož roku (Narození Panny Marie) připadla na sobotu 9. září.

V roce 1682 se třikrát sešlo pouze osm radů (6. 2., 25. a 26. 5.), kolegium bylo tedy usnášení neschopné, šestkrát bylo dosaženo minimálního požadovaného počtu devíti radů (26. 1., 6. 8., 25. 8., 5. 11, 13. 11., 7. 12.). Pro rok 1672 je zapísáno osm radů čtyřikrát, ovšem v místě záznamu přítomných radů je text v několika místech závažně porušen, ve skutečnosti jich tedy mohlo být přítomno i více. Devět radů se v tomto roce sešlo 8. 2., 16. 2., 26. 3., 11. 8. Zásadní rozdíl v docházce mezi oběma roky je v účasti prezidenta a viceprezidenta apelačního soudu. V roce 1672 se prezident účastnil 32 %, viceprezident 50 % sezení, o jedenáct let později byli oba přítomni pouze na jediném zasedání. Ačkoli radové (a ovšem tak i jejich nadřízení) byli povinni účastnit se všech zasedání kolegia, řádná docházka nebyla zdaleka pravidlem: Jaroslav z Martinic byl přítomen v roce 1672 ještě méně často nežli prezident (30 %), o něco lépe na tom byli Baltazar Türchner, Václav Rosa a Julius hrabě Blum (48 %). Ve druhém sledovaném roce byl nejméně často přítomen opět Václav Rosa (50 %), jinak ovšem byla účast radů na zasedání mnohem lepší, všichni radové byli přítomni více než 70 %.¹⁷ Všechna zasedání rady se účastnil doktorský rada Daniel Václav Mirabel z Treuhofu, pouze jedinou absencí měl v roce 1682 nejmladší rada doktorské lavice Jiljí Jelen. Drtivé většiny zasedání (150) se účastnil i nejstarší z radů panské lavice, hrabě Julius Jindřich Blum, který v nepřítomnosti prezidenta předsedal zasedání kolegia.

V ortelních manuálech a knihách protokolů je v období let 1672–1682 zaznamenán rozsudek či naučení celkem 775 případů. V českých knihách to bylo 250 případů, do německých pak bylo zaznamenáno 525. Jak byly rozděleny v jednotlivých letech, ukazuje následující tabulka:

Tabulka 1 – Počty vynesených rozsudků v letech 1672–1682

Rok	V ortelních manuálech	V knihách protokolů	Celkem
1672	23	50	73
1673	14	43	57
1674	23	44	67
1675	12	43	55
1676	25	54	79
1677	29	49	78

17 S výjimkou Jana Ignáce Claudia, který se účastnil pouze několika lednových zasedání kolegia, v následujících měsících byl patrně již vážně nemocen a v červnu téhož roku zemřel.

1678	21	53	74
1679	21	66	87
1680	14	30	44
1681	16	45	61
1682	52	48	100

Průměrně připadalo na jeden rok 70,45 případů, ale počty zjištěné pro některá léta se od tohoto čísla poměrně značně odlišují. Nápadně nízké číslo vynesených rozsudků vidíme u roku 1680. Zde je ovšem příčina nasnadě – jednalo se o rok, kdy vypukl mor. V německé knize protokolů nalezneme v měsíci červnu tohoto roku pouze dva zápisy a po nich následuje poznámka, že kvůli morové nákaze řádící v Praze se neexpedovaly žádné rozsudky, ani žádná naučení. Názvy měsíců července, srpna a září jsou nadepsány jako obvykle ozdobným písmem, ovšem není k nim zaznamenán ani jeden případ, jen poznámka: „... In diesen dreyen Monathen ist wegen grassirender Contagion und dannenhero von Ihrer Kay. May. Allerg. anbefohlenen Translation dero Königl. Appellations Collegii nacher Rokitzan, kein Vrthel weder Belehrung in Teütschen Sprach Expedieret worden...“ U měsíce října pak následuje lakonické „Auch nichts.“¹⁸ Písař českých rozsudků byl na informace skoupější, pouze po květnových zápisech vynechal tři stránky a pak bez dalšího pokračoval rozsudkem z 26. září 1680.¹⁹

V roce 1677 došlo císařským reskriptem z 27. září k významnému rozšíření pravomoci apelačního soudu, jak o tom byla učiněna zmínka výše.²⁰ Zdá se však, že tato nová kompetence se v nárůstu vynesených rozsudků a naučení v tomto prvním období bezprostředně neodrazila. Jen relativně vysoký údaj o počtu expedovaných písemností pro rok 1682 naznačuje budoucí tendenci výrazného nárůstu počtu podání řešených u apelačního soudu v následujícím století jeho existence, kdy od počátku 18. století představovaly roky i se dvěma sty vynesenými rozsudky a naučeními standard.²¹

Zajímavé výsledky přináší výše uvedená tabulka také s ohledem na rozdělení případů mezi jazykově českou řadu ortelních manuálů a německou

18 NA, AS, inv. č. 262, fol. 134^v–135^v.

19 NA, AS, inv. č. 142, fol. 100^v–105^v.

20 Šalák, B.: Apelační soud, s. 3.

21 Např. v roce 1724 jen český ortelní manuál obsahuje 177 expedovaných rozsudků a naučení, pro rok 1727 dokonce 203! Tato čísla však můžeme považovat za výjimečná a počet řešených případů na jeden rok v české i německé řadě knih rozsudků se pohyboval dohromady kolem dvou set.

řadu knih protokolů. Pro toto období skutečně svědčí toto rozdělení o poměru češtiny a němčiny v úřadování apelačního soudu, neboť bez výjimky bylo dodržováno pravidlo, že do prvně jmenovaných manuálů bylo zapisováno česky, zatímco do knih protokolů německy.²² Je tedy zřejmé, že počty německy řešených případů po celé období (s výjimkou roku 1682) převažovaly až o dvě desítky. Na druhou stranu je ovšem zřejmé, že i na konci 17. století nebylo úřadování v českém jazyce ani u těch nejvyšších zemských úřadů žádnou výjimkou.

Zkoumáme-li činnost apelačního soudu v určitém období jeho existence, pak jistě není možné pominout personální aspekty jeho fungování.

V čele apelačního soudu stál ve sledovaném období již třináctý prezident této instituce, František Oldřich Kinský (1634–1699). Do úřadu nastoupil 9. září 1667, ovšem patřil k těm představeným úřadu, kteří byli nezřídka pověřováni císařem nejrůznějšími jinými úkoly, které jej odváděly nejen mimo apelační kolegium, ale také mimo hranice českého státu. Již roku 1669 obdržel úřad královského hofmistra a v letech 1676–1679 se stal skutečným tajným radou. Jeho nejzávažnějším úkolem však bylo zastupování císaře na mírových jednáních v Nimwegenu, jejichž úkolem bylo dojednání míru s Ludvíkem XIV. Na postu prezidenta apelačního soudu i přes svou častou nepřítomnost setrval až do roku 1683, kdy byl jmenován nejvyšším kancléřem.²³

Vzhledem k dlouhodobé nepřítomnosti prezidenta soudu nabylo na významu postavení druhého muže apelačního soudu, jeho viceprezidenta. Byl jím od 14. listopadu 1667 Jan František z Vrbna a Bruntálu († 22. srpna 1705), který měl již předcházející praxi u apelačního soudu, a sice na postu rady na panské lavici (v letech 1659–1666).²⁴

22 I zde dochází od počátku 18. století k určitým změnám a zdá se, že již nebyl pro zápis do té či oné řady jazyk podání (resp. vyneseného rozhodnutí), ale spíše území (nejčastěji kraj), z něhož podnět přišel. V jednotlivých knihách totiž dochází k míšení obou jazyků – častěji se objevuje němčina v ortelních manuálech, méně často čeština v knihách protokolů. Vnitřní norma pro tento územní princip zápisů je však dochována až z 27. listopadu 1761 (NA, AS, inv. č. 67, s. 14–15)

23 Valenta, A.: Dějiny rodu Kinských. České Budějovice 2004, s. 65–72 a Maťa, Petr: Svět české aristokracie (1500–1700). Praha 2004, s. 361, 818.

24 Zahájil svou úřednickou kariéru coby panský rada apelačního soudu v roce 1659, od roku 1666 se stal přísedícím zemského soudu. Později se však k apelacím znovu vrátil, když byl v roce 1667 jmenován do úřadu jejich viceprezidenta. V roce 1682 byl dále jmenován skutečným tajným radou a o rok později prezidentem apelačního soudu. Ani tím však jeho kariéra neskončila, dále směřoval do nejvyšších zemských úřadů: 1685 se stal nejvyšším sudím dvorským, 1688 nejvyšším sudím zemským, 1689 nejvyšším zemským hofmistrem a konečně 1700 nejvyšším kancléřem. Zemřel 22. srpna roku 1705. NA, AS, inv. č. 69, s. 38–39; Auersperg, J.: Geschichte, sv. I, s. 77, sv. II, s. 139; Schmidt, J. F.: Monographie, s. 124.

Radové apelačního soudu, jak již bylo řečeno výše, se dělili podle stavu na panské, rytířské a neurozené doktory práv. Ve sledovaném období se v ortelních manuálech a knihách protokolů setkáme se jmény 25 referentů (a u dvou případů nebylo jméno uvedeno). Nejzkušenější ve službě v kolegiu byl František Ferdinand Camel, který složil radovskou přísahu na doktorskou lavici již v roce 1650.²⁵ Patřil k těm radům (a na doktorské lavici to nebylo zdaleka výjimečné), kteří strávili v této instituci celý svůj následující profesní život. Naopak nejkratší čas byli ve službě radové jmenovaní v roce 1682, a sice Jiří Bechyně z Lažan²⁶ na rytířské lavici a Jan Michal Knecht²⁷ a Jiljí Jelen²⁸ na lavici doktorské. Již výše byla řeč o morové nákaze, která řádila v roce 1680 v Praze a před níž se na panovníkův rozkaz členové apelačního soudu utekli do Rokycan – dva z radů, Tomáš Ignác ze Storbeku²⁹ a Arnold von Beck³⁰ však na mor zemřeli.

Mezi rady se občas objevovaly i velmi zajímavé osobnosti, které nabyly proslulosti zdaleka nejen svým působením u apelačního soudu. V letech 1672–1682 je nejnámější mezi rady patrně Václav Rosa (asi 1620–1689), který se zapsal i do dějin české řeči a literatury. V první fázi své tvorby se nepřilíš zdařile pokoušel o žánr francouzské galantní poezie, a sice v sentimentální alegorii *Discursus Lipirona*. O mnoho úspěšnější pak bylo jeho snažení na poli české gramatiky. Výsledky svého bádání vydal tiskem pod názvem *Čechořečnost, seu Grammatica linguae Bohemicae* (1672), jak již název napovídá, jednalo se o latinsky psanou českou gramatiku, ovšem v předmluvě můžeme nalézt vášnivou obhajobu českého jazyka a národa. V. Rosa se také připravoval velké slovníkové dílo: *Thesaurus linguae Bohemicae*, etymologický česko-latinsko-německý slovník. I přes to, že toto čtyřsvazkové dílo zůstalo nevydáno, stalo se velkým inspiračním zdrojem pro generace jazy-

25 NA, AS, inv. č. 69, s. 27; inv. č. 71, fol. 8^v; Schmidt, J. F.: *Monographie*, s. 169.

26 Působení u apelačního soudu nebylo vrcholem jeho kariéry: 9. února 1689 se stal radou a sekretářem dvorské kanceláře, 8. února 1697 zemským podkomořím. Zemřel 20. prosince 1704 ve Vídni. NA, AS, inv. č. 69, s. 37; Schmidt, J. F.: *Monographie*, s. 176–177.

27 K apelačnímu soudu přišel s předcházejícími zkušenostmi, neboť v letech 1663 až 1664 působil coby advokát úřadu desek zemských. Od roku 1681 byl pověřen při apelačním soudu úkoly lenního referenta. Zemřel 4. října 1711). NA, AS, inv. č. 69, s. 38; Schmidt, J. F.: *Monographie*, s. 177.

28 NA, AS, inv. č. 69, s. 38; Schmidt, J. F.: *Monographie*, s. 177.

29 Byl těsně před svým nástupem k apelačnímu soudu v roce 1651 povýšen do rytířského stavu, a sice v souvislosti s obranou Prahy před švédským vpádem. Zemřel 8. srpna 1680. NA, AS, inv. č. 69, s. 28; Schmidt, J. F.: *Monographie*, s. 169, Županič, Jan – Fiala, Michal: *Nobilitační listiny pro obránce pražských měst roku 1648*. Praha 2001, s. 45, 120, 297.

30 Zemřel 1. září 1680. NA, AS, inv. č. 69, s. 37; Schmidt, J. F.: *Monographie*, s. 176.

31 Šrv. např. Novák, Jan V. – Novák, Arne: *Přehledné dějiny literatury české od nejstarších dob až po naše dny*. Brno 1995, s. 155–156.

kovědců českého národního obrození.³¹ V. Rosa vystudoval filosofii a práva v Praze a krátce provozoval i soukromou praxi. Apelačním radou se stal coby nadpočetný rada 27. února 1670, na místo řádného rady nastoupil 22. září 1670 a na tomto postu setrval až do své smrti 11. srpna 1689.³²

Významným právníkem ve své době byl Jan Jindřich Pipius, který měl v roce 1659, když skládal přísahu na doktorskou lavici apelačního soudu, za sebou již nezanedbatelnou kariéru v akademickém prostředí, neboť působil nejen jako profesor pražského právníckého učení, ale od roku 1655 i jako rektor Univerzity Karlovy.³³

První otázkou, kterou je možné se v souvislosti s rady apelačního soudu zabývat, je to, jaké množství případů vlastně během své kariéry řešili. Podívejme se tedy na tabulku, která zachycuje počty řešených případů (zvláště českých a německých), jak byly vyexcerpovány z příslušných ortelních manuálů a knih protokolů:

Tabulka 2 – Počty případů referovaných jednotlivými apelačními rady podle ortelních manuálů a knih protokolů

Jméno rady (lavice)	Radou v období	Českých případů v letech 1672/1682	Německých případů v letech 1672–1682	Celkem 1672–1682
Camel, František Ferdinand (D)	1650–1681	0	32	32
Storbek, Tomáš Ignác (R)	1651–1680	0	5	5
Neschwitz, Jan Zikmund (D)	1658–1689	0	42	42
Pipius, Jan (D)	1659–1674	0	4	4
Türchner, Kryštof Baltazar (D)	1661–1683	2	40	42

32 NA, AS, inv. č. 69, s. 35; Auersperg, J.: Geschichte, sv. I, s. 77, sv. II, s. 136–137; Schmidt, J.: Monographie, s. 175.

33 Stejného roku jako dosáhl na radovskou pozici byl povýšen na místo lenního referenta téhož úřadu. Zemřel 8. prosince 1674. NA, AS, inv. č. 69, s. 31; Auersperg, J.: Geschichte, sv. I, s. 76, sv. II, s. 208; Schmidt, J. F.: Monographie, s. 171–172.

Knodt, Vilém František von (R)	1663–1675	1	7	8
Krems, Kryštof Kazimír (D)	1665–1675	0	32	32
Blum, Julius Jindřich (P)	1666–1675	0	16	16
Lažanský, Karel Maxmilián (P)	1667–1678	7	14	21
Maggauer z Greiffenau, Jan Karel (D / R)	1668–1679	29	7	36
Martinic, Jaroslav (P)	1669–1685	2	3	5
Hartig, Jan Izajáš (R)	1669–1687	0	66	66
Šternberk, Ignác Karel (P)	1669–1690	31	44	75
Popel z Lobkovic, Ferdinand Vilém (P)	1669–1682	1	14	15
Rosa, Václav (D, R)	1670–1689	34	10	44
Hroch z Pešic, Jan Jindřich (D)	1671–1681	49	53	102
Mirabel z Treuhofu, Daniel Václav (D, R)	1674–1700	25	26	51
Kinský, Václav Norbert Oktavián (P)	1676–1688	1	6	7
Itter z Adelsingu, Daniel Felix (D)	1676–1683	17	17	34
Borovanský, Karel Jaroslav (D)	1676–1691	34	23	57
Beck, Arnold (R)	1676–1680	0	31	31

Přehořovský z Kva-sejovic, František Karel (P)	1678–1688	14	17	31
Bechyně z Lažan, Jiří (R)	1681–1689	2	1	3
Knecht, Jan Michal (D)	1681–1711	0	7	7
Jelen, Jiljí (D)	1681–1685	0	7	7

Lišila se zaneprázdněnost jednotlivých radů podle toho, na jaké lavici zasedali? Zdá se, že ano. Jako příklad může sloužit např. trojice mužů, kteří pracovali u apelačního soudu od roku 1676 – zatímco Václav Norbert Oktavián Kinský³⁴ na panské lavici byl do roku 1682 referentem pouze u sedmi případy, Daniel Felix Itter z Adlesingu³⁵ na doktorské lavici za stejnou dobu referoval o 34 případech a Karel Jaroslav Borovanský z Borovan³⁶ na těžší lavici dokonce o 57. Naprostým rekordmanem co do počtu svěřených případů byl ovšem rovněž na doktorské lavici zasedající Petr Jindřich Horch z Pešic,³⁷ jehož jméno se objevuje pro léta 1672–1682 u 102 rozsudků a naučení. Zdá se, že zatímco doktorští radové vskutku nezháleli, někteří z radů na panské lavici měli své zaměstnání u apelačního soudu pouze jako příjemné zpestření, jako např. Jaroslav z Martinic,³⁸ který za celé sledované období referoval pouze o pěti případech. Na druhou stranu však nelze malé pracovní nasazení vzta-

- 34 Žil v letech 1642–1719, byl mladším bratrem Václava Oldřicha Kinského, o němž byla řeč výše. Z místa apelačního rady byl povýšen v březnu 1688 na pozici prezidenta celého úřadu. Jeho další kariéra vedla přes různé zemské úřady: 20. září 1690 byl jmenován nejvyšším sudím zemským, 30. dubna 1696 nejvyšším zemským komorníkem, 30. dubna 1699 královským hofmistrem, 1705 královským kancléřem, 6. června 1705 nejvyšším kancléřem, 1710 direktorem českého místodržitelství. V roce 1711 se stal rytířem Řádu zlatého rouna. NA, AS, inv. č. 69, s. 36; Auersperg, J.: Geschichte, sv. I, s. 77, sv. II, s. 5–6; Schmidt, J. F.: Monographie, s. 176, Valenta, A.: Dějiny, s. 72–81.
- 35 Zemřel 14. listopadu 1683. NA, AS, inv. č. 69, s. 36; Auersperg, J.: Geschichte, sv. I, s. 77, sv. II, s. 196; Schmidt, J. F., Monographie, s. 176.
- 36 O něm víme i několik detailů z předcházející kariéry: 23. ledna 1674 se stal doktorem práv, v období 4. ledna 1674–1679 byl advokátem úřadu desk zemských. Zemřel 11. června 1691. AS, inv. č. 69, s. 37; Auersperg, J.: Geschichte, sv. I, s. 77, sv. II, s. 104–105; Schmidt, J. F.: Monographie, s. 176; Burdová, P.: Úřad, s. 373.
- 37 Na pozici apelačního rady postoupil z místa českého sekretáře tamtéž. Zemřel 23. března 1681. AS, inv. č. 69, s. 36; Auersperg, J.: Geschichte, sv. I, s. 77; Schmidt, J. F.: Monographie, s. 175.
- 38 Zemřel 12. srpna 1685. NA, AS, inv. č. 69, s. 34; Auersperg, Joseph, Geschichte, sv. I, s. 76, sv. II, s. 137; Schmidt, Johann Ferdinand, Monographie, s. 174.

hovat na celou panskou lavici, vždyť Karel Ignác ze Šternberka³⁹ za stejné období figuruje u šestašedesáti případů a František Karel Přehořovský z Kvašejovic⁴⁰ za poloviční dobu u jedenatřiceti! Asi není bez zajímavosti, že oba posledně jmenovaní posléze dosáhli na místo prezidenta apelačního soudu.⁴¹

Zastavme se však ještě na moment u rady Karla Ignáce ze Šternberka. Mezi zaměstnanci apelačního soudu panského stavu, kteří byli ve zkoumané době rady této instituce, patřil jednoznačně k neaktivnějším. Právě jej si pak vybral panovník coby předsedu komise, která byla pověřena vyšetřováním „selské rebelie“ roku 1680 v různých koutech království. Toto pověření jej vzdálilo z Prahy na dva letní měsíce, během nichž jeho komise pracovala postupně v Litomyšli, Náchodě a Broumově. Toto pověření hraběte Šternberka ilustruje fakt, že panovník mohl na určitou dobu své apelační rady zbavit jejich „běžných“ úkolů v kolegiu a pověřit je jinými (tedy nejen diplomatickými jako tomu bylo v případě prezidenta soudu Kinského). Tyto mimořádné úkoly se však v písemnostech apelačního soudu žádným způsobem neodrážejí, projeví se snad jedině dočasným „zmizením“ dotyčného ze zasedání kolegia radů. Je totiž faktem, že nepokoje roku 1680 nejsou v úředních knihách zmíněny ani v jiné souvislosti. Postup vyšetřování a vykonání trestů se totiž vymykal běžnému postupu řešení neposlušnosti poddaných v celkově klidnějších dobách.⁴²

Dále se lze také ptát, jak to bylo s rozdělením případů mezi rady po stránce jazykové. Radové museli ovládat jak češtinu, tak němčinu, ale někteří autoři dovozují, že podoba přijímací zkoušky na místo rady se lišila podle toho, hlásil-li se dotyčný na místo českého či německého rady.⁴³ Z tabulky č. 2 je zjevné, že více než třetina radů referovala skutečně pouze o případech

39 Prakticky celou svou kariéru spojil s apelačním soudem. Po působení na radovském místě se stal v 6. září 1690 viceprezidentem, 1. června 1696 pak prezidentem apelačního soudu. Zemřel 6. března 1700. NA, AS, inv. č. 69, s. 35; Auersperg, J.: *Geschichte*, sv. I, s. 76, sv. II, s. 44; Schmidt, J. F.: *Monographie*, s. 175.

40 Po desetiletém působení na místě apelačního rady opustil dočasně tuto instituci a zastával úřad nejvyššího mincmistra a obdržel titul skutečného tajného rady. Dne 23. června 1704 se k pražským apelacím vrátil coby prezident. Tento post však zastával pouze jeden rok, poté byl až do smrti v roce 1723 nejvyšším sudím zemským. Jeho osobnosti věnoval pozornost Urfus, Valentin: *Nejvyšší zemský sudí František Karel Přehořovský*, barokní velmož, právník a ekonom v Čechách na počátku 18. století. *Právněhistorické studie* 31, 1990, s. 194–208.

41 Na totéž místo však dosáhl i již výše zmíněný Václav Norbert Oktavián Kinský.

42 K bližším okolnostem činnosti Šternberkovy komise srv. např. Čechura, Jaroslav: *Broumovská rebelie*. Praha 1997, s. 110–125 a týž: *Selské rebelie*. Praha 2001, s. 224–264.

43 Zdeněk, V.: *Dějiny*, s. 19, k přijímací zkoušce podrobně srv. Auersperg, J.: *Geschichte*, sv. I, s. 25–26: *budoucí* němečtí radové byli zkoušeni z obecného a saského práva, čeští z obecného a českého.

jednoho jazyka. U těch, kteří pobývali u apelačního soudu ve sledovaném období teprve krátce, by snad bylo možné považovat to za náhodu (A. Beck, J. M. Knecht, J. Jelen), ovšem u těch, kteří referovali v období 1672–1682 několik desítek případů, již těžko (F. F. Camel, J. Z. Neschwitz, J. I. Hartig, K. K. Krems). U dalších je převaha jednoho jazyka velmi výrazná – např. F. V. Knodt (1:7) a K. B. Türchner (2:40) referovali častěji o jazykově německých případech, ale K. Maggauer z Greiffenau (29:7) a V. Rosa (34:10) naopak o českých. D. F. Itter z Adelsingu (17:17) či F. K. Přehořovský z Kvasejovic (14:17) pak mají jazykovou bilanci případů v zásadě vyrovnanou. Zdá se tedy, že představu o striktně jazykovém rozdělování agendy mezi rady apelačního soudu je třeba korigovat.

Podobně nelze konstatovat ani žádné zřetelné zákonitosti v přidělování případů referentům podle geografického klíče, tedy např. podle historických krajů. U těch radů, kteří v průběhu zkoumaného období referovali o větším množství případů, jsou zastoupeny vždy odvolání či žádosti o nařízení z lokalit spadajících do většího počtu krajů i hlavního města království. Jedinou specializací tak mohou do jisté míry představovat podání došlá z knížectví, jejichž soudy spadaly do okruhu působnosti apelačního soudu (Svídnicko-Javorsko, Opolsko-Ratibořsko, Opavsko atd.). Ta totiž byla zaznamenávána zásadně do knih protokolů (v německém jazyce) a řešili je tedy ve větším množství právě radové „specializovaní“ na jazykově německou agendu v tom smyslu, jak o tom byla řeč v předcházejícím odstavci.

K obrazu personálního obsazení apelačního soudu v období let 1672–1682 je však třeba přičinit ještě jednu poznámku. Na základě srovnání se dvěma dochovanými protokoly ze zasedání většího senátu apelačního soudu z krajních let zkoumaného období je zřejmé, že obraz o jménech radů sestavený pouze na základě záznamů ortelních manuálů a knih apelačního soudu nemusí být kompletní. V soupisu radů přítomných na jednotlivých zasedáních totiž pro rok 1672 a též ještě počátek roku 1682 figuruje celkem pravidelně navíc Jan Ignác Claudius z Claudenburgu, aniž ovšem referoval o jediném případě! Jednalo se o velice zasloužilého zaměstnance apelačního soudu, vždyť do jeho služeb vstoupil již roku 1646 coby český sekretář, radou na doktorské lavici byl od dubna roku 1652 až do června roku 1682, kdy zemřel.⁴⁴ Stejně tak pouhou evidencí podle knih opisů rozhodnutí soudu vypadáva ze seznamu radů Norbert Oldřich Libštejnský z Kolovrat.⁴⁵ Ten vstoupil do kole-

44 NA, AS, inv. č. 69, s. 29; Auersperg, J.: Geschichte, sv. I, s. 70, sv. II, s. 104; Schmidt, J. F.: Monographie, s. 170.

45 Později sloužil jako vyslanec ve Španělsku a byl též rytířem Řádu zlatého rouna. AS, inv. č. 69, s. 38; Auersperg, J.: Geschichte, sv. I, s. 77; Schmidt, J. F.: Monographie, s. 177.

gia coby nadpočetný rada v březnu 1681, jako řádný byl instalován 1. února 1682, ovšem až do konce roku 1681 nereferoval o jediném případě. Zatímco u Claudia snad lze uvažovat o tom, že vzhledem k předcházející dlouholeté službě v kolegiu radů bylo v posledních letech využíváno jeho zkušeností pouze při projednávání případů v plénu, u příslušníka jednoho z významných českých panských rodů lze jeho nepověřování referentskými úkoly na vrub právě jeho vysokému původu a jistým výhodám z toho plynoucím, jak o tom byla řeč již výše.

Neméně zajímavá je analýza souboru záznamů z hlediska míst, odkud byly žádosti o naučení či apelace k apelační komoře doručovány. Nejčastějšími adresáty vnesených ortelů a naučení byla v letech 1672–1682 pražská města – Staré Město pražské (65),⁴⁶ Nové Město pražské (51),⁴⁷ Menší Město pražské (23),⁴⁸ za nimi následují Klatovy (16),⁴⁹ Česká Lípa⁵⁰ a Kadaň (14).⁵¹ Nejčastěji apelační soud komunikoval s městskými radami či magistráty, ovšem občas se objevují i případy odvolání od jiných typů městských institucí – např. pražského úřadu perkmistra hor viničných,⁵² šestipanského úřadu v Litoměřicích⁵³ či konířského práva Nového Města pražského.⁵⁴

Již výše bylo řečeno, že kompetence apelačního soudu se vztahovala i na Moravu, ale zpočátku bylo prosazení jeho pravomocí zde obtížné. Jaká byla situace ve zkoumaném období? Ze 775 případů přišlo z Moravy jen 16 – z Olomouce (6),⁵⁵ Jihlavy (4),⁵⁶ Znojma (3),⁵⁷ Prostějova,⁵⁸ Tasovic⁵⁹ a Troskotovic (1).⁶⁰

Mnohem častěji nežli podání z Moravy se objevují podání ze slezských knížectví, i když jsou zapsána pouze v jazykově německých knihách protokolů. Velmi čilý styk také probíhal mezi různými institucemi Vratislavi (hejtman, magistrát, radní) a pražskými apeliacemi, ve zkoumaném období

46 Např. NA, AS, inv. č. 142, fol. 1^v, 112^r, 114^r; inv. č. 261, fol. 72^v, 90^v; inv. č. 262, fol. 25^v, 80^r atd.

47 Např. NA, AS, inv. č. 142 8^r, 8^v, 65^v; inv. č. 261, fol. 116^r, 119^r; inv. č. 262, fol. 110^v, 154^v atd.

48 Např. NA, AS, inv. č. 142, fol. 31^r, 39^v; inv. č. 261, fol. 76^r, 83^v, 126^r; inv. č. 262, fol. 21^r, 70^r, 93^r atd.

49 Např. NA, AS, inv. č. 142, fol. 26^r, 55^v, 65^v, 88^r; inv. č. 143, fol. 19^v atd.

50 Např. NA, AS, inv. č. 261, fol. 71^r, 87^v, 123^r, 213^r; inv. č. 261, fol. 213^v, 220^v atd.

51 Např. NA, AS, inv. č. 261, fol. 69^r, 184^r; inv. č. 262, fol. 7^r, 14^r, 31^r atd.

52 NA, AS, inv. č. 142, fol. 60^r, 111^r; inv. č. 143, fol. 16^r; inv. č. 261, fol. 111^r; inv. č. 262, fol. 8^r, 41^r.

53 NA, AS, inv. č. 261, fol. 167^r.

54 NA, AS, inv. č. 262, fol. 48^r.

55 NA, AS, inv. č. 261, fol. 89^v, 114^r, 231^v; inv. č. 262, fol. 5^r, 46^r, 95^r.

56 NA, AS, inv. č. 261, fol. 220^r, 192^r, 224^r, 204^r.

57 NA, AS, inv. č. 261, fol. 206^r, 222^r; inv. č. 262, fol. 66^v.

58 NA, AS, inv. č. 261, fol. 199^r.

59 NA, AS, inv. č. 262, fol. 193^r.

60 NA, AS, inv. č. 262, fol. 107^v.

to bylo celkem 33 různých případů. Z hejtmanství Opolska-Ratibořska přišlo 25 podání,⁶¹ ze Svídnicka-Javorska 14,⁶² za nimi následují Kladsko (11),⁶³ Těšínsko (8)⁶⁴ a Hlohov (6).⁶⁵ Méně často pak přicházely případy od představitelů správy v Bytomsku (4),⁶⁶ Břežsku a Lehnici (3)⁶⁷ a Münsterbersku (1).⁶⁸ Solitéry pak představují odvolání z vikpildy Namyslow⁶⁹ a několika slezských měst.

Do kompetence apelačního soudu spadala také odvolání proti rozhodnutím židovských starších a židovského rychtáře, s oběma se tedy setkáme i ve zkoumaném souboru, jedná se o 26 případů.⁷⁰ Poněkud mimo „běžné“ instituce obracející se na apelační soud stál i pražský akademický magistrát (4 případy)⁷¹ a pouze jedinkrát je doložen rozsudek adresovaný krajskému hejtmanovi.⁷² Jen několik málo odvolání bylo doručeno apelačnímu soudu od postranních práv jako např. klášter Panny Marie pod Řetězem maltézských rytířů (9)⁷³ či staroměstský anežský klášter (2).⁷⁴

Výše bylo řečeno, že obě jazykové řady rozsudků se v zásadě neliší. Drobným rozdílem jsou pouze v německé řadě knih protokolů se vyskytující písemnosti adresované konkrétním osobám. Pro léta 1672–1682 nalezneme takových případů 92,⁷⁵ což představuje celých 11 % z celkového počtu případů a 17 % z případů zapsaných do knih protokolů. Jinak se ovšem po formální ani obsahové stránce tyto rozsudky neliší od těch, které jsou adresovány městským či jiným institucím.

Závěr

Apelační soud představoval v systému soudů v Českém království instituci, k níž bylo možno od roku 1548 podat odvolání proti rozhodnutím různých

61 Např. NA, AS, inv. č. 261, fol. 198^v, 231ⁱ; inv. č. 262, fol. 190^v, 181^v, 183^v atd.

62 Např. NA, AS, inv. č. 262, fol. 119ⁱ, inv. č. 262, fol. 107^v, 111ⁱ, 158^v atd.

63 Např. NA, AS, inv. č. 261, fol. 84^r, 88^r; 163^v; inv. č. 262, fol. 12^r, 92^v atd.

64 Např. NA, AS, inv. č. 142, fol. 10^v, 75^r; inv. č. 262, fol. 41ⁱ, 157^v atd.

65 NA, AS, inv. č. 261, fol. 77^v, 82ⁱ; inv. č. 262, fol. 61^v, 64^r, 76ⁱ, 153ⁱ.

66 NA, AS, inv. č. 261, fol. 141ⁱ, 145^v, 197^v; inv. č. 262, fol. 81^v.

67 NA, AS, inv. č. 261, fol. 134^v, 210^v; inv. č. 262, fol. 30ⁱ.

68 NA, AS, inv. č. 261, fol. 66ⁱ.

69 NA, AS, inv. č. 261, fol. 51ⁱ.

70 Např. NA, AS, inv. č. 261, fol. 201ⁱ; inv. č. 262, fol. 42^r, 43^r, 80ⁱ, 190^v atd.

71 NA, AS, 261, fol. 106^v; inv. č. 262, fol. 165^v, 175ⁱ, 178^v.

72 NA, AS, 261, fol. 226ⁱ.

73 NA, AS, inv. č. 261, fol. 74^r, 78^r; inv. č. 262, fol. 4^r, 12^r, 27^v, 51^v, 126^v, 130^v, 181ⁱ.

74 NA, AS, inv. č. 142, fol. 49^v, 98ⁱ.

75 Např. NA, AS, inv. č. 261, fol. 103^r, 105^r, 110^v atd.

typů nižších soudů – soudů královských i poddanských měst (které společně jednoznačně dominují), různých vedlejších práv, příslušných orgánů židovské správy, ale také např. akademického magistrátu.

Pro osvětlení činnosti apelačního soudu ve zvoleném období let 1672–1682 byly analyzovány úřední knihy z písemné pozůstalosti této instituce – knihy rozsudků a naučení (ortelní manuály a knihy protokolů), zasedací protokoly většiny senátu z obou krajních let zvoleného časového úseku a seznamy personálu (resp. přísah).

Soud vynesl rozsudky či naučení v 775 případech, přičemž se ukazuje, že častěji byla k pražským apelacím doručována podání v německém jazyce nežli v českém (přibližně v poměru 2:1). I tak však lze považovat počet českých rozsudků a naučení za poměrně vysoký, a tudíž je možné konstatovat, že úřadování v českém jazyce nebylo v celé řadě míst království (a následně ani u centrálních institucí) ještě ve druhé polovině 17. století zdaleka výjimečné. Na jednotlivé roky sledovaného období připadalo přibližně mezi 60 a 80 vnesenými rozsudky a naučeními, přičemž snad jen poslední rok naznačuje budoucí nárůst počtu vyřešených případů. Z knihy protokolů se také ukazuje, že během morové epidemie ve druhé polovině roku 1680 přerušil soud svou činnost a na císařský rozkaz se jeho členové utekli do Rokycan.

Apelační soud ve sledovaném období fungoval podle instrukce Ferdinanda III. z roku 1644. Provedená analýza nicméně ukázala, že některá nařízení tohoto předpisu nebyla dodržována, a to mnohdy nepochybně s vědomím prezidenta apelačního soudu a i panovníka. Zatímco požadovaná frekvence zasedání byla velmi pečlivě dodržována, největší rozpory mezi právní úpravou a každodenním provozem apelačního soudu byly nalezeny v dodržování požadavku na stabilní účast všech radů při jednání kolegia. Docházku některých zejména panských radů (a týká se to ovšem i prezidenta a viceprezidenta) nelze ani při nejlepší vůli označit za soustavnou. O tom, zda byla jejich nepřítomnost způsobena nemocí či jiným pověřením od panovníka však bohužel nejsme z pramenů apelačního soudu žádným způsobem zpraveni.

Prezidentem úřadu byl ve zkoumaném období příslušník významného českého panského rodu Kinských, František Oldřich. Ten se však spíše než svým úkolům v tomto úřadu věnoval diplomatickým aktivitám, jimiž ho pověřoval císař. V kolegiu radů se v dané době objevovali jak významní právníci (J. Pipius, F. K. Přehořovský), tak i muži, kteří vynikali i v jiných oblastech, např. jazykovědec V. Rosa. Ukazuje se, že zdaleka ne všichni radové byli pověřováni referováním o případech stejně intenzivně, zdá se, že častěji byly prezidentem případy svěřovány radům na doktorské lavici. Ovšem i někteří

panští radové věnovali své práci u apelačního soudu velmi intenzivně a není tak možné učinit jednoznačný závěr o pouhém formálním členství zástupců vyšší šlechty v této instituci. Část panských radů se evidentně věnovala byrokratické činnosti velmi intenzivně a představuje tak klasický příklad formující se skupiny „úřednické šlechty“.⁷⁶ Podobné tendence jako při přidělování případů můžeme sledovat také při sledování účasti jednotlivých radů na pravidelných zasedáních soudního kolegia. Na druhou stranu se v souboru případů neukazuje specializace radů pouze na jednu jazykovou agendu, jak by bylo lze předpokládat podle průběhu přijímací zkoušky při vstupu do kolegia.

Rozbor souboru případů také ilustruje územní působnost soudu. Nejčastěji přicházely k posouzení případy z nejrůznějších českých měst, přičemž prim mezi nimi hrají pražská města. Případů z Moravy není příliš mnoho, ostatně v souladu s tím, že kompetence apelačního soudu se na Moravě prosazovala poněkud obtížněji než v Čechách. Velké množství případů je naopak doloženo z různých slezských knížectví. V knihách protokolů se také poměrně často objevují písemnosti adresované konkrétním osobám (ty se v jazykově českých knihách neobjevují vůbec).

Závěrem možno konstatovat, že dosud málo a nesoustavně aplikovaný pohled stavící na přístupech pomocných věd historických – hlavně detailního rozboru fungování kanceláře soudu – přinesl nepochybně zajímavé poznatky. Do budoucna by tedy bylo nepochybně vhodné podobně detailní rozbor provést – pokud to prameny dovolí – i pro širší časová období. Apelační soud by si takovou paradigmaticky jasně zakotvenou pozornost určitě zasloužil, zvláště za situace, když mu převážně byl a je věnován zájem (jistě částečně oprávněně) z pozic čistě právně-historických nebo v souvislosti s hledáním a prezentací nesčetných barvitých kriminálních kauz.

TÄTIGKEITSBILD DES PRAGER APPELLATIONSGERICHTS IN DEN JAHREN 1672–1682 IM LICHT DER URTEILMANUALE UND PROTOKOLLBÜCHER

Die Studie zeichnet die Aktivitäten des Appellationsgerichts in den Jahren 1672–1682. Diese Institution folgte in diesem Zeitraum der Instruktion Ferdinands III., die am 26. November 1644 in Linz ausgestellt wurde. Dieser Vorschrift unterliegt nicht nur die Zusammensetzung des Gerichtshofs (Präsident, Vizepräsident, 18 Räte und Büropersonal), sondern auch alle seine Aktivitäten (die Reihenfolge der Stimmen, die Amtsstunden, geographische und sachliche Wirkung.) Die grundlegenden Quellen bilden die Urteilsmanuale und die Protokollbücher

des Appellationsgerichts, in denen die einzelnen Fälle eingetragen wurden. Komplementäre Quellen bilden die Protokollbücher aus den Sitzungen des größeren Senats, wo die detaillierten Auskünfte über Verlauf der Sitzungen des Kollegiums und die Listen der Beamten aufgezeichnet wurden. Nach einem Vergleich der Vorschriften mit einzelnen Einträgen ist es gelungen zu beweisen, dass die Mehrheit der Anforderungen des Herrschers befolgt wurden, z. B. die Amtsstunden. Im Gegensatz zur Instruktion (allerdings sicherlich mit dem Wissen des Herrschers) nahmen die Vorsteher des Gerichts an den Sitzungen oft nicht teil. Sie wurden mit anderen, meist diplomatischen, Aufgaben betraut. Die Räte haben meistens die Sitzungen besucht. Es ist auch möglich, einige Regeln bei der Zuweisung der Fälle an die Referenten, zu finden. Während die Arbeitsbelastung mancher adeligen Räte verschwindend klein war, wurden die Fähigkeiten der unadeligen Räte sehr oft genutzt. Es scheint jedoch, dass die Fälle ohne personellen, sprachlichen oder sachlichen Kontexte zugeordnet wurden. Die Quellen aus dem gewählten Zeitraum umfassen Fälle aus verschiedenen böhmischen Städten (die meisten von Prag), aus den schlesischen Fürstentümern, sowie sporadisch aus Mähren und verschiedenen Immunitätsgerichten.

THE ACTIVITIES OF THE BOHEMIAN COURT OF APPEAL BETWEEN 1672 AND 1682 IN THE LIGHT OF ITS
VERDICT MANUALS AND BOOKS OF COURT MINUTES

This article analyzes the activities of the Bohemian Court of Appeal in the between 1672 and 1682. The author seeks to compare normative sources and the ongoing agenda of the Court, in order to provide a more accurate reconstruction of the everyday activities of the Court and its longer-term development.

Hubert Ripka (1895–1958): „sovětofil“ nebo „západofil“? Osud politika, který se stal obětí československého boje za svobodu a demokracii

/ Zuzana Loubetová /

Malé národy střední Evropy si prošly ve 20. století zkouškou ohněm: byly první obětí německého a později sovětského imperialismu, zároveň sloužily západním zemím jako testovací vzorek velmocenských choutek obou velmocí. Tyto historické zvraty proto zásadním způsobem určovaly životní osudy střeoevropských politiků, od kterých se mnohdy očekávaly nadlidské výkony. Historický vývoj některé politiky doslova postrčil do víru dějin, jiným naopak znemožnil uplatnit své schopnosti.

Jedním z československých politiků, kterým historie „nepřála“ byl i Huberta Ripka, podle historika Jiřího Pernese jedna z nejdůležitějších postav československé novodobé historie.¹ Dnes je však téměř neznámou postavou. Svědčí o tom i opomenutí 110. výročí Ripkova narození v červenci 2005 téměř všemi médii. Ani pro historiky však Ripka není dostatečně známou postavou, nejpodrobnější biografické studie nepřesahují deset stran.² Před rokem 1989 bylo jméno tohoto novináře, diplomata a politika vyškrtáno z učebnic

1 Paleček, Pavel: Ministr Hubert Ripka a jeho osobní archiv. Inventář osobního fondu. Dokumenty. Brno 2000, s. 7.

2 Dejmek, Jindřich: „Hubert Ripka: pozapomenutý list z historie moderní české slavistiky i československé diplomacie“. Slovanský přehled 4/1998, s. 407–416. Dalším zásadním pramenem jsou Ripkovy memoáry *Le Coup de Prague: une révolution préfabriquée* [Pražský puč: předem připravená revoluce]. Paříž 1949. Do češtiny byly přeloženy pod titulem *Únorová tragédie*. Brno 1995. České vydání obsahuje úvodní kapitolu Josefa Tomeše „Hubert Ripka známý i neznámý“, s. 9–19. Z popularizačních článků pak Kocian, Jiří: „Politik demokratické generace“. *Svobodné slovo*, 21. 7. 2005 a Kosatík, Pavel: „Benešův člověk. Hubert Ripka (1895–1958)“. *Týden* 43/2004. Roku 2009 byly zveřejněny práce, které nemohly být pro tuto studii použity: Pavlát, David: *Novinářská a politická dráha Huberta Ripky do vyvrcholení mnichovské krize na počátku října 1938 a jeho odchodu do exilu*. *Moderní dějiny*, č. 2, roč. 17, 2009, s. 65–129; Pavlát, David: *Novinář a politik Hubert Ripka (do roku 1945)*. Rigorózní práce. FF UK. Praha 2009. Knihovna Historického kabinetu, sg. 109/3632.

dějepis. Komunistický režim z něj udělal „buržoazní politika“ a „jednoho z iniciátorů protilidového převratu v únoru 1948“.³

Za komunismu tedy bylo studium Ripkova života nemožné, jeho jméno se začíná objevovat v historické literatuře až v polovině 90. let minulého století. Impulsem se stala publikace českého překladu Ripkových memoárů a převezení jeho osobního fondu do Ústavu soudobých dějin (ÚSD).⁴ Další Ripkův fond je uložen v Národním archivu (NA).⁵ Pro třicátá léta a období druhé světové války najdeme další informace o Ripkově činnosti v Benešově fondu Masarykova ústavu AV ČR. Archiv ministerstva zahraničí (Zamini) uchovává dokumenty pro období londýnského exilu, archiv ministerstva vnitra (AMV) zase pro léta 1945–1949. Zlomkovité informace k tomuto období se nacházejí také ve fondu „Europe 1944–1949, la Tchécoslovaquie“ archivu ministerstva zahraničních věcí v Paříži. Pro studium Ripkova pobytu v poúnorovém exilu se můžeme vrátit k jeho fondu v ÚSD.

Pro studium Ripkova vztahu k Sovětskému svazu lze použít knižně vydané dokumenty z archívů o československo-sovětských vztazích.⁶ O Ripkově osobnosti a jeho politickém smýšlení se můžeme dozvědět z jeho vlastních prací⁷ a z memoárů jeho kolegů.⁸ Ripku – federalistu nám přiblíží studie Vla-

- 3 Štěpánek, Miroslav (ed.): *Ilustrovaný encyklopedický slovník*. 3. díl. Praha 1982, heslo „Hubert Ripka“.
- 4 Ripkův fond věnoval ústavu roku 1997 jeho syn Georges. Obsahuje 46 kartonů, inventář zpracoval Pavel Paleček v knize *Ministr Hubert Ripka a jeho osobní archiv*. Inventář osobního fondu. Dokumenty. Brno 2000. Fond pokrývá především období 1939–1957, většina dokumentů je z období po roce 1948.
- 5 V Národním archivu je uložen rozsáhlý fond Huberta Ripky, rozdělený původně do dvou částí se samostatnými inventáři: „Pozůstalost dr. Huberta Ripky 1939–1945“ a „Archiv Huberta Ripky“ (fond č. 1 bývalého Studijního ústavu MV). V roce 2009 vytvořil Ivan Štoviček nový a velmi podrobný inventář (cca 950 stran). Jelikož tato studie vznikla roku 2008, všechny fondy nemohly být využity, neboť tehdejší inventáře neskýtaly potřebné informace.
- 6 Němeček, Jan, (ed.): *Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních*, 1. díl od března 1939 do června 1943, 2. díl od července 1943 do března 1945. Praha 1999.
- 7 Ripka pravidelně psal o aktuální politické situaci v Československu a ve střední Evropě, a to nejen během svého novinářského období. Z jeho publikací uvedme např. *Tvůrce Československa průkopníkem Nové Evropy*. Politické dílo T. G. Masaryka. Praha 1936; *Before and After*. Londýn, 1939; *Russia and the West*. Londýn, 1942; *The Small and Great Nations*, Londýn, 1943; *S Východem a Západem*. Londýn, 1944; *ČSR a nová Evropa*. Londýn, 1945; *A Federation of Central Europe*. New York 1953.
- 8 *Jedná se např. o Ladislava Karla Feierabenda, Jaromíra Smutného či Eduarda Táborského.*
- 9 *Goněc, Vladimír: Za sjednocenou Evropu. Z myšlenek a programů Huberta Ripky*. Brno 2004; *Goněc, Vladimír: Hubert Ripka: un Européen*. Brno 2006; *Štoviček, Ivan – Valenta, Jaroslav (ed.): Československo-polská jednání o konfederaci 1939–1944*. Praha 1995.
- 10 *Ripka, Hubert: Únorová tragédie. Svědectví přímého účastníka*. Brno 1995; *Kaplan, Karel: Pět kapitol o únoru*. Brno 1997.

dimíra Goňce a publikace o plánech československo-polské federace za druhé světové války.⁹ Ripkovy memoáry a práce Karla Kaplana jsou cenným pramenem pro období 1945–1948.¹⁰

Čím byl Ripkův život tak významný, že se dnes historikové snaží vrátit jeho jméno do historického povědomí Čechů? Vyzkoušel si hned několik profesí: byl postupně vědcem, archivářem, novinářem, diplomatem, politikem a také spisovatelem. Na první pohled se jednalo o běžného intelektuála či politika. Historické zvraty první poloviny 20. století mu však jeho úřednické povinnosti všedního života pořádně okořenily a udělaly z jeho životního osudu prototyp marného boje za sloučení národních zájmů s politikou velmocí. Ripka nebyl jedinou obětí tohoto boje, podobný osud potkal řadu dalších střeoevropských politiků. Byl jedním z představitelů generace, která v rozmezí jednoho lidského života zažila jedny z neradostnějších a zároveň nejčernějších chvil československé historie. Ripka patřil k těm, kdo se narodili v dobách habsburské nadvlády, dvakrát prožili boj za národní nezávislost, avšak umírali daleko od rodné země s vědomím, že jejich celoživotní úsilí přišlo vniveč.

Jako novinář se Ripka na začátku 20. let podílel na vytvoření intelektuální podhoubí nově zrozeného státu. O necelých třicet let později mu však politický vývoj Československa zabránil v další politické kariéře. V období 1938–1948 musel Ripka řešit benešovské dilema „mezi Východem a Západem“. Jako tvůrce československé zahraniční politiky měl velmi choulostivou roli, jelikož svým rozhodnutím dával všanc československou svobodu a nezávislost. Ve své roli obránce těchto dvou zásadních hodnot musel Ripka odejít do exilu pokaždé, když jeho země o tyto ideály přišla. Strávil proto téměř patnáct let svého života v zahraničí.

Pavel Tigríd, který se s Ripkou poprvé setkal během londýnského exilu, ho charakterizuje následovně: „Vzděláním, rozhledem i nadhledem, vášnivým, ale zároveň uváženým přístupem k politice jako umění možného, osobnost nadaná intelektem, který inspiruje i provokuje (...), internacionalista, který se cítí stejně nenuceně v Paříži či v Bělehradě jako v Praze.“¹¹ Ripkův intelektuální záběr byl obdivuhodný, politicky byl však zastíněn osobou Jana Masaryka.

V historickém povědomí českého národa převládá obraz Ripky jako iniciátora únorové demise demokratických ministrů. Otázka Ripkova podílu na komunistickém převratu však zůstává otevřena: uvědomoval si, do jakého nebezpečí žene svou zemi nebo si opravdu do poslední chvíle myslel, že spojenectví se SSSR je nejlepší možná záruka československé nezávislosti?

Dalším stereotypem je obraz Ripky – oportunisty, který měnil názory jako košile.¹² V meziválečném období se profiloval jako socialista, avšak rozhodný odpůrce komunismu. Během druhé světové války a v poválečných letech pak byl ve svých projevech čím dál smířlivější k Sovětskému svazu. Ze své pravomoci ministra zahraničního obchodu však orientoval československou ekonomiku na západní země. Můžeme mluvit na základě těchto protikladných příkladů o politickém oportunismu? Byl Ripka „západofil“ nebo „sovětofil“?¹³ Ani jeho současníci v tom neměli jasno: sovětská propaganda ho očerňovala jako „zrádce, fašistu a zloděje“, zatímco ve Spojených státech byl Ripka označen za sovětského špiona.¹⁴

Cílem této studie není určit, do kterého tábora Ripka patřil. Historik se musí snažit politické představitele Ripkova typu především pochopit, a ne je obviňovat. Pokusím se proto objasnit Ripkovo počínání nastíněním historického kontextu, který ovlivňoval jeho rozhodnutí. Nezanedbatelnými faktory zde jsou mezinárodní kontext, politická situace v Československu, Ripkovi kolegové a také jeho osobnost.

V první části se zaměříme na období do roku 1938, kdy se Ripka z angažovaného pozorovatele stal předním činitelem československé politiky. Dalším chronologickým mezníkem je Ripkův návrat do osvobozeného Československa roku 1945. Na konci války Ripka vycítil nové rozložení sil v Evropě a přizpůsobil tomu svoji politiku. V poválečném období proto bylo jeho zdánlivě protikladné jednání nejmarkantnější. V poslední části budeme sledovat Ripkův život po roce 1948 v exilu, kde se bývalý ministr ve vzpomínkách vrací do minulosti a částečně vysvětluje své „prosovětské“ smýšlení.

Od angažovaného pozorovatele k přednímu činiteli československé politiky (1895–1938)

Hubert Ripka se narodil 26. července 1895 v moravských Kobeřicích. Období jeho studií se překrývalo s událostmi první světové války, kdy Ripka na-

12 Korespondence Pavla Palečka s Pavlem Tigridem z 5. listopadu 2001. Podle Tigrida toto o Ripkovi tvrdili jeho kritikové v Londýně a později ve Spojených státech, aniž by byli schopni své obvinění zdůvodnit.

13 Odpověď na tuto lehce provokativní otázku je třeba podat velmi citlivě, jelikož názory na Ripkova „historickou roli“ jsou poplatné subjektivnímu názoru současníků. Pro George Ripku byl jeho otec jednoznačně „západofilem“, zatímco Jaroslav Vrzala ministra dává „do jednoho pytle“ s těmi, kdo „vytvořili Československo, jsou zodpovědní za dlouhou komunistickou nadvládu a konečně za jeho zánik“. (Viz článek „O vůdčích silách První republiky“, bulletin Česko-slovensko-francouzské asociace, č. 5/2005, s. 2)

sákl atmosférou doby boje za národní samostatnost. Tu pak bránil po celý svůj život. Již jeho studijní léta svědčí o mimořádně nadané osobnosti: vystudoval historii, zeměpis, český jazyk a literaturu a komparativní lingvistiku na Univerzitě Karlově v Praze. Zde se také setkal s osobnostmi, které později významně ovlivnily jeho život – kromě Josefa Pekaře či Kamila Krofty především Edvard Beneš. Roku 1944 Ripka vzpomíná na první setkání se svým duchovním vůdcem: „*Viděl jsem Edvarda Beneše poprvé na jaře 1915 (...), ohlásil čtení o sociologii války. (...) Zaujal nás svým vousem, který trochu připomínal ruské studenty. (...) Začal mluvit o konkrétní situaci válečné (...). Vykládal sugestivně, říkal, že Rakousko-Uhersko prohraje. Byli jsme nadšeni, cele si nás získal.*“¹⁵

Již za studií se Ripka zabýval otázkami mezinárodních vztahů a postupně si hledal cestu do politiky. Na sklonku války se účastnil protirakouských demonstrací, zároveň stál u zrodu Mladé generace České státoprávní demokracie. Humanitní vzdělání si doplnil studiem na Státní archivní škole, která mu byla dobrou přípravou pro budoucí diplomatickou práci. Roku 1921 obhájil svou disertaci „Národnostní otázka v Evropě a marxismus“, poté získal místo v archívu ministerstva národní obrany. Na počátku dvacátých let získal možnost zužitkovat své zahraničně-politické a jazykové znalosti jako novinář.¹⁶

Začátek politické kariéry: Ripka jako „prohradní“ novinář

Díky novinářské práci se ve dvacátých letech začal upřesňovat také Ripkův politický profil. Říkalo se o něm, že „považoval svou práci v četných prohradních časopisech především jako službu politice Edvarda Beneše“.¹⁷ Roku 1923 se podílel na založení politického týdeníku Demokratický střed, který sdružoval prohradně orientované liberály v opozici proti konzervativnímu vedení Československé národní demokracie podporované Ripkovým někdejší učitelem Kroftou.¹⁸ Začal také přispívat do Peroutkovy Přítomnosti,¹⁹

14 Takto se o Ripkovi píše v Rovnosti 16. června 1951. Články amerického tisku o špionu Ripkovi viz ÚSD, fond HR, kart. 19, dokument č. 738.

15 ÚSD, fond HR, kart. 31, inv. č. 1262, Nepublikované vzpomínky u příležitosti Benešových narozenin, 15. 5. 1944.

16 Dejmek, Jindřich: Hubert Ripka: pozapomenutý list z historie moderní české slavistiky i československé diplomacie. Slovanský přehled 4/1998, s. 408.

17 Kosatík, Pavel: Ferdinand Peroutka. Život v novinách (1895–1938). Praha 2003, s. 138.

18 Dejmek, Jindřich: Hubert Ripka. Pozapomenutý list, s. 408.

19 Tento politický týdeník byl založen roku 1924. Kromě Ripky do něj přispívali také bratři Čapkové.

v druhé polovině dvacátých let se stal ředitelem vnitropolitické rubriky legionářské revue *Národní osvobození*.

Vzhledem ke své zahraničně-politické orientaci se Ripka úzce zajímal o dění v Evropě. Svě znalosti si doplnil četnými cestami do středoevropských zemí, což mu otevřelo cestu do redakce *Slovanského přehledu*. V prvním čísle tohoto obnoveného časopisu určeného k prohloubení slovanské vzájemnosti jeho šéfredaktor Adolf Černý upřesnil, že se „kruh mladých spolupracovníků musí rozšířit“.²⁰ Ripka zde dostal na starosti rubriku „Rozhledy po životě slovanském“, kam přispíval studiemi o vývoji jihoslovanské politické scény.²¹ Ty měly i své politické pozadí v rámci utužování vztahů států Malé dohody.²² Můžeme proto označit Ripkovu publicistickou práci za předstupeň jeho politických aktivit.

V polovině třicátých let Ripka vstoupil do Československé strany národně socialistické, čímž stvrdil svoji probenešovskou orientaci.²³ V té době patřil k vyhledávaným komentátorům zahraniční politiky. Jeho dílo bylo také cenným zdrojem informací o střední Evropě pro zahraniční novináře, mimo jiné pro zakladatele francouzského deníku *Le Monde* Huberta Beuve-Méryho. Dalším mezníkem Ripkovy kariéry bylo místo ředitele politické redakce *Lidových novin*. Zde upozorňoval na rostoucí nebezpečí situace ve střední Evropě pro československou nezávislost. Jeho politické přesvědčení a jistým způsobem i životní motto pak vyjadřuje samotný název jeho publikací: *Boj za československou svobodu* (1927) a *Patnáct let československé demokracie* (1934). Publikáční činností se snažil prosadit svou teorii „nedělitelného míru“ ve střední Evropě a přitáhnout tak pozornost západních mocností k bezpečnostní otázce Československa. Zároveň Ripka v roli informátora prezidenta Beneše podrobně sledoval politický vývoj ve Francii.

Ze západních velmocí měl Ripka nejbližší vztah právě k Francii, kam pravidelně jezdil. Setkával se zde s levicovými politiky, přispíval také historickými a politickými články do kulturního periodika *Le Monde Slave* (*Slovanský svět*).²⁴ Vysvětlení Ripkova zájmu o Francii najdeme také v jeho

20 *Slovanský přehled* č. XVII, 1925, s. 2. Po desetileté přestávce vyšlo první číslo roku 1925.

21 Např. *Království S. H. S.* (1926).

22 Tato politická a vojenská aliance vznikla pod vedením Francie v letech 1920–1921. Jejím úkolem bylo zabránit případné restauraci Habsburků.

23 Na sepsání pasáží k zahraniční politice státu v programu ČSNS z roku 1931 se podílel také Edvard Beneš. Viz Harna, Josef: *Český národní socialismus*. In: Malíř, Jití – Marek, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004*. Díl I: *Období 1861–1938*. Brno 2008, s. 768–769.

24 Z nejdůležitějších článků můžeme citovat *Le millénaire de st. Venceslas* (1929), *La Yougoslavie contemporaine* (1936) a *Les problèmes de l'Europe centrale* (1937).

osobním životě: roku 1933 se oženil s alsaskou rodačkou Noemi Schlochow.²⁵ Z jejich šťastného manželství se narodili synové Michel (1934) a Georges (1936). Noemi byla jednou z prvních žen, které úspěšně složily prestižní zkoušku zvanou „agregace“ z francouzštiny a z němčiny. S Hubertem Ripkou se seznámila během svého pobytu v Praze u rodičů spisovatelky a překladatelky Adrieny Borovičkové. Noemi svými překlady českých autorů do francouzštiny²⁶ výrazně přispěla k rozvoji česko-francouzských vztahů.

Ripkovy kroky v té době směřovaly také do Sovětského svazu, který se ve 30. letech jevil českým levicovým intelektuálům jako „země zaslíbená“. Byl členem Společnosti pro kulturní a hospodářské sblížení s Novým Ruskem²⁷ a roku 1934 vedl výpravu českých novinářů do SSSR. Historik Bernard Michel soudí, že Ripka dobře věděl o stalinských čistkách, které zde v té době probíhaly.²⁸ Proč tehdy Ripka, obránce svobody a demokracie, neodsoudil Stalinovy praktiky? Nejspíš se to nehodilo, národní zájem tehdy vyžadoval udržování dobrých vztahů s Moskvou proti případné německé rozpínavosti. Východní velmoc se tedy jevila jako mocný spojenec. Ripka proto svým smířlivým stanoviskem k SSSR vyjadřoval podporu Benešovy zahraniční politiky.

Masarykovo a Benešovo duchovní dědictví

Ripkovy eseje a postřehy, ve kterých rozebírá osobnost a aktivity svých duchovních vůdců, Tomáše G. Masaryka a Edvarda Beneše, jsou cenným zdrojem ke studiu vlivu obou československých prezidentů na Ripkovy politické zásady.

T. G. Masaryk byl pro mladého novináře bezesporu politickým vzorem: „Vidíme v něm (...) symbolický předobraz všeho, co je nejdokonalejšího v našem národě.“²⁹ Ripka zároveň zdůrazňoval odpovědnost politických představitelů

25 Viz její životopis sepsaný po její smrti synem Georgem, ÚSD, fond HR, kart. 1, inv. č. 7. Ve stejné době vyšel v bulletinu Československo-francouzské asociace článek věnovaný Noémi Ripka, viz tamtéž.

26 Noemi Ripka překládala české autory Karla Matěje Čapka-Choda či Jaroslava Durycha.

27 Tato společnost levicových intelektuálů zahájila svou činnost roku 1925.

28 Rozhovor autorky s Bernardem Michelem v roce 2005. Vražda Kirova v prosinci 1934 odstartovala období stalinského teroru a tzv. moskevských procesů, které trvaly až do roku 1938. Stalin však zároveň oslabil zemi, což mělo katastrofální důsledky během německé invaze za druhé světové války.

29 Ripka, Hubert: Tvůrce Československa průkopníkem Nové Evropy. Politické dílo T. G. Masaryka. Praha 1936, s. 3–4.

za osud celého národa, kdy „*velikost tvůrčího úsilí společností (...) měří se nejspolehlivěji tvůrčím elánem jejich vůdčích představitelů*“.³⁰ Jelikož Masaryk v této dějinné zkoušce obstál, byl Ripka přesvědčen, že je nutné převzít prezidentovy politické zásady a zajistit tak mezinárodní význam země. Kritický realismus byl podle Ripky nejdůležitějším prezidentovým odkazem, jelikož „Masarykovo politické dílo daleko předstihuje ostatní jeho činnost“.³¹ Tímto způsobem se Ripka hlásil k První republice.

Další oblast, ve které můžeme najít přímý vliv „tatíčka“ T. G. Masaryka, je zahraniční politika. Jeho snaha zajistit bezpečnost a nezávislost Československa vytvořením úzkých vazeb se západními demokraciemi a úsilí, „*aby československý problém byl (...) zařazen do obecné problematiky evropské*“³² našla v Ripkovi oddaného pokračovatele. Třicátá léta však prokázala, že i nejlepší politickou teorii je nutné přizpůsobit mezinárodnímu vývoji.

Ripka převzal i některé z morálních zásad T. G. Masaryka. Mezi ně patří odpovědnost, „*potlačení osobního zájmu*“³³ a vůle být se za své ideály až do úplného konce. Vycházel přitom z názoru, že „*není jiné morálky (...) pro státy a národy a jejich správce, než pro jednotlivce*“.³⁴ V případě stalinských procesů však zjevně dal přednost národnímu zájmu před zásadami morálky. Nadcházející roky mu daly možnost své politické zásady prakticky uplatnit a znovu se zamyslet nad možnostmi „morální politiky“ v situaci, kdy byla jeho politickým partnerem komunistická strana. Těmito životními zkouškami Ripka procházel zároveň se svým bývalým profesorem Edvardem Benešem.

Ripkův vztah k ministru zahraničí a později prezidentu Benešovi nebyl zdaleka jednoznačný. „*Se samozřejmostí se mi rozumělo, že [Beneš] je politickým vůdcem mladé generace, cítil jsem se jeho žákem,*“ charakterizoval Ripka jejich vztah roku 1944.³⁵ V Benešovi viděl zároveň „*diplomata, kterému se podařilo zařadit československou zahraniční politiku do světového kontextu [(...) a zajistit] své zemi výjimečné mezinárodní postavení*“.³⁶ Ripka obdivoval také politickou intuici, s jakou Beneš předpovídal politický vývoj v Evropě. Viděl v ní prezidentovu snahu události předvídat a nebýt jimi překvapen.

30 Archiv Ministerstva zahraničních věcí v Praze (dále jen AMZV), fond Londýnský archiv (dále LA), kart. 551, Zaměstnanci, Ripkův projev v českém vysílání BBC „Masaryk – vůdce,“ 14. září 1941.

31 Ripka, Hubert: Masarykovy metody politické. In: Šíma, Jaroslav: Masaryk myslitel. Praha 1938, s. 23.

32 Ripka, Hubert: Tvůrce Československa, s. 45.

33 Tamtéž, s. 69

34 Tamtéž, s. 72

35 ÚSD, fond HR, kart. 31, inv. č. 1262, Nепublikované vzpomínky k narozeninám Edvarda Beneše, 15. 5. 1944.

36 Ripka, Hubert: Únorová tragédie, s. 31

I přes Ripkovu oddanost a podporu byl jeho vztah s prezidentem poplatný pohledu každého z nich na mezinárodní události zásadního významu pro osud Československa. Během mnichovské krize Ripka tvrdě odsuzoval prezidentův postup a údajně řekl generálu Lvu Prchalovi „*vy musíte toho skrčka Beneše odstranit*“.³⁷ Tato neshoda však byla během války zapomenuta, v londýnské vládě se stal z Ripky opět oddaný stoupenec Benešovy linie. V projevu pro české vysílání BBC roku 1941 prezidenta bránil a poukazoval na jeho utrpení od mnichovské krize, protože mnozí „*vinu za národní katastrofu svalovali na něho*“.³⁸ Ripka proto viděl v Benešovi symbol utrpení celého československého národa, jehož mluvčím byl právě exilový prezident. Podle historika Jiřího Pernese můžeme Ripkům obrat vysvětlit tím, že v pomnichovských dnech ještě osud národa nebyl zcela jasný. Později v Paříži a Londýně zvítězila jeho pragmatická stránka: uvědomil si, že pouze Beneš mohl řídit aktivity československého exilu. V okupované zemi se pohled na Beneše vyvíjel podobným způsobem: „*Lid (...) počal už v prosinci r. 1938 vzhlížet k londýnskému svému exulantu jako k útočišti nové své naděje*“.³⁹

V rozhovoru s Osuským Ripka dále upřesnil svůj pohled na spolupráci s prezidentem. „*Samozřejmě já půjdu s Benešem. To ovšem neznamená, že s ním ve všem souhlasím. To ostatně Beneš nikdy nechtěl. Ale my jsme tak vychováni, že když ten, kdo je pokládán za vůdce rozhodne, my se podle toho spravujeme*“.⁴⁰ Takto Ripka vysvětlil svůj kritický postoj v období mnichovské krize.

Mnichovská dohoda – tragédie, která odstartovala Ripkův vstup do aktivní politiky

Svou publikační činností se Ripka ke konci třicátých let snažil získat podporu západních demokracií a zajistit tak bezpečnost Československa. V článku *Czechoslovakia – the Key to the Danubian basin*⁴¹ poukazuje na zásadní význam země pro celou střední Evropu. Obětováním Československa by se po-

37 Columbia University Libraries, Manuscript Collections, Bakhtmeteff Archive, Collection Jaromir Smutný, 21 (3509), svazek Subject File Ripka Hubert, zápis Jaromíra Smutného. In: Paleček, Pavel: Hubert Ripka a spolupráce Československa se Sovětským svazem. FF MU, Brno 2002, s. 27

38 AMZV Praha, fond LA, kart. 551, složka Zaměstnanci, projev H. Ripky ze dne 27. května 1941 k 57. narozeninám prezidenta.

39 Tamtéž.

40 Masarykův Ústav, fond Edvard Beneš II, kart. 228, č. 38-27-13, Rozmluva Huberta Ripky s Osuským na vyslanectví dne 28. 5. 1939.

41 Ripka, Hubert: *Czechoslovakia – the Key to the Danubian basin*. In: *Slavonic Review*, n° 17 (1938–1939), s. 54–72.

dle něj otevřela Hitlerovi cesta dále na východ. Necelý rok před německou okupací Ripka vyjadřuje svou vůli bránit se za každou cenu: „*Nepřítel musí vědět, že v případě útoku proti Československu se naše země bude odhodlaně bránit, i když bude s jistotou vědět, že se nedočká pomoci okolních států. Každý národ, který si váží sám sebe dá přednost statečné smrti před zbabělostí a zotročením.*“⁴² Jakékoli Hitlerovy územní požadavky nepřipadaly podle Ripky vůbec v úvahu. „*Ne-přijatelné!*“ zhodnotil je 20. září 1938 v úvodníku Lidových novin.

O podepsání mnichovské dohody se Ripka dozvěděl během svého pobytu v Paříži, kam byl vyslán na diplomatickou misi. Podle svědectví Pavla Tigrida⁴³ byl frankofil Ripka zradou mnichovské Francie velmi zklamán. Ještě ten den podal v Lidových novinách výpověď a předčasně ukončil svou cestu. „*Domníval jsem se, že máme odmítnout ultimátum čtyř mocností, i kdyby měl Hitler uskutečnit své hrozby a napadnout naši zemi.*“⁴⁴ Francouzští politikové ho totiž během jeho pařížského pobytu ujišťovali, že „*kdybychom byli napadeni Hitlerem, nemohly by nás Francie a Velká Británie opustit*“.

Mnichov byl pro Ripku největší národní tragédií, jelikož se Československo „*dostalo do područí svého dědičného nepřítele, který jej ohrožoval po staletí*“.⁴⁵ Ripkův syn Georges si vzpomíná, že rodiče po roce 1948 často litovali událostí kolem mnichovské dohody.⁴⁶ Především zrada Francie musela česko-francouzskou rodinu bolet u srdce. Podle Ripky bylo zabránění pohraničních oblastí jen předstupněm německé okupace země. Zařadil se proto do skupiny poslanců, kteří odmítali mnichovské podmínky a snažili se přimět Beneše k vojenskému odporu. Ripka byl přesvědčen, že československá armáda by několik týdnů vydržela německý nápor a vyčkala by podpory západních demokracií. Jeho argumenty však nebyly realistické.

Mnichovská dohoda zpečetila osud svobodného Československa. Tato prohra měla dramatické důsledky jak pro bezprostřední osud Československa, tak pro vzdálenější období.⁴⁷ Zasáhla hrdost celého národa a také vztahy Československa a západních demokracií, jejichž prestiž nepochybně utrpěla. Zároveň částečně vysvětluje poválečnou orientaci československé politiky na Moskvu.

42 Tamtéž, s. 57.

43 Korespondence Pavla Palečka s Pavlem Tigridem ze dne 5. listopadu 2001.

44 Ripka, Hubert: Únorová tragédie, s. 33.

45 Tamtéž, s. 23.

46 Korespondence s Georgem Ripkou ze 14. srpna 2006.

47 Pernes, Jiří: Národní prohra aneb Mnichov 1938. In: Kocian, Jiří – Pernes, Jiří – Tůma, Oldřich (ed.): České průšvihy aneb Prohry, krize, skandály a aféry českých dějin let 1848–1989. Brno 2004, s. 122.

Ve chvíli, kdy Praha složila zbraně, Ripka pochopil, že jeho země bude vtažena do evropské války. Tu považoval za jediný prostředek k znovunabytí nezávislosti. Proto se jako jeden z prvních rozhodl odejít do zahraničí. Za cíl si vybral Francii, která chtěla obětováním Československa zachránit světový mír. „*Emigroval jsem, protože jsem nechtěl mít nic společného s pomnichovskou republikou*“,⁴⁸ vysvětlil své rozhodnutí v květnu 1939. V této defetistické atmosféře dávala emigrace ambicióznímu Ripkovi daleko větší možnost uplatnit své politické schopnosti po boku Edvarda Beneše v boji za obnovu Československa. Z angažovaného pozorovatele se tak stal předním činitelem politického života československého exilu.

Válečný exil: ve znamení bitvy za svobodu Československa (1938–1945) Počátky Ripkovy exilové činnosti

Začátky československé emigrace ve Francii byly velmi těžké. Její první kroky mířily do Paříže, která se za první světové války stala centrem Československé národní rady řízené Masarykem. Tentokrát však byla situace zcela jiná: Francie byla považována za jednu ze zemí, které „zradily“, podmínky k československé zahraniční akci tu proto nebyly nejlepší. Ve chvíli Ripkova příjezdu do Francie byli totiž stále na svých místech politici zodpovědní za Mnichov. Ti, kteří si dovolili kritizovat politiku appeasementu, byli napak zbaveni svých funkcí.

Ripka se ve Francii zapojil do diplomatických aktivit ještě před vypuknutím druhé světové války. Navázal tím na své diplomatické mise ze třicátých let. Rozhovory s francouzskými a britskými politiky se snažil vyjasnit na Západě okolnosti československé porážky a současné situace v zemi. Zároveň si však uvědomoval, že politické kruhy zde byly i nadále rozděleny na dva tábory.

Postavení československé emigrace se zlepšilo s vypuknutím války, avšak mnichovanství v politických kruzích přetrvávalo. „*Ve Francii měnily se vlády, avšak stanovisko nám nepřiznivě se neměnilo*,“⁴⁹ zhodnotil Ripka toto období s odstupem dvou let. Když se ujal vlády v březnu roku 1940 Paul Reynaud,

48 MÚ, fond Beneš Edvard II, kart. 228, č. 38-27-13, Rozmluva Huberta Ripky s Osuským na vyslanectví dne 28. 5. 1939.

49 Ripka, Hubert: Likvidace Mnichova. Politická knihovna Československa. Londýn 1942, s. 21.

poslal mu Ripka v červnu téhož roku memorandum s žádostí o uznání československé prozatímní vlády: „*Mými ústy k Vám mluví desetimilionový národ. Tento národ byl vždy věren Francii a vytrvá tak za všech okolností.*“⁵⁰ Nedostalo se mu však žádné odpovědi, což svědčí o tehdejší slabé pozici československé emigrace.

Pozice Benešových příznivců byla dále oslabena neshodami o vedení československé emigrace. Štefan Osuský, jež byl ve funkci československého vyslance v Paříži již od roku 1921, měl mnohem větší podporu francouzských politických kruhů. Podle Ripky byl Edvard Beneš jedinou osobností, která mohla „*sjednotit síly vnitřního a vnějšího odboje*“.⁵¹ Exilový prezident byl však ve Francii považován za persona non grata, v říjnu 1939 proto uvažoval o demisi. Ripka se tentokrát jednoznačně postavil na jeho stranu: „*Pane prezidente, druhou Vaši rezignaci nepřipustíme.*“⁵²

Konflikt mezi prezidentskou a velvyslaneckou koncepcí odboje⁵³ byl patrný i v informační oblasti. V květnu 1939 začala v Paříži fungovat Československá informační kancelář řízená Ripkou. Jejím hlavním úkolem bylo shromažďovat informace o dění v Protektorátu, a seznámit s nimi veřejnost zemí západní Evropy. Podle Ripky bylo jejím dalším neformálním posláním „*působit politicky na zdejší Kolonii a nabyt v ní rozhodujícího vlivu*“.⁵⁴ Boj o funkci vůdce československého odboje však neustával. To přimělo Beneše k návratu do Evropy, kde zatím Ripka připravoval půdu pro jeho přijetí.

Beneš stanovil ihned po vypuknutí války hlavní cíle činnosti československé emigrace: vytvoření armády a reprezentativního orgánu, který by uznaly západní mocnosti. Francouzští politikové však odmítali uznat československou provizorní vládu, přišli proto s návrhem Státní rady. Ripka od začátku tvrdil, že „*se to dalo čekat vzhledem k neustálým odkladům francouzské vlády*“.⁵⁵ V československé Státní radě měl Ripka na starosti informační aktivity, tzn. organizaci propagace československé otázky na Západě. Mohl tak navá-

50 Memorandum Huberta Ripky předsedovi vlády Paulu Reynaudovi. In: Němeček, Jan (ed.): *d rozpadu Česko-Slovenska, dok. 254, s. 521–531.*

51 Gebhart, Jan – Kuklík, Jan: *Druhá republika 1938–1939.* Praha 2004, s. 125.

52 Ripka měl na mysli Benešovu vynucenou rezignaci z 5. 10. 1938. Viz ÚSD, fond HR, kart. 31, inv. č. 1262, rukopis Nepublikované vzpomínky k narozeninám EB ze dne 15. května 1944.

53 Prezident vycházel z právní kontinuity předmnichovské republiky, jeho cílem proto bylo obnovení Československa v předmnichovských hranicích. Zastáncem velvyslanecké koncepce odboje byl Štefan Osuský, který hájil existenci druhé Česko-Slovenské republiky. Osuskému tato koncepce dávala větší šanci naplnit své politické ambice.

54 Čejka, Eduard: *Československý odboj na Západě.* Praha 1997, s. 115.

55 Kuklík, Jan: *Vznik Československého národního výboru a Prozatímního státního zřízení ČSR v emigraci v letech 1939–1940.* Praha, 1996, s. 37.

zat na své novinářské aktivity a zároveň svou prací obhajoval činnost prezidenta Beneše před kritickými hlasy československých komunistů. Podle nich byla současná válka „srážkou imperialismu britsko-francouzského s imperialismem nacistickým“ a z toho pro ně vyplývala nutnost „bojovat stejně proti háchovcům jako proti benešovcům, kteří přísluhují londýnským a pařížským bursiánům“.⁵⁶ Ripka se tomuto nařčení bránil a zdůrazňoval rozdíl mezi ofenzivní válkou vedenou Německem a válkou defenzivní ze strany Spojenců.

Francouzská kapitulace znamenala konec aktivity československé emigrace v Paříži. Ve chvíli jmenování Pétainovy vlády „nám bylo okamžitě jasno, že musíme co nejrychleji Francii opustit“, vzpomíná Ripka na tyto dramatické chvíle.⁵⁷ Evakuace byla ztížena organizačními neshodami s vyslancem Osuským, na jehož adresu Ripka nešetřil kritikou. Československá reprezentace nejprve odjela do Bordeaux, kde čekala na evakuaci do Velké Británie. Pro nedostatek místa na lodi si však musel Ripka prodloužit tuto plavbu přes Casablancu. Po dramatické cestě, kdy zažil také bombardování německými letadly, nakonec přistál v červenci 1940 v Liverpoolu.

Válečný vývoj umožnil po porážce Francie přesně stanovit složení sil na obou bojujících stranách: podle Ripky se tak stala pro Čechoslováky „nejpřirozenějším spojencem“ Velká Británie. V Londýně začala nová etapa Ripkovy kariéry. Podle svědectví Pavla Tigrida Ripka vsadil na britskou společnost „jako takovou, solidní, nebojácnou, pevně demokratickou, která vypovězený boj nejenom přijme, ale také až do konce vybojuje. (...) Že tato činnost bude politická spíše než publicistická, o tom (...) ani na chvíli nezapochyboval. (...) Také věděl, že v ‘Osuského’ Paříži mu československá odbojová pšenice věru nepokvete“.⁵⁸

V Londýně byly podmínky pro aktivity československé emigrace nersrovnatelně lepší: Británie byla vystavena nebezpečí německého napadení, vítala proto všechny, kdo byli ochotni se po jejím boku zapojit do boje. V Londýně se definitivně postavil do čela československé reprezentace Edvard Beneš, což usnadnilo její práci a mělo také pozitivní vliv na vývoj Ripkovy kariéry. Londýnský exil byl pro něj jako politika nejúspěšnějším obdobím. Podle Tigridova svědectví se Ripka jako „jediný z československých politiků tehdy v Anglii tak brzo a takhle ‘od podlahy’ pokusil založit jakousi bázi pro příští politické odbojové akce“.⁵⁹

56 MÚ, fond Beneš Edvard II, kart. 236, č. 38-A-5; Ripka, Hubert: Komunisté na staré cestě.

In: Československý boj, roč. II, č. 6, 16. 2. 1940, úvodník.

57 ÚSD, fond HR, kart. 31, inv. č. 1219, Ripkova zpráva o odjezdu z Francie do Anglie ze dne 15. července 1940, 10 s.

58 Korespondence Pavla Palečka s Pavlem Tigridem ze dne 5. listopadu 2001.

59 Korespondence Pavla Palečka s Pavlem Tigridem ze dne 5. listopadu 2001.

Ripka během války vykonával hned několik funkcí: v roli diplomata vedl většinu jednání se zahraničními politiky, rozvinul také své geopolitické představy nového uspořádání Evropy. Ripka – vlastenec měl zase na starosti komunikaci s domovem prostřednictvím českého vysílání BBC. Zároveň zůstal věrný své novinářské práci a přispíval během války do zahraničních periodik články o strategické roli Československa.

Vztahy uvnitř československé emigrace

Na ministerstvu zahraničí exilové vlády, která byla ustavena 21. července 1940,⁶⁰ zaujal Ripka pozici státního tajemníka. Vedle politiků typu Edvarda Beneše či Jana Masaryka byl Ripka na počátku války bezesporu méně známou osobností. Mnohdy však právě on poctivě dělal každodenní diplomatickou práci, zatímco Jan Masaryk zajišťoval spíše reprezentaci. Na rozdíl od něj Ripka „sdílel s prezidentem zálibu v úřadování. (...) Na Ripkových bedrech ležela starost o administrativu ministra zahraničí; Masaryk spíše tu a tam provlál chodbami, zatěkal a potom zas na dlouhá období zmizel“.⁶¹ Metaforou Ripkova skutečného postavení na ministerstvu jsou pak dobové fotografie, na kterých je většinou v pozadí, avšak převyšuje ostatní politiky o půl hlavy.

Ripka zřejmě viděl v Masarykovi rivala na post ministra zahraničí, zatímco „zkušenému veteránovi evropské diplomacie se žurnalista z Prahy zpočátku těžko mohl zdát rovnocenným partnerem. (...) V přímé konfrontaci s Masarykovým geniálníčením se Ripka odsunutím na druhé místo necítil doceněn.“⁶² Ripka se však snažil svůj nesouhlas s Masarykovými metodami potlačit, v nejkritičtějších chvílích zasáhl prezident Beneš a přiměl ho ke smírnému přístupu. Francouzský historik Bernard Michel zastává názor, že pro prestiž Masarykova jména bylo nutné s ním vycházet po dobrém.

Za druhé světové války byl Ripka s prezidentem v téměř každodenním kontaktu a sdílel s ním jeho každodenní starosti. Dne 8. srpna 1942, kdy Beneš slavnostně oznámil prostřednictvím BBC, že Londýn konečně uznal likvidaci mnichovské dohody, ho navštívil Hubert Ripka s manželkou. Společně si poslechli projev Beneše, pro nějž se podle jeho vlastních slov boj za oduznání Mnichova stal „snad už jediným cílem života“. Podle Ripkova svědectví to „byly první opravdu radostné dny, které prezident prožíval od mnichovských útrap“.⁶³

60 Až do jejího uznání západními mocnostmi v létě 1941 se jednalo o prozatímní vládu.

61 Kosatík, Pavel – Kolář, Michal: Jan Masaryk. Praha 1998, s. 201.

62 Tamtéž.

Právě prezident byl zároveň hnacím motorem Ripkovy kariéry, během londýnského exilu s ním dokonce počítal jako s náhradníkem pro Masarykovo ministerstvo zahraničí. Korespondence mezi oběma politiky však ukazuje, že Ripka byl pro Beneše také politickým partnerem a poradcem. V Ripkově dopise, kde se vyjadřuje k Benešovu zamyšlení nad budoucností demokracie v poválečné Evropě, čteme: „*S celkovou Vaší koncepcí souhlasím a ve směru Vámi naznačeném musíme usilovat o radikální reformu své demokracie.*“⁶⁴ Právě v této oblasti Ripkovy činnosti můžeme i dnes spatřovat jeden z hlavních přínosů jeho politických aktivit.

Ripkovy geopolitické teze

V návaznosti na Masarykovy a Benešovy teze Ripka rozvinul své úvahy o strategickém postavení Československa ve střední Evropě. Velkou část z nich napsal vzápětí po podepsání mnichovské dohody, která podle něj „*ukázala na strategický význam malé země ležící uprostřed Evropy, která Čechami náleží do západní sféry (...) a Slovenskem do sféry východní.*“⁶⁵ Československo bylo podle Ripky barometrem demokracie a svobody v celé Evropě, což mnichovská a o deset let později únorová zkušenost přesně ukázaly. Stejně jako T. G. Masaryk během první světové války Ripka již od třicátých let upozorňoval na německé nebezpečí. Během londýnského exilu pak bylo jedním z jeho úkolů vysvětlit československou otázku západnímu publiku a současně obhajovat zahraniční politiku exilové vlády.

Ripkova studie z roku 1944 *S Východem a Západem*⁶⁶ svým názvem přesně vystihuje jeho politickou koncepci poválečné orientace Československa. Ripka zde počítá především s podporou silného Ruska. Jeho proruská orientace jistě těží i z mnichovského zklamání, kdy se Čechoslováci dočkali hořkého zklamání ze strany západních demokracií. Ripka byl přesvědčen, že poválečné uspořádání Evropy bude dílem vítězným mocností. Pro Československo tedy bylo nezbytné spojit se s těmi, kdo „*budou schopni a ochotni zajistit naši bezpečnost.*“⁶⁷ Zároveň počítal s tím, že prozápadní orientace českoslo-

63 ÚSD, fond HR, kart. 31, inv. č. 1262, rukopis Nepublikované vzpomínky k narozeninám EB ze dne 15. května 1944.

64 ÚSD, fond HR, kart. 31, inv. č. 1234, Dopis pro E. Beneše od H. Ripky ze dne 29. června 1942.

65 Ripka, Hubert: Únorová tragédie, s. 24.

66 Ripka, Hubert: East and West. Londýn 1944.

67 AMZV Praha, fond LA, svazek Zaměstnanci, Ripkův projev "Extracts from a statement on foreign policy", nedatováno.

venské zahraniční politiky bude protiváhou sovětského spojení. Ripka si uvědomoval, že jeho koncepce zahraniční politiky stojí a padá s poválečnou spoluprací Moskvy se Západem. Hlavním nedostatkem proto bylo, že nedovedl tuto koncepci přizpůsobit reálnému vývoji sil v poválečné Evropě.

Svými tezemi o nutnosti federalizace národů střední Evropy se stal Ripka obráncem práva na existenci malých národů.⁶⁸ Právě mnichovská krize podle něj poukázala na naprosté nepochopení vojenského potenciálu malého národa západními zeměmi. Z toho tedy vyplývá ponaučení, že napříště bude pro zajištění míru nutná spolupráce střeoevropských států. Zdaleka se však nejedná o vytvoření protiruské hradby, střeoevropská federace je podle něj jednou z nosných myšlenek evropské integrace.⁶⁹ Na základě této teze Ripka formuloval zásadní podmínky nezbytné k vytvoření takové federace: aby se každý stát stal součástí této federace dobrovolně a věřil v její úspěch, aby státy měly podobnou zahraniční politiku a stejnou politickou i sociální organizaci. Další z podmínek byla spolupráce zemí federace nejen mezi sebou, ale i s nejbližší evropskou velmocí,⁷⁰ což bylo v souladu s jeho koncepcí československé zahraniční politiky. Další vývoj však ukázal, že dosáhnout spolupráce mezi Prahou a Varšavou bude stejně nemožné jako poválečná spolupráce Spojenců.

Ripkovy plány sjednocené Evropy

Mnichovská dohoda dala Ripkovi podnět k vypracování projektů sjednocené Evropy. Jeho stěžejní dílo *Munich: Before and After*⁷¹ vyšlo již roku 1939. V úvodu Ripka zdůrazňuje evropský rozměr mnichovské krize. „*Důsledkem zeměpisné situace Československa v srdci Evropy je, že podoba celého kontinentu se mění v závislosti na osudu československého lidu.*“⁷² Tímto způsobem začal Ripkův boj za svobodu země. Jako přímý svědek mnichovských událostí se snažil přesvědčit západní publikum, že „*evropská kalamita byla nevyhnutelná a že ji*

68 Ripka, Hubert: Malé a velké národy. In: ČSR a nová Evropa. Londres 1945.

69 Ripka, Hubert: O střeoevropské problematice. Projev ze dne 10. února 1943. Českoslovák, Londýn 1943.

70 Ripka, Hubert: Spolupráce malých a velkých národů. Projev ze dne 17. května 1943. In: Československo v nové Evropě, s. 130.

71 Ripka, Hubert: *Munich: Before and After*. Londýn 1939. A fully documented Czechoslovak account of the crises of September 1938 and March 1939 with a detailed analysis of the repercussions of the Munich Agreement on the situation of Europe as a whole and of Central Europe in particular, together with an essay on the reconstruction of a free Europe.

72 Tamtéž, s. 11

zničení nezávislého Československa jen urychlilo“. Vypuknutí druhé světové války toho bylo důkazem. Odsuzoval německou snahu zničit Československo, ale také odpovědnost západních demokracií. Poprvé v historii podle Ripky mocnosti zakázaly malé zemi, aby se bránila. V tomto bojovném duchu Ripka připomněl Masarykovu zásadu „Pravda zvítězí“. Mnichov byl pro něj velkým ponaučením, jeho plány evropské integrace tedy odpovídají nutnosti zajistit bezpečnost Československa před sousedními mocnostmi.

V poslední kapitole nazvané *Hegemony of the Third Reich or European Federation?* Ripka vysvětluje své geopolitické myšlenky. Vzhledem k technologickým pokrokům je podle něj evropská integrace čím dál nezbytnější, jelikož ekonomická a kulturní soběstačnost jsou již přežitkem.⁷³ Proti německé rozpínavosti proto staví hráz evropské federace, jediné síly schopné jí čelit. Jeho návrh řešení aktuální krize proto spočívá v sjednocení světových velmocí proti Německu. Do budoucna Ripka doporučuje také německou účast v již zmíněné federaci, ovšem pouze za podmínek pacifikace a demokratizace země. Plány evropské federace se objevují i v dalších Ripkových spisech. Základní princip zůstává vždy stejný: hlavní podmínkou je princip dobrovolné účasti jednotlivých států, jejichž národní identita zůstává zachována. Jedině tak může být v budoucnu zajištěn evropský mír.

Ripka – federalista ve srovnání se svými současníky

Ripkovy teze se rozvíjely souběžně s úvahami o federalizaci střední Evropy dalších československých politiků, kteří tak chtěli do budoucna zajistit svou zemi před německou rozpínavostí. Roku 1942 představil Milan Hodža svůj projekt podunajské federace.⁷⁴ Panslovanské projekty z 19. století zavrhl jako zastaralé, nová situace ve střední Evropě si podle něj vyžadovala nové řešení. Hodža připomenul také hrozící nebezpečí sovětské rozpínavosti, což v Ripkově plánu chybí.

Také Edvard Beneš formuloval svůj názor na poválečné rozložení sil ve střední Evropě. Exilový prezident viděl v integraci evropských států jediný způsob, jak předejít dalším ozbrojeným konfliktům. Sjednocení celé Evro-

73 Goněk, Vladimír: *Za sjednocenou Evropu. Z myšlenek a programů Huberta Ripky*. Brno 2004, s. 41.

74 Hodža, Milan: *Federation in Central Europe. Reflections and Reminiscences*. Londres 1942. Existuje také slovenská verze: *Federácia v strednej Európe*. Bratislava 1997.

py však mělo předcházet regionální sjednocování, a to především ve střední Evropě.

Protestantský kněz a teolog Josef Lukl Hromádka formuloval během války svůj názor na roli Sovětského svazu v Evropě.⁷⁵ Již v lednu 1944 varoval před sovětským imperialismem. Shodoval se s Ripkou v tom, že při organizaci poválečné Evropy bude nutné počítat s Moskvou. Upozorňoval však na prohlubující se rozdíly mezi Východem a Západem, které způsobí, že se „Československo ocitne na rozhraní nejzuřivějších konfliktů“.⁷⁶

Českoslovenští intelektuálové si v tomto období kladli také otázku národní identity a hledali v ní pomoc při řešení tehdejší situace. „Které vlivy nejvíce poznamenaly československý vývoj? Cizí nebo slovanské?“ zamýšlel se Josef Macůrek.⁷⁷ Ve svém historickém exkurzu do minulosti dokázal, že v českém politickém životě se vždy mísily západní a východní vlivy. Zároveň varoval před slepým rusofilstvím a upozorňoval na to, že slovanská solidarita nebyla vždy přínosem pro všechny Slováky. Slovanský program mohl být podle něj předstupněm evropské integrace, ovšem za podmínky, že všechny slovanské národy budou ctít principy svobody a demokracie. To však Stalin neměl v úmyslu. Již v listopadu 1941 prohlásil, že sovětská politika nemá s panslavismem nic společného.⁷⁸

Všichni, kdo se zabývali myšlenkou sjednocené střední Evropy, přikládali Československu klíčovou roli. Ripka svou koncepci formuloval v knize *East and West*⁷⁹ [S Východem i Západem] – orientovat se na Sovětský svaz a zároveň na západní demokracie. Československé neštěstí však spočívalo v geografickém postavení země, kvůli kterému „každý útok na Slováky začne vždycky útokem proti Praze“.⁸⁰

Hlavním problémem poválečného uspořádání střední Evropy byla otázka, zda bude možné vrátit se k předválečné situaci. Zde se střetly koncepce Milana Hodži, který se jednoznačně vyslovoval pro návrat před rok 1938, a teze Edvarda Beneše a Huberta Ripky, jejichž mottem bylo jednoznačné „už nikdy Mnichov“. Nová Evropa se měla podle nich vybudovat na nových zá-

75 Hromádka, Josef Lukl: *Mezi Východem a Západem*. Praha 1946.

76 Tamtéž, úvod.

77 Josef Macůrek (1901–1992), byl profesorem slovanské historie na brněnské univerzitě. Později se stal ředitelem Slovanského institutu. Macůrek, Josef a kol.: *Slovanství v českém národním životě*. Brno 1947.

78 Hanak, Harry: *President Beneš, Britové a budoucnost Československa 1939–1945. Historie a vojenství 1/1995*, s. 19–20.

79 Ripka, Hubert: *East and West*. Londýn 1944.

80 Beneš, Edvard: *Úvahy o slovanství*. Londýn 1944, s. 221.

kladech. Berlín byl pro ně hlavním nepřítelem, zatímco Moskvu považovali za hlavního spojence.

Ripka označil spolupráci se Sovětským svazem za základní kámen své východozápadní teorie. Stal se tak obětí rozšířeného názoru, že sblížení Východu se Západem je v budoucnu možné a že bude garancí evropskému míru. Také Edvard Beneš se domníval, že se komunismus promění v režim kompatibilní s demokracií. Díky tomuto přesvědčení se v československém politickém životě vytvořil proud prosovětských demokratů, kam patřil i Hubert Ripka. Tento proud se udržel až do roku 1948. Hlasy Hromádky a Hodži, kteří již za války upozorňovali na sovětské nebezpečí, zůstaly osamocené.

Ripkova zahraniční politická koncepce tedy z velké části vycházela z mezinárodní situace. Odráží se v ní také důsledky „mnichovského syndromu“, kvůli kterému českoslovenští politikové „přeháněli takzvanou německou hrozbu a následně také potřebu ruské ochrany“.⁸¹ Most, který Ripka z Československa vytvořil, se proto podobal tomu avignonskému, který končí v polovině řeky. Vazba Československa se západním břehem byla nedostačtěně zajištěna.

Ripkovy diplomatické aktivity

Ripkovy diplomatické aktivity v exilu přesně kopírují výše představené koncepcce. Nejprve své diplomatické úsilí zaměřil na odzunnání mnichovskou dohodu, která „ležela stále jako chmurný stín na vztazích mezi námi a západními mocnostmi“.⁸² Zároveň bylo zřejmé, že pouze odstraněním tohoto „stínu“ bude možno usilovat o obnovení Československa v předmnichovských hranicích. Příchod Churchilla k moci v květnu 1940 znamenal zásadní obrat v postoji Spojenců. Ve svém poselství k československému národu ze září stejného roku britský premiér prohlásil: „*Bitva, kterou my dnes ve Velké Británii bojujeme (...) je také vaší bitvou. Proto jsme učinili obnovu československé svobody jedním ze svých hlavních válečných cílů.*“⁸³

Po britské anulaci Mnichova z 5. srpna 1942 přišla na řadu Francie reprezentovaná Francouzským národním výborem. Ten byl podle Benešova mínění „*ochotnější než vláda*“.⁸⁴ Ripka se od počátku netajil svým zklamáním

81 Mastný, Vojtěch: Benešovy rozhovory se Stalinem a Molotovem. Svědectví č. 47, 1974, s. 477.

82 Ripka, Hubert: Likvidace Mnichova. Československo, Londýn 1943, s. 3.

83 Čejka, Eduard: Československý odboj na Západě, s. 225

84 MÚ, kart. 112, dok. V 83/1, „Jednání s Francouzským národním výborem o likvidaci Mnichova.“

z francouzské účasti na mnichovském diktátu, kdy Paříž nedostála svým spojeneckým povinnostem. V jeho podání proto bylo odčinění Mnichova podmínkou k opětovnému navázání vzájemných vztahů. Po několika nepříjatelných návrzích dokumentu odůznání ze strany ministra zahraničí Maurice Dejeana Ripka konstatoval, že Francouzi „*dělají un petit pas en avant*“⁸⁵ před Angličany, ale nejdou tak daleko jako Rusové, kteří se přímo vyslovují pro obnovu předmnichovského Československa“⁸⁶ a ujal se vhodné formulace dohody sám. V den čtvrtého výročí Mnichova bylo konečně Ripkovo úsilí korunováno úspěchem: Francouzský národní výbor slavnostně prohlásil, že anuluje mnichovskou dohodu.⁸⁷

Další oblastí Ripkova intenzivního diplomatického úsilí bylo uzavření dohody o vytvoření československo-polské federace. „*Malé národy mohou zachovati si maximum nezávislosti, dovedou-li vzájemnými vhodnými dohodami utvořit větší celky schopné politicky i hospodářsky života mezi velmocemi. Nedovedou-li toho, bude jim nějaká obdobná organizace vnucena.*“⁸⁸ Vypuknutím druhé světové války se zároveň potvrdila teze T. G. Masaryka, že není svobodného Polska bez svobodného Československa a naopak.

Po porážce Francie vedl jednání za českou stranu Hubert Ripka a za Polsko Edward Raczyński. Již od samého začátku se však jejich představy rozcházel.⁸⁹ Každá z vlád se snažila vytvořit základy pro úzkou spolupráci v oblasti, kde měla navrch: pro Československo se jednalo především o ekonomickou spolupráci, Polsko bylo naopak ve výhodnější pozici v oblasti politické a vojenské. Rozhodujícím však byl rozpor ohledně zahraniční orientace obou zemí, čímž byla myšlenka federace předem odsouzena k neúspěchu. Ripka se domníval, že by se jeho země neměla míchat do otázky polsko-sovětských vztahů, zároveň však chtěl najít za každou cenu možnost spolupráce Prahy s Varšavou.

K vzájemným neshodám se přidal ještě zákaz z Moskvy, který postavil před československé politiky těžkou otázku: vybrat si mezi spojenectvím se Sovětským svazem a konfederací s Polskem. Odhalení katyňského masakru

85 Malý krok kupředu.

86 MÚ, kart. 112, dok. V 83/1.

87 Němeček, Jan (ed.): Československo-francouzské vztahy v diplomatických jednáních (1940–1945). Praha 2005, dokument č. 105, s. 176–177.

88 AMZV Praha, Fond LA-důvěrné (dále jen LA-D), kart. 126, Ripkova instrukce zastupitelským úřadům ze dne 6. 8. 1941. Citováno v Němeček, Jan: Od spojenectví k roztržce. Praha 2003, s. 130.

89 Viz Štoviček, Ivan – Valenta, Jaroslav (ed.): Československo-polská jednání o konfederaci. Dokumenty č. 82, 92, 100 a 108 ukazují na rozdílné představy obou vlád.

v dubnu 1943 pak projekt konfederace definitivně pohřbilo. O měsíc později Ripka oznámil definitivní přerušování rozhovorů o konfedačních plánech s polskou vládou.⁹⁰ Ve svém projevu zároveň vyjádřil naději, že spolupráce mezi oběma zeměmi bude nadále pokračovat. Moskva však měla jinou představu. Její vliv na československou politiku již v této chvíli jasně ukazoval, že o československém osudu se nadále nebude rozhodovat v Londýně.

V této chvíli však Ripka spatřoval československo-sovětskou spolupráci jako oboustranně prospěšnou a výhodnou.⁹¹ Vstup Sovětského svazu do války dne 22. června 1941 umožnil Benešově vládě znovu navázat diplomatické vztahy s Moskvou a pokračovat tak v meziválečné přátelské politice. Ripka se podílel na jednáních, která vedla k obnovení spojenecké smlouvy z roku 1935. Pripadla mu také úloha popularizovat ideu československo-sovětského spojení, snažil se proto vyzdvihnout příklady z historie, kdy Moskva stála na straně Československa: „*Náš národ nezapomněl a nikdy nezapomene, že Sovětský svaz byl v roce 1938 ochoten poskytnout Československu pomoc.*“⁹² Zaměřil se však pouze na přátelské projevy ve vztazích obou zemí,⁹³ proto v jeho výčtu nenajdeme např. sibiřskou anabázi československých legií z konce první světové války.

Vyvrcholením úsilí směřujícího k rozvoji vzájemných vztahů byla československo-sovětská smlouva z 12. prosince 1943, kterou Ripka označil za „*jeden z nejvýznamnějších aktů naší zahraniční politiky.*“⁹⁴ Tato smlouva pro něj představovala „*mezinárodní dokument velkého historického dosahu*“ který měl zaručit československou bezpečnost proti Německu. Ripka smlouvu opěvoval jako naplnění odvěké touhy celého národa, za což si později vysloužil označení sovětský špion. Za více než přátelským postojem československé emigrace k sovětské vládě však stála také snaha vyjít s Rusy po dobrém a předejít tak osudu polské emigrace.⁹⁵

Největším paradoxem Ripkovy interpretace smlouvy bylo jeho přesvědčení, že tento dokument zaručuje Československu svobodu a nezávislost. „*Sovětská vláda nemá v plánu vnucovat svůj politický režim druhým národům, tím méně*

90 Dejmek, Jindřich: Československo, jeho sousedé a velmoci (1918 až 1992). Praha 2002, s. 151.

91 Viz Němeček, Jan a kol.(ed.): Československo-sovětské vztahy v diplomatických jednáních. Díl I (březen 1939 až červen 1943), díl II (červenec 1943 až březen 1945). Praha 1999.

92 Ripka, Hubert: Československo-sovětská smlouva. Londýn 1944, s. 14.

93 Jako příklad uvádí rusofilské vlastence 19. století – Josefa Dobrovského, Jána Kollára či Jana Nejedlého.

94 Ripka, Hubert: Československo-sovětská smlouva, s. 3.

95 Dne 21. července 1944 převzal v Polsku moc prosovětsky orientovaný výbor národního osvobození. Londýnská emigrace proto po válce vůbec nedostala možnost podílet se na řízení země.

*anektovat do sovětského rámce středoevropské nebo jiné národy.*⁹⁶ Proto v ní také viděl jen přátelské úmysly Moskvy, jelikož „listopadová (sic) revoluce vymýtila z ruské politiky záměry a snahy carského imperialismu“.⁹⁷ Ripka byl tedy přesvědčen, že drží v rukou dokument zásadního významu pro budoucnost své země. Tím se také snažil svázat osud Československa s osudem „jedné z nejmocnějších zemí světa.“ Teprve o několik let později pochopil a přiznal, že sovětské úmysly nebyly tak přátelské, jak je líčil. „Sovětskému svazu jsme (...) nepodlehli následkem své přátelské politiky (...), nýbrž navzdory této politice.“⁹⁸ Nabízí se otázka, jestli vůbec existovala na konci druhé světové války jiná alternativa, která by ubránila československou demokracii a nezávislost.

Československá exilová vláda ukončila svou činnost v únoru 1945. Ripka byl pověřen likvidací londýnské administrativy, proto se v Londýně zdržel až do května 1945. Od počátku roku se komunisté snažili omezit vliv londýnské vlády na události v zemi, prezident Beneš se proto rozhodl pro co nejrychlejší návrat se zastávkou v Moskvě. Ripka ho od této myšlenky zrazoval a sám odmítl odjet s československou delegací.⁹⁹ Jeho obavy se nakonec potvrdily: Košický vládní program byl diktován z Moskvy. Ripka proto se sevřeným srdcem konstatoval, že „mnoho úspěchů sklizených za války bylo v Košicích anulováno“.¹⁰⁰ Z Londýna se Ripka ještě pokusil přimět Spojence k tomu, aby přišli na pomoc Praze a nenechali ji napospas Rudé armádě, avšak neúspěšně. Z Moskvy mu bylo dáno najevo, že pouze Jan Masaryk je oprávněn k jednání se Spojenci.¹⁰¹

Na konci války Ripka shrnul činnost Benešovy vlády následovně: „Politika, kterou jsme za války sledovali, smazala všechny důsledky mnichovské dohody. Dosažené výsledky předčily naše naděje.“¹⁰² Dále připomněl pozitivní výsledky šestiletých jednání: obnovení Československa v předmnichovských hranicích, vypracování plánu na odsun sudetských Němců a následné zvýšení vnitřní bezpečnosti, vytvoření příznivých podmínek k poválečné spolupráci se západními demokraciemi a se Sovětským svazem. O čtyři roky později k tomu- to výčtu dodává, že „tyto výsledky, získané za cenu tolika úsilí, měly být ještě před koncem války uvedeny v pochybnost“.

96 Ripka, Hubert: Československo-sovětská smlouva, s. 9.

97 Tamtéž, s. 15.

98 Ripka, Hubert: Únorová tragédie, s. 26.

99 Goněc, Vladimír: Za sjednocenou Evropu, s. 198.

100 Ripka, Hubert: Únorová tragédie, s. 51.

101 Masaryk byl v té době na zakládající konferenci OSN v San Franciscu.

102 Ripka, Hubert: Únorová tragédie, s. 40.

103 Rozhovor s Georgem Ripkou ze dne 11. února 2005.

Po návratu do Prahy si Ripka uvědomil, že boj za československou svobodu a demokracii ještě není u konce. S úspěchem jednání na mezinárodním poli totiž ostře kontrastovala neschopnost demokratů stát se rovnocenným politickým partnerem komunistů. Nabízí se proto otázka, zda válka opravdu skončila vítězstvím demokratické myšlenky, která byla hnacím motorem činnosti československé emigrace.

Ripka mezi Východem a Západem (1945–1958)

Ve funkci ministra zahraničního obchodu se Ripka v poválečném období snažil ovlivnit československou politiku v souladu s cíli vytčenými v londýnském exilu a očekával, že také Moskva dodrží své závazky. Nepodcenil tak Ripka až do osudového střetnutí v únoru 1948 komunistickou hrozbu? Odhodlání svého otce vydržet bojovat až do konce potvrzuje i jeho syn Georges. Při návratu z dovolené v Bretani v létě 1947 je údajně přátelé varovali: „*Jen blázen by se vracel, čeká tam na vás past*“.¹⁰³ Na rozhodnutí vrátit se do vlasti to však nic nezměnilo.

Ripkova politická činnost byla od roku 1945 spjata s československou stranou národně socialistickou, jejíž aktivity byly za války přerušeny. Byl tedy přímo v centru dění poválečného boje o politický osud Československa. Souběžně se svou politickou kariérou pokračoval i ve své univerzitní činnosti. V květnu roku 1946 obhájil jako habilitační práci své dílo *Munich. Before and After* z roku 1939 a začal vyučovat na Univerzitě Karlově politologii. Soustředil se především na problematiku vztahů mezi západní Evropou a Ruskem. Navázal tak na svou tezi spolupráce Východu se Západem, kterou chtěl dále rozšířit navázáním obchodních vztahů s kapitalistickým Západem i se socialistickým Východem.

Ripkův vliv na československou zahraniční politiku

Ripkova funkce ministra zahraničního obchodu neměla pouze ekonomickou náplň. Vzhledem ke strategickému významu např. těžby a vývozu československého uranu se jednalo o místo s politickým podtextem.¹⁰⁴ Jak Ripka sám konstatoval, „*ministerstvo zahraničního obchodu musí se mnohdy sklonit před nutnostmi zahraniční politiky*“.¹⁰⁵ Československé hospodářství zničené válkou si

vyžadovalo intervenci státu, zde se však střetly představy komunistů a socialistů. Ripka prosazoval princip socialistické ekonomie, která by obsahovala demokratické záruky jako např. občanské svobody. Byl přesvědčen, že „*totalní hospodářská etatizace nezbytně v praxi vede k totalitě politické*“,¹⁰⁶ což bylo v rozporu s komunistickými představami poválečného hospodářství.

Hospodářská situace země byla těžce poznamenána válkou. Ripka se však domníval, že „*naše země může být šťastná, že vyšla z hrůz války lépe, než tolik jiných zemí*“.¹⁰⁷ Jako hlavní cíl stanovil rozvoj průmyslových odvětví, která se podílela na vývozu a zajistit tak, aby československá obchodní bilance byla v přebytku. Na druhém místě se zaměřil na zlepšení kvality zboží a zvýšení jeho konkurenceschopnosti, která měla českému průmyslu umožnit návrat na světové trhy.¹⁰⁸ Zahraniční obchod pak měl pokračovat v předválečné tradici vývozu především hotových výrobků a dovozu surovin. Mezi odběrateli Ripka jednoznačně preferoval západní trh, který měl zájem o výrobky vyšší kvality.¹⁰⁹

Západní orientace československé ekonomiky

Hlavním úkolem Ripkova ministerstva bylo nalézt nová odbytiště pro československou výrobu. Ministr se proto pustil do sjednávání smluv výhodných pro hospodářství své země. Jeho hlavní motivací bylo oprostit Československo od přílišné ekonomické závislosti na Německu a také zabránit zkomunizování země. Proto se nejprve obrátil na země západní Evropy s tím, že spojenectví se Sovětským svazem nevylučuje rozvoj co možná nejlepších vztahů se západními demokraciemi.¹¹⁰

- 104 Kaplan, Karel – Špiritová, Alexandra (ed.): *ČSR a SSSR 1945–1948*. Brno 1997, dokumenty č. 72–74, s. 157–160. Dále viz Lepka, František: *Český uran. Neznámé hospodářské a politické souvislosti 1945–2002*. Liberec 2003.
- 105 Ripka, Hubert: *Československo ve světovém hospodářství*. Praha 1946, s. 18. Ripkův projev a následná diskuze s pracujícími ze dne 4. prosince 1945.
- 106 Projev ministra Huberta Ripky na sjezdu zemědělců národněsocialistické strany dne 22. dubna 1946. In: Kocian, Jiří: *Československá strana národně socialistická*, s. 223.
- 107 Ripka myslel především Jugoslávii. Viz Ripka, Hubert: *Československo ve světovém hospodářství*, s. 28.
- 108 Tamtéž, s. 11.
- 109 Předseda britského Board of Trade, Sir Stafford Cripps, Ripkovi v rozhovoru sdělil: „Československá pověst je výborná. V Evropě se jí může rovnat pouze Norsko a Belgie.“ Viz zápis z jejich rozhovoru z 24. ledna 1946, ÚSD, fond HR, kart. 33, dokument č. 1336, 3 s.
- 110 Goněc, Vladimír: *Za sjednocenou Evropu. Z myšlenek a programů Huberta Ripky*. Brno 2004, s. 69.

Československo-britské vztahy se po roce 1945 rozvíjely ve znamení vzájemné nedůvěry, jelikož Londýn se stavěl k Moskvě stále kritičtěji. Bylo proto zřejmé, že „východo-západní“ orientace nebude dlouhodobě možná, což zpochybňovalo celou Ripkovu politiku. Když Winston Churchill na podzim roku 1946 přednesl návrh nového evropského uspořádání, ve kterém nepočítal se Sovětským svazem, reagoval Ripka velmi podrážděně: „Tuto politiku už my Čechoslováci dobře známe: jedná se o mnichovanství.“¹¹¹ Z této poznámky je zřejmé, jakým způsobem se mnichovská dohoda podepsala na vztahu Československa se „zrádci“. Ripka své úsilí dosáhnout dohody s Londýnem vzdal s tím, že „není-li možno, aby se vůči nám Anglie zavázala výslovnou spojeneckou smlouvou, máme zájem na tom, abychom měli po válce spojenecké svazky alespoň s (...) Francií.“¹¹² Vzhledem k jeho profrancouzské orientaci se smlouva s Paříží jevila v té chvíli realističtější.

Na československo-francouzských vztazích však ještě ležel stín Mnichova.¹¹³ Oboustranná nutnost rekonstrukce národního hospodářství však vytvořila podmínky pro rozvoj ekonomických vztahů, jež byl usnadněn navázáním kontaktů mezi Benešem a de Gaullem za války v Londýně. Počátky vyjednávání provázely neshody, protože Francie žádala zboží, kterého byl i v Československu nedostatek. Provizorní obchodní smlouvu o vzájemných dodávkách nakonec Ripka podepsal se svým protějškem Hervé Alphandem v říjnu roku 1945. Z Ripkovy návštěvy v Paříži se stal zároveň projev československo-francouzského přátelství, jelikož to byla od konce války „první oficiální návštěva ve francouzském hlavním městě“.¹¹⁴ V té době ještě o československém osudu nebylo rozhodnuto, Ripka proto soudil, že nic nebrání spojení s Paříží. O pár měsíců později se však vzájemné vztahy zhoršily: znárodnování postihlo také francouzský majetek v Československu. Rozhodující impuls však byl dán z Moskvy.

V létě 1946 se začalo s přípravou československo-francouzské spojenecké smlouvy, Paříž však vyjednávání neustále protahovala. Domluvu navíc komplikoval rozdílný postoj obou vlád ohledně formulace smlouvy. Podle Ripky byl nejspornějším bodem francouzský návrh omezit vzájemnou po-

111 AMZV Paříž, Fond Europe 1944–1949, la Tchécoslovaquie, kart. 49, Télégramme de La Geneste du 4 octobre 1946 [Telegram od La Geneste ze dne 4. října 1946], s. 34.

112 AMZV Praha, fond LA-D, kart. 73, Ripkova tajná zpráva prezidentu republiky ze dne 10. července 1944. Citováno v Prokš, Petr: Poválečná rekonstrukce hospodářských vztahů Československa s Francií v letech 1945–1948. Slovanský přehled, 4/1997, s. 548.

113 Mares, Antoine: Francouzsko-československé vztahy v letech 1944–1948 neboli mnichovský syndrom. Soudobé dějiny VI/2–3, 1999, s. 187–207.

114 Ripka, Hubert, Únorová tragédie, s. 86.

moc pouze na případný německý útok. Komunisté toho využili jako záminky, aby mohli smlouvu prohlásit za nepřijatelnou, jelikož podle nich neposkytovala dostatečnou záruku bezpečnosti země. S vítězstvím komunistů ve volbách z května 1946 vzrostla nedůvěra Francie, která začala pochybovat o výhodách zamýšlené smlouvy. Po vypuknutí studené války bylo jasné, že každá část Evropy se vydává jiným směrem. Bylo zřejmé, že Stalinovi neleží československo-francouzská smlouva na srdci o nic víc než účast Prahy na Marshallově plánu. Teprve po únorovém převratu Ripka pochopil, že sovětský vůdce se „jednoznačně stavěl proti spojení, které by spojilo Československo s některou západní mocností“.¹¹⁵

Ripkaův vztah ke Sovětskému svazu

Ripka si udělal první představu o možnostech československo-sovětské hospodářské spolupráce během své návštěvy v Moskvě v dubnu 1946. Při té příležitosti také podepsal obchodní smlouvu,¹¹⁶ údajně výhodnou pro Československo. Rozvoj obchodu mezi oběma zeměmi si kladl za podmínku vytvoření odpovídajících komunikací. „Jeho rozvrat se stal nejvážnější překážkou našeho vývozu i dovozu.“¹¹⁷ Následovala proto příprava Dohody o námořní navigaci mezi Prahou a Moskvou.¹¹⁸ Doprava byla pro Československo významnou strategickou otázkou. Kromě spojení se Sovětským svazem bylo proto důležité podpořit říční dopravu a zajištění propojení s evropskými přístavy prostřednictvím Labe a Dunaje. „Hledáme všechny možné prostředky, abychom si pomohli ze situace, do které nás přivedl praotec Čech, že nás usadil tam, kde jsme,“¹¹⁹ zdůrazňoval Ripka.

S odstupem času ministr poukázal na souběžný vývoj hospodářských vztahů s Moskvou a ofensivou KSČ ve vnitřní politice. Při rozboru Ripkovy úlohy v postupné sovětizaci Československa a jeho ztrátě iluzí o dobrých úmyslech Sovětů je proto nezbytné se současně zaměřit na československou vnější a vnitřní politiku. V červnu 1945 se Ripka zúčastnil cesty československé delegace do Moskvy. Dojmy, které sepsal po návratu z cesty, jsou cenným

115 Tamtéž, s. 97.

116 Kaplan, Karel – Špiritová, Alexandra (ed.): ČSR a SSSR 1945–1948, dokument č. 98, s. 205–208.

117 Ripka, Hubert: Československo ve světovém hospodářství, s. 9.

118 Viz sovětský návrh smlouvy ze dne 24. července 1946, citováno v Kaplan, Karel – Špiritová, Alexandra (ed.): ČSR a SSSR 1945–1948, dokument č. 114, s. 252–255. Dohoda byla podepsána dne 11. prosince 1947, viz dokument č. 172, s. 466–471.

119 Ripka, Hubert: Československo ve světovém hospodářství, s. 20–21.

zdrojem při studiu jeho vztahu k Sovětskému svazu. Při této návštěvě se Ripka poprvé setkal se Stalinem, který na něj udělal silný dojem. Z Ripkova popisu je však cítit, že se nechal zaslepit kultem osobnosti kremelského vůdce: „Celý svět si musí přát, aby Stalin byl co nejdéle živ, protože jen on je s to, aby převedl Sovětský Svaz do mírového období a aby se udržela spolupráce se Západem.“¹²⁰ Zcela přesně pak Ripka zhodnotil, že „Stalinova smrt bude znamenat těžký otřes v celé sovětské politice“.

V prvních poválečných letech Ripka obhajoval také moskevskou expanzivní politiku za války. Podle něj se pobaltské republiky „vrátily dobrovolným rozhodnutím do rodiny sovětských národů již v předvečer války“. Ripkova prognóza ohledně budoucího vývoje vztahů mezi Moskvou a Prahou je více než optimistická: „Dosavadní sovětská politika přísného nevmešování do vnitřních poměrů jiných států (...) je zárukou, že Sovětský svaz nechce ohrožovati nezávislost malých národů, ani uplatňovati jakýkoli druh jejich hospodářské exploatace.“¹²¹ Sovětský poměr k Československu Ripka charakterizoval jako velmi přátelský.

Jeho veskrze pozitivní dojmy nás přivádějí k jednoznačnému závěru: sovětská strategie převzetí moci v Československu byla velmi dobře promyšlena. I nekomunisté Ripkova typu byli přesvědčeni, že bezpečnost jejich země může být zajištěna pouze spojenectvím se Sovětským svazem. Tento argument měl pro československou veřejnost mnohem větší váhu, pokud byl prosazován politickými oponenty komunistů. Proto také Ripka svým smířlivým postojem „přispěl“ k sovětizaci Československa. Paradoxně tím, že se snažil zajistit nejlepší možné podmínky pro rozvoj své země. Jako odborníku na Sovětský svaz mu můžeme vytknout, že včas nevaroval před nebezpečím komunistického útoku a že mu nepřizpůsobil svou politiku.

Hubert Ripka, ideologický vůdce protikomunistické opozice Ripka jako Benešův nástupce v ČSNS

V letech 1945–1948 dostal Ripka příležitost významně se zapsat do stranické politiky Československa. Již za První republiky byl stoupencem československé strany národně socialistické; teprve poválečná situace mu umožnila plně uplatnit své politické ambice. Jádro nového vedení se zformovalo již za války

120 ÚSD, fond HR, kart. 34, inv. č. 1363, Cesta do Moskvy 21.–30. 6. 1945, tajné, s. 4.

121 Tamtéž, s. 8.

v Londýně, Ripka se tedy podílel na obnovení strany od samého začátku.¹²² Po skončení války ve straně převládl názor, že se do jejího čela mají dostat noví lidé, kteří se významně angažovali v odboji, zatímco předválečné vedení bylo zkompromitováno účastí na likvidaci republiky. ČSNS obnovila svou činnost na půdě Československa v květnu 1945 a již od počátku poukazovala na nutnost „*prezentovat stranu jako stranu novou, jako jeden z nosných pilířů poválečného režimu.*“¹²³ Ripka byl jedním z těch, kdo jí vdechli novou podobu.

Z tzv. Ripkova Programu ČSNS z července 1945¹²⁴ je zřejmá snaha vytvořit demokratický protipól komunistické koncepce vlády. Zároveň se zde odrážejí jeho politická koncepce „*s Východem a Západem*“ a názory, které vykrystalizovaly pod Benešovým vedením v londýnském exilu. Mottem zahraniční politiky ČSNS se tedy stává princip spojenectví se Sovětským svazem a prohloubení přátelského styku se západními mocnostmi. I v národnostní otázce má Ripka jasno: poměr mezi Čechy a Slováky se musí upravit podle zásad rovnoprávnosti; pro německou a maďarskou menšinu od této chvíle v zemi „*není místa*“.

Ripka je zastáncem restrikce počtu politických stran a představuje veřejnosti program, díky kterému má být ČSNS schopna výrazně rozšířit svoji voličskou základnu. „*Pokládáme za svou svatou povinnost, abychom se dnes ujímali občansky bezúhonných příslušníků bývalých stran agrární, živnostenské a národně sjednocené (...)*“, upřesnil Ripka na sjezdu zemědělců národněsocialistické strany v dubnu 1946.¹²⁵ Mezi předválečné voliče ČSNS patřila především městská střední třída, po válce se tedy strana snaží nabídnout mimo jiné moderní zemědělský program a získat tak voliče na venkově.

Ripka svým programem navazuje na Masarykův a Benešův odkaz a zároveň důrazňuje nutnost přizpůsobit politiku ČSNS poválečné situaci: „*Naše strana má politickou minulost, na kterou může být hrda. (...) Můžeme proto s dobrým svědomím navazovat na všechno (...) vyzkoušené v tradici naší strany. (...) Nyní [si však musíme] položit za cíl budovat stranu novou, na daleko širších základech a s daleko vyššími cíli.*“ Ripka se tedy uvnitř strany prezentuje jako Benešův žák

122 Již v červenci 1943 padl v okruhu Ripkových spolupracovníků návrh na přípravu skupiny „mladších lidí, která by se výrazně odlišila od komunistů a sociálních demokratů“. Strana se ustavila v exilu v lednu 1944. Viz Kocian, Jiří: Československá strana národně socialistická v letech 1945–1948. Brno 2002, s. 31–32.

123 Tamtéž, s. 91.

124 Harna, Josef (ed.): Politické programy českého národního socialismu 1897–1948. Praha 1998, s. 213–218.

125 ÚSD, fond HR. Projev ministra Huberta Ripky na sjezdu zemědělců národněsocialistické strany dne 22. dubna 1946. Reprodukováno v Kocian, Jiří: Československá strana národně socialistická, s. 218–228.

a nástupce. V situaci, kdy se čím dál více obyvatel přiklánělo ke komunistické ideologii, to však nebyl lehký úkol. Udržet v Československu politickou a ekonomickou pluralitu a spolupracovat zároveň s komunistickou stranou se brzy stalo stejně nemožné jako spolupráce s Východem i Západem.

Vzhledem ke svému působení v ČSNS patřil Ripka k vůdcům protikomunistické opozice. I když se snažil vyjít s komunisty po dobrém, po odmítnutí československé účasti na Marshallově plánu si začal uvědomovat vážnost situace. Patřil také k jeho nejhouvernatějším zastáncům: pro ČSR představoval Marshallův plán vítanou finanční pomoc a posílení již existující tendence více obchodovat se Západem, než se Sovětským svazem. Na počátku července roku 1947 byla do Moskvy vyslána československá delegace, aby se informovala o sovětském postoji k Marshallově plánu. Ripka se měl těchto vyjednávání také zúčastnit, zabránila mu v tom však nemoc, takže jel na jeho místě ministr spravedlnosti Prokop Drtina.

Stalinovo ultimátum pak ukázalo vážné trhliny v Ripkově politické koncepci a postavilo jej před osudové rozhodnutí: „*Kdyby Československo vyslovalo souhlas s americkým plánem, účastnili bychom se politické akce namířené proti našim sovětským spojencům.*“¹²⁶ Po těžkém rozhodování mezi americkými dolary a sovětským spojenectvím však uznal, že „nemůžeme neustoupit“ Stalinovu požadavku.¹²⁷ Tímto byla prudce otřesena loajalita celé Ripkovy rodiny vůči Sovětskému svazu. „*Přestali jsme být spojenci a stali jsme se vazaly*“¹²⁸ rozhodnotil Ripka tehdejší situaci ve svých pamětech.

V boji za demokratické Československo vkládal Ripka mnoho nadějí do prezidenta Beneše, ten však byl vážně nemocen. „*Byl jsem velice deprimován, když jsem prezidenta viděl (...). Jeho tvář nesla stopy značného nervového napětí a velké únavy, kterou se snažil skrývat.*“¹²⁹ Ripka až do poslední chvíle věřil, že se podaří nástupu komunistů k moci zabránit. Ke konci roku 1947 si však byl vědom, že jejich hlavní útok teprve přijde. V dopise z prosince 1947 se prezidentovi svěřuje se svými pocity: „*Tentokrát to bude boj mnohem těžší než všechny, které jsme vedli doposud. Přesto se domnívám, že naše demokracie z něj vyjde posílena (...).*“¹³⁰

Metody komunistů však byly den ode dne tvrdší. Jejich strategií bylo eliminovat všechny opoziční strany, představitelé národních socialistů pro-

126 Ripka, Hubert: Únorová tragédie, s. 70.

127 Tamtéž, s. 72.

128 Tamtéž, s. 80.

129 Tamtéž, s. 105.

130 Kaplan, Karel: Pět kapitol o únoru. Brno 1997, s. 324.

to byli hlavním terčem jejich útoků. Ripka se proto snažil demaskovat jejich demagogickou rétoriku, kterou se pokoušeli vnutit veřejnosti svou interpretací událostí. Vzhledem k politické situaci byl jeho postup velmi odvážný. Jeho činnost však brzdila cenzura, jelikož komunisté měli v rukou ministerstvo informací a ovládali tak sdělovací prostředky.

Ripka se však stále domníval, že jediným nepřítelem demokratů je KSČ a prosazoval i nadále udržování přátelských vztahů se Sovětským svazem.¹³¹ Komunisté by postupovali mnohem radikálněji, kdyby si byli jisti pomocí z Moskvy, ale ta podle něj nepřicházela v úvahu. Jeho postoj svědčí o tom, že představitelé nekomunistických stran neměli dost informací o vztazích mezi KSČ a SSSR. Dalším vysvětlením je, že si uvědomovali svou zranitelnost, jelikož západ jasně projevoval svůj nezájem míchat se do československé vnitřní politiky. Ripka se tedy dále snažil vysvětlovat, že komunisté chtějí především dezorientovat veřejnost. Zároveň se jim však povedlo dezorientovat i demokratický tábor neschopný sjednotit se a čelit jejich útoku.

Ripkova probra versus „Vítězný únor“

Od začátku roku 1948 se spor mezi komunisty a demokraty vyhrcoval. Členové národně socialistické strany však nebyli jednotní ve svém názoru na plán boje proti komunistům. Ripka patřil k těm, kteří prosazovali rázný postup a ochotu ke kompromisu, aby tak komunisty donutil k ústupkům. Komunistická strategie spočívala v neustálém odkládání řešení zásadních otázek. Národní socialisté se naopak snažili „proniknout hradbu umlčovacích pokusů“¹³² a vysvětlit své stanovisko veřejnosti. Ripka například obviňoval komunisty z pokusů o pozdržení vyšetřování o komunistické policii složek, aby tak získali čas a mohli nad nimi převzít veškerou kontrolu. V situaci, kdy se komunisté snažili odstranit z vlády všechny členy jiných politických stran Ripka přemýšlel nad taktikou, která by je mohla zadržet. „Máme krizi vyvolat sami?“¹³³ uvažoval nad nejlepším řešením. Po zvážení několika variant se rozhodl přejít do útoku.

Na schůzi členů ČSNS 16. února 1948 Ripka předložil radikální řešení: „Navrhl jsem (...), abychom v případě, že komunisté nepřistoupí na naše požadavky

131 Tamtéž, s. 349.

132 ÚSD, fond HR, Prohlášení vedení národněsocialistické strany adresované československé veřejnosti obsahující vysvětlení příčin vládní krize, únor 1948, reprodukováno v Kocian, Jiří: Československá strana národně socialistická, s. 237.

133 Ripka, Hubert: Únorová tragédie, s. 186.

ve věci bezpečnostních složek, podali (...) demisi“.¹³⁴ Tu Ripka považoval za „zcela obvyklý zjev v demokratických režimech“.¹³⁵ Pravděpodobně se inspiroval francouzským příkladem, kde byli komunisté v květnu 1947 donuceni odejít z vlády. Proto jej také můžeme považovat za „duchovního otce“ této myšlenky, ke které přistoupil až po vyčerpání všech dalších možností.¹³⁶ Podle něj měl následovat odchod komunistických ministrů z vlády a předčasné volby, ve kterých by zvítězily nekomunistické strany. Reálné rozložení sil však bylo jiné. „Svou strukturou (...) nebyly demokratické strany uzpůsobeny k jiným, než k parlamentním formám soupeření. (...) Byly z jiného světa než komunisté a jejich zbraně nebyly zbraněmi této války.“¹³⁷ Předčasné volby pro ně byly výhodné pouze v případě, že by nebyly zmanipulované komunisty.

O dva dny později Ripka navštívil prezidenta, aby mu oznámil plány své strany a aby získal Benešův souhlas. Prezident ho podle Ripkových pamětí ujistil o své podpoře: „Můžete se mnou počítat.“¹³⁸ Ripkovo svědectví však nepřesňuje, že by nemocí oslabený prezident výslovně řekl, že demisi nepřijme. Následující den přijel do Prahy sovětský velvyslanec Zorin, v čemž Ripka viděl snahu Moskvy podpořit československé komunisty. Pro něj to byl jen důvod navíc, aby vytrval ve svém úsilí, jelikož „je lepší být poražen než dovolit komunistům, aby se legálně chopili moci“.¹³⁹

V pátek 20. února 1948 podalo dvanáct ministrů demisi.¹⁴⁰ Ripkovým úkolem bylo vyrozumět sociálně-demokratické ministry a požádat je, aby se připojili. Celá akce však nebyla předem naplánována a její výsledek byl nejistý. Ripka měl sice pocit, že veřejnost je na straně demokratů, komunisté však z celé události udělali konečné měření sil. „Opravdu nikdo si nepředstavoval, že za pět dní bude Československo pod vládou komunistického režimu.“¹⁴¹

Po podání demise se veškerá pozornost soustředila na prezidenta Beneše a jeho rozhodnutí. Podle svědectví Eugèna Fauchera i Ripkova žena Noemi prezidenta ve svých dopisech žádala, aby vydržel.¹⁴² Demokraté během

134 Tamtéž, s. 188.

135 ÚSD, fond HR, inv. č. 1463, s. 242.

136 Kaplan, Karel: Pět kapitol o únoru, s. 290–291.

137 Brod, Toman: Osudný omyl Edvarda Beneše 1939–1948, s. 635.

138 Ripka, Hubert: Únorová tragédie, s. 197.

139 Tamtéž, s. 205.

140 Petr Zenkl, Hubert Ripka, Jaroslav Stránský a Prokop Drtina z ČSNS; Jan Šrámek, František Hála, Adolf Procházka et Jan Kopecký za Stranu lidovou; Štefan Kočvara, Ivan Pietor, Mikoláš Franek a Ján Lichner za Slovenskou demokratickou stranu.

141 Ripka, Hubert: Únorová tragédie, s. 207. Demokraté se navíc v Praze nez mohli na žádnou akci na podporu prezidenta republiky a odcházejících ministrů.

142 Rozovor s Eugènem Faucherem ze dne 12. března 2005. Jeho otec, generál Louis Eugène Faucher, byl v té době v Československu na vojenské misi.

víkendu zorganizovali veřejná shromáždění, aby tak veřejnosti vysvětlili důvody svého počínání a bránili se lživým nařčením komunistů. Ripka se těchto debat účastnil ve svých volebních okrscích v Hostinném a ve Vrchlabí.¹⁴³ Uvědomoval si, že komunistická verze je jediným zdrojem informací pro obyvatele venkova, proto se zde snažil vysvětlit nečestné praktiky komunistů a vyzýval své voliče k obraně ideálů T. G. Masaryka. „Večer jsem se vracel do Prahy s pocitem uklidnění a byl jsem přesvědčen, že lidé jsou pevně odhodláni postavit se komunistům na odpor“,¹⁴⁴ vyjadřoval Ripka své naděje. V hlavním městě však byla atmosféra zcela jiná: komunisté začali potírat veškeré projevy odporu ze strany obyvatelstva.

Ripka v této chvíli dále věřil, že všechno ještě není ztraceno. Z rozhovoru s Jaroslavem Stránským z 22. února je však zřejmé, že si uvědomoval vážnost situace. Stránský mu tehdy řekl: „Doufám, že si alespoň ty už neděláš iluze a že chápeš, že všechno je ztraceno.“ Ripka mu odpověděl, že si iluze skutečně nedělá, ale že zdaleka neztrácí odvalu.¹⁴⁵ Tím víc ho však znepokojovalo váhání sociálních demokratů, kteří se dosud k demisi nepřipojili. Komunisté již začali zatýkat představitele opozičních stran a postupně likvidovali svobodu slova. Národní socialisté svolali na 24. února schůzi, kde Ripka a ostatní představitelé strany vysvětlili příčiny a průběh vládní krize.¹⁴⁶ Tato schůze také byla jejich poslední.

Poslední dějství komunistického puče se odehrálo na Pražském hradě, kde prezident 25. února 1948 přijal demisi dvanácti ministrů a schválil nové složení vlády navržené Gottwaldem. „Byli jsme zdrceni. Nikdo z nás nemohl pochopit, co způsobilo tak náhlou změnu v prezidentově stanovisku.“¹⁴⁷ Ripkovo zklamání bylo o to bolestnější, že se již s prezidentem nikdy nesešel. Přijetím demise také definitivně skončila jeho politická kariéra.

Můžeme si položit otázku, kdo měl větší zodpovědnost za porážku demokratů. Ripka jakožto iniciátor demise nebo Beneš, který vydal demokratické ministry napospas svému osudu ve chvíli, kdy osud svobodného Československa závisel na jeho rozhodnutí? Rozhovor Ripky s Benešem z 18. února zůstává předmětem sporů. Ripka ve svých pamětech tvrdí, že prezident s navrhovaným postupem souhlasil a slíbil, že demisi nepřijme. Benešův tajemník Jaromír Smutný však tvrdí, že se jednalo o nedorozumění – prezident

143 Kaplan, Karel: Pět kapitol o únoru, s. 413.

144 Ripka, Hubert: Únorová tragédie, s. 222.

145 Tamtéž, s. 226.

146 ÚSD, fond HR, kart. 36, inv. č. 1463, Prohlášení vedení národněsocialistické strany.

147 Ripka, Hubert: Únorová tragédie, s. 259.

údajně nikdy nepřipustil, že by s demisí souhlasil. Jednalo se tedy o tragický omyl.¹⁴⁸

Stejně jako roku 1938 Ripka ani tentokrát nešetřil výčitkami: „*Tak já pro historii konstatuji: prezident republiky (...) odmítá přijmout odstupující ministry, mezi nimiž jsou lidé, kteří zasvětili celý svůj život podpoře jeho politiky. Tímto nevládným aktem nepřímo potvrzuje všechna obvinění vržená na nás komunistickou lůzou a také nás ohrožuje, možná i na životech.*“¹⁴⁹ Georges Ripka potvrzuje, že jeho otec z porážky demokratů vinil Beneše, jelikož se domníval, že prezident mohl nástupu komunistů zabránit.¹⁵⁰ Ripkova obvinění byla plná emocí. Můžeme v nich vidět také snahu vzdát se zodpovědnosti za průběh únorových událostí.

Při rozboru Benešovy role v procesu sovětizace Československa se však musíme vrátit k období druhé světové války a jeho tehdejší politice. Nástup komunistů byl jedním z výsledků Benešovy prosovětské politiky, ale také Ripkovy koncepce spojenectví s Moskvou jako záruky československé bezpečnosti. Pak tedy vina nebyla pouze na Benešově straně. Ostatní demokratičtí ministři zaujali k prezidentovi smířlivější postoj než Ripka, Beneš podle nich využil všech pravomocí, které mu dává ústava. Historik Toman Brod v osobě prezidenta vidí „špatného vojevůdce s ještě horšími generály a k tomu bez vojaka“.¹⁵¹

S prohrou demokratů také vyvstává otázka neshod mezi nekomunistickými stranami, které nebyly schopné postupovat společně. Neshody panovaly i ohledně přístupu sociálně demokratických ministrů: Ripka se domníval, že je budou svou demisí následovat, zatímco Jan Šrámek o tom pochyboval.¹⁵² Karel Kaplan dále zdůrazňuje, že „protikomunistické opozici chyběla politická osobnost s přirozenou a všeobecně uznávanou autoritou (...). Demokratům Ripkova typu podle něj chyběly vlastnosti nutné pro roli „tribuna lidu“.“¹⁵³

Stejně jako během mnichovské krize přičítal Ripka i tentokrát zánik československé demokracie na vrub mezinárodní situaci. Po převratu označil komunistický nástup k moci za akci řízenou z Moskvy: „V únoru 1948 šli komunisté až do konce, protože jim Moskva dala svůj pokyn.“¹⁵⁴ Přestal proto obhajovat svou tezi, podle které Stalin neměl v úmyslu podmanit si střed-

148 Kaplan, Karel: Pět kapitol o únoru, s. 302.

149 Brod, Toman: Osudný omyl Edvarda Beneše 1939–1948, s. 663.

150 Rozhovor s Georgem Ripkou ze dne 11. února 2005.

151 Brod, Toman: Osudný omyl Edvarda Beneše 1939–1948, s. 663.

152 Kaplan, Karel: Pět kapitol o únoru, s. 335.

153 Tamtéž, p. 218.

154 Ripka, Hubert: Únorová tragédie, s. 270.

ní Evropu, ta se naopak měla stát součástí obranného systému SSSR. Podle francouzského historika Bernarda Michela se Ripka musel podřítit politické situaci ve chvíli, kdy „jeho možnosti protiakce byly nulové“.¹⁵⁵ Návrh demise proto byl spíše vyjádřením nesouhlasu s komunistickými metodami než seriózním řešením vládní krize. Stejně jako po mnichovské krizi se Ripka domníval, že Československu se může vrátit jeho nezávislost pouze v případě světového konfliktu. Proto viděl v únorovém převratu událost mezinárodního významu, která byla jen předstupněm střetnutí se sovětským imperialismem.

Ripka opět na Západě

Únorový převrat Ripkovi definitivně znemožnil další působení na československé politické půdě, musel proto odstoupit ze všech svých funkcí. „*Za poměrů, jež byly včerejším politickým obratem vytvořeny, nebude již možno svobodně sloužit národním, demokratickým a socialistickým cílům.*“¹⁵⁶ Dramatické osudy Prokopa Drtiny a Jana Masaryka¹⁵⁷ jen potvrdily další vývoj země a osud, jaký čekal opozici: po psychickém nátlaku následovala fyzická likvidace. „*Masarykova smrt byla hmatatelným důkazem, že byla zavražděna další demokracie.*“¹⁵⁸ Podle Ripky se jednalo o sebevraždu, bývalý ministr zahraničí byl podle něj „*příliš citlivý a příliš čestný, než aby mohl sdílet odpovědnost za režim, který násilím uchvátí moc.*“

Jako jeden z představitelů opozice si Ripka uvědomoval, že jeho život je v nebezpečí. Proto se snažil přesvědčit komunisty, že nepomýšlí na odchod do exilu a chce dále pokračovat ve své univerzitní kariéře. 3. března 1948 mu však byl odebrán titul docent s odůvodněním, že „*se provinil proti lidové demokracii svou dezercí z vlády a podporou politiky národněsocialistické strany.*“¹⁵⁹ Na každém kroku byl doprovázen komunistickou policií, která sledovala také osoby, se kterými byl Ripka v kontaktu. Podle Eugèna Fauchera, „*toto obklíčení dobře ukazovalo, na čí straně je moc.*“¹⁶⁰ V té chvíli již Ripka připravoval svůj odchod do exilu.

155 Rozhovor autorky s Bernardem Michelem ze dne 12. května 2005.

156 ÚSD, fond HR, kart. 36, inv. č. 1462, Prohlášení „Straně československých národních socialistů“, v němž ministři vysvětlují důvody svého odchodu z veřejného a politického života ze dne 26. února 1948, citováno v Kocian, Jiří: Československá strana národně socialistická, s. 243.

157 Prokop Drtina se 28. února pokusil o sebevraždu. Jan Masaryk byl 10. března nalezen mrtve pod okny Černínského paláce.

158 Ripka, Hubert: Únorová tragédie, s. 267.

159 Tomeš, Josef: Hubert Ripka známý i neznámý. In: Ripka, Hubert: Únorová tragédie. s. 16.

160 Rozhovor s Eugènem Faucherem ze dne 12. března 2005.

Nejasnosti kolem Ripkova útěku

Existuje několik verzí Ripkova útěku do zahraničí, kvůli nedostatku pramenů však historici dodnes tápou. Nejbarvitější verzi svého útěku nabízí Ripka sám ve svých pamětech, v konfrontaci s dokumenty z Archívu ministerstva vnitra je však nutno některá fakta poopravit.

Ripka ve své knize líčí útěk takto: dne 19. března 1948 se mu podařilo přelstít agenta, který ho sledoval a vozidlem z francouzské ambasády se dostal na letiště v Rakovníku.¹⁶¹ Zde se setkal s bývalými ministry Šrámekem a Hálou. Tajný plán útěku byl zřejmě prozrazen. Kvůli špatnému počasí francouzské letadlo přiletělo se zpožděním, ministři proto museli strávit dvě noci v blízkém lese. Letadlo přiletělo právě ve chvíli, kdy se na letišti objevila skupina převlečených policistů a začala prohledávat okolí. Dokumenty Archívu ministerstva vnitra však svědčí o tom, že se jednalo opravdu pouze o skupinu brigádníků. Ripka se skryl v blízkém lese a potom utíkal až na nádraží a odtud se vlakem dostal do Plzně. Další měsíc se skrýval u přátel, než se mu podařilo znovu navázat kontakt s Francouzi. 26. dubna konečně opustil československé území. „Ve Francii jsem byl přijat (...) se srdečností a pozorností, které mi téměř daly zapomenout, že jsem v exilu.“¹⁶²

V komunistickém tisku se pak mluvilo o „hrubém narušení československé suverenity“.¹⁶³ V informačním bulletinu bylo veřejnosti oznámeno, že „pracovníci francouzské ambasády zneužili svého výsadního postavení k pokusu (...) o zorganizování útěku do zahraničí dvou bývalých ministrů [Šrámek a Hála] kompromitovaných svým protilidovým postojem“. Komunisté se dále domnívali, že oba ministři nemají „dostatečný politický vliv, aby mohli svou přítomností v zahraničí ovlivňovat vývoj v naší zemi“. O Ripkově úspěšném útěku nepadlo ani slovo. Znamená to tedy, že on vývoj v Československu ovlivnit mohl?¹⁶⁴

161 V Archivu bezpečnostních složek existuje jiná verze Ripkova útěku: „(...) Jakýsi Close v ‚British Council‘ v Praze prohlásil, že Ripka z Prahy uprchl tím způsobem, že před jeho vilu přijeli 4 Američané od zpravodajské služby převlečení do uniforem SNB a odvezli Ripku. Ripka se pak ukrýval v okolí Rakovníka, odkud měl být převezen francouzským letadlem do zahraničí.“ Francouzské vyslanectví nabídlo ještě jinou verzi: „Ripka (se) před svým útěkem skrýval na francouzském velvyslanectví v Praze, odkud byl po několika dnech dopraven holandskými auty do zahraničí. AMV, fond Hlavní správa vojenské kontrarozvědky, 302-96-1, s. 7–8.

162 Ripka, Hubert: Únorová tragédie, s. 280.

163 AMZV Paříž, Fond Europe 1944–1949, la Tchécoslovaquie, karton 62, Informations tchécoslovaques, bulletin hebdomadaire [Československé informace, týdeník], č. 167 ze 14. dubna 1948, s. 320–322.

164 Ihned po Ripkově útěku byl na něj vydán zatykač.

Útěk Ripkovy rodiny byl organizován z Francie. „*Rodiče nám řekli, že pojedeme k přátelům na čaj,*“ vzpomíná mladší syn Georges. Poté se Noemi s oběma chlapci skrývala v jednom z pražských klášterů.¹⁶⁵ Všichni členové rodiny byli v doprovodu francouzských diplomatů odděleně převezeni přes hranice s falešnými pasy. Georges byl svěřen do péče novinářky Danielle Hunebelle.¹⁶⁶ Společně jeli vlakem až do Paříže, kde na ně čekal Hubert Ripka. „*Z tragédie se stala běžná lidská komedie (...). Ministr byl dojat k slzám,*“ popsala novinářka jejich shledání.¹⁶⁷ Na základě tohoto dobrodružství pak napsala reportáž o „útěku ze země, odkud není úniku.“

*Ripkův druhý exil*¹⁶⁸

Hned po příchodu do Francie se Ripka pustil do dalšího boje za československou svobodu. Stejně jako během prvního exilového pobytu začal tento boj perem a sepsal svou verzi komunistického nástupu k moci. V knize *Le Coup de Prague. Une Révolution Préfabriquée*¹⁶⁹ jako první popsal únorové události. Mezi řádky čteme jeho apel na západní publikum a také kritiku jejich přístupu během obou československých krizí. Dnes jsou jeho paměti cenným zdrojem informací ke studiu tohoto období.

Ripka se i nadále podílel na činnosti české a slovenské emigrace. Roku 1949 se stal členem Rady svobodného Československa, která se usadila ve Washingtonu. Nepodařilo se mu však po vzoru Beneše sjednotit československý exil v rámci této organizace. V exilu Ripka opět navázal kontakt s vlivnými politiky, jakým byl např. Winston Churchill, a také s členy protikomunistické opozice v Československu. Mezi nimi můžeme citovat Miladu Horákovou,¹⁷⁰ pro které byla výměna informací s Ripkou přitěžující okolností během soudního procesu.

Na podzim roku 1949 se celá rodina přestěhovala do New Yorku, kde Ripka vyučoval na New School for Social Sciences a na dalších univerzitách.

165 V rozhovoru v únoru 2005 Georges Ripka přiznává, že se nikdy nedozvěděl, ve kterém klášteři byli ukryti.

166 Rimbaud, Christiane: *Derrière le Rideau de fer* [Za železnou oponou]. In: Danielle Hunebelle grand reporter [Danielle Hunebelle, velká reportérka]. Paris 2001, s. 7–24.

167 Tamtéž, s. 20.

168 K tomuto období je nejcennějším pramenem Ripkův fond v ÚSD.

169 Kniha vyšla roku 1949 v pařížském nakladatelství Plon. Ripka ji psal od léta 1948, jeho žena Noemi rukopis překládala do francouzštiny. Pokrývá období mezi květnem 1945 a únorem 1948. Ve chvíli vydání byla kniha prvním svědectvím o únorových událostech.

170 Kaplan, Karel: *Největší politický proces „M. Horáková a spol.“* Brno 1996, s. 88.

Na základě své osobní zkušenosti se zaměřil na dějiny nové doby zemí střední Evropy. V dalekém exilu se tak vrátil k tématu, které ho provázelo celý život - k sovětskému imperialismu. Zaměřil se také na myšlenky sjednocené Evropy, budoucnost Československa viděl v začlenění do středoevropské federace.¹⁷¹ Tyto diskuze československé emigrace pak našly konkrétní uplatnění v západní Evropě. V dalších publikacích se Ripka vrátil ke svým koncepcím zahraniční politiky, které prosazoval již za války.¹⁷² Během pobytu v exilu se také blíže seznámil s Pavlem Tigridem, se kterým se setkal již za svého pobytu v Londýně během války.

Pobyt v Spojených státech však nebyl zcela šťastným obdobím. Na konci svého života se Ripka dočkal zpochybnění své činnosti v protikomunistickém táboře. V období macarthysmu¹⁷³ byl v polovině padesátých let obviněn ze spolupráce s komunisty.¹⁷⁴ Proto se rozhodl strávit zbytek života v Londýně. Jeho žena Noemi zde mohla učit na francouzském lyceu, Hubert Ripka pokračoval ve své vědecké činnosti. Po Stalinově smrti v březnu roku 1953 začal psát své poslední významné dílo *Eastern Europe in the Post-War World*.¹⁷⁵ Vrátil se k ideálům a koncepcím, které bránil po celý život: celoevropský mír může být zajištěn pouze nezávislostí malých států střední a východní Evropy.

Hubert Ripka zemřel 7. ledna 1958 na rakovinu pankreatu ve věku 62 let.

Hubert Ripka – ojedinělý politický osud? Srovnání Huberta Ripky s Hubertem Masaříkem: úskalí československých diplomatů první republiky

Konfrontace osudů Huberta Ripky a Huberta Masaříka¹⁷⁶ ukazuje, do jaké míry diplomatická kariéra odrážela v první polovině 20. století dramatic-

171 Ripka, Hubert: *A Federation of Central Europe*. New York 1953.

172 Ripka, Hubert: *Czechoslovakia in the European problematic*. Washington 1955; *History of Czechoslovak Foreign Policy. The principles and problems of the Czechoslovak Foreign Policy*. Washington 1955.

173 Protikomunistická kampaň probíhající v padesátých letech v USA. Skončila roku 1954, když vyšlo najevo, že většina obvinění nemůže být prokázána.

174 Hubert Ripka a komunismus. In: Paleček, Pavel: *Ministr Hubert Ripka a jeho osobní archiv*, s. 109–127.

175 Vyšlo až posmrtně, roku 1961.

176 Masařík, Hubert: *V proměnách Evropy, paměti československého diplomata*. Praha 2002.

ké zvraty celé země. Masařík dospíval ve stejné době jako Ripka, rok 1918 mu umožnil nastoupit diplomatickou kariéru ve službách samostatného Československa. V meziválečném období byl vyslán jako diplomat do Bruselu a poté do Sofie. Zde navazoval kontakty s diplomaty nepřátelských zemí, díky nimž si mohl utvořit vlastní názor na politický vývoj Evropy. V době, kdy českoslovenští politici Ripkova typu naivně věřili ve spojení se západními zeměmi, si již Masařík nedělal žádné iluze o cílech německé politiky. Od roku 1936 byl přesvědčen, že druhá světová válka je nevyhnutelná. Tento názor hájil také před veřejností, čímž se dostal do konfliktu s Benešem. Masařík si díky svým zahraničním zkušenostem vytvořil potřebný nadhled, zatímco Ripka byl v té době cele v zajetí Benešovy prozápadní orientace.

Po Mnichově, kde se bezmocný Masařík dozvěděl z úst bývalých spojenců o jejich rozhodnutí ustoupit Hitlerovi, se oba rozhodovali, jakým způsobem dál nejlépe sloužit zájmům své země. Ripka zvolil exil. Masařík se chtěl také angažovat v zahraničním odboji, bylo mu však řečeno, že bude užitečnější v Československu. Zde se stal členem protektorátní vlády a snažil se sloužit zájmům své země zmírňováním německých represí. *„My jsme byli v Praze pod tlakem nacistů (...), zatímco Beneš a jeho muži byli pěkně v suchu v Londýně.“*⁴¹⁷⁷

Válečné období zásadním způsobem určilo vývoj politické kariéry Ripky a Masaříka po roce 1945. Ripka se vracel z Londýna jako vítěz, zatímco Masařík, který prošel vězením na Pankráci, byl obviněn ze zrady. Ve srovnání s Masaříkem proto Ripku čekal mnohem příznivější osud: za své úsilí byl odměněn ministerským postem v poválečné vládě.

Z dnešního pohledu se profese diplomata před rokem 1945 jeví jako velmi nevděčná práce. Masařík, který včas upozorňoval na německé záměry si za to vysloužil Benešovu nemilost, jež pak předčasně ukončila jeho kariéru. Ripka se choval jako loyální diplomat věrný prezidentově linii: vsadil na Benešovu kartu, která vyšla.

Po únoru 1948 čekal Ripku osud politických odpůrců komunistů. Ve chvíli, kdy byli představitelé demokratických stran masově zatýkáni, Ripka uprchl do exilu. Jeho úzké vztahy s Francií mu zachránily život a umožnily mu postavit se v zahraničí opět na nohy.

Edvard Beneš, Ripkův politický vzor

Jak charakterizovat Ripku vzhledem k ostatním československým demokratům, jakými byli Edvard Beneš a Jan Masaryk? Toto srovnání ukáže, do jaké

míry se Ripkova „východo-západní“ politika shodovala s tehdejší nekomunistickou politikou.

Ripka byl Benešův žák, je proto nemožné přesně určit, co měl ze své hlavy a v čem byl cítit prezidentův vliv. Podle Hughha Setona-Watsona můžeme „charakterizovat politiku a názory [Ripky a Beneše] jejich absolutní potřebou dvojité orientace na Východ a na Západ.“¹⁷⁸ Na rozdíl od Ladislava Feirabenda či Milana Hodži, kteří se netajili svou kritikou SSSR, byli Beneš s Ripkou přijatelní pro oba politické tábory. Díky tomu mohli zůstat v politice až do února 1948. Ripka následoval Beneše v této politické linii nejen proto, aby si zachoval prezidentovu přízeň. Pevně věřil, že jeho „východo-západní“ politika je jediná správná.

„Můj otec byl velký demokrat a vlastenec. Jeho vlastenectví bylo podle mě odůvodněné, byl velkým znalcem historie. Neustále pracoval, měl jistě obrovské znalosti. U nás doma bylo vždy mnoho knih o historii a o politice,“¹⁷⁹ vzpomíná na svého otce Georges Ripka. Ripka byl neuvěřitelně pracovitý člověk. Svou pílí se vypracoval na Benešova možného nástupce. Po únorovém převratu však již režim žádného demokratického prezidenta nepotřeboval.

Jan Masaryk, Ripkův politický rival

Vzhledem k názorové blízkosti Ripky s Benešem je průkaznější srovnat ministra s Janem Masarykem, který již za války zaujal k Moskvě kritičtější postoj. Ministr zahraničí odmítal slepě věřit tezím o poválečném nezávislém vývoji pod sovětskou ochranou. Za války proto pomýšlel na některé z ministrů, aby byl ušetřen domácích politických šarvátek. „Svěřil se mi, že mi nezávidí povinnost klanět se před těmi tyrany, kteří měli být našimi sousedy,“ vzpomínal později Ripka na svůj rozhovor s Janem Masarykem. Georges Ripka dále upřesňuje vztahy mezi oběma muži: „Rodiče vždycky říkali, že je škoda, že se Jan Masaryk dal na politiku. Nehodil se na to. Jako velmi citlivý člověk nebyl stavěn na to, aby čelil politickým krizím.“¹⁸⁰

V politice se Masaryk a Ripka shodovali v tom, že po skončení druhé světové války se bude muset počítat se Sovětským svazem. Ripka však do po-

177 Tamtéž, s. 349.

178 Seton Watson, Hugh: „Czechoslovakia in its European Setting. An Inaugural Lecture delivered before the University of Oxford in February 1946“, s. 17. In: Diamond, William: Czechoslovakia between East and West. Londýn 1947, s. 197.

179 Korespondence s Georgem Ripkou ze srpna 2006.

180 Týž zdroj.

slední chvíle věřil, že Stalin to s Československem myslí dobře. Jako většina demokratů si myslel, že poválečné změny v politice SSSR a KSČ budou trvalé. Ve srovnání s Masarykem se proto Ripka choval vůči komunistům jako loyální politik, ovšem pouze do července 1947.

Jan Masaryk vystupoval mnohem kritičtěji, proto ho únorový převrat nemohl překvapit tolik jako Ripku. John Foster Dulles popisuje Masarykovo politické rozpolcení následovně: „*Jako představitel Československa u OSN vždy hlasoval podle přání SSSR. Jednou se mi svěřil, že sovětské návrhy někdy tak smrděly, že když zvedal ruku k hlasování, musel si tou druhou zacpat nos.*”¹⁸¹

Ripka přežil Edvarda Beneše a Jana Masaryka o deset let. Únorovým převratem skončila jeho politická kariéra v Československu, zánik demokracie ho však fyzicky nezahubil. O to je jeho osud snad ještě dramatictější – z exilu sledoval, jak komunisté postupně ničí dědictví První republiky a poválečné demokracie, na jejichž vytváření se podílel. Jeho výhodou naopak bylo, že mohl z exilu reagovat na obvinění z prosovětského smýšlení v předúnorových letech. „*Můj otec byl naprosto znechucen těmito obviněními. Byl bezpochyby obětí důvěry, kterou měl k lidem,*” vzpomíná Georges Ripka na poslední zklamání otceva života.¹⁸²

Závěr

Období mezi roky 1938 a 1948 bylo jedním z nejtěžších v Ripkově boji za československou svobodu a demokracii. „*Jen život ve svobodě je životem. Člověk pochybuje o všem. O svobodě jsem nikdy nepochyboval,*”¹⁸³ poznamenal si Ripka krátce po příchodu do druhého exilu své životní motto. Dvakrát vložil veškeré své úsilí v boj za svobodu své země, aniž by bral ohled na důsledky pro svůj osobní život: v roce 1938 byl jeho hlavním nepřítelem nacistický režim, o deset let později režim komunistický.

Ve svém životě se Ripka dvakrát upnul k evropské velmoci, která byla podle něj s to zajistit československou bezpečnost. Nejprve se jednalo o Francii, jež mu byla svou kulturou blízká. V říjnu 1938 proto opouštěl Československo s pocitem zrady, o deset let později mu Francie zachránila život. Druhým československým spojencem měl být podle Ripky Sovětský svaz, tato aliance však měla být vyvážena prozápadní orientací země. Po roce 1945 českoslo-

181 Dulles, John Foster: War or Peace. New York 1950, s. 143.

182 Korespondence s Georgem Ripkou ze srpna 2006.

183 Tomeš, Josef: Hubert Ripka známý i neznámý. In: Ripka, Hubert, Únorová tragédie, s. 19.

venské hospodářství pod Ripkovým vedením stále více směřovalo na Západ, zatímco politicky se země obracela spíše k Východu. Uvědomoval si však, že antiruský postoj by jen uspíšil nástup komunistů k moci. Přátelskou spoluprací chtěl naopak předejít sovětskému vměšování do československé politiky. Byl tedy jedním z hlavních obránců sblížení s Moskvou, aniž by byl schopen včas odhalit její pravé úmysly. Toman Brod hodnotí Ripkův postoj ještě radikálněji: „*Jeho oslavné články a projevy o Sovětském svazu (...) [jsou] smutným vzorem českého oportunistu.*“¹⁸⁴

Ripka byl svým politickým smýšlením bezesporu socialistou, odmítal však politický a hospodářský systém vnučený Sovětským svazem. Dějiny mu však přisoudily tragickou roli, která se podobá životnímu osudu prezidenta Beneše: oba museli přihlížet k ničení demokratických ideálů, za které celý život bojovali. Únorový převrat byl o to bolestnější, že tentokrát Československo připravil o jeho svobodu vlastní lid. „*Můj otec byl zoufalý, když viděl v únoru 1948 pád své vlasti,*“ dodává Georges Ripka. Na konci svého života se navíc Ripka dostal do paradoxní situace: ve své vlasti byl považován za imperialistického podvratitele, ve Spojených státech za sovětského agenta. Jeho osud tedy prokázal, že vývoj Československa v první polovině 20. století vyžadoval neustálou „aktualizaci“ politické orientace v závislosti na mezinárodní situaci.

Ripkův dramatický osud vystihl jeho kolega Jan Stránský ve svém projevu nad Ripkovou rakví: „*V naší politické historii zůstane Ripka jedním z hlavních představitelů své generace, a s každým takovým pochováváme i jeho epochu. (...) Viděl úsvit [svobody] za svých univerzitních studií a tyto dny, plné nadějí, předešly do hrobu každého, kdo teď umírá. (...) Slovo o hojivé smrti platí o celé naší generaci, o tomto nešťastném pokolení, jemuž bylo souzeno, aby bylo účastníkem a obětí velkého účtování, jaké osud občas provádí s iluzemi, omyly a hříchy celých věků a celých kontinentů. (...) Taková generace musí někdy celá ustoupit, aby se nová mohla pokojně řadit k novým cestám. (...) Dvojnásobně smutni jsme, když odevzdáváme cizí zemi v Ripkově rakvi kus svého domova. Zato jsme hrdi vědomím, že otázka, zda se tato rakev vrátí do rodné půdy, je otázka, zda se naší vlasti vrátí svoboda.*“¹⁸⁵

HUBERT RIPKA (1895–1958) – EIN SOWJET- ODER WESTENFREUND?

Die Biographische Skizze von Journalist und Politiker Hubert Ripka (1895–1958) wurde vor allem aufgrund seiner Studien und Kommentare sowie weiterer Fachliteratur bearbeitet. Die

184 Brod, Toman: Osudný omyl Edvarda Beneše 1939–1948, s. 67.

185 Pejskar, Jožka: Poslední pocta I. Curych 1982, s. 77.

Verfasserin versucht in mehreren Unterkapiteln die journalistische und politische Karriere Ripkas von Anfang an, über seinen Eintritt in die Politik bis zu seinem tragischen Ende zu beobachten. Neben der offiziellen Karriere eines Journalisten, Diplomaten, als Teilnehmer am Widerstand und als einer der höchsten tschechoslowakischen Politiker (während der Jahre 1940–1941 Staatssekretär, 1941–1945 Staatsminister im Außenministerium, 1945–1948 Minister für Außenhandel, Mitglied des Parlaments, etc.) werden auch die politischen Ideen und Konzepte analysiert, sowie seine diplomatische Aktivitäten, Vorträge und sein öffentliches Verhalten.

HUBERT RIPKA (1895–1958) – A „SOVIETOPHILE“ OR A „WESTOPHILE“?

This article provides a biographical study of the journalist and politician Hubert Ripka (1895–1958). The author discusses, in separate sections of the paper, Ripka's official career as a journalist, a diplomat, and a foreign correspondent. The article also provides a discussion of Ripka's political views and concepts.

Osídlovací úřad a Fond národní obnovy v Praze. Umístění, personální obsazení a organizační struktura centrály a oblastních úřadoven v letech 1945–1951¹

/ Karel Řebáček /

I. Vznik a hlavní úkoly OsÚ a FNO

Po skončení druhé světové války patřila mezi hlavní úkoly, které si vytýčila poválečná československá politická reprezentace, náprava materiálních křivd, spáchaných na českém a slovenském lidu okupanty a jejich přísluhovači, a potrestání Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů za jejich podíl na rozbití Československa, okupaci části jeho pohraničních oblastí v letech 1938–1945 a nesvobodě zbytku českých zemí v letech 1939–1945. Ruku v ruce s tím byl na základě souhlasu vítězných velmocí na konferenci v Postupimi zahájen proces vysídlení obyvatelstva německé národnosti, žijícího v Československu, a souběžně s ním i proces znovuosídlení povětšinou pohraničních oblastí, dříve obydlených převážně tímto obyvatelstvem. Všechny výše zmíněné aktivity byly navzájem provázané a souvisely jedna s druhou: obyva-

1 Předkládaná práce vznikla na základě studia archiválií, nacházejících se v péči Národního archivu (NA). Kromě již zinventarizovaných archiválií z činnosti ústředních institucí státní správy (Úřad předsednictva vlády, Ministerstvo vnitra, Ministerstvo financí, Fond národní obnovy) se opírá především o výzkum dosud nezpracované části archivního fondu Fond národní obnovy Praha, který je do péče NA přebírán (tento proces stále probíhá) ze spisoven ministerstva financí (MF). Jelikož nejsou takto převzaté dokumenty inventarizovány a neexistuje ani standardní označení ukládacích jednotek, bylo pro potřebu citací těchto archiválií použito původní ukládací schéma s průběžným označením kartonů. Označení kartonů v poznámkách k textu tedy není klasickým číslováním ukládacích jednotek jako v případě inventarizovaných fondů, ale jedná se o prozatímní ukládací číslování, které umožňuje alespoň základní orientaci ve zmíněné části fondu. Autor v této souvislosti považuje za potřebné poděkovat vedoucí 4. oddělení NA PhDr. Aleně Noskové a archiváři téhož oddělení PhDr. Františku Štverákovu za jejich odbornou pomoc a ochotu při zpřístupňování výše uvedených archiválií.

telstvo německé národnosti bylo zbaveno převážné většiny svého majetku, který následně posloužil k sanaci válkou a okupační poškozeného národního hospodářství a ke znovuoobnovení československé měny. Jeho část byla využita rovněž k materiálnímu zajištění osídlenců české, slovenské či jiné slovenské národnosti, takže konfiskovaný majetek posloužil i jako významný motivační prvek osídlovacího procesu a stal se jedním z nástrojů osídlovací politiky poválečných československých vlád.

Legislativní základnou k naplnění těchto cílů byly dekrety prezidenta republiky Edvarda Beneše. V majetkoprávní oblasti se jednalo zejména o dekret č. 5/1945 Sb., na jehož základě byly prohlášeny za neplatné všechny majetkové převody a veškerá majetkoprávní jednání, uzavřená pod tlakem okupace nebo národní, rasové či politické perzekuce (vzhledem k poměrům v pomnichovském Československu bylo toto období z legislativního hlediska vymezeno již 29. zářím 1938), a majetek všech státně nespolehlivých osob na území Československé republiky byl dán pod národní správu. Za osoby státně nespolehlivé se považovaly „osoby německé a maďarské národnosti a osoby, které vyvíjely činnost, směřující proti státní svrchovanosti, samostatnosti, celistvosti, demokraticko-republikánské státní formě, bezpečnosti a obraně Československé republiky, které k takové činnosti podněcovaly nebo jiné osoby svěsti hleděly a záměrně podporovaly jakýmkoliv způsobem německé a maďarské okupanty”.²

Za státně nespolehlivé právnické osoby byly pokládány ty, jejichž správa úmyslně a záměrně sloužila německému nebo maďarskému vedení války nebo fašistickým a nacistickým účelům. Za osoby německé nebo maďarské národnosti byly považovány ty, které se při kterémkoliv sčítání lidu po roce 1929 přihlásily k německé nebo maďarské národnosti nebo se staly členy národních skupin, útvarů nebo politických stran, sdružujících osoby německé nebo maďarské národnosti. Dekretem č. 5/1945 Sb. byla tedy zneplatněna veškerá majetkoprávní jednání, k nimž došlo v letech 1938–1945 na základě nátlaku či jiného nesvobodného jednání jednoho z jejich účastníků, a vlastníkům majetku označeného jako „nepřátelský“ bylo zabráněno v jeho využívání, správě a manipulaci s ním.

To byl však pouze první krok v tomto náročném majetkoprávním procesu. Byť již nemohli s majetkem disponovat, stále byli původní majitelé jeho právoplatnými knihovními vlastníky. To se částečně změnilo již dekretem č. 12/1945 Sb., kterým byl konfiskován zemědělský majetek Němců, Maďa-

2 Dekret presidenta republiky č. 5/1945 Sb. z 19. 5. 1945, o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů, § 4.

rů, zrádců a kolaborantů a na jehož základě byl právně zahájen program znovuosídlení všech oblastí Československé republiky slovanským obyvatelstvem.³ Hlavním řídicím orgánem procesu vnitřního osídlení převážně pohraničních oblastí bylo ministerstvo vnitra a Ústřední komise pro vnitřní osídlení, která byla ministrovým poradním orgánem s tím, že ministr vnitra byl formálně předsedou komise.⁴ K zabezpečení a řízení celého procesu byly dekretem prezidenta republiky č. 27/1945 Sb. zřízeny osidlovací úřady (OsÚ) se sídly v Praze pro území Čech a Moravy a v Bratislavě pro území Slovenska, které byly samostatnými úřady podřízenými ministerstvu vnitra, z jehož rozpočtu byly hrazeny jejich osobní a věcné náklady.⁵ Zemský národní výbor (ZNV) v Brně sice požadoval vytvoření samostatného ústavu pro přesídlení pro Moravu a Slezsko se sídlem v Brně, ale tento požadavek byl s odvoláním na výše zmíněný dekret zamítnut.⁶ Správou a přidělováním zemědělského majetku, konfiskovaného podle dekretu č. 12/1945 Sb., byl pověřen Národní pozemkový fond (NPF) při ministerstvu zemědělství, který ho spravoval až do rozhodnutí o přidělu.⁷

Dalším významným posunem bylo vydání dekretu č. 108/1945 Sb., který stanovil právní rámec pro konfiskaci ostatního nepřátelského majetku, jeho správu a následné přidělování spolehlivému a bezúhonnému českému, slovenskému a jinému slovanskému obyvatelstvu.⁸ Tento dekret dal právní základ ke konfiskaci veškerého movitého a nemovitého majetku, který byl

- 3 Dekret prezidenta republiky č. 12/1945 Sb. z 21. 6. 1945, o konfiskaci a urychleném rozdělení zemědělského majetku Němců, Maďarů, jakož i zrádců a nepřátel českého a slovenského národa.
- 4 Blíže k náplni činnosti Ústřední komise pro vnitřní osídlení viz Čapka, František – Slezák, Lubomír – Vaculík, Jaroslav: Nové osídlení pohraničí českých zemí po druhé světové válce. Brno 2005, s. 95–96.
- 5 Dekret prezidenta republiky č. 27/1945 Sb. ze 17. 7. 1945, o jednotném řízení vnitřního osídlení. Původně se měla tato instituce nazývat Státní osidlovací úřad (SOÚ) a měla podléhat přímo ministerské radě, v jejím pětičlenném vedení (ředitelství, předsednictvo) měli být zástupci všech čtyř politických stran zastoupených v Národní frontě (NF) a Ústřední rady odborů (ÚRO). Úřad měl mít šest sekcí (1. Informace a propagace, 2. Statistika a plán osídlení, 3. Přesídlování Čechů, 4. Odsun Němců z republiky, 5. Právní oddělení, 6. Kontrola), jednotlivá ministerstva měla jmenovat své zplnomocněnce pro styk se SOÚ a ředitelství mělo pro každou řešenou otázku svolávat meziministerskou poradu (srov. NA, Osidlovací komise při ÚV KSČ, arch. jedn. 315, návrh Státního osidlovacího úřadu [1945]).
- 6 NA, Ministerstvo vnitra–nová registratura (MV-NR), kart. 296, sign. A 1321, dopis ZNV v Brně ministerstvu vnitra v Praze z 12. 7. 1945.
- 7 Dekret prezidenta republiky č. 28/1945 Sb. z 20. 7. 1945, o osídlení zemědělské půdy Němců, Maďarů a jiných nepřátel státu českými, slovenskými a jinými slovanskými zemědělci.
- 8 Dekret prezidenta republiky č. 108/1945 Sb. z 25. 10. 1945, o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy.

ke dni faktického ukončení okupace ve vlastnictví Německé říše, Království maďarského, právnických a fyzických osob německé a maďarské národnosti a v neposlední řadě i fyzických osob jiné národnosti, které vyvíjely činnost směřující proti státní svrchovanosti, samostatnosti, celistvosti, demokraticko-republikánské státní formě a bezpečnosti a obraně Československé republiky. Výjimku z výše vymezeného okruhu osob, jejichž majetek podléhal konfiskaci, tvořily fyzické osoby německé nebo maďarské národnosti, které prokázaly, že zůstaly věrný Československé republice, nikdy se neprovinily proti národům českému a slovenskému a buď se činně účastnily boje za její osvobození, nebo trpěly pod nacistickým nebo fašistickým terorem.⁹

K zabezpečení úkolů souvisejících s dočasnou správou konfiskovaného majetku a jeho přiděly českým, slovenským a ostatním slovanským fyzickým a právnickým osobám byl na základě ustanovení tohoto dekretu zřízen při každém OsÚ fond národní obnovy (FNO). Na základě vládního nařízení č. 45/1946 Sb., kterým byl vydán statut a jednací řád FNO, byl FNO sice samostatnou právní osobou, ale zároveň byl podřízen OsÚ, při němž byl zřízen. Jeho předsedu jmenovala vláda na návrh ministra vnitra po slyšení předsedy OsÚ, místopředsedu FNO jmenovala vláda na návrh předsedy FNO a rovněž po slyšení předsedy OsÚ.¹⁰ Činnost obou institucí usměrňovala rada, která se skládala z předsedů OsÚ a FNO a jejich náměstků (resp. místopředsedů), usnášela se nadpoloviční většinou a určovala všeobecný věcný a časový pracovní program obou úřadů. První schůze rady se uskutečnila 4. prosince 1945 a jejím sekretářem (zapisovatelem) byl jmenován JUDr. Eduard Tomáš. Na 5. schůzi rady 15. ledna 1946 bylo zřízeno prezidium rady v čele s JUDr. Janem Pliczkou, které mělo především garantovat jednotnou linii práce OsÚ a FNO.¹¹ Jednotnost přístupu obou úřadů k celému procesu osídlování byla klíčovým požadavkem poválečné politické reprezentace a „nejuzší symbiosa obou institucí“ byla programově prosazována právě radou OsÚ a FNO.¹² Společná proto byla nejen personální politika obou úřadů, ale rovněž legislativní a normativní záležitosti celého procesu osídlování a propagační i informační aktivity.

9 Dekret presidenta republiky č. 108/1945 Sb. z 25. 10. 1945, o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy, § 1, odst. 1.

10 Vládní nařízení č. 45/1946 Sb. z 1. 3. 1946, kterým se vydává statut a jednací řád Fondu národní obnovy.

11 NA, Fond národní obnovy (FNO) Praha, inventarizovaná část, kart. 14 a, zápisy ze schůzí rady OsÚ a FNO v Praze (4. 12. 1945, 15. 1. 1946).

12 Tamtéž, inventarizovaná část, kart. 14 a, zásady spolupráce Osídlovacího úřadu a Fondu národní obnovy, s. d., s. 1.

Praktická realizace zákonem stanovených úkolů byla u OsÚ a FNO přenesena do jednotlivých oblastí, kde byly zřízeny samostatné oblastní osídlovací úřadovny a oblastní pobočky FNO, v průběhu roku 1946 docházelo k optimalizaci jejich počtu i umístění a na podzim 1946 byly sloučeny a vytvořeny oblastní úřadovny OsÚ a FNO. Tyto oblastní úřadovny existovaly prakticky beze změny až do roku 1948, kdy došlo v souvislosti se znovuoobnověním krajského zřízení k restrikci jejich počtu a územní reorganizaci jejich obvodů, které byly přizpůsobeny obvodům nově vznikajících krajů. V této podobě pak fungovaly až do poloviny března 1950, kdy v souvislosti se zánikem OsÚ v Praze ukončily činnost a jejich agenda byla převedena částečně na FNO v Praze, částečně na národní výbory všech stupňů, zejména na krajské národní výbory (KNV), v rámci jejichž finančních referátů vznikly tzv. fondovní skupiny.

Hlavním úkolem OsÚ bylo především řízení a koordinace procesu vnitřního osídlení Československa, zejména pak jeho pohraničních oblastí, kde bylo nutno po vysídlení většiny obyvatelstva německé národnosti a úbytku pracovních sil německé národnosti osídlením doplnit počet obyvatel na stav odpovídající hospodářským potřebám státu a možnostem těchto oblastí. Dalším významným úkolem OsÚ bylo spolupodílet se na reorganizaci veřejného, hospodářského, sociálního a kulturního života ve všech jeho oborech s ohledem na provádění osídlení. V rámci realizace tohoto procesu měl OsÚ především posoudit přínos „nepřátelského“ majetku pro osídlované oblasti a národní hospodářství jako celek a vhodným způsobem usměrňovat rozhodování o jeho dalších osudech (začleňování, přidělování, likvidaci).¹³

Praktická realizace těchto záměrů ležela na FNO, které měly především učinit potřebná opatření ke zjištění, zajištění, převzetí, úschově, udržování a správě tohoto majetku, sepsat a vypořádat závazky k němu náležející, provést jeho odevzdání podle rámcových plánů a konečných rozhodnutí o přidělu, zprostředkovat přidělcům potřebné úvěry¹⁴ a jejichž úkolem bylo rovněž po vypořádání všech závazků odvést podle zákona č. 141/1947 Sb. čisté výtěžky Likvidačnímu fondu měnovému k vytvoření pevného základu pro obnovení a posílení československé měny, vážně podlomené pohledávkami

13 NA, MV-tajné, kart. 196, materiál pro exposé ministra vnitra ve schůzi Národního shromáždění (NS), dne 9. 3. 1950, s. 1–2; Řeháček, Karel: „Nepřátelský“ živnostenský a průmyslový majetek po 1945. Příspěvek k jeho osudům. *Hospodářské dějiny* 24, 2009, s. 175–217.

14 NA, FNO Praha, inventarizovaná část, kart. 2, dokument Důvěrná zpráva o činnosti OsÚ a FNO v Praze z 1. 10. 1948, s. 1.

za Německem, a jako odškodnění za hospodářské škody způsobené válkou a okupací.¹⁵

Do většiny „nepřátelského“ majetku, který představoval asi čtvrtinu až třetinu veškerého národního jmění, byla v důsledku poválečných legislativních změn zavedena národní správa a došlo k jeho konfiskaci ve prospěch československého státu. Úkolem FNO byla především organizace a provádění zpeněžení tohoto majetku, který se nacházel v domácnostech nebo ve skladištích, a přidělování konfiskovaných živností, rodinných domků, činžovních domů, pozemků a nakonec i velkých podniků a majetkových podstat všeho druhu.¹⁶ Před zahájením převádění majetkových podstat do vlastnictví nabyvatelů musela být ve většině případů provedena revize podniku i dosavadního hospodaření národního správce. Při přidělovém řízení byl každý jednotlivý objekt oceněn, bylo provedeno rozdělení závazků na ty, které převezme přídělce, a na ty, které převezme FNO k budoucímu vypořádání, a muselo být provedeno vyúčtování s dosavadním národním správcem. Po provedeném přidělovém řízení byla přidělová cena každého jednotlivého objektu účetně zachycena, její splácení sledováno, nedochvilní dlužníci upomínáni a nemovitě objekty musely být zaknihovány.¹⁷

Jednalo se o kvalitativně i kvantitativně nesmírně složitý a v dosavadní administrativní praxi zcela nezvyklý proces: mělo dojít k rozdělení souprav bytového zařízení, rodinných domků a větších vilových a činžovních domů, drobných živnostenských podniků, středních a velkých průmyslových závodů, vedle toho se FNO musel vypořádat co nejrychleji s likvidací těch průmyslových závodů, jejichž provoz byl zastaven a jejichž zařízení bylo v zájmu dvouletého plánu a industrializace Slovenska a hospodářsky zanedbaných krajů nezbytně zapotřebí k doplnění strojového parku podniků československého průmyslu. Velmi náročná byla také likvidace několika desítek tisíc drobných živnostenských podniků, které byly z hlediska osídlení pohraničních oblastí a národního hospodářství jako celku přebytečné. Kromě toho bylo také třeba zvláštním způsobem rozdělit cennější konfiskované movitosti (např. hudební nástroje, zařízení lékařských, zubolékařských a veterinárních ordinací, koberce, kožichy, drahocenný nábytek, umělecké předměty, broušené sklo, starožitný porcelán, motorová vozidla, předměty ze zlata,

15 Zákon č. 141/1947 Sb. z 2. 7. 1947, o Likvidačním fondu měnovém.

16 NA, FNO Praha, neinventarizovaná část, prozatímní kart. 2365, dopis OsÚ a FNO v Praze ministru vnitra ČSR z 25. 2. 1947, s. 1.

17 Blíže viz Řeháček, K.: „Nepřátelský majetek“ a jeho osudy po roce 1945 s přihlédnutím k situaci v Plzeňském kraji. In: Historická dílna 2. Plzeň 2009 (v tisku).

drahých kovů a drahokamů, poštovní známky a různé sbírky či knihy), které nebyly prodávány v rámci univerzálních prodejových akcí jako ostatní movitosti, ale byly přidělovány především právníckým osobám (např. nemocnicím, okresním národním pojišťovnám, školám, muzeím, knihovnám, galeriím, úřadům).

OsÚ a FNO vypracovaly po dohodě s příslušnými rezortními ministerstvy a Hospodářskou radou (HR) a po konzultacích s jednotlivými hospodářskými svazy rámcové plány, které stanovily, jaký bude další osud konfiskovaného majetku, zejména rodinných domků a malých, středních a velkých živnostenských a průmyslových podniků. Následně bylo ve spolupráci s národními výbory všech stupňů zorganizováno několik přidělových akcí - přiděly mobilii (movitého majetku), přiděly rodinných domků a přiděly živnostenských podniků, po únoru 1948 se rovněž plně rozběhl proces začleňování konfiskovaného živnostenského a průmyslového majetku do tzv. vyššího hospodářského sektoru a znamenal fakticky pokračování znárodnovacích akcí z roku 1945. Značná část konfiskovaného majetku se přidělovala prostřednictvím rámcových plánů, kdy o přidělení předem stanoveného majetku rozhodovala přidělová komise, jejíž rozhodnutí schvaloval příslušný vyšší orgán. Vzhledem k časové i věcné náročnosti takto prováděného přidělového procesu bylo rozhodnuto, že část konfiskovaného majetku bude možno přidělovat tzv. zkráceným přidělovým řízením. V únoru 1947 byl proto přijat zákon č. 31/1947 Sb., který umožnil přiděly malých a středních majetkových podstat za úhradu do vlastnictví oprávněných uchazečů zkráceným přidělovým řízením, pokud již nebyly převedeny způsobem upraveným rámcovými plány.¹⁸ Tím byl přidělový proces značně zjednodušen a podstatně urychlen a zkrácen.

Řešení úkolů OsÚ a FNO totiž provázela od počátku celá řada problémů. Politické střety v radě OsÚ a FNO a princip rozhodování tohoto orgánu prakticky paralyzovaly činnost obou těchto velmi úzce provázaných institucí, což se až do února 1948 projevovalo v každodenním fungování či spíše nefungování obou úřadů. Dalším problémem obou institucí byl fakt, že vznikly jako naprosto nové úřady tzv. na zelené louce, z čehož plynuly rozličné věcné a personální potíže, které musely OsÚ a FNO po celou dobu jejich existence permanentně řešit, souběžně s tím však zároveň pracovaly na řešení všech úkolů, kvůli kterým byly zřízeny. FNO vznikl navíc poměrně pozdě, takže

18 Zákon č. 31/1947 Sb. ze 14. 2. 1947, o některých zásadách při rozdělování nepřátelského majetku, konfiskovaného podle dekretu presidenta republiky ze dne 25. října 1945, č. 108, o konfiskaci nepřátelského majetku a Fondech národní obnovy.

v době jeho vzniku byla již část majetku, který spadal do jeho správy, odcizena, rozvlečena či zničena, čemuž nemohl FNO nijak zabránit. K těmto případům ztrát národního majetku nedocházelo jen v bezprostředně poválečném období a v době, kdy přes československé území ustupovala německá armáda, ale snahy části osídlenců pohraničních oblastí obohatit se tímto majetkem přetrvávaly i relativně dlouho po skončení války.

II. Umístění centrály a prostorové potíže OsÚ a FNO

Jedním ze základních problémů, které významně negativně ovlivňovaly činnost a výsledky práce OsÚ a FNO v Praze, bylo neuspokojivé zázemí pro činnost úřadů. OsÚ a FNO sice vznikly na základě dekretů prezidenta republiky již v létě, resp. na podzim roku 1945 (FNO oficiálně zahájil činnost 1. ledna 1946), kvůli nedostatku vhodných kancelářských prostor však mohly prakticky zahájit činnost až mnohem déle, částečně koncem roku 1945, naplno na jaře 1946.

Úřady sídlily zpočátku v místnostech ministerstva vnitra v Ústavu šlechtičen na Hradčanech (Jiřská 2), kde se však tísnilo 100 zaměstnanců OsÚ ve 25 místnostech. FNO neměl vůbec žádné vlastní prostory a jeho předseda, místopředseda a vedoucí úřadu museli pracovat společně v jediné kancelářské místnosti. Předseda OsÚ v Praze Miroslav Kreysa ve snaze řešit tuto katastrofální prostorovou situaci požádal 10. prosince 1945 technickou službu ministerstva dopravy v Praze o přidělení samostatné budovy pro OsÚ a FNO. V žádosti napsal, že aktivace FNO je nemožná, že není možné přibírat nové úředníky, neboť není kam je posadit, a přitom zdůraznil obsáhlost, důležitost a naléhavost úkolů OsÚ a FNO, jejichž řešení nebylo možné s ohledem na obrovské hospodářské ztráty dále odkládat. V žádosti k tomu mj. napsal: „Stačí uvést, že v důsledku nemožnosti zahájení činnosti Fondu uniká státní pokladně měsíčně průměrně 200 až 250 milionů Kčs. Nezbytná potřeba pro zahájení plného provozu Osídlovacího úřadu a Fondu národní obnovy jest nejméně 120 místností a nyní jich je k dispozici 25.“¹⁹ Na základě soustavného tlaku vedení OsÚ a FNO byly oběma úřadům postupně přidělovány různé budovy po celé Praze, většina z nich však nebyla vyhovujících: přidělená budova na Masarykově náměstí č. 80 (kavárna Lumír) byla prakticky neupotřebitelná, jelikož v ní byla ubytována Rudá armáda, jejíž odchod neuměl nikdo přesně stanovit, kromě toho

19 NA, FNO Praha, neinventarizovaná část, prozatímní kart. 2256 II, dopis OsÚ v Praze ministerstvu dopravy v Praze z 10. 12. 1945.

bylo po jejím odchodu zapotřebí provést za značných nákladů rekonstrukci vnitřních prostor, budovy ve Washingtonově ulici č. 5 a 7 by sice potřebám OsÚ a FNO celkem vyhovovaly, ale byly již obsazeny jinými subjekty.

Situace se zlepšila teprve na jaře 1946, kdy OsÚ a FNO získaly po Zeměměřičském úřadu prostory v pražském Veletržním paláci. I když se jednalo znovu pouze o provizorní a krátkodobé řešení, nastalo v období od ledna do března 1946 velké stěhování a OsÚ a část FNO se tam postupně přemístily. Prostorové problémy úřadů však tímto řešením nezmizely: do Veletržního paláce se jednak nevešly oba úřady celé, takže jejich části musely být i nadále roztroušeny v dalších budovách po celé Praze, jednak měly s vedením Veletržního paláce podepsanou nájemní smlouvu pouze do 31. července 1946. Předseda FNO Karel Moudrý si na toto neúnosné provizorium stěžoval již v březnu 1946 ministru vnitra, který jeho stížnost přednesl v rozpočtovém výboru Prozatímního Národního shromáždění (PNS) 2. března 1946. K. Moudrý ve své stížnosti argumentoval slovy: „*Fond zahájil v těchto dnech svou činnost již na třetím místě, a to v místnostech Veletržního paláce, které však musí opustit v několika měsících, nemaje dosud zajištěno trvalé, alespoň poněkud dostačující umístění.*“²⁰

V důsledku této a řady podobných stížností představitelů OsÚ a FNO bylo oběma úřadům slíbeno, že pro ně bude do konce července 1946 nalezeno definitivní prostorové řešení. Tím mělo být jejich umístění ve dvou právě dokončovaných úředních budovách na Invalidovně v Praze-Karlíně. Vzhledem k tomu, že k uvedenému termínu nebyla dokončena ani jedna z nich, se OsÚ a FNO dostaly v létě 1946 opět do velmi složité situace: ředitelství Veletržního paláce jim s poukazem na nutnost připravovat podzemní veletrhy odmítlo prodloužit nájemní smlouvu, a dokonce pohrozilo, že 31. července 1946 budou vypnuty telefony, elektřina, výtahy atd. Centrála OsÚ a FNO proto požádala vládu, aby přijala usnesení o prodloužení nájemní smlouvy ve Veletržním paláci alespoň do 15. srpna 1946 a aby učinila veškerá opatření vedoucí k urychlenému dokončení objektů na Invalidovně.²¹

Vláda skutečně na žádosti OsÚ a FNO zareagovala a po „*nesmírně obtížných a s tolika nezdary spojených jednáních*“²² o umístění obou úřadů se nakonec koncem léta 1946 mohla do pavilonu A na Invalidovně přestěhovat alespoň část oddělení OsÚ a FNO, což ohlásil 27. srpna 1946 předseda OsÚ v Praze M. Kreysa přednostovi kabinetu ministra vnitra Václava Noska Gríšovi Spurné-

20 Tamtéž, návrh předsedy FNO v Praze pro exposé ministra vnitra v rozpočtovém výboru PNS z 2. 3. 1946.

21 Tamtéž, dopis OsÚ a FNO v Praze ministerstvu vnitra v Praze z 11. 7. 1946.

22 Tamtéž, dopis OsÚ a FNO v Praze předsednictvu vlády v Praze z 1. 11. 1946, s. 1.

mu. Druhý pavilon se v té době teprve dostavoval, takže byl celý úřad slovy Kreysy „značně stísněn“.²³ Části úřadů byly i nadále umístěny na několika místech v Praze (např. v Kolkovně, Karmelitské a Samcově ulici), takže úřední styk mezi jednotlivými pracovišti OsÚ a FNO v Praze byl velice znesnadněn, někdy dokonce i znemožněn. K tomuto chaosu přispívala i provizorní telefonní instalace na Invalidovně, takže i telefonní spojení bylo „naprosto nedokonalým provisoriem“, které bylo nespolehlivé a často selhávalo.²⁴

Podle slibů měly OsÚ a FNO obsadit i celý úřední pavilon B a celkově získat 450 kancelářských místností pro zhruba 1 150 zaměstnanců, což by v té době oběma úřadům postačovalo. O část pavilonu B však projevil zájem Zeměměřičský úřad, takže problém s nedostatkem prostor byl znovu na pořadu dne. Centrála OsÚ a FNO proto opět požádala vládu, aby přijala usnesení o ponechání obou pavilonů v péči OsÚ a FNO s tím, že Zeměměřičský úřad měl získat část jiných uvolněných prostor po OsÚ a FNO.²⁵ Výsledkem jednání byla skutečnost, že OsÚ a FNO získaly většinu požadovaných kancelářských prostor a na pražskou Invalidovnu se mohly nastěhovat v zásadě všechny důležité odbory, mimo Karlín zůstalo pouze oddělení V/4 (vyšetřovací), které sídlilo i nadále v Letenské ulici č. 5, tzv. průmyslové referáty ze VI. odboru zůstaly na Švehlově nábřeží č. 6 a Úřadovna pro stavební materiál v Italské ulici č. 19. Tento stav pak víceméně trval až do definitivního zániku OsÚ a FNO v Praze, s postupnou likvidací jednotlivých částí OsÚ a FNO docházelo i k opouštění příslušných kancelářských prostor a k jejich předávání jiným subjektům.

III. Personální obsazení centrály OsÚ a FNO v Praze

Druhým negativním aspektem, kterým byla rovněž výrazně poznamenána činnost OsÚ a FNO, byl nedostatek odborně zdatných, odpovědných a po všech stránkách spolehlivých pracovních sil. Vedení obou úřadů bylo jmenováno poměrně bez problémů, mnohem horší to ovšem bylo s odbornými úřednickými silami jednotlivých odborů, oddělení a referátů.

23 NA, MV-Noskův archiv, kart. 122, dopis předsedy OsÚ v Praze přednostovi kabinetu ministra vnitra G. Spurnému z 27. 8. 1946.

24 NA, FNO Praha, neinventarizovaná část, prozatímní kart. 2256 II, dopis OsÚ a FNO v Praze předsednictvu vlády v Praze z 1. 11. 1946, s. 1.

25 Tamtéž, s. 3.

Vedení úřadů tvořili předsedové OsÚ a FNO, náměstek předsedy OsÚ a místopředseda FNO, významnou roli hrála také funkce vedoucích úředníků (později společného pro OsÚ a FNO). Na základě dohod mezi politickými stranami soustředěnými v Národní frontě (NF) byla zajištěna jejich parita ve vedení obou úřadů. ZNV v Praze navrhl 3. srpna 1945 na místo předsedy OsÚ svého člena a bývalého vedoucího osidlovacího referátu ZNV Miroslava Kreysu, který byl 18. září 1945 na doporučení ministra vnitra jmenován prezidentem republiky E. Benešem do funkce.²⁶ Jeho náměstkem byl jmenován na návrh Ústředního sekretariátu Československé sociální demokracie v Praze na zasedání vlády 4. října 1945 sociální demokrat Martin Rais.²⁷

V čele FNO stál dlouholetý významný pražský národně socialistický politik JUDr. Karel Moudrý, místopředsedou FNO byl jmenován brněnský advokát, lidovec JUDr. Ondřej Horáček.²⁸ Personální obsazení vedení FNO mělo být původně poněkud odlišné, protože ZNV v Brně se na své schůzi 10. října 1945 rozhodl předložit ministru vnitra návrh, aby byl O. Horáček jmenován předsedou FNO s tím, že místopředsedou FNO by se stal národní socialista JUDr. Ing. Rudolf Spazier z Brna,²⁹ konečné rozhodnutí ústředních orgánů však bylo jiné a po slyšení předsedy OsÚ v Praze navrhl ministr vnitra 20. listopadu 1945 vládě, aby byl předsedou FNO v Praze jmenován K. Moudrý a místopředsedou O. Horáček.³⁰ Oba dva byli do svých funkcí jmenování rozhodnutím 7. schůze vlády 27. listopadu 1945.³¹

- 26 NA, MV-NR, dodatky (1936–1953), kart. 12 137, sign. P 1476/1, jmenovací dekret z 18. 9. 1945. M. Kreysa se narodil 30. 6. 1915 v Plzni, absolvoval tamní reálné gymnázium (maturoval 1. 6. 1934), začal v Praze studovat práva a do zavření českých vysokých škol stihl složit tři státní zkoušky a dvě rigoróza. Po zavření vysokých škol působil jako kandidát notářství, tajemník ÚRO a koncem okupace žil v ilegalitě. Stal se členem Národní rady a poté od května 1945 členem ZNV v Praze.
- 27 Tamtéž. M. Rais se narodil 18. 7. 1900 v Bolevci u Plzně, absolvoval plzeňskou obchodní akademii (závěrečnou zkoušku složil v roce 1918), v letech 1919–1924 pracoval jako bankovní úředník v Plzni, od roku 1924 v Zemské bance v Praze. Dne 9. 1. 1942 byl zatčen a až do konce války vězněn v nacistických věznicích a koncentračních táborech (Pankrác, Budyšín, Erfurt).
- 28 Čapka, F.: Několik poznámek k otázce nezemědělského osídlování pohraničí českých zemí po druhé světové válce. In: Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody. Sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války, Praha 2005, s. 206. O. Horáček byl lidoveckým místopředsedou Národního výboru zemského hlavního města Brna.
- 29 NA, Úřad předsednictva vláda (ÚPV)-běžná spisovna, kart. 322, inv. č. 428, dopis ZNV v Brně ministerstvu vnitra v Praze z 11. 10. 1945.
- 30 Tamtéž, informační zpráva pro předsedu vlády, s. d. Podle návrhu na jmenování se JUDr. K. Moudrý narodil 20. 10. 1881 v Červené Řečici (o. Pelhřimov), vystudoval filozofickou a právnickou fakultu na pražské univerzitě a v letech 1905–1918 působil jako státní profesor, nejprve v Plzni, naposled na české průmyslové škole v Praze I v ulici Karolíny Světlé. V době

Vedoucím úředníkem OsÚ v Praze byl 4. října 1945 jmenován ministerský rada ministerstva vnitra JUDr. Karel Ludwig, jeho zástupcem vrchní finanční rada JUDr. Jaroslav Profous. Ke změně na postu vedoucího úředníka došlo 15. prosince 1947, kdy jím byl jmenován JUDr. Viktor Knapp.³² Jinak bylo vedení OsÚ a FNO v Praze personálně velice stabilní a ve výše uvedeném složení vydrželo až do února 1948, kdy byla jeho část (K. Moudrý a O. Horáček) vyměněna, resp. nahrazena představiteli OsÚ. Vedení OsÚ v Praze, které od února 1948 řídilo také FNO, pak zůstalo ve svých funkcích až do konce existence obou úřadů v letech 1950–1951 (Kreysa odešel ještě před zánikem FNO, Rais setrval až do úplného ukončení činnosti FNO).³³

Jak již bylo dříve naznačeno, měly OsÚ a FNO vážné personální problémy zejména v obsazování nižších úřednických míst, neboť obě instituce neměly mít podle představ zákonodárců vzhledem k časovému omezení jejich činnosti téměř žádné kmenové zaměstnance. Podle vládního nařízení č. 45/1946 Sb., kterým byl vydán statut a jednací řád FNO, obstarávali agendu obou institucí státní a jiní veřejní zaměstnanci, kteří byli OsÚ přiděleni na žádost předsedy OsÚ ústředními úřady a jinými státními nebo veřejnými úřady a orgány, a dále smluvní zaměstnanci. OsÚ byl osobním úřadem pouze pro smluvní zaměstnance, u přidělených úředníků jimi byly i nadále posled-

svého pobytu v Plzni byl činný v realistické straně, za 1. světové války vytvořil v Plzni odbojovou skupinu, pobočku pražského tajného výboru Maffie. Od roku 1918 byl členem a v letech 1932–1938 generálním tajemníkem československých národních socialistů. V roce 1919 se stal členem Revolučního NS, po celou dobu První republiky byl poslancem NS.

Od 1. 9. 1939 do 11. 5. 1945 byl vězněn v koncentračních táborech Dachau a Buchenwald.

Srov. též Tomeš, Josef a kol.: Český biografický slovník XX. století, II. díl. Praha 1999, s. 407.

- 31 Tamtéž, výpis ze zápisu 7. schůze druhé vlády ze dne 27. 11. 1945, bod 8, výpis proveden 29. 11. 1945.
- 32 Tamtéž, zpráva oblastní úřadovny Státní bezpečnosti (StB) v Praze ministerstvu vnitra v Praze z 10. 12. 1947. V. Knapp se narodil 18. 12. 1913 v Praze, absolvoval reálné gymnázium na Smíchově (maturoval 13. 6. 1932), poté vystudoval právnickou fakultu (19. 12. 1936 byl prohlášen doktorem práv). Jako Žid, žijící ve smíšeném manželství s tzv. Arijkou, pracoval do roku 1943 jako advokátní koncipient u svého tchána JUDr. Jaroslava Langera, od 28. 6. 1943 až do konce války jako právní úředník na Židovské radě starších v Praze. Po skončení okupace se aktivně účastnil správy majetku obětí nacistické perzekuce, od 21. 10. 1946 byl zaměstnancem OsÚ a FNO v Praze.
- 33 Bez zajímavosti není ani hmotné zabezpečení vysokých představitelů OsÚ a FNO. Předseda OsÚ bral v roce 1947 celkem 130 000 Kčs ročního platu, kromě toho pobíral 80 000 Kčs reprezentačního přídatku a 25 000 Kčs jako paušální náhradu nákladů na bydlení. Roční plat předsedy FNO, náměstka předsedy OsÚ a místopředsedy FNO činil 125 000 Kčs, kromě toho pobírali 60 000 Kčs reprezentačního přídatku a 25 000 Kčs paušální náhrady nákladů na bydlení. Srov. NA, ÚPV–běžná spisovna, kart. 48, inv. č. 720, vládní usnesení z 25. 3. 1947, jímž se upravují odměny funkcionářů Státního úřadu plánovacího, osidlovacích úřadů, Fondů národní obnovy a Národního pozemkového fondu.

ní osobní úřady z doby před jejich přidělením OsÚ. Tato skutečnost byla také zásadní překážkou v náboru pracovních sil pro OsÚ a FNO: přidělení zaměstnanci sice nesměli „výkonem služby u osidlovacího úřadu a fondu utrpěti újmy na svých služebních a platových poměrech“ a jejich osobní úřady s nimi nesměly „nakládati hůře než s ostatními svými zaměstnanci“, skutečnost však byla v mnoha případech značně odlišná.³⁴

Nově vzniklé úřady nemohly nabídnout nic víc než stávající státní administrativa, OsÚ a FNO vznikly pouze na časově omezené období, víceméně k provedení jednorázové akce, takže chyběla i jakákoliv kariéerní perspektiva, navíc byly od potencionálních zaměstnanců očekávány „výkony skutečně mimořádné tím spíše, když urychlené definitivní rozdělení majetkových podstat je předpokladem konsolidace poměrů v pohraničním území, a musí proto býti ve státním zájmu provedeno co nejdříve“.³⁵ Za těchto podmínek byly snahy o personální zabezpečení činnosti OsÚ a FNO velmi obtížně řešitelné, což mělo vliv i na kvalitu přijímaných zaměstnanců. Řídící a významnější pozice se snažily obsadit jednotlivé politické strany svými členy, mnohdy se však příliš nepřihlíželo k jejich kvalifikaci a schopnostem. Odborně zdatný personál nebylo možno sehnat kvůli nedostatku jakékoliv systemizace služebních míst, oba úřady navíc vznikly nově, a tak bylo zajištění pracovních sil téměř neřešitelným problémem. Na tuto skutečnost již v březnu 1946 upozornil předseda FNO K. Moudrý, který v dopise ministerstvu vnitřní věci uvedl: „Pro zahájení plné činnosti a jejího rozvoje jest třeba především zapracovaných sil; s nezpracovanými a nezkušenými silami nelze tuto práci zdolati, neboť pro svoji novost a neobvyklost, postrádající vyzkoušených vzorů, vyžaduje tento úkol velikou zkušenost a rutinu. Uvolňování zapracovaných sil ostatními resorty neprobíhá dosti rychle, jelikož jednotlivé resorty, nemajíce pro své nové úkoly samy dostatek zapracovaných sil, tyto síly propůjčují jen s velkým sebezapřením, a to zpravidla jen na kratší dobu. Nezkušených sil, jichž by bylo dostatek, není však možno pro většinu prací použítí.“³⁶

Centrála OsÚ a FNO v Praze se snažila v této situaci především přesvědčit odpovědná místa (zejména vládu a ministerstvo vnitřní věci), že by jim potřebné odborné pracovní síly měly dodat ostatní ústřední úřady státní správy povinně. V dopise OsÚ a FNO v Praze ministru vnitřní věci z 25. února 1947 argumentovalo vedení úřadů potřebou odborně a morálně zdatných zaměst-

34 Vládní nařízení č. 45/1946 Sb. z 1. 3. 1946, kterým se vydává statut a jednací řád Fondu národní obnovy, § 10.

35 NA, FNO Praha, neinventarizovaná část, prozatímní kart. 2317, dopis OsÚ a FNO v Praze ministru vnitřní věci z 25. 2. 1947, s. 3.

36 Tamtéž, neinventarizovaná část, prozatímní kart. 2256 II, návrh předsedy FNO v Praze pro exposit ministra vnitřní věci v rozpočtovém výboru PNS z 2. 3. 1946.

nanců, dosavadní stav zaměstnanců označilo za nedostačující a brzdící zahájení všech klíčových akcí. Podle vedení OsÚ a FNO v Praze bylo nezbytně zapotřebí získat nově alespoň 60 konceptních, 250 účetních, 150 revizních, 80 správních a 80 kancelářských úředníků různých služebních tříd a k tomu ještě 60 pomocných kancelářských sil (písařů, stenotypistek), celkem tedy 680 pracovních sil.³⁷ Centrála OsÚ a FNO proto navrhovala, aby „mnozí z velmi schopných, cílých, příčinnivých a obětavých pracovníků jiných resortů“ byli prioritně a v zájmu celého státu začleněni do plnění úkolů OsÚ a FNO.³⁸ Vedení OsÚ a FNO v Praze požadovalo přidělení těchto pracovních sil a žádalo, aby vláda uložila všem ústředním úřadům, které „ve svém resortu mají schopné a příčinnivé, zejména mladší pragmatikální a jim na roveň postavené zaměstnance, pokud jsou způsobilými a pružně přizpůsobivými k provádění úkolů, pro povahu práce, pracovní soustavu i pracovní tempo Osidlovacího úřadu a Fondu národní obnovy“, aby je nabídly OsÚ a FNO.³⁹ Vláda tomuto požadavku vyhověla a jednotlivé centrální instituce musely poskytnout část svých zaměstnanců OsÚ a FNO. Nejčastěji se jednalo o Zemské finanční ředitelství v Praze a Brně, Zemský národní výbor v Praze a Brně, ředitelství Národní bezpečnosti v Praze, Nejvyšší úřad cenový v Praze, Nejvyšší účetní a kontrolní úřad v Praze, Kancelář prezidenta republiky, ministerstva financí, zemědělství, školství a osvěty, informací, krajské soudy a další subjekty (např. Poštovní spořitelna, ČSD).

Uvolňování pragmatikálních zaměstnanců příslušnými resorty (hlavně ministerstva financí) však neprobíhalo dostatečně rychle, navíc se „postižené“ úřady z pochopitelných důvodů obvykle zbavovaly spíše méně schopných a méně spolehlivých zaměstnanců, což potřebám OsÚ a FNO rovněž nevyhovovalo. Nedostatek schopných pragmatikálních úředníků vedl k nutnosti najímat i další odborně kvalifikované pracovní síly ze soukromého sektoru, kteří byli tzv. smluvními úředníky. Jednalo se nejčastěji o advokáty, vysokoškolské profesory či odborníky z podnikatelské sféry. Rovněž příliv těchto zaměstnanců byl však malý, zejména z toho důvodu, že nebylo jasné, jaké budou jejich služební podmínky. Nedostatek kvalitních pracovních sil proto provázel oba úřady po celou dobu jejich existence a zásadně negativně ovlivňoval výsledky jejich činnosti.

Aby bylo zřejmé, o jak velké počty pracovních sil se jednalo, je možno pro ilustraci uvést následující statistická data: k 15. únoru 1946 měl OsÚ cel-

37 Tamtéž, neinventarizovaná část, prozatímní kart. 2317, dopis OsÚ a FNO v Praze ministru vnitra ČSR z 25. 2. 1947, s. 3.

38 Tamtéž, s. 3.

39 Tamtéž, s. 4–5.

kem 200 zaměstnanců (99 pragmatikálních a 101 smluvních), z tohoto počtu pracovalo v oblastních osidlovacích úřadovnách celkem 69 zaměstnanců (47 pragmatikálních a 22 smluvních).⁴⁰ K 15. květnu 1946 bylo v rámci OsÚ v Praze zaměstnáno celkem 257 zaměstnanců (125 pragmatikálních a 132 smluvních), z toho 110 v oblastních osidlovacích úřadovnách (60 pragmatikálních a 50 smluvních).⁴¹ Z těchto skromných poměrů se během dalšího vývoje rozrostly úřady do podoby personálních gigantů. V srpnu 1948 např. v ústředí a oblastních úřadovnách OsÚ a FNO pracovalo 3610 osob,⁴² od té doby však jejich stavy postupně klesaly: v lednu 1949 počet zaměstnanců poklesl na 2838,⁴³ k 22. srpnu 1949 to bylo již 2724 zaměstnanců,⁴⁴ po zániku OsÚ v březnu 1950 došlo k podstatnému snížení počtu zaměstnanců, takže v dubnu 1950 ve FNO pracovalo již pouze 550 osob.⁴⁵ Také personální složení aparátu OsÚ a FNO bylo zajímavé: v srpnu 1949 pracovalo v OsÚ a FNO v Praze celkem 2724 zaměstnanců, 1645 v centrále a 1079 v oblastních úřadovnách, z celkového počtu zaměstnanců bylo 2091 mužů a 633 žen, 2480 úředníků a 244 zřízenců. Nejvíce přidělených zaměstnanců bylo z oblasti dopravy (224), následovala lidová správa (212), SNB (167), finanční správa (163) a pošta (121).⁴⁶

Ani získání potřebných zaměstnanců však nebylo úplným vítězstvím. Nežřídka se totiž stávalo, že se nespokojení úředníci snažili pod různými záminkami vrátit zpět do svých mateřských úřadů. Hlavním důvodem byly nejen srovnatelné platové a další služební podmínky, takže zapůjčení úředníci přestupem nic nezískali, ale také často „zaražený“ služební postup v jejich mateřských úřadech, čímž naopak mnohé ztráceli. S tímto vývojem však předkladatelé zákonných norem upravujících činnost OsÚ a FNO vůbec nepočítali. Naopak, kalkulovali s tím, že zapůjčení úředníci budou ve svých domovských úřadech na návrh předsedů OsÚ a FNO standardně povyšováni.

40 NA, FNO Praha, neinventarizovaná část, prozatímní kart. 2278, zpráva o činnosti organizačního oddělení za dobu od 15. 1. do 15. 2. 1946 ze 14. 2. 1946.

41 Tamtéž, přehledný výkaz personální, s. d.

42 NA, FNO Praha, inventarizovaná část, kart. 2, dokument Zpráva OsÚ a FNO v Praze o hospodářských výsledcích činnosti FNO v Praze z 10. 2. 1949, s. 12. Viz též NA Praha, FNO Praha, inventarizovaná část, kart. 5, dokument Zpráva o výsledcích hospodaření FNO v Praze ze 7. 3. 1950, s. 13.

43 Tamtéž.

44 NA, MV-Noskův archiv, kart. 122, zpráva ve věci likvidace agend OsÚ a FNO v Praze z 22. 8. 1949, rozbor otázky zaměstnanců OsÚ a FNO, složení přidělených zaměstnanců podle resortní příslušnosti a složení personálního aparátu OsÚ a FNO.

45 NA, FNO Praha, inventarizovaná část, kart. 2, dokument Zpráva OsÚ a FNO v Praze o hospodářských výsledcích činnosti FNO v Praze z 10. 2. 1949, s. 12. Viz též NA Praha, FNO Praha, inventarizovaná část, kart. 5, dokument Zpráva o výsledcích hospodaření FNO v Praze ze 7. 3. 1950, s. 13.

Tyto zásady však v praxi téměř neplatily, což naráželo na oprávněnou kritiku úředníků zaměstnaných v OsÚ a FNO. Předseda OsÚ v Praze M. Kreysa si na tuto neúnosnou praxi stěžoval v říjnu 1947 v dopise ministru vnitra V. Noskovi mj. slovy: „*Naši zaměstnanci jsou ve svých mateřských úřadech opomíjeni. Každý pragmatikální úředník na desítkách a desítkách příkladů svých kolegů vidí, že za svou mimořádně obětavou prací u Osidlovacího úřadu a Fondu národní obnovy ve Tvém resortu jest odměňován tím, že mateřský resort ho již za svého zaměstnance nepovažuje a že jej všichni jeho kolegové přeskočili.*“⁴⁷ Podle Kreysy byla situace opravdu velmi vážná a celá řada zaměstnanců hodlala z těchto důvodů z OsÚ a FNO odejít. V sázce navíc nebyla jen prestiž obou úřadů, ale vzhledem k politické příslušnosti resortního ministra Noska také důvěryhodnost závodní organizace KSČ v OsÚ a FNO. V závěru svého dopisu Kreysa Noskovi napsal: „*Vyslechni nás a věř, že budeme zase dělat jako kati a že to půjde k duhu státu, partaji i Tvému resortu. Ale nesmí se nám naše osazenstvo rozběhnout. Dalo to dosti práce je slepit dohromady, ale nemůžeme čekat od lidí, aby zůstali v úřadě, který není s to prosadit jejich jmenování v rámci mateřských úřadů.*“⁴⁸

Konec roku 1947 zastihl tedy OsÚ a FNO ve velice nepříznivé personální situaci. Největší problémy a komplikace však měly teprve nastat. Jejich příčinou byly politické změny v únoru 1948, kdy na sebe strhla veškerou moc KSČ. Bezprostředně po únoru 1948 došlo na OsÚ a FNO k celé řadě politicky motivovaných personálních změn. Vliv KSČ byl v rámci OsÚ a FNO v Praze značný již od počátku existence obou úřadů a ÚV KSČ věnoval dlouho před únorem 1948 nemalou pozornost kádrovým otázkám. Příkladem snahy o udržení vlivných postů po stranu za každou cenu byl případ vedoucího úředníka OsÚ v Praze K. Ludwiga. Kvůli nedostatku vhodnějších straníků byl podle názoru předsedy OsÚ v Praze M. Kreysy držen tento úředník na klíčové pozici úřadu „*přes věčnou absenci a absolutní neschopnost jen proto, že jest to loyální stařeček a že nechci připustit, aby o místo vedoucího úředníka, na něž nemám soudružského kandidáta, se vedl politický boj. Nechci také připustit, aby toto místo, které v důsledku neschopnosti Dr. Ludwiga vedu sám, dostal úředník, který by mohl býti neloyální.*“⁴⁹

KSČ měla problém zejména s nedostatkem svých členů s právnickým vzděláním, čímž byla v úřadech typu OsÚ a FNO výrazně handicapována.

46 NA, MV-Noskův archiv, kart. 122, zpráva ve věci likvidace agend OsÚ a FNO v Praze z 22. 8.

1949, rozbor otázky zaměstnanců OsÚ a FNO, složení přidělených zaměstnanců podle resortní příslušnosti a složení personálního aparátu OsÚ a FNO.

47 NA, Osidlovací komise při ÚV KSČ, arch. jedn. 321, dopis předsedy OsÚ M. Kreysy ministru vnitra V. Noskovi z 9. 10. 1947, s. 3–4.

48 Tamtéž, s. 8.

49 Tamtéž, s. 7.

Nejvyšší stranická místa proto naléhala zejména na získávání nových členů strany. Jednotlivé závodní organizace KSČ při oblastních úřadovnách OsÚ a FNO musely pravidelně hlásit stavy své členské základny a bylo na ně apelováno, aby všestranně působily na zvyšování počtů straníků. V dopise závodní organizace OsÚ a FNO v Praze z 24. listopadu 1947 mj. stálo: „*Straně nebude mnoho pomoheno, pakliže bude pouze přesunovat státní a veřejné zaměstnance-komunisty z jednoho úřadu do druhého. Zvítězíme tím, když získáme nové členy z řad nesoudruhů příkladnou prací, kolegiální a dobrou spoluprací v úřadě.*“⁵⁰ Také spojenectví s loajálními nestraníky či příslušníky ostatních politických stran bylo vítané a KSČ měla jednotlivé příslušníky konkurenčních politických stran na OsÚ a FNO velmi dobře „přečtené“. Náměstek předsedy OsÚ, sociální demokrat M. Rais, byl podle KSČ přívržencem tzv. levého křídla své strany a zastáncem spolupráce s KSČ. Také proto si ho KSČ ve vedení úřadu držela, o čemž svědčí následující Raisova charakteristika: „*Politicky bez zvláštního rozhledu, ve věcech osidlovací politiky spíše diletant, avšak námi poměrně snadno ovlivnitelný. Dbá úzkostlivě na svou osobní prestiž, jeho životní styl je dosti přepychový.*“⁵¹ Jeho osobní tajemník V. Nindel, předseda závodní odborové organizace, se komunistům hodil ještě více. V jeho charakteristice mj. stojí: „*Důsledný a přesvědčivý socialista, velmi samostatný, často i proti názorům svého bezprostředního šéfa. Lze s ním pro spolupráci s KSČ velice dobře počítat.*“⁵²

Po únorovém převratu v roce 1948 převzal personální aktivity úřadu do svých rukou akční výbor Národní fronty (AV NF) při OsÚ a FNO v Praze. Jeho zásadním poúnorovým personálním požadavkem bylo odstranění nejvyššího vedení FNO: 24. února 1948 se obrátil na předsedu vlády Klementa Gottwalda se žádostí, aby „*v zájmu dvou a půl milionů osídlenců našeho pohraničí*“ podpořil jeho snahu o zproštění dosavadního předsedy a místopředsedy FNO K. Moudrého a O. Horáčka jejich funkcí.⁵³ S tím se obrátil téhož dne i na ministra vnitra V. Noska dopisem, v němž mj. stálo: „*Oba uvedení funkcionáři zastupovali reakční zájmy svých stran takovým způsobem, že závažné úkoly tohoto úřadu na velkém díle osídlení našeho pohraničí nemohly býti s úspěchem a podle lidově-demokratických, socialisačních zásad plněny. Není Vám, vážený pane ministře, zajisté neznámo, jak reakce reprezentovaná u našeho úřadu těmito funkcionáři, brzdila*

50 Tamtéž, dopis závodní organizace KSČ při OsÚ a FNO v Praze všem závodním organizacím KSČ při oblastních úřadovnách OsÚ a FNO z 24. 11. 1947, s. 2.

51 Tamtéž, seznam sociálních demokratů a národních socialistů v OsÚ a FNO v Praze (osobní charakteristiky) z 24. 9. 1947.

52 Tamtéž.

53 NA, ÚPV-běžná spisovna, kart. 48, inv. č. 720, dopis AV NF OsÚ a FNO v Praze předsedovi vlády K. Gottwaldovi z 24. 2. 1948.

zdárný vývoj konsolidace našeho pohraničí a působila všemožné potíže.⁵⁴ Na základě této a podobných nátlakových akcí byli K. Moudrý i O. Horáček na 3. schůzi vlády 12. března 1948 zproštění funkcí a zatímním vedením FNO byli pověřeni předseda OsÚ v Praze M. Kreysa a jeho náměstek M. Rais (později došlo ke sloučení obou úřadů pod jedno vedení definitivně).⁵⁵

Další personální čistky probíhaly rovněž na úrovni jednotlivých odborů, oddělení a referátů. AV NF OsÚ a FNO v Praze se usnesl hned na své dopolední schůzi 24. února 1948 okamžitě odvolat některé zaměstnance centrály. Z kabinetu předsedy FNO K. Moudrého musel okamžitě odejít jeho tajemník JUDr. Vladimír Tvrz, osobní tajemník místopředsedy FNO O. Horáčka JUDr. Jaroslav Zelenka se „zachránil“ tím, že ještě před jednáním AV „prohlásil se po přečtení prohlášení AV loyálním se záměry akčního výboru a svoji ochotu spolupracovat na budování lidově-demokratické republiky“, dále byli odvoláni úředníci Alois Rádl („vždy vystupoval aktivně po boku reakčníků a jeho setrvávání v úřadě by ohrozilo další klidný chod práce, terorisoval důvěrníka ROH při jeho odborové práci“), Jarmila Zábranská („při hlasování o volbách důvěrníků ROH rozbýjela jednotné volby svými návrhy na různé osoby, zneužívala své práce pro stranu národně-socialistickou a zařizovala politickou pomoc provinivším se národním socialistům“), nadporučík SNB František Doležal („byl nositelem neklidu v úřadě, organisátorem rozbýječských akcí proti ROH, domnělé stávký“), přednosta II. odboru Jan Pliczka („počínal si při vedení odboru velmi sobeckým způsobem, myslel pouze na vlastní zájmy, nikoliv na zájmy úřadu, výkonnost úřední mimořádně nízká“), jeho tajemník Ladislav Třešňák („když se jednalo o vytvoření zaměstnanecké rady, provinil se určitým způsobem a podněcoval další řady zaměstnanců, aby nehlasovali pro návrhy, kterými měli být zvoleni lidé, kteří zaručovali pokrok a demokratické řízení závodní rady, nýbrž zasazoval se o stranu opačnou“), JUDr. Jan Donda (stejně důvody jako u Pliczky s tím rozdílem, že „není osobně ambiciosní“), přednosta VI. odboru JUDr. Jaroslav Profous (prozatímním vedením odboru byl pověřen JUDr. Stanislav Klabzuba), Josef Lustig („jest označován hlavně z kruhů uklízeček a zřízenců za asociální a hrubý živel, dokonce někdy nebezpečný při politických akcích“), Václav Jirásek („zastánce nejčernější reakce a rozvratu, známý jak z práce odborového hnutí, kde vždy rozbýjel jednotu, tak z členských schůzí ROH“), Jarmila Japplová („exponovaná národní socialistka reakčního zaměření, organisátorka rozvratných akcí i v úřední funkci, na schůzích poškozující zájmy úřadu“), Josef Bouda („spojka národně socialistické organisace, v VI. odboru vykonával veškerou rozvrat-

54 Tamtéž, dopis AV NF OsÚ a FNO v Praze ministru vnitra V. Noskovi z 24. 2. 1948.

55 NA, ÚPV-běžná spisovna, kart. 961, inv. č. 1261/1, dopis Úřadu předsednictva vlády v Praze FNO v Praze z 19. 3. 1948.

nou činnost, na kterou nestačili ostatní“), Adolf Měřínský z oddělení VI/4 („prohlásil se zcela neloyální a jest exponovaným reakčním národním socialistou“), ing. Josef Keller z oddělení VI/4 („naprostá úřední neschopnost, zavinil desorientaci celého jednoho referátu v oddělení“), vedoucí oddělení VI/1 JUDr. Klára Nováčková (vedením oddělení byl pověřen JUDr. Jiří Švejcar).⁵⁶

Některá odvolání byla definitivní, jiná dočasná, část případů skončila pouze výstrahou, např. případ Františka Pašky z kabinetu K. Moudrého, kdy bylo konstatováno, že „se choval jako nekalý živel, ale jinak projevoval loyaltitu“. Stejně tomu bylo v případě řidiče Karla Kůta, který byl údajně pravou rukou odvolaného přednosta J. Pliczky, ale většina členů AV se postavila proti jeho odvolání a nakonec bylo rozhodnuto dát „mu výstrahu, aby změnil kurs“.⁵⁷ Někteří dříve odvolaní zaměstnanci byli v dalších dnech povoláváni zpět do práce, např. JUDr. Josef Kožíšek ze IV. odboru s následným zdůvodněním: „To, že byl z úřadu vykázán, nebude mu vykládáno jako omyl, ale bude mu řečeno, že se to stalo před ustavením akčního výboru, že však akční výbor mu doporučuje, aby toto opatření považoval za výstrahu a aby dále pracoval pilně.“⁵⁸ Dne 26. února 1948 na zasedání AV NF oznámil přednosta IV. odboru a předseda AV NF JUDr. ing. Karel Janů svůj odchod z OsÚ a FNO na jiné místo ve státní správě a doporučil jmenovat přednostou IV. odboru Otto Heitlingera, což bylo jednomyslně schváleno.⁵⁹

Poúnorové personální změny však tímto zdaleka neskončily. Ještě v roce 1948 byly zahájeny stranicko-politické prověrky vedoucích pracovníků OsÚ a FNO v Praze, zejména členů KSČ, ale i nestraníků. Ústřední prověřovací komise zahájila v OsÚ a FNO v Praze svoji činnost 19. října 1948. Hlavní prověřovací komise měla posoudit celkem 34 případů, dvě zřízené subkomise dalších 9 případů, celkem mělo být tedy prověřeno 43 vedoucích úředníků OsÚ a FNO.⁶⁰

56 NA, FNO Praha, neinventarizovaná část, prozatímní kart. 2388, zápis z jednání AV NF při OsÚ a FNO v Praze z 24. 2. 1948, s. 1–3.

57 Tamtéž.

58 Tamtéž, s. 4.

59 Tamtéž, zápis z jednání AV NF při OsÚ a FNO v Praze z 26. 2. 1948.

60 NA, MV-Noskův archiv, kart. 74, inv. č. 15 126, seznam prověřovaných a výsledky prověrky ústřední prověřovací komise v OsÚ a FNO ze 14. 2. 1949: Miroslav Kreysa, Martin Rais, Jiří Loser, Viktor Knapp, František Fridrich, Jiří Smrčka, Jiří Pauli, Adolf Vodička, Josef Mergl, Jaroslav Tocháček, Rudolf Kundrát, Otto Heitlinger, Josef Rubína, Vladimír Nindel, František Čech, Eduard Tomáš, Jiří Spitz, Gustav Krčmář, Antonín Maas, Otakar Cziviš, Karel Bradáč, Karel Bína, Josef Polák, Stanislav Klabzuba, Vratislav Král, František Kheil, Bohuslav Kulísek, Jiří Švejcar, Antonín Waitz, František Rozhoň, Gustav Jůna, Bohuslav Hradil, Václav Janda, Antonín Čeněk, Leopold Zlatuška, Josef Čech, Eduard Zoubek, Ladislav Škvor, Karel Schmiedberger, Rudolf Herych, Václav Krch, Josef Kovařík, Václav Cacák.

Předsedou hlavní komise byl jmenován tajemník ministra vnitra V. Noska G. Spurný, jejími členy byli člen osidlovací komise ÚV KSČ Miloš Morávek, předseda závodní organizace KSČ v OsÚ a FNO Adolf Vodička a dva zástupci dělnictva (Jaroslav Růžička od firmy Křižík, Jan Bukovanský od firmy Tesla). Hlavní komise jednala na 13 schůzích a její práce byla ukončena v polovině ledna 1949. Jednání komise i subkomisí bylo přísně důvěrné a nečlenové KSČ nesměli vědět o tom, že jsou prověřováni. Materiál potřebný pro posouzení prověřovaných dodávali desítkáři, místní organizace a mateřské úřady prověřovaných, členové strany museli vyplnit dotazníky s otázkami, v případě nečlenů strany byly tyto dotazníky vyplněny kádrovým referentem a předsedou dílčí stranické organizace, v jejímž obvodu působnosti prověřovaní nekomunisté pracovali.⁶¹

Výsledek práce prověřovací komise byl následující: z celkového počtu 43 prověřovaných případů bylo 14 (tj. 33 %) vedoucích úředníků prověřeno bez lhůty (Kreysa, Rais, Loser, Knapp, Vodička, Heitlinger, Rubína, Spitz, Král, Hradil, Schmiedberger, Herych, Krch, Kovařík), 5 prověřeno s šestiměsíční lhůtou (Smrčka, Nindel, Maas, Polák, Klabzuba), 12 s dvouroční kandidátskou lhůtou (Fridrich, Pauli, Mergl, Cziviš, Bína, Kheil, Kulísek, Švejcar, Zlatuška, Zoubek, Škvor, Cacák), 8 prověřovaných bylo vyškrtáno (Kundrát, F. Čech, Bradáč, Waitz, Rozhoň, Jůna, Janda, J. Čech) a 2 vyloučeni ze strany (Krčmář, Čeněk), v jednom případě nebylo uznáno členství (Tocháček) a jeden případ byl předán k rozhodnutí ústřední kádrové komisi (Tomáš).⁶²

Dne 29. ledna 1949 byla zpráva této komise předložena výborové schůzi závodní organizace KSČ, která se k výsledkům prověrek jmenovitě vyjadřovala. Největší výhrady měl výbor k práci Josefa Rubíny, který byl sice prověřen kladně, ale byl mu dán úkol do tří měsíců prostudovat Dějiny VKS(b) a materiál o sloučení sociální demokracie a KSČ a podat o tom výboru zprávu. V diskusi byl kritizován jeho sklon k byrokratismu, nedostatek sebekritiky, samolibost, přecitlivělost až ješitnost („často lpí na attributech úřední funkce, což ztěžuje spolupráci“, „nevymanol se z byrokratismu ve snaze udělat věc co nejlépe“), ale přesto bylo výborem doporučeno jeho setrvání na místě vedoucího úředníka OsÚ a FNO („funkce vedoucího úředníka je více úřednická než politická“).⁶³ Značné výhrady měla výborová schůze také k Antonínu Maasovi, který byl sice komisí rovněž prověřen, ale s podmínkou, „aby nedostatky hleděl

61 Tamtéž, závěrečná zpráva o činnosti ústřední prověřovací komise v OsÚ a FNO ze 14. 2. 1949, s. 1.

62 Tamtéž, s. 2.

63 Tamtéž, zápis o schůzi výboru závodní organizace KSČ při OsÚ a FNO z 29. 1. 1949, s. 2–3.

vlastním přičiněním napravití“. Účastníky výborové schůze mu byla vytýkána „neschopnost měřit výsledky jeho práce“, vyhraněný individualismus, nedostatek budovatelské aktivity („má-li zchroulou ruku a nemohl-li se zúčastnit brigád, mohl dát alespoň několik dní ze své dovolené“).⁶⁴ Přednosta etátní účtárny Václav Janda byl vyškrtnut ze strany zejména proto, že „v době, kdy se začal přiostrřovati třídní boj, opustil řady proletariátu a souhlasil s evolučním vývojem k socialismu. To jsou charakterové kazy člověka, který vyšel z dělnické třídy a u kterého se předpokládalo, že poměr k ní si zachová. Všechno řešil cestou nejmenšího odporu, maloměřtácky.“⁶⁵ Naopak Leopold Zlatuška si prověřovací komisi a výborovou schůzi získal svojí otevřeností: „Přišel a otevřeně řekl, jak se věci mají. Nic jsme z něho nemuseli tahat. Celou věc dopodrobna vysvětlil. Nabyli jsme dojmu, že je to člověk upřímný a poctivý v poměru ku straně.“⁶⁶

Po připomínkách členů výboru KSČ byl v několika případech pozměněn verdikt prověřovací komise, takže ze 43 případů bylo kladně bez lhůty prověřeno 13 zaměstnanců, 1 s tříměsíční a 6 se šestiměsíční lhůtou, 10 prověřovaných bylo převedeno do stavu kandidátů, 9 vyškrtnuto, 2 vyloučeni, 1 předán ústřední kádrové komisi a v jednom případě nebylo uznáno členství ve straně.⁶⁷ Závěry výborové schůze potvrdila 2. února 1949 také členská schůze všech dílčích organizací KSČ v OsÚ a FNO.⁶⁸ V závěrečné zprávě o činnosti ústřední prověřovací komise bylo konstatováno, že se její členové setkávali při prověřování s mnoha „nesprávnými názory“: málokdo z prověřovaných „dovedl řádně zhodnotit knihu *Dějiny VKS(b)*, soudruzi z bývalé sociální demokracie namnoze ukázali, že nechápou význam brněnského sjezdu ani význam sloučení jako porážku reformistických idejí a vítězství revoluční myšlenky“.⁶⁹ Všeobecně vyzněly prověrky tak, že „politická úroveň prověřovaných byla s výjimkou jednotlivých případů značně nízká“.⁷⁰

Další personální změny v centrále probíhaly pak již pozvolna a průběžně, zejména v souvislosti s postupným útlumem činnosti OsÚ a FNO a s organizačními změnami ve struktuře úřadů. K 15. listopadu 1949 byly provedeny následující kádrové a organizační změny: vedoucí úředník I. (prezidiálního) odboru JUDr. Josef Rubína byl zproštěn funkce přednosta tohoto odboru a byl jmenován přednostou V. odboru (finančního), kam postupně přešlo

64 Tamtéž, s. 4.

65 Tamtéž, s. 5.

66 Tamtéž, s. 6.

67 Tamtéž, s. 7.

68 Tamtéž, zápis o členské schůzi závodní organizace KSČ při OsÚ a FNO ze 2. 2. 1949.

69 Tamtéž, závěrečná zpráva o činnosti ústřední prověřovací komise v OsÚ a FNO ze 14. 2. 1949, s. 1.

70 Tamtéž, zápis ze schůze prověřovací komise u OsÚ a FNO v Praze z 19. 10. 1948, s. 1–2.

těžiště další práce OsÚ a FNO. Jeho zástupcem a přednostou oddělení V/1 byl ustanoven JUDr. František Šupáček. Dosavadní přednosta oddělení V/1 JUDr. František Rozhoň byl zproštěn své funkce a vrácen svému mateřskému úřadu. Přednostou I. odboru byl jmenován jeho dosavadní zástupce JUDr. Jiří Smrčka. Zástupcem vedoucího úředníka a zástupcem přednosta odboru zůstal kádrový tajemník úřadu Ing. Jiří Loser. Přednostou hospodářské správy byl jmenován JUDr. Vratislav Král, který byl zproštěn funkce přednosta oddělení III/1. Přednosta oddělení III/3 JUDr. Eduard Tomáš byl zproštěn funkce vzhledem k jeho přechodu na jiné působiště. Přednostou sloučených oddělení III/1 a III/3 do nového oddělení III/1 (správní a odevzdávací) byl jmenován JUDr. Josef Mergl, který byl zproštěn funkce přednosta oddělení IV/1. Přednosta oddělení III/4 JUDr. Otakar Cziviš byl zproštěn své funkce a uvolněn pro jiné uplatnění ve finanční správě. Dosavadní vedoucí agentury zemědělských restitucí v oddělení III/4 JUDr. Jiří Fürst byl pro hrubé porušení služebních povinností zproštěn služby dnem 8. listopadu 1949 a vrácen svému osobnímu úřadu k dalším opatřením. Vedením oddělení VI/1 byla po přeložení JUDr. Mergla pověřena JUDr. Jana Bruneová. Přednosta oddělení V/3 (revizního), které bylo zrušeno, byl ustanoven zástupcem přednosta oddělení IV/4 (likvidačního). Agentury zbylé po zrušení evidenčního referátu V. odboru byly přiřčeny k oddělení V/4.⁷¹

Další významnou změnou bylo zrušení OsÚ k 15. březnu 1950, po jehož zániku existoval již pouze FNO. Již v době před zánikem OsÚ docházelo v souvislosti s ukončováním různých agend k odchodům mnoha významných úředníků OsÚ a FNO do jiných působišť. Toto personální oslabení vzbuzovalo obavy stranických orgánů o to, jak zbylí úředníci zvládnou složitou reorganizaci úřadu. Situací se zabývala koncem ledna 1950 závodní organizace KSČ v OsÚ a FNO, která řešila zejména otázku, zda „je dosti obezřetné ponechat na všech vedoucích zodpovědných místech budoucího Fondu národní obnovy pouze dosavadní soudruhy“.⁷² Mnozí z nich byli totiž pouze „mladými členy strany, někteří převzatými sociálními demokraty, kteří se ještě nedovedli plně oprostít od oportunismu“.⁷³ Proto vedení OsÚ a FNO navrhlo kádrovému oddělení ústředního sekretariátu „doplnit zbylé kádry několika osvědčenými a v praxi vyzkoušenými soudruhy z oblastních úřadoven“.⁷⁴

71 NA, FNO Praha, neinventarizovaná část, prozatímní kart. 2408, oběžník OsÚ a FNO v Praze č. 337 z 15. 11. 1949.

72 NA, MV-tajné, kart. 37, sign. 260, dopis předsedy OsÚ a FNO v Praze M. Kreysy ministru vnitra V. Noskovi z 2. 2. 1950.

73 Tamtéž.

74 Tamtéž.

Nejzávažnější personální změnou tohoto období byla bezpochyby výměna na klíčovém postu vedoucího úředníka OsÚ a FNO. Na základě dohody předsedy OsÚ a FNO v Praze M. Kreysy se stranickými orgány OsÚ a FNO a vedením strany došlo k 3. únoru 1950 k odvolání JUDr. Josefa Rubíny a ve funkci vedoucího úředníka OsÚ a FNO jej nahradil dosavadní přednosta oblastní úřadovny OsÚ a FNO v Opavě JUDr. Vladimír Nechvátal.⁷⁵ Důvodem této zásadní změny byla již zmíněná obava stranických orgánů a vedení OsÚ a FNO z toho, jak by J. Rubína zvládl reorganizaci úřadu po zániku OsÚ. Předseda OsÚ a FNO v Praze M. Kreysa v žádosti o personální obměnu přednostovi sekretariátu ministra vnitra G. Spurnému o Rubínovi mj. napsal: „*Nepracoval na místě vedoucího úředníka špatně. Máme pouze obavu, aby po odchodu zkušených soudružských kádrů z OsÚ a FNO se někdy nedopustil při samostatném rozhodování chyb, kterých se ještě ze své minulosti nezbavil.*“⁷⁶ V dopise proto Kreysa navrhl Rubínovo odvolání z funkce, ale požádal o to, aby mu ministr vnitra ve zprošřovací dekretu poděkoval za jeho dosavadní práci a jmenoval ho do funkce zástupce vedoucího úředníka s tím, že by „*šlo pouze o dovětek, který by zmírnil zásah, jež bude soudruh dr. Rubína považovat za velmi tvrdý.*“⁷⁷

IV. Organizační struktura centrály OsÚ a FNO v Praze a její proměny

Další způsob, jak zracionalizovat chod úřadů a snížit jejich personální potřeby, spočíval ve vytvoření promyšlené organizační struktury centrály a oblastních úřadoven, která by odbourala zbytečné a opakující se činnosti a tím eliminovala požadavky na tolik chybějící pracovní síly. Změny organizační struktury a náplně činnosti jednotlivých odborů, oddělení a referátů vždy reagovaly na aktuální potřeby. V létě 1946 bylo provedeno sloučení OsÚ a FNO, které měly napříště jeden společný aparát, jenž podléhal jednomu vedoucímu úředníkovi. Podle M. Kreysy tak bylo zabráněno „*odstředivému vývoji*“ FNO.⁷⁸ Podle vzoru ústředí došlo na podzim 1946 rovněž ke sloučení oblastních osidlovacích úřadoven a oblastních poboček FNO v jeden celek.

75 Tamtéž, odvolací výměr z 3. 2. 1950.

76 Tamtéž, dopis předsedy OsÚ a FNO v Praze M. Kreysy přednostovi sekretariátu ministra vnitra G. Spurnému z 2. 2. 1950.

77 Tamtéž.

78 NA, MV-Noskův archiv, kart. 122, dopis předsedy OsÚ v Praze přednostovi kabinetu ministra vnitra G. Spurnému z 27. 8. 1946. Tím byla míněna zejména neochota a neschopnost

Organizační struktura centrály se v průběhu existence OsÚ a FNO v Praze několikrát změnila. První organizační řád pro ústředí OsÚ a oblastní osidlovací úřadovny byl vydán na základě § 10 vyhlášky ministerstva vnitra č. 72/1945 Sb. z 24. září 1945.⁷⁹ Podle tohoto řádu zajišťovalo veškeré úkoly šest oddělení OsÚ: 1. organizační (přednosta JUDr. Oldřich Šroněk, oddělení zajišťovalo věci předsedy a místopředsedy OsÚ, reprezentační záležitosti, organizaci služby u OsÚ a oblastních osidlovacích úřadoven, osobní věci zaměstnanců, hospodářskou a rozpočtovou správu OsÚ a oblastních osidlovacích úřadoven), 2. plánovací (přednosta JUDr. Ing. Karel Janů, oddělení provádělo mj. zajišťování a evidenci statistických podkladů, evidenci Němců a výsledků jejich vysídlování a všeobecné plánování osidlování, podávalo návrhy na reorganizaci veřejného života s ohledem na potřeby osídlení, vytvářelo rámcové plány přidělu majetkových podstat), 3. odsunové (přednosta JUDr. Rudolf Kučera, hlavní náplní činnosti oddělení byla organizace vysídlení Němců a pracovního nasazení Němců a Maďarů), 4. normativní (přednosta JUDr. Jan Procházka, oddělení působilo při tvorbě normativní úpravy pokynů), 5. všeobecné (přednosta JUDr. Josef Štolpa, oddělení mělo na starosti vlastní osidlování, jeho organizaci a řízení) a 6. informační (přednosta Adolf Vodička, oddělení zajišťovalo tiskovou, informační a propagační službu, vydávání Věstníku OsÚ).⁸⁰

Tento organizační řád platil až do 30. června 1947, kdy byl vydán nový, který rámcově sjednocoval organizační strukturu ústředí a oblastních úřadoven, kdy jednotlivým odborům a oddělením ústředí odpovídaly u oblastních úřadoven oddělení resp. referáty. Po vydání výše uvedeného vládního nařízení se struktura centrály OsÚ a FNO zásadně proměnila. Byla rozdělena na sedm odborů: I. odbor (organizační a inspekční) měl čtyři oddělení: I/1 (organizační), I/2 (inspekční), I/3 (koordinační) a I/4 (oblastních úřadoven), II. odbor (prezidiální) se skládal rovněž ze čtyř oddělení: II/1 (prezidiálního), II/2 (osobního), II/3 (hospodářského) a II/4 (tiskového a propagačního), III. odbor (právní) tvořila čtyři oddělení: III/1 (legislativní), III/2 (právní), III/3 (odevzdávací) a III/4 (úlevové), IV. odbor (osidlovací) tvořilo pět oddělení: IV/1 (studijní), IV/2 (hospodářsko-osidlovací), IV/3 (sociálně politické), IV/4 (všeobecně osidlovací) a IV/5 (usidlovací), V. odbor (zjišťovací) se sklá-

vedení OsÚ a FNO spolupracovat a snahy představitelů FNO vymanit se z vlivu komunisty (a prokomunisticky orientovanými sociálními demokraty) ovládaného OsÚ.

79 NA, FNO Praha, neinventarizovaná část, prozatímní kart. 2321, organizační řád oblastních úřadoven OsÚ a FNO v zemi České a Moravskoslezské z 1. 7. 1947.

80 NA, MV-NR, dodatky (1936–1953), kart. 12 137, sign. P 1476/1, organizační řád OsÚ v Praze z 27. 10. 1945.

dal z pěti oddělení: V/1 (zjišťovacího), V/2 (restitučního), V/3 (konfiskačního), V/4 (vyšetřovacího) a V/5 (evidenčního), VI. odbor (odbor správy majetku) měl čtyři oddělení: VI/1 (správa majetku), VI/2 (zpeněžovací), VI/3 (vyvazovací) a VI/4 (úvěrové) a VII. odbor (finanční) tvořila čtyři oddělení: VII/1 (finanční A), VII/2 (finanční B), VII/3 (účetně administrativní), VII/4 (revizní), ale i toto rozčlenění se v průběhu času měnilo, zejména v zaměření jednotlivých oddělení (nejvíce se změny dotkly IV. a VI. odboru).⁸¹

V roce 1947 bylo personální obsazení takto strukturované centrály OsÚ a FNO v Praze následující: předsedou OsÚ byl JUDr. Miroslav Kreysa, jeho osobním tajemníkem Ing. Jiří Loser, náměstkem předsedy OsÚ Martin Rais, jeho osobním tajemníkem Vladimír Nindel, předsedou FNO JUDr. Karel Moudrý, jeho osobním tajemníkem JUDr. Vladimír Tvrz, místopředsedou FNO JUDr. Ondřej Horáček, jeho osobním tajemníkem JUDr. Jaroslav Zelenka. Vedoucím úředníkem OsÚ a FNO byl odborový přednosta JUDr. Karel Ludwig (od 15. prosince 1947 JUDr. Viktor Knapp), jeho zástupcem vrchní finanční rada JUDr. Jaroslav Profous.

Úřad se členil na 7 odborů: *I. ODBOR* (organizační a inspekční), jehož přednostou byl odborový přednosta JUDr. Karel Ludwig a jeho zástupcem ing. Antonín Waitz, měl 4 oddělení: I/1 (organizační, přednosta vládní rada JUDr. Oldřich Šroněk), I/2 (inspekční, přednosta vrchní finanční rada JUDr. František Kasil), I/3 (koordinační, přednosta do 27. ledna 1947 finanční komisař JUDr. František Vaníček, pak až do 14. března bylo místo neobsazeno a oddělení vedl zástupce přednosta odboru ing. A. Waitz, od 15. března vrchní odborový rada JUDr. Bohuslav Kulíšek), I/4 (oblastních úřadoven, přednosta Ing. Otakar Nový). Oddělení I/1 mělo na starosti např. evidenci cestovních příkazů, pořizování zápisů z porad přednostů úřadu a schůzí rady OsÚ a FNO, vedlo podací protokol a spisovnu. Oddělení I/2 vykonávalo inspekční činnost, pátrací agendu, policejní, administrativní, důvěrné a politické referáty. Oddělení I/3 koordinovalo činnost celého úřadu, řešilo sporné záležitosti mezi odbory, připravovalo schůze rady OsÚ a FNO, tyto schůze evidovalo, zpracovávalo a vyhotovovalo zprávy o plnění usnesení, dále evidovalo úkoly odborů a oddělení, kontrolovalo plán práce OsÚ a FNO, evidovalo sbírku zákonů a nařízení, normálíí a výnosů, evidovalo porady a záznamy vnitřních opatření. Oddělení I/4 provádělo dohled nad oblastními úřadovkami OsÚ a FNO.

II. ODBOR (prezidiální), jehož přednostou byl vládní rada Jan Pliczka a jeho zástupcem vládní rada JUDr. Jiří Smrčka, měl 4 oddělení: II/1 (prezidi-

81 NA, FNO Praha, neinventarizovaná část, prozatímní kart. 2321, organizační řád oblastních úřadoven OsÚ a FNO v zemi České a Moravskoslezské z 1. 7. 1947.

ální, do 15. září 1947 přednosta JUDr. Josef Štolpa, pak místo nebylo obsazeno), II/2 (osobní, přednosta JUDr. Jiří Smrčka), II/3 (hospodářské, přednosta vrchní odborový rada JUC. Jan Donda), II/4 (tiskové a propagační, přednosta Adolf Vodička), k prezidiálnímu odboru byla připojena etátní účtárna, jejímž přednostou byl vrchní účetní ředitel Ladislav Kunc, a správa kancelářské služby v čele s Josefem Čechem. Oddělení II/1 vyřizovalo záležitosti související s reprezentací funkcionářů a úřadu, věci stálého poradního sboru a Ústřední komise pro vnitřní osídlení. Oddělení II/2 administrovalo osobní agendu úřadu, osobní věci pragmatikálních i smluvních zaměstnanců, zaměstnanců oblastních úřadoven, veškeré evidenční práce a hlášení, vystavování služebních průkazů a legitimací, vedlo kartotéky. Oddělení II/3 obhospodařovalo veškerou agendu spojenou se správou nemovitostí ústředí OsÚ a FNO a praktickým chodem úřadu: rozpočet a dozor nad hospodařením, správu domů, evidenci strojů, nábytku a inventáře, objednávky tiskopisů a materiálu, objednávky oprav, opravy služebních vozidel, pohonné hmoty, oddělení mělo ve stavu všechny služební řidiče, zřízence a uklízečky. Oddělení II/4 se zabývalo především propagační práce OsÚ a FNO (brožurky, rozhlas, tisk, film, věstník Osídlování, výstřižková služba, výstavy, knihovna). Etátní účtárna prováděla vyúčtování záloh, účetní uzávěrky, šekovou službu, likvidaturu věcných a osobních výdajů či adjustaci cestovních účtů. Správa kancelářské služby měla na starosti chod podatelny, výpravny, indexu, spisovny, písárny, tiskárny a telefonní ústředny.

III. *ODBOR* (právní), jehož přednostou byl ministerský rada JUDr. Vratislav Řezníček a jeho zástupcem odborový rada JUDr. Jan Procházka, měl 4 oddělení: III/1 (legislativní, přednosta JUDr. Jan Procházka), III/2 (právní, přednosta ministerský rada JUDr. Rudolf Kundrát), III/3 (odevzdávací, přednosta finanční rada JUDr. Josef Mergl), III/4 (úlevové, přednosta ministerský rada JUDr. Ivan Parkányi). Oddělení III/1 se zabývalo právními problémy přidělového procesu, připomínkovalo právní osnovy ministerstev, vytvářelo právní expertízy. Oddělení III/2 řešilo běžné právní kauzy související s činností OsÚ a FNO. Oddělení III/3 mělo na starosti odevzdávání konfiskovaných majetkových podstat přidělcům. Oddělení III/4 řešilo zejména otázky slev na přidělových cenách.

IV. *ODBOR* (osídlovací), jehož přednostou byl JUDr. Ing. Karel Janů a jeho zástupcem JUDr. Josef Rubína, měl 5 oddělení: IV/1 (plánovací, poté studijní, přednosta RNC. Miloslav Blažek), IV/2 (hospodářsko-osídlovací, poté průmyslové a živnostenské, přednosta Ing. Antonín Herold), IV/3 (sociálně politické, přednosta vrchní komisař politické správy JUDr. Eduard Tomáš), IV/4 (všeobecně osídlovací, poté osídlovací, přednosta vrchní rada státních drah

JUDr. Josef Rubína), IV/5 (usidlovací, poté prováděcí, přednosta Otto Heitlinger). Oddělení IV/1 vedlo statistiku a sledovalo osidlovací politiku v zahraničí. Oddělení IV/2 se zabývalo otázkami průmyslových a živnostenských podniků, zejména jejich přemísťováním, afilacemi pro potřeby národních podniků, přiděly, zastavováním podniků. Oddělení IV/3 řešilo agendu vyplácení osidlovacích příspěvků či přesídlování důchodců. Oddělení IV/4 se zabývalo problematikou reemigrantů a bytovou péčí. Oddělení IV/5 mělo na starosti otázky národních správců, přidělového procesu rodinných domků, drobných živnostenských podniků či náhrad za užívání nemovitostí.

V. *ODBOR* (zjišťovací), jehož přednostou byl vládní komisař JUDr. Antonín Maas a jeho zástupcem vrchní odborový rada JUDr. Otakar Cziviš, měl 5 oddělení: V/1 (zjišťovací, přednosta JUDr. O. Cziviš), V/2 (restituční, přednostka JUDr. Gabriela Čadíková), V/3 (konfiskační, přednosta krajský soudce JUDr. Jan Freundl), V/4 (vyšetřovací, poté pátrací, přednosta vládní rada JUDr. Václav Voborník), V/5 (evidenční, místo přednosta nebylo do 11. října 1946 obsazeno a jeho vedením byl pověřen JUDr. O. Cziviš, od 11. října 1946 byl jmenován přednostou oddělení vrchní rada politické správy Milošlav Šíma), k odboru náležela též pracovní skupina zemědělských restitucí, která byla zřízena 1. června 1947 jako nové oddělení (V/6), v jehož čele stanul ministerský rada Ing. Josef Vodák. Oddělení V/1 sestavovalo soupisy reparačního majetku a evidovalo přihlášky právnických osob, oddělení V/2 mělo na starosti celou restituční agendu, oddělení V/3 konfiskační agendu, oddělení V/4 pátrací agendu, oddělení V/5 evidenci veškerých konfiskátů a oddělení V/6 zemědělské restituce.

VI. *ODBOR* (správa majetku), jehož přednostou byl vrchní finanční rada JUDr. Jaroslav Profous a zástupcem vrchní rada politické správy Milošlav Šíma (do 11. října 1946), poté JUDr. Viktor Knapp, měl 4 oddělení: VI/1 (správa majetku, přednosta do 1. listopadu 1946 Ing. Stanislav Herget, poté JUDr. Viktor Knapp), VI/2 (zpeněžovací, poté likvidační, přednosta JUDr. Jaroslav Přimda), VI/3 (vyvazovací, poté zpeněžovací, oddělení bylo zřízeno 1. února 1947, přednosta od 28. února 1947 vrchní rada politické správy JUDr. Stanislav Klabzuba), VI/4 (úvěrové, poté skladištní, přednosta Ing. Oldřich Strádal), odboru dále podléhala Úřadovna pro správu stavebního inventáře a materiálu při FNO v Praze (Italská 19) a Národní správa majetku obětí persekuce (resp. Národní správa majetkových podstat Majetkového úřadu a vystěhovaleckého fondu, Haštalská 2). Oddělení VI/1 se zabývalo správou živnostenského, průmyslového a lázeňského majetku. Oddělení VI/2 provádělo likvidace zásob potravin a demontáž a likvidaci zařízení zastavených průmyslových podniků. Oddělení VI/3 řešilo organizaci velkých prodejních

akcí movitého majetku. Oddělení VI/4 řídilo a organizovalo práci ústředních skladů FNO a metodicky vedlo oblastní sklady FNO v regionech.

VII. ODBOR (finanční), jehož přednostou byl ministerský rada JUDr. František Šupáček a jeho zástupcem do 1. listopadu 1946 JUDr. Miroslav Trávníček, poté bylo místo zástupce neobsazeno, měl 5 oddělení: VII/1 (pokladní a bilanční, přednosta ministerský rada JUDr. Karel Kytlica), VII/2 (finančně administrativní, přednosta do 1. listopadu 1946 JUDr. Miroslav Trávníček, poté vrchní finanční rada ing. A. Waitz), VII/3 (vyrovnávací, přednosta vrchní odborový rada JUDr. František Rozhoň), VII/4 (revizní, přednosta vrchní odborový rada Ing. Stanislav Soukup), VII/5 (vyrovnávací a úvěrové, přednosta od 3. března 1947 bankovní ředitel Bohumil Hradil), k odboru byla přidělena rovněž fondovní účtárna, jejímž přednostou byl vrchní účetní ředitel Gustav Jůna. Oddělení VII/1 řešilo problematiku povolování dotací podpurným fondům, provádělo styk s Nejvyšším účetním a kontrolním úřadem (NÚKÚ), převody vkladů na vkladních knížkách, pozůstalosti, cenné papíry, životní pojistky, odvod zajištěných hotovostí, valuty a odvody mincí. Oddělení VII/2 kontrolovalo vyúčtování, zálohy a investice a náklady FNO. Oddělení VII/3 evidovalo pohledávky vůči Německu, finančně průčítávalo restituční a likvidace konfiskátů. Oddělení VII/4 provádělo revize likvidačních prací. Oddělení VII/5 mělo na starosti vyvazovací agendu a úvěrové a pojišťovací záležitosti.⁸²

Aby bylo zřejmé, jak personálně početné byly jednotlivé útvary OsÚ a FNO, lze uvést statistická data z podzimu 1947. Tehdy měla centrála OsÚ a FNO celkem 1582 zaměstnanců a ti byli diverzifikováni do jednotlivých útvarů následovně: vedení úřadu (8), I. odbor (43), II. odbor (327), III. odbor (49), IV. odbor (109), V. odbor (379), VI. odbor (468), VII. odbor (122), účtárna (77). Nejpočetnějšími odděleními celého úřadu byla oddělení V/4 (184), které mělo na starosti celou pátrací agendu po konfiskátech, V/5 (158), které provádělo evidence všech konfiskovaných majetkových podstat, VI/3 (153), které provádělo prodeje veškerých konfiskovaných mobilíí, II/3 (135), v němž bylo několik desítek obslužných zaměstnanců (např. 31 řidičů či 47 uklízeček), na druhé straně však existovala také oddělení s velmi malým počtem zaměstnanců, např. III/4 (1), III/3 (2), v obou případech se jednalo o právní odbor.⁸³

82 Tamtéž, neinventarizovaná část, prozatímní kart. 2270, seznam přednostů a oddělení (stav 1946/1947), s. d.

83 Tamtéž, neinventarizovaná část, prozatímní kart. 2386, tabelární přehled dosavadního počtu zaměstnanců z 2. 11. 1947.

Stávající organizační struktura centrály OsÚ a FNO zůstala v platnosti až do konce roku 1948, byť bylo již předtím uvažováno o některých změnách. Na 81. schůzi rady OsÚ a FNO bylo II. odboru centrály OsÚ a FNO v Praze uloženo, aby za součinnosti se všemi složkami OsÚ a FNO do 15. listopadu 1947 vypracoval pro vládu návrh na normalizaci a systemizaci počtů zaměstnanců OsÚ a FNO, ale do února 1948 se již tyto záměry v praxi neprojevíly. K zásadní institucionální reformě nakonec došlo až 24. prosince 1948 s platností od začátku roku 1949. Celý úřad byl reorganizován a prakticky vybudován znovu od základů. Všechny dosavadní odbory s výjimkou prvního a sedmého byly zrušeny a bylo zcela opuštěno dosavadní dělení mezi správou majetku a jeho přidělováním. Místo „vodorovného“ dělení bylo provedeno dělení „svislé“, takže tři nově vzniklé odbory vykonávaly veškerou agendu (správní, konfiskační, restituční, přidělovou) vždy pro jeden obor činnosti (II. odbor pro movitost, III. odbor pro nemovitost, IV. odbor pro podniky).⁸⁴

Organizační struktura takto zreformované centrály, která vstoupila v platnost 3. ledna 1949, byla následující: vedoucím úředníkem OsÚ a FNO v Praze byl JUDr. Viktor Knapp, kterého zastupovali Ing. Jiří Loser a JUDr. Josef Rubína. V čele *I. ODBORU* (prezidiálního) stál JUDr. Viktor Knapp, odbor měl 6 oddělení: I/1 (prezidiální; JUDr. Jiří Smrčka), I/2 (plánovací a rozpočtové; JUDr. Josef Rubína), I/3 (kádrové; Ing. Jiří Loser), I/4 (právní; JUDr. František Bergl), I/5 (tiskové a propagační; Adolf Vodička), I/6 (osidlovací; Vladimír Nindel) a 5 podřízených útvarů (fondovní účtárnu, hospodářskou správu a správu budov, správu služebních vozidel, referát nákupu a všeobecné hospodářské správy a kancelářskou správu). *II. ODBOR* (movitostní) pečoval o správu a zpeněžení movitého majetku a o restituční záležitosti, které se tohoto majetku týkaly. Jeho přednostou byl JUDr. Antonín Maas, kterého zastupoval ing. Oldřich Strádal. Odbor se skládal ze 4 oddělení: II/1 (správního; JUDr. Rudolf Kunderát), II/2 (zpeněžovacího; Ing. Rudolf Herych), II/3 (oddělení cenností; JUDr. Bohumil Kulísek) a II/4 (skladištního; Ing. Oldřich Strádal). V čele *III. ODBORU* (nemovitostního), který pečoval o správu a přidělování nemovitostí a o příslušnou restituční agendu, stál JUDr. Stanislav Klabzuba a jeho zástupcem byl ing. Václav Krch. Odbor tvořila 4 oddělení: III/1 (správní; JUDr. Vratislav Král), III/2 (rodinných domků; Ing. Václav Krch), III/3 (ostatních nemovitostí; JUDr. Eduard Tomáš) a III/4 (restituční; JUDr. Otakar Cziviš). Kromě toho byl III. odboru podřízen útvar evidence nemovi-

84 Knapp, Viktor: Nová organizace našeho úřadu. In: Osidlování. Věstník Osidlovacího úřadu a Fondu národní obnovy, roč. III, č. 18, 25. 1. 1949, s. 455.

tostí. IV. ODBOR (podnikový) se zabýval správou, přidělováním a zpeněžováním podniků a jejich restitucemi. V jeho čele stál Otto Heitlinger a jeho zástupcem byl JUDr. Josef Mergl. Odbor se skládal z 5 oddělení: IV/1 (správního; JUDr. Josef Mergl), IV/2 (začleňovacího; JUDr. František Čech), IV/3 (přídělového; JUDr. Gustav Krčmář), IV/4 (likvidačního; JUDr. František Kheil), IV/5 (oddělení národních správ; JUDr. Jiří Spitz) a útvaru evidence podniků. Posledním odborem byl V. ODBOR (finanční), který obstarával finanční správu FNO a dohlížel na fondovní účtárnu. V jeho čele stál JUDr. František Šupáček, zástupcem byl JUDr. Jiří Švejcar. Odbor tvořilo 5 oddělení: V/1 (pokladní a bilanční; JUDr. František Rozhoň), V/2 (finančně správní; JUDr. Jiří Švejcar), V/3 (bankovní; Bohumil Hradil), V/4 (cenzurní; Ing. Antonín Waitz), V/5 (revizní; Ing. Stanislav Soukup) a 2 podřízené útvary (útvary evidence konfiskovaných subjektů a fondovní účtárna).⁸⁵ Věstník OsÚ a FNO Osidlování tuto reorganizaci pochválil slovy: „Podle krátkých zkušeností, které s reorganizací zatím máme, můžeme již říci, že se přebudovaný aparát našeho úřadu dobře osvědčuje, a můžeme doufat, že reorganizace přispěje k rychlejšímu, pružnějšímu a lepšímu dokončení nemalých úkolů, které náš úřad ještě má splnit.“⁸⁶

Tato organizační struktura pak v zásadě vydržela až do konce existence obou úřadů. Jak již bylo uvedeno v souvislosti s personálními změnami, docházelo k dílčím proměnám v organizaci úřadů, zejména v souvislosti s dokončováním jednotlivých agend, kdy byly oddělení či referáty rušeny či slučovány s jinými a struktura OsÚ a FNO tak postupně a průběžně „zeštíhlovala“.

V. Oblastní úřadovny OsÚ a FNO

Posledním způsobem, jak se vyrovnat s nedostatkem pracovních sil v centrále OsÚ a FNO v Praze a provádět decentralizované úřadování, bylo kompetenční i personální posílení oblastních úřadoven OsÚ a FNO. Ani toto řešení však nebylo všespatitelné: personální situace jednak nebyla ani na oblastech příliš příznivá a s nedostatkem pracovních sil se potýkali i tam, jednak decentralizace předpokládala mnohem těsnější spolupráci OsÚ a FNO s orgány

85 Blíže k úkolům jednotlivých odborů a podřízených útvarů viz Řeháček, K.: Osidlovací úřad a Fond národní obnovy (1945–1952). Příspěvek ke správním dějinám centrály OsÚ a FNO v Praze a oblastní úřadovny v Plzni. Západočeský historický sborník, 5, Plzeň 1999, s. 310–313.

86 Knapp, V.: Nová organizace našeho úřadu. In: Osidlování. Věstník Osidlovacího úřadu a Fondu národní obnovy, roč. III, č. 18, 25. 1. 1949, s. 455.

samosprávy na místních úrovních. Přílišné zatěžování oblastních poboček FNO a oblastních osidlovacích úřadoven prací a její přenášení na lidovou samosprávu naráželo zejména na značný odpor představitelů národních výborů na místní a okresní úrovni, které byly samy prací již přetíženy.⁸⁷

V.1. Struktura a rozmístění oblastních úřadoven

Vyhláškou OsÚ v Praze č. 425/1945 Ú. l. I z 23. listopadu 1945 bylo zřízeno 12 oblastních osidlovacích úřadoven (8 v Čechách a 4 na Moravě) v Českých Budějovicích, Liberci, Litoměřicích, Pardubicích, Plzni, Trutnově, Karlových Varech, Žatci, Brně, Olomouci, Opavě se sídlem v Bruntále a Moravské Ostravě.⁸⁸ K jejich vzniku docházelo postupně a většina z nich zahájila svou činnost v březnu 1946.⁸⁹ FNO zřídil zemské pobočky v Praze a Brně a oblastní pobočky v Českých Budějovicích, Děčíně, Karlových Varech, Liberci, Litoměřicích, Mariánských Lázních, Pardubicích, Plzni, Teplicích-Šanově, Trutnově, Žatci, Olomouci, Moravské Ostravě a Opavě.

Existence dvou samostatných úředních struktur však nebyla vzhledem k propojení agendy obou úřadů dlouhodobě udržitelná, a tak bylo od poloviny roku 1946 uvažováno o reorganizaci a nových úkolech OsÚ a FNO v oblastech. Na základě mnoha porad došlo k přeměně OsÚ a FNO v jedno pracovní těleso a ke sloučení oblastních osidlovacích úřadoven a oblastních poboček FNO v jednotné oblastní úřadovny OsÚ a FNO. Vzhledem k několika odchylkám v rozmístění dosavadních oblastních osidlovacích úřadoven a oblastních poboček FNO muselo dojít nejprve ke sjednocení jejich obvodů působnosti a úředních sídel. Oblastní osidlovací úřadovna v Žatci byla usne-

87 NA, FNO Praha, neinventarizovaná část, prozatímní kart. 2330, dopis Úřadu předsednictva vlády v Praze FNO v Praze z 10. 4. 1947. Na I. pololetním sjezdu ONV v Kraslicích na Karlovarsku, který se konal 16. 3. 1947, např. jeho delegáti kritizovali v rezoluci taktiku FNO slovy: „FNO disponuje aparátem mnoha set a snad tisíc úředníků, jichž práce spočívá v tom, že objíždějí okresy, dávají dobré rady a vytýkají, že to neb ono se dělalo špatně. Tento úřednický aparát stojí stát velké peníze, ale okresům ani obcím nepomůže, okresy i obce musí pro agendu FNO dávatí stále k dispozici značný počet svých zaměstnanců. Okresy i obce se dostávají v souvislosti se zabaveným německým majetkem neustále do konfliktu s občanstvem a agendou FNO jsou národní výbory nesmírně zatěžovány. Žádáme, aby FNO vyslal na každý okres alespoň jednoho svého úředníka, který by v okrese trvale úřadoval a vyřizoval agendu FNO sám. Národní výbory by byly zbaveny spousty zbytečné a v každém případě nepopulární práce, národním výborům by se ulevilo, stát by ušetřil značné sumy peněz a FNO by převzal odpovědnost, která mu vlastně patří.“

88 Vyhláška OsÚ v Praze č. 425/1945 Ú. l. I z 23. 11. 1945, částka 139 z 27. 11. 1945. NA Praha, Osidlovací komise při ÚV KSČ, arch. jedn. 315, návrh sídel a obvodů oblastních osidlovacích úřadoven v zemích České a Moravskoslezské [1945]. Podle původního návrhu se uvažovalo o zřízení oblastních osidlovacích úřadoven v Žatci, Chebu, Karlových Varech, Teplicích-Šanově, Ústí nad Labem, České Lípě, Liberci, Jaroměři, Českých Budějovicích, Plzni, Brně a Moravské Ostravě, nakonec zvítězila jiná varianta.

sením rady OsÚ a FNO z 23. září 1946 zrušena a její obvod byl spojen s obvodem oblastní osidlovací úřadovny OsÚ a FNO v Litoměřicích.⁹⁰ K další změně došlo na základě vyhlášky OsÚ a FNO v Praze č. 2128/1946 Ú. I. I z 30. listopadu 1946, na jejímž základě vznikla oblastní úřadovna OsÚ a FNO v Praze, litoměřická oblastní úřadovna byla přeložena do Teplíc-Šanova a byla zrušena expozitura v Mariánských Lázních.⁹¹ Po těchto změnách měly oblastní úřadovny OsÚ a FNO nově sídla v Brně, Českých Budějovicích, Liberci, Olomouci, Opavě, Ostravě, Pardubicích, Plzni, Praze, Teplících-Šanově, Trutnově a Karlových Varech.⁹²

Ve stejné době měly oblastní úřadovny následující sídla a přednosty: Brno (Brno, ulice Hlinky 132/134, vrchní rada politické správy JUDr. Josef Krajtl), České Budějovice (České Budějovice, Žižkova 24, do 27. února 1947

- 89 NA, MV-dodatky (1918–1959), kart. 214, Seznam oblastních osidlovacích úřadoven, č. j. 3097/45, II. vydání, s. d. Prvními přednosty oblastních osidlovacích úřadoven byli: České Budějovice (JUDr. Stanislav Klabzuba), Liberec (JUDr. Augustin Maryška), Litoměřice (Antonín Steinfeld), Pardubice (JUDr. Rudolf Mlynář), Plzeň (JUDr. Emil Štirský), Trutnov (JUDr. Eduard Hlaváček), Karlovy Vary (Petr Němejč), Žatec (Josef Ulo), Brno (Vavřínek Vypel), Olomouc (Josef Kučera), Opava (Rudolf Klos), Moravská Ostrava (Vladimír Janatka).
- 90 Vyhláška OsÚ a FNO v Praze č. 1878/1946 Ú. I. I z 10. 10. 1946, částka 184 z 12. 10. 1946.
- 91 NA, FNO Praha, neinventarizovaná část, prozatímní kart. 2256 II, dopis OsÚ a FNO v Praze všem oblastním úřadovnám z 24. 1. 1947. Vyhláška OsÚ a FNO v Praze č. 2128/1946 Ú. I. I z 30. 11. 1946, částka 216 ze 7. 12. 1946.
- 92 Tamtéž, neinventarizovaná část, prozatímní kart. 2257, vyhláška OsÚ a FNO v Praze z 10. 1. 1947. Na přelomu let 1946/1947 byl územní rozsah oblastních úřadoven vymezen následujícími správními okresy: Brno (Boskovice, Brno, Brno-venkov, Moravské Budějovice, Dačice, Hodonín, Hustopeče, Jihlava, Moravský Krumlov, Kyjov, Nové Město na Moravě, Velké Meziříčí, Mikulov, Tišnov, Třebíč, Moravská Třebová, Vyškov, Znojmo), České Budějovice (Blatná, České Budějovice, Jindřichův Hradec, Kamenice nad Lipou, Kaplice, Český Krumlov, Milevsko, Pelhřimov, Písek, Prachatice, Strakonice, Sušice, Tábor, Třeboň, Týn nad Vltavou), Liberec (Dubá, Frýdlant, Mnichovo Hradiště, Jablonec nad Nisou, Německé Jablonné, Jičín, Liberec, Liberec-venkov, Česká Lípa, Rumburk, Semily, Šluknov, Turnov, Varnsdorf), Olomouc (Moravský Beroun, Uherský Brod, Holešov, Uherské Hradiště, Hranice, Kroměříž, Litovel, Valašské Meziříčí, Olomouc, Olomouc-venkov, Přerov, Prostějov, Rýmařov, Šternberk, Šumperk, Vsetín, Zábřeh, Zlín), Opava (Bílovec, Bruntál, Frývaldov, Krnov, Opava, Opava-venkov), Ostrava (Fryštát, Hlučín, Nový Jičín, Místek, Moravská Ostrava, Český Těšín), Pardubice (Havlíčkův Brod, Čáslav, Humpolec, Chotěboř, Chrudim, Lanškroun, Ledeč nad Sázavou, Litomyšl, Vysoké Mýto, Pardubice, Polička, Ústí nad Orlicí), Plzeň (Domažlice, Klatovy, Kralovice, Planá, Plzeň, Plzeň-venkov, Přeštice, Rokycany, Stříbro, Tachov, Horšovský Týn), Praha (Benešov, Beroun, Mladá Boleslav, Brandýs nad Labem, Český Brod, Kutná Hora, Hořovice, Jílové, Kladno, Kolín, Kralupy nad Vltavou, Mělník, Nymburk, Poděbrady, Praha, Praha-venkov-jih, Praha-venkov-sever, Příbram, Rakovník, Říčany, Sedlčany, Slaný, Vlašim), Teplice-Šanov (Bílina, Děčín, Duchcov, Chomutov, Kadaň, Litoměřice, Louny, Most, Podbořany, Roudnice nad Labem, Teplice-Šanov, Ústí nad Labem, Vejprty, Žatec), Trutnov (Broumov, Nový Bydžov, Dobruška, Dvůr Králové nad Labem, Hořice, Hradec Králové, Jaroměř, Jilemnice, Náchod, Nová Paka, Nové Město nad Metují, Rychnov nad Kněžnou, Trutnov, Vrchlaví, Žamberk), Karlovy Vary (Aš, Falknov nad Ohří, Cheb, Jáchymov, Kraslice, Mariánské Lázně, Loket, Nejdk, Teplá, Karlovy Vary, Žlutice).

vrchní rada politické správy JUDr. Stanislav Klabzuba, od 28. února 1947 finanční komisař JUDr. František Vaníček), Liberec (Liberec, Klostermannova 8, rada politické správy JUDr. Augustin Maryška), Olomouc (Olomouc, Masarykovo náměstí 27, policejní rada Josef Kučera), Opava (Opava, Olomoucká 24, rada politické správy JUDr. František Cagaš), Ostrava (Ostrava, Molotova 29, vrchní rada politické správy JUDr. Vladislav Šrenk), Pardubice (Pardubice, Palackého 19/Stalinovo náměstí 94/34, vrchní rada politické správy JUDr. Rudolf Mlynář), Plzeň (Plzeň, Benešova třída 14, rada politické správy JUDr. Emil Štirský), Praha (Praha II., Samcova 1/Praha X-Karlín, U Invalidovny, vládní rada JUDr. František Frána), Teplice-Šanov (Teplice-Šanov, Čapkova 18, vrchní komisař finanční správy JUDr. Jaroslav Helcl), Trutnov (Trutnov, U Kapličky 159/6, komisař finanční správy JUDr. Karel Puš), Karlovy Vary (Karlovy Vary, Bezručova 8, JUDr. Herbert Poláček).⁹³

Bez zajímavosti není ani vyčíslení personálního stavu jednotlivých oblastních úřadoven na přelomu let 1946/1947: Brno: 106 zaměstnanců (51 pragmatikálních+55 smluvních), České Budějovice: 44 (20+24), Liberec: 88 (32+56), Olomouc: 72 (39+33), Opava: 52 (26+26), Ostrava: 53 (23+30), Pardubice: 50 (13+37), Plzeň: 55 (25+30), Praha: 72 (47+25), Teplice-Šanov: 84 (32+52), Trutnov: 62 (34+28), Karlovy Vary: 73 (24+49): celkem: 811 (366+445). K tomu je však třeba ještě přičíst zaměstnance expozitur fondovní účtárny, kteří působili při oblastních úřadovnách: celkem 67 (36+31), takže i s nimi byl celkový počet 878 (402+476). Kromě toho pracovalo při oblastních úřadovnách ještě 126 zaměstnanců oblastních skladů.⁹⁴

Po únoru 1948 došlo také v oblastních úřadovnách k personálním čistkám. AV NF OsÚ a FNO v Praze jednal 24. února 1948 o oblastních úřadovnách a usnesl se požádat předsedu OsÚ JUDr. M. Kreysu, aby provedl následující personální změny: v oblastní úřadovně v Praze jmenovat přednostou JUDr. Václava Cacáka místo dosavadního přednosty JUDr. Františka Frány, který odešel 29. února 1948 do penze, v oblastní úřadovně v Plzni ustanovit novým přednostou JUC. Jaromíra Čejku a dosavadního přednostu JUDr. Emila Štirského přeložit do pražské centrály do funkce vedoucího oddělení VI/3, v oblastní úřadovně v Pardubicích jmenovat novým přednostou dosavadního přednostu oblastní úřadovny v Opavě JUDr. Františka Cagaše a dosavadního pardubického přednostu JUDr. Rudolfa Mlynáře k 29. únoru 1948 penziono-

93 NA, Osidlovací komise ÚV KSČ, arch. jedn. 317, prozatímní seznam oblastních úřadoven OsÚ a FNO v Čechách a na Moravě z 1. 11. 1946.

94 NA, FNO Praha, neinventarizovaná část, prozatímní kart. 2257, přehledný výkaz personální na přelomu let 1946/1947, s. d.

vat, v oblastní úřadovně v Brně pověřit vedením úřadovny JUDr. Antonína Plačka a dosavadního přednostu JUDr. Josefa Krajtla přeložit do funkce vedoucího oddělení na pražské centrále, v oblastní úřadovně v Opavě jmenovat novým přednostou místo F. Cagaše JUDr. Vladimíra Nechvátala. Vzhledem k tomu, že s požadavkem AV vyslovili souhlas vedoucí úředníci OsÚ, nestálo personálním změnám nic v cestě.⁹⁵

Personální změny byly podle AV vyvolány neudržitelnou politickou situací v jednotlivých úřadech. V oblastní úřadovně v Praze bylo např. podle mínění AV NF „*zapotřebí zvlášť rychlého zásahu, poněvadž se většina národně socialistických členů tam usnesla bojkotovat dnešní manifestační stávkou*“.⁹⁶ AV NF proto pověřil přednostu oddělení I/4 pražské centrály Ing. Otakara Nového, aby úřadovnu „*přiměl k dodržení solidární stávky všech pracujících, jinak budou vyvozeny z toho důsledky*“.⁹⁷ Kromě personálních změn ve vedení oblastních úřadoven požadoval AV i další čistky a na základě jeho rozhodnutí bylo v rámci oblastních úřadoven prověřeno celkem 80 zaměstnanců (56 pragmatikálních a 24 smluvních), polovina jich byla nakonec ponechána a polovina musela odejít.⁹⁸

V.2. Organizační struktura oblastních úřadoven a její změny

Proměnami prošla rovněž organizační struktura oblastních úřadoven, která v podstatě kopírovala vývoj pražské centrály OsÚ a FNO. Také v oblastech vstoupil k 1. červenci 1947 v platnost nový organizační řád, který vycházel z nové struktury pražského ústředí, takže odborům a oddělením ústředí zhruba odpovídala oddělení a referáty oblastních úřadoven: *I. ODDĚLENÍ* (přednostenské) se členilo na 3 referáty: I/1 (kancelář oblastní úřadovny: správa hospodářské služby-podatelná, protokol, index, písárna, výpravna, spisovna, správa a doplňování knihovny, evidence zaměstnanců úřadovny), I/2 (hospodářský: hospodářská správa úřadovny, správa úředních paušálů-účetní a pokladní služba, cestovní účty, věcné vybavení úřadovny, správa inventáře a služebních vozidel), I/3 (tiskový: zprávy a články pro denní tisk a věstník Osidlování, styk s tiskem, výstřižková služba pro ústředí, propagační a informační služba). *II. ODDĚLENÍ* (odsunové) provádělo úkony potřebné

95 Tamtéž, neinventarizovaná část, prozatímní kart. 2392, votum přednostovi personálního oddělení JUDr. J. Smrčkovi z 26. 2. 1948.

96 Tamtéž, neinventarizovaná část, prozatímní kart. 2393, seznam zaměstnanců OsÚ a FNO oblastních úřadoven, vyřazených ze služeb na základě rozhodnutí akčních výborů, z 22. 6. 1948.

97 Tamtéž.

98 Tamtéž.

pro vysídlení obyvatelstva německé národnosti z Československa, oblastní zmocněnec ministerstva vnitra pro odsun Němců však nepodléhal doзору ani evidenci oblastní úřadovny, řídil se normami ministerstva vnitra. *III. ODDĚLENÍ* (právní) řešilo veškerou právní agendu úřadovny, spolupracovalo s finančními prokuraturami a soudy. *IV. ODDĚLENÍ* (osidlovací) mělo 3 referáty: IV/1 (referát bytové péče: určování úplaty za užívání bytů, pozemků a dalších nemovitostí, poskytování dočasných slev z této úplaty, hromadné příkazování bytů skupinám osob, usidlování penzistů a reemigrantů, údržba bytového fondu a jeho stavební obnova), IV/2 (osidlovací: výplata osidlovacího příspěvku), IV/3 (přídělový: příprava rámcových přídělových plánů, realizace přídělového řízení a rozdělování konfiskovaného majetku). *V. ODDĚLENÍ* (zjišťovací a konfiskační) mělo rovněž 3 referáty: V/1 (pátrací: pátrací agenda), V/2 (konfiskační: závady v konfiskaci, samotná konfiskace, odvolací agenda, vydávání neoprávněně konfiskovaného majetku či náhrady za něj, sporné konfiskace), V/3 (zjišťovací a evidenční: soupisové akce, evidence přihlášek a vedení kartoték). *VI. ODDĚLENÍ* (správa majetku) se členilo na 4 referáty: VI/1 (průmyslový: obnovovací průmyslové komise, zastavování podniků určených k likvidaci, evidence hospodaření národních správců průmyslových podniků), VI/2 (živnostenský: okresní revizní sbory, hospodaření národních správců živnostenských majetkových podstat, likvidace živnostenských podniků), VI/3 (zpeněžovací: prodej konfiskovaného majetku podle různých vyhlášek), VI/4 (skladištní: dozor nad oblastními sklady, nad přechodnými skladišti, svážení movitých konfiskátů). *VII. ODDĚLENÍ* (finanční) se dělilo na 2 referáty: VII/1 (odvod výtěžků: dozor nad příjmy FNO, jejich evidence a odvody na centrálu, zúčtování režijních výloh), VII/2 (referát pomocné kontrolní služby: revize hospodaření národních správců). Samostatná byla expozitura účtárny FNO, která prováděla především účtování výtěžků z detailního prodeje a pronájmu konfiskovaných movitostí.

K další velké změně v organizační struktuře oblastních úřadoven došlo stejně jako v pražském ústředí počátkem roku 1949 (nová organizace oblastních úřadoven vstoupila v platnost 1. února), kdy byl vyhlášen nový organizační řád, který opět kopíroval stav v pražské centrále.⁹⁹ Cílem reorganizace mělo být podstatné zjednodušení a zlevnění administrativy a zpružnění úřadování. V zásadě se jednalo o sjednocení věcně související agendy a reorganizace byla odůvodněna slovy: „*Jest třeba, aby si všichni zaměstnanci oblast-*

99 Tamtéž, neinventarizovaná část, prozatímní kart. 2229, dopis přednosta oblastní úřadovny OsÚ a FNO v Karlových Varech OsÚ a FNO v Praze z 19. 10. 1946.

ních úřadoven uvědomili, že tento organizační řád není pouhým formálním byrokratickým aktem, nýbrž že sleduje i významný cíl politický, tj. umožnit co nejrychlejší, nejpružnější a nejdokonalejší zvládnutí úkolů OsÚ a FNO, zejména pak těch, od nichž závisí zdárné a úspěšné plnění pětiletky.”¹⁰⁰ Oblastní úřadovny OsÚ a FNO se nově skládaly z 5 oddělení: I. oddělení (přednostenského), II. oddělení (movitostního), III. oddělení (nemovitostního), IV. oddělení (podnikového), V. oddělení (právního a finančního) a expozitury fondovní účtárny. Tato organizační struktura byla již poslední velkou změnou a vydržela až do konce existence oblastních úřadoven v březnu 1950.

VI. Zánik OsÚ a FNO v Praze a rámcové výsledky jejich činnosti

Snahy o zrušení OsÚ a FNO byly u části politického spektra Československa patrné již před parlamentními volbami v roce 1946. Tehdy skupina zejména národně socialistických poslanců PNS podala návrh zákona, kterým měly být OsÚ, FNO a NPF zrušeny a mělo dojít k vytvoření jediného úřadu s názvem Úřad národní obnovy. Podle předsedy OsÚ v Praze M. Kreysy byla důvodem tohoto kroku snaha národních socialistů o odstranění komunistů z vedení osidlovací politiky po předpokládaných vítězných volbách, jelikož „národní socialisté před volbami viděli, že osidlovací politika, je-li řádně politicky vedena, přináší naší straně prospěch“.¹⁰¹

V letech 1948–1950 docházelo k průběžnému odstraňování „dvoukojnosti“ v činnosti státních orgánů a vláda se usnesla na postupné likvidaci OsÚ a FNO. Původně uvažovala o přenesení působnosti jejich oblastních úřadoven na KNV hned od počátku roku 1949, od tohoto úmyslu však bylo vzhledem k rozsahu agendy obou institucí prozatím upuštěno, bylo rozhodnuto ponechat OsÚ a FNO v nezměněném stavu alespoň do začátku roku 1950, pak již na KNV téměř nic nepřevádět, ale hned veškerou agendu obou institucí zlikvidovat. Komise pro reorganizaci veřejné správy nakonec za předsednictví náměstka předsedy vlády Zdeňka Fierlingera rozhodla o zrušení OsÚ a jeho úřadoven k 15. březnu 1950, k čemuž došlo na základě zákona

100 Tamtéž, neinventarizovaná část, prozatímní kart. 2397, dokument Pokyny ku provedení reorganizace oblastních úřadoven Osidlovacího úřadu a Fondu národní obnovy, s. d.

101 NA, MV-Noskův archiv, kart. 122, dopis předsedy OsÚ v Praze přednostovi kabinetu ministra vnitra G. Spurnému z 22. 10. 1946.

č. 18/1950 Sb.¹⁰² Důvody zachování existence OsÚ a FNO byly popsány v důvěrné zprávě o činnosti OsÚ a FNO v Praze z 1. října 1948, v níž mj. stálo: „*Nepředloženou likvidací tohoto úřadu by byl stát připraven o ohromné sumy a způsobena mu veliká škoda. Je jisté, že určitá místa by toto vítala, neb mnoho národních výborů, úřadů i mnohé osoby velmi těžko nesou to, že Fond národní obnovy při konečném předávání a účtování odhaluje, případně i může odhaliti nepořádky, jakož i případy nepoctivosti, které jsou někdy velmi veliké. V zájmu státní pokladny a veřejné očisty je nadále činnost Fondu národní obnovy nutná a je jí třeba též v tom směru politicky zaměřit. Pro samotnou stranu KSČ jeho činnost může přinésti mnohé poznatky kádrové a poznatky k prověřování členů.*“¹⁰³

Existence FNO zůstala zachována a FNO působil jako samostatná právnická osoba při ministerstvu financí s tím, že část agendy OsÚ byla již dříve delimitována na MNV (např. správa movitostí kromě cenností a filatelie, udílení souhlasu k pronájmu přidělených rodinných domků), ONV (např. správa a prodej motorových vozidel, prodej movitostí kromě cenností a filatelie, prodej bytových zařízení v obcích do 2000 obyvatel, udílení souhlasu ke zcizení nebo zatížení přidělených rodinných domků a nemovitostí odevzdaných veřejnému sektoru), KNV (např. přiděl konfiskovaných rodinných domků, průmyslových a živnostenských podniků), Ústřední reparační a restituční komisi (převzetí a prodej restitučních movitostí repatriovaných z ciziny kromě cenností a filatelie), ministerstvo průmyslu (správa licenčních práv ke konfiskovaným patentům, patenty spadající pod londýnskou dohodu, propůjčování licencí), na ministerstvo vnitřního obchodu, resp. patentový úřad (správa známkových práv říšskoněmeckých podniků, pokud nebyla v Československu chráněna) a na další ministerstva (např. delimitace průmyslových a živnostenských podniků).¹⁰⁴ Veškerou ostatní agendu zaniklého OsÚ převzal FNO.

Dohledem nad činností FNO byl na ministerstvu financí pověřen zprvu IV. odbor (podnikání a plánování), konkrétně oddělení IV/3, v jehož čele stál JUDr. Blahoslav Kříž. Teprve 28. března 1950 bylo ve skupině III (podnikové hospodářství) zřízeno nové oddělení 313 (majetkové podstaty) s dohlédací činností mj. na FNO, které po 1. červenci 1951, kdy FNO zanikl, provádělo jeho likvidaci. Vedoucím oddělení 313 se stal JUDr. Jiří Vít, jeho zástupcem

102 Zákon č. 18/1950 z 9. 3. 1950, o zrušení osidlovacích úřadů.

103 NA, FNO Praha, inventarizovaná část, kart. 2, dokument Důvěrná zpráva o činnosti OsÚ a FNO v Praze z 1. 10. 1948, s. 4.

104 Tamtéž, inventarizovaná část, kart. 5, dokument Návrh na likvidaci osidlovacích úřadů a Fondů národní obnovy a na přenesení zbývajících jejich činnosti na jiné orgány z 15. 1. 1950.

byl Antonín Zuska. Od 1. listopadu 1950 bylo oddělení organizačně začleněno do skupiny IV a dostalo označení 406 b. V letech 1951–1954 oddělení přecházelo pod různým označením (309, 314) mezi skupinami ministerstva financí, od 1. července 1951 byl jeho vedoucím Josef Novotný,¹⁰⁵ pod jehož vedením probíhala likvidace fondovních agend i samotného FNO.

Z výše uvedeného je patrné, že po zrušení OsÚ neměla ani existence FNO jako samostatného úřadu dlouhého trvání a FNO byly zrušeny zákonem č. 182/1950 Sb. k 1. červenci 1951.¹⁰⁶ Okolnosti přípravy tohoto zákona a spěch, který provázal jeho projednávání, zásadně negativně ovlivnily pozdější likvidační práce celé fondovní agendy. Vydání zákona provázely nejasné zákulisní boje, které podle jeho odpůrců i zastánců vzbuzovaly „*pochybnosti o domyšlenosti jeho dosahu*“.¹⁰⁷ Sám FNO v rámci připomínkového řízení ve svém rozkladu z 20. listopadu 1950 svoji urychlenou likvidaci zásadně odmítl s poukazem na „*dalekosáhlý dosah každého neuváženého kroku*“,¹⁰⁸ k čemuž ovšem nebylo vůbec přihlédnuto. Naopak, náměstek ministra financí JUDr. Jaroslav Gregor přímo zakázal, aby byly námitky FNO uplatňovány, a zástupce vedoucího oddělení 313 A. Zuska dokonce vyhrožoval všem, kteří měli proti záměru rychlé likvidace FNO námitky, disciplinárním řízením. Rychlé zrušení FNO bylo považováno za „*politicky žádoucí a odpovídající přání lidu*“ a mělo plnou podporu ÚV KSČ.¹⁰⁹ Snaha o rychlé řešení se projevila i tím, že do osnovy zákona bylo již vloženo přesné datum likvidace FNO.

Jednoduchá verze zákona ve své podstatě znamenala rychlou likvidaci FNO a velmi primitivní uspořádání majetkových poměrů s tím, že většina majetkových převodů neměla být zúčtována, vzájemné pohledávky a dluhy se měly odepsat a tím měl být vlastně celý problém s likvidací fondovní agendy vyřešen. Oficiálně byla snaha o rychlou likvidaci FNO v důvodové zprávě k zákonu vysvětlena potřebou okamžitého převedení pracovních sil FNO do výroby a k jiným úřadům, čímž mělo být posíleno budování socialismu v Československu. Kritikové tohoto řešení však navrhovatelům zákona vytýkali, že v důvodové zprávě chyběly údaje např. o věkovém složení 1700 zaměstnanců, kterým bylo průměrně něco okolo 50 let. Také fakt, že se v drtivé většině případů jednalo o úředníky bez jakéhokoliv řemeslného vzdělání, vzbuzoval podezření z toho, že „*právě personální moment byl navrhovateli zákona záměrně*

105 NA, Ministerstvo financí (MF)-tajné, kart. 27, dokument Dohlédací činnost nad FNO, s. d.

106 Zákon č. 182/1950 Sb. z 20. 12. 1950, o zrušení Fondů národní obnovy.

107 NA, MF-tajné, kart. 27, právní rozbor kontrolní a revisní správy ministerstva financí ze 14. 10. 1954, s. 12.

108 Tamtéž, dokument Zákon o zrušení Fondů, s. d.

109 Tamtéž, dokument Poznámky k zákonu č. 182/1950 sb., o zrušení Fondu národní obnovy, s. d.

nadnesen a stal se rozhodujícím faktorem při stylisaci velmi jednoduchého zákona o zrušení Fondů".¹¹⁰ Celá důvodová zpráva byla ostatně podle právního rozboru kontrolní a revizní správy ministerstva financí „*dokladem, že návrh byl zpracován na podkladě ne zcela přesných a správných, popř. prověřených skutečností*".¹¹¹

Jednoduché znění zákona způsobilo značné škody, neboť nevyřešilo ani administrativní a majetkové problémy FNO, což bylo podle kritiků „*překvapujícím nedostatkem*“ tohoto zákona.¹¹² Rychlé zrušení FNO problémy likvidace fondovní agendy nevyřešilo, naopak se tyto problémy po právní stránce v mnohém zkomplikovaly a byly později přenášeny na národní výbory a finanční ústavy, které však na tyto úkoly nebyly po personální ani věcné stránce vůbec připraveny. Problematika likvidace fondovní agendy se tak zařadila k poměrně složitým a dlouho se táhnoucím kauzám. FNO veškeré neúspěchy a nedostatky, které se v průběhu jeho činnosti nahromadily, sváděl právě na kritický moment zrušení Fondů. Zastánci zrušení FNO naopak argumentovali tím, že k tomuto kroku byl již nejvyšší čas, zejména kvůli ne dobré hospodářské situaci FNO a kvůli obavám, že by Fond mohl požadovat nakonec ještě sanaci ze státní pokladny. Navíc argumentovali tím, že někdejší zákonodárci jistě měli při schvalování zákona č. 108/1945 Sb. v úmyslu, aby ukončení činnosti FNO nastalo co nejdříve, a kritizovali organizaci FNO, která se podle nich rozrostla do „*velkorysých rozměrů*“ a stala se řadě lidí na delší dobu „*příležitostí pro dobré živobytí*“.¹¹³

Zcela objektivně však byla likvidace FNO prováděna v situaci, kdy ještě nebylo přiděleno asi 40 000 konfiskovaných rodinných domků, nebyl dokončen převod asi 15 000 konfiskovaných živností v akci U IV A do socialistického sektoru a v plném rozběhu byl prodej konfiskovaných movitostí. To vše výrazně komplikovalo zákonodárci předpokládaný hladký průběh likvidace FNO a způsobilo nejen několik let táhnoucí se pomalé utlumování fondovních agend, ale také nemalé (neúmyslné i záměrné) hospodářské ztráty. Předčasná likvidace FNO byla kritizována v revizní zprávě kontrolní a revizní správy MF, v níž mj. zaznělo, že „*předčasnou likvidací FNO, zrušením oblastních úřadoven OsÚ a FNO a tím celého zaběhlého aparátu a rozptylem zaměstnanců FNO byla činnost FNO zpomalena a celá administrativa fondovní agendy značně narušena*“.¹¹⁴

110 Tamtéž, dokument Zákon o zrušení Fondů, s. d.

111 Tamtéž, právní rozbor kontrolní a revizní správy ministerstva financí ze 14. 10. 1954, s. 12.

112 Tamtéž, dokument Zákon o zrušení Fondů, s. d.

113 Tamtéž, právní rozbor kontrolní a revizní správy ministerstva financí ze 14. 10. 1954, s. 12.

114 NA, MF-tajné, kart. 25, revizní zpráva o činnosti a hospodaření bývalého FNO v Praze z 9. 4. 1953, s. 2.

Část úkolů a nevyřízená agenda zaniklých FNO přešly na KNV, z velké části na fondovní skupiny jejich finančních odborů (referátů), některé úkoly FNO byly delegovány i na ONV. Dokončení části agendy FNO, především likvidace živnostenských a průmyslových konfiskátů, prováděly i po zániku FNO souhrnné likvidační národní správy (SLNS), které byly řízeny likvidačními inspektoráty (LI), vzniklými na základě oběžníku FNO č. 18/1950 ze 14. března 1950. Příloha oběžníku stanovila rozdělení obvodu FNO v Praze na následující likvidační inspektoráty: kraj Praha (sídlo Praha), kraje Plzeňský a Českobudějovický (sídlo Plzeň), kraj Karlovarský (sídlo Karlovy Vary), kraj Ústecký (sídlo Teplice), kraj Liberecký (sídlo Liberec), kraje Královehradecký a Pardubický (sídlo Trutnov), kraje Brněnský, Jihlavský, Gottwaldovský a Olomoucký (sídlo Brno), kraj Ostravský (sídlo Opava). SLNS postupně, jak byly ukončovány likvidace živnostenských a průmyslových podniků, zanikaly, LI zanikly k 30. červnu 1952 a veškeré jimi nedokončené kauzy byly převedeny na KNV a ONV.

Vlastní likvidační zrušených FNO a fondovních agend bylo pověřeno Novotného oddělení, kam přešla část původních zaměstnanců FNO, která byla pověřena likvidačními pracemi. Oddělení se vnitřně členilo do několika referátů, jejichž pracovní náplň se průběžně měnila v závislosti na doznívání jednotlivých činností. Referát 1 (organizační a řídicí), v jehož čele stál JUDr. Vladimír Pavlík, existoval od července 1951 do března 1952 a měl na starosti vedení oddělení, organizaci a řízení všech prací a dohled nad likvidací peněžních ústavů. V březnu 1952 byl referát zrušen a jeho agenda byla rozdělena mezi ostatní referáty oddělení. V čele referátu 2 (právního) byl JUDr. František Bergl, referát vyřizoval zejména normativní a všeobecně právní agendu, vymáhání konfiskovaných pohledávek, projednávání konfiskovaných pozůstalostí, náhrady za spoluvlastnické podíly, restituční záležitosti a celou řadu dalších aktivit, které na něj v průběhu jeho existence přecházely z ostatních oddělení ministerstva financí či jiných ústředních úřadů. V čele referátu 3 (finančního, později likvidačního) působil JUDr. František Šupáček, referát se zabýval finančními záležitostmi FNO, vypořádáním s veřejným sektorem, řešil nároky národních správců či stížnosti na prodejní a přídělové akce FNO. Referát 4 (majetkový) vedl JUDr. Stanislav Klabzuba, referát po účetní stránce dokončoval přídělové řízení movitého i nemovitého majetku (podniky, živnosti, rodinné domky, movitosti, motorová vozidla, cennosti). V čele referátu 5 (likvidačního) stál JUDr. František Greif, referát dokončoval likvidace živnostenských a průmyslových podniků, řešil problematiku vypořádání závazků těchto podniků vůči bývalým národním správcům a ostatním věřitelům, prováděl rovněž likvidace pohledávek UNRRA. Referát 6, který vznikl v březnu 1952 jako částečná náhrada za zrušený re-

ferát 1, řešil pod vedením JUDr. Emanuela Pangráce problematiku majetko-právních záležitostí národních a komunálních podniků, dále měl na starosti agendu Likvidačního fondu měnového a likvidaci cenných papírů.¹¹⁵

K 1. dubnu 1952 přesunulo ministerstvo financí účetní a finanční službu bývalého FNO, již jako likvidační agendu, na Spořitelnu a záložnu v Praze a ponechalo si na starosti řídicí a dohlédací činnost, plánování likvidace a její sledování, věci zásadní a všeobecné povahy a několik specifických agend (např. restituční, vojenská učiliště, německé osidlovací společnosti, likvidace živnostenských a průmyslových podniků). K dalšímu přenesení části úkolů došlo k 1. červnu 1953, kdy byl dokončením likvidace pověřen Ústřední likvidátor peněžních ústavů a podniků v Praze s tím, že zároveň s touto agendou převzal i 48 zaměstnanců bývalého FNO, kteří dosud působili na ministerstvu financí.¹¹⁶ Průběh likvidace FNO byl podroben z mnoha stran ostře kritice, prověrkou byly zjištěny zásadní závady a nedostatky, které svědčily především o nedostatečné dohlédací a řídicí činnosti ministerstva financí.

Rychlému ukončení likvidace FNO, kterou prakticky nakonec prováděla Státní spořitelna a Ústřední likvidátor, bránila kromě liknavosti dlužníků celá řada dalších potíží (zejména nutnost dodržovat účetní zásady a předpisy či povinnost vyplácet nároky a náhrady z konfiskovaného majetku), takže nebylo možno likvidaci ukončit do konce roku 1953, jak bylo původně plánováno. Ministr financí proto požádal dopisem předsedu vlády Viliama Širokého, aby vláda přijala opatření, jež by mj. „*dovolovala likvidujícím orgánům podstatně se odchýlit od účetních předpisů a zásad*“.¹¹⁷ Na základě této žádosti vzala vláda výše zmíněnou zprávu ministra financí na vědomí a uložila mu, aby učinil veškerá opatření, která by umožnila urychlenou likvidaci FNO, byť by tento postup mohl způsobit zkrácení výnosu z konfiskovaného majetku, odchýlil se od účetních předpisů a zásad a rušil závazky váznoucí na konfiskovaném majetku a nároky vůči němu. Veškeré likvidační práce měly být na tomto základě uzavřeny do konce února 1954, kdy měl ministr financí předložit vládě definitivní zprávu o skončení likvidace FNO.

Úkoly obou institucí byly významné a tomu odpovídaly či měly odpovídat i jejich výsledky. Jejich detailní analýza je nepochybně námětem minimálně na samostatnou odbornou studii a výrazně přesahuje rámec tohoto příspěvku. OsÚ splnil svůj hlavní úkol, provedení vnitřního osídlení, pouze

115 NA, MF-tajné, kart. 27, organizační struktura oddělení 313 ministerstva financí, s. d.

116 Tamtéž, výsledky prověrky likvidace FNO v Praze, s. d.

117 NA, ÚPV-tajná spisovna, kart. 97, sign. 50/8, dopis ministerstva financí předsedovi vlády V. Širokému z 23. 3. 1953.

částečně, a přestože bylo vnitřní osídlení v roce 1950 v hrubých rysech skončeno a OsÚ byl zrušen, bylo v roce 1954 zapotřebí zahájit akci dosidlování pohraničních oblastí.¹¹⁸ Také FNO byl za svoji činnost z mnoha stran kritizován. Jeho prvořadým úkolem bylo zjistit a zajistit veškerý konfiskovaný majetek, a i když si vybudoval rozsáhlý úřední aparát, vyrovnal se s tímto úkolem podle názoru ministerstva financí pouze tak, že „*mnohdy se značným zpožděním chrlil výnosy a předpisy na orgány lidové správy, sám však práci ani neulehčil, ani konkrétně nepomohl*“.¹¹⁹ I když se objektivně jednalo o úkol, který neměl v dějinách státu obdoby, byli za jeho plnění zaměstnanci FNO kritizováni, neboť „*se rekrutovali převážně z řad úředníků, a byly zde tudíž větší předpoklady pro úspěšné zvládnutí úkolů než u orgánů lidové správy, které volbou pracujících lidu měly vykonávat vládní úkoly a další úkoly velkého budovatelského díla nové republiky*“.¹²⁰

Kromě nedobře zorganizované likvidace fondovní činnosti byl kritizován i nezodpovědný přístup špičkových funkcionářů FNO. Předseda FNO M. Kreysa ještě před likvidací Fondu předčasně opustil předsednickou funkci a stal se generálním ředitelem n. p. Československé mlýny. Jeho příkladu následovali i další špičkoví úředníci FNO: Ing. JUDr. K. Janů se stal generálním ředitelem n. p. Československé stavební závody, JUDr. V. Knapp odešel do Kanceláře prezidenta republiky, ing. J. Loser odjel jako obchodní atašé na československé velvyslanectví do Norska, A. Vodička a O. Heitlinger získali vysoké posty na ministerstvu průmyslu.¹²¹

Hospodářsko-statistické zhodnocení výsledků činnosti OsÚ a FNO v Praze není jednoduché a bude vyžadovat minimálně samostatnou odbornou práci, nejlépe z pera historika hospodářských dějin. Ani předkládaná institucionální studie se však nemůže alespoň jistému rámcovému zhodnocení hospodářských výsledků činnosti obou institucí vyhnout. Z detailní zprávy o činnosti a hospodářských výsledcích FNO v Praze ze září 1951 vyplývá, že k 1. lednu 1951, kdy již byl OsÚ zrušen a FNO zbýval pouze půlrok existence, činil hrubý příjem FNO 84 476 442 712 Kčs, z toho byly vklady konfiskované u českých finančních ústavů ve výši 2 851 688 008 Kčs a u německých finančních ústavů ve výši 41 130 517 343 Kčs, zbytek (cca 40 mld. Kčs) tvořily výtěžky ze zpeněžení jednotlivých skupin likvidátů. Z podrobnějšího pohledu na tyto výtěžky je patrné, že za příděly, začlenění či likvidaci živností a obchodů inkasoval FNO částku 2 288 230 484 Kčs, za příděly rodinných

118 NA, MF-tajné, kart. 27, právní rozbor kontrolní a revisní správy ministerstva financí ze 14. 10. 1954, s. 3.

119 Tamtéž, s. 8.

120 Tamtéž, s. 8.

121 Tamtéž, materiál Nedostatky v činnosti FNO, s. d.

domků 4 654 604 705 Kčs, za činžovní domy 4 938 450 Kčs, za prodej bytového zařízení 4 036 976 410 Kčs, za speciální prodeje movitostí (např. motorových vozidel) 2 634 393 502 Kčs, za prodej různých druhů mobilii 981 593 685 Kčs, za univerzální závěrečné prodeje 496 338 922 Kčs, za prodeje ze skladů FNO a Komisy 2 400 408 814 Kčs, za návrat finančních prostředků z restituovaného majetku, od osidlovacích společností a za vojenská cvičiště 1 571 601 592 Kčs, za průmyslový majetek předaný znárodněnému hospodářství (od Fondu znárodněného hospodářství /FZH/)¹²² 2 200 000 000 Kčs, za nájemné z bytů a rodinných domků 2 060 091 673 Kčs, za pohledávky z majetkových správ od Ústřední národní pojišťovny (vklady a cenné papíry) 9 330 890 537 Kčs, za konfiskované cenné papíry 137 495 807 Kčs, za konfiskované pohledávky 2 745 181 539 Kčs a za výtěžky z likvidovaných podniků 2 978 646 001 Kčs. V těchto výsledcích však ještě nebyly s výjimkou úhrady od FZH započítány hodnoty konfiskovaných podniků a závodů začleněných do národních a komunálních podniků (částka od FZH byla pouze za převedení vázaných vkladů), což představovalo to vůbec nejhodnotnější, co z konfiskovaného majetku zbylo. Náklady FNO naproti tomu dosahovaly k témuž datu částky 2 249 149 320 Kčs (tedy zhruba 3 % z celkového hrubého příjmu), z toho ještě 773 774 000 Kčs tvořily výdaje na opravy a adaptace nájemních domů.¹²³

Kromě toho bylo ještě bezúplatně převedeno 11 164 průmyslových konfiskátů národním podnikům, 7 669 průmyslových a živnostenských konfiskátů komunálním podnikům, 8 324 průmyslových a živnostenských konfiskátů ostatnímu socialistickému sektoru, 80 000 nemovitých objektů národním výborům, 19 094 různých nemovitostí socialistickým organizacím, 65 hradů a zámků s příslušným obvodem půdy a 252 538 inventárními předměty Národní kulturní komisi, veškerý lázeňský majetek, léčebné a ošetřovatelské ústavy ministerstvu zdravotnictví, veškerý majetek německých odborových organizací Revolučního odborového hnutí (ROH), movitosti za více než 500 000 000 Kčs různým rozpočtovým a hospodářským organizacím, cenné papíry soustředěné u Státní banky českosloven-

122 Hlavním úkolem FZH bylo financování tzv. socialistického výrobního sektoru (zejména národních a komunálních podniků). V praxi to vypadalo tak, že do FZH plynula průmyslová akumulace a byly z něj podnikům poskytovány prostředky pro jejich výstavbu a provoz. Jelikož ještě dlouho po skončení války průmyslová akumulace sama o sobě nestačila na pokrytí všech finančních potřeb národních a komunálních podniků, musel stát prostřednictvím FZH doplňovat finanční prostředky přímo ze státního rozpočtu. Blíže k FZH viz Řeháček, K.: „Nepřátelský“ živnostenský a průmyslový majetek po roce 1945. Příspěvek k jeho osudům. *Hospodářské dějiny* 24, 2009, s. 197–200.

123 NA, FNO Praha, inventarizovaná část, kart. 5, dokument Podrobnější zpráva o činnosti a hospodářských výsledcích FNO v Praze z 2. 9. 1951, s. 10–12.

ské (SBČS) na depozitních účtech FNO ministerstvu financí a podíly konfiskovaných osob na znárodněném majetku FZH.¹²⁴

Bez zajímavosti není ani dynamika příjmů FNO v letech 1945–1949, která jen dokládá jeho zvýšenou aktivitu po únoru 1948: v letech 1945 a 1946 dosáhl FNO výtěžků ve výši 743 650 622 Kčs, v roce 1947 se již jednalo o částku 4 234 186 116 Kčs, v roce 1948 tomu bylo více než desetkrát více a výnos činil 44 043 589 466 Kčs, v roce 1949 dynamika výtěžnosti poklesla na 29 502 196 814 Kčs. Celkem činily příjmy v letech 1945–1949 78 523 623 020 Kčs (náklady 1 647 558 763 Kčs), takže je patrné, že v letech 1950–1951 byla dynamika výtěžků FNO již poměrně nízká, což svědčí o tom, že všechny finančně výnosné akce byly dokončeny do konce roku 1949.¹²⁵

Odhlédneme-li od výše uvedených zajímavých, ale stěžejních představitelůných čísel a dat, můžeme činnost OsÚ a FNO v Praze zhodnotit sice též hospodářsko-statisticky, ale nepoměrně srozumitelněji, totiž množstvím rozděleného konfiskovaného majetku. Kromě živnostenského a průmyslového majetku, jehož osudy již byly detailně popsány a byla provedena i jeho kvantifikace,¹²⁶ je potřeba zmínit se především o konfiskovaných nemovitostech: do konce roku 1950 bylo státní správě, samosprávě, státním a národním podnikům a veřejnoprávním korporacím odevzdáno celkem 19 094 nemovitostí všeho druhu (15 645 domů a vil, 2705 parcel a 744 ostatních nemovitostí velkého rozsahu), které posloužily pro hospodářské účely (1912), bytovou péči (3043), veřejnou správu (2405), komunikační úpravy obcí (1098), školské (1030), kulturní (925), sociální (911) a zdravotnické (804) účely, pro potřeby tělovýchovy (518), rekreace (443) a národní bezpečnosti (513).¹²⁷ K přidělování do vlastnictví fyzických osob bylo zařazeno 180 382 rodinných domků.¹²⁸ Významné bylo rovněž rozdělování konfiskovaného movitého majetku. Do konce roku 1950 bylo např. přiděleno 107 867 motorových vozidel,¹²⁹ velký význam měla zejména prodejová akce podle vyhlášky č. 2141/1946 Ú. l. I, která znamenala rozprodej konfiskovaného bytového zařízení a svršků a která patřila mezi nejnáročnější fáze přidělového řízení: prodeje byly v rámci této akce prove-

124 Tamtéž, s. 2.

125 NA, FNO Praha, inventarizovaná část, kart. 5, dokument Zpráva o výsledcích hospodaření osídlovacího úřadu a Fondu národní obnovy v Praze ze 7. 3. 1950, s. 5.

126 Řeháček, K.: „Nepřátelský“ živnostenský a průmyslový majetek po roce 1945. Příspěvek k jeho osudům. *Hospodářské dějiny* 24, 2009, s. 175–217.

127 NA, FNO Praha, inventarizovaná část, kart. 5, dokument Podrobnější zpráva o činnosti a hospodářských výsledcích FNO v Praze z 2. 9. 1951, s. 29–32. Celkový počet vykázaný podle účelu nesouhlasí se součtem odevzdaných podstat, jelikož jedna podstata někdy sloužila více účelům.

128 Tamtéž, s. 32.

129 Tamtéž, s. 39.

deny v 10 046 obcích a v této nejmasovější přidělové akci byly odprodány movitosti 695 226 domácnostem.¹³⁰ Kromě tohoto běžného zařízení domácností bylo navíc rozprodáno či přiděleno např. 19 554 střelných zbraní, 2029 zařízení lékařských a zubolékařských ordinací nebo 13 176 klavírů a ostatních klávesových nástrojů.¹³¹ Mimo tento výčet stojí i další mobilie, které se však běžně neprodávaly ani nepřidělovaly (např. cennosti, drahé kovy, sbírky poštovních známek). Do konce roku 1950 bylo vytríděno 11 820 hromadných úložek (beden, balíků) a otevřeno asi 6000 safesů, státní bance bylo odevzdáno 1,114 kg platiny, 773,609 kg zlata a 34 302,942 kg stříbra.¹³² Veškerý tento majetek tak posloužil jako částečná kompenzace za exploataci národního majetku během okupace a jako záloha na očekávané, ovšem nakonec v podstatě nerealizované válečné reparace ve prospěch Československa.

VII. Závěrem

Z výše uvedených bilancí je zřejmé, že OsÚ a FNO v Praze představovaly z určitého úhlu pohledu přímo jeden z fenoménů poválečného období v Československu. Svojí podstatou, činností i výsledky nenavazovaly na nic obdobného z dosavadní československé historie a neměly ani adekvátního následovníka (objemem a typem agendy srovnatelný byl snad pouze Fond národního majetku, který existoval v letech 1991–2005).

O existenci OsÚ a FNO se v české historiografii sice vědělo a oba úřady byly zmiňovány v celé řadě odborných prací, detailní institucionální pohled na ně však dosud chyběl. Předkládaná studie se proto na základě studia archivních pramenů a odborné literatury zaměřila především na důvod existence OsÚ a FNO, jejich organizační strukturu, prostorové a personální vybavení pražské centrály a oblastních úřadoven, na problematiku zániku obou úřadů, význam a výsledky jejich činnosti.

V současné době vrcholí proces přebírání dokumentů z činnosti OsÚ a FNO ze spisoven ministerstva financí do Národního archivu a připravuje se delimitace části těchto dokumentů do státních oblastních archivů. Pro odborné zaměstnance těchto archivů by proto předložený pohled mohl být příno-

130 Tamtéž, s. 40.

131 Tamtéž, s. 40–41.

132 Tamtéž, inventarizovaná část, kart. 2, dokument Problémy osídlení a hospodářské výsledky FNO v Praze a Bratislavě ze 14. 8. 1951, s. 11–12.

sem, zejména při budoucím pořádání a inventarizaci převzatých archivních fondů. Pro širší historickou veřejnost poslouží studie jako základ pro další bádání v této, moderní českou historiografií zatím celkem opomíjené oblasti.

*ANSIEDLUNGSAMT (OSIDLOVACÍ ÚŘAD) UND NATIONALER ERNEUERUNGSFOND (FOND NÁRODNÍ OBNOVY)
IN PRAG. STANDORT, PERSONELLE UND ORGANISATORISCHE STRUKTUR DER ZENTRALE UND DER REGIONALZWEIGE IN DEN JAHREN 1945 BIS 1951*

Nach dem Zweiten Weltkrieg gehörte zu den wichtigsten Aufgaben der tschechoslowakischen politischen Repräsentation die Achse der materiellen Ungerechtigkeiten, die am tschechischen und slowakischen Volk verbrochen wurden, sowie die Konfiskation des „Feindvermögens“ ohne Entschädigung und zugunsten des tschechoslowakischen Staates. Der Bevölkerung von deutscher und ungarischer Nationalität, und Kollaborateure, unabhängig von ihrer Nationalität, wurde nach den Beneš-Dekreten alles Vermögen konfisziert. Dieses Vermögen diente weiter als Instrument zur Revitalisierung der Wirtschaft und als Grundlage für die Wiederherstellung der tschechoslowakischen Währung, auch als ein wichtiger politischer Anreiz für die Wiederansiedlung der Tschechoslowakei, insbesondere der Grenzregionen, die nach der Aussiedlung der deutschen Bevölkerung entvölkert wurden. Die Schlüsselrolle im Prozess der inneren Ansiedlung der Tschechoslowakei gehörte dem Ansiedlungsamt und dem Nationalen Erneuerungsfond. Das Ansiedlungsamt wurde durch das Dekret des Präsidenten Nr. 27/1945 gegründet, der Nationale Erneuerungsfond nach dem Dekret Nr. 108/1945. Beide Institutionen hatten großen wirtschaftlichen und politischen Einfluss und in der Nachkriegszeit der tschechoslowakischen Geschichte haben sie eine sehr wichtige Rolle gespielt. Beide Institutionen waren seit ihrer Gründung sachlich und auch personell eng miteinander verbunden, nach dem Februar 1948 wurden sie unter einer Leitung zusammengefasst. Ihr Hauptquartier war in Prag (im Damenstift auf der Prager Burg, später im Messepalais und schließlich im Invalidenhaus). Die Aktivitäten beider Institutionen wurden von Anfang dezentralisiert in einzelnen Regionen, wo die regionale Filialen und Zweige entstanden sind, geführt. Die Organisationsstruktur der Prager Zentrale und der regionalen Filialen erfuhr in den Jahren 1945–1951 mehrere Änderungen, die auf die aktuellen Bedürfnisse reagiert haben. Es war vor allem problematisch, eine ausreichende Zahl von qualifizierten und kompetenten Beamten zu erhalten. Langfristige Probleme in diesem Bereich hatten negativen Einfluss auf die Wirtschaft und die Ergebnisse der beiden Institutionen. Nachteilig und unvernünftig kam es auch zu chaotischer und unkontrollierter Liquidierung der Behörden (1950–1951), die zu Schäden an staatlichem Eigentum führten und deren Folgen konnten von staatlichen Behörden erst nach vielen Jahren gelöst werden.

THE SETTLEMENT OFFICE (OSIDLOVACÍ ÚŘAD) AND THE NATIONAL RENEWAL FUND IN PRAGUE (FOND NÁRODNÍ OBNOVY): THE LOCATION, STAFFING AND ORGANIZATIONAL STRUCTURE OF THEIR HEADQUARTERS AND REGIONAL OFFICES BETWEEN 1945 AND 1951

This article analyzes organizational developments and changes in personnel in the National Renewal Fund and the Settlement Office between 1945 and 1951. In the period immediately after the Second World War, these two offices were responsible for righting wrongs and dealing with issues relating to the confiscation of „enemy“ property.

Život malíře a karikaturisty Fedora Petrikovského (1905–1968)

/ Petr Karlíček /

V Národním archivu (dále NA) je uložena pozoruhodná pozůstalost malíře a karikaturisty ruského původu Fedora Petrikovského. Jedná se o unikátní kolekci kreseb z internace v sovětském koncentračním táboře Lustdorf, dále novinové články, karikatury a osobní doklady z doby první republiky a období po jeho návratu ze Sovětského svazu. NA se ji podařilo získat díky občanskému sdružení Výbor Oni byli první, která mapuje osudy ruských emigrantů zatčených a odvečených do SSSR.¹

V Novém slovníku československých výtvarných umělců, vydaném v roce 1955 Prokopem Tomanem, jméno Fedor Petrikovský nenalezneme.² Až jeho Dodatky z roku 1955 přinášejí neúplná a nic neříkající biografická data. Na tak malém prostoru a v takové době asi ani nešlo říct více. Petrikovského život však dokonale naplňuje to, co Anastasie Kopřivová výstižně pojmenovala jako Paradoxy 20. století. Tak se také jmenovala výstava, která proběhla v roce 2000 ve Slovanské knihovně v Praze a širší veřejnost poprvé komplexně seznámila s pohnutými životními osudy a pozoruhodným dílem dnes už téměř zapomenutého brněnského malíře a karikaturisty.

Fedor Petrikovský se narodil 17. června 1905 v přístavním černomořském městě Nikolajevě. V roce 1919 s otcem uprchli před bolševiky přes Oděsu do Turecka. Kolem roku 1920 se zdržovali v internačních táborech v okolí Konstantinopole. Zde také prodělal těžký záchvat malárie.

Po odjezdu z Turecka vystudoval v letech 1921–23 gymnázium v bulharském Šumenu, které bylo součástí tamější kolonie ruských emigrantů. Absolventi této školy často pokračovali ve studiích v Československu.

1 Za neocenitelné informace k osobě Fedora Petrikovského děkuji především Mgr. Anastazii Kopřivové z Výboru Oni byli první a PhDr. Jiřímu Křestánovi z Národního archivu.

2 Toman, Prokop: Nový slovník československých výtvarných umělců. Druhý díl. Praha 1950. Petrikovský je opomíjen i Novou encyklopedií českého výtvarného umění. Viz Horová, Anděla (ed.): Nová encyklopedie českého výtvarného umění. Praha 1995. A také Horová, Anděla: Nová encyklopedie českého výtvarného umění – Dodatky. Praha 2006.

Do Československa po maturitě přesídlil i Petrikovský a 17. května 1924 se nechal zapsat jako řádný posluchač na brněnskou univerzitu ke studiu oboru inženýrské stavitelství. Opakovaně žádal o finanční i studijní úlevy – zejména kvůli recidivě malárie a dříve prodělanému tyfu. Školné mu bylo nejdříve sníženo a nakonec v plné výši prominuto.³ České okolí někdy finanční podporu emigrantům z Ruska kritizovalo, avšak docela zapomínalo, že „*ruští studenti žili v mimořádně těžkých podmínkách*“, protože toto stipendium „*bylo jejich jediným příjmem z kterého museli hradit všechny své výdaje... neměli žádné rodinné nebo příbuzenské zázemí, které by jim pomáhalo*“.⁴ Petrikovský však po třech letech (před první státnicí) studium přerušil, a protože v zákonem stanovené lhůtě opět nenastoupil, byl automaticky vyloučen.

To už pracoval jako reklamní výtvarník, grafik a „*pohotovový novinový kreslíř*“ v brněnských časopisech. Jako vrozený talent se v letech 1927–1938 vypracoval mezi nejlepší brněnské výtvarníky a stal se tamtéž nedílnou součástí českého kulturního života. Při práci pro *Lidové noviny* se také seznámil s redakčním kolegou Antonínem Pelcem. Dalším důležitým mezníkem v jeho životě byl rok 1933, kdy se oženil s Melitou Kudrnáčovou.⁵

Na konci roku 1938 odjel, coby ruský emigrant židovského původu, do relativně bezpečnějšího Pobaltí a údajně se nějaký čas zdržoval také ve Švédsku. Poslední dopis z estonského Tallinu poslal manželce v roce 1939.⁶ Zatímco Československo ve třicátých letech opíralo svůj bezpečnostní systém o spojenectví s Francií a Sovětským svazem, pobaltské státy, sdružené od roku 1934 v konzultačním paktu Baltické dohody, se do francouzsko-sovětsko-československého tábora odmítly zapojit. Toto spojenectví by je činilo závislými na nevyzpytatelném východním sousedovi a zvenčí negativně ovlivňovalo domácí politiku. Pobaltské státy tak bez podpory světových velmocí udržovaly neutralitu, která však nepřežila rok 1939.⁷ Začátkem konce samostatnosti všech tří států se stala porážka Polska. Na základě vynucených smluv byly 28. září v Estonsku, 5. října v Lotyšsku a 10. října v Litvě ultimativním způsobem umístěny sovětské vojenské posádky. V srpnu a září 1940 pak byly všechny tři pobaltské státy anektovány a „na základě lidového hlasování“ včleněny do SSSR.⁸

3 NA, Petrikovský Fedor (1905–1968), nezpracovaný fond.

4 Kopřivová, Anastazie: Paradoxy 20. století. Ručně psaný koncept pro pořad Svobodné Evropy Hlasy a Ohlasy z 26. ledna 2000. Nestránkováno. Archiv autora.

5 Melita Petrikovská (rozená Kudrnáčová), narozena 9. ledna 1901 ve Vídni.

6 NA, Petrikovský Fedor (1905–1968), nezpracovaný fond.

7 Švec, Luboš: Československo a pobaltské státy v letech 1918–1939. Praha 2001, s. 316.

8 Tamtéž, s. 297.

Po nastolení sovětské moci začalo sledování a zatýkání potencionálních odpůrců nového režimu. Důsledná sovětizace měla za následek fyzickou likvidaci a deportaci desetitisíců lidí. Cílem očisty mělo být vyčištění pobaltského prostoru od nespolehlivých žvlů pro případ válečného konfliktu. Všichni, kteří měli nějaký kontakt se zahraničím (dokonce i filatelisté), se dostali na seznam podezřelých elementů. Okamžitě byli zatčeni všichni cizinci – pro podezření ze špionáže.⁹ Zvláště nebezpečnou se zdála bělogvardějská emigrace, jejíž příslušníci byli členy NKVD (Narodnyj komissariat vnutrennych děl – lidový komisariát vnitra) nebo Rudé armády zajišťování v první vlně. Porevoluční emigranti ruské (anebo jiné národnosti pocházející z území pozdějšího SSSR) byli obvykle souzeni za údajné zločiny spáchané během občanské války v letech 1917–1920. Sovětské orgány na svém území ani nepředstíraly, že jim jde o stíhání možných kriminálních deliktů, jako se tomu dělo v době poválečné. Výsledky se většinou týkaly činnosti zatčených v emigraci, především pak činnosti politické. Dost často docházelo k tomu, že soudní jednání a vynesení rozsudku proběhlo bez účasti či dokonce bez vědomí obviněného.

O tom, co prožil v letech 1940–1948 na území SSSR, se Petrikovský během svého života zmiňoval málo a před veřejností nejspíš vůbec. Z některých signovaných obrazů a kreseb vyplývá, že byl v letech 1941–43 internován v „srdci sibiřských táborů“ u Novosibirsku a mezi roky 1947–48 pak v táboře Gorki. O jeho působišti mezi lety 1943–1947 není známo nic. S největší pravděpodobností nebyl v táborech pracovních (koncentračních), ale spíše internačních. Poměrně pozoruhodné je, že měl pravděpodobně po celou dobu věznění přístup ke kvalitnímu malířskému náčiní.¹⁰ V jeho osobním fondu, který je uložen v Národním archivu (a část také v osobní sbírce paní Anastazie Kopřivové), tak lze nalézt unikátní svědectví o životě ve stalinských táborech. Dochovalo se několik desítek výtvarných děl (obyčejných kreseb tužkou nebo uhlem, akvarelů, ale dokonce olejů na plátně!), jejichž námětem je lágrový život. Námětově se jedná o různá zátiší, interiéry vězeňských baráků a hlavně podobizny lidí.

Zdá se, že Petrikovský se v táborech stal členem lágrového Kulturně výchovného oddělení (KVO). Výtvarní umělci zde byli vítáni hlavně proto, že se komunistický systém vyžíval v agresivní propagandě, plné lží a frází, jejíž

9 Celkový počet obětí sovětských represálií v letech 1940–41 se odhaduje na 34 000 v Lotyšsku, 60 000 v Estonsku a 75 000 v Litvě. Švec, Luboš a kol. Dějiny pobaltských zemí. Praha 1996, s. 226–227.

10 Díla z lágrového období, uložená v NA, vznikala mezi lety 1941–1948.

vnější podobou byla všudypřítomná hesla na stěnách anebo portréty „milovaných“ vůdců, které právě výtvarníci dovedli kvalitně vyhotovit. Oproti ostatním členům KVO měli nárok na vlastní místnost (atelier) a také byli nastálo zproštěni společných fyzických prací.

KVO obvykle vydávalo propagandistický lágrový časopis, kam malíři kreslili kašírované výjevy z tábora nebo karikatury vězňů-úderníků, ke kterým básníci připisovali odpovídající komentář. Většinou však malovali obrazy podle oficiálních pohlednic v duchu hesla „*jen maluj, my už budeme vědět, kam to pověsít*“.¹¹ Alexandr Solženicyn vzpomínal, že malíři museli často vyplňovat nemožná estetická zadání táborového velení a v nejlepším případě malovat „*koberce s kráskami, plujícími v gondolách s labuťemi, se západy slunce a hrady*“ – to všechno šlo mezi důstojníky dobře na odbyt. Malíři však tajně malovali podobná dílka i pro sebe. Dozorci je potom snadno prodali na trhu mimo tábor, protože „*poptávka je veliká a tak se malířům v táboře špatně nežije*“.¹²

Petrikovského díla nám představují společenství německých, maďarských (a patrně také finských) vojáků. Mužstva i důstojníků – často jsou uvedena jejich jména, místo vzniku, datace. Malířovy poznámky jsou také hlavním vodítkem při pátrání po tom, kde byl sovětskou mocí zadržován.¹³

Veřejnost, a to také odborná, je podle Vladimíra Bystrova, přesvědčena většinou o tom, že vězenské tábory v Sovětském svazu spadaly výhradně pod GULag (Glavnoje upravlenije lagerej – hlavní správa táborů) a přehlíží přitom složitou strukturu různých táborů nucených prací. Ve čtyřicátých letech pak navíc existovalo množství autonomních „*internačních táborů... pro civilní obyvatelstvo nejprve z různých strategických území uvnitř SSSR a později pro masy obyvatel deportovaných do Sovětského svazu ze zemí postupně dobývaných Rudou armádou*“.

Bádání po osudech jednotlivých vězňů se pak stává téměř nemožným, protože ani archivy GULagu samotného nebyly záměrně vedeny centrálně (navíc v období války a po ní komunikoval s použitím kódů či kryptojazyka) a „*jediná dokumentace se dnes proto dá nalézt pouze ve věznicích a táborech nebo v administrativních střediscích regionů, na jejichž teritoriu byly tyto objekty rozmístěny*“ – tedy na území dnešní Ruské federace, případně v některých dalších nástupnických státech Sovětského svazu.¹⁴

11 Solženicyn, Alexandr: Souostroví gulag. Druhý díl. Praha 1990, s. 249.

12 Tamtéž.

13 NA, Fedor Petrikovský (1905–1968), nezpracovaný fond.

14 Bystrov, Vladimír: Únosy československých občanů do Sovětského svazu v letech 1945–1955. Praha 2003, s. 11–12.

V České republice jsou jedinými použitelnými doklady, o věznění či internaci čsl. občanů v SSSR, torzovité materiály z Archivu Ministerstva zahraničních věcí nebo Archivu bezpečnostních složek. Jde ale vesměs o žádosti rodinných příslušníků, kteří po válce snažili zařídit návrat odvláčených.¹⁵ Průzkum ruských archivů rovněž prokázal, že mezi dochovanými archiváliemi, týkajícími se osob s nárokem na čsl. občanství, nefigurují osoby původem ruské, ukrajinské či jiné národnosti a nejsou zde vůbec podchyceni příslušníci tzv. bílé emigrace.¹⁶

Na několika Petrikovského obrazech lze vidět portréty žen a dokonce i dětí. Podle zachovalého oblečení se může jednat o manželky dozorců nebo civilní pracovnice z okolí tábora. Některá zjištění svádí k domněnce, že měl Petrikovský v táboře družku.¹⁷ Udržovat poměr bylo, ač se to z dnešního pohledu zdá vyloučené, ve stalinských lágrech možné. Jestliže však táborová správa mezi vězněm a vězeňkyní odhalila poměr, následovaly přísné tresty. Pár byl okamžitě „rozloučen“, muž byl v lepším případě transportován do tábora s tužším režimem a žena do korekce. I přesto „láaska“ v táborech kvetla. Někdy šlo o vzplanutí romantická, někdy o pragmatický poměr, ze kterého mohly plynout výhody (například u kuchaře přístup k zásobám lágrové kuchyně). To však platilo jen do období let 1946–1948, kdy bylo nařízeno naproté oddělení mužů a žen.¹⁸

V roce 1948 se Petrikovský zdržoval ve sběrném repatriačním táboře Lustdorf (dříve Luisdorf, poruštěně Lujzanovka, dnes Černomorka) ležícím na břehu Černého moře – asi deset kilometrů od Oděsy.¹⁹ Šlo o bývalé německé klimatické lázně, založené v první polovině 19. století, které se pro rehabilitaci osob určených k repatriaci dobře hodily. Původní neslovanské obyvatelé vysídlili čekisté po vpádu německých vojsk do vnitrozemí Sovětského

15 Tamtéž, s. 10.

16 Jde o unikátní poznatky historiků Ivana Štovička a Stanislava Kokošky, kteří na počátku roku 1992 báдали v moskevském Ústředním státním zvláštním archivu (Centralnyj gosudarstvennyj osobnyj archiv); Štoviček, Ivan – Kokoška, Stanislav: Archivy Ruské federace. Historie a vojenství 41, 1992, s. 181–184.

17 Anastazie Kopřivová tento dojem získala při rozmluvě s Melitou Petrikovskou. Rozhovor s Anastazií Kopřivovou v Praze, dne 7. března 2008. Nestránkováno. Archiv autora.

18 Solženicyn, Alexandr: Souostroví gulag. Druhý díl. Praha 1990, s. 115n.

19 NA, Petrikovský Fedor (1905–1968). Nezpracovaný fond..

20 Lustdorf byl původně prověřovací filtrační tábor a od roku 1946 repatriační tábor č. 186 pro neněmecké zajatce a internované určené k propuštění. Těmi byli převážně Češi, Slováci, příslušníci národů Jugoslávie, Rakušané a další. Bystrov, Vladimír: Průvodce říší zla. Praha 2006, s. 292. Blíže k historii obce viz stránky GRHC (Germans from Russia Heritage Collection): http://www.lib.ndsu.nodak.edu/grhc/history_culture/history/germany_ukraine_deutsch.html (15. dubna 2008)

svazu.²⁰

Repatriční tábor byl uveden do provozu na počátku roku 1947. Zhru- ba v té době tam přišli první zajatci z rozličných pracovních táborů. V cestě do Československa jim však bránila psychicky náročná a zdoluhavá prověřo- vací procedura, která mohla trvat i celé měsíce.²¹ V Lustdorfu byly pohroma- dě deportované osoby civilní a bývalí vojáci maďarské, slovenské i německé armády. Nevojáci, mezi nimiž byl i Fedor Petrikovský, tam však podle názoru Milady Polišenské převažovali.²²

Propouštěcí proceduru zdržoval liknavý poměr čsl. úřadů k celé proble- matice repatriací. Milada Polišenská se domnívá, že „*když již sovětská strana rozhodla o propuštění určitých osob, chtěla je mít potom ze svého území co nejrychle- ji pryč. Dlouhé setrvání v relativně pohodlném táboře Lustdorfu nebo ještě další pro- věřování jednotlivců na hranicích bylo zcela jasně mimo sovětský zájem*“. Sovětské úřady měly zájem hlavně v pracovním vytěžení internovaných v pracovních táborech, z nichž „*bylo pochopitelně velmi obtížné se dostat a sovětská strana nikte- rak nespěchala, aby tyto osoby propustila*“.

Ve chvíli, kdy byly reparace v plném proudu, tak už Sověti neměli dů- vod, aby dotyčné osoby nedostali rychle za hranice. Československá strana však zaujala docela opačný postoj – dokud byli internovaní v táborech, tak se intenzivně pracovalo na jejich propuštění. Ve chvíli, kdy se jednotlivé pří- pady zkonkretizovaly, začaly naše úřady zvažovat možnost, že by se někte- rých osob mohly zbavit. Tak začala v repatričním táboře Lustdorf nedůstoj- ná, a svým způsobem krutá, selekce.²³ Vracení do pracovních táborů byli pak ti, kteří výběrem neprošli. Prověřování repatriantů na místě prováděli zaměstnanci čsl. velvyslanectví v Moskvě: „*Jako nepřímý důkaz o státním ob- čanství nebo o tom, že rodinní příslušníci nebyli vystěhováni z ČSR, byl považován dopis t. r., odeslaný z ČSR. Tyto dopisy sloužily také často jako nepřímý důkaz o tom, že dotyčná osoba není v ČSR považována za Němce či Maďara. Váleční zajatci z Hlu- čínska a Těšínska měli ve smyslu citovaných směrnic ministerstva vnitra výhodnější postavení při posuzování práva na repatriaci. Ve všech případech byl kladen zvlášť silný důraz na znalost státních jazyků. Rovněž byl brán zřetel na původ rodičů, popř. manželek prověřovaných...*“²⁴ Na pohovor s vězni měli čsl. úředníci méně než pět minut času, tudíž o osudu lidí „*kteří s nadějí čekali na repatriaci, bylo rozhodnuto*

21 Polišenská, Milada: Čechoslováci v gulagu a československá diplomacie 1945–1953. Praha – Bratislava 2006, s. 120.

22 Tamtéž, s. 172.

23 Tamtéž, s. 125.

24 Zpráva o služební cestě Dr. (Miloše) Krna a p. (Evžena) Šulce do Oděsy. Tamtéž, s. 136–137.

25 Tamtéž, s. 138.

na základě více než povrchního posouzení“.²⁵ Poměrně zajímavé je, že naše úřady chtěly repatriaci zastavit už na konci roku 1947. Prodloužení termínu do léta 1948 bylo iniciativou Sovětů a znamenalo veliké štěstí pro Fedora Petrikovského. V létě ale měl být tábor bezpodmínečně vyklizen, jenže ještě v červenci se díky liknavosti našich úřadů nacházelo v Lustdorfu 161 repatriantů.

Dne 29. července poslalo ministerstvo zahraniční SSSR velvyslanectví ČSR nótu, v níž oznámilo, že sovětské repatriční orgány už nebudou moci tyto osoby zadržovat déle než 15–20 dní v nynějším táboře a po uplynutí lhůty je odešle zpět do zajateckých nebo internačních táborů.²⁶ Kritiku československé liknavosti vyslovil přímo generál Goluběv, který měl repatriace na starost. Podle něj jiné evropské státy naléhaly na sovětské představitele s žádostí o repatriaci svých občanů, ale Československo nikoli. Naopak údajně sovětská strana musela sama vyvíjet tlak na československou s tím, aby si své občany převzala. Goluběv pak chování našich úřadů označil jako směšné.²⁷ Situaci jel vzápětí do Lustdorfu řešit úředník velvyslanectví Václav Vaško. Zvolil energický postup – 105 osobám povolil repatriaci. Mezi Vaškem prověřovanými byl také s největší pravděpodobností Fedor Petrikovský.²⁸

Na začátku roku 1948 dorazil do Brna, po více jak devíti letech, první Petrikovského dopis. Dotazoval se v něm, zda je manželka živa a může-li se k ní vůbec vrátit.²⁹ Do osudného léta našťástí kladná odpověď z Československa stihla přijít, což zásadně ovlivnilo průběh repatričního řízení.³⁰ Zbýlých 59 repatriantů však podobné štěstí nemělo – jejich žádosti musel i vstřícně naladěný Vaško zamítnout a jeden případ jako nerozhodnutý odložit. Seznam schválených i odmítnutých obdrželo pražské zahraniční ministerstvo 18. srpna 1948.³¹ Repatrianti byli do vlasti obvykle transportováni přes Kijev až k hraniční stanici Čierná při Čope. Velké množství repatriantů se ihned po překročení státní hranice rozprchlo domů – Sověti často intervanované prostě pustili přes hranice, protože československá strana neposlala

26 Tamtéž, s. 167.

27 Depeše velvyslance Bohuslava Laštovičky z 30. července 1948. Tamtéž, s. 169.

28 Tamtéž, s. 172. Blíže viz Vaškovy paměti: Vaško, Václav: Ne vším jsem byl rád. Kostelní Vydří 1999.

29 Pravděpodobně se jednalo o dopis, který při prvním setkání ukázala Melita Petrikovská Anastazii Kopřivové. Byl složený do trojúhelníku, podobně jako dopisy, které posílali sovětskí vojáci z fronty. O dopis, jako jedinečný historický dokument, projevil zájem i NA, avšak pro adresátku měl velkou citovou hodnotu. Dopis Anastazie Kopřivové autoru z 31. ledna 2010.

30 Kopřivová, Anastazie: Paradoxy 20. století. Ručně psaný koncept pro pořad Svobodné Evropy Hlasy a Ohlasy z 26. ledna 2000. Neustránkováno. Archiv autora.

31 Polišínská, Milada: Čechoslováci v gulagu a československá diplomacie 1945–1953. Praha – Bratislava 2006, s. 172.

32 Toto jednání bylo Sověty často kritizováno. Tamtéž, s. 163.

nikoho kompetentního, kdo by byl schopen eskortu převzít.³²

Dne 24. srpna 1948 se Petrikovský konečně vrátil do Brna. A přivezl si sebou mnoho desítek výtvarných děl. Jak se mu to mohlo podařit? Jak je možné, že ve své době nejpodceřivavější režim planety povolil provést tak velké množství výtvarných děl, jejichž námětem jsou tábory? Na tyto otázky pravděpodobně odpověď nikdy nedostaneme...

V Brně začal úzce spolupracovat s místní Rovností a zanedlouho jeho kresby začaly vycházet i ve slovenském satirickém časopise, protějšku našeho Dikobrazu, v Roháči. V jeho redakci se znovu setkal s předválečným kolegou Antonínem Pelcem.

Oba dva tehdy kreslili do Roháče převážně politické karikatury, což byla pro Pelce dávná rutina, protože práce tohoto zaměření publikoval od počátku dvacátých let. U Petrikovského se s politickou karikaturou v předválečné tvorbě nesetkáváme. Zdá se ale pravděpodobné, že se jí začal věnovat už jako pracovník KOV v sovětských táborech.

Ironií je, že Petrikovský po návratu ze sovětských táborů, kreslil karikatury ostře vyhocené proti západním demokraciím. Jeho práce tak nejsou všechny znaky stalinské karikatury a vystupují v nich známé postavy: Strýček Sam, američtí militaristé, agenti Wall Streetu a nacisté ze západních okupačních zón. I Petrikovský vytváří před veřejností klamnou iluzi toho, že ve stalinistickém Československu se žije idylicky. Mezitím však vnější nepřítelé, naše známé postavy, chtějí idylu (budování socialismu) zničit. To je však, jak dnes víme, průhledný propagandistický trik, protože teror proti vlastnímu obyvatelstvu (StB, SNB, nápravná zařízení různých typů) se nejlépe obhájí jako obrana proti imperialismu – tedy obrana proti nepříteli zvenčí a „jeho domácím pomahačům“. Smutným vrcholem Petrikovského angažovanosti je karikatura korejského koncentračního tábora, hlídaného Američany. Dozorci, kterým se ještě kouří ze zbraní, stojí nad hromadou mrtvých Korejců a jeden druhému říká, že na repatriaci se nehlásí nikdo. Je těžké odhadovat, co se při produkci podobných karikatur honilo Petrikovskému hlavou, uvážíme-li, kolik let strávil za dráty stalinských lágrů. Od druhé poloviny padesátých let, ale postupně přecházel, podobně jako někteří redakční kolegové, k satirě komunální a v letech šedesátých se osmělil i k pokusům o satiru nepolitickou.

Krom práce pro Roháč nebo Dikobraz pracoval v brněnské Propagační tvorbě. Tu v Brně, stejně jako v Praze, založili výtvarníci bývalých reklamních studií. Fungovala na družstevní bázi, protože výtvarníci nesměli nikoho zaměstnávat a uzavírat samostatné zakázky. Propagační tvorba chrlila četné plakáty osvětového charakteru s tématikou boje proti alkoholismu,

požárům nebo bezpečnosti v silničním provozu.³³

Přátelé hodnotili Fedora Petrikovského jako výborného společníka, vzpomínali „na jeho nezištný poměr k lidem, na obětavost s níž pomáhal i tam, kde to jiní už nepovažovali za svoji povinnost a zejména na otevřenost, s níž dokázal lidem říkat pravdu do očí“.³⁴

Jako člen Svazu čs. výtvarníků se účastnil třetí a čtvrté členské výstavy (1952–53) v Brně, kde vystavoval karikatury z novin. Politické karikatury vystavoval také na mezinárodní přehlídce ve východním Berlíně. Velký úspěch měly jeho kolorované kresby k Desateru praktického houbaře na výstavě Houby / Fungi v Moravském museu a 25. září 1966 dostal na celostátní výstavě známek v Brně Stříbrnou plaketu Výstavního výboru. Těsně před smrtí také docílil mezinárodního úspěchu v chovu jezevčků. Zemřel v Brně 5. července 1968.

V roce 1997 byla jeho díla vystavena na kolektivní výstavě Český plakát 60. let. Jednalo se o dva propagační plakáty: Krajská mírová slavnost v Líšni z roku 1961 a Příprav exponát dokonale a včas z roku 1964.³⁵ O tři léta později proběhla v pražské Slovanské knihovně objevná již zmiňovaná výstava Paradoxy 20. století, pečlivě připravená Anastazií Kopřivovou.

LEBEN UND WERK MALERS UND ZEICHNERS FEDOR PETRIKOVSKÝ (1905–1968)

Die Studie umfasst Informationen über den Maler und Karikaturisten Fedor Petrikovský (1905–1968), einen Mitglied der russischen Diaspora in der Tschechoslowakei, und über seine dramatische Lebensgeschichte. Nach seiner Emigration aus Russland, studierte er Maschinenbau in Brünn, und nebenberuflich wirkte er als Grafiker und Zeichner in regionalen Zeitungen. Ende des Jahres 1938 ging er als Emigrant jüdischer Herkunft in die baltischen Staaten, wo ihn jedoch die sowjetische Besatzung fasste. Wie ein „weißer Emigrant“ wurde er verhaftet und verbrachte die Jahre 1941–1948 interniert in mehreren Lagern. Zur Zeit der Gefangenschaft hatte er Zugang zu Malwerkzeugen und erfasste oft neben Porträts von Wärtern und Gefangenen Szenen aus dem Leben im Lager. Nach der Intervention seiner tschechischen Frau und der anschließenden Intervention durch tschechoslowakische Behörden wurde er im Laufe des Jahres 1948 zurückgebracht. Es ist nicht bekannt, wie er es geschafft hat, einige seiner Kunstwerke aus der Sowjetunion zu exportieren. In der Tschechoslowakei war er als Grafiker in Propagační tvorba in Brünn sowie als Zeichner in manchen vom Regime geleiteten satirischen Zeitschriften tätig, z. B. Roháč oder Dikobraz. Als Mitglied des

33 Sylvestrová, Marta: Český plakát šedesátých let, in: Eckertová, Helena (ed.): Český plakát 60. let. Brno 1997, s. 9–10.

34 Rovnost, 8. července 1968.

35 Eckertová, Helena (ed.): Český plakát 60. let. Brno 1997, s. 106.

Verbandes der tschechoslowakischen Künstler hat er sowohl politische Karikatur als auch nicht-politische Werke ausgestellt, dies nicht nur zu Hause sondern auch im Ausland. Er starb in Brünn im Jahre 1968.

THE LIFE AND WORK OF THE PAINTER AND CARTOONIST FEDOR PETRIKOVSKÝ (1905–1968)

This article provides information about the painter and cartoonist Fedora Petrikovského (1905–1968), a member of the Russian diaspora in Czechoslovakia, and his dramatic life story. Its main focus is on the period he spent in Russian internment camps between 1941 and 1948.

**Tsaldaris: — Príspejte na naše nemajetné deti,
Sam: — Ak chcete, prevezmem nad tým ústavom
patronát!**

Zpřístupnění fondu Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě

/ Monika Sedláková /

V roce 2005 byla dokončena inventarizace fondu Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu (NSM), úřadu stojícího v čele německé okupační správy Protektorátu Čechy a Morava od léta 1943 až do konce druhé světové války. Paginae historie o tom vzápětí přinesly poměrně podrobnou zprávu, která informovala především o obsahu fondu.¹ Bezprostředně po zpracování fondu NSM byly zahájeny práce na inventarizaci fondu Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, který má klíčový význam především pro výzkum období německé okupace českých zemí do léta 1943, kdy se dosavadní státní tajemník u říšského protektora Karl Hermann Frank stal německým státním ministrem pro Čechy a Moravu. V roce 2009 byla inventarizace ukončena a fond je tak badatelům přístupný prostřednictvím podrobného inventáře.²

Cílem předkládaného textu je seznámit čtenáře s tímto fondem, s jeho historií, způsobem zpracování a především s jeho obsahem. Pominuta nebyla ani základní informace o hlavním původci fondu, jímž byla kancelář státního tajemníka u říšského protektora K. H. Franka. Článek představuje částečně upravený text úvodu inventáře k fondu, který je rozšířen především o popis obsahu fondu.

Obdobně jako u článku o zpřístupnění fondu NSM se autorka rozhodla publikovat rovněž výběrový heslář původních názvů institucí a dalších termínů s jejich českým překladem, jenž je též součástí inventáře fondu. V obrazové příloze jsou zveřejněny faksimile některých dokumentů vybraných jak podle obsahu, tak podle toho, aby reprezentovaly jednotlivé věcné skupiny archiválií zastoupených ve fondu.

1 Viz Pažout, Jaroslav – Sedláková, Monika: Zpřístupnění fondu Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu. *Paginae historiae* 14, 2006, s. 199–256.

2 Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, Praha (ÚŘP-ST), (1853) 1939–1945 (1948). Inventář sestavený Monikou Sedlákovou. Praha, Národní archiv 2009, 543 s.

Dějiny původce fondu

Politicko-organizační uspořádání Protektorátu Čechy a Morava stanovil výnos vůdce a říšského kancléře Adolfa Hitlera ze 16. března 1939. Vymezil území protektorátu a jeho postavení v rámci Německé říše a určil kompetence říšského protektora jako nejvyššího představitele protektorátní okupační správy.³ Říšským protektorem v Čechách a na Moravě byl jmenován říšský ministr bez portfeje Konstantin von Neurath. Druhým nejvlivnějším mužem protektorátu se stal sudetský Němec a bývalý poslanec Sudetoněmecké strany Karl Hermann Frank, jenž zastával funkci státního tajemníka u říšského protektora a zároveň funkci vyššího velitele SS a policie pro Čechy a Moravu.

Po vstupu německých vojsk do českých zemí 15. března 1939 svěřil A. Hitler nejprve výkonnou moc jejich vrchnímu veliteli generálu Walthrovi von Brauchitschovi. V Čechách se stal vykonavatelem této moci vrchní velitel armádní skupiny 3 generál Johannes von Blaskowitz, kterému byl přidělen jako šéf civilní správy říšský komisař a vedoucí Sudetské župy Konrad Henlein. Na Moravě převzal výkonnou moc vrchní velitel armádní skupiny 5 generál Wilhelm List a dozor nad veřejnou správou získal říšský komisař a vedoucí falcko-sárské župy Josef Bürckel. Vojenská správa protektorátu, během níž se začaly vytvářet nižší správní složky v podobě oberlandrátů, trvala do 15. dubna 1939, kdy vedení protektorátu převzal říšský protektor.⁴

Úřad říšského protektora (dále jen ÚŘP) byl umístěn v Černínském paláci v Praze a v prostorách Pražského hradu. V Brně došlo ke zřízení jeho moravské expozitury. Říšský protektor nepředstavoval jen nejvyšší orgán německé okupační správy protektorátu, ale jeho dozoru podléhala i protektorátní autonomní správa v čele se státním prezidentem Emilem Háhou a protektorátní vládou. Všechny zákony, nařízení a opatření, které chtěla vláda zavést, musely být nejprve předkládány ke schválení. Všeobecné zastupování říšského protektora ve vedení úřadu patřilo státnímu tajemníkovi K. H. Frankovi, v případě jeho zaneprázdnění státnímu podtajemníkovi Kurtu Ludwigu von Burgsdorffovi. Jejich kanceláře tvořily přímou součást ÚŘP.

Základní organizační strukturu ÚŘP zveřejnilo až nařízení říšského protektora z 18. září 1940, přestože v té podobě již úřad delší dobu fungoval.⁵

3 Viz *Verordnungsblatt des Reichsprotektors in Böhmen und Mähren* (VBl.RProt.), 1939, č. 2, s. 7–10, Výnos vůdce a říšského kancléře o Protektorátu Čechy a Morava ze 16. března 1939.

4 Blíže k vojenské správě např. Tvarůžek, Břetislav: *Okupace Čech a Moravy a vojenská správa* (15. březen až 15. duben 1939). *Historie a vojenství* 41, č. 3, 1992, s. 30–50.

5 Viz VBl.RProt., 1940, č. 36, s. 425–426, Nařízení o členění Úřadu říšského protektora v Čechách a na Moravě z 18. září 1940.

Skládal se ze čtyř oddělení: I. Správa, justice, vyučování; II. Hospodářství a finance; III. Doprava; IV. Kulturní politika. K nim přistupovala ještě Ústřední správa, jež byla v kompetenci státního podtajemníka, a Zástupce říšského ministerstva zahraničních věcí (Vertreter des Auswärtigen Amtes)⁶ podléhající přímo protektorovi. Jednotlivá oddělení se členila na skupiny a referáty.⁷

K ústřednímu úřadu okupační správy patřily pod vedením státního tajemníka jako vyššího velitele SS a policie také úřadovny velitele pořádkové policie (Ordnungspolizei – orpo) a velitele bezpečnostní policie (Sicherheitspolizei – sipo) a bezpečnostní služby (Sicherheitsdienst – SD), u jejichž označení se oficiálně užíval dovětek „u říšského protektora“. V kompetenci velitele pořádkové policie byl říšský dohled nad protektorátní uniformovanou policií a záležitosti protiletectvé ochrany a Technické nouzové pomoci, veliteli bezpečnostní policie a SD příslušel říšský dohled nad protektorátní neuniformovanou policií. Při ÚŘP působila také celá řada zmocněnců (Bevollmächtigte) a pověřenců (Beauftragte), kteří byli jmenováni k vyřizování určitých úkolů a agend.

K. von Neurath setrval ve funkci říšského protektora do podzimu 1941, kdy se A. Hitler rozhodl zavést v protektorátu ostřejší politiku. Odvolal Neuratha s odůvodněním potřeby zdravotní dovolené a vedením úřadu pověřil dosavadního šéfa Hlavního úřadu říšské bezpečnosti Reinharda Heydricha. Zastupující říšský protektor, jak oficiálně zněla Heydrichova funkce, přijel do Prahy 27. září 1941. S jeho příchodem souvisí nejen zavedení tzv. prvního stanného práva v protektorátu a rozsáhlé pronásledování skutečných či domnělých odpůrců okupačního režimu, ale také reforma protektorátní správy na počátku roku 1942.⁸

Správní reorganizace se týkala především protektorátních ministerstev a vlády, kterou R. Heydrich jmenoval v novém složení 19. ledna 1942. Došlo ke zrušení Úřadu předsednictva ministerské rady a některých ministerstev, nově bylo zřízeno Ministerstvo lidové osvěty. Jednotlivé ministry zastupovali generální zástupci dosazení říšským protektorem, kteří zastávali současně vedoucí místa v ÚŘP. V květnu 1942 vydal R. Heydrich nařízení o správě z příkazu Říše (Reichsauftragsverwaltung), které se vztahovalo i na jeho úřad.⁹ Některé úkoly a oprávnění říšského protektora byly přene-

6 V literatuře často nevhodně překládáno „zástupce zahraničního úřadu“.

7 Blíže viz prováděcí výnosy k Nařízení o členění Úřadu říšského protektora v Čechách a na Moravě z 18. září 1940, ve fondu např. pod sign. 109-2/28 (též grafický přehled).

8 Blíže k Heydrichově reformě zejména nepublikovaná disertační práce Jaroslavy Milotové na FFUK v Praze Heydrichova správní reforma v kontextu správněpolitického vývoje českých zemí v letech nacistické okupace, Praha 1988, dále např. její dvě studie publikované ve sborníku Státního ústředního archivu v Praze *Paginae historiae*, č. 1, 1993 a 2, 1994.

seny na zemské úřady k plnění podle pokynu z příkazu Říše, podobně tomu bylo i v případě oberlandrátů,¹⁰ jejichž úkoly převzaly částečně zemské a částečně okresní úřady společně s úřady policejními.

Změna organizační struktury ÚŘP byla vyhlášena až v listopadu 1942,¹¹ tedy půl roku po úspěšném atentátu na Reinharda Heydricha, kdy protektorát řídil jako nový zastupující říšský protektor bývalý šéf německé pořádkové policie Kurt Daluege. Organizace úřadu se nápadně podobala úpravě protektorátních ústředních úřadů uskutečněné R. Heydrichem. Oddělení se dále členila na věcné obory či referáty (Sachgebiete), jejichž názvy odpovídaly až na výjimky jednotlivým protektorátním ministerstvům.

Hlavní oddělení I.: Ústřední správa a všeobecná vnitřní správa s odděleními:

1. Ústřední a personální správa
2. Všeobecná a komunální správa
3. Zdravotnictví a veterinářství
4. Hospodaření prostorem, městská výstavba, stavební policie, vyměřování
5. Státní mládež
6. Vysoké školy

Oddělení II.: Justiční správa

Oddělení III.: Školní správa

Oddělení IV.: Kulturní politika

Hlavní oddělení V.: Hospodářství a práce s odděleními:

1. Hospodářství
2. Práce
3. Tvorba cen
4. Lesní hospodářství

Oddělení VI: Zemědělství

Oddělení VII: Finance

Hlavní oddělení VIII: Doprava a technika s odděleními:

1. Doprava
2. Technika

Oddělení IX: Sdělovací technika a pošta

9 Viz VBl.RProt., 1942, č. 18, s. 118–122, Nařízení o správě z příkazu Říše v Protektorátu Čechy a Morava z 23. května 1942 a první prováděcí nařízení k němu ze stejného data.

10 Blíže k organizaci úřadů OLR např. Šisler, Stanislav: Studie o organizaci a působnosti nacistické okupační správy v českých zemích v letech 1939–1945. Sborník archivních prací (SAP) 22, č. 1, 1972, s. 183–219.

11 Viz VBl.RProt., 1942, č. 46, s. 307–308, Druhé nařízení o členění Úřadu říšského protektora v Čechách a na Moravě z 25. listopadu 1942.

K této struktuře patřily dále Nejvyšší účetní kontrola, Zástupce říšského ministerstva zahraničních věcí a pod vedením K. H. Franka jako vyššího velitele SS a policie rovněž úřadovny velitelů pořádkové a bezpečnostní policie.¹²

Další a zároveň poslední zásadní změna v organizaci německé okupační správy v protektorátu nastala 20. srpna 1943, kdy A. Hitler ustanovil funkci německého státního ministra pro Čechy a Moravu, kterou měl být nadále úředně označován státní tajemník u říšského protektora.¹³ Nejvyšším okupačním úřadem v protektorátu se tak stalo Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, v jehož čele stanul Karl Hermann Frank.¹⁴

Většinovým původcem archivního fondu Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě je Úřad říšského protektora v Čechách a na Moravě, resp. kancelář státního tajemníka u říšského protektora. Ve fondu jsou ale částečně uloženy i písemnosti jiných původců, které se v některých případech těžce určují. Zmínit můžeme ministerstvo vnitra, které je původcem poválečných trestních spisů K. H. Franka nacházejících se v závěru fondu, či Magistrát hl. m. Prahy, jehož organizační struktury najdeme ve dle uvedených trestních spisů.

Dějiny archivního fondu a způsob jeho uspořádání¹⁵

Do současné podoby byl fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě uspořádán již krátce po válce orgány ministerstva vnitra. Materiály záhy získala Státní bezpečnost (StB), podobně jako v případě spisů Německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu a dalších souborů písemností německých okupačních orgánů a kolaborantských organizací. Po únoru 1948 začala StB ze „státně-bezpečnostního“ důvodu shromažďovat i materiály k dalším institucím a jednotlivým osobám.

12 K menší organizační úpravě ÚŘP došlo 12. února 1943, týkala se především změn v členění hlavních oddělení I a V, ale také oddělení kulturní politiky, které mělo být jako zvláštní oddělení k dispozici státnímu tajemníkovi, viz VBl.RProt., 1943, č. 4, s. 25.

13 Viz Verordnungsblatt des Deutschen Staatsministers für Böhmen und Mähren, 1943, č. 24, s. 129, Výnos vůdce o německém státním ministrovi pro Čechy a Moravu z 20. srpna 1943.

14 Blíže viz úvod k inventáři fondu Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, Praha (NSM), (1906) 1939 – 1945 (1965), sestavený Jaroslavem Pažoutem a Monikou Sedlákovou, Praha, Národní archiv 2005, 306 s.

15 Některé části této kapitoly jsou obsahově totožné s příslušnou kapitolou v inventáři fondu NSM či v článku publikovaném v *Paginae historiae* 2006, proto je na tomto místě text zredukován.

Pro správu těchto účelově vzniklých souborů písemností byl vytvořen Archivní a studijní ústav ministerstva národní bezpečnosti, který byl po zrušení tohoto ministerstva v roce 1953 a začlenění jeho agendy do působnosti ministerstva vnitra přejmenován na Studijní ústav ministerstva vnitra. Od počátku 60. let 20. století byly do studijního ústavu předávány též organicky vzniklé soubory dokumentů některých složek ministerstva vnitra považované za zvlášť důležité. V roce 1966 došlo ke zřízení Centrálního archivu ministerstva vnitra ČSR (přímého předchůdce pozdějšího Archivu Ministerstva vnitra ČR), do něhož byly z ústavu převedeny soubory dokumentů dále existujících útvarů. Z fondů uložených ve studijním ústavu se tak v té době stal uzavřený soubor písemností. Od 60. let zároveň docházelo k předávání některých fondů Státnímu ústřednímu archivu v Praze a jiným archivům v tehdejší Československu.¹⁶

Vznik fondu Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě není bohužel příliš objasněn. Jeho základ tvořily obdobně jako u fondu Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu (NSM) materiály objevené v r. 1945 v blízkosti Štěchovic,¹⁷ které byly zřejmě později soustředěny u orgánů StB. Ze záznamů o chybějících složkách z let 1946–1948 vyvozujeme, že některé materiály byly využívány pro trestní stíhání kolaborantů, funkcionářů nacistické strany i čelných představitelů státní správy, justice a bezpečnostních složek v protektorátu a na odstoupeném území a pravděpodobně také pro státně bezpečnostní účely. Materiály byly pravděpodobně již v této době uspořádány v jednotlivých složkách, tedy ve své současné podobě. V pozdější době sloužily také pro protinacistickou propagandu.

Na konci roku 1952 byly materiály uloženy ve 181 kartonech ve fondu označovaném číslem 109 a pojmenovaném Státní tajemník při říšském protektoru.¹⁸ Příslušná zpráva uváděla jejich rozdělení do věcných svazků, tedy do patnácti skupin, v nichž měly být písemnosti řazeny podle původního označení spisů (t.j. abecedních písmen).¹⁹ Inventární soupis k fondu vypra-

16 Frolík, Jan: Osud fondů Studijního ústavu MV. Archivní časopis 44, č. 1, 1994, s. 4–7.

17 Blíže k nálezům písemností v Hradištku u Štěchovic v roce 1946 viz zpráva I. zvl. odboru MV – Archivního a studijního ústavu z 24. 5. 1957 k tzv. Štěchovickému archivu, která mezi nalezenými materiály uvádí archiv K. H. Franka od března 1939 do dubna 1945 a část soukromého archivu K. H. Franka asi z let 1936–1940. Evidenční svazek k fondu č. 109 uložený v Archivu bezpečnostních složek (dříve Archivu Ministerstva vnitra ČR).

18 Viz zpráva o obsahu archivu z 12. 12. 1952. Evidenční svazek k fondu č. 109.

19 S největší pravděpodobností tedy podle spisového plánu úřadu, který tvořily římské číslice a písmena abecedy. Ve fondu byl nalezen jeden spisový plán kanceláře státního tajemníka (sign. 109-17/6), bohužel není datován a zřejmě ani úplný.

coval Emil Bervid a je datován 11. 12. 1952.²⁰ Rozčlenění fondu odpovídá metodice používané Studijním ústavem ministerstva vnitra. Každá složka má svou číselnou signaturu, přičemž první číslice představuje označení fondu (109), druhá číslice věcnou skupinu (1 až 15) a třetí číslice složku. V rámci jednotlivých složek jsou písemnosti průběžně profoliovány, ale většinou jsou řazeny časově od nejmladšího dokumentu k nejstaršímu. Jednotlivé věcné skupiny a velmi často i samotné složky představují pestrou směs písemného materiálu, u něhož často chybí jakákoliv souvislost. Tato obsahová roztržitost je ještě patrnější než u fondu NSM. Pozornost tehdejších zpracovatelů byla zaměřena na zaregistrování osobních jmen vyskytujících se v dokumentech. Jména byla zařazena do rozsáhlého osobního rejstříku – jmenné kartotéky, sloužící ke všem fondům studijního ústavu.²¹

V únoru 1957 byly do fondu začleněny písemnosti týkající se slovenského generálního konzulátu v Praze a záležitostí Slovenska v letech 1938 až 1944, které se od roku 1946 nacházely na Pověřenictvu vnitra v Bratislavě. Dokumenty byly uloženy do kartonu č. 182 pod signaturami 109-16/1, 109-16/2 a zřejmě i 109-16/3, které přímo navazovaly na předchozí číslování fondu.²² V květnu téhož roku se fond rozrostl o další karton materiálů vztahujících se k poválečnému trestnímu stíhání K. H. Franka a k organizačnímu členění Magistrátu hl. města Prahy zřejmě z let 1939 až 1945. Také tyto materiály byly označeny signaturami (109-17/1 až 109-17/6) a uloženy do kartonu č. 183.²³ Poslední přírůstek získal fond v říjnu 1973, jednalo se o čtyři alba fotografií K. H. Franka a dalších osob, která byla pod signaturami 109-18/1 až 109-18/4 vložena do kartonu č. 184.²⁴

Na podzim 1988 předalo Federální ministerstvo vnitra fond Státní tajemník při říšském protektoru do Státního ústředního archivu v Praze,²⁵ kde byl připojen k fondu Úřad říšského protektora. V roce 1998 byl celý tento fond, jehož materiály byly v minulosti působením vlhkého prostředí zčásti poškozeny,²⁶ ošetřen v dezinfekční komoře etoxenem. V roce 2002 došlo

20 Není známo, zda existovaly také starší soupisy.

21 Tato kartotéka bývá podle množství svých karet označována jako „dvoumilionka“. Viz Frolík: c. d., s. 5. V současné době se kartotéka nachází v Archivu bezpečnostních složek v Praze 1 (Na Struze 3) a je stále využívána.

22 Viz záznam o převzetí spisů z 1. 2. 1957. Evidenční svazek k fondu č. 109.

23 Není zřejmé, odkud byly materiály převzaty. Viz zpráva o předání jedné krabice písemností K. H. Franka k „archivu 109“ z 3. 5. 1957. Evidenční svazek k fondu č. 109.

24 Tamtéž. Alba předal 5. 10. 1973 Vladimír Ivanovič Bělokurov.

25 Předávací protokol je datován 28. 9. 1988. Evidenční svazek k fondu č. 109.

26 V té době byl jeho součástí i fond Německé státní ministerstvo předaný do Státního ústředního archivu v Praze jako fond č. 110 v roce 1989, nyníjší fond Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu.

po generální inventuře JAF k samostatnému zaevidování materiálů získaných v roce 1988 jako fondové části pod názvem Úřad říšského protektora – Státní tajemník u říšského protektora. V roce 2009 z ní byl vytvořen samostatný fond Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě.

Podle zprávy o kontrole fondu č. 109 provedené ještě před jeho předáním obsahoval fond 2 793 svazků dokumentů a 4 alba fotografií uložených ve 184 kartonech. Zpráva konstatovala deset chybějících svazků, z nichž více než polovina byla z fondu vyjmuta již v letech 1946 až 1948 a předána Národnímu soudu, Mimořádnému lidovému soudu či ministerstvu vnitra.²⁷ V současnosti je ve fondu zaznamenáno jedenáct chybějících svazků.²⁸

Nové zpracovávání s využitím počítačového programu JANUS začalo v roce 2006 bezprostředně po dokončené inventarizaci fondu Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu.²⁹ Možnost věcných rešerší byla do té doby pro badatele stejně tak, jako předtím u fondu NSM značně omezena, a to i přes existenci inventárního soupisu z r. 1952. Jeho údaje byly často velmi nepřesné až zavádějící a zdaleka neobsáhly veškerý materiál.

Vzhledem ke stálému využívání výše zmíněné jmenné kartotéky, spravované dnes Archivem bezpečnostních složek, nebylo možno přistoupit k rozmanipulování fondu a k jeho novému uspořádání podle organizační struktury či spisového plánu úřadu, případně podle ucelenějších věcných celků. Z tohoto důvodu z něho nebyly ani delimitovány materiály, které tam provenienčně nepatří. Stejně jako u fondu NSM se jeho zpracováním rozumí podrobné zinventarizování jednotlivých složek písemností.

Základem pro stanovení inventární jednotky se staly původní složky označené signaturami, k nimž byly vypracovány nové podrobnější registry. V inventáři jsou uváděny i signatury chybějících složek se záznamem o jejich původním obsahu a o době a okolnostech vyjmutí či ztráty, pokud ovšem jsou tyto údaje k dispozici. K těmto signaturám nebyla přiřazena inventární čísla. Inventární čísla nemá také dalších osmnáct signatur, které obsahují pouze jakési kancelářské poznámky bez možnosti využití jejich obsahu.³⁰ U kaž-

27 Viz Zpráva o provedené kontrole archivního fondu č. 109 „Státní tajemník při říšském protektoru“ ze 4. 5. 1988. Evidenční svazek k fondu č. 109. V té době ve fondu chyběly následující svazky: 109-1/3, 109-3/1, 109-4/86, 109-4/436, 109-4/475, 109-4/589, 109-12/95, 109-12/107, 109-14/13, 109-14/30.

28 Chybí ještě celý svazek 109-4/1357. Ze svazku 109-4/609 zůstal jeden list, zbytek dokumentů byl v r. 1946 předán Národnímu soudu.

29 Problémové otázky byly projednány na Metodické komisi NA 28. 4. 2006.

30 Metodická komise konaná v NA 28. 4. 2006 doporučila ponechání těchto složek ve fondu a případně jejich zařazení až na konec fondu, což nebylo z důvodu přehlednosti respektováno.

dé složky je uveden její rozsah určený na základě foliace. V rámci regestu byly popisy dokumentů či spisů řazeny podle svého umístění ve složce, nikoli podle jejich rozsahu a důležitosti jako v případě fondu NSM.³¹ Zároveň ale došlo při popisu signatury ke spojování dokumentů, které spolu tematicky souvisí. Problematický byl popis složek, které obsahovaly velké množství různých výnosů a oběžníků, jejichž původcem byl nejčastěji ÚŘP. V tomto případě tvoří úvod regestu výše uvedený obecný popis dokumentů s jejich časovým určením a poté obsah většiny výnosů a oběžníků uložených ve složce.³² Mimo svých běžných součástí obsahuje každý regest také poznámku o případném poškození archiválií, jež bylo zřejmě způsobeno dočasným uschováním písemností v zemi nedaleko Štěchovic na konci války. Jde o poškození vodou, rzí a plísněmi a je poměrně časté. Ze všech archiválií budou během dohledné doby vyhotoveny digitální kopie, které ve studovně nahradí originály. U nejvíce zasažených materiálů se počítá s jejich postupným zrestaurováním. Proto se může stát, že některé signatury nebudou po přechodnou dobu badatelům k dispozici.

Písemnosti pocházejí z let 1939 až 1945, většina pak z let 1939 až 1943, ale jako různé přílohy se ve fondu nacházejí i dokumenty mnohem starší (nejstarší z roku 1853) a dále materiály vztahující se k poválečným událostem, z nichž nejmladší jsou z roku 1948.

Součástí inventáře je obdobně jako u fondu NSM výběrový heslář původních německých názvů institucí a dalších termínů s jejich českým překladem. Originální název je často uveden i ve věcném rejstříku, a to v závorce za názvem českým, v některých nejspornějších případech překladu byla původní podoba ponechána i u českého označení v regestu. Překládány nebyly některé problematické názvy jako např. Volksdeutsche Mittelstelle, Kraft durch Freude či Standesamt a dále také zažitá termíny běžně používané ve své německé podobě, např. abwehr, hitlerjugend, volkssturm, wehrmacht³³ aj. Termín „Beauftragter“ byl důsledně překládán jako „pověřenec“ a termín „Bevollmächtigter“ jako „zmocněnec“.

V zeměpisném rejstříku jsou k jednotlivým obcím nacházejícím se v současnosti na území České republiky přiřazeny okresy podle Statistické-

Rovněž nebylo možné dohledávat ve fondu spisy, ke kterým by se dané kancelářské poznámky vztahovaly.

31 Minulý postup se ukázal jako ne příliš vhodný při následném vyhledání jednotlivých dokumentů v rozsáhlých složkách.

32 Toto řešení problému doporučila rovněž Metodická komise NA v dubnu 2006.

33 Slovo wehrmacht bylo ponecháno i v termínu „zmocněnec wehrmachtu u říšského protektora v Čechách a na Moravě“, přestože se v české literatuře často používá označení „zmocněnec branné moci“.

ho lexikonu obcí České republiky 2005.³⁴ U zahraničních lokalit jsou uvedeny názvy států podle stávajícího politického uspořádání. V rejstříku se nacházejí též existující i zaniklé historické celky, např. Besarábie, Dobrudža, Halič, Horní Slezsko nebo Vestfálsko. Určení jejich lokalizace podle současného politického uspořádání bylo provedeno pouze v tom případě, že dnes leží na území jednoho či dvou států. Dobové správní oblasti, např. Braniborská marka, Korutanská župa, Sudetská župa či Východní marka, nemají bližší určení. Součástí zeměpisného rejstříku jsou též geografické útvary (hory, pohoří, řeky). Vzhledem k vysoké frekvenci výskytu nebyla zavedena hesla „Protektorát Čechy a Morava“ a „Velkoněmecká říše“.

Rejstřík osob byl vypracován v širší podobě, tedy i s uvedením základních údajů o osobách, které se v něm vyskytují. Samotné archiválie fondu však často neobsahují ani křestní jména řady osob. K jejich dohledání bylo vedle běžných informačních zdrojů využito jmenné kartotéky bývalého studijního ústavu a materiálů nacházejících se v jiných fondech Národního archivu. Přesto se však v některých případech nepodařilo údaje v úplnosti doplnit. Problematický byl přepis některých osobních jmen. K jejich úpravě bylo přistoupeno pouze v případě, kdy se podařilo bezpečně určit jejich správnou podobu.

Ve fondu Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě nedošlo po jeho uspořádání ke skartaci. Inventarizace fondu byla dokončena v roce 2009. Inventář s úvodem a rejstříky vypracovala Monika Sedláková.³⁵ Fond o velikosti 23 bm obsahuje 2778 inventárních jednotek, které jsou uloženy ve 184 kartonech.

Archivní charakteristika fondu a rozbor jeho obsahu

Základ fondu tvoří část spisovny kanceláře státního tajemníka u říšského protektora, která byla přímou součástí Úřadu říšského protektora v Čechách a na Moravě.³⁶ K ní byly přičleněny i některé soubory písemností, jež do ní provenienčně nepatří. Jde zejména o dokumenty vztahující se k pováleč-

34 Statistický lexikon obcí České republiky 2005. Praha, Český statistický úřad ve spolupráci s Ministerstvem vnitra ČR, 2005.

35 Poděkování patří Jaroslavu Pažoutovi, který vytvořené registry průběžně korigoval.

36 K. H. Frank zřejmě vedl jednu spisovnu, přestože jako státní tajemník u říšského protektora (od srpna 1943 německý státní ministr pro Čechy a Moravu) a zároveň vyšší velitel SS a policie v Čechách a na Moravě zastával dvě funkce.

nému trestnímu stíhání K. H. Franka. Část spisového materiálu vzniklého z činnosti státního tajemníka u říšského protektora je oproti tomu uložena ve fondu Úřad říšského protektora v Čechách a na Moravě, který byl ve Státním ústředním archivu v Praze zinventarizován již v r. 1962,³⁷ dále zřejmě i v jeho dosud nezpracované části získané v roce 1999 od MV ČR jako fond č. 114 a také ve fondu Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, jehož nový inventář byl vytvořen v Národním archivu v roce 2005.³⁸

Materiály jsou vesměs v německém jazyce, jen výjimečně se vyskytují české písemnosti, např. česky psané dopisy určené K. H. Frankovi. Většina spisů pochází z let 1939 až 1943, tedy z období před jmenováním K. H. Franka německým státním ministrem pro Čechy a Moravu. Fond představuje důležitý pramen pro výzkum dějin protektorátu od jeho vzniku do srpna 1943. Obsahuje ale i část materiálů z pozdějšího období německé okupace pocházející zřejmě ze spisovny německého státního ministerstva. Je v něm uloženo též několik dokumentů z předválečného a poválečného období, z nichž nejcennější přibližují trestní stíhání K. H. Franka v letech 1945 a 1946.³⁹

Národní archiv spravuje rovněž fond Fotoarchiv K. H. Franka. V dalších fondech či sbírkách NA jsou uloženy také písemnosti vztahující se k poválečnému trestnímu stíhání některých osob působících např. v německé okupační správě, jde o Sbírku soudních spisů příslušníků německé okupační správy, konfidentů a zrádců a o fond Československá vládní komise pro stíhání nacistických válečných zločinců.

Materiály fondu ÚŘP-ST je možné rozdělit do několika tematických okruhů, přestože se tak pohromadě nevyskytují. Za zmínku stojí např. problematika protektorátní správy, a to nejen hojně zastoupené personální záležitosti osob působících v protektorátních okupačních i autonomních úřadech, ale též materiály týkající se organizace těchto úřadů, včetně reorganizačních změn Úřadu říšského protektora v Čechách a na Moravě, protektorátních ministerstev či úřadů oberlandrátů nejen v souvislosti s Heydrichovou správní reformou.⁴⁰ Do oblasti personálií protektorátní správy patří také např. trestní stíhání předsedy protektorátní vlády Aloise Eliáše a pražské-

37 K tomu blíže viz úvod k inventáři fondu Úřad říšského protektora, 1939–1945, vypracovaný Věrou Helešicovou, Praha, Státní ústřední archiv v Praze 1962, 293 s.

38 Viz údaj z pozn. č. 14.

39 Trestní spis K. H. Franka se nachází ve fondu Mimořádný lidový soud Praha uloženém ve Státním oblastním archivu v Praze.

40 K organizaci ÚŘP viz např. sign. 109-1/54, 82-83, 91 (poslední obsahuje i schéma z 18. 9. 1940); 109-2/28 (rovněž organizace OLR), 29 a mnohé další. Dokumenty k reorganizaci OLR v rámci Heydrichovy reformy viz např. sign. 109-1/45.

ho primátora Otakara Klapky po příchodu Reinharda Heydricha do protektorátu na podzim 1941.⁴¹ V rámci tohoto tematického okruhu můžeme uvést i dokumenty týkající se osoby státního prezidenta Emila Háchy, např. texty jeho projevů, ale také jeho četné intervence ve prospěch zatčených studentů a dalších osob (např. Františka Bořka-Dohalského).⁴²

Další tematický okruh tvoří materiály ozbrojených složek v protektorátu. Ve fondu se nachází poměrně velké množství dokumentů týkajících se organizačních a personálních záležitostí SS v protektorátu, najdeme zde např. jmenování K. H. Franka vyšším velitelem SS a policie pro Čechy a Moravu,⁴³ četné materiály vypovídající o budování protektorátní organizace SS - např. o zřízení Posádkového velitelství SS (SS-Standortkommandantur) v Praze,⁴⁴ o dislokaci jednotek SS v protektorátu a získání potřebných prostor k jejich ubytování⁴⁵ a v neposlední řadě také k zajištění výcviku, tedy k budování výcvikového prostoru zbraní SS na Benešovsku a Sedlčansku (tzv. SS-Waffenübungsplatz Böhmen).⁴⁶ Vedle materiálů SS najdeme rovněž poměrně velké množství dokumentů dokládajících působení wehrmachtu v protektorátu. Jde zejména o rozmístění služeben a jednotek wehrmachtu na území protektorátu a další organizační záležitosti, o nichž informují mj. pokyny, nařízení a rozkazy zmocněnce wehrmachtu u říšského protektora v Čechách a na Moravě (Wehrmachtbevollmächtigter beim Reichsprotektor in Böhmen und Mähren).⁴⁷ Ani v tomto případě nechybí materiály ke zřizování a využívání vojenských cvičišť u Vyškova, ale také u Milovic a v Brdech.⁴⁸ V této souvislosti nelze zapomenout na početné dokumenty týkající se povolávání Němců z protektorátu, vesměs zaměstnanců protektorátní správy, k vo-

41 Dokumenty vztahující se k pronásledování A. Eliáše a O. Klapky včetně záznamů z jejich výslechů viz např. sign. 109-4/11, 174 a 178, 1007; 109-5/133; 109-14/24, 49 (poslední se týká reorganizace protektorátní vlády po zatčení A. Eliáše).

42 Háchovy projevy viz např. sign. 109-9/12-13, 20 či 109-12/91; jeho intervence viz zejména sign. 109-11/139-140, 142, 145, 147, 149-150.

43 Viz sign. 109-1/87.

44 K organizačním záležitostem SS výběrově viz např. sign. 109-2/39; 109-4/99-100, 366-367; 109-6/2, 68; 109-7/55-59, 77.

45 Viz např. sign. 109-4/333, 346; 109-6/2, 4-8; 109-7/73, 75, 89, 95-96, 99, 102 a mnohé další.

46 Rovněž k problematice vojenského cvičiště zbraní SS v protektorátu je ve fondu uloženo velké množství dokumentů, včetně map, plánů a fotografií. Viz např. sign. 109-5/115; 109-6/7; 109-7/28, 63, 70-72, 84, 100; 109-8/25, 39, 50.

47 Rozmístění služeben a jednotek wehrmachtu viz např. sign. 109-2/2, 25, dále sign. 109-5/109 a 109-7/8 obsahující i přehledné mapy. Pokyny, nařízení a rozkazy zmocněnce wehrmachtu viz sign. 109-2/37; 109-4/332, 363, 374, 1254; 109-7/19 a 24; 109-8/2, 8, 21.

48 Viz např. sign. 109-4/1312; 109-6/82; 109-7/2, 35-36, 39-40, 42 a 84. Pod sign. 109-7/42 jsou uloženy plány a podklady ke zřízení cvičiště u Vyškova spolu s 24 fotografiemi.

jenské službě u wehrmachtu. S tímto tematickým okruhem souvisí i udělování německých vojenských hodností a vyznamenání.⁴⁹ Zajímavé materiály představují rovněž dokumenty k činnosti protektorátního vládního vojska.⁵⁰ Na závěr tohoto okruhu můžeme snad zařadit i archiválie vztahující se k zavedení a organizaci Říšské pracovní služby (Reichsarbeitsdienst – RAD) v protektorátu.⁵¹

Poměrně silně zastoupeným tématem je činnost a pronásledování domácího i zahraničního odboje, včetně úspěšného atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. Větší množství dokumentů se týká stíhání ilegálních organizací KSČ v protektorátu, jiné např. odbojové organizace Obrana národa nebo zapojení Československé obce sokolské do odboje.⁵² Zajímavá je mj. zpráva Reinharda Heydricha o českém odbojovém hnutí v protektorátu.⁵³ Pokud jde o výše zmíněnou nejvýznamnější akci československého zahraničního odboje – atentát na R. Heydricha, narazíme např. na materiály dokumentující vyšetřování atentátu a pátrání německé pořádkové policie a gestapa po pachatelích, přijatá opatření v protektorátu až po nasazení jednotek zbraní SS na dopadení parašutistů ukrytých v pravoslavném kostele sv. Cyrila a Metoděje v Praze v noci ze 17. na 18. června 1942.⁵⁴ Mezi těmito materiály najdeme ale i dokumenty k organizaci veřejné demonstrace českého obyvatelstva v Praze na Staroměstském náměstí odsuzující atentát, k převozu Heydrichova mrtvého těla z nemocnice Na Bulovce v Praze na Pražský hrad, k zajištění smuteční slavnosti v Praze či k účasti E. Háchy a členů protektorátní vlády na státním pohřbu v Berlíně. Dochována zůstala i pitevní zpráva R. Heydricha nebo podklady k vyplácení odměn za údaje o atentátu. Zajímavým dokumentem jsou rovněž záznamy červnového vysílání londýnského a moskevského rozhlasu.

49 Pod sign. 109-12/8, 9, 12, 13 a 19 jsou mj. dokumenty k vyznamenání K. H. Franka, nejen válečnými kříži, ale též k propůjčení různých vyznamenání SS a NSDAP.

50 Viz sign. 109-7/9-10, 111, 113-116 např. o nasazení vládního vojska na pomoc wehrmachtu, či na obecně prospěšné práce v protektorátu a k výpomoci při sklizních nebo o pořádání koncertů ve prospěch Německého červeného kříže.

51 Dokumenty k zavedení a organizaci RAD v protektorátu viz např. sign. 109-4/122, 137, 158, 351; 109-5/86; 109-6/5 a 8; 109-7/107-109 (v poslední sign. je uložen mj. Verordnungsblatt für den Reichsarbeitsdienst z ledna 1943).

52 K ilegálním organizacím KSČ viz např. sign. 109-4/459, 468, 485, 488, 493-494, 501-502, 506; 109-7/66; 109-11/149 a další. Pronásledování členů Obrany národa viz zejména sign. 109-7/32 a 34. Dokumenty vztahující se k zapojení Československé obce sokolské a k zastavení její činnosti viz např. sign. 109-4/124 a 142.

53 Kopie zprávy viz sign. 109-4/175.

54 Viz sign. 109-4/429 a 432 (včetně map a plánů kostela sv. Cyrila a Metoděje); 109-13/4; 109-14/51, 53 a 58.

Ve fondu se nachází také velké množství spisů týkajících se uctívání památky Reinharda Heydricha.⁵⁵

K neprávem opomíjeným tématům patří bezesporu silniční a železniční doprava v protektorátu, ať civilní či vojenská. Německé okupační politice nemůžeme upřít snahu o zlepšení silniční sítě v protektorátu, přestože vycházela samozřejmě z vlastní potřeby. Zajímavé informace přinášejí dokumenty týkající se výstavby a úpravy protektorátních silnic a též dálnice, nebo zdokonalování silniční dopravy v Praze.⁵⁶ Také na poli železniční dopravy docházelo k určitým změnám. Byla zaváděna nová rychlíková spojení a upravována stará, např. mezi Prahou a Libercem, Libercem a Opavou, Prahou a Vídní, bez častých úprav se neobešly ani všechny vlakové jízdní řády, které vycházely mj. z potřeby vypravování zvláštních vlaků pro vojáky jedoucí z fronty na dovolenou.⁵⁷ Samostatnou kapitolu představuje spotřeba pohonných látek v protektorátu a její postupné omezování či odevzdávání osobních i nákladních automobilů vlastněných fyzickými i právníckými osobami pro potřeby wehrmachtu.⁵⁸

Velký tematický okruh představuje protektorátní hospodářství, z něhož můžeme vybrat celou řadu dílčích otázek. Výrazně jsou ve fondu zastoupeny např. materiály k arizaci jednotlivých větších i menších židovských podniků a hospodářských provozoven v protektorátu. Jde většinou o žádosti jednotlivců o získání vybraného podniku, případně jakéhokoli podniku určitého hospodářského oboru. Zájemci o arizaci museli splňovat určité podmínky, z nichž hlavní roli hrála prorežimní angažovanost. Velmi často se proto arizátoři stávali zasloužilí příslušníci SS, o čemž svědčí i dochovaný formulář dotazníku SS.⁵⁹ Jinou dílčí hospodářskou problematiku nabízí existence a potírání černého obchodu v protektorátu. Nebezpečí černého obchodu zejména s masem a masnými výrobky řešili na svých jednáních a v projevech i představitelé protektorátní okupační správy.⁶⁰ Běžně byly prováděny kon-

55 Viz např. sign. 109-4/73, 437 a 1034 obsahující materiály vztahující se k přejmenování ulic a náměstí v Praze a dalších protektorátních městech na památku R. Heydricha, či sign. 109-4/791 s dokumenty k přejmenování nemocnice Na Bulovce a pověření dr. Waltera Dicka ošetřujícího Heydricha jejím vedením.

56 Viz např. sign. 109-4/1117, 1132, 1150, 1154. Mezi materiály sign. 109-4/1118 se nachází nejen studie generálního ředitele Stavby dálnic v Praze Václava Noska „Der Bau der Autobahnen im Protektorat Böhmen und Mähren“, ale též mapa budovaných a plánovaných dálnic v protektorátu k 1. 1. 1940.

57 Viz např. sign. 109-4/1117, 1121 či 1146.

58 Viz např. sign. 109-4/1122, 1141, 1144-1145, 1154, 1223.

59 Arizační materiály viz sign. 109-4/1222-1377, formulář dotazníku pro příslušníky SS ucházející se o arizaci židovského podniku viz sign. 109-4/593.

troly na protektorátních nádražích i v obchodech.⁶¹ Mezi materiály nechybí ani statistické přehledy trestů udělených za černý obchod či rozsudky nad jednotlivými osobami.⁶²

Obdobně jako ve fondu Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu se také zde nachází četné dokumenty k organizačním i provozním záležitostem táborů pro ozdravné pobyty německých dětí v protektorátu (KLV - Kinderlandverschickung). Zajímavé informace o tomto dosud vědecky nezpracovaném výchovném prostředku nacistické politiky přinášejí např. materiály týkající se hodnocení prvního běhu protektorátních táborů KLV na počátku roku 1942.⁶³ Cenné jsou rovněž periodické zprávy pověřence pro rozšířené KLV v Čechách a na Moravě (Beauftragter für die Erweiterte Kinderlandverschickung in Böhmen und Mähren) o provozu táborů.⁶⁴ Dokumenty obsahují i statistické přehledy o dětech i personálu v táborech nebo adresář táborů.⁶⁵ I zde nechybí četná hlášení o úmrtích dětí v táborech, o útěcích z nich a dokonce i o trestním stíhání jejich vedoucích za pohlavní zneužívání dětí.

V závěru fondu narazíme na jeden z dalších zajímavých tematických okruhů, který se týká tiskové cenzury v protektorátu a působení filiálky berlínského nakladatelství Volk und Reich v Praze. Jsou zde zastoupeny např. dokumenty protektorátní pobočky Úřední zkušební komise NSDAP k ochraně národně socialistické literatury (Parteiamtliche Prüfungskommission zum Schutze des NS-Schrifttums) obsahující hodnocení českých i německých knih, časopisů a studií vydávaných v protektorátu.⁶⁶ Mezi materiály vztahujícími se k činnosti a provozním záležitostem nakladatelství Volk und Reich najdeme informace o samotném zřízení nakladatelství v Praze a zajištění potřebných prostor, o odkupování jiných nakladatelských podniků v dalších protektorátních městech, o vydávání časopisu „Böhmen und Mähren“ a s tím souvisejícím získáváním finančních prostředků a příspěvků a samo-

60 Např. Konstantin von Neurath ve svém projevu před protektorátními ministry, viz sign. 109-4/1233, 1244, 1251.

61 Výsledky kontrol německé kriminální policie na nádražích viz např. sign. 109-4/1239 nebo 109-5/59; kontroly v obchodech pražské firmy Lippert viz sign. 109-4/1282.

62 Viz např. sign. 109-4/1249-1250, 1260, 1396, 1398.

63 Např. zpráva pověřence pro rozšířené KLV v Čechách a na Moravě o 1. běhu KLV v protektorátu z února 1942 nebo hodnocení 1. běhu K. H. Frankem prostřednictvím poděkování vedoucím pracovníkům, viz sign. 109-4/1167, 1169-1170.

64 Viz sign. 109-4/1172 a 1198.

65 Viz např. sign. 109-4/394, 1172-1173 nebo 1208.

66 Viz sign. 109-12/187-188, 200, 205-206, 210, 231, 238, 240-241, 244-245.

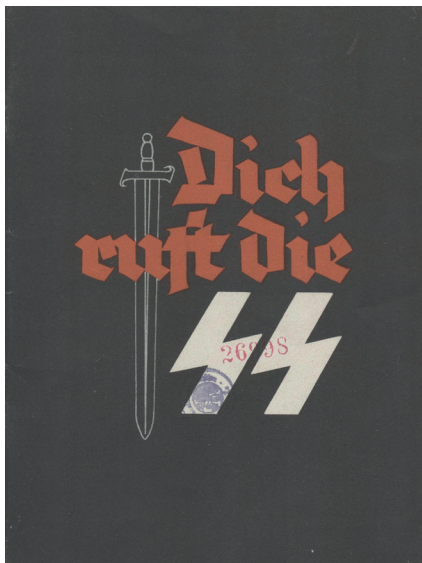
67 K činnosti nakladatelství Volk und Reich viz rozsah sign. 109-12/181-262. Přehledy vydaných a plánovaných publikací viz např. sign. 109-4/1429; 109-12/192, 215 či 258.

zřejmě i o vydávání dalších publikací, které odebíraly protektorátní úřady a byly pravidelně zasílány i K. H. Frankovi.⁶⁷

Další hledání témat již ponecháme na badatelích, kteří snad podrobně zregestované materiály fondu ÚŘP-ST bohatě využijí. Pokud se některý z nich bude zabývat samotnou osobou Karla Hermanna Franka, najde zde rovněž dokumenty k jeho osobním a rodinným záležitostem nevyjímaje mnoha pozvánek na různé slavnostní a společenské akce konané v protektorátu i v Říši a v neposlední řadě, jak již bylo uvedeno výše, i k jeho poválečnému trestnímu stíhání.

Portrétní foto státního tajemníka u říšského protektora Karla Hermann Franka, září 1941 (sign. 109-12/143)

Propagační brožura SS „Dicht ruft die SS“, s. d. (sign. 109-7/91)

Bürger des Gebietes von Beneschau.u. Seltshan!

Der Krieg, der heute die ganze Welt unspannt, erfordert die Ausbildung großer Truppenkontingente. Dazu sind viele Truppenübungsplätze notwendig. Solche Übungsplätze werden nicht nur in Böhmen und Mähren, sondern auch in anderen Gebieten des Großdeutschen Reiches geschaffen. Ihre Errichtung geschieht ausschließlich nach militärischen Gesichtspunkten. Die notwendigen Waffen, die im Bewegungskrieg eingesetzt werden, erfordern ständig größere Übungsflächen.

Die Errichtung des Truppenübungsplatzes Beneschau ist daher keine Maßnahme, die sich im besonderen gegen die Bevölkerung oder die wirtschaftliche Struktur dieses Gebietes richtet, sondern eine ausschließlich durch den Krieg bedingte militärische Notwendigkeit. Die Bevölkerung, die durch diese Maßnahme zweifellos hart getroffen wird, muß das notwendige Verständnis dafür aufbringen, daß auch dieses Opfer für die Zukunft des tschechischen Volkes, die nur durch den Sieg des Reiches gewährleistet wird, gebracht werden muß. Denn nur der Sieg über den Bolschewismus sichert dem tschechischen Volke das Verbleiben auf seiner heimatlichen Scholle und das künftige friedliche Schaffen seiner Kinder in der Heimat.

Die Entwicklung des Krieges erfordert leider auch eine beschleunigte Räumung der einzelnen Zonen. Trotzdem wird das Entschädigungsverfahren in der bisher üblichen Weise durchgeführt, so daß jeder Ausgesiedelte zunächst auf Anforderung einen entsprechenden Vorschuß auf die ihm zustehende Entschädigung erhält und nach Abschluß des Verfahrens den Restbetrag kurzfristig ausgezahlt bekommt. Die Bevölkerung kann sich jederzeit an die zuständige Ausiedlungskanzlei des Ministeriums des Innern um Rat und Hilfe wenden. Die Termine der Ausiedlung werden durch einen besonderen Anschlag bekanntgegeben.

Prag, den 7. Juni 1943.

• • •

Die Regierung des Protektorates Böhmen und Mähren.

Der Vorsitzende der Regierung Dr. Krejčí
Der Minister des Innern Blasenst. Der Minister für Land- und Forstwirtschaft Hrubý

Oznámení protektorátní vlády o vojenském cvičišti zbraní SS na Benešovsku a Sedččanskú určené místnímu obyvatelstvu, 7. června 1943 (sign. 109-7/28)

HITLER-JUGEND BÖHMEN-MÄHMEN

16.-19.VII.
1942

GEBIETSSPORTFEST OLMÜTZ

Brožura ke sportovní slavnosti hitlerjugendu v Olomouci 16. až 19. 8. 1942 (sign. 109-4/1388)

Přijetí členů nově jmenované protektorátní vlády s jejím předsedou Jaroslavem Krejčím zastupujícím říšským protektorem Reinhardem Heydrichem v lednu 1942 (sign. 109-4/203)

Pracovní nasazení příslušníků RAD při úpravě cest pro vojenské transporty, 1941 (sign. 109-7/107)

Návštěva státního tajemníka K. H. Franka v táboře KLV v Jílovíšti u Prahy, červenec 1942 (sign. 109-18/4)

Sestavení a vybavení lazaretního vlaku v protektorátu jako daru protektorátní vlády Adolfu Hitlerovi k jeho narozeninám, 1942 (sign. 109-7/14)

Heslář cizojazyčných názvů institucí a dalších termínů a jejich český překlad

Abwehrbeauftragter: pověřenec pro obranu

Abwehrstelle Prag: úřadovna abwehru v Praze

Amt für Juden- und Freimaurerfrage bei der Reichsleitung der NSDAP:

Úřad pro otázky židů a svobodných zednářů
při Říšském vedení NSDAP v Berlíně

Amt für Volkstumsfragen der deutschen Studenten:

Úřad pro národnostní otázky německých studentů

Ansiedlungsstab für das Altreich/Ostmark:

Osídlovací štáb pro Starou říši/Východní marku

Antijüdische Weltliga: Protižidovská světová liga

Arbeiter-Zentral-Verband: Ústřední dělnický svaz

Arbeitsgemeinschaften für Jugendbetreuung:

Pracovní společenství pro péči o mládež

Arbeitsgemeinschaft für Landesplanung:

Pracovní společenství pro zemské plánování

Aufklärungs-Ausschuss Hamburg-Bremen: Osvětový výbor Hamburk-Brémy

Aufsichtskommissar für das Taubenwesen: dozorčí komisař pro péči o holuby

Auslandsamt der Dozentschaft der Deutschen Universitäten und Hochschulen:

Zahraníční úřad pedagogů německých univerzit a vysokých škol

Auslandsbriefprüfstelle: Zkušebna zahraničních dopisů

Auswanderungsfond für Böhmen und Mähren:

Vystěhovalecký fond pro Čechy a Moravu

Beauftragter des Deutschen Staatsministers für Böhmen und Mähren

für den Stellungbau in Mähren:

pověřenec německého státního ministra pro zákopové práce na Moravě

Beauftragter des Führers für die Inspektion der HJ und

Reichsleiter für die Jugenderziehung der NSDAP:

pověřenec vůdce pro inspekci hitlerjugendu a říšský
vedoucí pro výchovu mládeže NSDAP

*Beauftragter des Führers für die Überwachung der gesamten geistigen
und weltanschaulichen Schulung und Erziehung der NSDAP*:

pověřenec vůdce pro dozor nad celkovým duchovním
a ideologickým školením a výchovou NSDAP

Beauftragter des Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums:

pověřenec říšského komisaře pro upevňování němectví

Beauftragter des Reichsprotectors für Gemeinschaftsverpflegung:

- pověřenec říšského protektora pro společné stravování
Beauftragter des Reichsprotektors für die Regelung der Bauwirtschaft im Gebiet des Protektorats Böhmen und Mähren:
pověřenec říšského protektora pro stavební
hospodářství v Protektorátu Čechy a Morava
Beauftragter für das Berichtswesens: pověřenec pro zpravodajství
Beauftragter für die Erweiterte Kinderlandverschickung in Böhmen und Mähren:
pověřenec pro rozšířené KLV v Čechách a na Moravě
Beauftragter für den Vierjahresplan: pověřenec pro čtyřletý plán
Beauftragter für Organisationen beim Reichsprotektor in Böhmen und Mähren:
pověřenec pro organizace u říšského protektora v Čechách a na Moravě
Beauftragter ziviler Reichsstellen: pověřenec civilních říšských úřadů
Befehlshaber der Waffen-SS Böhmen und Mähren:
velitel zbraní SS v Čechách a na Moravě
Befehlshaber im Wehrkreis Böhmen und Mähren:
velitel branného obvodu Čechy a Morava
Befehlstelle Böhmen und Mähren der Reichsjugendführung:
Velitelství Říšského vedení mládeže pro Čechy a Moravu
Befehlstelle Prag der Obersten SA-Führung:
Pražské velitelství nejvyššího vedení SA
Betreuungsstelle für Volksdeutsche aus dem Südosten in Böhmen und Mähren:
Pečovatelský úřad pro Němce z jihovýchodních
oblastí v Čechách a na Moravě
Bevollmächtigter für die Bauwirtschaft beim Reichsprotektor in Böhmen und Mähren:
zmocněnec říšského protektora v Čechách
a na Moravě pro stavební hospodářství
Bevollmächtigter für den Nahverkehr beim Reichsprotektor in Böhmen und Mähren:
zmocněnec říšského protektora v Čechách a na Moravě pro místní dopravu
Bezirksgruppe Sudetenland der Wirtschaftsgruppe Bauindustrie:
Okresní skupina Sudety Hospodářské skupiny stavebního průmyslu
Börsenverein der Deutschen Buchhändler:
Burzovní spolek německých knihkupců
Bund Deutscher Mädel: Svaz německých dívek
Bund Deutscher Osten: Svaz Němců z východu
Chef der Zivilverwaltung beim Heeresgruppenkommando 3:
šéf civilní správy u Velitelství skupiny armád 3
Deutsch-flämisch Arbeitsgemeinschaft (Deflag):
Německo-vlámské pracovní společenství
Deutsch-politisches Arbeitsamt: Německý politický pracovní úřad

Deutsche Akademie für Städtebau, Reichs- und Landesplanung:

Německá akademie pro městskou výstavbu, říšské a zemské plánování

Deutsche Ansiedlungsgesellschaft: Německá osídlovací společnost

Deutsche Arbeitsfront (DAF): Německá pracovní fronta

Deutsche Dienstpost Böhmen-Mähren: Německá služební pošta Čechy-Morava

Deutscher Gemeindetag in den sudetendeutschen Gebieten:

Sdružení německých obcí na sudetoněmeckém území

Deutsche Gesellschaft der Wirtschaft in Böhmen und Mähren:

Německá hospodářská společnost v Čechách a na Moravě

Deutsche Gesellschaft für Gaststättenkultur:

Německá společnost pro kulturu v pohostinství

Deutsche Gesellschaft für Wissenschaft und Volkstumsforschung in Mähren :

Německá společnost pro vědu a národnostní výzkum na Moravě

Deutsche Lebens-Rettungs-Gemeinschaft:

Společnost německých záchranářů

Deutsche Reichsbahn: Německé říšské dráhy

Deutsche Reichshilfe: říšská pomocná akce pro Němce

Deutsche Reichspost: Německá říšská pošta

Deutsche Sibelius-Gesellschaft:

Německá Sibeliova společnost

Deutsche Vereinigung: Německá jednota

Deutsche Versuchsanstalt für Luftfahrt:

Německý výzkumný ústav pro vzdušnou dopravu

Deutsche Volksbildungsstätte: Německý ústav pro lidovou osvětu

Deutscher Automobil-Club: Německý automobilový klub

Deutscher Forstverein: Německý lesnický spolek

Deutscher Prager-Frauen-Erwerb- Verein:

Německý spolek pražských výdělečně činných žen

Deutscher Reiterbund in Böhmen und Mähren:

Německý jezdecký spolek v Čechách a na Moravě

Deutscher Schützenverband: Německý střelecký svaz

Deutscher Turnverein: Německý tělocvičný spolek

Deutsches Ausland-Institut: Německý zahraniční ústav

Deutsches Nachrichtenbüro: Německá tisková kancelář

Einsatzreferat für die Volkstumsarbeit im Protektorat Böhmen und Mähren :

referát pro národnostní práci v Protektorátu Čechy a Morava

Einwandererzentrale Nord-Ost: Přistěhovalecká ústředna sever-východ

Erste Gemeinnützige Baugesellschaft für Kleinwohnungen:

První obecně prospěšná společnost pro výstavbu malých bytů

- Flakgruppe Böhmen*: skupina protiletadlových děl Čechy
Forschungsamt: Pátrací úřad
Gauamt für Kommunalpolitik: Župní úřad pro komunální politiku
Gauamt für Rassenpolitik: Župní úřad pro rasovou politiku
Gaugrenzlandamt der NSDAP: Župní pohraniční úřad NSDAP
Gauheimstätteamt der DAF: Župní úřad DAF pro domovy
Gaupropagandaamt der Gauleitung Sudetenland der NSDAP:
 Úřad propagandy Župního vedení NSDAP v Sudetské župě
Gaurechtamt der NSDAP: Župní právní úřad NSDAP
Gaustudentenführung Sudetenland:
 Župní vedení vysokoškolského studentstva Sudety
Gauwirtschaftsberater der NSDAP: župní hospodářský poradce NSDAP
Geheimer politischer Nachrichtendienst im Ausland:
 Tajná politická zpravodajská služba v zahraničí
Gemeinnützige Siedlungsgenossenschaft:
 Obecně prospěšná osídlovací společnost
Gemeinnützige Siedlungs- und Wohnungsgesellschaft:
 Obecně prospěšná osídlovací a bytová společnost
Generalbevollmächtigter für den Arbeitseinsatz
 generální zmocněnec pro pracovní nasazení
*Generalbevollmächtigter für die Regelung der Bauwirtschaft
 im Protektorat Böhmen und Mähren*:
 generální zmocněnec pro řízení stavebního
 hospodářství v Protektorátu Čechy a Morava
Generalbevollmächtigter für Rüstungsaufgabe im Vierjahresplan:
 generální zmocněnec pro zbrojní úkoly ve čtyřletém plánu
Generalinspekteur der Verwaltung: generální inspektor správy
Gesellschaft der Bibliophilen: Společnost bibliofilů
Gesellschaft für europäische Wirtschaftsplanung und Grossraumwirtschaft:
 Společnost pro evropské hospodářské plánování
 a velkoprostorové hospodářství
Gesellschaft der Freunde der Deutschen Akademie:
 Společnost přátel Německé akademie
Gesellschaft für Wehrmedizin: Společnost pro vojenské lékařství
Geschäftsstelle der Volksdeutschen Forschungsgemeinschaften:
 Obchodní zastupitelství německých výzkumných společností
Gouverneur des Distrikts Krakau: guvernér obvodu Krakov
Görres-Gesellschaft zur Pflege der Wissenschaft im katholischen Deutschland:
 Görresova společnost pro péči o vědu v katolickém Německu

Hauptamt für Volkstumsfragen:

Hlavní úřad pro národnostní otázky (při říšském vedení NSDAP)

Hauptamt SS-Gericht: Hlavní soudní úřad SS

Hauptschulungsamt der NSDAP: Hlavní školící úřad NSDAP

Heeresgruppe Mitte: skupina armád Střed

Heeresgruppe West: skupina armád Západ

Heereswaffenamt: Vojenský a zbrojní úřad

Heimatflakbatterien: domácí protiletadlové baterie

Hilfsverein Deutscher Reichsangehöriger:

Pomocný spolek německých říšských příslušníků

Höherer SS- und Polizeiführer für Böhmen und Mähren:

vyšší velitel SS a policie pro Čechy a Moravu

(dříve u říšského protektora v Čechách a na Moravě)

Chef der Bandenkampf-Verbände: velitel jednotek pro boj proti partyzánům

Chef des Fernmeldewesens: šéf sdělovací techniky

(u říšského vůdce SS a policie)

Institut für Grenz- und Auslandstudium: Ústav pro zahraniční studia

Institut für Erb- und Rassenhygiene: Ústav pro dědičnou a rasovou hygienu

Kohlenwirtschaftsstelle für Böhmen und Mähren:

Úřadovna pro hospodaření s uhlím pro Čechy a Moravu

Komitee zur Befreiung der Völker Russlands: Výbor pro osvobození národů Ruska

Kreisrechtsamt der NSDAP: Okresní právní úřad NSDAP

Kriegshilfsdienst: válečná pomocná služba

Kriegswinterhilfswerk: akce válečné zimní pomoci

Kriegswirtschaftsstab im Protektorat Böhmen und Mähren:

Válečný hospodářský štáb v Protektorátu Čechy a Morava

Kulturverband der Deutschen / Deutscher Kulturverband: Kulturní svaz Němců

Kunstverein Sudetenland: Umělecký spolek Sudety

Kurator der deutschen wissenschaftlichen Hochschulen:

kurátor německých vědeckých vysokých škol

Kuratorium für Jugenderziehung in Böhmen und Mähren:

Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě

Land- und Stadtwacht / Alarmverbände: zemské a městské policejní hlídky

Landesbauernschaft Sudetenland: Zemské rolnictvo Sudety

Lehrmittelanstalt für Fach- und Gewerbeschulen:

Ústav pro učební pomůcky odborných a průmyslových škol

Luftwaffebauamt: Stavební úřad luftwaffe

Merseburger Vereinigung 1938: Merseburská jednota 1938

Mitteleuropäischer Wirtschaftstag: Středoevropský hospodářský sněm

Moorforschungsinstitut für das deutsche Bäderwesen:

Ústav pro výzkum rašeliny pro německé lázeňství

Nationale Arbeitsgemeinschaft der Neuen Generation:

Národní pracovní společenství nové generace

Nationalpolitische Erziehungsanstalten: Národně politické výchovné ústavy

Nationalsozialistische Frauenschaft: Národně socialistické ženské hnutí

Nationalsozialistische Kriegsoferversorgung:

Národně socialistická péče o válečné poškozence

Nationalsozialistische Turngemeinde: Národně socialistická tělocvičná obec

Nationalsozialistische Volkswohlfahrt (NSV):

Národně socialistická péče o blaho lidu

Nationalsozialistischer Bund Deutscher Technik:

Národně socialistický svaz německé techniky

Nationalsozialistischer Deutscher Studentenbund:

Národně socialistický svaz německých studentů

Nationalsozialistischer Dozentenbund Gauleitung Sudetenland:

Národně socialistický svaz vysokoškolských pedagogů, župní vedení Sudety

Nationalsozialistischer Fliegerkorps (NSFK): Národně socialistický letecký sbor

Nationalsozialistischer Kraftfahrkorps (NSKK):

Národně socialistický motorizovaný sbor

Nationalsozialistischer Lehrerbund: Národně socialistický svaz učitelů

Nationalsozialistischer Rechtswahrbund: Národně socialistický svaz právníků

Nationalsozialistischer Reichsbund für Leibesübung:

Národně socialistický říšský svaz pro tělesnou výchovu

Nationalsozialistischer Reichskriegerbund:

Národně socialistický říšský svaz válečníků

Nationalsozialistischer Reiterkorps: Národně socialistický jezdecký sbor

Nordische Gesellschaft: Nordická společnost

Oberkommando des Heeres (OKH): Vrchní velitelství pozemního vojska

Oberkommando der Wehrmacht (OKW): Vrchní velitelství wehrmachtu

Organisation L: Organizace L

Organisation Todt (OT): Organizace Todt

Osteuropa-Institut: Ústav pro východní Evropu

Ostmark: Východní marka

Parteiamtliche Prüfungskommission zum Schutze des NS-Schrifttums:

Úřední zkušební komise NSDAP k ochraně

národně socialistické literatury

Parteiverbindungsstelle in Böhmen und Mähren:

Spojovací ústředna NSDAP v Čechách a na Moravě

Planungsamt beim Reichsprotektor in Böhmen und Mähren:

Plánovací úřad u říšského protektora v Čechách a na Moravě

Prager Volkswohnungsverein: Pražský lidový bytový spolek

Publikationsstelle: Publikační úřadovna

Rasse- und Siedlungshauptamt-SS:

Hlavní úřad SS pro rasové a osídlovací záležitosti

Raumzuweisungsausschuss: výbor pro přidělování prostor

Reichsamt für Landesaufnahme: Říšský úřad pro zemské vyměřování

Reichsarbeitsdienst (RAD): Říšská pracovní služba

Reichsarbeitsdienst der weiblichen Jugend: Říšská pracovní služba mladých žen

Reichsauftragsverwaltung: správa z příkazu Říše

Reichsbetriebskrankenkasse (Betriebskrankenkasse des Reichs):

Říšská podniková nemocenská pokladna

Reichsbund Deutsche Jägerschaft: Říšský svaz německých myslivců

Reichsband des deutschen gemeinnützigen Wohnungswesens:

Říšský svaz německé obecně prospěšné výstavby bytů

Reichsdozentenführer: říšský vedoucí vysokoškolských pedagogů

Reichsfrauenführung: Říšské vedení žen

Reichsgau Wartheland: Říšská župa Warta

Reichsgruppe Industrie: Říšská skupina průmyslu

Reichsjugendführung: Říšské vedení mládeže

Reichskommissar für Altmaterialbewertung:

říšský komisař pro zhodnocení sběrných surovin

Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums:

říšský komisař pro upevňování němectví

Reichskommissar für das Olsagebiet: říšský komisař pro oblast Poolší

Reichskommissar für den sozialen Wohnungsbau:

říšský komisař pro výstavbu sociálních bytů

Reichskrankenkasse (Krankenkasse des Reichs): Říšská nemocenská pokladna

Reichsluftschutzbund: Říšský svaz protiletdecké obrany

Reichspressekammer: Říšská tisková komora

Reichspressestelle der NSDAP:

Říšský tiskový odbor NSDAP (dobový český ekvivalent)

Reichspropagandaleitung der NSDAP: Říšské vedení propagandy NSDAP

Reichsrechtsamt der NSDAP: Říšský právní úřad NSDAP

Reichsschrifttumskammer: Říšská literární komora

Reichssicherheitshauptamt (RSHA): Hlavní úřad říšské bezpečnosti

Reichsstatthalterei im Warthegau: Říšské místodržitelství župy Warta

Reichsstelle für Raumordnung: Říšský úřad prostorového plánování

Reichsstelle für das Schul- und Unterrichtsschriftum:

Říšský úřad pro školní a vyučovací literaturu

Reichsstudentenführung: Říšské vedení vysokoškolského studentstva

Reichsverband der deutschen Zeitschriftenverleger:

Říšský svaz německých vydavatelů časopisů

Reichsverband für Deutsche Jugendherbergen:

Říšský svaz pro německé mládežnické ubytovny

Reichsverteidigungskommissar: říšský komisař pro obranu

Reichsverteidigungsreferent: říšský referent pro obranu

Reinhard-Heydrich-Stiftung: Nadace Reinharda Heydricha

Russische Vertrauensstelle im Deutschen Reiche:

Ruská právně sociální stanice v Německé říši (český dobový překlad)

Rückwanderer-Amt der Auslandsorganisation der NSDAP:

Přistěhovalecký úřad Zahraniční organizace NSDAP

Rüstungsinspektion Prag: Zbrojní inspekce v Praze

Rüstungskommission für das Protektorat Böhmen und Mähren

des Reichsministers für Rüstung und Kriegsproduktion und

Generalbevollmächtigten für Rüstungsaufgaben im Vierjahresplan:

Zbrojní komise pro Protektorát Čechy a Morava říšského

ministra pro zbrojení a válečnou výrobu a generálního

zmocněnce pro zbrojní úkoly ve čtyřletém plánu

Rüstungsobmann für Böhmen und Mähren:

zbrojní předseda pro Čechy a Moravu

Sendergruppe Böhmen-Mähren:

Skupina rozhlasového vysílání pro Čechy a Moravu

Schrebergartenverein: Spolek rodinných zahrádek

Sicherheitshilfsdienst: bezpečnostní pomocná služba

Sippenamt für Böhmen und Mähren: Rodopisný úřad pro Čechy a Moravu

Sonderbeauftragter des Reichsprotektors für die

slawischen wissenschaftlichen Einrichtungen:

zvláštní pověřenec říšského protektora pro vědecké slovanské instituce

Sportgemeinschaft-SS: Sportovní společenství SS

SS-Artillerieschule: dělostřelecká škola SS

SS-Bewährungs-Abteilung: přezkušovací oddíl SS

SS-Ergänzungsamt: Doplňovací úřad SS

SS-Führer im Rasse- und Siedlungswesen:

velitel SS pro rasové a osídlovací záležitosti

SS-Führungshauptamt: Hlavní velitelský úřad SS

SS-Hauptamt: Hlavní úřad SS

SS-Junkerschule: důstojnická škola SS

SS-Oberabschnitt Böhmen und Mähren: vrchní úsek SS Čechy a Morava

SS-Panzer-Grenadier-Schule: škola tankových granátníků SS

SS-Personalhauptamt: Hlavní personální úřad SS

SS-Pionierschule: ženijní škola SS

SS-Sanitätsamt: Zdravotní úřad SS

SS-Standortkommandantur: Posádkové velitelství SS

SS-Transport-Dienststellen: služebny SS pro transport

SS- und Polizeigericht VIII Prag: Soud SS a policie v Praze

SS-Wachbataillon: strážní prapor SS

SS-Wirtschafts- und Verwaltungshauptamt: Hlavní hospodářský a správní úřad SS

Stiftung zur Förderung von Siedlern in den Ländern Böhmen und Mähren:

Nadace k podpoře osadníků v Čechách a na Moravě

Stillhaltekommissar für Organisationen: likvidační komisař pro organizace

Sudetendeutsche Anstalt für Landes- und Volksforschung:

Sudetoněmecký ústav pro zemský a národní výzkum

Südosteuropa-Gesellschaft: Společnost pro jihovýchodní Evropu

Technische Nothilfe: Technická nouzová pomoc

Technische SS- und Polizei-Akademie: Technická akademie SS a policie

Ukrainische Vertrauensstelle im Deutschen Reiche:

Ukrajinská právně sociální stanice v Německé

říši (český dobový překlad)

Verband Berliner Wohnungsunternehmen: Svaz berlínských bytových podniků

Verband der Deutschen Land- und Forstwirtschaft für Böhmen und Mähren:

Svaz německého zemědělství a lesnictví pro Čechy a Moravu

Verband der Frontkämpfer: Svaz frontových válečníků

Verband der Land- und Forstwirtschaft für Böhmen und Mähren:

Svaz zemědělství a lesnictví pro Čechy a Moravu

Verband der sudetenländischen landwirtschaftlichen Genossenschaften-Raiffeisen e.V.:

Svaz sudetoněmeckých zemědělských raiffeisen-družstev

Verband deutscher Wohnungsunternehmen im Protektorat Böhmen und Mähren:

Svaz německých bytových podniků v Protektorátu Čechy a Morava

Verbindungsführer: styčný důstojník / pracovník

Verbindungsstelle des Reichsprotectors zu den Gewerkschaften

in Böhmen und Mähren / des Deutschen Staatsministeriums für

Böhmen und Mähren zu den tschechischen Gewerkschaften:

Spojovací úřadovna říšského protektora pro styk s odbory v Čechách a na Moravě / Německého státního ministerstva pro Čechy a Moravu pro styk s českými odbory

Verein zur Volkspflege in Böhmen und Mähren:

Spolek pro péči o německý národ v Čechách a na Moravě

Vermögensamt beim Reichsprotector in Böhmen und Mähren

(*beim Deutschen Staatsminister für Böhmen und Mähren*):

Majetkový úřad u říšského protektora v Čechách a na Moravě

(u německého státního ministra pro Čechy a Moravu)

Verpflegungsamt für die Waffen-SS: Zásobovací úřad pro zbraně SS

Vertreter des Auswärtigen Amtes beim Reichsprotector:

zástupce říšského ministerstva zahraničních

věcí u říšského protektora

Verwaltungsamt des Reichspressekammer: Správní úřad Říšské tiskové komory

Verwaltungs-Akademie Prag: Správní akademie v Praze

Volksaufklärungsdienst: Služba lidové osvěty

Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge:

Národní svaz pro péči o německé válečné hroby

Volksbund für das Deutschtum im Ausland: Národní svaz pro Němce v zahraničí

Volksdeutsche Archivverwaltung: Německá archivní správa

Volksdeutsche Wirtschaftshilfe: německá hospodářská pomoc

Volkstumsfond: fond na podporu němectví

Wahlvermittlungsstelle: telefonní ústředna

Wehrdienstliche Schriftenstelle: vojenská spisovna

Wehrtüchtigungslager: tábor branné výchovy

Wehrkreiskommission: komise branného obvodu

Wehrmachtbefehlshaber Südost: velitel wehrmachtu pro jihovýchod

Wehrmachtbevollmächtigter beim Reichsprotector in Böhmen und

Mähren (beim Deutschen Staatsminister für Böhmen und Mähren):

zmocněnec wehrmachtu u říšského protektora v Čechách

a na Moravě (u německého státního ministra pro Čechy a Moravu)

Wehrmachtkommandantur Prag: Velitelství wehrmachtu v Praze

Wehrwirtschaftsführer: vedoucí branného hospodářství

Wehrwirtschafts-Inspektion: Inspekce branného hospodářství

Weissrussische Vertrauensstelle:

Běloruská právně sociální stanice (český dobový překlad)

Zentralamt für die Regelung der Judenfrage in Böhmen und Mähren:

Ústřední úřad pro uspořádání židovské otázky v Čechách a na Moravě

Zentrale für Ostforschung: Ústředna pro východní výzkum

Zentralhandels-gesellschaft Ost für landwirtschaftlichen Absatz und Bedarf:

Ústřední obchodní společnost Východ pro

zemědělský odbyt a spotřebu

*DIE ERSCHLIESSUNG DES BESTANDES STAATSSSEKRETÄR BEIM REICHSPROTEKTORS
IN BÖHMEN UND MÄHREN*

Nach dem Erlass Adolf Hitlers vom 16. März 1939 wurde der höchste Vertreter der Protektoratsokkupationsverwaltung der Reichsprotektor in Böhmen und Mähren. Für diese Funktion wurde Konstantin von Neurath ernannt. Der zweitmächtigste Mann des Protektorats war der Sudetendeutsche Karl Hermann Frank, der die Funktion des Staatssekretärs beim Reichsprotektors inne hatte, gleichzeitig war er höherer SS- und Polizeiführer für Böhmen und Mähren. Die grundlegende Organisationsstruktur Büros des Reichsprotektors in Böhmen und Mähren wurde erst mit der Verordnung zum des Reichsprotektors in 18 September 1940 veröffentlicht. Im Herbst 1941 wurde K. von Neurath auf Hitlers Befehl durch Reinhard Heydrich als stellvertretender Reichsprotektor ersetzt. Mit seinem Aufkommen ins Protektorat hängt nicht nur die Einführung des sogenannten Standrechts, sondern auch die Reform der Protektoratsverwaltung im Frühjahr 1942. Nach dem erfolgreichen Attentat auf Reinhard Heydrich im Mai 1942 wurde Kurt Daluge zum neuen vertretenden Reichsprotektor ernannt. Im August 1943 errichtete Hitler auch die Funktion des deutschen Staatsministers für Böhmen und Mähren, durch die weiterhin offiziell Staatssekretär K. H. Frank betraut wurde. Die höchste Besatzungsbehörde wurde das Deutsche Staatsministerium für Böhmen und Mähren.

Die Schriften der Kanzlei des Staatssekretärs beim Reichsprotektor, die der Urheber des größten Teils des heutigen Bestands Staatssekretär beim Reichsprotektors in Böhmen und Mähren wird, gefunden in der Nähe von Štěchovice, wurden nach dem Ende des zweiten Weltkrieg zur Verwaltung der Staatssicherheit erworben, sowie weiters die Schriften des Deutschen Staatsministeriums. Diese Schriften wurden im s. g. Studieninstitut des Innenministeriums (Studijní ústav Ministerstva vnitra) aufbewahrt. Ende des Jahres 1952 wurde aus diesen Schriften ein Bestand mit der Nummer 109 und dem Namen Staatssekretärs beim Reichsprotektor erstellt. Schriften, in einzelne Bestandteile sortiert und mit Signaturen bezeichnet, stellen eine vielfältige Mischung von Dokumenten ohne Kontext dar. Die Personennamen, die die Dokumenten umfassen, wurden für eine riesige Kartei (gemeinsam für alle Bestände des Instituts) aufgezeichnet.

Nachträglich wurden zum Bestand weitere provenienzfremde Archivalien hinzugefügt. Es handelt sich vor allem um die Schriften des slowakischen Generalkonsulats in Prag und die slowakische Akten 1938–1944, weiters die Dokumente betreffend die Verfolgung von K. H. Frank nach dem zweiten Weltkrieg sowie die Dokumente zur Organisation des Prager Magistrats in den Jahren 1939–1945. Im Herbst 1988 wurde der Bestand vom Ministerium des Innern an das Staatliche Zentralarchiv übergeben. Hier wurde er zum Bestand Büro des Reichsprotektors (Úřad říšského protektora) beigefügt, später als selbstständiger Bestandteil geführt. Aufgrund der anhaltenden Nutzung der Personenkartei des ehemaligen Instituts für das Studium und Forschungszwecke wurde im Jahr 2006 beschlossen, den Bestand im Rahmen seiner derzeitigen Struktur zu inventarisieren, ebenso im Falle des Bestandes Deutsches Staatsministerium für Böhmen und Mähren (im Jahre 2005 abgeschlossen). Der Bestand

Staatssekretär beim Reichsprotektors von Böhmen und Mähren bildet eine wichtige Quelle für die Erforschung der Geschichte des Protektorats, besonders die Zeit seit seiner Gründung im August 1943. Er beinhaltet auch einen Teil aus der späteren Zeit der deutschen Besetzung, wahrscheinlich aus der Kanzlei des Deutschen Staatsministeriums. Die Archivalien kann man in mehrere thematische Bereiche unterteilen. Es sind erwähnenswert z. B. die Dokumente über die Protektoratsverwaltung, die Organisation der Streitkräfte im Protektorat, einschließlich der Errichtung von Truppenübungsplätzen der SS und der Wehrmacht, Aktivitäten und Verfolgung des inländischen und ausländischen Widerstands, Protektoratswirtschaft, Straßen- und Eisenbahnverkehr, Kinderlandverschickung, Pressezensur und Wirkung der Filiale des Berliner Verlags Volk und Reich in Prag und viele andere. Im Anhang findet man ein Verzeichnis der ursprünglichen Institutionsnamen mit ihren Übersetzungen ins Tschechische sowie die Reproduktionen von manchen Dokumenten.

THE RECORDS OF THE SECRETARY OF STATE OF THE PROTECTORATE OF BOHEMIA AND MORAVIA

This article was written in connection with the clasification of the records of the Secretary of State of the Protectorate of Bohemia and Moravia. This was virtually the second most influential authority in the Protectorate of Bohemia and Moravia throughout the period of Karl Hermann Frank. The author traces the development of the competencies of this office over the period of its existence.

Korespondence Karla Čapka a Huberta Ripky

/ Jan Bílek - Jana Bílková /

Úvod a ediční poznámka

Doplňování listáře našeho předního spisovatele Karla Čapka (1890–1938) zůstává trvajícím, nekončícím úkolem, a to přes ohromný kus práce, který byl na projektu vykonán a jejímž výsledkem jsou dva svazky odeslané korespondence vydané jako součást Čapkových sebraných spisů, dokončovaných v první polovině 90. let 20. století.¹ Ukázala to publikace *Vám oddaný...* z roku 2007, shrnující doplňky k Čapkově korespondenci nalezené v posledních letech.² Osobnost Čapkova formátu se dokonce dočkala i výjimečného vydání přijaté korespondence.³ Většina projektů v oblasti zpřístupňování korespondence je doprovázena editorovým tušením, mnohdy v mantinelech toužebného očekávání a předvídané jistoty, že bude stále o co usilovat, co doplňovat. Dva dokumenty, které přináší tento příspěvek, jsou drobným střípkem do mozaiky, jejíž skládání je u osobnosti Čapkova významu jistě zasloužené.

Nově zpřístupněné a edičně zpracované kusy Čapkovy korespondence vzešly z jeho kontaktů s Hubertem Ripkou (1895–1958). Tento absolvent pražské filozofické fakulty a Státní archivní školy působil v letech 1919–1925 jako archivář československého ministerstva národní obrany. Zájem o veřejné dění ho přivedl k žurnalistice a v roce 1925 přijal nabídku na místo redaktora vlivného legionářského deníku *Národní osvobození*, kde měl na starosti vnitropolitickou rubriku a parlamentní zpravodajství. Do roku 1927 redigoval legionářský kulturní měsíčník *Přerod*. V roce 1930 přešel jako zahraničně-politický komentátor do prestižních *Lidových novin* a stal se tak Čapkovým

1 Čapek, Karel: *Korespondence*. I.-II. Editorka Marta Dandová. Praha 1993, 552 a 518 s. *Spisy Karla Čapka*, svazek 22 a 23. (Dále citujeme jako *Korespondence I*, *Korespondence II*.)

2 Čapek, Karel: *Vám oddaný...* Dosud nepublikovaná korespondence. Editorka Marta Dandová. Praha 2007, 212 s. (Dále citujeme jako *Vám oddaný*.)

3 Čapek, Karel: *Přijatá korespondence*. Editorky Marta Dandová a Milada Chlívková. Praha 2000, 497 s. (Dále citujeme jako *Přijatá korespondence*.) Publikace nebyla vybavena rejstříkem.

kolegou. Vazby měl i s okruhem týdeníku Demokratický střed. Z pověření ministra zahraničních věcí Edvarda Beneše (1884–1948), prezidentského nástupce Tomáše G. Masaryka (1850–1937), podnikal neoficiální politické mise. Podílel se na vedení druhého československého odboje, a to jako člen pařížského Československého národního výboru a jako člen londýnských exilových vlád. V nich zaujal pozici státního tajemníka, resp. státního ministra v ministerstvu zahraničních věcí, rezortu Jana Masaryka. Po druhé světové válce se stal za národněsocialistickou stranu ministrem zahraničního obchodu, v roce 1948 emigroval a působil ve Spojených státech amerických a ve Velké Británii.⁴

Čapek, vždy se zajímající o věci veřejné, byl v létě 1926 už plně vtažen do zákulisí a do mediální stránky celostátní politiky. Republice vládla po vítězství občanských stran ve volbách dočasně úřednická vláda, nahrazená v říjnu 1926 regulérní vítěznou koalicí. Vzrůst pravého i levého radikalismu vedl k úvahám o oktroji volebního zákona či o státním převratu a k obavám z nich, a to na obou stranách politického spektra. Nakonec se na chvíli boj o moc a o povahu státu viditelně promítl v tzv. Gajdově aféře.⁵ Stávající náčelník hlavního štábu československé armády Radola Gajda (1892–1948) byl za účasti vrchního velitele Masaryka v červenci a srpnu 1926 odstaven, věc doprovázela mediální kampaň. Gajda se proti rozhodnutí bránil, záležitost se ve formě dalších vyšetřování a žalob táhla do roku 1927, kdy se postavil do čela Národní obce fašistické. Prohrál i politik Jiří Stříbrný (1880–1955), Benešův konkurent v národněsocialistické straně, z níž byl v září 1926 vyloučen, a také se angažoval proti Hradu. Čapek zasahoval do žurnalistických kampaní proti Edvardu Benešovi (potažmo Masarykovi), které byly výrazem dlouhodobých rozporů mezi pravicovým křídlem československé politiky a Hradem. Zejména tlak národní demokracie na stránkách Národních listů neustával, ale staronový ministerský předseda Antonín Švehla (1873–1933) dokázal přizvat stranu do vlády a zároveň Masarykovi přislíbit další zvolení hlavou státu. Vyčerpaný spisovatel byl po nových zkušenostech „velmi otráven novinami a tím, čemu se říká politika“⁶ a těšil se na zářijovou dovolenou v Tatrách. Jak napsal prezidentovi, toužil po poměrech, v nichž by se „mohl cítit jen tím, k čemu jsem povolán: literátem“.⁷ Víme ale, že mu osobní ustro-

4 Srovnej Tomeš, Josef a kol.: Český biografický slovník XX. století. III. Praha 1999, s. 42–43, nejnověji Pavlát, David: Novinářská a politická dráha Huberta Ripky do vyvrcholení mnichovské krize na počátku října 1938 a jeho odchodu do exilu. In: Moderní dějiny 17, 2009, č. 2, s. 65–129.

5 Klímek, Antonín – Hofman, Petr: Vítěz, který prohrál. Generál Radola Gajda. Praha 1995, 285 s.

6 Korespondence I, Karel Čapek Věře Hrušové [10. 9. 1926], s. 167.

7 Vám oddaný, Karel Čapek Tomáši G. Masarykovi 26. srpna 1926, s. 96.

jení nedovolilo zanechat občanské angažovanosti a potlačit zájem na demokratické povaze společnosti a státu. Jeho styky s Masarykem a prohradní angažmá několik dalších let sílily. Ale bez nich by to přece nebyl úplný, nám známý Karel Čapek.

Oba osobní archivní fondy protagonistů zde zpřístupněné korespondence se nedochovaly pod vlivem mikrohistorie původců a vnějších okolností bouřlivých velkých dějin celistvé. Pramenná základna pro heuristiku se opírá o zpracovaný osobní fond Karla Čapka uložený v pražském Literárním archivu Památníku národního písemnictví.⁸ Je známo, že Čapek o své písemnosti zvláště nedbal, že organický celek byl rozptýlován již za jeho života a že se Čapkovy archiválie rozešly i do řady soukromých drženích. Dále je známo, že Čapkova manželka Olga Scheinpflugová (1902–1968) zlikvidovala část Čapkových písemností v pohnutých chvílích přicházející nacistické okupace Prahy v březnu 1939. Také Ripkův fond neměl přímočarý, bezproblémový vývoj, a to navzdory archivářské profesi původce. Dvě jeho části se sešly v Národním archivu v Praze, kde byly v nedávné době sloučeny a nově zpracovány pod názvem Archiv Huberta Ripky.⁹ S částí těchto písemností manipulovala Státní bezpečnost a s komparativní znalostí jiných obdobně postižených archivních fondů lze konstatovat těžko napravitelné porušení organicity a v podstatě nedohledatelnost vyňatých archiválií. Rozptýleny byly jednak v soudních spisech, jednak v dalších fondech Studijního ústavu Ministerstva vnitra, kde byly dokumenty uloženy a vytěžovány. Pro úplnost doplňujeme informaci, že další část Ripkova fondu, která se vztahuje především k působení v emigraci po roce 1948, byla v 90. letech minulého století předána Ústavu pro soudobé dějiny Akademie věd ČR.¹⁰ I obě zpracované části Ripkovy písemné pozůstalosti byly využity při přípravě předkládané edice. Aktivity Čapka i Ripky se promítly také do institucionálních archivních fondů, v nichž jsme však pro účely tohoto příspěvku heuristiku neprováděli.

Edici jsme připravili jako kritickou.¹¹ Dokumenty byly editovány z archivních pramenů podle originálů. Souboru zde zpřístupněné korespondence Čapek – Ripka nezaručujeme, vzhledem k výše vyložené problematice pramenné základny, úplnost. Hodnocený minisoubor dokládá kontakty Karla Čapka, v polovině 20. let 20. století již pevně vázaného k Hradu a Ma-

8 K vývoji fondů srovnej úvodu použitých archivních pomůcek. Dandová, Marta: Čapek Karel (1890–1938). 1868–1980. Inventář. Praha 1997, 40 s.

9 Štoviček, Ivan: Archiv Huberta Ripky. 1895–1948 (1950). Inventář. Praha 2009, 937 s.

10 Paleček, Pavel: Ministr Hubert Ripka a jeho osobní archiv. Inventář osobního fondu. Brno 2000, 141 s. V roce 2011 převzal i tuto část fondu do své péče Národní archiv.

sarykovi, s kolegou novinářem ze stejně směřované politické skupiny Huberem Ripkou. I on měl s Masarykem kontakty, obsáhla rozhovory s ním vedl například v září 1925.¹² Soubor je výrazem Čapkova zájmu na styku a spolupráci s kolegou novinářem pro žurnalistické úkoly a akce, které koordinoval v rámci svého angažmá v politice. Ripka tak epizodně prochází několika málo Čapkovými dopisy.¹³ Naopak Ripka byl v roce 1947 přípravným výborem pozván na ustavující schůzi Společnosti bratří Čapků.¹⁴ Zpřístupněnou korespondenci nahlížíme coby svědectví Čapkova pokusu o zformování skupiny spřízněných novinářů ad hoc a o vyhrazení čtvrtků coby termínu pro jejich dočasná setkávání. Tím by se termín nepřekrýval s již zavedeným uskupením pátečníků (ostatně dnem pro schůzky v jejich počátcích byl čtvrtek). Zcela nový korespondent k dosud zpřístupněnému čapkovskému souboru, novinář a politik Hubert Ripka, a dvě dosud nepublikované položky Čapkovy korespondence k roku 1926 představují v současnosti sumární hodnotu předkládaného celku.¹⁵

- 11 Zpracování každého dokumentu je rozděleno a) na záhlaví s průběžným pořadovým číslem dokumentu v edici, jeho druhem a způsobem šíření, jmény původce a příjemce, datem a případně místem vzniku, b) na vlastní text dokumentu a c) na informaci o uložení a vnější popis dokumentu, za kterým následují textové a věcné poznámky. Pokud byl některý z údajů doplněn činnostmi editorů, je umístěn v hranatých závorkách. Podle edičních pravidel bylo postupováno i při rozepsání běžných zkratk (hodina, tohoto měsíce) bez vyznačení. Srv. Štoviček, Ivan: *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti*. Praha 2002.
- 12 Záznam Huberta Ripky o rozhovoru s T. G. Masarykem v roce 1925. Editor Ivan Štoviček. In: *Masarykův sborník XIII, 2004–2006*. Praha 2006, s. 371–377.
- 13 Jsou to čtyři dopisy Masarykovi: z 26. srpna 1926 (Vám oddaný, s. 95–96), 27. srpna 1926 (Korespondence I, s. 249–250), 7. září 1933, (Vám oddaný, s. 109–111) a 17. září 1933, (Vám oddaný, s. 114–115).
- 14 Národní archiv, fond Archiv Huberta Ripky, sign. 1-66-4-5, dopis Viléma Brzoráda Společnosti bratří Čapků z 5. března 1947, kart. 196. Ripkův tajemník na pozvání odpověděl, že se ministr zúčastní, „pokud mu to čas jen trochu dovolí“.
- 15 Za pomoc při práci děkujeme Karolu Bílkovi a Ivanu Štovičkovi.

1.
K. Čapek – H. Ripka
1926, 30. června, Praha^a
dopisnice

Milý příteli,
tohoto pátku¹ se nesejdeme u mne;² dostanete pozvánku jinam, kde se, doufám, všichni uvidíme.³

Váš

K. Čapek

Národní archiv, fond Archiv Huberta Ripky, signatura 1-256-55a/8, karton 68. Originál, rukopis. Adresa: Pan H. Ripka / redaktor „Přerodu“ / „Národní Osvobození“ / Praha - II / Revoluční tříída.

a Datum a místo odeslání určeny podle poštovního razítka.

1 Tj. 2. července 1926.

2 Rozumí se v Čapkově zánovní vile na Vinohradech v ulici Úzké, dnes bratří Čapků, kterou obýval od roku 1925.

3 Od přelomu let 1923–1924 se u Karla Čapka začali scházet tzv. pátečníci, v březnu 1926 mezi ně prvně zavítal prezident republiky Tomáš G. Masaryk a v květnu ho vybraní členové pánského debatního uskupení navštívili ve venkovském sídle hlavy státu v Lánech. Avšak Hubert Ripka není uveden v Čapkově výčtu pátečníků z března 1926 (srv. Korespondence I, s. 217–218) a ani mezi lánskými hosty (srv. Korespondence I, s. 219). Výrazem toho, že Ripka k pátečníkům nepatřil, je i absence jeho jména na seznamu pozvaných k obnoveným schůzkám organizovaným Olgou Scheinpflugovou v roce 1945; lze předpokládat, že by neopomínula přizvat stávajícího ministra vlády (Pátečníci a Karel Poláček. Sborník příspěvků ze symposia Pátečníci a Karel Poláček, konaného 23.–26. května 2001 v Rychnově nad Kněžnou. Redaktoři Pavel Janáček – Jan Tydlitát. Boskovice 2001, s. 283). Vyloučíme-li Ripku ze skupiny pátečníků, je možné se domnívat, že pozvání platilo pro setkání jiné skupiny, nejspíše novinářů. Bez dalších pramenných objevů věcný komentář (místo setkání, referenční skupina) rozšíříme obtížně.

2.
K. Čapek – H. Ripka
1926, 24. srpna, [Praha]
dopis

24. VIII. 26.

Milý pane redaktore,
prosím Vás, přijďte ke mně tento čtvrtek, 26. tohoto měsíce, o 4. hodině odpoledne, na schůzku několika lidí.¹ Moc důležité. Přijďte jistě.

Upřímně Váš

Karel Čapek

Národní archiv, fond Archiv Huberta Ripky, signatura 1-256-55a/8, karton 68. Originál, rukopis.

- 1 V srpnu 1926 se Čapek hodně věnoval probíhající Gajdově aféře a její mediální podobě. Navštívil Masaryka a v kontaktech s ním pokračoval písemně, jak dokládají dopisy z 19. a 24. srpna (Vám oddaný, Čapek Masarykovi, s. 91–93 a 93–95). Dostal se i do nesouladu s Jaroslavem Stránským (1884–1973), majitelem Lidových novin, který s rozpaky sledoval vývoj Gajdovy kauzy, obával se žalob na svůj list, byl rezervovaný k Čapkovu bezvýhradnému prohradnímu exponování se a psal mu: „mám pravdu, když jim chci sloužit po svém, a ne po jejich rozumu a mravu“ (Přijátá korespondence, 22. srpna, s. 336). Dne 25. srpna Čapek za doprovodu Arne Laurina (1889–1945), šéfredaktora deníku Prager Presse a Benešova spolupracovníka, navštívil ministra Beneše soukromě, aby byl „autoritativně informován o všem, co se děje, před vážnou schůzkou zítřejší“ (Přijátá korespondence, Laurin Čapkovi 25. srpna, s. 174). Z Laurinovy iniciativy se 26. srpna u Čapka, na „neutrální půdě“, sešli „šéfredaktoři a političtí redaktoři ‚levého bloku‘, aby se domluvili o společné linii“. O schůzce, k níž se vztahuje i Ripkovo naplněné pozvání, jsme informováni ze dvou Čapkových listů Masarykovi. A to ze dne konání schůzky (Vám oddaný, s. 95–96; autor ho přiložil k dopisu prezidentově dceři Olze Revilliodové /1891–1978/) a z následujícího dne (Korespondence I, s. 249–250; autor tento širší text napsal, aby se ujistil, že Masaryk bude bezprostředně informován, protože zjistil, že dcera ukončila návštěvu u otce). Přítomni byli vedle hostitele, Laurina a Ripky šéfredaktor Tribuny Bedřich Hlaváč (1868–1936), redaktor Českého slova Rudolf Kepka (1891–1961), šéfredaktor Českého slova Otakar Skypala (1877–1943) a šéfredaktor Práva lidu Josef Stivín (1879–1941). Čapek byl s výsledky setkání spokojen, „slíbili si, že si dají navzájem pokoj, a hodlají utvořit tiskový ‚demokratický blok‘ (tedy ne levý), který nevyklučuje účast živnostníků a případně agrárníků. [...] Utvoří si denní středisko pro praktický styk redaktorů svých listů a jednou týdně se sejdou k poradám, prozatím u mne“. Vedle prohradního ukončení Gajdovy aféry Čapek sledoval i formování širokého politického demokratického bloku, který by Masaryka znovu zvolil na post prezidenta v příštím roce a v budoucnu mohl vytvořit vládní koalici. Uvažoval také, jak získat předsedu agrární strany a zanedlouho opět premiéra Švehlu a jeho prostřednictvím hlavní list strany Venkov. (Srv. Korespondence II, Čapek Švehlovi 6. září, s. 310–312.) Masaryk reagoval dopisem z 31. srpna (Přijátá korespondence, s. 217).

DIE KORRESPONDENZ ZWISCHEN KAREL ČAPEK UND HUBERT RIPKA

Die Edition der neu entdeckten Briefe von Karel Čapek (1890–1938) an Hubert Ripka (1895–1958), werden im Nationalarchiv im Archiv Hubert Ripkas aufbewahrt. Es gibt zwei kurze Briefe aus dem Jahr 1926, die die Kontakte zwischen den beiden Männern zeigen. Zu Beginn der Veröffentlichung gliedert der Verfasser diese Kontakte nicht nur im Rahmen des Editionprojektes der Korrespondenz des Karel Čapek, sondern auch in die politischen, kulturellen und geistigen Zusammenhänge in der Tschechoslowakei in der Mitte des 20er. Jahre des 20. Jh. ein.

THE CORRESPONDENCE BETWEEN KAREL ČAPEK AND HUBERT RIPKA

This article presents editions of two newly discovered letters written by Karel Čapek (1890–1938) to Hubert Ripka (1895–1958), which are stored in the Czech National Archive. There are two brief letters from 1926, which show the existence of contacts between the two men. At the beginning of the article, the author discusses these contacts in the context of the political, cultural and intellectual life of Czechoslovakia in this period.

*Nucená práce českého obyvatelstva
 Protektorátu Čechy a Morava
 v období nacistické okupace.
 Projekt německé nadace EVZ'
 / Zdeňka Kokošková /*

Nucená práce českého obyvatelstva v období nacistické okupace se stávala v minulosti předmětem zájmu naší historiografie jen zřídka. Nejpodrobněji se tématu věnoval František Mainuš v práci *Totální nasazení. Češi na pracích v Německu 1939–1945* (Brno 1970) a dále ve studiích, které vydal ve spolupráci se Zdeňkem Konečným.

Zájem o odborné zpracování problematiky nuceného nasazení pro Třetí říši byl oživen až na počátku tohoto století, a to v souvislosti s odškodňováním osob za otrockou a nucenou práci v době druhé světové války ze strany německé nadace „Erinnerung, Verantwortung und Zukunft“ (EVZ – „Připomínka, odpovědnost a budoucnost“) a rakouské nadace „Fonds für Versöhnung, Frieden und Zusammenarbeit“ („Fond pro smíření, mír a spolupráci“). Několikaleté období, během něhož také občané České republiky nebo jejich příbuzní žádali obě nadace o odškodnění některých křivd spáchaných nacistickým režimem, bylo v roce 2004 ukončeno projektem realizovaným tehdejší Státním ústředním archivem v Praze ve spolupráci s Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR a s Kanceláří pro oběti nacismu Česko-německého fondu budoucnosti, jenž nesl název *Museli pracovat pro Říši. Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva v letech 2. světové války*.² Již koncem roku 2003 později věnoval problematice nuceného nasazení kolektiv pracovníků Kanceláře pro oběti nacismu dvojjazyčný sborník příspěvků „*Nepřichá-*

1 Dvouletý projekt (září 2008 – srpen 2010) s názvem *Zwangsarbeit der tschechischen Bevölkerung des Protektorats Böhmen und Mähren in der Zeit der NS-Besatzung* (Zdeňka Kokošková – Jaroslav Pažout – Monika Sedláková) byl realizován v rámci vědeckého programu spolkové nadace *Erinnerung, Verantwortung und Zukunft*, jenž nesl název *Dokumentation der Zwangsarbeit als Erinnerungsaufgabe*.

zí-li práce k Tobě...“ *Různé podoby nucené práce ve studiích a dokumentech*. Téma rovněž přibližují v minulých letech vydávané vzpomínky některých nuceně nasazených. Z výše uvedeného vyplývá, že k dispozici jsou sice určité odborné či populárně naučné práce k dané problematice, ale zatím chybí zpracování tématu z hlediska edičního.

Hlavním cílem našeho projektu se tedy stalo sestavení kritické vědecké edice dokumentů, která by mapovala vývoj nuceného nasazení protektorátních Čechů v období od 15. března 1939 do konce druhé světové války, a to ve Třetí říši, na odstoupeném území (zejména v Sudetské župě) i v samotném Protektorátu Čechy a Morava. Vedle přípravy edice pro odbornou veřejnost jsme od počátku rovněž počítali s vytvořením tematické webové výstavy na internetových stránkách Národního archivu určené široké veřejnosti. Výzkum archivních pramenů k oběma výstupům sice probíhal paralelně, ale použité dokumenty se z logických důvodů výrazně odlišují.

Problematiku nuceného pracovního nasazení českého obyvatelstva na území Říše, včetně pohraničí odstoupeného nacistickému Německu a vlastního Protektorátu Čechy a Morava, je nutné hledat v dokumentech uložených v celé síti archivů ČR. Hlavní pramennou základnu však představují fondy Národního archivu. Veškerá tehdejší legislativa vznikala na základě podnětů kompetentních říšských úřadů, ale také úřadů protektorátní okupační i autonomní správy. Její vlastní realizace se odráží např. ve fondech *Úřad říšského protektora v Čechách a na Moravě, Německé státní ministerstvo pro Čechy a Moravu, Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě, Ministerstvo hospodářství a práce, Ministerstvo školství, Ministerstvo zemědělství* a další. Specifické nasazení české mládeže na zákopové práce na konci války lze sledovat zejména ve fondu *Kuratorium pro výchovu mládeže v Čechách a na Moravě, Moravec Emanuel a Hrubý Adolf*. Ve fondu *Generální velitel neuniformované protektorátní policie* jsou uloženy dokumenty týkající se pracovního výchovných táborů v protektorátu, do nichž byli čeští dělníci posíláni při porušení pracovní

- 2 Součástí projektu byl mezinárodní vědecký seminář k problematice nuceného nasazení konaný 2. 4. 2004 v budově SÚA. Sborník příspěvků z tohoto semináře vyšel pod stejným názvem na podzim téhož roku. Druhý zásadní výstup projektu představovala stejnojmenná výstava, která proběhla ve výstavním sále SÚA, a to od 1. 4. do 9. 5. 2004. Následně byla pod záštitou Kanceláře pro oběti nacismu připravena i putovní verze výstavy, která objela několik měst v ČR. V květnu 2008 byla v Berlíně-Schöneweide na jeden rok slavnostně otevřena německá verze výstavy pod názvem „Im Totaleinsatz. Zwangsarbeit der tschechischen Bevölkerung für das Dritte Reich/Totálně nasazení. Nucená práce českého obyvatelstva pro třetí říši“, připravená ve spolupráci s místním Dokumentačním centrem nucené práce za nacionálního socialismu při nadaci Topografie teroru a doplněná stejnojmenným dvojjazyčným katalogem.

kázně, ve fondu *Generální velitel uniformované protektorátní policie* pak celá řada dokumentů především k uniformovaným sborům, v jejichž rámci byli protektorátní příslušníci nasazováni na území protektorátu i Říši. Prameny neúřední povahy včetně trojrozměrných předmětů je pak možné nalézt ve fondu *Svaz nuceně nasazených a Česko-německý fond budoucnosti*.

Legislativa, ale i výkazy a statistiky k pracovnímu nasazení Čechů z protektorátu na území odstoupeném Říši se nacházejí v písemnostech ústředních úřadů Říšské župy Sudety, uložených ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích. V jeho mostecké pobočce se nacházejí rovněž fondy mnoha významných podniků v tehdejších Sudetech, v nichž byli občané protektorátu zaměstnání, mj. *Sudetská báňská společnost, a. s., Most, Sudetenländische Treibstoffwerke, A. G., Záluží a Válcovny Mannesmannových trub, a. s., Chomutov*.

Fondy protektorátních podniků, které musely vyrábět pro válečné hospodářství, spravují obvykle státní archivy. Např. ve Státním oblastním archivu v Praze je uložen fond *ČKD, a. s.*, v Moravském zemském archivu lze studovat fond *Zbrojovka, a. s., Brno*. Některé podniky významné pro zkoumané téma mají i své vlastní podnikové archivy – Archiv OKD (*fond Vítkovické horní a hutní těžířstvo v Ostravě-Vítkovicích*) apod. Při studiu podnikových archivů jsme však často naráželi na dvě úskalí: buď nebyl archivní fond ještě zinventarizovaný nebo byl dochován torzovitě a často právě z období let 1939 až 1945 chybí zásadní části.

V oblastních archivech bývají uloženy i spisy tehdejších pracovních výchovných táborů; Státní oblastní archiv v Plzni spravuje např. písemnosti pracovních výchovných táborů Mirošov (součást fondu *Internální tábor Mirošov*) či Plzeň-Karlovy (součást fondu *Pracovní a sběrné středisko Karlov I*) a Zemský archiv v Opavě spravuje fond *Výchovný pracovní tábor Moravská Ostrava-Kunčice, Výchovný pracovní tábor Moravská Ostrava-Vítkovice*. Je třeba zmínit ještě alespoň torzovitě dochované písemnosti úřadů práce, např. v SOkA Zlín, kde je uložen fond *Úřad práce Zlín*, dále pak ve Státním oblastním archivu v Zámruku fond *Úřad práce Hradec Králové, Úřad práce Jičín* apod.

Z hlediska výzkumu v zahraničí jsme se soustředili zejména na písemnosti ústředních říšských úřadů uložených ve Spolkovém archivu v Berlíně. Prostudovali jsme velké množství dokumentů v papírové formě i na mikrofilmových a mikrofilmech mj. fondy *Reichswirtschaftsministerium*³, *Reichsministerium für Rüstung und Kriegsproduktion*, *Reichsarbeitsministerium* (zajímavé byly

3 Velká část tohoto fondu se bohužel stále nachází v Ruském vojenském státním archivu v Moskvě.

např. dokumenty týkající se pracovního nasazení Čechů v Říšské župě Sude-ty) a *Beauftragter für den Vierjahresplan*. Většina písemností se však bohužel týkala spíše obecnějších otázek pracovního nasazení zahraničních dělníků v Německé říši. Velký význam mělo studium tištěných úředních věstníků (mj. *Reichsarbeitsblatt*, *Der Arbeitseinsatz im Deutschen Reich* a *Runderlasse für die Arbeitseinsatz-, Reichstreuhand- und Gewerbeaufsichtsverwaltung*) nacházejících se knihovně nadace Archiv stran a masových organizací NDR (Stiftung Archiv der Parteien und Massenorganisationen der DDR), která je samostatnou součástí spolkového archivu. V těchto věstnících byly publikovány výnosy, nařízení, sdělení a statistické údaje některých centrálních úřadů vztahující se k pracovnímu nasazení Čechů v Říši.

Zajímavé výsledky přinesl i sondážní výzkum v německých zemských archivech. V nových spolkových zemích jsou v těchto archivech dochovány spisy mnoha podniků, i když jejich úplnost a zpracování bývají na velmi různorodé úrovni. Bývají zde uloženy též spisy různých soudních instancí a policejních složek. V Hlavním státním archivu v Drážďanech jsme měli možnost studovat řadu zajímavých firemních písemností, mezi nejdůležitější patřil např. fond *Siemens-Schuckertwerke AG, Schaltwerk II, Oppach, Aktiengesellschaft Sächsischer Werke, Dresden*, v lipské pobočce pak *Max Jahn, Eisengießerei, Leipzig* a *Steingutfabrik Colditz AG*, v chemnitzské pobočce *J. E. Reinecker AG, Chemnitz* a ve freiburském hornickém archivu *Erzgebirgischer Steinkohlen-Aktienverein* a mnohé další. V Zemském archivu v Berlíně se nacházejí kromě fondů jednotlivých podniků, soudní a vězeňské spisy Čechů, kteří byli zaměstnáni v hlavním městě Říše. Braniborský zemský hlavní archiv v Postupimi rovněž spravuje fondy mnoha různých firem (*Forsteinrichtungsamt Frankfurt*, kde jsme získali spisy týkající se nasazení Čechů jakožto specialistů na práce v lese *Ilse-Bergbau AG* apod.), ale vlastní i pobytové přihlášky a různé soupisy cizinců, včetně Čechů, pracujících v letech 1939 až 1945 na území Braniborska. S velmi malým úspěchem však proběhl náš studijní pobyt zaměřený na nasazení protektorátních příslušníků v Bavorsku, v rámci něhož jsme navštívili Bavorský hlavní státní archiv v Mnichově, Bavorský hospodářský archiv a podnikové archivy společnosti BMW a Siemens.

Kromě německých archivů jsme zjišťovali možnosti výzkumu archivních dokumentů k tématu nucené práce protektorátních příslušníků v Rakousku. Studium jsme zahájili v Rakouském státním archivu, Archivu republiky a zaměřili jej především na tři archivní fondy: *Reichskommissar für die Wiedervereinigung Österreichs mit dem Deutschen Reich 1938-1940*, *Reichsstatthalter in Wien 1940-1945*, *Staatliche Verwaltung des Reichsgaues Wien* a *Österreichische Alpine-Montan Gesellschaft 1871-1995*. Časově náročný výzkum způsobený

zejména nedokonalým zpracováním příslušných archivních fondů znamenal zisk bohužel jen několika nepříliš významných dokumentů. V Dolnorakouském zemském archivu v St. Pöltnu byly k tématu dochovány pouze zmínky v měsíčních zprávách říšského místodržícího, v části věnované pracovnímu nasazení zahraničních dělníků, a to ve fondu *Reichsstatthalter in Niederdonau*.

Chronologicky prvním výstupem projektu se stala webová výstava k nucenému nasazení českého obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava s názvem *Pracovali pro Říši/Sie arbeiteten für das Reich* umístěná na internetových stránkách Národního archivu (<http://web.nacr.cz/zw/cz>). Tato výstava určená širší veřejnosti vznikla ve spolupráci s Česko-německým fondem budoucnosti a obecně prospěšnou společností Živá paměť. Koncem května 2010 byla dokončena v obou jazykových verzích, tj. české a německé, její slavnostní prezentace pak proběhla v rámci semináře *Digitalizované dokumenty německé okupační politiky* 22. června 2010 v přednáškovém sále Národního archivu pořádaného ve spolupráci s Památníkem Tereziín a s Ústavem pro studium totalitních režimů.

Webová výstava přináší velké množství pramenů úřední i neúřední provenience. Představuje rozmanité typy dokumentů, jako jsou fotografie, plakáty, letáky, vyhlášky, úřední zprávy, články v denním tisku i v časopisech apod. Uveřejněny jsou rovněž prameny, které se týkají přímo jednotlivých osob nasazených za okupace v Říši nebo v protektorátních zbrojních podnicích, jako jsou pracovní knížky, příkazovací výměry, podnikové či táborové průkazky, ale i fotografie, dopisy a deníky. V rámci výstavy je prezentováno také několik trojrozměrných předmětů. Téma přibližujeme i videoukázkami z dobových dokumentárních filmů z Národního filmového archivu a audionahrávkami vzpomínek pamětníků. Některé z písemných dokumentů se objeví i v připravované odborné edici.

Pro větší přehlednost jsme výstavu rozčlenili do devíti tematických celků, které na sebe obsahově nebo časově navazují. Její těžiště leží sice v období let 1939 až 1945, stranou však nezůstává ani problematika návratů nasazených občanů po válce do vlasti, potrestání osob zodpovědných za nucené pracovní nasazení, vědeckého i popularizačního zpracování tématu včetně jeho umělecké reflexe i odškodnění nuceně nasazených z německých a rakouských finančních prostředků v nedávné době.

Druhým produktem projektu je kritická edice dokumentů určená zejména odborné veřejnosti s názvem *Pracovali pro Třetí říši. Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava pro nacistické válečné hospodářství (1939 - 1945)*, která má být vydána, dle dohody mezi Národním archívem a nadací EVZ, nejdéle do srpna letošního roku. Publikace bude tvo-

řena asi 140 dokumenty. Zásadní pozornost věnujeme budování systému nuceného pracovního nasazení, jeho vývoji i proměnám nacistické okupační politiky v tomto směru na našem území. Zaměřujeme se rovněž na soustavu represivních opatření, jež měla zajistit úspěch odvodů pracovních sil a jejich co největší výkonnost. Dále zmiňujeme porušování pracovní kázně českými dělníky a jejich postihování promyšleným systémem trestů. Zabýváme se také postavením českých dělníků v Říši a jejich životními podmínkami. Stranou naší pozornosti nezůstává ani působení českého obyvatelstva v polojenských sborech, jako byla např. Technická nouzová služba, Organizace Todt a oddíly Protiletcké ochrany. Představujeme i odraz Sauckelova programu v protektorátu formou ročníkových akcí nebo povolávání mladých Čechů koncem války na zákopové práce. Součástí dokončované publikace budou dále český a německý historický a archeografický úvod, český a německý registář, osobní a místní rejstřík, soupis zkratek, přehled literatury a pramenů a černobílá fotografická příloha.

Projekt financovaný německou nadací EVZ umožnil uchopit problematiku nuceného pracovního nasazení Čechů z protektorátu pro nacistické Německo co nejkomplexněji. Díky oběma výstupům jsme shromažďovali dokumenty nejrůznějšího charakteru, a to jak po stránce vnějších znaků, tak po stránce obsahové. Mohli jsme studovat prameny ústřední provenience (říšské i protektorátní), ale i regionální. Soustředili jsme předpisy k tématu, ale podrobně jsme sledovali i jejich realizaci a ohlasy na jednotlivých instancích (od úřadů po podniky a jednotlivé nasazené). Lze se domnívat, že jak webová výstava, tak i odborná edice dokumentů najdou své čtenáře a stanou se pro ně zdrojem poučení o důležitém tématu našich novodobých dějin.

*Projekt bezpečnostního
výzkumu „Zajištění ochrany archivních
dokumentů
důležitých pro potřeby státu“¹*

/ Karel Koucký /

Dlouhodobě oblíbeným způsobem uspokojování požadavků moderní informační společnosti institucemi spravujícími kulturní obsah je digitalizace a on-line zpřístupňování jejich uchovávaných zdrojů, a to často v masovém měřítku. Výsledkem je na jedné straně nepředstavitelně bohaté spektrum vysoce dostupných informací, na druhé straně se ovšem objevují otázky týkající se budoucí technologicko-provozní udržitelnosti těchto digitalizačních projektů a především jejich výstupů. Kvalita pořízených digitálních reprodukcí, jejich dostupnost a naše možnosti uchovat a zabezpečit tyto informace v nezměněné podobě v čase, to vše je předmětem diskuzí o volbě adekvátní strategie péče o digitální kopie tradičních dokumentů.

Do současné doby se ve veřejném sektoru prosadily dva, resp. tři způsoby dlouhodobé ochrany listinných materiálů s využitím vytváření zajišťovacích (bezpečnostních) reprodukcí. Rozšířenější a s ohledem na délku věnované pozornosti i propracovanější metodu představuje ukládání informací na bezpečnostní mikrofilm (bezpečnostní snímkování). Při respektování řady podmínek v ukládání a využívání mikrofilmů, které jsou striktně definované mezinárodními standardy a doporučeními, je možné garantovaně zajistit uchování a čitelnost informací v řádu několika stovek let. Druhou metodu představuje zajišťovací (bezpečností) digitalizace. Jedná se o relativně mladou aplikovanou disciplínu, která vychází ze zkušeností získaných z rozsáhlých a nákladných digitalizačních projektů a programů realizovaných po celém světě. Přidaná hodnota bezpečnostní digitalizace přitom tkví

1 Projekt je pod č. VG20112014054 registrován a financován z Programu bezpečnostního výzkumu České republiky v letech 2010–2015 (BV II/2-VS) MV ČR.

v možnosti poškození i dalších oblastí zaznamenání a prezentace digitální informace, které bezpečnostní snímkování s ohledem na své technologické limity neřeší. Třetí alternativou je kombinace obou uvedených technik v tzv. hybridním systému. Zatímco se s bezpečnostním mikrofilmováním setkáváme poměrně často i v České republice, a to v knihovnách a archivech, bezpečnostní digitalizaci se věnuje pozornost v zahraničí, především v zámoří.

Každá z uvedených technik vykazuje pozitiva i negativa. Mikrofilm umožňuje adekvátní zachycení některých typů listinných dokumentů, jak již bylo uvedeno, je zakotven v rodině mezinárodně uznávaných standardů, směrnic a best practices z oblasti dlouhodobého uchovávání. Uchování v čase přitom negeneruje mimořádné nároky na technickou infrastrukturu instituce, mikrofilm lze relativně snadno vytvářet, ukládat, reprodukovat a distribuovat. S ohledem na autorský zákon zde neexistují výraznější překážky při vytváření kopií a jejich zapůjčování. Za negativa ve využívání mikrofilmu lze označit poměrně nízkou odezvu badatelské obce na zacházení se studijními mikrofilmovými svitky a častou nevyhovující kvalitu zachycené informace, dále pak limitované možnosti distribuce a přístupu k mikrofilmům, problematické zapojení do desktopového pracovního prostředí (je třeba čtecího zařízení), omezenou funkcionalitu (např. nelze fulltextově vyhledávat, provádět textové analýzy), mikrofilmy trpí nevhodným fyzickým zacházením, bezpečnostní svitek (tzv. mikrofilm první generace) případně degraduje častým kopírováním a je pozorovatelná ztráta kvality v následně generovaných kopiích.

Přínos zajišťovací (bezpečnostní) digitalizace spočívá ve zvýšené schopnosti zachycení podrobných kontur různých typů papírové předlohy, nevýmaje velkoformátových nebo barevných. Nesetkáváme se zde s degradací prvotní kopie digitalizátu (master) při kopírování ani ztrátou kvality zhotovených kopií. Zajišťovací (bezpečnostní) digitální reprodukce (master) lze uchovávat s ohledem na dodržování nově vznikajících standardů, směrnic a best practices v důvěryhodných digitálních repozitářích. Práce s digitalizáty se těší v badatelském prostředí velké oblibě. Distribuce a přístup k digitálním reprodukcím nepředstavuje zásadní problém. Digitální reprodukce jsou ideální pro práci v desktopovém prostředí a nabízí celou řadu možností pro další zpracování (tzv. zooming, tisk, fulltextové vyhledávání, textové analýzy atd.). Naopak problematickým se jeví aktuální stav poznání dlouhodobého uchovávání digitálních reprodukcí v souvislosti s ještě neukončeným formováním závazných pravidel o jejich péči. Již nyní je zřejmé, že toto uchovávání nebude levnou záležitostí. Náklady na uložení a správu digitálních kopií (master) dosud nejsou plně známy. Je nanejvýš nutné, aby proble-

matika morálního zastarávání použitých technologií byla plně chápána jako nedílná součást politiky řízení v organizaci, a to bez stanovení časové hranice. Dalším prvkem politiky řízení digitalizačního programu bude neustálé přizpůsobování dosažených výstupů nárokům a omezením vyplývajícím z platného autorského zákona. Z technického pohledu mohou být limitujícím faktorem také současné zobrazovací schopnosti počítačových monitorů.²

V uplatňování obou popsaných strategií v praxi lze nyní vystopovat zajímavé trendy. Především v zahraničí (např. Německo) se rozvíjí diskuze o nasazení hybridních systémů v oblasti dlouhodobé péče o (nejen) digitalizované zdroje s cílem využít jedinečné vlastnosti každé z nich. V českém prostředí je naopak patrná snaha opouštět tradiční způsob mikrofilmování a přecházet na čistou digitalizaci, víceméně s rozostřeným akcentem na problematiku dlouhodobého uchování. Bohužel tento trend nebývá podložen kvalitním provedením a vyhodnocením analýz přínosů té které metody, ale převážně aktuálními možnostmi (finančními) a potřebami (důraz na rychlé zpřístupnění kulturního obsahu) jednotlivých institucí.

Základním posláním archivů, jako součástí veřejné správy, je uchovat a zpřístupnit informace pro současné a budoucí potřeby společnosti. Dynamická doba s požadavky informační společnosti určuje archivům stále častěji úlohu servisní organizace poskytující zájemcům informace získané (často) digitalizací a online způsobem. Vnější tlak na digitalizaci a rychlé zpřístupňování se může projevat v jiném nastavení struktury finančních toků archivní instituce, což může v konečném důsledku dopadat na kvalitu péče o archivní dědictví v jeho tradiční, papírové podobě. Tento tlak nutí archivy obecně se vymezovat a zdůrazňovat i druhou náplň své činnosti, kterou je kromě zpřístupňování i ochrana uložených archiválií. Zhotovování bezpečnostních mikrofilmů a digitálních reprodukcí, resp. jejich uživatelských kopií přispívá k omezení manipulace s papírovými originály a tím chrání jejich fyzickou podstatu.

Platná archivní legislativa určuje povinnost zřizovateli archivu nebo kulturně vědecké instituce, v nichž jsou uloženy archiválie I. kategorie, zhotovovat kopie archiválií, které svými vlastnostmi a způsobem zpracování zaručují nejvyšší trvanlivost pro dlouhodobé uložení ("bezpečnostní kopie") a zároveň i kopii archiválií určených k uživatelské práci.³ Vlastník nebo dr-

2 Výhody a nevýhody obou přístupů přehledně pojednány např. v Haberditzl, Anna – Luchterhandt, Martin: Positionspapier der ARK „Digitalisierung von Archivgut im Kontext der Bestandserhaltung“. *Archivar* 61, 2008, s. 395–398.

3 § 20 zákona č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě.

žitel archiválie prohlášené za archivní kulturní památku musí pořídit do 90 dnů ode dne nabytí právní moci rozhodnutí o prohlášení archiválie za archivní kulturní památku na vlastní náklady její bezpečnostní kopii.⁴ Nepořízením bezpečnostní kopie archiválie se vlastník nebo držitel archiválie dopouští přestupku.⁵ Údaje o bezpečnostních kopiích jsou součástí zvláštní evidence archivních kulturních památek a národních kulturních památek, kterou archivy vedou.⁶

Formulace archivního zákona jsou v této oblasti značně obecné. Důraz je v případě bezpečnostní kopie kladen na zachování vlastní informace, aplikovatelnost této metody na celou různorodou škálu archivního materiálu, kvalita takto uchovávané informace, její dostupnost a budoucí využitelnost zde není řešena. Projekt bezpečnostního výzkumu by měl přispět do archivní legislativy novou formulací požadavků na bezpečnostní kopii, která by lépe odpovídala aktuálním možnostem a potřebám.

Archivní fondy obsahují nepřehledné množství dokumentů významných pro stát i širokou veřejnost. Povinnost umožnit k nim přístup je neoddiskutovatelná, a to s ohledem na aktuálnost jejich sdělení v co nejkratším horizontu, ovšem přitom není možné ztrácet ze zřetele jejich ochranu. Digitalizace (mikrofilmování) nám dává do ruky vhodný nástroj pro naplnění obou očekávání. V českém archivním prostředí dosud schází jasný dlouhodobý koncept trvalé ochrany a využívání bezpečnostních reprodukcí, který by odrážel aktuální technologické možnosti, kromě metodologie získávání, zpracování a využívání těchto reprodukcí by zahrnoval i nosnou ekonomickou rozvahu udržitelnosti a zároveň by byl dosažitelný (a akceptovatelný) většinou participujících archivů.

Zajišťovací (bezpečnostní) digitalizace představuje v prostředí českých archivů jisté novum. Ačkoliv je digitalizace v širším slova smyslu jako metoda získávání digitálních reprodukcí listinných předloh v současné době již nedílnou součástí archivářské práce, je velice rozšířená i oblíbená, její úzce profilované zajišťovací (bezpečnostní) složce není věnována adekvátní pozornost. Je to zapříčiněno vysokými nároky na nutný intelektuálně náročný, dlouhodobý a systematický výzkum oblastí IT technologií, provozní ekonomiky, bezpečnosti, lidských zdrojů, organizace práce apod., a to v základní i aplikované rovině. Na straně archivů se dosud setkáváme s nejistotou pra-

4 § 30 téhož zákona.

5 § 73 resp. § 74 téhož zákona.

6 § 10 vyhlášky 645/2004 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, ve znění vyhlášky č. 192/2009 Sb.

menící z absence relevantních zkušeností se zajišťovací (bezpečnostní) digitalizací v domácím prostředí.

Jak již bylo uvedeno, každá ze strategií dlouhodobé péče o reprodukce archiválií vykazuje silné i slabé stránky, bohužel, aktuální nedostatek finančních prostředků v archivní sféře nedává velký prostor pro současné uplatňování obou ve vzájemné symbióze. Digitalizace začíná mikrofilmování vytlačovat, anebo alespoň bývá stále častěji upřednostňována před tradičním konvenčním způsobem zabezpečování archiválií (digitalizáty lze pořídit relativně rychle a levně, data jsou kvalitní, vysoce dostupná, manipulovatelná, odezva veřejnosti je kladná). Na digitální reprodukci se ve smyslu jeho využitelnosti nyní pohlíží ze dvou úhlů. Digitální reprodukce plní především funkci badatelské kopie, která má nahradit běžnou práci s originální (papírovou) předlohou. V případě nutnosti uspokojit zvýšené požadavky uživatele na podobu předkládané reprodukce je přistupováno k opakované digitalizaci. To je opodstatněné v případě, že to dovoluje fyzický stav předlohy a instituce disponuje příslušnými prostředky (personálními, technickými, finančními) na provedení konverze. Diskutabilní ovšem zůstávají výsledky zpětného vyhodnocení účelnosti původní investice. Problematická je např. i aplikace opakovaného snímání (při použití skenování) ve chvíli, kdy nejsou k dispozici podložené analýzy dopadů fyzikálního působení světla při snímání. V jiných archivech je funkce digitální reprodukce rozšířena i o jeho zajišťovací funkci. Digitální reprodukce je již v úvodu pořizována v takové technické podobě, aby v budoucnu mohla reagovat na co nejširší okruh požadavků uživatelů a výrazně tak eliminovala přístup k originální archiválii. Tato metoda ovšem generuje vysoké ekonomicko-provozní náklady, které nebývají ve středně a dlouhodobém plánování archivů dobře zohledňovány.

Společný projekt bezpečnostního výzkumu Národního archivu a Státního oblastního archivu v Praze by chtěl prostřednictvím výzkumu zajišťovací (bezpečnostní) digitalizace naplnit koncept ochrany a využívání bezpečnostních reprodukcí. Výsledkem bude srovnání strategií zajišťovací (bezpečnostní) digitalizace a bezpečnostního snímání (mikrofilmování) po stránce technologické, ekonomické a organizační náročnosti a výzkum jejich možné koexistence v životaschopném systému. Nedílnou součástí projektu bude testování možnosti realizovatelnosti a integrace technologie bezpečnostního snímání do připravovaného konceptu Národního digitálního archivu (NDA). V rámci projektu vznikne interní metodika pro zhotovování zajišťovacích (bezpečnostních) digitálních reprodukcí. Bude vypracován podklad nového znění příslušných partií archivního zákona vě-

novaných vytváření bezpečnostních kopií, tak aby požadavky na bezpečnostní kopii lépe reagovaly na aktuální možnosti a potřeby dlouhodobého uchování zajišťovacích reprodukcí. Výsledný materiál bude předložen k posouzení odborné veřejnosti a dalšímu zpracování kompetentním orgánům. Přidanou hodnotou projektu budou zhotovené digitální reprodukce vybraných významných archiválií z fondů Národního archivu a Státního oblastního archivu v Praze jako výstup testovacího provozu digitalizačního pracoviště, které budou nabídnuty pro potřeby veřejnosti a státu prostřednictvím speciální webové aplikace. Projekt je naplánovaný jako čtyřletý, ukončen bude v r. 2014.

*Národní program mikrofilmování
a digitálního zpřístupnění dokumentů
obrožených degradací kyselého papíru
KRAMERIUS, 5. rok v knihovně
Národního archivu. Digitalizace
deníku Československá republika
/ Dagmar Spáčilová /*

V lednu 2010 podala knihovna Národního archivu „Žádost o poskytnutí dotace z rozpočtu odboru umění a knihoven Ministerstva kultury České republiky“ na podprogram Kramerius v rámci programu Veřejné informační služby knihoven pro rok 2010. Dotace byla žádána na druhou etapu (pokračování) projektu komplexní digitalizace dokumentu – seriálu (bohemika) „Československá republika (Pražské noviny) 1920–1938, část 1921 (červenec–prosinec) – 1923 (leden–březen), navrženého k digitalizaci v rámci dlouhodobého projektu „Úřední a oficiální seriálové dokumenty republiky Československé“.

Zároveň byl projekt roku 2010 koncipován jako projekt nákupu moderního technického zařízení pro provozování Mediátéky knihovny NA a zpřístupňování digitalizovaných dokumentů v rámci projektu VISK 7 Kramerius i mimo něj a ostatních digitálních dokumentů a jiných elektronických zdrojů.

Projekty VISK (Veřejné informační služby knihoven) jsou koncipovány jako projekty s finanční spoluúčastí žadajícího řešitele projektu. Projekt „Úřední a oficiální seriálové dokumenty republiky Československé, druhá etapa (pokračování)“ byl schválen, ale požadovaná dotace 105 000 Kč byla krácena na poskytnutých 70 000,- Kč na komplexní digitalizaci dokumentů s tím, že ... „Dotace není určena na nákup výpočetní techniky. Ani v rámci fin. spoluúčasti na projektu nebude hrazen nákup hardware, vlastní prostředky budou přednostně vynaloženy na úhradu služeb souvisejících s reformátováním“.

Zapojením se do programů VISK plní knihovna Národního archivu svou koncepci automatizace agend a činností knihovny a zároveň doporučení auditorské zprávy „Knihovna SÚA: Posouzení současného stavu automatizace a návrh budoucího rozvoje“, zpracované externím auditorem (v listopadu 2004).

Projekt digitalizace deníku Československá republika (Pražské noviny) byl zahájen v průběhu poslední etapy digitalizace „Sibiřských tisků“ v roce 2008 a v roce 2010 pokračoval již vlastní, druhou etapou.

Digitalizací tohoto „vládního“ deníku, který vycházel v letech 1920–1938¹ a který se i ve své hlavičce uváděným ročníkem CCXLI [241] – 259 po celou dobu svého vycházení hlásil k „Pražským novinám“² se knihovna Národního archivu (dále jen knihovna NA) zapojila do procesu digitálního zpřístupnění jednoho z nejdéle vycházejícího titulu novin v dějinách české (československé) žurnalistiky. Zároveň tím naplňuje své cíle v oblasti péče o dokumenty specifické pro fondy knihoven archivů ale i jiných úřadů – tj. v oblasti péče o dokumenty vládní, úřední a / nebo oficiální speciálně nebo všeobecně publikované. Projekt digitalizace „Úřední a oficiální seriálové dokumenty republiky Československé“ v tomto ohledu plynule a úzce navázal na již uzavřený projekt „Sibiřské tisky“³.

Jde tedy o dlouhodobý projekt zmapování, evidence a bibliografického zpracování včetně bibliografických soupisů a v souvislosti s projektem VISK 7 i o projekt záchrany a zpřístupnění historických pramenů k rozsáhlé zákonodárné, politické a jiné činnosti státu a k významným společenským změnám v něm.

Vedle vlastní digitalizace dokumentů předložila knihovna NA v roce 2010 rovněž žádost na poskytnutí dotace pro nákup moderního výkonného technického zařízení (PC sestavu s 4 interními HDD „v zrcadle“ – s celkovou kapacitou 4 TB a řadičem disků) a pro získání prostředků na instalaci systému Kramerius. Měli jsme na zřeteli v první řadě řešení kvalitního zpřístupňování dokumentů digitalizovaných v rámci projektu VISK 7 – Kramerius i mimo něj, resp. kom-

- 1 Československá republika (Pražské noviny) / vydavatel a zodpovědný redaktor Josef St. Hevera. – Roč. CCXLI (č. 1, ve čtvrtek 1. ledna 1920) – 259 (č. 301, v sobotu 31. prosince 1938). – Praha : Státní tiskárna v Praze, 1920 – 1938. Přílohy: Nedělní čtení.
- 2 Přidělená ISSN souvisejícím titulům: ISSN1802-775X: Pražské nowiny (1825–1848); ISSN 1802-7768: Rozličnosti Pražských nowin (1826–1833); ISSN 1802-7776: Konstituční Pražské nowiny (1848); ISSN 1802-7781: Pražské nowiny (1848–1864); ISSN 1803-4837: Pražský denník (1866–1895); ISSN 1803-1845: Pražské noviny (1895–1919); ISSN 1803-4853: Československá republika (Pražské noviny) (1920–1932); ISSN 1803-4861; Pražské noviny (1932) – Československá republika (1932–1938).
- 3 Rovněž realizován v rámci projektu VISK 7 – v letech 2006–2008; i zde šlo vedle unikátnosti dokumentů o oficiální publicistiku zaštitěnou ve většině případů činností Československé národní rady.

plexní řešení provozu Mediátéky knihovny NA, specializované studovny digitalizovaných nebo digitálních dokumentů a jiných elektronických zdrojů.

Ve druhé řadě jsme sledovali moderní využívání fondu „Sbírka novin NA“, rozsáhlého sbírkového fondu, který obsahuje dokumenty – noviny všech historických typů a forem, počínaje rokem vydání 1722 do současnosti. Fond vznikal postupně v průběhu mnoha desítek let ať už na základě odběru novin vlastním archivem (Archivem země České a dále pak Ústředním archivem ministerstva vnitra a Ústředním zemědělsko-lesnickým archivem) nebo získaných v přejímkách knihoven zanikajících úřadů a institucí v 19. a 20. století. Velmi cennými částmi fondu jsou rozsáhlé novinové archivy politických stran a stranických vydavatelství, které knihovna NA převzala do svých fondů v letech 1990 – do současnosti (Vydavatelství Melantrich a stranický tiskový archiv ČSNS, Archiv Vydavatelství Rudé právo a Redakční archiv Lidové demokracie). Stejně cenný je celek zahraničních a českých (československých) novin převzatý z Ministerstva zahraničních věcí.

V současné době je nejvyšší čas zohlednit ten fakt, že noviny jako dokument patří k velmi využívaným dokumentům v historickém bádání a tedy i ve výpůjčních a informačních službách knihovny, což na jedné straně plně naplňuje oprávněnost jeho existence a péče o něj v NA, na druhé straně ale patří k nejhorším faktorům jeho ničení. I knihovna NA je nucena postupně „uzavírat“ některé nejvíce frekventované tituly a vylučovat je z výpůjčních služeb. V roce 2009 tak byl např. uzavřen deník Rudé právo (období let 1938 a 1948 – 1953). Venkov je vyloučen z výpůjčních služeb více jak 5 let.

I pro knihovnu NA je tedy stále více nutné zpřístupňování tohoto typu dokumentů formou jeho digitálních kopií. Vzhledem k tomu, že ve fondu Sbírka novin NA knihovna vlastní velké množství titulů (rozsah sbírky je cca 1 200 bm a obsahuje cca okolo 1000 titulů bohemikálních a zahraničních novin) může na jedné straně sama nebo formou výpůjček svých dokumentů jiným institucím pro dokompletování titulu přispět do systému Kramerius digitalizací svých dokumentů, na druhé straně může podle standardů a pravidel projektu „Veřejné informační služby knihoven (VISK)“, podprogram 7 Kramerius zpřístupňovat své originální dokumenty formou digitálních kopií pořízených na základě replikačních smluv.

Pociťujeme tedy zklamání nad tím, že investiční část projektu nebyla podpořena a že se v roce 2010 ani v rámci projektu VISK 7 – Kramerius 2010 ani mimo něj z prostředků NA nepodařilo naplnit naše cíle. Přesto nelze tuto „roční etapu“ projektu považovat za neúspěch.

Ve druhé polovině roku 2010, v průběhu hledání možných řešení dovybavení Mediátéky knihovny NA technickým zařízením pro systém Krame-

rius v úzké spolupráci s pracovníky IT Na probíhala zároveň jednání s Odbohem umění a knihoven Ministerstva kultury ČR o změně projektu – tj. navýšení objemu digitalizovaných stran deníku “Československá republika“ a zároveň jako příprava na úplné a moderní zpřístupnění dokumentů knihovny NA digitalizovaných v projektu VISK 7 – Kramerius v letech 2006–2010 pořízením obnovy dat na externí HDD 1,5 TB knihovny NA. Změna projektu byla ministerstvem schválena, oproti původně stanovenému objemu digitalizace 1921 (červenec-prosinec) – 1923 (leden–březen)/ 5634 stran bylo skutečně digitalizováno celkem 7 360 stran originálních předloh – tj. část deníku 1921 (červenec-prosinec) – 1923 (leden – září). Obnovu dat z pásky a export dat (tj. celkem 13 titulů / 79 svazků / 25454 image (=stran originálních předloh) na externí HDD 1,5 TB provedla firma Elsys Engineering.

Shrnutí výsledků druhé etapy projektu „Úřední a oficiální seriálové dokumenty republiky Československé“ v roce 2010:

Formou komplexní digitalizace (mikrofilm 2 generací + digitalizace dokumentů z matriční negativní kopie archivního mikrofilmu) byl digitalizován 1 titul: Československá republika (Pražské noviny), část 1921 (červenec–prosinec) – 1923 (leden–září – tj. včetně navýšení objemu digitalizace) seriálu bylo přiděleno ISSN již v roce 2008 (při zahájení digitalizace titulu v rámci třetí, závěrečné etapy projektu „Sibiřské tisky“). V případě titulu „Československá republika (Pražské noviny)“ byl pro potřeby přidělení ISSN proveden podrobný a časově náročný bibliograficko-dokumentační a bibliograficko-lokační průzkum knihovně NA byly předány mikrofilmy dvou generací (archivní negativ a matriční negativ) a komplexní digitalizované dokumenty na externím HDD 1,5 TB. Tímto řešením bylo zároveň vedle předání digitalizovaných dokumentů sledováno „vnitřní“ řešení problematiky zpřístupňování a archivování digitalizovaných dokumentů knihovny NA kopie komplexně digitalizovaných dokumentů v požadovaných formátech byly na výměnném HDD předány firmou Elsys Engineering do Národní knihovny k archivaci a pro zavedení do národní databáze „Kramerius“. Mikrofilmy dvou generací (tj. archivní negativ a matriční negativní kopie archivního negativu) budou uloženy ve specializovaném depotu pro foto-fono-kino dokumenty Národního archivu na mikrofilmu je celkem nasnímáno (dle faktury č. 201000020, vystavené firmou Věra Fialová, MICRONA) 3 786 „hrubých“ polí včetně snímků technický předloh /

3.680 „čistých“ polí stran dokumentů, celkem bylo digitalizováno (dle faktury č. 10010231, vystavené firmou Ing. Ivan Sabo, Elsyst Engineering) 7.572 všech stran (včetně stran s technickými, administrativními a bibliografickými metadaty), z toho 7 360 stran dokumentů

celkové náklady projektu činily 101 861,32 Kč, z toho bylo 70 000 Kč hrazeno z dotace projektu (tj. cca 68,72% celkových nákladů a zároveň 100% dotace) a 31 861,32 Kč z finanční spoluúčasti Národního archivu (tj. cca 31,28% celkových nákladů projektu)

Závěr

Můžeme konstatovat, že knihovna NA je plnohodnotně zapojena do národního projektu VISK 7 – Kramerius – projektu záchrany seriálových i monografických bohemikálních dokumentů 19. a 20. století, ohrožených degradací kyselého papíru. V rámci tohoto projektu digitalizuje unikátní a jedinečné dokumenty z vlastních fondů a zároveň spolupracuje s dalšími řešiteli v rámci komletace digitalizovaných dokumentů pro dosažení maximálně možné kompletnosti dokumentů a dosažení maximálně možné kvality digitalizovaných dokumentů⁴.

Od roku 2009 jsou aktivity knihovny Národního archivu na poli digitalizace tištěných dokumentů zviditelněné kromě stávajících databází rovněž v Registru digitalizace České republiky⁵, projektu evidence digitalizovaných dokumentů a sledování procesu zpracování. Registr k 18. 1. 2011 eviduje skutečnosti do roku 2010.

V lednu 2011 byla knihovnou NA podána „Žádost o poskytnutí dotace z rozpočtu odboru umění a knihoven Ministerstva kultury České republiky na podprogram Kramerius v rámci programu Veřejné informační služby knihoven pro rok 2011. Dotace byla žádána na pokračování projektu komplexní digitalizace dokumentů oficiální a úřední povahy z fondů knihovny NA „Úřední a oficiální seriálové dokumenty republiky Československé, třetí etapa“ – tj. výhradně digitalizace deníku „Československá republika.

- 4 Pro potřeby dokončení deníků a časopisů projektu „Sibiřské tisky“ knihovna NA v letech 2006–2008 úzce spolupracovala s knihovnou Vojenského historického ústavu, která knihovně NA zapůjčila své téměř 100% kompletní dokumenty; v roce 2008 naopak knihovna NA zapůjčila scházející čísla a měsíce titulu „Zlínská Pravda“ 1945 – dále jako „Naše Pravda“ 1945–1958, digitalizovaného Krajskou knihovnou Františka Bartoše Zlín.
- 5 Společný projekt Knihovny AV ČR, Národní knihovny a firmy Incad (systém Relief, v. III – ve stejném systému je vyprojektovaná struktura i relační katalogové databáze a dokumentačních databází knihovny NA); projekt Registr digitalizace – on-line na <http://www.registrdigitalizace.cz>

*Podprojekt „Zámecká knihovna
Valdštejnů na zámku v Doksech –
signatura A 75 – letáky o třicetileté
válce“ – 5. etapa (VISK – Memoriae
mundi series Bohemica 2010)
knihovny Národního archivu
/ Václav Bartůšek /*

V rámci programu *Memoriae mundi series Bohemica 2010*, v 5. etapě podprojektu knihovny NA *Zámecká knihovna Valdštejnů na zámku v Doksech – signatura A75 – letáky o třicetileté válce* – tj. v projektu digitalizace příležitostných tisků z 1. poloviny 17. století bylo zdigitalizováno celkem 22 drobných tisků, z nichž bylo pořízeno 794 obrazů. Tématicky se tyto dokumenty zahrnuté do 5. etapy podprojektu digitalizace týkaly většinou období let 1628 – 1634. V kontextu veškerého materiálu sbírky (sc. fondu označeného signaturou *Knih. Vald. A 75/...*) systematicky navazují nově digitalizované dokumenty na ucelený komplet drobných tisků informativního charakteru z let 1618 – 1632 zdigitalizovaný v letech 2006 – 2009. Byly sem zařazeny rovněž položky, které nemohly být z technických důvodů digitalizovány už ve čtvrté etapě. Mezi těmito exempláři z 5. etapy digitalizace se nacházejí v mnohých případech také obsahová bohemika, zejména vzhledem k jejich aktérům v nich uvedeným, např. Albrechtovi z Valdštejna (*24. 9. 1583 Heřmanice, † 25. 2. 1634 Cheb) císařskému vojsku, císaři Ferdinandovi II. (*9. 7. 1578 Štýrský Hradec, † 15. 2. 1637 Vídeň) apod. a někdy i bohemika autorská (zde je uveden Ferdinand II.). Je třeba uvést např. podobně jako v minulých etapách písemné výnosy a jejich opisy, politickou korespondenci. Někdy mohou být důležitá také jiná díla, i když se bezprostředně netýkají českých zemí, např. drobný tisk se sg. *Knih.Vald. A 75/65b Spanisch Angelhacken...* (16 s.), jehož autorem byl významný italský filozof, teolog, astrolog a básník Thomaso Campanella (*5. 9. 1568 Stilo, † 21. 5. 1693 Paříž) a který byl rozšířen i v jiných šlech-

tických knihovnách, např. Lobkovické knihovně v Roudnici. Z bohemik mají velký význam i drobné tisky, které se váží k zavraždění Albrechta z Valdštejna a jeho příznivců v Chebu 25. 2. 1634.

V materiálu zatím nelze prokázat tiskařská bohemika, neboť místa vydání nejsou všude v dokumentech uvedena. Některá z nich bude snad možno v budoucnu dohledat. Rozhodně však, podobně jako v minulých etapách, lze najít několik zajímavých míst jejich původu i mimo české země, jako např. Milán nebo Barcelonu. V mnohých případech se jedná o unikátní tiskové varianty, které nešlo zatím nikde jinde dosud zjistit. Takové tiskové varianty dokumentu představují v našem případě dokumenty se sg. Knih. Vald. A 75/97 a Knih.Vald. A 75/98 *Aussführlicher und Gründlicher Bericht Der vorgewessten Fridtländischen/und seiner Adhaerenten abschewlichen Prodition...* Jejich vzájemným srovnáním bude možno získat další nové poznatky ke vzniku a rozšíření těchto typů dokumentů. Materiál může být podkladem pro souvislejší studium politického vývoje a dobového klimatu za třicetileté války ve střední Evropě včetně vyústění v nové teritoriální a politické uspořádání tohoto prostoru.

V rámci celkového hodnocení projektu VISK, podobně jako u pokračování tohoto digitalizačního podprojektu, o jehož prosazení se budeme v blízké budoucnosti snažit NA v rámci programu *Veřejné informační služby knihoven (VISK)*, je třeba vzít do úvahy, že uvedené dokumenty, digitalizované v podprogramu VISK 6, tvoří v rámci fondu vlastně jakýsi uzavřený celek s vazbou na rod Valdštejnů, který logicky pokračuje až do období konce třicetileté války, případně i těsně po ní (zhruba do roku 1650) a zahrnuje i několik pozdějších dokladů o další politické a diplomatické činnosti příslušníků rodu Valdštejnů ze 2. poloviny 17. a 1. poloviny 18. století, která by si sama zasloužila též zvláštní pozornost a ještě důkladnější rozbor a vyhodnocení zejména i v souvislosti s knihovním i archivním materiálem z jiných institucí.¹ Proto v lednu 2011 podala knihovnou NA novou žádost o poskytnutí dotace z rozpočtu odboru umění a knihoven Ministerstva kultury České republiky na podprogram *Memoriae mundi series Bohemica v rámci programu Veřejné informační služby knihoven pro rok 2011*. Tato dotace bude žádána na dokončení projektu přímé digitalizace dokumentů – starých tisků *Zámecká knihovna*

1 Poznatky v těchto zajímavých historických pramenech je možné předávat odborné veřejnosti daleko rychleji, než tomu bylo doposud, protože se jedná o dokumenty stejné kvality a podobného zaměření jako tomu bylo v první až třetí etapě, o níž byla podána podrobnější zpráva ve sbornících Národního archivu *Paginae historiae* 15, 2007, s. 505–510; 16, 2008, s. 561–566; 17, 2009, s. 320–321 a 18, 2010, s. 310–320.

Valdštejnů na zámku v Doksech - signatura A 75 - letáky o třicetileté válce. 6. etapa r. 2011. Zároveň bude do souboru vybraných 25 dokumentů přiřazeno 9 letáků z období třicetileté války z knihovny A, jiné se v knihovně NA nenacházejí, a 7 drobných tisků z fondu A 75 (některé jsou označeny jako A 74 na základě dřívější praxe), který tak bude kompletně digitalizován, pokud dojde ke schválení těchto návrhů ze strany oddělení literatury a knihoven MK ČR, který nadaci poskytuje.

V loňském roce (2010) se při vystoupení na 11. ročníku konferencie *Archivy, knihovny, muzea v digitálním světě 2010*, která se konala ve dnech 1. a 2. prosince v konferenčním sále Národním archivu, ve svém příspěvku *Manuscriptorium v evropských souvislostech* se zmínili dva z tvůrců digitálního portálu Manuscriptorium Stanislav Psohlavec a Štěpán Černohorský z Aip Beroun s.r.o. o dovršení procesu vytváření nově pojatých stránek tohoto portálu, na němž jsou zobrazeny výsledky dosažené v projektu *Memoriae mundi series Bohemica* na základě obohacení o zkušenosti i digitalizované materiály z dvouletého celoevropského projektu *Enrich*, zaměřeného na digitalizaci rukopisů a starých tisků ve významných knihovnách téměř většiny evropských zemí (22 zemí, 100 partnerů), který byl úspěšně završen počátkem roku 2010. Bylo v něm zpřístupněno více než 4 500 000 stran digitalizovaných dokumentů z nejvýznamnějších evropských knihoven. Důležitým výsledkem bylo zajištění bezplatného přístupu co možná největšího počtu vážných zájemců z řad uživatelů z okruhu odborné veřejnosti po souhlase s licenčním ujednáním. S tímto novým, uživatelsky mnohem příjemnějším prostředím Manuscriptoria je možno pracovat rovněž i na počítačích instalovaných v Národním archivu, zejména ve studovně knihovny Národního archivu i v obou badatelnách (na Chodovci i na I. oddělení NA). Stačí pouze přejít z původní úvodní stránky na novou od konce roku 2010 běžně používanou stránku Manuscriptoria. Kolekci našich nově zpřístupněných digitalizovaných dokumentů, kterou jsme zde připomněli pro rok 2010, je zde též již pod příslušnými hesly najít a využít též pro další studium.

Lenní institut na statcích českého krále v období středověku a v raném novověku

/ Markéta Novotná /

V rámci své disertační práce zpracovávané na Ústavu českých dějin FF UK pod vedením prof. PhDr. Josefa Žemličky, DrSc., bych chtěla navázat na svoji diplomovou a rigorózní práci, v nichž jsem sledovala využití lenního institutu na královské doméně zejména na příkladu tzv. Karlštejnské manské soustavy.¹ Tentokrát bych však chtěla k dané problematice proniknout nejen z hlediska vlastní pramenné kritiky, nýbrž bych se ráda zamyslela i nad dílčími přístupy, které formovaly nejen výsledné závěry o výše zmíněném tématu, ale rovněž i otázky, které byly souvisejícím pramenům kladeny.

Z výše zmíněných přístupů bych se chtěla nejprve věnovat uchopení lenní problematiky z hlediska tzv. historiografického diskursu, s jehož proměnou bylo vždy úzce svázáno zpracování této otázky, stejně tak jako v případě jiných kulturně podmíněných fenoménů. Podle tohoto modelu došlo v souladu s vývojem dějin dějepiscectví k proměně chápání lenního institutu od právní normy, jejíž závaznost byla přeceňována, až k svěbytnému typu neustále se měnícího sociálního vztahu v duchu postmoderního diskursu. V případě karlštejnské manské soustavy lze takovému právněhistorickému pojetí demonstrovat například na studii Josefa Krasoslava Chmelenského z roku 1835 o Karlštejnském manském právu.² Další možný přístup k lennímu institutu v mnohém souvisí s rámcem, do něhož byla tato problematika na přelomu 19. a 20. století zařazena, a to konkrétně ve spojitosti s hradem jakožto svěbytným dobovým fenoménem nadaným vlastními významy. V případě karlštejnské manské soustavy se tak v obecném povědomí zformovaly představy, které v mnohém souvisejí s hradem Karlštejnem jako s místem symbolického významu, zejména v 19. století jako s tzv. „místem paměti“, a které

- 1 Viz Novotná, Markéta: Karlštejnská manská soustava na počátku 17. století. In Historie '99: studentská vědecká konference: Olomouc 1.–2. prosince 1999. 1999, s. 43–60; táž: Kamýk nad Vltavou a jeho vilikace. *Mediaevalia historica Bohemica* 11, 2007, s. 117–136; táž: Karlštejnská manská soustava. In Venclík, D. (ed.): *Karlštejn a jeho význam v dějinách*. NPÚ, 2011, s. 110–127.
- 2 Chmelenský, Josef K.: *Karlštejnské manské právo*. ČČM 9, 1835, s. 255–268.

byly automaticky přeneseny i na zdejší manskou soustavu, jakkoliv nemají v dochovaných pramenech, zvláště pro starší období, výraznější podporu. S tímto nazíráním souvisí i dosavadní nemnohá zpracování této problematiky, neboť základní literaturou k tomuto tématu překvapivě dosud zůstává stručná zmínka Augusta Sedláčka v rámci jeho popisu hradu Karlštejna v šestém díle jeho monumentálního díla Hrad, zámky a tvrze království českého. Z hlediska pramenné kritiky si Sedláček udržel velmi střízlivý postoj a v podstatě na základě povahy pramenů určil dodnes platné mantinely „bezpečného“ poznání této problematiky, stejně jako v případě dalších královských manských domén, které dosud čekají na své zpracování. Na druhé straně rámcem, do kterého karlštejnskou manskou soustavu zasadil a jenž pochopitelně vycházel z dobových myšlenkových proudů, tuto problematiku zakonzervoval, a to především z hlediska možných otázek, které by mohly být pramenům kladeny.³

Další potencionální otázky týkající se lenní problematiky, kterými bych se mohla dále zabývat, vycházejí již z vlastní pramenné kritiky. Použijeme-li opět příklad karlštejnské manské soustavy, tak vlastní počátky zdejších lén spojil již August Sedláček s hradem Kamýkem nad Vltavou, resp. s tzv. kamýckou vilikací, neboť právě ve spojitosti s ní máme dochovanou první zprávu o jejich existenci, a to v podobě imunitní listiny z roku 1336 vydané Janem Lucemburským pro leníky kamýcké vilikace. V dalším vývoji jsou mnohé lokality zmíněné v této písemnosti zaznamenány jako manské statky s příslušností k hradu Karlštejnu až v prvním Karlštejnském manském kvaternu z roku 1605, a tak nezbyvá nic jiného než v tomto dlouhém období čerpat pouze z několika málo přímých a z nevelkého množství nepřímých pramenů, často nejednoznačných. Od 80. let 14. století se jako pramen nabízejí desky dvorské, nicméně ty představují rovněž problém sám o sobě, neboť zde není často specifikováno, k jakému hradu dané zboží náleží, a to nikoliv jen v případě karlštejnské manské soustavy. Badatelé tak ke svým závěrům docházejí zpětnou rekonstrukcí na základě daného lenního zboží, u něhož se předpokládá buď dlouhodobější sepětí s hradem, nebo z určité specifikace dané osoby a jejího spojení s daným zbožím. Potencionální leníci bývají často označeni například výrazem „*famuli*“, „*ministeriales*“, v deskách dvorských

3 Rozborem ideologického rámce Sedláčkových Hradů, zejména analýzou pojmu hrad jakožto dobového symbolu nadanému svébytnými kulturními významy, se zabývali například Tomáš Durdík či Zdeněk Hrbata. Durdík, Tomáš: August Sedláček a studium českých feudálních sídel. In: Kopiczková, Božena (ed.): August Sedláček a pomocné vědy historické. Mladá Vožice 1995, s. 89–95; Hrbata, Z.: Hrad a jejich zříceniny. In: Hodrová, Daniela (ed.): Poetika míst. Praha 1997, s. 25–41.

jako „*serviles regii*“ a dané zboží jako „*servilis hereditas*“.⁴ Většina pramenů tak představuje problém sám o sobě a spíš vede k dalším otázkám než k jednoznačným odpovědím. Právě v souvislosti se zmíněnými deskami dvorskými se tak nabízí jiný přístup k této problematice, a to nikoliv z hlediska jednoho hradu a jeho lén, ale z hlediska lén jako celku, jako souboru určitého zboží spravovaného z jednoho centra. Tento podvojný pohled nepopírá nijak existenci lenního zboží, služeb atd. svázaných s hradem Karlštejnem, zároveň však umožňuje se odpoutat od fenoménu hradu Karlštejna nebo fenoménu hradu vůbec. Bohužel není mnoho prací, o něž bych se mohla opřít⁵, například již vzpomínané desky dvorské nebyly dosud jako pramenný celek vytěženy. Jediná výrazná studie, která rozebírá průběh procesu před soudem dvorským a způsob jeho zapsání do desk, v podstatě není nic jiného než předmluva k jejich jednotlivým vydáním od Gustava Friedricha. Samotný průběh procesu byl velmi složitý, často například není ani jasné, kdo dané zboží obdržel. Stejně tak se nedaří identifikace karlštejnských lén v souvislosti s osobami, které zasahovaly do soudního procesu, neboť mnohé z nich často zároveň působily v nejvyšších postech panovnické komory či dvorského soudu, a právě z této pozice měly možnost získávat jednotlivé purkrabské úřady v královské doméně, čehož také pochopitelně využívaly a tyto posty doslova kumulovaly. Tento model není nijak ojedinělý, od purkrabského úřadu již nebylo daleko k získání jednotlivých lén, pokud již je dříve neměli, a setkáváme se s tím, jak ve středověku, tak i na počátku 17. století. Například Jiří z Roztok působil nejen jako nejvyšší lovčí, nýbrž i ve funkci karlštejnského a křivoklátského purkrabí. Další problém s identifikací jednotlivých zboží souvisí s pruníkem tzv. vyšehradských lén, především v druhém desetiletí 15. století, která vznikala v několika případech i z těch, co jsou teoreticky považována za karlštejnská. Ani tato problematika nebyla dosud výrazněji zkoumána.⁶

Co se týká časového vymezení mé práce, není důvod nerespektovat obecně přijímané společensko-politické mezníky, nicméně bych ráda opustila dosavadní jednostranné zasazování lenní problematiky pouze do starší doby, neboť k právnímu zániku lén, včetně karlštejnských, došlo až v roce 1869, kdy na základě všeobecného říšského zákona z roku 1862 vznikl stejný

4 RBM III, č. 139, s. 59; Tadra, Ferdinand (ed.): Listy kláštera zbraslavského. Praha 1904, č. 233, s. 191–192; Archiv český XXXVI, kraj Vltavský a Kamýcký, č. 22, s. 333. DD VII, První kniha půhonná, s. 12, č. 37.

5 Šmahel, František: Modrý klobouček ze Sezimova Ústí. Příspěvek k právní archeologii. SbSPS 3, 1992, s. 85–90.

6 Burdová, Pavla: Desky dvorské, SAP 47, 1997, s. 115.

i pro Čechy, Moravu a Slezsko nařizující nucenou alodizaci veškerého lenního zboží. Jakkoliv není účelem této práce přeceňovat úlohu lenního institutu, přesto lze najít ještě v raném novověku způsoby jeho platného využití, jak vyplývá například z interpretace tohoto fenoménu podle výše zmíněného historiografického diskursu jako specifického typu společenské vazby. V případě karlštejnské manské soustavy si lze vytvořit plnohodnotnou představu o jednotlivých vlastnicích zdejších lén teprve až na počátku 17. století, na základě prvního karlštejnského manského kvaternu s majetkoprávními zápisy pro období 1605–25, na něž pak navazuje souvislá řada dalších kvaternů.⁷ Co se týká jednotlivých nabyvatelů lén z řad nižší šlechty lze využít například model, který vytvořil Václav Bůžek v práci *Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech*. Stejně tak jako ve středověku, ani v raném novověku nebyly dosud mnohé otázky související s lenním institutem prozkoumány, ať už se jedná například o kategorii nesvobodných osob jako nabyvatelů některých karlštejnských lén, jak vyplývá z berní ruly, či o problematiku tzv. lén Pražského hradu.⁸

7 Tamtéž, s. 115–116.

8 Beránek, Karel – Uhlířová, Věra: *Česká léna. Inventář SUA, 1963*, např. s. 1, 7.

Zemský soud větší v Čechách 1542–1620.

Prosopografická analýza přisedících

/ Petr Mareš /

Problematika centrálních správních a samosprávních úřadů předbělohorských Čech stojí v trendech současné historické vědy na okraji zájmu. Příručky dějin správy a dějin státu a práva definují alespoň v základu vznik, vývoj, strukturu a funkci jednotlivých úřadů a úředníků. K prohloubení tématu nebo řešení dílčích otázek dochází spíše výjimečně a nesystematicky. Podobně je tomu u jedné z nejdůležitějších institucí tohoto období – většího zemského soudu.

Současný stav řešené problematiky

Otázky kladené v oblasti kariéry, majetku nebo rodového původu příslušníků panských a rytířských rodů předbělohorských Čech byly v dosavadní odborné literatuře řešeny buďto v obecné rovině jako součást rozsáhlých syntéz o šlechtické společnosti bez užšího vymezení, nebo v rámci životopisných monografií a studií o jednotlivcích z řad české šlechty.

Instituci většího zemského soudu se česká historická věda věnovala a věnuje jen okrajově. Jeho vývoj, strukturu a funkci v kontextu vývoje zemské správy předbělohorského stavovského státu definovaly příručky zmíněných oborů. Konkrétní pozornost se dosud upírá zejména na problematiku mechanismu jeho obsazování a procesního řízení před ním. Prosopograficky zaměřený směr zkoumání většího zemského soudu se snahou zodpovědět klíčové otázky spojené především s jeho personálním obsazením a identifikací sboru přisedících dosud chybí.

Až na výjimky nacházíme paralely k tomuto stavu v domácí odborné literatuře věnující se jednotlivým klíčovým úřadům, úředníkům nebo různě definovaným skupinám osob na regionální, zemské nebo dvorské úrovni pro celé předbělohorské období. Cíl takových prací byl a zůstává soustředěn převážně na problémy spadající do oblasti dějin správy. Pokud práce přinesly zmínky nebo dokonce přehledy personálního obsazení zkoumaných úřa-

dů nebo jiných korporací, jednalo se většinou pouze o samostatné přílohy bez udání alespoň základních životopisných dat a bez hlubšího využití získaných personálií k samostatně kladeným otázkám a jejich problematizování. Tak je tomu např. u soupisu nejvyšších úředníků, u studií o českém místodržitelství, komorním soudu, apelačním soudu, české komoře, krajském hejtmanství, královské kanceláři, úřadu desk zemských nebo ve studiu panovnických dvorů.

Cíl disertační práce

Disertační práce zpracovávaná na FFUK, katedře pomocných věd historických a archivního studia pod vedením PhDr. Zdeňka Hojdy, CSc., si vzala za úkol učinit první krok k prohloubení našich znalostí o personálním obsazení nejdůležitějších správních a samosprávních úřadů předbělohorského období na příkladu většího zemského soudu. Práce je rozdělena do dvou základních tematických okruhů. V první části zkoumám větší zemský soud jako samostatnou instituci v rámci zemské správy. Pozornost zaměřuji především na otázky spojené s mechanismem jeho obsazování, frekvenci jeho zasedání, na důvody zrušení jednotlivých zasedání, na vymezení sboru přísedících, apod. Ve druhé části se zaměřuji na identifikaci přísedících a na tvorbu biogramů, řazených podle data jmenování přísedících. Předem položené otázky a otázky vyplývající na povrch v průběhu přípravných prací a v průběhu zpracovávání biogramů budou na závěr zpracovány za pomoci prosopografické metody. Přílohou disertační práce bude chronologický přehled jednotlivých zasednutí soudu spolu s edicí „presenčních listin“ přísedících. V současné fázi řešení dané problematiky lze předložit některé definice a okruh nejdůležitějších otázek.

Východisko. Pro identifikaci jednotlivých soudců vycházím ze seznamů zapisovaných při zahájení („zasednutí“) každého jednotlivého soudu do desk zemských větších trhových. Seznamy měly pevně danou strukturu, ve které se odráželo hierarchické uspořádání přísedících. Jejich hierarchii a zapisování do desk upravovala částečně zemská práva a zřízení, částečně tradice.

Časové rozpětí. Personální skladbu zemského soudu zkoumám v časovém rozmezí let 1542–1620. Dolní časová hranice je vymezena dochováním jediného pramene, ve kterém jsou seznamy přísedících zaznamenány, totiž desk zemských. Desky zemské shořely v roce 1541 při velkém požáru Malé Strany a Pražského hradu; první seznam přísedících pochází až z roku 1542. Horní

časová hranice je vymezena bitvou na Bílé Hoře, resp. zasednutím posledního předbělohorského soudu. Časové rozpětí přitom vnitřně dělím na skupinu zasedání v období vlády panovníků z rodu Habsburků (1542–1619) a skupinu zasedání v období vlády Fridricha Falckého (1619–1620). Větší zemský soud zasedal 4x ročně v přesně stanovených termínech a po přesně stanovenou dobu. Dílčí analýza prokázala, že v letech 1542–1620 měl soud zasednout 237x, zasedl ale jen 185x. Tolik se také dochovalo seznamů.

Definice pojmu „přisedící většího zemského soudu“. Za přisedícího považuji každého jednotlivce, který byl v uvedeném časovém rozpětí jmenován přisedícím většího zemského soudu, tj. kterému byl v panovníkově kanceláři vystaven „jmenovací“ list. Zohledňuji tak skutečnost, že některým šlechticům byl sice vystaven „jmenovací“ list, ale v seznamech nejsou zachyceni, např. z důvodu předčasného úmrtí. Analyzovaná skupina přisedících sestávala z jednotlivců z řad panského a rytířského stavu rodů usazených v Českém království. Každý stav zastupovaly dvě skupiny přisedících v přesně stanoveném počtu a poměru. Jednak jednotlivci zasedající v soudu z titulu funkce v jednom z nejvyšších zemských úřadů (8 + 4), jednak jednotlivci bez nejvyššího zemského úřadu, zasedající v soudu z titulu jmenování panovníkem (8 + 5). Předběžný průzkum ukázal, že analyzovaný vzorek přisedících čítá celkem 156 osob.

Problematika obsazování zemského soudu. Kompetenci jmenovat přisedící měl panovník. Nejvyšší zemské úředníky, kteří v soudu zasedali automaticky z titulu této funkce, vybíral panovník na základě tzv. hlasů, tj. jmen několika šlechticů, které mu písemně nebo ústně předkládal na vyzvání zvlášť každý jednotlivý nejvyšší zemský úředník a každý jednotlivý přisedící většího zemského soudu. Přisedící bez nejvyššího zemského úřadu vybíral panovník podobně z několika jmen šlechticů, která mu ale na samostatném lístku zasílal nebo předkládal pouze nejvyšší sudí Českého království. V obou případech vybírání ale záleželo vždy jen na panovníkovi, zda o konečném jménu rozhodl sám, nebo požádal o radu ještě jiné osoby.

Cílem druhé části disertační práce je na základě vymezení skupiny přisedících jednotlivé osoby identifikovat a seřadit podle data jmenování. Datum jmenování se mnohdy lišilo od data prvního zasednutí. Pro každého jednotlivce je průběžně vypracováván detailní biogram, vycházející z jednotné šablony s jasně definovanou strukturou a pramenou základnou. V současné fázi zpracování je možné uvést, že vzorový biogram zahrnuje v jádru detailní analýzu tří významných činitelů, které do určité míry podmiňovaly účast jednotlivce v zemském soudu, totiž: 1) politickou kariéru; 2) majetkovou základnu; 3) rodový původ a rodinné a rodové vazby. Soubor biogramů bude podkladem pro vlastní prosopografickou analýzu.

Metody zpracování disertační práce

K realizaci naznačených cílů disertační práce využívám prosopografickou metodu. Teoretickými otázkami se již zabývala řada domácích i zahraničních badatelů. Praktické využití a přínos dokládají projekty a studie věnované např. prosopografickým analýzám skupin patrimoniálních úředníků, městských úředníků a v současné době především univerzitních studentů. Metoda byla využita také v souvislosti se šlechtickým prostředím v období baroka. Ze zahraničních prací je třeba zmínit přinejmenším analýzu tajné konference za vlády Leopolda I. nebo výzkum augsburských městských elit v 16. století.

Biogram

Biografická data je možno čerpat v domácí a zahraniční odborné literatuře a v domácích a zahraničních archivech. Kvantita a zejména kvalita odborné literatury s ohledem na jednotlivé přísedící je ale velmi proměnlivá. K dispozici jsou na jedné straně rozsáhlé a propracované monografie a životopisné studie (např. Viléma a Petra Voka z Rožmberka, Adama ml. z Valdštejna, Zdeněka Vojtěcha z Lobkovic, Jana Zajíce z Házmburka, Bedřicha z Donína), nebo alespoň k většině přísedících různě obsáhlá encyklopedická hesla s různou mírou biografických dat (viz jednotlivá hesla v Ottově slovníku naučném). Na druhé straně stojí jednotlivci, ke kterým jsou zatím k dispozici jen ojedinelé a spíše náhodné zmínky (např. Ctibor Dráčovský z Dráchova). Metodicky se práce při získávání biografických dat opírá především o základní archivní výzkum, orientovaný na prameny pocházející z centrální úrovně. Výzkum je postaven na kvalitativně i kvantitativně podobném nebo nejlépe stejném okruhu informačních zdrojů. Vy excerpovaná data jsou zapracovávána do biogramů s jednotnou šablonou vnitřní struktury a pramenné základny. Soubor takto vyhotovených a utříděných biogramů se stává kvalitativně hodnotným východiskem dalšího zpracování získaných informací.

Nástin struktury biogramu

Každý biogram obsahuje nejprve úvodní část s přehledem základních dat, jako např. jméno, příjmení, domicil, příslušnost ke šlechtickému stavu, základní životopisná data, příslušnost k určitému kraji k určité konfesi apod.

Jádrem biogramu je detailní zpracování následujících faktorů, podmiňujících účast v zemském soudu:

A) Kariéra – v této části je sledován postup jednotlivce v rámci jednotlivých druhů kariér (tj. politické, dvorské, církevní nebo vojenské). Nejčastěji bude sledován postup v rámci kariéry politické. Ta je analyzována vnitřně zejména po vertikální linii, tj. od regionální/krajské úrovně (např. krajský hejtmani, berníci, výběrčí posudného, mustrheři), po zemskou úroveň (např. účast na zemských a generálních sněmech, místo v soudních tribunálech, nejvyšší a ostatní úřady). Součástí této fáze bude několik přípravných studií a analýz zaměřených v první řadě na zjištění personálního obsazení jednotlivých úřadů nebo kolegií a problematiku jejich obsazování. Šíře záběru analyzovaného vzorku šlechticů nedovoluje sledovat jejich kariéru na místní/lokální úrovni.

B) Majetková základna – v této části je sledována majetková základna jednotlivce, její skladba a vývoj v průběhu zastávání funkce v zemském soudu. Předmětem zkoumání je především nemovitý majetek zapisovaný do desek zemských a jeho ocenění. Vzhledem k záběru práce nesledují např. držbu lenních statků nebo majetek ve městech. Výsledkem je průběžná tvorba profilů a kategorizace majetkové držby jednotlivých přísedících. Na povrch by mělo vystoupit zároveň porovnání hodnoty majetku při vstupu do zemského soudu a při ukončení funkčního období.

C) Rodový původ, rodinné a rodové vazby – v této části je sledována rodina jednotlivce jak po vertikální tak horizontální linii. Předmětem zkoumání jsou především sňatkové strategie jednotlivých rodů a rodin a jejich vliv na šlechtickou kariéru.

Prosopografická analýza

Výsledkem prosopografické analýzy bude na základě biogramů vytvoření ideálního modelu přísedícího většího zemského soudu v předbělohorských Čechách. Jeho struktura bude vycházet ze struktury jednotlivých biogramů. Ideální model bude konfrontován s kariérami jednotlivých přísedících a na základě takové konfrontace budou moci být analyzovány, syntetizovány a nakonec interpretovány specifické otázky, např. tendence kariérního postupu šlechticů, průměrná délka zastávání funkce na jednotlivých stupních kariéry, předpoklady pro funkci přísedícího vyplývající z majetkového zájmu nebo rodinných a rodových vazeb apod. Předběžný průzkum prokázal, že zastávání nejvyšších zemských úřadů a místa v zemském soudu nebylo pri-

márně vázáno na relativní významnost rodu, jeho majetkovou základnu, ani úspěšnou sňatkovou politiku. Přisedícím většího zemského soudu v předbělohorských Čechách se mohl stát jak příslušník nejvýznamnějšího a nejpřednějšího šlechtického rodu, tak příslušník bezvýznamného rodu, začínající svou kariéru na posledních příčkách hierarchie české šlechty.

*Testamentární praxe v Jihlavě
v letech 1578–1624
(Testamenty jako prameny pro dějiny
rodinných struktur, historickou
demografii a sociotopografii)
/ Pavla Jirková /*

Cílem disertační práce zpracovávané na Ústavu českých dějin FF UK pod vedením prof. dr. Eduarda Maura, CSc., je představit možnosti, jaké nabízí studium raně novověkých měšťanských testamentů (zde na příkladě města Jihlavy na přelomu 16.–17. století) pro oblast výzkumu rodinných struktur, historické demografie a sociální topografie. Kvantitativní analýze je přitom podrobena celkem 968 jihlavských testamentů z období let 1578–1624. Průměrné roční počty testamentů v tomto období zde dosahují téměř 21 kusů za rok (20,60). V kontextu testamentů z našich dalších měst se jedná o jednu z nejvyšších hodnot tohoto ukazatele u nás. Za pomoci statistického zpracování dat poskytnutých testamenty je pod drobnohledem zachycován každodenní život obyvatel města, dům jako jednotka v životě rodiny, sociální postavení, pracovní zařazení a rodinné zázemí testátorů, a dále rozsah kontaktů v rámci příbuzenské i nepříbuzenské sítě. Povaze tohoto výzkumu je též blízký mikrohistorický přístup, postupy prosopografického výzkumu či postžení mentality městského obyvatelstva v raném novověku. Přípravovaná práce zřejmě nezapře též inspiraci sociologickými a antropologickými pracemi o kultuře dědění.

Diskuse vedené na téma relevantnosti a oprávněnosti využití měšťanských testamentů z období středověku a raného novověku pro historickou demografii a dějiny rodinných struktur probíhaly v západní Evropě již od 70. let 20. století. Za dodržení úzce vymezených pravidel statistického postupu a s vědomím možných limitů studia byly především v Anglii rozsáhlé časové řady testamentů zapojovány do výzkumu rodinných struktur a studia historicko-demografických otázek (R. S. Gottfried, R. T. Vann, P. Slack, N. Goo-

se atd.). Od 90. let 20. století jsou testamentsy v souvislosti s touto tematikou studovány díky P. Dubuis (Francie) a K. Szende (Maďarsko). Naše domácí historiografie se však možnostem, které testamentsy přináší pro oblast studia historické demografie, dosud nevěnovala.

Odpovédím na otázky, které lze studovat na základě dlouhých řad testamentů, musí předcházet seznámení se s právními zvyklostmi a ustanoveními v oblasti testamentární praxe. V případě intestátním i testamentárním postupu vyřízení pozůstalosti připadla vdově po zemřelém muži 1/3 jeho majetku. Všechny děti si potom rovným dílem mezi sebe dělily zbývající 2/3 majetku. V tomto ohledu se dědická praxe v Jihlavě ztotožňovala se zvyklostmi v Brně. Mj. tímto výrazným rysem pocházejícím z právních zvyklostí německy mluvících oblastí, se pozůstalostní systém v Jihlavě, Brně, Znojmě atd. ve stejném období odlišoval od česky mluvících regionů s platnou zásadou rovného podělení mezi vdovu a každé z dětí.

Díky výsledkům statistického postupu výzkumu se mohu věnovat otázce ročních součtů testamentů jako možných ukazatelů hlavních tendencí mortality. Zřetelně se profilují léta s maximem uzavíraných testamentů v Jihlavě (1583, 1597, 1605–1606 a 1624). Další typy pramenů, případně odborná literatura, dokládají přitom ke každému z těchto roků přítomnost morové nákazy v Jihlavě. V práci dále uvádím argumenty, které podporují relevantnost využití testamentů v oblasti výzkumu mortalitních krizí.

V analýze početnosti dětské složky v jihlavských rodinách vycházím ze závěru P. Dubuis. Dubuis dokázal, že počet dětí, jimž bylo v testamtech okazováno, se v dlouhém časovém horizontu značně měnil v závislosti na (ne)existenci nákaz či hladomorů, zdravotních a hygienických podmínkách, ale také na obecné stabilitě či rozjitřenosti politického a společenského klimatu ve státě. Zjišťuji, že průměrný počet vlastních dětí, kterým jedinec odkazoval, byl mimoto ovlivněn i pohlavím a rodinným stavem testátora. V další fázi výzkumu se ptám, nakolik mohlo být pohlaví a rodinný stav testátora určující v otázce genderového rozlišení dětí-dědiců.

Zabývám se souvislostmi mezi počtem dětí zmíněných v testamtech a dědickým systémem konkrétního regionu. Zjišťuji, že praktické dopady jednoho a téhož dědického systému se proměňovaly v čase. Počet dědiců v jedné rodině dále působil na otázku výhodnosti či naopak nevýhodnosti existujícího dědického principu pro jednotlivá rodinná postavení. Výsledný proces nicméně vznikl součtem působících činitelů, kterými byly ekonomické a politické faktory či zdravotní podmínky.

Ve spojitosti s četnými svatebními smlouvami testátorů dále studuji fungování sňatkového trhu ve městě. V ohnisku pozornosti je též délka tr-

vání manželství a otázka dalších sňatků vdov, jak ukazuje komparace posledních vůlí a satebních smluv. Zmíňme například, že mezi vznikem manželství a osmým rokem jeho trvání včetně zaniklo přirozenou cestou (smrtí jednoho z partnerů) více než 60% těchto svazků.

Věnuji se také rodinným a domácím postavením, tak jak jsou zachycena studovanými prameny pozůstalostního charakteru (muž a žena: manželství a vdovství, děti, čeleď a služebnictvo, tovaryši a učedníci). Genderová studia mají v rámci analýzy jihlavských testamentů z přelomu 16.–17. století své pole působnosti v otázce kšaftování té části jmění, které si ženy vyměnily ve satebních smlouvách. Dokazují tak, že téměř čtvrtina vdaných žen (20,78%) ve svých závětech neodkazuje žádný dědický podíl do rukou svých manželů. Pozornost dále obracím k zajímavé oblasti studia, a sice výzkumu „dějin postižení“ („*The New Disability History*“) v kontextu evropské historiografie posledních let. Analyzuji závěti, v nichž jsou dědické podíly směřovány nevidomým příbuzným osobám či mentálně postiženým jedincům z příbuzenství („...nach dem er ein armen krippel ist“).

Poznatků sociologů a antropologů využívám nejvíce v otázce studia kultury dědění, ale též různých aspektů mezigeneračního majetkového transferu. Z tohoto úhlu pohledu se dají jihlavské testamety zařadit mezi tzv. „více-generační“. Bylo nalezeno celkem 28 možných variant převodů, které budou zobrazeny mimo jiné v tabulkové podobě.

Dosavadní výsledky postupu, vycházejícího z pozice historické demografie a rodinných struktur, jsou v poslední řadě uvedeny do sociotopografických souvislostí. Jinými slovy, studium pramenů testamentární povahy je kombinováno s výsledky analýzy rejstříků městských sbírek a záznamů o převodech domů v městských knihách radních. Ve schematické mapě města Jihlavy na přelomu 16.–17. století budou v rámci jednotlivých ulic města vyznačena místa bydlišť všech identifikovaných testátorů, městských radních a soukenických přisežných, kteří se účastnili placení městské sbírky v roce 1585.

Postavení venkovských Židů v 18. a 19. století na příkladu panství Kounice v Čechách

/ Michaela Munková /

Cílem mé dizertační práce zpracovávané na katedře pomocných věd historických a archivního studia FF UK pod vedením doc. PhDr. Ivany Ebelové, CSc., je zachytit život venkovských Židů na panství Kounice na přelomu 18. a 19. století. Židé, kteří žili na venkově, mimo židovské obce a městská ghetta, byli doposud historiky opomíjeni, důraz byl dáván spíše na obecnější témata a tudíž na fondy ústředních institucí, které měly na starosti židovské záležitosti. Vesničtí Židé a jejich odraz ve velkostatkových fondech, stejně tak jako život Židů v 18. a 19. století, stále zůstávají oblastmi relativně neprobádanými.

Téma každodenního života venkovských Židů v Čechách v období raného novověku, respektive do emancipace, bylo doposud na okraji zájmu. Většina dosavadních prací je úzce regionálně zaměřena a věnuje se pouze některým lokalitám především v souvislosti s genealogickým bádáním a hmotnou kulturou (v této souvislosti se hlavní pozornost zaměřuje na sepulchrální památky), většina pramenů, které dokumentují všední život venkovského obyvatelstva v daném období, tak stále zůstává stranou badatelského zájmu.

Archivní prameny k historii venkovských Židů jsou uloženy v řadě fondů jednotlivých Státních oblastních a Státních okresních archivů, rozptýleny v rámci fondů velkostatků, archivů měst a obcí aj., mnohé materiály jsou uloženy i v centrálních fondech (Národní archiv). Tato rozptýlenost výrazně znesnadňuje jejich studium a je (vedle paleografické náročnosti) patrně i jednou z hlavních příčin jejich dosavadní nezpracovanosti.

Základem mé dizertační práce je archivní fond Velkostatek Kounice, který je uložen ve Státním oblastním archivu. Jedná se o dosud nevyužitě písemné prameny, vesměs jazykově německé, mapující každodenní život venkovských Židů na panství Kounice v 18. a 19. století. Jde o panství s rozptýleným židovským osídlením typickým pro Čechy.¹ Na tomto panství neexistovala žádná židovská obec ani městské ghetto. Zpracovávané písem-

né prameny se týkají jednotlivých stránek života venkovského židovského obyvatelstva, jako například udělování povolení k sňatku, přenos familiantských míst, povolení nájmu, provozování živností a řemesel, stěhování, ale i narovnání sporů mezi souvěrci či mezi Židy a jejich křesťanskými sousedy. Uvedené prameny také dokládají praktické uvádění jednotlivých legislativních opatření do praxe a jejich dopad na venkovské židovské obyvatelstvo.

Velkostatek Kounice patřil ve sledovaném období Liechtensteinům, kteří jej zdědili v roce 1772 po Marii Terezii Savojské. Lichtensteinové ho pak vlastnili až do pozemkové reformy za 1. republiky. První velký hospodářský úpadek zažilo v roce 1775, kdy zasáhlo panství selské povstání a k jeho rozkvětu nepřispěla ani 1. světová válka. Roku 1848 patřilo k panství 14 vesnic: Černíky, Doubek, Horoušánky, Chrást, Kounice, Kozovazy, Mandršajd (dnes Chrást), Mochov, Nehvizdky, Nehvizdy, Tlustovousy, Tejnice, Vykáň, Vyšehořovice.² Rod Liechtensteinů vlastnil kromě Kounic i velkostatky Kostelec, Škvorec a Uhříněves. Bylo by velmi zajímavé srovnat vrchnostenskou politiku uplatňovanou na židovské obyvatelstvo i na těchto panstvích.

Zaměřit bych se chtěla hlavně na první polovinu 19. století. Časově se odrazit od edičních podniků jako jsou například Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793³ a Soupis židovských familiantů v Čechách z roku 1783⁴, které vycházejí nákladem Národního archivu pod odborným dohledem doc. Ivany Ebelové.⁵

Práce je koncipována jako mikrohistorická studie dějin židovských rodin na panství Kounice, v níž by měly být popsány jejich životní podmínky, daňové zatížení, sociální a profesní rozvrstvení s přihlédnutím k faktu, že Kounice bylo panství zaměřené převážně na zemědělství. Důležité je i hledisko dějin správy, prozkoumání mechanismů úředního styku vrchnosti se svým židovským obyvatelstvem.

- 1 Až v roce 1806 dostali Židé v Kounicích od vrchnosti povolení postavit synagogu, jejíž základní kámen byl položen 10.4.1863 a bohoslužby se v ní začaly konat ještě téhož roku na podzim. Předmětem mého zkoumání se stane i otázka, zda a případně kdy v Kounicích židovská obec vznikla, jak dlouho fungovala. Je totiž velice pravděpodobné, že fakt stavby synagogy je dokladem existence židovského společenství v Kounicích. Viz Trnka, Václav: Kounice a Přerov v Čechách. Historicko- statistický přehled. Praha 1873, s. 5
- 2 Bednařík, Karel – Havelková, Věra – Rakušanová, Jarmila: Velkostatek Kounice 1618–1928. Inventář SOA Praha 1960.
- 3 Jiřinec Martin - Řezníček Michal: Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793– Kouřimský kraj. Praha 2003.
- 4 Ebelová, Ivana a kolektiv: Soupis židovských familiantů v Čechách z roku 1783 I. Praha 2008.
- 5 Navazuje i na projekt Etnografického atlasu Čech, Moravy a Slezska V. Židovské obyvatelstvo v Čechách v letech 1792–1794.
- 6 Rakous, Vojtěch: Vojkovičti a přespólní. Praha 1926.

Mikrohistorická studie bude doplněna i o „rekonstrukci rodin“, čili genealogickou rešerši s využitím souboru židovských matrik, které jsou uloženy v Národním archivu. V soupisu židovských familiantů z roku 1783 je uváděno devět familiantských míst, zatímco soupis židovských rodin, který je o deset let mladší, tedy z roku 1793, vypočítává rodin osm. A ani ve jménech nepanuje shoda. Rozšíření práce o rekonstrukci rodin bude tedy naprosto nutné. Zajímavé bude i prozkoumání mechanismu přenosu familiantských míst, ze které vyplývá i jistá mobilita židovského obyvatelstva.

Cílem je vlastně vyvrácení či potvrzení zažitých klíšé o způsobu života, obživy aj. A pomocí jednotlivých střípků posbíraných v archivních pramenech vytvořit mozaiku, jakýsi obrázek každodenního života venkovských Židů, něco na způsob povídek Vojtěcha Rakouse: „Kouničtí a přespolní“.⁶

Duchové dějiny v kontextu české a evropské historiografie 19. a 20. století

/ Mikuláš Čtvrtník /

Dizertační práce zpracovávaná na Ústavu českých dějin FF UK pod vedením prof. dr. Zdeňka Beneše, CSc., se bude věnovat předně historiografickému směru, který v českém prostředí prosazoval Zdeněk Kalista a který je právě Kalistou označován jako „duchové dějiny“. Kalista ve svém metodologickém rozvrhu „dějin duchových“ navázal na předcházející tradici německé „Geistesgeschichte“, provozované především od počátku 20. století v německy mluvícím prostředí. Ta by měla představovat druhé těžiště práce. Předpokládaná dizertační práce by měla být metodologického, teoretického charakteru.

Následující body představují základní motivy, kterými se bude práce zabývat:

1. Kalistova vlastní metodologická koncepce. Donedávna v podstatě nepřístupný fond Zdeňka Kalisty v Památníku národního písemnictví je s podmínkou souhlasu Kalistových pozůstalých již zpřístupněn, je tedy možné čerpat také z nepublikovaných Kalistových textů.

2. Druhým podstatným bodem bude zkoumání německé *Geistesgeschichte* jako specifického směru v historiografii, a to nikoliv pouze s omezením na časový horizont 19. a 20. století. *Geistesgeschichte* má podle některých interpretů svůj pomyslný počátek již u Giambattisty Vica. Návaznost *Geistesgeschichte* na Vica se uvažuje především pro Vicovu specifickou koncepci poznání a pro jeho koncept vývoje civilizací.

3. Dizertační práce prozkoumá metodologii historiografických směrů, které lze klást do blízkosti *duchových dějin*, resp. *Geistesgeschichte*. Především jsou to *dějiny idejí (history of ideas)*, *intelektuální dějiny (intellectual history)*, *dějiny mentalit*, *kulturní dějiny*, *dějiny pojmů (Begriffsgeschichte)*. V tomto ohledu by dizertační práce rozšiřovala zorné pole také na francouzské prostředí a na historiografii ve Spojených státech amerických ve 20. století. Jedna z otázek pak zní: Jakým způsobem na sebe působila německá tradice *Geistesgeschichte* (pro Kalistu a jeho *duchové dějiny* toto nelze předpokládat) a zmíněné příbuzné směry ve Francii a v USA? Docházelo k vědomému přejímání metodologic-

kých postupů, schémat atd.? Pokud ano, jakými kanály docházelo k jejich interakci?

4. Ač je Kalista ve své snaze založit *dějiny duchové* a interpretovat historii *duchově dějinným* způsobem spíše ojedinělým zjevem v rámci české historiografie, přesto lze shledat i u dalších českých historiků 20. století (jako např. Josef Pekař, Evžen Stein, Jan Slavík, Jaroslav Werstadt, Bedřich Mendl, Vlastimil Kybal, Bedřich Baumann, František Kutnar, v dějinách umění a architektury především Max Dvořák, ale také Zdeněk Wirth, Antonín Matějček ad.) postupy, teoretická východiska, koncepty atd., které jsou důležité také pro *duchové dějiny* v pojetí Kalistově. Vedle jejich pojednání zamýšlí dizertační práce vyhledat v českém historickém prostředí významné příspěvky, které by bylo možné zařadit do rámce historiografických směrů, jež jsme definovali jako příbuzné k *duchovým dějinám* či které se ani neřadí do určitých vyprofilovaných směrů, nýbrž alespoň staví na podobných základech.

5. *Duchové dějiny* jakožto specifický historiografický směr budou zařazeny do kontextu předcházející historiografické tradice v českých zemích. Důraz bude mimo jiné kladen na srovnání a vymezení *duchových dějin* vůči romantické historiografii první poloviny 19. století a vůči následujícímu empirickokritickému dějepisu, někdy ne zcela správně označovanému jako pozitivistické dějepisectví, 19. a první poloviny 20. století. Práce se bude zabývat otázkou, která východiska, postupy, metody předcházejícího historiografického vývoje přebíraly – vědomě i nevědomky - *duchové dějiny*.

6. V neposlední řadě nechce plánovaná dizertační práce pominout také vymezení *duchových dějin* vůči jiným historiografickým směrům, které se provozovaly v českých zemích ve 20. století.

7. Specifický a v jistém smyslu interdisciplární exkurs bude představovat pokus o propojení teorie v historické vědě a v archivnictví (archivní vědě). V současné době vznikají v archivní teorii pozoruhodné koncepty, které do určité míry mění pohled jednak na archivní praxi, jednak také na charakter dokumentu (budoucího historického pramene), na podstatu archivního výběru/hodnocení. Dokumenty, které archivář vybere do archivu, způsob, jakým je vybere/hodnotí (appraise, trier, évaluer, bewerten), v jaké struktuře dokumenty převezme (archivář se podílí na samotném utváření struktury uspořádání dokumentů u původce) – jsou faktory, které budou určovat formu, ale možná i obsah (srv. analogickou situaci v narativním dějepisectví) budoucích historických pramenů. Autor se v dizertační práci pokusí otevřít otázku, jakým způsobem archivnictví a archivní věda vstupují do procesu konstituování pramenů, s nimiž později pracuje věda historická. Také *duchové dějiny* pohlížely na „své“ prameny specifickým způsobem. Ne-

bylo by však možné představu *duchových dějin* (a dějepisectví vůbec) o svých pramenech problematizovat či prohloubit s pomocí zamyšlení nad stádiem, ve kterém se historické prameny teprve rodí?

Jak v českém, tak kupodivu ani v německy mluvícím prostředí neexistuje mnoho studií, které by se *dějiny duchovými*, resp. *Geistesgeschichte* z metodologického hlediska zabývaly. V českém prostředí to je především Jan Horský, jenž se Kalistově metodologii a vybraným pojmům věnoval především ve sborníku „Kulturní a sociální skutečnost v dějzpytném myšlení“.¹ Dále jsou to studie Zdeňka Beneše, a to jak ke Kalistovi samotnému, tak obecněji také k tradici „rozumějící historiografie“.² Do rámce kulturních dějin zasadil Kalistu Zdeněk Hojda.³ Nakonec zmiňme ještě Renatu Ferklovou, která vedle publikací ke Kalistově osobě a historické metodologii spravuje Kalistovu pozůstalost v Památníku národního písemnictví.⁴ V německy mluvícím prostředí se tématu *Geistesgeschichte* věnovali například Hans-Joachim Schoeps,⁵ Stephan Otto,⁶ Max Wehrli,⁷ Erich Rothacker⁸ či v poslední době například Luise Schorn-Schütte.⁹ Naopak dostatek literatury existuje pro americkou tradici *intellectual history* a *history of ideas*. Z novějších sekundárních

- 1 Kulturní a sociální skutečnost v dějzpytném myšlení. Příspěvky k dějinám českého dějepisectví doby Gollovy školy (ed. Jan Horský). Ústí nad Labem 1999. Vedle dalšího množství Horského studií uvedme alespoň nedávnou publikaci Horský, Jan: Dějepisectví mezi vědou a vyprávěním. Praha 2009.
- 2 Beneš, Zdeněk: Zdeněk Kalista a česká rozumějící historiografie. In: Kalista, Zdeněk: Cesty historikova myšlení. Praha 2002, s. 5–19. Beneš, Zdeněk: Zdeněk Kalista. Pokus o duchovní portrét. Historický obzor IX, 1992, s. 270–272. Beneš, Zdeněk: Dějiny, odpovědnost, osobnost (Příspěvek k poznání historického myšlení Z. Kalisty na konci 40. let 20. století). In: Historik zapomenutých dějin (edd. Marie Koldinská, Alice Velková). Praha 2003, s. 63–71.
- 3 Hojda, Zdeněk: Kulturní dějiny u Zdeňka Kalisty a dnes. Z Českého ráje a podkrkonoší, supplementum 6, s. 25–32.
- 4 Ferklová, Renata: Zdeněk Kalista – Pekařův žák, interpret a polemik. Z Českého ráje a podkrkonoší, supplementum 1, s. 29–40. Ferklová, Renata: Pohnutá historie o Zdeňku Kalistovi, varhaníkovi, který ovládal rejstříky dějepisné vědy i poezie a kterého Bůh přes nepřázeň světa obdařil velikým nadáním. In: Kalista, Zdeněk: Valdštejn. Historie odcizení a snu. Praha 2002, s. 7–33.
- 5 Schoeps, Hans-Joachim: Was ist und was will die Geistesgeschichte. In: Gesammelte Schriften Bd. 6, Hildesheim-Zürich-New York 2000, s. 1–141. Schoeps, Hans-Joachim: Was ist und was will die Geistesgeschichte? Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte 25, 1973, s. 243–260. Schoeps, Hans-Joachim: Geistesgeschichte als Lehrfach. Zeitschrift für Religions- und Geistesgeschichte 8, 1956, s. 308–319.
- 6 Otto, Stephan: Materialien zur Theorie der Geistesgeschichte. München 1979.
- 7 Wehrli, Max: Was ist/war Geistesgeschichte? In: Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte 1910–1925 (edd. Christoph König, Eberhard Lämmert). Frankfurt am Main 1993, s. 23–37.
- 8 Rothacker, Erich: Philosophiegeschichte und Geistesgeschichte. Deutsche Vierteljahrsschrift für Literaturwissenschaft und Geistesgeschichte 18, 1940, s. 1–25.

textů zmiňmě alespoň třetí svazek kolektivní monografie „*Historiography. Critical Concepts in Historical Studies*“ redigované Robertem M. Burnsem, jenž poskytuje základní přehledné uvedení do problematiky.¹⁰

Dizertační práce zamýšlí přispět k dalšímu poznávání metodologie a teorie historické vědy v českých zemích ve 20. století. Hodlá pokračovat ve sledování vztahů mezi českým a evropským dějepisectvím. A to nikoliv pouze v zaměření na explicitní recepcce, nýbrž rovněž na rovinu „ideálních“, neuvědomovaných a přitom existujících spojnic mezi českým a evropským dějepisectvím. V neposlední řadě se pokusí o propojení historické a archivní teorie především v otázce historického pramene a jeho geneze.

9 Schorn-Schütte, Luise: *Neue Geistesgeschichte*. In: *Kompass der Geschichtswissenschaft* (edd. Joachim Eibach, Günther Lottes). Göttingen 2006, s. 270–280. Schorn-Schütte, Luise: *Ideen-, Geistes-, Kulturgeschichte*. In: *Geschichte. Ein Grundkurs* (ed. Hans-Jürgen Goertz). Reinbek bei Hamburg 2007, s. 541–567.

10 *Historiography. Critical Concepts in Historical Studies*, vol. III. *Ideas* (ed. Robert M. Burns). London – New York 2006.

Ztráta Podkarpatské Rusi v letech 1944–1945

/ David Hubený /

Mezi latentně přežívající a převážně jen drobnými studii pokrytá témata patří osud nejvýchodnější části předválečného Československa, tj. Podkarpatské Rusi, v letech druhé světové války a její odstoupení na sklonku této konflagrace. Otázkou se zabývají jen články, případně výjimečně i práce většího charakteru, které se však této záležitosti většinou dotýkají pouze okrajově, z povinnosti, náhodou anebo tendenčně.

Podkarpatská Rus byla mnohými součástíky již během 1. republiky považována za nechtěné a problémové území, které nepřinášelo žádný zisk a narušovalo státní ideu jednotného československého národa. Přesto se zdálo, že Podkarpatská Rus zůstane součástí republiky navždy. Tento předpoklad zpochybnila již de facto trialistická 2. republika a kratičký život samostatného státečku vzniklého na území Podkarpatska marně hledajícího ochranu u Hitlera před Maďary. Po završení březnových událostí roku 1939 se Podkarpatská Rus stala součástí Maďarska.

Okamžitě po okupaci druhé republiky se veřejně aktivizoval z části již připravený zahraniční odboj, který požadoval obnovu československé státnosti, včetně Podkarpatska. Ovšem již v tomto roce sama čs. strana ústy E. Beneše sondovala u sovětské strany, jaké má Moskva plány s tímto územím, protože zahraniční i domácí odboj již od roku 1938 toužebně očekávaly válku, která by s největší pravděpodobností přivedla Rudou armádu na území etnicky příbuzné s Ukrajinou, resp. SSSR. Právě tuto sondáž použil koncem války Sovětský svaz jako jeden z argumentů pro zdůvodnění anexe.

V průběhu druhé světové války čs. exilová vláda v Londýně chystala různé rekonstrukční projekty, které měly napomoci převést osvobozené Československo do mírových časů a podmínek. Přes jisté pochybnosti o dalším osudu Podkarpatska, dočasně rozptýlené Benešovou návštěvou Moskvy v prosinci 1943, kde mu bylo řečeno, že Podkarpatská Rus je a zůstane československá, se tyto plány a vůbec zájem, týkaly právě i východní části předválečného Československa. Otázkou dalšího státoprávního, ale i hospodářského uspořádání a tedy i postavení Podkarpatské Rusi, se zabírala mnohá čs.

exilová ministerstva a snažila se zjistit aktuální situaci a dění v této okupované části republiky.

Přiblížení se Rudé armády a podpis smlouvy z května 1944 o pobytu spřátelených spojeneckých sovětských sil znamenala nový impuls zájmu o Podkarpatskou Rus. K obnově čs. státního zřízení i branné moci na osvobozených částech země se připravila Vládní delegace a jí podřízené Velitelství osvobozených území. Vládní delegace měla zajistit obnovu místní svrchovanosti ČSR a znovuvybudování jejich ozbrojených sil. Tento její úkol však byl znemožněn agresivními zásahy Rudé armády a aktivitou místních separatistů. Z diplomatického hlediska nepřijemná situace byla vyřešena dopisy mezi Stalinem a Benešem, kteří se dohodli, že po skončení války přejde nyní již Zakarpatská Ukrajina už i de iure pod moc Kremlu, což se i stalo. Epilogem za touto smlouvou se stalo jednání o vytyčení nové hranice (a z československé strany vysněné) společné hranice, která měla ČSR zajistit před novými německými výboji.

Cílem mé disertační práce by bylo přiblížit vývoj odstředivých tendencí na Podkarpatské Rusi v průběhu 1. republiky z pohledu pražského ministerstva vnitra, dále zjistit, jaké informace měla čs. exilová vláda o situaci na okupované Podkarpatské Rusi v průběhu druhé světové války a pokusit se konfrontovat tyto zprávy s realitou. Těžiště mé disertační práce bude hledání odpovědí na tyto otázky: Jaké byly plány londýnských ministerstev ohledně obnovy Podkarpatské Rusi a jak probíhala jednání o vyslání vládní delegace a o její personálního složení ve vládě a ve státní radě? Jaké zprávy měla čs. vláda z Moskvy a jaké informace naopak putovaly z Londýna přes čs. vyslanectví v Moskvě na sovětské ministerstvo zahraničí? Co se dělo během krátkého pokusu obnovit čs. svrchovanost a vojenskou sílu na Podkarpatské Rusi? Jak se řešila otázka nových mezistátních hranic po odevzdání Podkarpatska Sovětskému svazu? V této souvislosti se – v závislosti na řešení předchozích vytčených otázek – budu zabývat i problémem státního občanství, opce a převodu majetku.

Z archivů a archivních fondů chci využít depeše a zprávy uložené v AMZV, Benešův fond v Masarykově ústavu a Archivu AV ČR, v Archivu bezpečnostních složek fond S obsahující materiály z prezidia Úřadu vládního delegáta a v Archivu Národního muzea prozkoumat pozůstalost Zdeňka Fierlingera.

Ve Vojenském ústředním archivu – Vojenském historickém archivu to budou jednak fondy Ministerstvo národní obrany v Londýně (fond bývalého Studijního ústavu MV č. 20) k přípravě obnovy čs. branné moci, Velitelství vojenské zpravodajské služby (fond bývalého Studijního ústavu MV č.

37), který pomůže podhalit informovanost čs. exilové vlády o Podkarpatsku. Fond Československé vojenské jednotky v SSSR (fond bývalého Studijního ústavu MV č. 22) napomůže doplnit obraz informací přicházejících od čs. orgánů v SSSR a fond Velitelství osvobozeného území, který bude neocenitelným pomocníkem při zkoumání marného pokusu doplnit a obnovit čs. armádu.

V Národním archivu využiji tzv. „exilové“ nebo „londýnské“ fondy k prozkoumání informovanosti vlády o situaci na Podkarpatské Rusi a jejich plánech na obnovu země. Jedná se o tyto fondy: Předsednictvo ministerské rady – Londýn, Státní rada – Londýn, Ministerstvo spravedlnosti – Londýn, Nejvyšší účetní kontrolní úřad – Londýn, Ministerstvo vnitra – Londýn (fond bývalého Studijního ústavu MV č. 2), Ministerstvo průmyslu, obchodu a živností – Londýn, Londýnský archiv (fond bývalého Studijního ústavu MV č. 61) a Ministerstvo hospodářské obnovy – Londýn. Mezi základní zdroje bude patřit nově zpracovaný fond Archiv Huberta Ripky (fond bývalého Studijního ústavu MV č. 1) pocházející ze stejné skupiny fondů. Tyto fondy budou sloužit jednak ke zjištění politických diskuzí a plánů exilu, ale také např. jejich právní připravenosti, včetně takového politika jako byla výše požitků pro členy vládní delegace na osvobozeném území.

K prozkoumání otázky vytyčení nové hranice mezi ČSR a SSSR bude využit fond Ministerstvo vnitra – hraniční spisy. Pro prozkoumání pohledu Prahy na odstředivé tendence na Podkarpatské Rusi hodlám použít fondy Ministerstvo vnitra – stará registratura, Ministerstvo vnitra – nová registratura a Prezídium ministerstva vnitra (bývalý fond Studijního ústavu MV č. 225). Prozkoumám i poválečné fondy vztahující se k ministerstvu vnitra a to konkrétně fond Ministerstvo vnitra – tajné a Ministerstvo vnitra – Noskův archiv. Z osobních fondů uložených v NA použiji fondy Bohumil Laušman a nezpracovaný fond František Hála (fondy bývalého Studijního ústavu MV č. 41 a 10).

Základním úskalím navrhované práce je, že se bude jednat o převážně československý pohled, resp. pohled skrze prameny československé proveniencie, neboť je jen velmi malá pravděpodobnost, že bych mohl prozkoumat relevantní ruské a ukrajinské, resp. sovětské, fondy, tudíž se v tomto bodě budu muset spolehnout zejména na ruskou a ukrajinskou literaturu. Dalším obtížným místem mé práce bude zpracování skutečného stavu na Podkarpatsku v době maďarské okupace, kde se budu muset spolehnout na překlady z maďarské literatury, resp. tento nedostatek se pokusím vynahradit údaji z ukrajinské nebo ruské literatury, případně se pokusím zjistit, co o události na Podkarpatské Rusi věděla německá strana na základě německých

vojenských fondů (Abteilung MA (Militärarchiv) des Bundesarchivs a Militärgeschichtliches Forschungsamt ve Freiburgu) a zda a jak se této situaci snažila využít okupační správa v protektorátu (fondy Německé státní ministerstva a Úřad říšského protektora).

Výsledkem mé disertační práce by tedy mělo být osvětlení postoje čs. exilové reprezentace k osudům Podkarpatské Rusi a na její případnou obnovu v rámci Československé republiky, včetně pokusu tohoto cíle dosáhnout na podzim 1944, nebo nikdy ne zcela zavržené představy o dobrovolném předání Podkarpatské Rusi do spřátelených sovětských rukou. Dalším výsledkem by mělo být poodhalení role místních separatistů i Rudé armády a ukrajinských komunistů a nacionalistů při získání Zakarpatské Ukrajiny Sovětským svazem. Mezi přínosy by se řadilo i zpracování jednání o novou mezistátní hranici.

Zbrojní výroba a export v Československu v letech 1945–1953

/ František Frňka /

Vývoj poválečné československé zbrojní výroby přímo souvisel se změnami vzájemných vztahů mezi USA a SSSR. Rozpad protihitlerovské koalice v roce 1946 a následný vznik studené války byly novým impulsem pro celosvětovou zbrojní konjunkturu. Napětí mezi oběma zneprátelenými bloky v dalších letech rostlo, vyústilo v roce 1949 v založení NATO a RVHP, a krátce poté našlo svůj dosavadní vrchol v účasti obou uskupení v Korejské válce v letech 1950–1953.

Pro domácí zbrojní průmysl znamenala tato polarizace vztahů mezi mocnostmi skutečnost, že po krátkém období utlumení zbrojní výroby, kdy část firem válečnou výrobu zcela zrušila a část výrazně omezila ve prospěch tzv. mírové výroby, orientované na obnovu válkou poničeného hospodářství, nastala doba neustálého zvyšování zbrojní produkce. Byly vypracovány nové zbrojní programy, ve kterých začala převládat výroba zbraní podle sovětských licencí nad zbraněmi domácí konstrukce. Bylo tomu tak zejména ve výrobě tanků a dělostřelectva, ve výrobě pěchotních zbraní (pušek, samopalů a kulometů) zůstala určitá samostatnost čs. vzorů zachována. Tomuto stavu se přizpůsobil i československý zahraniční zbrojní export, který směřoval především do zemí RVHP a časem do Sýrie a Egypta.

Je známo, že k významné události v oblasti čs. zbrojního exportu došlo 11. července 1947, kdy naše největší národní podniky se zbrojním zaměřením uzavřely dohodu o vytvoření zbrojního konsorcia. Členské podniky: Česká zbrojovka, n. p. Strakonice, Českomoravská Kolben-Daněk, n. p. Praha, Meopta, n. p. Praha, Povážské strojárny, n. p. Povážská Bystrica, Synthesia, n. p. Praha, Škodovy závody, n. p. Plzeň a Zbrojovka, n. p. Brno se zavázaly ke spolupráci v oblasti propagace a akvizice materiálu, v otázkách zahraniční reprezentace, povolovacích řízení u nadřízených úřadů a vlastního obchodního postupu.

Především z jejich podnětu vydal Ing. František Fabinger, tehdejší generální ředitel Československých závodů kovodělných a strojírenských, n. p. Praha (dále jen ČZKS, n. p.), oběžník č. T/187 ze dne 25. 7. 1947, jímž byl

s účinností od 1. 7. 1947 zřízen tzv. Sekretariát D. Nový útvar byl přímo podřízen generálnímu řediteli ČZKS, resp. jeho obchodnímu náměstkovi a měl koordinovat všechny exportní záležitosti výše uvedených národních podniků. Vedoucím Sekretariátu D byl ustanoven brigádní generál ve výslužbě Jan Heřman. Vytvořil se tak základ k unifikaci řízení naší zbrojní výroby. Další reorganizací došlo sice 1. 5. 1949 k rozdělení ČZKS, n. p. na čtyři nová generální ředitelství: Československé závody těžkého strojírenství (ČZTS, n. p.), Československé závody přesného strojírenství (ČZPS, n. p.), Československé závody automobilové a letecké (ČZAL, n. p.) a Československé závody lehkého kovoprůmyslu (ČZLK, n. p.), dne 21. 6. 1949 však proběhlo jednání generálních ředitelů se zástupci Ministerstva národní obrany o další organizaci zbrojní výroby. Bylo dohodnuto, že v rámci generálních ředitelství ČZTS, ČZPS a ČZAL budou zřízeny zbrojní skupiny a ustaveni náměstci generálního ředitele pro zbrojní výrobu. V ČZLK měl být jmenován jen pověřenec pro zbrojní výrobu, zřízení zvláštního sektoru tu plánováno nebylo. Bylo rozhodnuto, že zbrojní skupiny u generálních ředitelství budou organizovány zcela samostatně a budou tvořeny čtyřmi odbory: pro plánování, pro výstavbu, pro vývoj a výzkum a pro odbyt. Generální ředitelé měli mít naprostou volnost v začleňování zbrojních závodů do jednotlivých národních podniků. Dosavadní konsorční podniky byly dle charakteru výroby rozděleny do působnosti výše uvedených generálních ředitelství. Konečným důsledkem této reorganizace bylo zrušení Sekretariátu D k 30. 10. 1949 a následný přechod jeho kompetencí na odbor odbytu tzv. Výrobní skupiny 5 generálního ředitelství ČZTS. Další změna v oblasti zbrojního exportu proběhla v březnu 1951, kdy bylo usnesením vlády rozhodnuto vytvořit sektor všeobecné kovovýroby, do kterého 19. 4. 1951 přešla i stávající Výrobní skupina 5 z generálního ředitelství ČZTS a tím i přímé řízení zbrojní výroby v rámci bývalého ČZTS.

Stálý růst zbrojní výroby a s tím spojený prudký rozvoj těžkého strojírenství v letech 1949–1953 velmi vyčerpávaly národní hospodářství. Ambiciózní program vybudování moderní a silné armády vyžadoval kvalitní suroviny, kvalifikované pracovníky, moderní výrobní provozy a dostatek finančních prostředků. To vše na úkor ostatních odvětví národního hospodářství, zejména lehkého a spotřebního průmyslu. Tento proces proto vedl ke kolapsu československé ekonomiky v roce 1953 a její následné dvouleté stagnaci.

Cílem mé disertační práce zpracovávané na Ústavu hospodářských a sociálních dějin FF UK pod vedením prof. dr. Ivana Jakubce, CSc., by mělo být objasnění základních aspektů vývoje československého zbrojního průmyslu v letech 1945–1953. Chtěl bych se zaměřit především na strukturu řízení

celého odvětví, hlavní výrobní programy, vývoj, výzkum a export. Zabýval bych se těmito otázkami: Jak byly rozděleny kompetence mezi Ministerstvo národní obrany, Státní úřad plánovací a Ministerstvo zahraničního obchodu a jednotlivá generální ředitelství? Jak byly koncipovány hlavní výrobní programy? Jaké bylo složení, množství a hlavní destinace zbrojního exportu?

Pramennou základnu pro mou práci budou představovat především fondy uložené v Národním archivu (dále jen NA). Zásadní pramen tvoří materiály z fondu Branné hospodářství (1938)1946–1951(1952). Tyto dokumenty byly do Národního archivu převzaty při stěhování pražské pobočky archivu národního podniku Škoda Plzeň v roce 1996. Jedná se o písemnosti k zbrojní výrobě a exportu různých původců. Důvodem pro ponechání těchto materiálů v jednom archivním fondu byla skutečnost, že zbrojní výrobu zabezpečoval stále stejný útvar, ale postupně začleněný do různých organizací. Lze zde nalézt materiály týkající se organizace celého resortu, exportní záležitosti, plánování výroby, údaje o výzkumu a vývoji zbraní, informace o likvidaci zbytků válečné výroby v jednotlivých zbrojních závodech, zápisy z porad generálních ředitelů apod. Na zpracování fondu se dosud pracuje, a proto není přístupný pro badatele.

Další pramen představují fondy jednotlivých hospodářských organizací, pod něž tzv. speciální výroba spadala. Jsou to Československé závody kovodělné a strojírenské, Československé závody těžkého strojírenství, Československé závody přesného strojírenství, Československé závody automobilové a letecké. Nacházejí se zde doklady k letecké a automobilové výrobě, podniková korespondence, korespondence s centrálními úřady, pasporthy jednotlivých výrobních podniků apod.

Z hlediska daného tématu bude důležité nahlédnout rovněž do písemností tehdejších nejvyšších státních institucí a to především do archiválií vzniklých z činnosti čs. vlády, které jsou uloženy ve fondu Úřad předsednictva vlády, a příslušných resortních ministerstev, jako např. fond Ministerstvo průmyslu, Ministerstvo těžkého průmyslu nebo Ministerstvo těžkého strojírenství.

Bude nutné též provést průzkum ve fondu Ministerstvo zahraničního obchodu, protože na konci čtyřicátých let získalo od Ministerstva národní obrany část jeho kompetencí v oblasti zahraničního zbrojního exportu.

Velký význam pro národní hospodářství jako celek a tím i pro zbrojní průmysl jako jeho část mělo centrální plánování. Ústřední plánovací institucí po roce 1945 byla tzv. Hospodářská rada, která pro čs. vládu vypracovávala celostátní hospodářské plány. Jejím výkonným orgánem byl Generální sekretariát hospodářské rady, jenž se po únoru 1948 přetransformoval do Státního úřadu plánovacího. Jejich fondy ve své práci rovněž využiji.

U fondů z bývalého archivu ÚV KSČ hodlám prozkoumat především materiály Národohospodářské komise ÚV KSČ 1945–1948 a Hospodářské rady ÚV KSČ 1948–1951 a pro začátek padesátých let také fond Politický sekretariát ÚV KSČ 1951–1954, který obsahuje dokumenty předkládané ÚV KSČ Ministerstvem národní obrany.

Mimo výše uvedené archivní fondy z Národního archivu hodlám využít i další fondy v jiných archivech – např. ve Vojenském historickém archivu, ve Státním oblastním archivu v Plzni, v Archivu Kanceláře prezidenta republiky, v Archivu ministerstva zahraničních věcí.

V disertační práci se pokusím o propojení poznatků získaných analýzou výše zmíněných pramenů s informacemi, které získám studiem příslušné odborné literatury k danému tématu. Zde mám na mysli zejména odborné články v periodiku *Historie a vojenství*, články a studie Oldřicha Mesároše a Aleše Skřivana v *Acta Oeconomica Pragensia* apod. Výsledkem mé disertační práce by mělo být popsání struktury, organizace a fungování čs. zbrojního průmyslu v letech 1945–1953 s objasněním změn v porovnání s meziválečným obdobím.

Národní archiv v roce 2010

/ Eva Drašarová /

Úvod

Texty s dobrými předmluvami prý nebývají nejlepší. S tímto na paměti je nutno se vypořádat s očekáváními, která se v roce 2010 z velké části naplnila. Předvídali jsme i věci nesnadno ovlivnitelné, přesto kruciální. Ale nenechali jsme se jen unášet vírem událostí, snažili jsme se i jít. Nyní na pár chvil vystupujeme z proudu času, abychom si řekli, kde se nacházíme.

Vnější rámec našeho konání se stává čím dál více nepřehlednější a nejistější ve všech směrech. Rozpočtová nedostatečnost se usadila „jen“ na minus 1,7 mil. Kč (bylo hůře), ale... vázaly se a nevrátily se mzdové prostředky ve výši 5 % (a je hůře). Naštěstí opatření směřující k vyrovnání disproporce ve mzdovém objemu zůstala jen na nás. Proto má v archivu ještě kdo pracovat. V krizových situacích nás mateřský resort však nenechal padnout a např. pomohl odstranit následky vyšší moci. Poskytl pomoc při průnicích spodní vody, bloudící díky stavbě tunelu Blanka přes depozitáře budovy na Třídě Milady Horákové, i při masivních průrazech skleněných světlíků, keramických obkladů a kouřovodů kroupami v budově na Chodovci.

„Škudlili“ jsme a zároveň připravovali velkorysý projekt pro archivnictví dalších staletí. Elektronické úřadování je úzce propojené s elektronickými spisovnicemi a elektronickými archivy. Po mnoha peripetiích a zvratech se podařilo získat financování Národního digitálního archivu z prostředků Evropské unie. Data státu budou v bezpečí, v souladu s připravenou legislativou a logikou. Další projekt záchrany retrospektivních informací pro společnost, Hromadné odkyselování archivních a knihovních fondů České republiky, stále ještě čeká na vyhlášení výzvy pro podávání žádostí o financování z programů EHP/Norsko. Naopak se dokončily s vynikajícími výsledky významné projekty vědy a výzkumu a získaly se nové. Všechny korelují s úkoly celého oboru, řeší akutní problémy a mj. přináší žádoucí mimorozpočtové zdroje na rozvojové počiny i na pořízení často základního přístrojového vy-

bavení, které si archiv dlouho nemohl dovolit. Dokonce jsme na rok 2011 obdrželi institucionální podporu vědy.

Je opravdu těžké dostát se ctí poslání, které přísluší zařízení s názvem Národní archiv. Jsme nesrovnatelně menší a podfinancovaní ve srovnání s paměťovými institucemi v zemi, jako jsou Národní muzeum, Národní knihovna či Národní divadlo. Kampaňovitě šetřící akce ještě před krizí a mizérie k ní skutečně patřící snad už jako reprezentanti „sedmi hubených let“ odešly i s těmi sedmi hubenými herkami, kam patří. Alespoň vše nasvědčuje tomu, že provoz tří jednotek Národního archivu, Státního oblastního archivu v Praze a Odboru archivní správy a spisové služby Ministerstva vnitra v našich areálech, je pro rok 2011 zabezpečen. Potýkání se finančními problémy dosud spočívalo na bedrech ekonomů a ředitelky, základní funkčnost nebyla narušena a všechny plánované úkoly byly vždy splněny. Mj. byla v uplynulém roce zavedena plnohodnotná elektronická spisová služba, zpřístupnili jsme veřejnosti řadu informací dálkovým způsobem, archiváři se naučili pracovat v týmu mimo liniové řízení i při zpracování klíčových velkých fondů. Se ctí plníme povinnosti, kvůli kterým archiv existuje. Polovinu pracovního času věnujeme absenčnímu i prezenčnímu využívání archiválií občany a veřejnou správou. Přesto tu nadále zůstává velké riziko do budoucna, a to v personální oblasti. Snížené platy zpravidla příliš nemotivují...

Personální situace

Personální situace Národního archivu se potýká s trvalým problémem snižování počtu systemizovaných míst. Trvá trend snižovat personální stav a navyšovat povinnosti. Propad v posledních deseti letech je ze 168 systemizovaných míst na 142. Nárůst spravovaných fondů je z 103 564,92 bm v roce 2000, na 118 534,77 bm v roce 2010. O nárůstu povinnosti např. v oblasti předarchivní péče, či výzkumu viz příslušné kapitoly zpráv o činnosti, tuto nevyjímaje.

Evidence archiválií

K 31. 12. 2010 spravoval Národní archiv ve své základní evidenci celkem 1 826 archivních souborů v rozsahu 118 534,77 bm (oproti stavu k 31. 12. 2009 se jedná o nárůst o 41 archivních souborů a 1827, 32 bm). Z uvedených 1 826 archivních souborů bylo celkem 1 777 souborů (114 169,85 bm) evidováno jako

soubory v přímé péči archivu, 45 souborů (4 323,72 bm) bylo uloženo na základě depozitní smlouvy, 4 archivní soubory Národního archivu (41,20 bm) byly na základě smlouvy uloženy mimo archiv. V roce 2010 bylo provedeno celkem 428 aktualizací evidenčních listů NAD, které se týkaly 236 archivních souborů. Do evidence archivních pomůcek bylo v roce 2010 zapsáno celkem 10 nových archivních pomůcek a 2 dodatky k již existujícím archivním pomůckám. V roce 2010 nebyly v evidenci archivních pomůcek zrušeny žádné archivní pomůcky.

V základní evidenci NAD archiválií uložených mimo archivy a kulturně vědecké instituce evidoval archiv k 31. 12. 2010 celkem 4 archivní fondy o celkové metrāži 12,72 bm.

Do evidence vnějších přírůstků a úbytků bylo zapsáno celkem 240 vnějších změn uskutečněných v roce 2010 (tj. o 3 více než v roce 2009). Celkem bylo evidováno 218 přírůstků (207 přírůstků výběrem a 11 přírůstků delimitací) a 22 úbytků.

Do druhotné evidence předalo v roce 2010 údaje ze své základní evidence celkem 20 archivů a 6 kulturně vědeckých institucí. Celkem 5 archivů (Archiv Akademie věd ČR, Archiv hlavního města Prahy, Archiv Národního technického muzea, Archiv Pražského hradu a Literární archiv Památníku národního písemnictví) předalo v roce 2010 Národnímu archivu 17 stejnopisů svých archivních pomůcek v listinné podobě (5 pomůcek bylo předáno současně i v digitální podobě).

K 31. 12. 2010 měl Národní archiv ve své péči celkem 1 národní kulturní památku a 25 archivních kulturních památek.

Výběr archiválií ve skartačním řízení

Seznam veřejnoprávních původců v předarchivní péči, uveřejňovaný již několik let na internetové stránce Národního archivu, byl v 2. polovině roku 2010 aktualizován. Celkový počet veřejnoprávních původců poklesl na 321. Z uvedeného počtu všech veřejnoprávních původců v zákonné kompetenci Národního archivu byl, jako v minulém roce, převeden se souhlasem Odboru archivní správy a spisové služby do přenesené péče státních oblastních archivů stejný počet 147 původců.

U dalších 29 veřejnoprávních původců náležejících ze zákona do péče Národního archivu byla přenesena na oblastní archivy péče pouze o pobočky a regionální pracoviště, zatímco ústředí zůstávají v péči Národního archivu. Ve srovnání s rokem 2009 se počet těchto původců snížil o tři. To sou-

visí nepochybně s přechodem na zavedení centrální elektronické spisové služby u těchto původců, kdy pobočky používají systémy společné s ústředími. Na rozdíl od minulých let zodpovídají za předarchivní péči u všech zbývajících 174 původců již pouze archiváři 5. oddělení, v řadě případů ovšem ve spolupráci s jinými archivními odděleními. V průběhu roku 2010 došlo naopak k předání předarchivní péče u zemědělských agentur a pozemkových úřadů Ministerstva zemědělství ČR na příslušné státní oblastní archivy. V roce 2011 budou evidovány v seznamu veřejnoprávních původců předpokládané další změny související s restrukturalizací státní správy, přičemž k rušení, spojování a vzniku institucí dojde především v rezortu školství, kultury, financí a zemědělství. Příkladem vzniku nové významné ústřední instituce je Generální finanční ředitelství, nebo Národní úřad práce. Problematiku takových nových vertikálně strukturovaných institucí bude nutné z hlediska archivů znovu řešit.

V předchozích letech oddělení významně zatěžující skartační řízení u Policie ČR, prováděném ve spolupráci s příslušnými státními oblastními archivy, bylo v roce 2010 postupně administrativně a evidenčně ukončeno. Metodická podpora bezpečnostního archivu Policie České republiky pokračovala i v průběhu roku 2010, včetně pomoci s evidencí jejich fondů vybraných v rámci skartačního řízení v předchozích letech.

Archiváři 5. oddělení provedli v roce 2010 výběr ve skartačním a mimo skartační řízení u 79 veřejnoprávních institucí (ve srovnání s rokem 2009 mírný pokles, stále však více než v předchozích letech) a sepsali při tom celkem 185 protokolů (kromě let 2007 a 2009, kdy to bylo 204 a 196 protokolů jejich počet od roku 2003 nepřesáhl 152 protokolů ročně). Oproti rokům 2007 a 2009 jeví tedy oba parametry sice mírný pokles, přesahují však oba údaje ze všech ostatních let od r. 2003. Přitom je třeba si uvědomit, že v roce 2009 byl enormní počet skartačních protokolů ovlivněn mimořádně rozsáhlým skartačním řízením u Policie ČR.

Počet původců, u nichž doposud nebylo od roku 1990 provedeno žádné skartační ani mimo skartační řízení prostřednictvím Národního archivu, se v posledních letech neustále snižuje – z 56 v roce 2009 klesl na 45 původců v roce 2010. Na základě poznatků o jednotlivých původcích víme, že v současné době je uvedený trend pozitivním projevem úspěšného působení archivářů u původců. Na rozdíl od obdobného jevu u přejímek by to však mohlo časem signalizovat i opačnou tendenci. Proto bude třeba více než doposud sledovat původce, kteří dlouhodobě resp. vůbec neprovádějí skartační řízení a vyhodnotit dosud ze strany archivu přijatá opatření.

V roce 2010 vybrali archiváři 5. oddělení u 77 veřejnoprávních původců při 178 skartačních řízeních (= počet skartačních protokolů) celkem 1039,2 bm archiválií, tedy 14,3% z celkového množství 7 254 bm dokumentů předložených k výběru. Na rozdíl od mírného snížení počtu příslušných skartačních protokolů ve srovnání s počty z let 2007 a 2009, představuje uvedené množství navržených dokumentů v r. 2010 zcela nejvyšší hodnotu a množství vybraných archiválií po r. 2007 druhou nejvyšší hodnotu od r. 2003. Z metodického hlediska je významné, že v předchozím roce dosažený procentuální podíl vybraných archiválií z celkového počtu navržených dokumentů ve skartačním řízení zůstává na úrovni 14,2 – 14,5%. Předběžně se tato hodnota jeví pro danou skupinu původců jako optimální, v budoucnu ji bude vhodné se pokusit srovnat s dostupnými údaji o výběru analogových dokumentů v zahraničí. Ještě mírně stoupl počet skartačních protokolů, kdy nebyly vybrány žádné archiválie: v roce 2010 jich bylo pouze 58 oproti 51 protokolů v předchozím roce a mezi 22 až 28 protokoly v předchozích šesti letech. Stoupající podíl takovýchto protokolů lze interpretovat jako projev racionálnější přípravy skartačního řízení ze strany původců.

Pokračovalo mimořádně rozsáhlé skartační řízení u Ministerstva vnitra ČR, prováděné i v tomto roce atypickým a pro Národní archiv zatěžujícím způsobem: celkem bylo přímo u jednotlivých útvarů v rámci 31 skartačního řízení navrženo celkem 228,8 bm a vybráno z nich 60,7 bm. Obdobně atypické skartační řízení u Policie ČR bylo ukončeno v roce 2010 v rámci 7 skartačních řízení – v průběhu let 2009 a 2010 bylo celkem od tohoto původce navrženo 7690,3 bm a vybráno 492,7 bm archiválií (celkem 32 protokolů). Další mimořádně rozsáhlá skartační řízení, na kterých se také podílelo více archivářů, probíhala po většinu roku také u Ministerstva průmyslu a obchodu, u Vrchního státního zastupitelství, u Vrchního soudu a u Vězeňské služby ČR. Naopak převážně samostatně řešili velmi rozsáhlá a komplikovaná skartační řízení pověření archiváři především u Ministerstva pro místní rozvoj, u Výzkumného ústavu lesního hospodářství a myslivosti v. v. i. a především u Ministerstva financí, kde bylo nutné navíc řešit složité otázky právního nástupnictví, spisové rozluky a atypické privatizace dokumentů bývalého Centra kuponové privatizace a Střediska cenných papírů.

V resortu spravedlnosti jsme dále prováděli výběr archiválií v mimořádných depozitářích Skuteč a Písek. Ve spolupráci se správním archivem Ministerstva financí jsme pokračovali ve třídění a výběru dokumentů z dosud nezpracovaných celků řady poválečných fondů, které se týkají konfiskace a převodu majetků firem a jednotlivých občanů do znárodněného hospodářství. Složitě třídění a dělení nejen na jednotlivé fondy, ale rovněž na celky

odevzdávané do různých oblastních archivů, probíhá druhý rok a je značně odborně a časově náročné. Dosud jsme do Národního archivu převzali dílčí celky Fondu národní obnovy, Fondu znárodněného hospodářství a Správy pro věci majetkové a devizové. Jsou uspořádány podle věcného třídění a opatřeny elektronickou evidencí, která nám byla předána spolu se seznamy v papírové podobě. V roce 2010 bylo z tohoto zdroje převzato 1175 bm archiválií.

Kromě toho vydal Národní archiv v letech 2006–2009 celkem 16 trvalých skartačních souhlasů pro 12 veřejnoprávních původců, jedna žádost byla zamítnuta. V roce 2010 nebyl žádný nový trvalý skartační souhlas vydán, v řízení je trvalý skartační souhlas u Všeobecné fakultní nemocnice v Praze. Množství každoročně, na základě těchto povolení, zničených dokumentů, nebylo ani v roce 2010 zahrnuto do výše uvedených statistik.

Podobně jako v roce 2009 představovalo také v roce 2010 dříve nebývalé pracovní zatížení množství konzultací s původci souvisejících se zaváděním elektronické spisové služby podle Národního standardu, s problematikou konverze dokumentů a s používáním elektronických podpisů a časových razítek. S tím byla spojena aktualizace spisových norem. V rámci těchto jednání, někdy také v průběhu skartačních řízení a také v několika případech přípravy původců na zřízení akreditovaného archivu, provedli pracovníci Národního archivu řadu průzkumů spisové služby. Ty přinesly mnoho cenných poznatků o veřejnoprávních původcích a o typologii jejich dokumentů. Průzkumy se týkaly v roce 2010 především Státního úřadu pro jadernou bezpečnost, Státní energetická inspekce, Národního institutu pro další vzdělávání, Komise J. W. Fulbrighta, Správy úložišť radioaktivního odpadu, Státního úřadu pro radiační ochranu, Památníku Lidice, Ministerstva pro místní rozvoj, Českého úřadu zeměměřického a kartografického, Lázeňských a léčebných ústavů MV, Národního památkového úřadu, Ministerstva financí, Fondu národního majetku, Technologické agentury ČR, České inspekce životního prostředí, České geologické služby, Státního úřadu inspekce práce, Grantové agentury ČR, Zemědělské vodohospodářské správy, Výzkumného ústavu rostlinné výroby v.v.i., Generálního ředitelství cel, Úřadu pro ochranu hospodářské soutěže a Úřadu průmyslového vlastnictví. Mimořádně obsáhlý průzkum byl proveden (a průběžně konzultován s odborem archivní správy a spisové služby ministerstva vnitra) u Střediska cenných papírů. V této souvislosti podával Národní archiv podnět ke změně legislativy pro budoucí eliminaci některých nežádoucích jevů souvisejících s privatizací dokumentů vzniklých původně ve státní správě. Uvedené průzkumy u původců mají prokazatelně pozitivní vliv na předarchivní chování původců ve vztahu

k Národnímu archivu, obohacují archiváře o cenné poznatky a v mnohém směru tak nahrazují podstatně časově náročnější státní kontroly u veřejnoprávních původců, které Národní archiv v roce 2010 v oblasti předarchivní péče z legislativních důvodů neprováděl.

Vynikající zkušenosti učinilo 5. oddělení s evidencí údajů o výběru ve skartačních řízeních i mimo ně a o následných přejímkách od veřejnoprávních původců, které se v různé postupně se vyvíjející elektronické podobě provádí od roku 1990. Současná verze zpracovává souhrnné údaje o výběru od r. 2003, o přejímkách již od r. 1998. Starší údaje by bylo účelné také souhrnně vyhodnotit, protože celek (spolu s další průvodní dokumentací) představuje metodicky mimořádně cenný soubor informací o trendech v předarchivní péči a částečně i ve spisové službě u nejvýznamnějších českých veřejnoprávních původců za posledních 20 let. Dílčí nedostatky, které se v uvedených evidencích projevují, bude oddělení v roce 2011 analyzovat a pokusí se je minimalizovat spolu s vypracováním interní uživatelské příručky.

Výběr archiválií mimo skartační řízení

V roce 2010 bylo vypracováno u veřejnoprávních původců 7 protokolů o výběru archiválií mimo skartační řízení u následujících institucí: Úřad vlády ČR, Laterna Magika, Lázeňské léčebné ústavy Ministerstva vnitra, Ústav hematologie a krevní transfuze, Česká geologická služba – Geofond, Komora auditorů ČR, Česká pošta s. p. – Poštovní muzeum.

Bylo při tom vybráno z celkem 12,2 bm navržených dokumentů dohromady 10,8 bm archiválií. Neobvykle vysoké procento (89%) vybraných archiválií v kontrastu s tímto ukazatelem při skartačních řízeních vyjadřuje specifikum tohoto druhu výběrů a souvisí nepochybně s tím, že k výběru došlo v několika případech při zániku instituce.

V rámci spolupráce s církevními institucemi v oblasti předarchivní péče se uskutečnily konzultace s řádem salesiánů a proběhlo skartační řízení s Českou katolickou charitou a řádem dominikánů. Pokračovaly též kontakty s diakonií Českobratrské církve evangelické, avšak předání ohrožených dokumentů nebylo zatím realizováno, neboť práce na uspořádání a soupisu dokumentů v diakonii ještě nebyly ukončeny.

U soukromoprávních původců pokračovala dlouhodobá strategie a zároveň bylo reagováno na aktuálně vzniklé požadavky. Tradičně probíhá spolupráce s politickými stranami (ČSSD, KSČM, Národně demokratická strana,

ODS), v některých případech byly kontakty aktualizovány (KDU-ČSL, Strana zelených) nebo nově navázány (Nezávislí demokraté). V závěru roku byly převzaty archiválie likvidované politické strany Liberálové.CZ.

Mimořádně plodná byla spolupráce i s dalšími soukromoprávními původci, jež byla završena řadou přejímek. Za všechny lze jmenovat Agenturu Gaia, Československou obec legionářskou, Českou lékařskou společnost Jana Evangelisty Purkyně, Český svaz bojovníků za svobodu, Český svaz tělesné výchovy, Český svaz žen, Český volejbalový svaz, Klub Dr. Milady Horákové, Konfederaci politických vězňů ČR, Muzeum dělnického hnutí, Naděje, Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, Sdružení technických sportů a činností, Společnost pro soudobou dokumentaci, Svaz osvobozených politických vězňů, YWCA. Završena byla likvidace České rady pro oběti nacismu.

Spolupráce byla navázána také se sdruženími národnostních menšin započatá v roce 2009 v souvislosti s přípravou na XIX. zasedání Evropského výboru národních archivářů (European Board of National Archivists), jež se konalo v dubnu 2009 v Praze. Týká se především spolupráce s Polským klubem v Praze. V únoru 2010 jsme se zúčastnili jednání předsednictva tohoto klubu v Praze, na němž jsme členy předsednictva seznámili s výsledky dotazníkového šetření a projednali jsme otázku další možné spolupráce v oblasti předarchivní péče. Konzultace jsme poskytovali také Sdružení občanů chorvatské národnosti (pomoc při vyhledávání jugoslavic v archivech ČR). Jednání se dále uskutečnila s představiteli Společnosti přátel Podkarpatské Rusi a Romano Jasnica.

Úspěšně se vyvíjela spolupráce s našimi krajanskými organizacemi. Proběhla jednání s krajanskými spolky ve Švýcarsku. Byla dokončena přejímka archivu Zahraniční obce sokolské, který nám laskavě zaslal po sepsání dějin zahraničního Sokolstva Jan Waldauf z Kanady. Na konferenci Krajané a kultura, pořádané Výborem zahraničních Čechů v budově bývalého Federálního shromáždění, kde byly tradičně účastní představitelé krajanských spolků z celého světa, jsme kromě obnovení kontaktů starých navázali i řadu kontaktů nových.

Uskutečnili jsme několik přejímek u organizací s mezinárodním právem (DCI, UNITED). Skartační řízení proběhlo v roce 2010 u Junáka, ČSTV, Nezávislých demokratů, Společnosti pro všeobecnou československou výstavu v Praze 1991 a u občanského sdružení Naděje.

Rok 2010 byl rokem mimořádným, co do kvantitativních údajů a již potřetí za sebou rekordním. Bylo převzato a zaevidováno celkem 105 přírůstků v rozsahu 115,56 bm a 924 evidenčních jednotek. Darem bylo získáno 83 přírůstků, koupí 4, výběrem mimo skartační řízení 8, výběrem ve skartačním

řízení 4, nálezem 1, delimitací 3 a jako depozitum jiného subjektu 2 přírůstků. Celkem 73 přírůstků se vztahovalo k již existujícímu archivnímu souboru, v 32 případech se jednalo o nový archivní soubor. Celkově se převzaté archiválie vztahovaly k 78 archivním fondům a sbírkám. K osobním fondům a rodinným archivům 6. oddělení (celkem 51 fondů) se vztahovalo 69 přírůstků (74,1 bm, 637 EJ). Velmi si vážíme důvěry dárců i složitelů.

Potěšitelné je, že jsme upozorňováni na archiválie osobní provenience některými historiky a archiváři, příznivci spolupracujících občanských sdružení apod. Koordinace činnosti s jinými pracovišti, zabývajícími se shromažďováním archiválií soukromoprávní provenience, pokračovala i v roce 2010.

Zpracování archiválií

Mezi jednotlivými zpracovatelskými odděleními existují rozdíly dané podstatou spravovaného Národního archivního dědictví. Sjednocení se děje na metodické bázi spočívající na základních principech a metodách historických věd. Kvantitativní ukazatel zpracovanosti fondů dle oddělení vystihuje následující tabulka, byť do jisté míry zkreslená přísnými kritérii posledních let pro zpřístupnění fondů a rozporem mezi faktickou a evidenční správou fondů.

Oddělení	Celkem bm	Nezpracováno bm v %	počet archivních souborů
1.	13 501,94	7,14%	199
2.	15 105,13	4,81%	119
3.	26 089,20	13,63%	163
4.	43 367,14	70,89%	357
5.	3 145,67	92,91%	136
6.	16 231,18	58,72%	789
8.	1 094,51	92,39%	63
NA	118 534,77	41,72%	1 826

V oddělení pro správu nejstarších fondů (1. oddělení) nebyly plánovány nové a dlouhodobější zpracovatelské úkoly. Dlouhodobou prioritou jsou

zde další povinnosti – soupis pečetí, pokračující delimitace duplikátů matrik, digitalizace listin, bezpečnostní snímkování. Velkou pomocí pak byla účast dvou kolegů na zpracování poválečného Ministerstva financí ve 4. oddělení. Pozornost byla věnována i zpracovávání Evidenze dochovaných vyobrazení šlechtických erbů v nobilitačních spisech České dvorské kanceláře. Za pomoci programu JANUS bylo zpracováno 149 znaků (H). Pořádaly se též za pomoci praktikantky pozůstalosti strahovských premonstrátů obsažené ve fondu Řád Premonstrátů Strahov. V uplynulém roce pokračovala i tvorba metadat pro indikační skici krajů Chrudimského, Kouřimského, Prácheňského, Žateckého a Čáslavského. Pokračovaly práce na předávání duplikátů katolických matrik do SOA Plzeň, kam bylo předáno celkem 544 kartin duplikátů katolických matrik far z vikariátů Jáchymov, Kralovice, Kraslice, Planá, Plzeň a Rokycany.

V oddělení státní správy a samosprávy 1848–1918 (2. oddělení) pokračovala inventarizace zemědělských fondů. Rozsáhlý a komplikovaně strukturovaný fond Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků Praha (ŘSRF/P) byl dokončen schválením dílčího inventáře pro Hlavní pokladnu. Poslední část tohoto fondu – mapy (18 bm) byla delimitována do příslušných oblastních archivů, pouze zlomek této mapové sbírky byl začleněn formou dodatků do příslušných částí fondu. Dále byl schválen inventář nově vyčleněného fondu Vrchní správa císařských soukromých statků a dolů v Čechách. Byly započaty třídící a pořádací práce na fondu Úřad nejvyššího dvorského hofmistra císaře Ferdinanda I., Praha.

V rámci efektivního zpřístupňování fondu České místodržitelství byla dokončena inventarizace sign. 13 (obecní záležitosti). Pro signaturu 10 (šlechtické záležitosti) byl dokončen dílčí inventář. Dále probíhá soupis v sign. 20 (vystěhovalectví). Z elenchů byli vypsáni všichni vystěhovalci (tj. 15 210 lidí) z prvního manipulačního období (1856–1883) a dále jsou k nim doplňovány informace z podacích protokolů (spisy byly skartovány). K 31. 12. 2010 byly dohledány informace z protokolů do dubna roku 1868.

Byly dokončeny inventáře fondů Horní úřad Rudolfovo a Památkový úřad Vídeň, jež procházejí revizí a budou předloženy ke schválení. Probíhá projekt týkající se zpracování a inventarizace rozsáhlého fondu Stavovská zemská pokladna a účtárna Praha.

V oddělení fondů první republiky a okupace (3. oddělení) jsou dva odborní pracovníci od počátku loňského roku zapojeni do zpracovatelských týmů 4. a 6. oddělení. Spolupracují na pořádání a inventarizaci poválečného Prezidia Ministerstva financí a fondu Československý svaz mládeže. Nadále pokračovala inventarizace fondu Prezidium Ministerstva vnitra (dříve fond

č. 225 SÚ MV ČR). Nově byly registovány 64 kartony, tj. 7,7 bm. Uspořádán byl rovněž fond Policejní ředitelství Praha II – stanice a komisariáty. Dodatky k fondu Generální velitel neuniformované protektorátní policie jsou roztrženy po jednotlivých pracovních výchovných táborech (období 1943–1945) a bude třeba je všechny zinventovat. Podrobně byla zpracována sign. 30 – Archivnictví fondu Ministerstvo školství I, před dokončením jsou rejstříky se všemi archivy a lokalitami.

V rámci dlouhodobého projektu katalogizace protokolů schůzí vlád z fondu Prezidium ministerské rady, byl v prvním pololetí dokončen a vytištěn svazek Katalog a rejstříky k protokolům schůzí 15. československé vlády (tj. listopad 1935 – prosinec 1935) čítající jeden karton. Následovaly práce na Katalogu a rejstřících k protokolům schůzí 16. československé vlády (tj. prosinec 1935 – červenec 1937).

Oddělení fondů z období socialismu (4. oddělení) bylo pověřeno vedením projektu zpracování části fondu Ministerstvo financí II. – prezidium a sekretariát ministra z let 1945–1969. Realizace tohoto projektu účastnili odborní pracovníci 1. a 3. oddělení. Třídící a pořádací práce probíhaly plynule dle předem schváleného plánu.

V oddělení mimo to probíhaly práce na zpřístupňování dvou velkých kmenových fondů – Ministerstvo zdravotnictví a dílčí fond ÚV KSČ – Gustáv Husák. V prvním úkolu bylo zpracováno za pomoci pracovnice II. oddělení 70 kartonů. V druhém projektu jsou práce dokončeny a následuje přepis do databáze. Dále bylo inventarizováno 20 kartonů dílčího fondu ÚV KSČ - Kancelář tajemníka Miloše Jakeše (1970–1989). Pro účely vyřizování badatelské agendy bylo utříděno 10 kartonů osobních spisů fondu Československé cirkusy a varieté. Pokračovalo pořádání a dokládání sčítacích operátů z dodatků, které zůstaly při přebírání fondu Národní sčítání lidu 1950 mimo souvislou řadu. Pro naléhavé účely nahlédací a badatelské agendy byly tříděny, pořádané a adjustovány části fondu Státní soud Praha. V roce 2010 bylo uspořádáno 905 kartonů. Probíhalo též třídění věcné skupiny kolegia Ministerstva zahraničního obchodu 1949–1953.

Rok 2010 byl prvním rokem řešení zpracovatelského projektu pro oddělení nestátních fondů (6. oddělení), kde bylo zahájeno zpracování fondu Ústřední výbor Československého svazu mládeže za účasti pracovníků 2., 3. a 6. oddělení.

Průběžně pokračovaly práce na zpřístupnění složitého fondu Rodinný archiv toskánských Habsburků, částí Leopold II., Ludvík Salvátor a Sběrka map a plánů a fondu Rodinný archiv Metternichů – Starý archiv. Probíhalo rovněž zpracování Sběrky map a plánů a mimo plán zpracování a příprava k digitalizaci

zaci Sbírký plakátů (souboru plakátů ze španělské občanské války). Po několika letech byla ukončena katalogizace prací vzniklých v soutěži historických a dokumentačních prací Českého svazu protifašistických bojovníků.

Oddělení se opět pokoušelo plnit závazky plynoucí z darovacích a depozitních smluv týkající se zpřístupnění fondů, zejm. osobní povahy. Pokračovaly práce na zpřístupnění fondů Beran Rudolf, Tigrid Pavel, Kohák Miloslav, Machotka Otakar, Nový Vilém a fondu Pražské centrum při Institutu pro studie Východ-Západ.

V oddělení foto-, fono- a kinodokumentů (8. oddělení) pokračovalo zpracování archivního souboru Archiv České strany národně sociální – obrazové a zvukové záznamy, Praha 1897–1999. Do databáze JANUS byly v průběhu roku 2010 ukládány záznamy rozsáhlých archivních souborů Fotoarchiv ČTK 1919–1938 a Fotoarchiv ČTK 1930–1939. Fond obsahuje celkem 10 454 kusů fotografií a negativů. Zatímco digitalizace fotografií je již ukončena, probíhá nyní digitalizace negativů.

Oproti plánu nebylo z důvodu mimořádných úkolů finalizováno zpracování rozsáhlého fondu Fotoarchiv K. H. Franka s více než 6 900 fotografiemi. Zpracování archivního souboru Alexandrijské mikrofilmy bylo zahájeno v roce 2006, a to pro značný zájem badatelů. Mikrofilmy (celkem 165 svitků) byly zkontrolovány a vybrané záznamy byly uloženy do databáze JANUS, avšak při kontrole kvůli řadě zjištěných chyb je třeba všechny záznamy důkladně zkontrolovat a doplnit jmenný a zeměpisný rejstřík.

Před závěrečnou redakcí je inventární soupis archivního souboru Hůza Josef. V rámci tohoto souboru byly digitalizovány fotografie (206 skenů) i kinematografické filmy (5 ks). Z menších archivních souborů byla do databáze JANUS uložena část archivního souboru Párkányi Ivan Ichnatij, JUDr.

Přehled schválených archivních pomůcek za rok 2010

- Generální ředitelství císařských soukromých a rodinných fondů Vídeň, 1847–1918, inventář, Jiřina Juněcová, 2009, 22 s., evid. č. 1686.
 Ministerstvo vnitra Vídeň – Šlechtický archiv, (1700) 1835–1918, inventář, Pavel Koblasa, 2009, 15 s., evid. č. 1687.
 Archangelští Vasilij Gavrilovič a Larisa Vasiljevna, 1922–[1965], inventář, Raisa Machatková, 2009, 16 s., evid. č. 1688.
 Lazarev Jegor Jegorovič, 1919–1934, inventář, Raisa Machatková, 2009, 5 s., evid. č. 1689.

- Rabinovič Boris Nikolajevič, ing., 1921–1935, inventář, Raisa Machatková, 2009, 12 s., evid. č. 1690.
- Breško-Breškovskaja Jekatěrina Konstantinovna, 1917–1934 (1991), inventář, Raisa Machatková, 2009, 18 s., evid. č. 1691.
- Vrchní správa císařských soukromých statků a dolů v Čechách, 1875–1882, inventář, Jiřina Juněcová, 2010, 16 s., evid. č. 1692.
- Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků Praha – hlavní pokladna, 1848–1917, inventář, Jiřina Juněcová, 2010, 11 s., evid. č. 1693.
- Svaz chovatelů hospodářského zvířectva pro Čechy, Praha, (1939) 1942–1948 (1953), inventář, Pavla Kotšmídová, 2010, 15 s., evid. č. 1694.
- Šimon Bohumil, doc. ing., CSc., 1933–2004, inventář, Jarmila Pešková, 2010, 88 s., evid. č. 1695.

Soupis pečeti

Práce na Soupisu pokračovaly podle plánu ve stabilizovaném kolektivu. Bylo popsáno celkem 550ks pečeti z fondů Archivy českých klášterů zrušených za Josefa II., Česká dvorská komora, České gubernium – listiny, Řád augustiniánů, Řád dominikánů.

Retrospektivní konverze archivních pomůcek a zpřístupnění archivních fondů a archivních pomůcek v elektronické formě

V roce 2010 bylo naskenováno 344 archivních pomůcek a dálkově zpřístupněno 455 naskenovaných pomůcek na www.badatelna.cz.

Vedle naskenovaných „obrázkových“ pomůcek byly zpřístupněny také pomůcky v elektronické podobě, jež byly konvertovány z pomůcek papírových do databáze. Celkem byly v roce 2010 konvertovány pomůcky k 31 fondům:

Využívání archiválií veřejností

V uplynulém roce studovalo ve studovně 1. oddělení 881 badatelů (789 domácích, 92 cizinci), kteří zde vykonali 4 327 návštěv (4 015 domácích, 312 cizinců).

Návštěvnosti odpovídá i pohyb archiválií: prio-repo 11 650, 46 reverzů (8 zá-půjčky, 38 výpůjčky). Zhotoveno bylo celkem 13 287 elektrografických kopií (12 495 černobílých, 792 barevných).

V badatelně na Chodovci bylo vystaveno celkem 1 883 badatelských listů pro 1 758 badatelů (z toho 250 cizinců), kteří navštívili badatelnu při 7 497 návštěvách. Průměrná denní návštěvnost se oproti roku 2009 zvýšila a dosahovala více než 32 badatelů za den. Badatelé předložili k vyřízení 23 980 objednávek.

Nejvíce se zapůjčovaly archiválie z fondů ÚV KSČ (5 147 archivních jednotek) a z Policejního ředitelství II – evidence obyvatelstva – 1 527 objednávek. Ve studovně v Dejvicích se nejvíce studovaly fondy: Matriky židovských náboženských obcí (1 769 objednávek), Archiv pražského arcibiskupství (605 objednávek), Stará manipulace (577 objednávek), Desky zemské (550 objednávek), Sbírka genealogická Dobřenského (498), či Tereziánský katastr (438). Předkládání archiválií z období po roce 1945 do studovny pro badatelské účely předcházela nezbytná technická úprava dříve utajovaných písemností.

Správní činnosti – opisy, výpisy a kopie

V roce 2010 bylo podatelnou NA zaregistrováno celkem 4 916 čísel jednacích. Z uvedeného počtu bylo 1 625 rešerší pro úřední potřebu a 1 383 rešerší pro soukromé účely. V roce 2010 bylo přijato 906 datových zpráv a prostřednictvím ISDS bylo odesláno 726 datových zpráv.

Tyto činnosti v masivní míře zasahují především dvě oddělení archivu, jež spravují archiválie z období let 1918–1992. Zatímco před několika lety procházela 3. oddělením (archiválie z období 1918–1945) téměř polovina všech spisů archivu, v roce 2010 se jednalo o třetinu, což stále potvrzuje posun v přerozdělení nahlédací agendy za poslední roky směrem k novějšímu archivnímu materiálu (vyjma zák. 212/2009 Sb., kterým se zmírňují majetkové křivdy občanům České republiky za nemovitý majetek, který zanechali na území Podkarpatské Rusi). Dotazy na odškodňování občanů za perzekuci v období nacistické okupace zasílá v současné době zejména Ministerstvo národní obrany. Nárůst žádostí byl zaznamenán u žádostí o zjišťování národnosti a státního občanství (rovněž v návaznosti na zákon 212/2009 Sb.). Naopak žádosti o zjištění národnosti a státního občanství ze sčítacích operátů (250 ks žádostí) předkládají ve velké většině soukromé osoby, které potřebují nejčastěji potvrdit českou nebo německou národnost. V poslední době

narůstá počet osob, které potřebují doložit československé občanství na základě sčítání v roce 1930 na Podkarpatské Rusi.

Časově velmi náročné jsou různé žádosti institucí i soukromých osob o zjištění údajů ze zemědělsko-lesnických fondů (107 ks žádostí), jejichž počet sice poklesl, ale žadatelé se zajímají o problematiku šířeji. I nadále se prováděly rešerše k neznámým občanům, po nichž pátral Český červený kříž na základě dotazů z celého světa (78 ks žádostí). Kromě zmíněných agend se znovu vyhledávaly podklady k některým restitučním kauzám a prováděly se různé jednotlivé rešerše k různým specifickým problémům.

Nahlédací agenda ve 4. oddělení se oproti roku 2009 zvýšila o 288 žádostí. Její skladba se ale příliš nezměnila, zůstala značně složitá a různorodá. Jedná se zejména o řešení majetkových narovnání obcí a soukromých vlastníků vzhledem k jednotlivým katastrálním územím a lesním majetkům v zemědělských fondech nebo požadavky na tzv. ztotožňování osob odpovědných za nezákonná jednání v 50. letech (soudci, prokurátoři, tajemníci OV a KV KSČ) v justičních fondech. Rovněž pokračovalo šetření ÚDV Policie ČR k akci „Kulak“ - vystěhovávání zemědělských rodin a věznění majitelů usedlostí.

Nejvíce požadavků od občanů jsme obdrželi k naplnění nařízení vlády č. 135/2009 Sb. o poskytnutí jednorázového příspěvku ke zmírnění některých křivd způsobených komunistickým režimem. Toto nařízení nabylo platnost 1. ledna 2010 a v této záležitosti jsme obdrželi 119 podání Ministerstva spravedlnosti, ve kterých bylo uvedeno cca 400 jmen, pro která jsme dohledávali podklady z odškodňovacích spisů. Úspěšnost při poskytování kopií požadovaných dokumentů byla téměř 100%.

S převzetím zásadních a co do množství rozsáhlých celků archiválií Ministerstva financí z let 1945–1989 přibyla nahlédací agenda týkající se několikaásobné přeměny vlastnických vztahů občanů státu k nemovitému i movitému majetku. Od poloviny roku 2010 byly řešeny složité požadavky našich bývalých občanů žijících v zahraničí, kteří žádají odškodnění za majetek zanechaný na území ČR. Trvale pokračovala agenda potvrzování národnosti a státního občanství (1 981 žádostí), restituce zemědělského majetku (467 žádostí), potvrzování doby věznění (291 žádostí).

Již v roce 2009 došlo k výraznému nárůstu požadavků ze strany státní správy na nahlížení a pořizování kopií ve fondech převážně mladších třiceti let (5. odd.). Zejména se jedná o fondy Úřad vlády ČR (usnesení vlády z 90. let 20. století), Ministerstvo spravedlnosti (rehabilitační spisy z roku 1993 – řešeno ve spolupráci se 4. oddělením) a fondy různých původců z rezortu Ministerstva financí, nově též fond Česká filharmonie a Ministerstvo zemědělství.

Rešerše pro domácí a zahraniční žadatele

Tyto rešerše bývají zpravidla časově náročnější než běžné úřední dotazy a zatěžují rovnoměrně veškerá oddělení. V prvním oddělení převažují průzkumy z fondu Židovské matricy, z oblasti šlechtické a občanské genealogie a z oblasti církevních a hospodářských dějin. Genealogické dotazy i vysoce odborné historické rešerše z období 19. století směřují do 2. oddělení. Vedle nahlédací agendy pracovníci 3. oddělení zpracovali i řadu rešerší k různým tématům z meziválečného období a z období 2. světové války. Z období nezákonnosti padesátých let a věznění určitých skupin obyvatelstva, jsme vyhledávali archiválie z nezpracovaných fondů ve všech případech, ve kterých jsme byli požádáni Konfederací politických vězňů nebo potomky vězňů. V současné době jsou tato témata rovněž předmětem několika diplomových prací na vysokých školách a jsou zpracovávána za odborné pomoci pracovníků oddělení. Vzrostl zájem o studium fondů z oblasti kultury, církevní problematiky a fondu Národního soudu. Pokračovali jsme v náročné práci při uspokojování požadavků na vyhledávání dokumentů pro účely Centra pro dokumentaci majetkových převodů kulturních statků obětí 2. světové války při ÚSD AV ČR. Společně s Kabinetem dokumentace a historie Institutu vzdělávání vězeňské služby ČR jsme se podíleli na výzkumu problematiky ukládání ostatků zemřelých a popravených politických vězňů a výsledkem bylo ztotožnění většiny jmen osob tajně pohřbených na společném pohřebišti v Praze Motole. Při pietním shromáždění v květnu 2010, mohli být přítomni někteří příbuzní i díky tomu, že jsme dokázali nalézt jejich adresy a oslovit je.

Výstavy

Výstava v Národním archivu Pracují mezi námi konaná 14. října – 16. prosince 2010 v budově Národního archivu na Chodovci, se týkala volnočasových aktivit archivářů v České republice a byla zcela (finančně i personálně) v jejich režii.

Spolupráce a zápůjčky na výstavách

2 500 let běhu z Marathonu do Athén a Pražského mezinárodního maratonu, Národní muzeum v Praze, 8. května – 30. září 2010

- 400 let od smrti 14 pražských mučedníků františkánů u Panny Marie Sněžné
15. února 1611, pořádala Provincie bratří františkánů v ambitu
kláštera františkánů Panny Marie Sněžné, Praha,
14. ledna – 27. února 2011
750. výročí první písemné zmínky o městě Trutnově, Muzeum Podkrkonoší
v Trutnově a Státní okresní archiv Trutnov v Muzeu Podkrkonoší
v Trutnově, 10. června – 26. září 2010
- Barokní grafika 17. století v zemích Koruny české, Národní galerie v Praze
v Paláci Kinských, červen – červenec 2010
- Cesty české ústavnosti, Úřad vlády České republiky v Hrzánském paláci,
24. února – 5. března 2010
- Es ist ein gutes Land... Marchfeldschlacht – Herrschaft Marchegg von König
Ottokar bis zu den Fürsten Pálffy, Marchegg,
26. března – 26. října 2010
- Karel Škréta (1610–1674). Doba a dílo, Národní galerie v Praze
v Jízdárně Pražského hradu a Valdštejnské jízdárně,
24. listopadu 2010 – 10. dubna 2011
- Klementinum v datech a obrazech, Národní knihovna ČR,
6. října 2010 – 27. února 2011
- Korunovační evangeliáře – Putování středověkých rukopisů Evropou,
Čáchy, 19. září – 28. listopadu 2010
- Královský sňatek – Eliška Přemyslovna a Jan Lucemburský ~ 1310,
Muzeum hlavního města Prahy v Domě U Kamenného zvonu, Praha,
4. listopadu 2010 – 6. února 2011
- Notáři v evropských zemích, kongres Mezinárodní unie notářství,
Marakéš, říjen 2010
- Průkopníci podnikání na Berounsku, Státní oblastní archiv v Praze,
říjen 2010
- Renesancia – dejiny slovenského výtvarného umenia,
Slovenská národná galéria, Bratislava,
17. prosince 2009 – 28. března 2010
- T. G. Masaryk a jeho rodina, Masarykovo muzeum v Hodoníně,
4. března – 21. května 2010
- T. G. Masaryk a jeho rodina, Muzeum T. G. Masaryka v Rakovníku na zámku
Lány, 5. března – 5. září 2010
- Umění české reformace, Správa Pražského hradu v Císařské konírně
Pražského hradu, 16. prosince 2009 – 4. dubna 2010
- Za svobodu. Be free, Národní muzeum v Praze,
17. listopadu 2009 – 6. července 2010

Spolupráce s médii

Průběžně po celý rok byly vyhledávány požadované dokumenty pro Lidové noviny, Respekt, Mladou frontu Dnes a Týden. Většinou se vztahovaly k aktuálním výročím významných událostí a k politické persekuci 1948–1989. Národní archiv spolupracoval na dokumentu Historie českého divadla pro Institut umění – Divadelní ústav, pořadech ČT v cyklu Neznámí hrdinové - pohnuté osudy (dokumentární pořad o Alfrédu Plockovi „Sny o tátovi“, o „způsobu pohřbívání“ popravených a zemřelých politických vězňů a o procesu s Růženou Vackovou) a dokumentu ČT Středoevropan Eduard Goldstücker.

Exkurze

V roce 2010 se uskutečnilo v 1. oddělení 24 exkurzí, jichž se zúčastnilo celkem 275 osob, z toho 65 cizinců (francouzská archivní správa SIAF, Université de Haute Alsace, Národní archiv Ljubljana, Archivschule Marburg, ukrajinští archiváři, Archivum Panstwowe Varšava). Tradičně převažovaly exkurze pro posluchače vysokých škol (FFUK archiváři, historici, Technická univerzita Liberec, Jihočeská univerzita ČB, Univerzita Pardubice, VŠCHT Praha, Zemědělská univerzita Praha, VUT Brno), pro posluchače středních odborných škol a gymnázií se zaměřením na historii a veřejnou správu a pro členy České genealogické a heraldické společnosti. V budově na Chodovci zajistilo 8. ve spolupráci s dalšími odděleními celkem 30 exkurzí s celkovým počtem 445 účastníků a s obdobnou skladbou návštěvníků.

Knihovna

Knihovna Národního archivu plnila v roce 2010 úkoly v oblasti péče o historické knihovní fondy a sbírky, svěřené jí do správy, úkoly v oblasti tvorby oborově zaměřeného knihovního fondu. Působila a působí dle §13 zákona č. 257/2001 Sb., o knihovnách a podmínkách provozování veřejných knihovnických a informačních služeb, jako základní knihovna se specializovaným fondem. V odborné činnosti byla opět věnována velká pozornost průzkumu bohemik (starým tiskům a tiskům 19. a první poloviny 20. století) – všem typům a druhům dokumentů (především seriálům a vzácným monografiím, úřednímu tisku a oficiálním, administrativním dokumentům (tj. dokumentům všeobecného zájmu) speciálně nebo všeobecně zveřejněným, ad.),

jak ve vlastních dílčích historických knihovních fondech knihovny, tak v odborných knihovnách z příbuzných vědních oborů. Průzkum byl opět zaměřen nejen směrem ke způsobům zpracování a zpřístupnění těchto dokumentů knihovními systémy používanými v knihovně a ke zpracování přehledu fyzického stavu dokumentů v rámci dokumentů archivu, tzn. i z pohledu dlouhodobých plánů bezpečnostního snímkování (a digitalizace), restaurace a konzervace archiválií (a knihovních dokumentů) Národního archivu, ale i z pohledu přípravy a využití národních programů VISK. Granty byly přiděleny a v roce 2010 úspěšně řešeny v podprogramech VISK 6 – národní program digitálního zpřístupnění vzácných dokumentů Memoriae Mundi Series Bohemica a VISK 7 – národní program mikrofilmování a digitálního zpřístupňování dokumentů ohrožených degradací kyselého papíru – s názvy projektů: Zámecká knihovna Valdštejnů na zámku v Doksech – signatura A 75 – letáky o třicetileté válce a zároveň druhá etapa dlouhodobějšího projektu Úřední a oficiální seriálové dokumenty republiky Československé – digitalizace deníku Československá republika (Pražské noviny).

Odborná činnost knihovny zaměřená na oborovou bibliograficko-dokumentační činnost a vydávání bibliografických soupisů úzce koresponduje i s ediční činností archivu a s publikační činností pracovníků knihovny.

Vědecký výzkum

Povinnosti archivu vyplývají ze zákona č. 499/2004 Sb. o archivnictví a spisové službě a o změně některých zákonů, v platném znění, a to především z §46. Archiv mj. provádí vědeckou a výzkumnou činnost v oblasti archivnictví, pomocných věd historických a příbuzných vědních oborech; plní úkoly ústředního vědecko-výzkumného pracoviště na úseku preventivní péče o archiválie, konzervace a restaurování archiválií, uchovávání a zpřístupňování nových forem nosičů informací včetně dokumentů v digitální podobě; v této oblasti vykonává funkci odborného metodického a školícího centra. Základním posláním archivů bylo a je uchovat a zpřístupnit informace pro současné a budoucí potřeby společnosti. Vědecké, výzkumné a inovační aktivity tedy oscilují kolem tohoto fundamentu a spolu s vývojem společnosti se proměňují reagující na informační poptávku a na vnější rámec existence a fungování archivů, přesněji na potencionální rizika znemožňující plnit základní poslání.

Základem zpracování dlouhodobějšího konceptu rozvoje výzkumu v Národním archivu počátkem uplynulého roku byl, kromě oborové normy, spe-

ciální zákon o podpoře vědy výzkumu a vývoje č. 130/2002 Sb. v platném znění a Národní politika výzkumu, vývoje a inovací České republiky na léta 2009 – 2015, schválená usnesením vlády č. 729/2009 spolu s dokumentem Priority aplikovaného výzkumu, vývoje a inovací na léta 2009 – 2011. Priorita 7, Bezpečnost a obrana, rozpracovaná Ministerstvem vnitra v Programu bezpečnostního výzkumu České republiky 2010 – 2015, schváleném usnesením vlády č. 50/2009, plní pro aplikovaný výzkum v Národním archivu přirozené zázemí. Důvodem je zařazení oboru archivnictví v resortu vnitra a též převažující zacílení výzkumu do témat krizového managementu.

Základní výzkum Národní archiv realizuje v souladu se svým oborovým zákonem v oblasti archivnictví, historiografie, sociologie, statistiky, dějin správy, pomocných věd historických. Odborné statě publikujeme v renomovaných domácích impaktovaných či neimpaktovaných recenzovaných periodících, především ve Sborníku archivních prací a Archivním časopise, které vydává Ministerstvo vnitra, ve sborníku Národního archivu *Paginae historiae*, v Českém časopisu historickém a v řadě dalších časopisů. Z řady projektů, na nichž se často ve spolupráci s jinými vědeckými pracovišti podílíme, vznikají i monografická díla, zpravidla rozsáhlé edice dokumentů.

Na pomezí základního a aplikovaného výzkumu se pak pohybují archiváři při zpracování archivních fondů, jež je korunováno výsledkem v podobě archivních pomůcek s fundovaným úvodem, vlastním inventářem či katalogem a náročnými rejstříky.

Ojedinele se na zmíněné výzkumné počiny žádá finanční podpora mimo rozpočet instituce, pokud tak nastane, pak se čerpají zdroje Grantové agentury ČR nebo vlády či Ministerstva zahraničních věcí. Národní archiv obhájil již v roce 2009 své postavení výzkumné organizace dle zákona č. 130/2002 Sb. v platném znění a je tedy oprávněn předávat do informačního systému výzkumu a vývoje (RIV) i výsledky, které vznikly řešením výzkumných aktivit bez poskytnuté podpory podle zákona č. 130/2009 Sb. Veškerá uplatnitelná data pro základní i aplikovaný výzkum archiv i zpětně do RIV doplnil. Na základě těchto výsledků a vlastní koncepce rozvoje vědy a výzkumu na léta 2010–2015 mu byla pro rok 2011 dokonce poskytnuta institucionální podpora vědy a výzkumu ve výši 155 tis. Kč.

Aplikovaný výzkum se realizuje především na úseku informatiky, zpřístupňování a péče o fyzický stav archiválií. Jedná se o celý komplex vzájemně propojených otázek, které se rozprostírají do oblasti bezpečnostního výzkumu v gesci ministerstva vnitra a souvisí se základními existenciálními otázkami archiválií, s jejich zabezpečením před zničením či poškozením, tj. pozměněním lidskými faktory, či degradací vlivem stárnutí. Výzkum pak

prorůstá na jedné straně směrem k elektronickým archiváliím, elektronickým spisovým službám, elektronickému úřadování a směřuje k tvorbě národní legislativy a standardizaci. Druhým směrem pak pokračuje k poskytování komfortních služeb uživatelům a váže se na konkrétní cíl strategie zefektivnění fungování veřejné správy a veřejných služeb přiblížením veřejné služby občanovi v oblasti archivnictví a zajištění její maximální dostupnosti a kvality s důrazem na bezpečný a jednoduchý přístup prostřednictvím sítě internetu. V minulých letech jsme se právě nezabývali měřením hodnoty vědeckých výsledků, ale spíše uplatněním v praxi. Pomalu se však mění i toto a objevují se přiměřenější výstupy namísto výzkumných zpráv s nulovým bodovým hodnocením.

Základní výzkum

Z již ukončeného grantového úkolu 409/05/2078 u GA ČR Reflexe a sebereflexe ženy v české národní elitě 2. poloviny 19. století, jehož odpovědným řešitelem byl Milan Vojáček, byl připravován již druhý svazek edice Zápisky Marie Červinkové-Riegrové.

Helena Nováčková a Ivan Šťovíček pracovali ve spolupráci s HÚ AV ČR a MÚ AV ČR na grantu GA ČR, jehož výsledkem je v současné době edice s názvem Zápisy ze schůzí londýnské vlády za období 1940–1941 (2. svazek).

Posledním rokem pokračoval Průvodce po fondech a sbírkách Rakouského státního archivu pro českého návštěvníka (GAČR, reg. č. 409/08/0296, 2007 – 2009, řešitel Jan Kahuda) a s ním související výzkum bohemikálních pramenů i za pomoci zahraničních cest na základě dohod o spolupráci.

Grantový projekt GA ČR P410/10/1673 Zdeněk Nejedlý (1878 – 1962), doba řešení 2010 – 2012 (Jiří Křesťan) má za sebou první rok řešení projektu.

Projekt Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu, kteří byli po skončení druhé světové války postiženi v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu ve smyslu usnesení vlády České republiky č. 1081 ze dne 24. 8. 2005 (pod dozorem Ministerstva zahraničních věcí) řešili pracovníci několika oddělení Národního archivu spolu s Ústavem pro soudobé dějiny a Muzeem města v Ústí nad Labem v letech 2006–2008, na něj navázal pokračující roční projekt Právní předpisy a německé obyvatelstvo Československa po roce 1945 (spoluřešitelé za NA: Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout a Alena Nosková). Vedle pokračujících prací na tematickém soupisu v regionálních archivech i v Národním archivu a dokončení databáze německých antifašistů, probíhalo soustředo-

vání předpisů k problematice, jehož výsledkem byl v lednu 2010 vydaný anotovaný soupis předpisů ... A zůstali věrni Československé republice. Předpisy týkající se německých antifašistů z Československa, jež připravila Helena Nováčková.

V rámci projektu Nucené pracovní nasazení českého obyvatelstva z Protektorátu Čechy a Morava podporovaného německou nadací Připomínka, odpovědnost, budoucnost dokončili Zdenka Kokošková, Monika Sedláková a Jaroslav Pažout v květnu 2010 webovou výstavu dokumentů ke zmíněnému tématu s názvem Pracovali pro Říši, jež je určena široké veřejnosti. Je umístěna na internetových stránkách Národního archivu a její prezentace proběhla v červnu 2010. Vedle úředních písemností různého charakteru obsahuje i osobní dokumenty, ale i audionahrávky a ukázky z dobových filmových dokumentů. V současné době zmíněný tým dokončuje vědeckou edici dokumentů, která bude dána koncem ledna 2011 do tisku.

Jaroslav Pažout se podílel třetím rokem na pětiletém grantu GA ČR Komunistická strana Československa a bolševismus, jehož nositelem je ÚSD AV ČR.

Po vzniku Ústavu pro studium totalitních režimů se Národní archiv zapojil do následujících projektů: výzkum protikomunistického odboje a odporu (příprava encyklopedie), dokumentace popravených z politických důvodů 1948–1989, dokumentace personálního obsazení aparátu KSČ 1921–1989. S Vojenským historickým ústavem Praha odborně spolupracujeme a poskytujeme řadu dokumentů k vydávaným publikacím k dějinám armády. V roce 2010 byla vydána práce Ivo Pejčocha a Prokopa Tomka Agenti – Chodci na popravišti. S Ústavem pro soudobé dějiny AV ČR spolupracujeme na řadě projektů k problematice novodobých dějin, např. dějiny KSČ v období 1945–1948, vysoké školství 1945–1968.

Byl ukončen grant GA UK Mikuláše Čtvrtníka Kalistovy dějiny duchové a tradice německé Geistesgeschichte. Zbyšek Stodůlka v roce 2010 se účastnil práce na výzkumném záměru MSM0021620827 České země uprostřed Evropy v minulosti a dnes, jehož nositelem byla Filozofická fakulta UK v Praze. Martin Šuraba se podílel na projektu UK Praha Jan Palach v naší paměti.

Aktivní byla účast pracovníků Národního archivu na odborných konferencích a seminářích i při veřejných přednáškách:

Bartlová Lenka: Přírodní lepidla – klihy, želatiny a rostlinné gummy, (Lepidla v památkové péči, pořadatel společnost STOP, Praha, 13. 5. 2010)

Dufek Pavel: Stát, elektrifikace, agrární strana a agrárnícké zájmové organizace. Několik příkladů jejich působení z jižní části Čech v průběhu

20. let 20. století (Agrární strana a její zájmové, družstevní a peněžní organizace, Uherské Hradiště, 12.–13. 5. 2010)
- Dufek Pavel: Restituce šlechtických velkostatků v Čechách po II. světové válce (Středoevropská šlechta v konfrontaci s totalitními režimy 20. století, Filozofická fakulta UK)
- Đurovič Michal – Paulusová Hana: Gaseous Pollutants: Monitoring in Repositories of the State Archives in the Czech Republic (mezinárodní konference „Sejde z očí - sejde z myslí?“, pořadatel IADA (International Association of Book and Paper Conservators), Národní muzeum, Národní knihovna, Národní archiv, 27. 5. – 28. 5. 2010.
- Gottfried Libor: Karel IV. a korunovační klenoty (pro Komunitní centrum Matky Terezy, Jižní Město, 8. 2. 2010);
- Gottfried Libor: Karel IV. – jeho mládí a vzdělání (pro Komunitní centrum Matky Terezy, Jižní Město, 8. 3. 2010);
- Gottfried Libor: Turínské plátno – padělek nebo nejvzácnější relikvie? (pro Křesťanskou akademii Železný Brod, 21. 4. 2010, Pastorační středisko Dobříš, 24. 11. 2010)
- Hubený David – Hasil Jan: Postoj říšských a československých Němců k ústavě (Ústava 1920 – vyvrcholení konstituování Československého státu, 25. 2. 2010, Hrzánský paláci v Praze)
- Hubený David: Policie a četnictvo ve Slaném a okolí v letech 1939–1945 (Slaný a Slánsko v letech 1939–1945, 6. 11. 2010)
- Křečková Jitka: Charters of the National Archives in Prague on Monasterium.net (zasedání mezinárodního projektu ICARUS ve Vídni 25. 11. 2010)
- Křečková Jitka: The archives holdings of the first department of the National Archives and the digitising of the charters (pro Archivschule Marburg, 26. 8. 2010)
- Křesťan Jiří: Spolupráce Národního archivu se soukromoprávními původci v oblasti předarchivní péče (Výběr archiválií u občanských sdružení, Státní okresní archiv Semily, 26. ledna 2010)
- Machková Zora: Šedá literatura z pohledu archiváře (3. ročník semináře ke zpřístupňování šedé literatury v Národní technické knihovně, 8. 12. 2010)
- Matušíková Lenka: Židovské obce v západočeském pohraničí po r. 1945 (Židé v Sudetech, 7. 10. 2010)
- Munková Michaela: Judaika ve fondech 4. oddělení Národního archivu (Židé v Čechách, Státní okresní archiv Tachov)
- Paulusová Hana: Škroby a deriváty celulosy v restaurování papíru, (Lepidla v památkové péči, pořadatel společnost STOP, Praha, 13. 5. 2010)
- Pazderová Alena – Křečková Jitka: Digitalisation der Urkunden nach dem Jahr

- 1526 im Nationalarchiv in Prag und Problematik ihrer Metadatenbildung (zasedání mezinárodního projektu ICARUS v Záhřebu 29. 6. 2010)
- Pazderová Alena: Geschichte des tschechischen Archivwesens und des Nationalarchivs in Prag mit der Rücksicht auf seine wertvollsten Bestände (pro Archivschule Marburg, 26.8. 2010);
- Pazderová Alena: Výzkum bohemik v bývalém Archivu země České se zřetel-lem na Sbíрку přepisů ze zahraničních archivů uloženou v 1. oddělení a ediční podniky z ní vzešlé, katedra pomocných věd historických a archivnictví Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, 11. 3. 2010
- Šimánková Alena: Odborná přednáška na semináři Právnické fakulty v Bratislavě o procesu s Dr. Miladou Horákovou
- Šimánková Alena: Odborná přednáška na semináři ÚSTRU na téma prokurátorka Ludmila Brožová a role soudců a prokurátorů v procesech 50. let
- Šimánková Alena: Odborné vystoupení na konferenci Metropolitní univerzity k 3. odboji
- Šlehofer Lukáš: Změny ve školství ve světle konstituování Československého státu (Ústava 1920 – vyvrcholení konstituování Československého státu, 25. 2. 2010, Hrzánský palác v Praze)
- Národní archiv se podílel na přípravě mezinárodní konference mezinárodní organizace IADA (International Association of Book and Paper Conservators) „Sejde z očí-sejde z mysli?“ (Out of Sight - Out of Mind?), která se konala v Praze v květnových dnech.

Aplikovaný výzkum Informatika

Vědecký výzkum byl hlavní náplní pracoviště pro dlouhodobé ukládání elektronických dokumentů úseku informatiky 5. oddělení Národního archivu. Hlavním úkolem v letech 2006–2010 byla příprava projektu Národní digitální archiv. Akutní potřeba řešit otázku zachování elektronických dokumentů pro budoucí potřeby společnosti bez omezení horní časové hranice a v autentické podobě narůstala exponenciálně s rozvojem informatiky ve veřejné správě a vyvrcholila v roce 2009, kdy řada zákonů normativně urychlila celý proces elektronického úřadování. Integrovanou součástí problematiky je bezpečnost plánovaných pracovišť a pracovních postupů a též krizové plánování. Vznikla řada odborných pojednání a technologický projekt, jež se stal prvním stupněm komplexu následných organizačních kroků a strategických rozhodnutí směřujících k vybudování redundantního řešení

centrálním a venkovským úložištěm. Dne 18. 5. 2010 byla vyhlášena výzva č. 10 Integrovaného operačního programu, na kterou Národní archiv reagoval podáním projektové žádosti. Tato žádost byla na základě věcného hodnocení a doporučení hodnotící komise schválena (č. j. MV-62036-16/OSF-2010 z 18. 11. 2010). Vydání právního aktu se předpokládá v lednu 2011.

Také vystoupení na odborných konferencích patřila k významným úkolům pracovníků úseku informatiky: Co po nás zbude 2010 (s příspěvkem Jiří Bernas, Karel Koucký, Martin Šuraba a Milan Vojáček), dále Informační systémy státní správy Hradec Králové (příspěvky Jiří Bernas, Karel Koucký) a Knihovny, archivy a muzea v digitálním světě v Národním archivu. 5. oddělení Národního archivu pořádalo s občanským sdružením Co po nás zbude také kulatý stůl k datovým schránkám v Národním archivu.

Jiří Bernas a Karel Koucký se aktivně účastnili na konferenci Archivu hl. m. Prahy Digitalizace aneb konec oslích uší, Martin Šuraba vystoupil s příspěvkem Internetový smog na konferenci Infokon Brno a také se zúčastnil konference IVIG2010 pořádané Asociací knihoven vysokých škol ČR a semináře Oracleday 2010. Jiří Bernas moderoval seminář České informační společnosti Digitalizace matrik, podílel se na společných referátech semináře Digitalizované písemnosti období Protektorátu v Národním archivu a zúčastnil se semináře Autenticita elektronických dokumentů. S příspěvkem na téma Národní digitální archiv a e-Government vystoupil na DRMS Fóru 2010, na konferenci Institutu pro mezinárodní výzkum e-Government 2010 a na semináři Vojenského ústředního archivu. Dále vystoupil s příspěvkem Digitalizace indikačních skic na semináři ČÚZK Digitalizace map.

Rok 2009 byl závěrečným rokem projektu výzkumu a vývoje Ministerstva vnitra VE20072009004 Možnosti a formy zpřístupnění archivních fondů nebo jejich součástí veřejnosti v elektronické podobě, jehož řešitelem byl Miroslav Kunt. Mezinárodní archivní radou byly zveřejněny překlady mezinárodních standardů ISAD(G) a ISAAR(CPF) vzniklé v rámci projektu. Pracovní skupina zástupců různých archivů připravila základní obrysy nových základních pravidel pro zpracování archivního materiálu i většiny jejich jednotlivých kapitol. Je nesmírně potěšitelné, že podněty a závěry z výzkumu mají pokračování na mnohem vyšší rozhodovací úrovni a v celém oboru. Několik pracovníků archivu se tedy podílelo v roce 2010 na činnosti pracovní skupiny, která připravila teze nových Základních pravidel pro zpracování archivního materiálu. Na konci roku 2010 byl přijat k podpoře v jednom segmentu navazující projekt DF11P01OV V023 Interoperabilita v paměťových institucích (INTERPI). Financován bude z Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity NAKI řízeného Ministerstvem kultury.

Národní archiv zde vystupuje v roli spoluřešitele, hlavní zodpovědnost patří pro tentokrát Národní knihovně.

1. oddělení se aktivně podílelo na mezinárodních projektech Monasterium a na činnosti mezinárodního spolku ICARUS, jejichž cílem je digitalizace archivních pramenů od středověku do 19. století včetně metadat a mobilita odborných pracovníků, nápadů a příkladů dobré praxe v rámci Evropy (komunitární fondy EU, Alena Pazderová, Jitka Křečková).

Péče o fyzický stav archiválií

V červnu loňského roku byly obhájeny výsledky výzkumného úkolu Zpracování postupu na záchranu světlocitlivých archivních dokumentů na skleněné podložce (deskové negativy), jejich ošetření, archivaci (dlouhodobé uložení), zabezpečení a zpřístupnění (odpovědný řešitel Emílie Benešová). Rozhodnutí oponentů i posuzující komise znělo „vynikající“.

Pracovníci 5. oddělení Národního archivu se zúčastnili zpracování projektu vědy a výzkumu Zajištění ochrany archivních dokumentů důležitých pro potřeby státu, které byl koncem roku 2010 přijat k podpoře (MV VG20112014054, odpovědný řešitel Karel Koucký).

Prioritou do dalších let v oblasti konzervátorského výzkumu bude nově získaný pětiletý projekt Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity NAKI řízeného Ministerstvem kultury - Metodika hodnocení vlivu kvality ovzduší na knihovny a archivní fondy (ve spolupráci s Národní knihovnou a s Ústavem chemických procesů Akademie věd ČR, archiv je spoluřešitelem v osobě Michala Ďuroviče). Je možné tedy pokračovat a navázat na formálně již ukončený výzkum v rámci Bezpečnostního výzkumu Podprogram II. Výzkum pro řešení ochrany a zabezpečení archiválií v klasické a elektronické podobě, grantový úkol Monitorování plyných polutantů v depozitářích státních archivů České republiky a způsoby jejich odstranění (Ministerstvo vnitra, reg. č. VE20072008003, 2007–2008, Michal Ďurovič).

Další výzkumné úkoly v oblasti fyzické péče o archiválie

Vývoj technologie restaurování poškozených rukopisů železagalovými inkousty

Atlas papírenských vláknin

Vliv silic a jejich hlavních účinných látek na mikroorganismy a na archivní materiál

Vliv odkyselování technologií Bookkeeper na novodobé záznamové prostředky

Testování kancelářských papírů

Ediční a publikační činnost

V roce 2010 byl ediční plán beze zbytku splněn a všechny předané rukopisy byly připraveny k tisku (viz přehled publikační činnosti). Za pomoci mezinárodně obsazené redakční rady vydává archiv již od roku 1992 sborník *Paginae historiae*, který je zařazen v seznamu neimpaktovaných recenzovaných periodik.

Dle plánu pokračovaly práce na edici Archivu České koruny přípravou textových svazků VI/1, 2 (Lenka Matušíková, Denko Čumlivski), korekturní práce na edici Berní ruly – Hradecko, 3. sv. (Iva Čadková, Magda Zahradníková) a ediční a práce na Korespondenci papežského nuncia na císařském dvoře v Praze Cesare Speciana 1592–1598, sv. 1, 2 pro léta 1592–1593 (Alena Pazderová).

Jako výsledek práce několika let byla odevzdána k tisku Příručka k dějinám KSČ (1921–1992) s podtitulem Základní biografické údaje a faktografické informace k dějinám KSČ (František Štverák). Podklady pro tuto práci byly získávány z řady fondů 4. oddělení. Jednotlivé údaje byly několikrát ověřovány a příručka bude doplněna bohatým fotografickým materiálem rovněž z fondů Národního archivu.

Dále je třeba zmínit spolupráci na ediční přípravě vzpomínek Václava Kaplického a Václava Laciny (obě ed. Martin Kučera), vzpomínek a dalších textů Jana Malypetra (ed. Renata Kuprová), souboru studií Josefa Kollmanna, edici textů z období normalizace Čestmíra Císaře (ed. Petra Paterová) a spolupráci na přípravě edice korespondence Antonína Švehly (vydává MÚ-AAV ČR).

Pedagogická činnost

Pokračovala výuka dalšího ročníku studentů bakalářského a magisterského studia archivnictví Filozofické fakulty Univerzity Karlovy na základě smlouvy mezi Národním archivem a Katedrou pomocných věd historických a ar-

chivního studia Filozofické fakulty Univerzity Karlovy (předměty Spisová služba, předarchivní péče a výběr archiválií; Seminář ke zpřístupňování archiválií; Archivní provoz a technika a Archivní legislativa).

Zbyšek Stodůlka vyučoval v letním semestru na Ústavu českých dějin Filozofické fakulty UK přednáškami na téma Historie a multimédia a podílel se tamtéž na cyklu *Zivilgesellschaft, Modernisierung und Nationalisierung in Mitteleuropa I*. Organizoval a metodicky vedl účast studentů na mezinárodním semináři v Berlíně – Sachsenhausen 21. – 26. 2. 2010 „Das Jahr 1939 in der Weltpolitik und hinterm Stacheldraht“ (pořadatel Europäische Akademie Berlin a Filozofická fakulta UK Praha).

Mikuláš Čtvrtník se podílí na výuce historiografie a teorie a metodologie historické vědy na katedře historie Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické v Liberci.

Pracovníci oddělení péče o fyzický stav archiválií se podíleli na výuce studentů Střední průmyslové školy grafické v Praze, Ústavu chemické technologie restaurování památek VŠCHT v Praze, Fakulty humanitních studií Univerzity Hradec Králové. Tradičně na pracovišti probíhaly odborné studentské praxe (studenti SPŠG v rozsahu 10 dnů, studenti Fakulty restaurování University Pardubice).

Protože projekt UNESCO - Studijní pobyt peruánských restaurátorů archivních dokumentů v České republice - byl vyhodnocen peruánskou stranou jako velmi přínosný, byl Národní archiv koncem roku 2009 oficiálně požádán o uspořádání 14 denního cyklu přednášek přímo v Limě. M. Ďurovič a B. Bartl společně se zástupcem Katedry restaurování Univerzity Pardubice J. Šíblem připravili na základě žádosti peruánské strany dvoutýdenní kurz „Restoration and Conservation of Objects of Cultural Heritage Seminar-Archival and Library Documents“, který se uskutečnil na přelomu listopadu a prosince 2010 v peruánské Limě (Archiv Ministerstva zahraničních věcí Peru).

Oddělení péče o fyzický stav archiválií v roce 2010 (květen-červen) navštívila vedoucí restaurátorského oddělení Archivu Slovinské republiky v Lublani prof. dr. Jedert Vodopivec, která přednesla na Vysoké škole chemicko-technologické a Univerzitě Pardubice dvě přednášky. Dále pak oddělení ve spolupráci s Odborem archivní správy a spisové služby MV se podílelo na přijetí delegace slovinských archivářů, restaurátorů, architektů ve dnech

3.–8. 10., kteří se zajímali o zkušenosti s výstavbou archivních budov v ČR a také řadu archivních budov navštívili. Dále pak v oddělení vykonaly týdenní odbornou stáž dvě restaurátorky z Polska – Iwona Kotala-Skiba a Monika Bogacz-Walska.

Zahraniční styky

Celkový počet zahraničních služebních cest pracovníků Národního archivu v roce 2010 činil 8 cest plánovaných, 7 cest neplánovaných, 17 cest z grantových prostředků.

CHORVATSKO

Alena Pazderová, Jitka Křečková (účast na zasedání mezinárodního spolku ICARUS (projekty financované z komunitárních programů EU – digitalizace, interoperabilita, mobilita))

ITÁLIE

Eva Gregorovičová (pokračování v průzkumu vztahů mezi fondem Rodinný archiv v toskánských Habsburků a fondy Státního archivu ve Florencii, tvorba společných nových pomůcek)

David Hubený (účast na kurzu IIAS Autumn Archival School v Terstu)

Alena Pazderová (pokračování ve výzkumu bohemik v Archivio di Stato di Roma, kontrola nunciaturní korespondence z let 1592–1596 ve Vatikánském tajném archivu a Vatikánské knihovně a doplňování chybějících textů)

PERU

Michal Ďurovič, Benjamin Bartl (na základě pozvání Ministerstva zahraničí Peru uspořádáno školení pro peruánské restaurátory archivních dokumentů, financováno z mimorozpočtových zdrojů).

POLSKO

Michal Ďurovič, Benjamin Bartl, Libuše Holakovská (účast na mezinárodním semináři a workshopu v Katovicích zaměřeným na mimořádné události v archivech a připravenost na tyto události (spolupráce s Německem a Polskem v rámci projektů financovaných EU)).

RAKOUSKO

Jan Kahuda (odborná stáž v Domácím, dvorském a státním archivu ve Vídni (projekt ICARUS, projekty financované z komunitárních programů EU – digitalizace, interoperabilita, mobilita).

Karel Koucký, Miroslav Kunt (účast na workshopu ARCHiNET v Linzi – získání zkušeností k elektronizaci archivních činností)

Alena Pazderová, Jitka Křečková (účast na zasedání mezinárodního spolku ICARUS a na zasedání konferenci „Archive on the web-Experiences,

Challenges, Visions“ (projekty financované z komunitárních programů EU – digitalizace, interoperabilita, mobilita)).

Miroslav Kunt, Monika Sedláková (archivní výzkum k problematice nuceného pracovního nasazení Čechů z Protektorátu Čechy a Morava v Říši)

Milan Vojáček, Karel Koucký, Jaroslav Šulc, Jan Županič, Marie Marešová, Tomáš Kalina, Jan Kahuda, Martina Jeránková, Jan Hrdina, Miroslav Kunt, Dagmar Kutílková, Eva Gregorovičová, Pavel Koblasa, Eva Drašarová (práce na grantovém projektu Průvodce po Rakouském státním archivu ve Vídni pro českého návštěvníka)

RUSKO

Jiří Křestan (studium archiválií k osobnosti Zdeňka Nejedlého v moskevských archivech)

SLOVENSKO

Blanka Hnulíková (účast na letní škole se zaměřením na konzervaci fotografických materiálů s názvem Module3)

Filip Paulus (vystoupení a zúčastnění se symposia na téma Prezentace nalezených důlních map z oblasti bývalého Rakousko-Uherska)

Alena Šimánková (účast na semináři na téma Proces H v Bratislavě)

SRN

Zdeňka Kokošková, Alena Skipalová (archivní výzkum k problematice nuceného pracovního nasazení Čechů z Protektorátu Čechy a Morava v Říši)

Zdeňka Kokošková, Jaroslav Pažout (účast na konferenci v Berlíně ke končícímu projektu Nucené nasazení)

Karolína Šimůnková, Zbyšek Stodůlka (získání poznatků v dlouhodobém ukládání elektronických dokumentů, elektronizaci spisové služby a konzultace problematiky předarchivní péče)

Preventivní péče o archiválie a průzkumy jejich fyzického stavu

Projekt hromadného odkyselování zůstává nadále prioritou nejen Národního archivu, ale celého českého archivnictví. Pro budovu Národního archivu v Dejvicích, před kterou probíhá intenzivní stavební činnost související s výstavbou městského okruhu Prašný most – Špejchar, byl krizový plán Národního archivu rozpracován až do stádia instrukcí pro jednotlivé krizové si-

tuace. Bohužel se nepodařilo zorganizovat praktické cvičení, které by tyto instrukce prověřilo v praxi a ukázalo na případné chyby a nedostatky.

Významnou aktivitou v oblasti krizového plánování je práce v European Working Group on Disaster Prevention, která v září 2010 v polských Katowicích zorganizovala setkání zástupců Polska, České republiky a Spolkové republiky Německo, jehož tématem bylo krizové plánování a archivech a praktické cvičení zaměřené na povodně. V rámci tohoto semináře se setkali zástupci archivních správ všech zemí a slavnostně spustili webové stránky www.euraned.eu (European Archival Network for Disaster Management).

V roce 2010 bylo vydezinfikováno celkem 2 366,5 bm archiválií, z toho 1 687,5 bm archiválií archivu a 679 bm z jiných archivů a institucí.

V rámci zajišťování preventivní péče o archivní fondy průběžně probíhaly průzkumy fyzického a mikrobiologického stavu archivních fondů dle požadavků správců fondů. Zcela nově byl zahájen systematický průzkum fyzického stavu Sbírký map a plánů podle zvolených kritérií stupně poškození. Byl připraven průzkumový formulář včetně atlasu charakteristických poškození. V současné době končí tzv. zkušební průzkum, který bude vyhodnocen, a po připomínkování bude zahájen systematický průzkum.

Dále pokračovaly periodické kontroly bezpečnostních mikrofilmů. Analytickou metodou dle ČSN ISO 417 - Stanovení zbytkového thiosíranu ve zpracovaných fotografických materiálech metodou s methylenovou modří. Na základě těchto analýz byla provedena korekce technologického procesu zpracování mikrofilmů.

Celkem bylo provedeno 294 stěrů pro státní archiv a další instituce. U pozitivních nálezů provedena identifikace mikroorganismů, navíc u 21 stěrů z povodňových materiálů bylo prováděno širší spektrum analýz, včetně identifikace bakterií).

V roce 2010 pokračovalo druhým rokem zajišťování agendy mikrobiologické kontroly archivních a knihovních dokumentů institucí, pro které Národní archiv dezinfikuje jejich fondy (SOA Třeboň, SOkA Prostějov, SOA Litoměřice, Belfor Czechia).

Průzkum klimatické situace depozitních prostorů

V roce 2010 proběhla kontrola mikrobiologické čistoty ovzduší 4 depozitních sálů v budově Národního archivu na Chodovci, u kterých bylo podezření, že byly kontaminovány avizovaným zaplísněním sálů užívaných oblastním ar-

chivem. V roce 2011 bude zahájen komplexní průzkum všech depozitářů Národního archivu.

Pro Galerii hlavního města Prahy byla provedena kontrola klimatických parametrů prostor nově zrekonstruované Bílkovy vily, které byly určeny pro uložení fotografické sbírky.

Příprava archiválií na výstavy

Rozsáhlou činnost představují výstavy a práce s nimi související. I když Národní archiv v současné době nepořádá samostatné výstavy, jeho archivní fondy jsou velmi často požadovány různými institucemi k zapůjčení na výstavy. Proto je do výstavní činnosti zahrnována nejen kontrola fyzického stavu archivních dokumentů a výstavních prostor, ale nově i příprava návrhů smluv o výpůjčce, včetně zajištění záznamů o ocenění, protokolů o stavu archiválií apod.

Konzervování a restaurování archiválií

I v roce 2010 pokračovalo konzervování a restaurování soudních spisů Státního soudu Praha, obdobně tak pokračovaly knihařské práce pro Český statistický úřad dle Dohody o spolupráci při konzervaci a restaurování dokumentů zasažených povodněmi v roce 2002 mezi Ministerstvem spravedlnosti a Národním archivem.

Na základě podepsané smlouvy mezi Národním archivem a Královskou kanonií premonstrátů na Strahově pokračovala i v roce 2010 systematická konzervace listin a pečetí z fondu Řád premonstrátů, i když v podstatně menším rozsahu.

Restaurátorské pracoviště 10. oddělení umístěné v budově Národního archivu Milady Horákové 133, Praha 6 i v roce 2010 pokračovalo v restaurování a ukládání pergamenových listin fondu Řád maltézkých rytířů do ochranných obalů, které bylo zahájeno již v roce 2006. V roce 2010 bylo konzervováno a restaurováno 129 papírových a pergamenových listin z tohoto fondu a uloženo do speciálních krabic. Dále bylo komplexně restaurováno a konzervováno 129 ks pečetí z fondu Řád maltézkých rytířů, Archiv České koruny a České gubernium- listiny. V rámci studentských prací bylo konzervováno (čištění) 23 ks pečetí z fondu Řád Křížovníků.

Restaurátorské pracoviště na Chodovci pokračovalo v restaurování a konzervování archiválií přijatých již minulých letech, nebo zahájilo práce

na nově přijatých archiváliích. Jednalo se o systematickou konzervaci následujících archivních fondů: Desky zemské větší, Rodinný archiv Metternichů, Rodinný archiv toskánských Habsburků, Národní výbor 1848, Židovské kontrolní matriky, Indikační skici, dále byly konzervovány jednotliviny z dalších fondů.

V roce 2010 také pokračovaly restaurátorské a konzervátorské práce na soudních spisech Státního soudu Praha (20 kartonů) a bylo převážáno posledních 5 bm dokumentů a statistických ročenek Českého statistického úřadu.

Bezpečnostní snímkování a reprografie

Pokračovala příprava k snímkování fondů Komorní soud, Archiv pražského arcibiskupství – úřední knihy a Knihy židovských familiantů, Ministerstvo vnitra – Nosek. Průběžně pokračovalo i plánované zhotovování bezpečnostních negativů listin řadových archivů, tj. listin Řádu maltézkých rytířů, Řádu premonstrátů Strahov a Řádu křížovníků (fotografováno celkem 527 ks listin).

Bylo započato s masivním předáváním zabezpečovacích negativů fondu Řádu maltézkých rytířů (celkem předáno 3 776 ks negativů k listinám do inv. č. 1300) k definitivnímu uložení mimo budovu, v níž se nacházejí originály.

Dále byly provedeny kontroly fyzického stavu archivních souborů Hermanová Ljuba, Fotoarchiv K. H. Franka, Ústřední dopravní institut a průběžně pokračovaly periodické kontroly fyzického stavu bezpečnostních mikrofilmů, kde byly zjištěné nedostatky (např. chybějící alonže) okamžitě odstraněny.

Digitalizace

V současné době je kladen důraz na digitalizaci archiválií, která je levnější a pro uživatele představuje jistý komfort při studiu archiválií. Již v roce 2003 jsme připravili „návrh základní koncepce“ digitalizace a shodli jsme se na tom, že je vhodné digitalizovat archiválie, které badatelé hojně využívají – a tedy poškozují, ale jejich stávající fyzický stav (pokud se sníží frekvence využívání) ještě není tak špatný, aby musely být snímkovány do 35mm bezpečnostního mikrofilmu. Vlastními silami jsou ve fotografickém ateliéru Chodovec v současné době digitalizovány především archivní soubory 3. od-

dělení a v menší míře 8. oddělení (negativy, které nelze v původní podobě předkládat ke studiu).

Byly zhotoveny podrobné manuály k obsluze jednotlivých skenovacích zařízení a byl dohodnut postup při pořizování digitálních reprodukcí, včetně technických parametrů (vycházejí z koncepce Národního digitálního archivu). Dále byl v roce 2009 sestaven „soupis“ archivních souborů, které by bylo vhodné digitalizovat (vychází z požadavků jednotlivých oddělení). Proběhl průzkum problematiky v zahraničí, který byl shrnut v materiálu Jaroslav Šulc – Karel Koucký, Digitální konverze analogových dokumentů v metodikách vybraných zahraničních kulturních institucí.

Přípravy k digitalizaci dalšího nově zpracovaného fondu Státní tajemník u úřadu říšského protektora byly zahájeny v posledním čtvrtletí roku 2009 a koncem téhož roku byly předány 8. oddělení první kartony. Půjčování originálů je ve studovně uzavřeno a badatelé jsou odkázáni na studium digitálních kopií (podobně jako u digitalizovaného fondu Německé státní ministerstvo, jehož prezentace proběhla při velkém zájmu odborné veřejnosti v červnu 2010). Na podzim loňského roku byla příprava ukončena a na konci roku bylo již vlastními silami naskenováno asi 100 kartonů. Digitalizáty se postupně připojují k inventáři uloženému v programu JANUS a jsou badatelům k dispozici na serveru badatelna.cz

Současně proběhla příprava k digitalizaci fondu MV – Nosek. Pro plánovanou digitalizaci byly připravovány fondy Komitét pro umožnění studia ruským a ukrajinským studentům v ČSR a Ruské a ukrajinské spolky a organizace. Digitalizace by měla být zahájena v roce 2011. Příprava k digitalizaci probíhala i u fondů Sběrka map a plánů a Sběrka plakátů a u obou rodinných archivů (plánovaná digitalizace v roce 2011 v rámci projektu MoM/ICARus)

Při digitalizaci policejních konskripcí v roce 2010, bylo rozlepeno posledních 19 kartonů (do kart. 739), nafotografováno 141 kartonů (do kart. 687), tj. cca 140 000 snímků. Editováno bylo 122 kartonů (do kart. 650 s mezerami), tj. cca 350 000 záznamů. Na internetu bylo k 31. 12. 2010 zpřístupněno cca 600 kartonů, tj. cca 1 600 000 záznamů. Projekt bude v roce 2011 ukončen.

V prvních dvou měsících roku 2010 pokračovala také masová digitalizace listin po r. 1526 v rámci projektu Monasterium (financováno z komunitárních programů Evropské unie), která byla úspěšně dokončena. Bylo digitalizováno 3 103 ks listin a pořízeno 10 075 skenů. Souběžně byla prováděna i kontrola metadat, která jsou po částech předávána do vídeňské centrály k vyvěšení na webovou stránku www.monasterium.net. Průběžně byla prováděna revize prepisů inventářů fondů digitalizovaných v rámci tohoto projektu do PC formulářů za pomoci externistů. Na jaře se podařilo ukončit i di-

digitalizaci indikačních skic a nově byla koncem roku započata digitalizace židovských a židovských kontrolních matrik, s čímž původně nebylo v plánu na r. 2010 počítáno. Od října probíhaly přípravné práce pro digitalizaci fondu Židovské kontrolní matriky (HBM). Přípraven byl celý fond (1 009 ks matrik), digitalizováno zatím 164 ks matrik. Koncem roku 2010 se započalo i s přípravou fondu Židovské matriky (HBMa) pro digitalizaci (2 400 ks z celkového počtu 3000). Tyto práce budou pokračovat v r. 2011.

Informatika

Řada činností v oblasti informačních technologií vychází z potřeb fungování informačních technologií v Národním archivu, a proto se jedná o rutinní práce technické podpory, údržby a oprav. Úsek informačních technologií 5. oddělení je (jako do jisté míry servisní pracoviště) v permanentním časovém tlaku. Denně řeší úkoly a problémy, které vyplývají z běžného fungování, vedle toho musí řešit řadu dlouhodobých koncepčních záležitostí (dlouhodobé uchovávání a zpřístupňování elektronických dokumentů, digitalizaci, tvorbu a zveřejňování elektronických archivních pomůcek apod.).

V roce 2010 pokračovalo přejímání, evidence, uložení a zpřístupnění digitálních dokumentů. Jednalo se zejména o digitalizované fondy Německé státní ministerstvo a Státní tajemník u říšského protektora v Čechách a na Moravě. V současné době jsou uloženy digitální a digitalizované dokumenty 76 archivních fondů. Objem digitálních dokumentů je 2,5 TB a objem digitalizovaných 9,3 TB. V návaznosti na získání diskového pole sponzorským darem od firmy Mercedes pokračují práce na realizaci souběžného uložení dat na Chodovci a v Dejvicích. Výsledkem bude vyšší bezpečnost dat a snazší (rychlejší) přístup k digitalizovaným archiváliím na 1. oddělení.

V roce 2010 pokračovala příprava projektu Národního digitálního archivu. Dne 18. 5. 2010 byla vyhlášena výzva č. 10 Integrovaného operačního programu, na kterou Národní archiv reagoval podáním projektové žádosti. Tato žádost byla na základě věcného hodnocení a doporučení hodnotící komise schválena (č. j. MV-62036-16/OSF-2010 z 18. 11. 2010). Vydání právního aktu se předpokládá v lednu 2011.

Technická podpora uživatelských aplikací probíhala rutinně. Problémy přetrvávají s IS badatelna.

Zásadním problémem, který byl vyřešen, byl přístup k elektronickému podacímu protokolu. Tento není již podporovaným produktem a nebylo

možné ho instalovat na nové PC s OS Windows7. Proto byl vytvořen webový prohlížeč, který umožňuje vyhledávání spisů v protokolu a jejich zobrazení.

Nový pracovník na ½ úvazku provedl analýzu stávajícího webu a připravil některé podněty pro postupnou úpravu webu v souladu se současnými trendy v této oblasti. Základním úkolem, který bude dokončen v roce 2011, byla analýza a testování redakčních systémů založených na různých platformách. V tuto chvíli je připravována implementace redakčního systému, jež bude otestována na nově koncipovaném segmentu webu NA týkajícím se archivních pomůcek a digitalizovaných materiálů.

5. oddělení zajistilo připojení k systému spisové služby provozovanému na Ministerstvu vnitra, instalaci klientů v síti Národního archivu, spolupracovalo na zavedení elektronických podpisů a certifikátů.

Spisová služba

Ve výroční zprávě obvykle nebývá tato část samostatně zmiňována, avšak rok 2010 byl ve vedení spisové služby Národního archivu zlomový. V prvé řadě bylo třeba se připravit na elektronický systém spisové služby, a to především tvorbou nových spisových norem. Ty staré byly s menšími či většími změnami „opisovány“ v průběhu uplynulých padesáti let. Nové, připravené pro rok 2011, znamenají razantní změnu. Na počátku roku připravil podklady spisového a skartačního řádu ing. Kunt a do konce března proběhlo první a druhé připomínkové kolo; zároveň se připomínkoval i nově připravený Spisový a skartační plán (dr. Benešová). Od června měla být spuštěna testovací databáze eSSL – GINIS a chtěli jsme spisové normy pokud možno dotvořit v souladu se systémem a jeho možnostmi. Databáze však byla uvedena do testovacího provozu až koncem října (na začátku září absolvovali vedoucí oddělení základní školení) – nejprve bylo třeba řešit připojení k serveru MV a následně nebylo připraveno nastavení u České pošty. Na „dotvoření“ spisových norem tedy mnoho času nezbývalo. Poslední připomínkové kolo bylo uzavřeno 15. 11. 2010 a zaslané připomínky byly akceptovány nebo vypořádány a normy vstoupily v platnost podpisem ředitelky dne 21. 12. 2010.

Publikační činnost Národního archivu a jeho pracovníků za rok 2010

/ Olga Pospíšilová /

BARTL, BENJAMIN

Ukládání pergamenových listin v Národním archivu v Praze v minulosti a v současné době. *Knižnica 11*, 2010, č. 2–3, s. 91–98 (spoluautoři Libuše Holakovská, Roman Straka)

BARTLOVÁ, LENKA

Klihy, želatiny a rostlinné gumy. In: *Zprav. STOP 12*, č. 2, 2010, s. 16–23.
Přírodní lepidla – klihy, želatina a rostlinné gumy. In: *Lepidla v památkové péči. Sborník přednášek z odborného semináře Společnosti pro technologie ochrany památek dne 13. května 2010*, ed. Olga Kotlíková, Praha 2010, s. 18–25.

BARTŮŠEK, VÁCLAV

- [Čadková, Iva – Zahradníková, Magda (ed.): *Berní rula. Sv. 14, Kraj Hradecký. Díl III. Praha 2009*]. *Orlické hory a Podorlicko 16*, 2009, s. 301–302.
- [Buben, Milan: *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích. III. díl, 3. svazek: Řeholní klerikové. Praha 2008*]. *Středočeský sborník historický 35*, 2009, s. 274–275.
- [Skřivánek, Milan: *K osvěcenskému pojetí a výuce ve světle rukopisů piaristické koleje v Litomyšli. Pardubice 2008*]. *Archivní časopis 60*, 2010, s. 192–194.
- [Juríková, Erika a kol.: *Latina v církevním a světském školství. Praha 2009*]. *Paginae historiae 18*, 2010, s. 404–405.
- [Lukášek, Josef: *Pohádky Orlických hor 2. Ústí nad Orlicí 2009*]. *Orlické hory a Podorlicko 16*, 2009, s. 303.
- [Mach, Jiří: *Příběhy ze starých listin. Ústí nad Orlicí 2009*]. *Orlické hory a Podorlicko 16*, 2009, s. 303–304.
- [Šindar, Jiří: *Putování po poutních místech Čech, Moravy a Slezska. Kostelní Vydří 2009*]. *Jiskra 51*, č. 26 (10. 6. 2010), s. 3.
- [Sázavsko. 11/2004, 12/2005 a 13/2007]. *Středočeský sborník historický 35*, 2009, s. 294–296.

- [Tarzia. Antonio (ed.): Svatí na každý den, historie, spiritualita, umění, leden, únor březen. Kostelní Vydří 2009]. Jiskra 52, č. 9 (3. 3. 2010), S. II.
- [Frýzek, Jiří: Ze světa pověstí, pohádek a příběhů. Ústí nad Orlicí 2007]. Orlické hory a Podorlicko 16, 2009, s. 302–303.
- Botanické zahrady jsou po celé republice, i v Benešově. Jiskra 51, č. 27 (7. 7. 2010), s. 3.
- Cesta piaristického provinciála P. Jeremiáše Soudného do Říma v roce 1766. Malovaný Kraj. 46, č. 4, 2010, s. 9.
- Dějiny přírodních věd na stránkách vlastivědného sborníku Orlické hory a Podorlicko. Dějiny vědy a techniky 48, č. 1, 2010, s. 70–71.
- Klasa arytmetyczna w szkołach pijarskich w krajach czeskich z uwzględnieniem sytuacji w Europie Środkowej w XVIII wieku. In: Szkolnictwo pijarskie w czasach minionych : a współczesne problemy edukacji historycznej. Tom II., red. Krystyna Wróbel-Lipowa, Mariusz Ausz. - Kraków-Lublin : eSPe, 2010, s. 265–290.
- Kolovratský dar pražské piaristické knihovně z roku 1753. Orlické hory a Podorlicko 16, 2009, s. 129–142.
- Kulturális kapcsolatok a cseh és a magyar korona országaiban élő piaristák között. In: A piarista rend Magyarországon, ed. András Forgó. Budapest 2010, s. 45–62.
- Mezinárodní vědecká konference Církve 19. a 20. století ve slovenské a české historiografii. Archivní časopis 59, 2009, s. 361–363.
- Nad kronikou Česko-moravsko-slezské piaristické provincie. Malovaný Kraj 46, č. 1, 2010, s. 10–11.
- Osobnosti Podblanicka v Biografickém slovníku českých zemí - D – Die. Jiskra 51, č. 22 (2. 6. 2010), S. II.
- Piarista, který nebyl jenom topografem. In: Ročenka Gymnázia Benešov za školní rok 2008/2009. [Benešov] [2010], s. 29–30.
- Prameny a literatura pro poznávání života členů řádu piaristů a předpoklady pro vznik náhodných mystifikací v jejich biografii pro období 17. a 18. století ve Střední Evropě. In: Metodické problémy moderní biografistiky, red. Marie Makariusová a Pavla Vošahlíková. Praha 2010, s. 128–138.
- Seznam ctihodných piaristů z roku 1710. Paginae historiae 18, 2010, s. 147–164.
- Slánská životní epizoda Václava Fortunáta Durycha v polovině 18. století a její tradice. Z Českého ráje a Podkrkonoší 22, 2009, s. 209–220.
- Svatí církevních řádů z Říma nové doby. Paginae historiae 18, 2010, s. 381–383.

Učebnice a školní jazykové knihy z doby baroka a klasicismu v knihovně bývalé koleje pražských piaristů. In: Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech 2009. Sborník z 18. odborné konference Olomouc, 14.–15. října 2009, red. Rostislav Krušínský. Olomouc – Brno 2010, s. 81–88.

Vzdělávání na školách piaristů ve Strážnici a jeho proměny.

In: Okolo Strážnice 2010, s. 40–57.

Zakladatelé jezuitů na obrázcích. Jiskra 50, č. 51–52 (22. 12. 2009), s. 3.

BROM, BOHUMÍR

Problematika bezpečnosti v současném českém archivnictví. In: Archívy v krízových situáciách = Archives in Crisis Situations : zborník príspevkov z XIII. archívnych dní v Slovenskej republike, red. Júlia Ragačová, Monika Péková (CD-ROM). [Bratislava] 2009, s. 73–82.

ČADKOVÁ IVA

Berní rula, sv. 14. Kraj Hradecký III, ed. Iva Čadková a Magda Zahradníková. Praha 2009, 335 s.

ČTVRTNÍK, MIKULÁŠ

Duchové dějiny a nové archivní teorie hodnocení : příklad možného dialogu historické vědy a archivnictví. Práce z dějin Akademie věd 1, č. 2, 2009, s. 137–154.

Fortbildungsveranstaltung „Überlieferungsbildung und Bewertung im 21. Jahrhundert - Trends und neue Wege“ Archivschule Marburg, 2009. Archivní časopis 59, 2009, s. 363–366.

Stage technique international d'archives 2010 - Paříž, Francie. Archivní časopis 60, 2010, s. 171–177.

Teorie „macroappraisal“ v pojetí Terryho Cooka a otázka archivního hodnocení. Archivní časopis 59, 2009, s. 314–336.

8. evropská konference o digitálním archivnictví - Ženeva 2010. Archivní časopis 60, 2010, s. 283–286.

Geschichte der Geschichtswissenschaft. Der tschechische Historiker Zdeněk Kalista und die Tradition der deutschen Geistesgeschichte. Hamburg 2010, 138 s.

ČUMLIVSKI, DENKO

Archiv České koruny. Archivum Coronae Regni Bohemiae. Editio diplomatum photograpica, pars V/1, 2. Edice faksimilií. Díl V/1, 2,

1378–1419, ed. Věra Beránková a Denko Čumlivski. Praha 2007, 179 s., 251 světlotisk. tabulí.

DRAŠAROVÁ, EVA

Digitalizace všech dokumentů by nám trvala asi tři sta let.

[rozhovor zaps.] Teresa Babková. In: Veřejná správa 5, 2010, s. 12–13.

Národní archiv v roce 2009, *Paginae historiae* 18, 2010, s. 321–351.

Zpráva o činnosti Národního archivu za rok 2009. Praha 2010, 131 s.;

dostupné z http://www.nacr.cz/Z-Files/vyr_zprava2009.pdf

DUFEK, PAVEL

[Průcha, Václav a kol.: Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992. I.-II. díl. Praha 2004–2009]. *Paginae historiae* 18, 2010, s. 407–411.

ĎUROVIČ, MICHAL

Krizové plánování ve státních archivech České republiky - zkušenosti

z povodní v letech 1997 a 2002. In: Archívy v krízových

situáciách = Archives in Crisis Situations : zborník príspevkov

z XIII. archívnych dní v Slovenskej republike, red. Júlia Ragačová, Monika Péková (CD-ROM). [Bratislava] 2009, s. 29–30, plný text na CD-ROM.

V archivech tiká časovaná bomba. In: Veřejná správa 5, 2010, č. 5, s. 14

(spoluautorka Hana Paulusová).

FRŇKA, FRANTIŠEK

Kancelář tajemníka ÚV KSČ Oldřicha Švestky. *Paginae historiae* 18, 2010, s. 374–380.

GOTTFRIED, LIBOR

Nález pamětního zápisu v makovici věžičky kostela sv. Kateřiny na Tetíně z roku 1684.

Minulostí Berounska 12, 2009, s. 98–104.

Wege mittelalterlicher Handschriften durch Europa : Krönungsevangeliiare

Reims – Prag – Buda – Aachen. Faksimile-Austellung 19. September –

28. November 2010. Aachen 2010, nestr.

GREGOROVÍČOVÁ, EVA

Le tracce dell'Arciduca Lodovico Salvatore in Boemia : le fonti archivistiche, iconografiche, bibliotecarie e collezionistiche nelle istituzioni praguesi. In: *Borgolauro* 30, č. 56, 2009, s. 33–46.

L'Ordine del merito civile sotto il titolo di San Giuseppe alla luce dei documenti scoperti nell'Archivio familiare degli Arburgo Lorena a Praga. In: Quaderni Stefaniani 29, 2010, s. 259–264.

Toskánský záslužný Řád svatého Josefa : historie-statuta-prameny-seznamy. *Paginae historiae* 18, 2010, s. 165–216.

HASIL, JAN

Problém chronologické synchronizace raně středověkých kostrových pohřebišť v Čechách a severovýchodním Bavorsku, *Archaeologia historica* 35, č. 1–2, 2010, s. 159–167.

Vražkov. Dějiny obce. Hostivice 2010, 162 s. (spoluautoři Emil Voráček, Jan Hasil, Martin Trefný, Zdeněk Vašek, Jiří A. Čepelák, David Hubený).

HOLAKOVSKÁ, LIBUŠE

Systemy ochrony księgozbiorów historycznych w Republice Czeskiej se szczególnym uwzględnieniem małych bibliotek. In: Między teorią a praktyką : ochrona zbiorów w małych bibliotekach i archiwach: materiały z konferencji naukowej, Cieszyn 3-5 marca 2010. - Cieszyn 2010, s. 9–51.

HUBENÝ, DAVID

„Co mi může udělat tělo?“ : případ nezbedného pátera Františka Lízny. In: Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných : politická perzekuce, opozice a nezávislé aktivity v Československu v letech 1978–1989. Sborník grantového projektu č. 2, 2008, ed. Jaroslav Pažout. Praha 2008, s. 6–63.

[Hrbek, Jaroslav, Smetana, Vít a kol.: Draze zaplacená svoboda : osvobození Československa 1944–1945, Sv. I a II. Praha 2009]. *Střed*, č. 2, 2009, s. 166–167 (spoluautor Lukáš Šlehofer)

[Gsell, Hilde – Jakli, Timon: Jehovas Zeugen im KZ Mauthausen : Widerstand aus religiöser Überzeugung. Empersdorf 2009]. *Střed*, č. 2, 2009, s. 170–171.

[Křško, Jan: Meziválečný tramping na Rakovnicku. Rakovník 2008]. *Paginae historiae* 18, 2010, s. 411–413.

[Branley, Gerald (ed.): Policing Interwar Europe: Continuity, Change and Crisis, 1918–40. Basigstoke 2007]. *Střed*, č. 1, 2010, s. 161–163.

[Němeček, Jan: Soumrak a úsvit československé diplomacie : 15. březen 1939 a československé zastupitelské úřady. Praha 2008]. *Histický obzor* 20, č. 11/12, 2009, s. 285–286.

[Zelený anton : (plíživé kontravzpomínky)]. *Paginae historiae* 18, 2010, s. 402–403.

Cyklistický prapor 1 v letech 1933–1939. In: *Armáda, Slaný a Slánsko ve 20. století : sborník z historické konference, Slaný 7. 11. 2009.* Slaný 2010, s. 120–145.

Patentní úřad v Praze v letech 1945–1952. *The Patent Office Prague in the Years 1945–1952.* In: *Věda a technika v Československu v letech 1945–1960*, ed. Igor Janovský, Jana Kleinová, Hynek Stříteský. Praha 2010, s. 299–310.

JUNĚCOVÁ, JIŘINA

Rekviem zemědělsko-lesnické archivářce a agrární historičce. In *memoriam PhDr. Jany Pšeničkové*, ed. Jiřina Juněcová, Olga Roháčová a Jiří Šouša. Praha 2010, 366 s.

Česká agrární historička a archivářka Jana Pšeničková. In: *Rekviem zemědělsko-lesnické archivářce a agrární historičce : in memoriam PhDr. Jany Pšeničkové*, ed. Jiřina Juněcová, Olga Roháčová a Jiří Šouša. Praha 2010, s. 13–20.

Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků Praha. *Paginae historiae* 18, 2010, s. 367–374.

Vzpomínka na dr. Janu Pšeničkovou v Národním archivu v Praze.

In: *Rekviem zemědělsko-lesnické archivářce a agrární historičce : in memoriam PhDr. Jany Pšeničkové / ed. Jiřina Juněcová, Olga Roháčová a Jiří Šouša.* Praha 2010, s. 23.

KAHUDA, JAN

[Janouch, František, Groman, Daniel, Štěpánek, Martin: *Na smutek není čas : korespondence mezi Františkem a Rivou Krieglovými a Františkem Krieglem a Adou Kolmanovou (1974–1979).* Praha 2009]. *Soudobé dějiny* 17, č. 3, 2010, s. 535–537.

[*Ročenka Státního oblastního archivu v Plzni, 2006–2007*]. *Archivní časopis* 60, č. 3, 2010, s. 308–310.

Agni. ČAS v roce 2009, s. 141.

Cesta z Náchoda do Vídně a zpět aneb Osudy jedné listiny. Vídeňské svobodné listy 65, č. 23/24, 2010, s. 1, 5.

Čestní členové České archivní společnosti v roce 20. výročí jejího obnovení. *ČAS v roce 2009*, s. 176–179.

Edice Zápisů „první české historičky“. *Genealogické a heraldické listy* 30, č. 1, 2010, s. 88–89.

- In memoriam PhDr. Aleny Sakařové, CSc. Numismatické listy 65, č. 2, 2010, s. 86–89.
- K životnímu jubileu nejstarší české archivářky. ČAS v roce 2009, s. 140.
- K životnímu jubileu PhDr. Evy Gregorovičové. Archivní časopis 60, 2010, s. 86–89 (spoluautor Jiří Křesťan)
- K životnímu jubileu PhDr. ing. Jaroslavy Honcové, CSc. Genealogické a heraldické listy 30, 2010, s. 74–76.
- Metternichovské parvum Wolframa Siemanna. Genealogické a heraldické listy 30, 2010, s. 94–95.
- PhDr. Josef Kollmann a dějiny českého archivnictví. In: Archiváři. Sborník studií PhDr. Josefa Kollmanna vydaný při příležitosti jeho nedožitých 90. narozenin, ed. Jan Kahuda. Praha 2010, s. 346–351.
- Písemnosti ústředních orgánů Československého svazu mládeže. In: Zpravodaj grantového projektu Komunistická strana Československa a bolševismus 2, 2009, s. 45–50.
- Projekt Průvodce po Rakouském státním archivu ve Vídni pro českého návštěvníka. Zpravodaj pobočky ČIS při NA 51, 2009, s. 92–97.
- Sborník o pragmatických písemnostech. Genealogické a heraldické listy 29, č. 4, 2009, s. 84–85.
- Sborník prací PhDr. Jany Pšeničkové. Genealogické a heraldické listy 30, č. 2, 2010, s. 77–79.
- Sborník studií PhDr. Josefa Kollmanna. Genealogické a heraldické listy 30, č. 3, 2010, s. 93–94.
- Soupis krajských hejtmanů v předbělohorských Čechách. Genealogické a heraldické listy 30, č. 2, 2010, s. 80–81.
- Tabáková továrna v Lanškrouně. Genealogické a heraldické listy 30, č. 1, 2010, s. 92–93.
- Z dějin rodinného archivu Metternichů. In: Metternich & jeho doba : sborník příspěvků z konference uskutečněné v Plzni ve dnech 23. a 24. dubna 2009, ed. Ivo Budil, Miroslav Šedivý. Plzeň 2009, s. 125–129.
- Za MUDr. Janem Petříkem. ČAS v roce 2009, s. 151–153.
- Zemřel JUDr. Václav Lukáš. Z Českého ráje a Podkrkonoší 22, 2009, s. 306–308.
- Zemský archivář František Dvorský. Genealogické a heraldické listy 30, č. 3, 2010, s. 97–98.
13. konference archivářů ČR „České archivy a zahraniční inspirace“. ČAS v roce 2009, s. 33–35.
- 20 let České archivní společnosti. ČAS v roce 2009, s. 156–175 (spoluautoři Daniel Doležal, Michal Sejk).

850 let rodu Valdštejnů. Genealogické a heraldické listy 30, č. 1, 2010, s. 86–88.

KALINA, TOMÁŠ

Rozhovor s PhDr. Tomášem Kalinou. / [rozhovor zaps.] Hana Hrachová. ČAS v roce 2009, s. 206–212.

KLOČKOVÁ, LENKA

[Šustek, Vojtěch: Zlato se čistí v ohni. Praha 2008]. Soudobé dějiny 16, č. 2–3, 2009, s. 516–517.

KOBLASA, PAVEL

Anotace k maďarské archivní literatuře. Paginae historiae 18, 2010, s. 413–415.

Informace o bosenském archivnictví. Archivní časopis 59, 2009, s. 354–357.

Informace o fondu Ministerstva vnitra-Šlechtický archiv uloženém v Národním archivu. Paginae historiae 18, 2010, s. 361–366.

Jinonický statek v roce 1620. Obnovená Tradice 20, č. 40, 2009, s. 29–31.

Lovosické dominium na přelomu 18. a 19. století. Obnovená Tradice, č. 41, 2010, s. 15–21.

Tachovské panství po smrti maršála Windisch-Grätze. Rodopisná revue 2009, č. 2, s. 17–19.

Z novější maďarské literatury. Archivní časopis 60, 2010, s. 198–200.

Zpráva o setkání maďarských archivářů v Soproni. ČAS v roce 2009, s. 40–43.

KOKEŠOVÁ, HELENA

Literární tvorba - činnost vhodná pro ženy: Tereza Svatová a Kateřina Thomová. In: Cesty k samostatnosti : portréty žen v éře modernizace, red. Pavla Vošahlíková, Jiří Martínek a kol., Praha 2010, s. 27–61.

KOKOŠKOVÁ, ZDEŇKA

Národní archiv a jeho účast v projektu. In: Němečtí odpůrci nacismu v Československu. Zpráva o výsledcích projektu Dokumentace osudů aktivních odpůrců nacismu, kteří byli po skončení druhé světové války postiženi v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti tzv. nepřátelskému obyvatelstvu, red. Jiří Kocian a Barbora Čermáková, Praha 2009, s. 51–54.

Nucená práce českého obyvatelstva Protektorátu Čechy a Morava v období nacistické okupace : projekt německé nadace Erinnerung,

Verantwortung und Zukunft. Zpravodaj pobočky ČIS při NA 51, 2009, s. 83–91 (spoluautorka Monika Sedláková).

KRLÍN, JAN

Obecní záležitosti (tržní řád, obecní volby, rozdělení obcí atd.) týkající se obcí v bývalých okresech Prachatice, Klatovy, Písek a Strakonice (v hranicích historického Prácheňska) ve fondech Národního archivu v Praze. Zlatá Stezka 15, 2008, s. 293–296.

Obecní záležitosti (tržní řád, obecní volby, rozdělení obcí atd.) týkající se obcí v bývalých okresech Prachatice, Klatovy, Písek a Strakonice (v hranicích historického Prácheňska) ve fondech Národního archivu v Praze. Zlatá Stezka 16, 2009, s. 323–364.

KŘEČKOVÁ, JITKA

Spolek ICARus jako mezinárodní centrum pro archivní výzkum a projekt Monasterium. Zpravodaj pobočky ČIS při NA 51, 2009, s. 58–62.

Vznik mezinárodního spolku ICARus a pokračování digitalizace listin v rámci projektu Monasterium. Archivní časopis 60, č. 3, 2010, s. 249–251.

KŘEŠŤAN, JIŘÍ

[Pernes, Jiří, Pospíšil, Jaroslav, Lukáš, Antonín: Alexej Čepička : šedá eminance rudého režimu. Praha 2008]. Soudobé dějiny 16, č. 2–3, 2009, s. 513–514.

[Pehr, Michal a kol.: Cestami křesťanské politiky. Biografický slovník k dějinám křesťanských stran v českých zemích. Praha 2007]. Odkaz, č. 24–25, 2010, s. 79–80.

[Doubek, Vratislav (ed.): Cesty na východ. Češi v korespondenci M. F. Rajevského. Praha 2006]. Masarykův sborník 14, 2006–2008, s. 519–521.

[Svoboda, Ludvík: Deník z doby válečné: červen 1939 – leden 1943. Praha 2008]. Soudobé dějiny 16, č. 2–3, 2009, s. 514–516.

[Tichý, Josef: Deset pražských bytů rodiny Masarykovy. Praha 2006]. Masarykův sborník 14, 2006–2008, s. 518–519.

[Kohák, Erazim: Domov a dálava. Praha 2009]. Soudobé dějiny 16, č. 4, 2009, s. 755–756.

[Budín, Stanislav: Jak to vlastně bylo. Praha 2007]. Časopis Matice moravské 128, č. 2, 2009, s. 498–500.

[Bílek Jan a kol. (ed.): Korespondence T. G. Masaryk - Karel Kramář. Praha 2005]. Masarykův sborník 14, 2006–2008, s. 514–515.

- [Štrougal, Lubomír: Paměti a úvahy. Praha 2009]. Soudobé dějiny 17, č. 1–2, 2010, s. 278–280.
- [Bošтік, Martin, Müller, Michal Theodor, Rychtařík, Jan: Pravdivý příběh Homo ludens. Z dějin českého hudebního undergroundu. Litomyšl 2010]. In: A2. Roč. 6, č. 24, 2010, s. 29.
- [Kučera, Martin: Pražský Maigret. Praha 2009]. Soudobé dějiny 16, č. 4, 2009, s. 756–758.
- [Kučera, Martin: Rakouský občan Josef Pekař. Kapitola z kulturně politických dějin. Praha 2005]. Odkaz, č. 24–25, 2010, s. 77–78.
- [Hrubý, Petr, Kosatík, Pavel, Pousta, Zdeněk: Rozchod 1948. Rozhovory s českými poúnorovými exulanty. Praha 2006]. Odkaz, č. 24–25, 2010, s. 79.
- [Bošтік, Martin: Sametová revoluce v Litomyšli. Příspěvek k politickým dějinám okresu Svitavy 1989–1991. Litomyšl 2009]. Časopis Matice moravské 129, č. 1, 2010, s. 215–216.
- [Franc, Martin: Úderná skupina? Výprava českých lékařů a přírodovědců do SSSR v roce 1950 ve světle dopisů Ivana Málka. Praha 2009]. Soudobé dějiny 17, č. 3, 2010, s. 531–533.
- [Kuna, Milan: Václav Talich (1883–1961). Šťastný i hořký úděl dirigenta. Praha 2009]. Soudobé dějiny 17, č. 1–2, 2010, s. 272–273.
- [Bouček, Jaroslav: Jan Slavík. Válečný deník historika. Praha 2008]. Archivní časopis 60, č. 3, 2010, s. 315–316.
- [Šulc, Zdislav: Z jeviště i zákulisí české politiky a ekonomiky. Vzpomínky novináře a ekonoma 1945–1995. Praha 2009]. A2. Roč. 6, č. 10, 2010, s. 29.
- [Němeček, Jan, Šťovíček, Ivan, Nováčková, Helena, Kuklík, Jan (ed.): Zápisy ze schůzí československé vlády v Londýně, díl 1. 1940–1941. Praha 2008]. Archivní časopis 60, 2010, s. 313–315.
- [Běhounek, Václav: Zelený anton. Plíživé kontravzpomínky. Praha 2009]. A2. Roč. 6, č. 6, 2010, s. 29.
- [Kašparová, Alena, Kamp, Michal: Židé na Havlíčkobrodsku, díl 1. : Golčův Jeníkov, Havlíčkův Brod, Světlá nad Sázavou. Havlíčkův Brod 2008]. Časopis Matice moravské 128, č. 2, 2009, s. 557–558.
- Archivy národnostních menšin. Archivní časopis 60, 2010, s. 28–40 (spoluautoři Lenka Kločková, Jan Kahuda a kol.)
- Kabinet Zdeňka Nejedlého (1953–1990). In: Ústav pro českou literaturu AV ČR, v.v.i., ed. Kateřina Bláhová, Ondřej Sládek. Praha 2010, s. 193–215.
- Národní archiv a archivní dědictví zahraničních Čechů. In: Krajané a Česká republika: hledání možností k nové otevřené spolupráci, ed. Stanislav Brouček, Tomáš Grulich. Praha 2009, s. 38–42.

- O Pavlu Křivském. ČAS v roce 2009, s. 128–129.
- Osudy dvou přátel na život - a na smrt. Kaplanův dvojportrét Gottwalda a Slánského. Soudobé dějiny 17, č. 3, 2010, s. 482–490.
- Přínosná publikace ke Karlu Kramářovi. *Paginae historiae* 18, 2010, s. 405–407.
- Slavní dlužníci. Dostupné z: <http://fasst.cz/aktuality.php>
- Srdce Václava Talicha se ztratilo. K problému národní očisty (2. část). *Soudobé dějiny* 16, č. 2–3, 2009, s. 243–275.
- Zdeněk Nejedlý a česká cesta ke komunismu. *Paginae historiae* 18, 2010, s. 302–310.
- Zdeněk Nejedlý v životě a díle Františka Červinky. In: *Semináře a studie k dějinám vědy*, red. Antonín Kostlán. Praha 2009, s. 231–240.

KUNT, MIROSLAV

- Autoritní záznamy a jejich využití v archivnictví. *Archivní časopis* 60, č. 2, 2010, s. 134–155.

MAREŠ, PETR

- Přisedící většího zemského soudu Českého království (1542–1620) na habsburských dvorech a na dvoře Fridricha Falckého. *Paginae historiae* 18, 2010, s. 7–65.
- Obsazování úřadu krajského hejtmana v předbělohorském období a soupis krajských hejtmanů na základě dochovaných seznamů z let 1563/1564–1616/1617. Praha 2009, 281 s.

MARUNA, ZDENĚK

- Na úzkém rozchodu v Trenčianských Teplicích. Litoměřice 2010, 263 s. (spoluautor Petr Joachymstál)

MARUŠICOVÁ, BOŽENA

- Stanovenie celkovej farebnej diferencie a krvácavosti farieb rôznych druhov lepeniek. In: *Odborná ochrana zbierkových predmetov: zborník príspevkov z konferencie Bratislava, 20. - 21. október 2010*, zost. Barbora Vašková. [Bratislava] 2010, s. 32–36 (spoluautoři Hana Paulusová, Michal Ďurovič)

MATUŠÍKOVÁ, LENKA

- Böhmens Nachbarländer Nieder- und Oberlausitz in den Archivbeständen des Nationalarchivs in Prag. In: *Lausitzer Archivlandschaften:*

Beiträge der wissenschaftlichen Tagung zum 75-jährigen Jubiläum des Staatsfilialarchivs Bautzen, red. Jörg Ludwig, Peter Wiegand. Leipzig 2009, s. 108–116.

K životnímu jubileu PhDr. Václava Babičky. Archivní časopis 59, 2009, s. 383–385.

MUNKOVÁ, MICHAELA

Plakáty v českých archivech a muzeích. ČAS v roce 2009, s. 87–88.

Rozhovor s PhDr. Danielem Doležalem, Ph.D. ČAS v roce 2009, s. 187–191.

NOVÁČKOVÁ, HELENA

...A zůstali věrni Československé republice : předpisy týkající se německých antifašistů z Československa, ed. pozn. Helena Nováčková; hist. úvod David Kovařík; koordinátor projektu Zdeňka Kokošková. Praha 2010, 187 s.;

dostupné z http://digi.nacr.cz/antifa/soupis_predpisu/

Právní předpisy a německé obyvatelstvo Československa po roce 1945: (výběr z archivních dokumentů k osudům německých antifašistů), edič. pozn. Helena Nováčková a Zdeňka Kokošková. Praha 2009, 175 s.

Od uznání československé prozatímní vlády do vyhlášení válečného stavu Německu 1940–1941. Sv. II, (1. květen 1941 – 31. prosinec 1941), ed. Jan Němeček, Jan Kuklík, Helena Nováčková a Ivan Šťovíček. Praha 2009, 544 s. (Dokumenty československé zahraniční politiky, sv. B/2/2)

NOVÁKOVÁ, JANA

Seznam docházejících seriálů do knihovny Národního archivu k 1. lednu 2010. Praha 2010, 39 s.

OULÍK, JAN

Znak a vlajka obce Lobendava. Děčínské vlastivědné zprávy 20, č. 1, 2010, s. 49–50.

Pouzar, Vladimír: Almanach českých šlechtických rodů 2011, kresby čtyř znaků baron. rodů Jan Oulík. [Brandýs nad Labem-Stará Boleslav] – Martin 2010, 484 s.

PATEROVÁ, PETRA

[Pávová, Jana: Demagog ve službách strany: portrét komunistického politika a ideologa Václava Kopeckého. Praha 2008]. Soudobé dějiny 16, č. 2–3, 2009, s. 512–513.

- [Bursík, Tomáš: Přišli jsme na svět proto, aby nás pronásledovali: trestanecké pracovní tábory při uranových dolech v letech 1949–1961. Praha 2009]. Soudobé dějiny 16, č. 4, 2009, s. 754–755.
- [Běhounek, Václav: Zelený anton. Plíživé kontravzpomínky. Praha 2009]. Soudobé dějiny 17, č. 1–2, 2010, s. 269–270.
- Osobní fond Václav Kopecký v Národním archivu. Acta historica Universitatis Siles. Opaviensis 3, 2010, s. 271–272.
- Problémy spojené se zpřístupňováním soudních knih na příkladě královských měst Louny a Slaný v období raného novověku (diskusní příspěvek). Ústecký sborník historický, suppl. 1, 2010, s. 261–274 (spoluautorka Romana Kmochová).

PAULUSOVÁ, HANA

- Deriváty celulózy. In: Zprav. STOP 12, č. 2, 2010, s. 30–38.
- Škrobová a dextrinová lepidla. In: Zprav. STOP 12, č. 2, 2010, s. 24–29.
- Škroby a deriváty celulózy v resturování papíru. In: Lepidla v památkové péči: sborník přednášek z odborného semináře Společnosti pro technologie ochrany památek dne 13. května 2010, Národní muzeum, red. Olga Kotlíková. [Praha] 2010, s. 26–40.
- Application of X-ray fluorescence in investigations of Bohemian historical manuscripts. In: App. Rad. Isot, vol. 68, 4–5, 2010, s. 875–878 (spoluautoři Tomáš Čechák, Tomáš Trojek, Jaroslav Musílek).

PAZDEROVÁ, ALENA

- Perspektivy výzkumu bohemik. Zpravodaj pobočky ČIS při NA 51, 2009, s. 16–19.

PAŽOUT, JAROSLAV

- Cyklus setkání s pamětníky „Žité dějiny“ v Liberci. Fontes Nissae 10, 2009, s. 211–214.
- Českoslovenští a západoevropští studenti v 60. letech 20. století. Czechoslovak and Western European Students in the 1960s. Česko-slovenská historická ročenka 2008, s. 307–319.
- Liberecké publikace ke čtyřicátému výročí okupace Československa. Fontes Nissae 9, 2008, s. 230–233.
- Pracovní archiv Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných a jeho zabavení v roce 1986. In: Výbor na obranu nespravedlivě stíhaných: politická perzekuce, opozice a nezávislé aktivity v Československu v letech 1978–1989:

sborník grantového projektu č. 2, 2008, red. Jaroslav Pažout.
Praha 2008, s. 90–109.

Studentské hnutí v západní Evropě v roce 1968 a jeho reflexe
v Československu. In: Mladí, levice a rok 1968, red. Martin Franc,
Stanislav Holubec. Praha 2009, s. 31–37.

Výzkum prováděný v Národním archivu a v regionálních archivech
České republiky. In: Němečtí odpůrci nacismu v Československu:
zpráva o výsledcích projektu Dokumentace osudů aktivních odpůrců
nacismu, kteří byli po skončení druhé světové války postiženi
v souvislosti s opatřeními uplatňovanými v Československu proti
tzv. nepřátelskému obyvatelstvu, red. Jiří Kocian a Barbora Čermáková.
Praha 2009, s. 55–61.

POSPÍŠILOVÁ, OLGA

Publikační činnost Národního archivu a jeho pracovníků za rok 2009.
Paginae historiae 18, 2010, s. 351–361.

SEDLÁČKOVÁ, HELENA

[Prix, Dalibor (ed.): Zemské desky krnovské. Sv. I. 1403–1522. Edice.
Opava 2008]. *Archivní časopis* 60, 2010, s. 98–100.

Pohřební štíty z kostela Povýšení sv. Kříže v Doubravníku. *Paginae
historiae* 18, 2010, s. 265–297.

SEDLÁKOVÁ, MONIKA

[Uhlíř, Jan B.: Protektorát Čechy a Morava v obrazech. Praha 2008].
Historie a vojenství 58, č. 2, 2009, s. 149–150.

SPÁČILOVÁ, DAGMAR

Program „Veřejné informační služby knihoven (VISK)“ v knihovně
Národního archivu v roce 2009 – počtvrté. *Paginae historiae* 18, 2010,
s. 310–320.

Rekonstrukce a profil fondu knihovny profesora Kybala. In: *Problematika
historických a vzácných knižních fondů Čech 2009* : sborník
z 18. odborné konference Olomouc, 14.-15. října 2009, red. Rostislav
Krušínský. Olomouc – Brno 2010, s. 5–11.

ŠLEHOFER, LUKÁŠ

Cesty české ústavnosti. The Paths of Czech Constitutionality. On the 90th
Anniversary of the Passage of the First Czechoslovak Constitution.

K 90. výročí přijetí první československé ústavy. Praha 2010, 120 s.
(spoluautoři Petr Mlsna, Dan Urban)

VINDUŠKOVÁ, ANNA

Bibliografie českého archivnictví za rok 2004. Výběrová bibliografie z archivnictví, pomocných věd historických a příbuzných oborů, sest. Anna Vindušková, Marie Šatochinová ; excerpt Anna Vindušková, Olga Pospíšilová ad. Praha 2010, dostupné z <http://www.nacr.cz/Z-Files/g-bibl2004.htm>

VOJÁČEK, MILAN

Policejní pobytové přihlášky jako důležitý pramen pro poznání demografických a sociálních proměn Prahy v letech 1850–1918. *Paginae historiae* 18, 2010, s. 299–302.

Svůdná sítěna a mladý orel : setkání Marie Červinkové-Riegrové s Karlem a Bedřichem Schwarzenbergem v babím létě roku 1886. *Obnovená Tradice* 41, 2010, s. 29–35.

Červinková-Riegrová, Marie: *Zápisky*, ed. Milan Vojáček a kol. Praha 2009, 711 s.

WAAGE, VLADIMÍR

[Historická fotografie 2007, 2008–2009]. *Paginae historiae* 18, 2010, s. 395–402.

Trendy a tradice 2009 : zpráva o mezioborové odborné konferenci. *Paginae historiae* 18, 2010, s. 383–388.

Svědectví map – lesní mapy. *Das Zeugnis der Karten – Waldkarten.*

The Testimony of Maps – Forest Maps. Praha 2010, 11 s. textu, 45 map. listů (spoluautoři Petr Fencl, Ivan Roček)

Pokus o rekonstrukci archivu Petičního výboru Věrní zůstaneme na základě akvizic osobních fondů / Zora Machková /

Národnímu archivu se před časem v rámci jeho akviziční činnosti podařilo získat osobní fondy osobností spjatých s Petičním výborem Věrní zůstaneme, odbojové organizace působící na území Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939–1942, jejíž jádro tvořila skupina převážně levicových intelektuálů. Založení Petičního výboru Věrní zůstaneme (dále jen PVVZ) předcházelo zveřejnění manifestu Věrní zůstaneme v roce 1938. Manifest mobilizoval veřejné mínění k rozhodné obraně republiky před fašismem a ostře směřoval proti kapitulantským náladám.¹

Protože kolem osudu archivu PVVZ existovala a existuje řada nejasností², podnítilo to zároveň naši vlastní průzkumnou akci. Pátrali jsme nejenom po osudu původního archivu PVVZ, ale zároveň jsme se zaměřili na jednotlivé osoby či rodiny, v jejichž držení by se písemnosti vztahující se k PVVZ mohly ještě nacházet.³

Prvním osobním fondem, který jsme získali a který se částečně váže k PVVZ, je fond doc. PhDr. Josefa Fischera (2. 4. 1891 – 19. 2. 1945), někdejšího docenta Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, filozofa, sociologa, publicisty a překladatele, předsedy Společnosti přátel demokratického Španělska, představitele sociálně demokratické inteligence sdružené kolem Dělnické

1 Vrabec, Václav: Antifašistický nekomunistický odboj. Zmařené naděje. Lanškroun 1992, s. 12.

2 Karel Bondy ve svých Poznámkách z Pankráce z r. 1943 popisuje okolnosti svého zatčení a zatčení svého spolupracovníka Velínského, který podle Bondyho zcela zbytečně vyzradil gestapu místo úschovy archivu PVVZ. Archiv byl pak zabaven gestapem; viz Národní archiv (dále NA), fond Rais Martin, nezpracováno. Oproti tomu v záznamu vzpomínek Anny Mesiereurové, který pořídil patrně K. J. Beneš, Anna Mesiereurová tvrdí, že část archivu byla zachráněna a po několikerém stěhování zachována Karlem Vojtou z Libně; tamtéž.

3 Největší pátrání jsme podnikli v letech 2003–2004, kdy jsme oslovili řadu rodinných příslušníků osob, které měly nějakou spojitost s archívem PVVZ. Výsledkem bylo několik akvizic, z nichž poslední se uskutečnila v roce 2010. V jednání jsou ještě další akvizice, takže je možné, že v budoucnu budou archiválie, vztahující se k PVVZ v držení NA, obohaceny o další přírůstek.

akademie. Josef Fischer byl jedním ze tří iniciátorů a pisatelem manifestu Věrní zůstaneme, patřil mezi čelné osobnosti odbojové organizace PVVZ, byl hlavním autorem jejího programu Za svobodu, do nové Československé republiky. V říjnu 1941 byl zatčen gestapem a v únoru 1945 popraven v káznici v Brandenburgu.⁴ Jeho fond, který Národnímu archivu darovala jeho dcera PhDr. Soňa Nová, obsahuje osobní doklady a vyznamenání, deníkové záznamy, fotografie. Bohatá je jeho korespondence, jsou zde písemnosti vztahující se k jeho vědecké a literární činnosti, dále písemnosti k jeho politické činnosti v České státoprávní demokracii a Československé národní demokracii a v neposlední řadě i písemnosti vztahující se k Petičnímu výboru Věrní zůstaneme. Ve fondu jsou rovněž uloženy dopisy a motáky Josefa Fischera a jeho manželky Mileny Fischerové z vězení.

Pro poznání činnosti PVVZ je obsahově asi nejbohatší osobní fond Martina Raise (8. 7. 1900 – 19. 4. 1982), který jsme získali od jeho dcery Olgy Fialové. Martin Rais byl členem Československé sociálně demokratické strany dělnické, působil v Dělnické akademii a byl členem vydavatelstva Nová Svoboda. Za 2. světové války byl členem PVVZ, v letech 1942–1945 byl za svoji odbojovou činnost vězněn. Po válce se stal náměstkem předsedy Osídlovacího úřadu a Fondu národní obnovy v Praze, byl rovněž dlouholetým členem Svazu protifašistických bojovníků.

Martin Rais byl zakládajícím členem PVVZ, jako jeho člen spolupracoval při vydávání odbojového tisku a opatřoval zprávy pro práci odbojové skupiny, byl prostředníkem mezi jejími jednotlivými členy, jimž také uschovával různé informační a technický materiál. Byl rovněž finančním referentem skupiny a spolupracoval na programu Za svobodu do nové Československé republiky.⁵

Osobní fond Martina Raise čítá celkem čtyři kartony. První část obsahuje osobní doklady a životopisný materiál týkající se přímo osoby Martina Raise, včetně jeho životních vzpomínek či jeho trestního spisu, který získal on sám po osvobození káznice v Gräffentonně. Nepříliš četná je jeho korespondence, bohatší je část vztahující se k jeho vědecké a odborné činnosti, která obsahuje mimo jiné stať Dělnická akademie bojovník za emancipační hnutí dělnictva a socialismus, strojopis Materiál o Pražském povstání, studii Vznik programu Za svobodu a jeho srovnání s Košickým vládním programem, jež je opatřena úvodní rukopisnou poznámkou jeho syna Ivana Raise.

4 NA, fond Fischer Josef, doc. PhDr., nezpracováno.

5 NA, fond Rais Martin, nezpracováno.

Nacházejí se zde písemnosti vztahující se k činnosti Martina Raise v Československé sociální demokracii z let 1946–1948 a k jeho činnosti v Dělnické akademii.

Jedinečnou část fondu tvoří písemnosti vztahující se k činnosti PVVZ, které Martin Rais shromáždil. Pokusil se o rekonstrukci sítě spolupracovníků PVVZ, nachází se zde Manifest Věrní zůstaneme, ideový program PVVZ Za svobodu, organizační struktura PVVZ, písemnosti k jednotlivým členům PVVZ (včetně jejich dopisů, motáků a vzpomínek), soubor písemností spjatých se spisovatelem Karlem Josefem Benešem a jeho činnosti v PVVZ, strojopis K. J. Beneše o historii PVVZ, písemnosti k zemědělské skupině PVVZ, notové šifry, poznámky Martina Raise k osobám činným v PVVZ, opis poznámek Karla Bondyho z Pankráce, smuteční oznámení o úmrtí členů PVVZ, koncept dopisu dětem členů PVVZ a další. Soubor je doplněn různými menšími texty, poznámkami, pohlednicemi, kresbami a drobnými tisky.

Zajímavá je korespondence mezi jednotlivými bývalými členy PVVZ ohledně osudu archivu PVVZ. V dopise Hedě Kaufmanové z 18. 3. 1964 K. J. Beneš píše, že „velký“ archiv PVVZ padl do rukou gestapa a byl jím patrně zničen. Část archivu odevzdal v 50. letech dr. Černochovi ministerstvu vnitra na jeho naléhání.⁶ Jednalo se o písemnosti uchované u vinohradského kniháře, krycím jménem Knížek. Byl to však jen zlomek archivu, obsahoval také písemnosti týkající se Politického ústředí a Obrany národa a K. J. Beneš se v dopise domnívá, že pro poznání PVVZ neměl valnou cenu.⁷

Třetím archivním fondem, který má souvislost s PVVZ je rodinný fond Šimsovi Jaroslav, Jan a Milena. Jaroslav Šimsa (12. 10. 1900 – 8. 2. 1945) evangelický teolog, filosof, publicista a překladatel byl činný v YMCA a Akademické YMCA, v osobním sekretariátu T. G. Masaryka, v Křesťanské revue a Lize lesní moudrosti. Patřil ke složce PVVZ, která se formovala z pracovníků YMCA. V roce 1940 byl zatčen gestapem, poté vězněn v nacistických věznicích a v únoru 1945 zemřel v koncentračním táboře v Dachau.⁸ Obsahově rodinný fond Jaroslava, Jana a Mileny Šimsových značně přesahuje pouhé vymezení na činnost PVVZ. Archiválie jsou rozděleny do sedmi větších celků a zahrnují rodinné doklady a úřední dokumenty, deníky a diáře, rodinnou

6 O vydání této části archivu předané dr. Janem Černochem požádali dopisem adresovaným ministru vnitra Josefu Pavlovi ze dne 6. 5. 1968 pozůstalí po čelných pracovnících odbojové skupiny PVVZ spolu s dosud žijícími členy PVVZ; viz NA, fond Šimsovi Jaroslav, Jan, Milena, nezpracováno.

7 NA, fond Rais Martin, nezpracováno.

8 NA, fond Šimsovi Jaroslav, Jan, Milena, nezpracováno.

Osobní archiv generála Miloše Knorra

/ Lenka Kločková /

V roce 2008 získal Národní archiv pozůstalost aktivního účastníka druhého a třetího československého zahraničního odboje, generálmajora v. v. Miloše Knorra, MBE¹. O rok později byl osobní archiv Miloše Knorra zpracován a zpřístupněn badatelské veřejnosti.

Miloš Knorr se narodil 20. září 1918 ve Slezské Ostravě. Své dětství a mládí však Miloš Knorr prožil převážně v Ivančicích u Brna, kam se rodina přestěhovala v roce 1926. Otec Miloše Knorra, Robert Jiří Knorr, zde byl ředitelem národní školy.

Miloš se velmi dobře učil, takže z 5. třídy obecné školy přestoupil na reálné gymnázium, které v roce 1936 ukončil maturitou. Poté se dobrovolně přihlásil k výkonu vojenské prezenční služby a 1. října 1936 byl povolán k dragounskému pluku 6 do Brna. Jelikož měl ukončené středoškolské vzdělání, byl automaticky odeslán do Jezdeckého učiliště v Pardubicích, kde úspěšně absolvoval školu důstojníků jezdeckva v záloze s prospěchem velmi dobrým, když dosáhl pořadí 59 ze 449 posluchačů. V červenci 1937 byl odeslán ke kmenovému tělesu, kde byl povýšen do hodnosti četař aspirant a po složení zkoušek na důstojníka v záloze byl ohodnocen opět jako velmi dobrý. Umístil se v pořadí 9 ze 40.

V srpnu 1937 si četař aspirant Miloš Knorr podal přihlášku k přijetí do Vojenské akademie v Hranicích na Moravě a byl přijat přímo do II. ročníku.

Studijní úspěchy ze Školy důstojníků jezdeckva v záloze Miloš Knorr na VA v Hranicích potvrdil a v mnohém zdokonalil, takže když byl o rok později slavnostně vyřazen v hodnosti poručíka jezdeckva, opíral ministr národní obrany Josef Machník svůj jmenovací dekret o jeho skvělý prospěch. Absolvoval Vojenskou akademii s výtečným prospěchem v pořadí 3 z 55.

Od 15. srpna 1938 velel poručík jezdeckva Miloš Knorr četě 2. jízdní eskadrony 1. korouhve Dragounského pluku 6. Zúčastnil se s ním mobilizace

1 Nositel páté třídy Řádu britského impéria (Member of the Order of the British Empire).

v září 1938 a bylo mu souzeno prožít i její potupný a demoralizující konec po vnuceném přijetí Mnichovské dohody a abdikaci prezidenta dr. Edvarda Beneše. U svého pluku setrval v Brně do prosince 1938 a dobu tzv. „druhé republiky“ od 1. ledna do 15. března 1939 prožil v Hranicích v aplikačním kurzu. Zde jej zastihla další národní katastrofa. Hitlerovské Německo okupovalo zbytek Česko-Slovenska. Československá armáda přešla do stadia likvidace. Zbraně, sklady a materiál byly předávány německému Wehrmachtu, mužstvo propouštěno do civilních povolání, vojenské útvary postupně rušeny a důstojníkům byla umožňována rekvalifikace. Současně začínal československý domácí a zahraniční odboj.

Procesem hledání vlastního místa v nastávající hektické době procházel i poručík Miloš Knorr. Do 25. dubna setrval ve zmíněném aplikačním kurzu v Hranicích, poté se vrátil ke svému pluku do Brna a v červnu 1939 byl z armády propuštěn na dovolenou s čekáním, kterou měl využít k rekvalifikaci pro uplatnění v civilním životě. Léto trávil u rodičů v Ivančicích a v září nastoupil do abiturientského kurzu obchodní akademie v Brně. Mezitím došlo k zahájení 2. světové války německým přepadením Polska a jeho překvapivě rychlou porážkou, která pro Miloše Knorra znamenala konečné rozhodnutí o vlastním odchodu do vojenské emigrace ve Francii, která se tehdy stávala střediskem československého zahraničního odboje. 20. října 1939 se pokusil o nezdařený přechod hranic z Rakouska do Jugoslávie. Po návratu domů byl 29. listopadu v Brně zatčen gestapem a podmíněčně propuštěn až o vánocích. Od poloviny ledna 1940 nastoupil do funkce obecního tajemníka v Rakvicích. 4. února překročil na lyžích moravsko-slovenské hranice u Radějova nedaleko Strážnice a najatým autem se dostal do Bratislavy. Odtud pokračoval 7. února 1940 do Nitry a 9. února jej ve Zlatých Moravcích zatkla slovenská policie při pokusu o přechod do Maďarska. Po 10 dnech vězení se mu podařilo uprchnout a opakovaným pokusem v lokalitě Vráble maďarské hranice překročil, dostal se do Budapešti na francouzské velvyslanectví a po 19 dnech přešel hranice do Jugoslávie. Z Bělehradu již cestoval vojenským transportem mjr. gšt. Ondráška přes Soluň a Istanbul v režii čs. zpravodajské služby do Francie. 26. března 1940 jej na čs. konzulátu v Marseille přijali do čs. zahraniční armády ve Francii a ve stejný den odeslali do výcvikového tábora v Agde, kde se formovala 1. československá divize. Vzhledem ke své specializaci byl původně zařazen k jezdecké eskadroně Smíšeného předzvědného oddílu (SPO), byl vyslán do francouzského kurzu protivzdušné obrany, ale 25. května 1940 jej přemístili k velitelství 1. čs. divize. Ale to již Francie byla vojensky poražena, hledala záchranu v příměří s Německem a československé vojsko ustupovalo do jižních přístavů Francie, odkud bylo

na intervenci prezidenta Beneše u W. Churchilla evakuováno do Velké Británie. Miloš Knorr tak učinil lodí VICEROY OF INDIA 7. července 1940 a v táboře Cholmondeley byl zařazen k velitelské rotě 1. čs. smíšené brigády.

Ve Velké Británii byl por. Knorr vtělen k velitelské rotě Smíšené čs. brigády, v září 1940 se nevyhnul zařazení do tzv. velitelské zálohy. Formulací se brigáda měla nadbytek důstojníků a tak přes všechny dobré předpoklady musel ustoupit starším a kvalifikaci více odpovídajícím důstojníkům. Neměl vůbec žádnou bojovou zkušenost a důstojníky jezdeckta brigáda nepotřebovala. Teprve 1. ledna 1941 byl potvrzen ve funkci velitele protiletadlové čety u zmíněné štábní rotě. 15. května 1941 byl přemístěn ke Smíšenému předzvědnému oddílu (SPO), 25. října téhož roku byl povýšen do hodnosti nadporučíka jezdeckta a 15. března 1942 ustanoven do funkce velitele čety u SPO.

Aby se čelilo hrozcí demoralizaci z nedostatku smysluplného zaměstnání, byl npor. Knorr vyslán do různých speciálních kurzů. V době od 1. dubna do 22. dubna 1942 byl vyslán a úspěšně absolvoval Výcvikovou školu ALICAR při Západním velitelství v Berford Hillu. Prošel parašutistickým výcvikem pro instruktory (ale bez seskoku padákem). Zřejmě největší osobní význam pro něho měla a nejvíce jej oslovila Škola pro mladé velitele průzkumných jednotek. Po jejím absolvování 2. září 1943 byl přemístěn k Náhradnímu tělesu čs. vojska s ponecháním systemizace, což znamenalo změnu. Jak se ukázalo později, ve vojenské kariéře Miloše Knorra šlo o změnu zásadní. Z dosavadního, v podstatě anonymního důstojníka se díky Britům stal zpravodajský expert, jehož kvality si nemohli vynachválit.

Npor. Miloš Knorr byl na britskou žádost odeslán 15. října 1943 do utajeného výcvikového střediska (Casualty Clearing Station No. 10), kde se připravoval u 43. předzvědného pluku k invazi na evropskou pevninu. Zmíněný útvar byl hlavním prostředkem k získávání zpráv o nepříteli ve prospěch Královského tankového sboru, takže právě u tohoto útvaru se Miloš Knorr dostal do styku se všemi dostupnými způsoby získávání zpráv, počínaje pozorováním, pronikáním za nepřátelské linie, získáváním a výslechem zajatců, získáváním a studiem dokumentů, radiovým odposlechem, pořizováním a studiem leteckých snímků, až po průzkum bojem. 24. 6. 1944 odešel do pole, když se ve 2. invazní vlně s celým tankovým sborem a 43. předzvědným plukem vylodil v Normandii. Britská vojska byla postupně organizována do 21. skupiny armád, které velel polní maršál Montgomery a jejichž součástí byla též 1. čs. tanková brigáda.

Royal Armored Corps a jeho 43. pluk postupoval ve Francii severním směrem podle pobřeží a probíjaval se do Belgie, Holandska, Dánska a sever-

ních oblastí Německa. Na této bojové cestě se Miloš Knorr prosadil jako vysoce kvalifikovaný zpravodajský důstojník. Při překračování Rýna jeho zásluhy nadchly velitele pluku tak, že jeho bojovou činnost na frontě neváhal označit za excelentní.

19. 7. 1945 byl kpt. Miloš Knorr jmenován styčným důstojníkem u 21. skupiny britských armád. To byla jeho poslední funkce ve 2. světové válce, do které odcházel jako zcela nezkušený poručík jezdeckva.² Byl velmi úspěšným a tak není divu, že byl v hodnosti štábního kapitána pěchoty povolán 15. 10. 1945 ke studiu Vysoké školy válečné (VŠV); nastoupil rovnou do druhého ročníku.

Školu absolvoval 15. července 1947 s výtečným prospěchem. O měsíc později byl povýšen do hodnosti majora tankového vojska a ustanoven do funkce pomocného profesora na katedře všeobecné taktiky VŠV v Praze. Jeho další vojenskou kariéru přerušil mocenský převrat ve státě v únoru 1948, kterým se KSČ zmocnila správy státu i lidských osudů. Aby uchránila svoji moc před případnými pokusy o změnu politických poměrů a návrat k demokratickým formám vlády, začala vojenská kontrarozvědka (OBZ – Obranné zpravodajství) bezprostředně po 25. únoru 1948 dramaticky likvidovat důstojnický sbor. Na prvním místě seznamů podezřelých osob se ocitli generálové a vyšší důstojníci ze západní fronty, kteří byli předčasně penzionováni, nebo z armády propouštěni z důvodů preventivních, což byl případ mjr. M. Knorra, který se do této doby o politické dění ve státě nezajímal a v aktivní politické činnosti se neangažoval. Pouze patřil k zakladatelům Klubu čsl. důstojníků ze západní fronty. Přesto byl již 15. března 1948 přeložen z Prahy do Šternberka, zřejmě proto, aby byla narušena lokální koncentrace případných stoupenců vojenského převratu. V této posádce byl ustanoven do funkce velitele 1. tankového praporu 12. tankové brigády.

Mjr. Knorr věděl, co se děje za nespravedlnosti v armádě a rozhodl se nečekat na jejich pokračování v podobě zatýkání, soudů, věznění v táborech nucených prací a dalších perzekučních opatření a začal se připravovat k útěku do zahraničí. Domníval se, že emigrace potrvá relativně krátkou dobu. Převládá optimistický pohled na osvoboditelskou roli západních demokracií vůči zemím za „železnou oponou“, které podlehnou hospodářské a vojenské převaze anglo-amerického uskupení.

2 Za své válečné zásluhy byl vyznamenán Československým válečným křížem 1939–1945, medailí Za chrabrost, Pamětní medailí se štítkem F a VB. Britové mu udělili medaile STAR 1939–1945, France and Germany Star defense a medaili Řádu britského impéria.

Útěk se mu nakonec s pomocí krajského velitele StB ve Znojmě dr. Františka Muchy podařil 1. května 1948, kdy v okolí Znojma překročil hranice Rakouska a dostal se do Vídně.

Ve své další životní etapě se měl Miloš Knorr stát aktivním účastníkem protikomunistického odboje.

Bezprostředně po svém úspěšném útěku do Rakouska navázal Miloš Knorr kontakt s americkou vojenskou zpravodajskou službou CIC (Counter Intelligence Corps) ve Vídni a posléze pro ni začal pracovat. Tato spolupráce trvala od r. 1948 do r. 1951. Jeho úkolem byla pomoc uprchlíkům z Československa: ověřoval jejich totožnost (prověřoval, zda mezi nimi nejsou agenti z řad komunistických tajných služeb), zařizoval jejich přesun z amerického sektoru Vídně do amerického pásma v Rakousku a Německu, obstarával jim ubytování, jídlo, jízdenky na vlak. Také je vybavoval ve spolupráci s rakouskou policií falešnými doklady, které byly zhotovovány v úřadovně CIC. V neposlední řadě organizačně zabezpečoval finanční stránku samotných akcí. Na pomoc uprchlíkům vzpomínal Miloš Knorr po více než čtyřiceti letech s pocitem největšího zadostiučinění.

Činnost Miloše Knorra byla sledována tehdejšími zpravodajskými složkami v ČSR se zvýšeným zájmem. Činila tak především vojenská rozvědka a později 1. správa Ministerstva vnitra. Československá rozvědka brzy získala ověřené zprávy o tom, že Miloš Knorr působí jako zpravodajský orgán ve prospěch amerických zpravodajských služeb v tzv. evidenčních či azylových střediscích. Právě touto činností se Miloš Knorr výrazně zapojil do akcí, které měly destabilizovat situaci v ČSR. Při výsleších uprchlíků, které prováděl, byly zjišťovány motivy útěku za hranice, způsoby, lokality a okolnosti jeho provedení, zprávy všeho druhu, včetně vojenských z okolí a prostředí uprchlíků, jejich domácí styky, známosti, společenský vliv, politická situace a také stupeň ochoty napomáhat politickým či vojenským změnám v ČSR. Takto získané poznatky se dále zkoumaly, ověřovaly a vyhodnocovaly pro další zpravodajské využití k ofenzivním akcím na československém území. Miloš Knorr se podle získaných zpráv podílel na těchto aktivitách v několika střediscích, počínaje Vídní, přes Innsbruck až po Salzburg. Zde vybíral, později připravoval a cvičil tzv. „agenty chodce“, které vysílal zpět do ČSR k plnění různých úkolů, většinou doručování dopisů, peněz, kontaktování jednotlivých osob, zřizování mrtvých schránek či k jejich obsluze, předávání důvěrných vzkazů, odvádění osob zvláštního významu a zájmu do zahraničí organizované emigrace. V několika případech bylo dodatečně zjištěno, že podobné cesty provedl M. Knorr sám. Svě kontakty a zdroje zpráv v ČSR svým americkým zaměstnavatelům nikdy nedal k dispozici. Zprávy o něm byly zjišťovány a ověřovány při zatčeních a výsleších jeho agentů.

Začátkem 50. let se údajně na výzvu samého gen. Františka Moravce přemístil do západoněmeckého Bensheimu, kde působil jako generálův zástupce ve zpravodajské organizaci OKAPI.³ Pokračoval v realizaci pestré škály zpravodajských akcí proti tehdejšímu československému státu, které měly destabilizovat jeho politickou a bezpečnostní situaci. Jeho celkový podíl na činnosti této organizace není znám a česká veřejnost je v tomto směru odkázána na otevření archivů v USA, což je v dohledné době málo pravděpodobné. Byla to doba tzv. „studené války“, orientovaná na možnost vojenské konfrontace. Po Stalinově smrti začalo docházet k postupným změnám v sovětské zahraniční politice, které na americké straně nezůstaly bez odezvy, takže v polovině 50. let se mění americká zahraničně politická doktrína od přípravy na vojenskou konfrontaci se sovětským blokem, na možnost vzájemného soužití a nutné spolupráce. Obavy z katastrofálních následků pro obě strany ze vzájemného použití jaderných zbraní vedou z americké strany ke zrušení oněch zpravodajských struktur, preferujících přípravu na válku.

V rámci těchto změn končí též činnost organizací typu Moravcova OKAPI, jejich pracovníci odcházejí do USA, kde se jim dostává rekvalifikace.⁴

V roce 1954 byl František Moravec z vedení zpravodajské organizace OKAPI odvolán a Miloš Knorr si právě v této době podal žádost o odchod ze služby. Před jejím ukončením byl však ještě pověřený Američany průzkumem česko-německé státní hranice: fotografováním zátarasů na hranici. Tento úkol plnil Miloš Knorr za asistence německé pohraniční policie.

V USA, kam přichází Miloš Knorr v roce 1955, je postaven před nelehký úkol najít si civilní zaměstnání. Uplatnění našel v pojišťovací společnosti Insurance Company of North America a stává se úspěšným manažerem. Tato nejstarší americká akciová společnost se sídlem ve Filadelfii se zabývala tzv. zpětným zajištěním, tj. pojišťováním pojišťoven. Za několik let se Miloš Knorr vypracoval na místo ředitele její evropské pobočky v Haagu. Během své 26 leté kariéry u pojišťovací společnosti byl ředitelem evropské pobočky

3 Zpravodajská organizace československé emigrace nazvaná OKAPI vznikla v roce 1949, sídlila v západoněmeckém Bensheimu a v jejím čele stál generál František Moravec se skupinou bývalých vyšších důstojníků československé armády. OKAPI se pokoušela o destabilizaci komunistického režimu v Československu. Svoji činnost ukončila v roce 1955.

4 V této době Miloš Knorr mizí z dosažitelné blízkosti StB. Přes řadu poznatků o jeho zpravodajské činnosti proti ČSR ze zahraničí se vojenské kontrarozvědce (VKR) nepodařilo dosáhnout přímého kontaktu a všechna svědectví zůstala na vedlejší úrovni, jako nepřímá, byť pravdivá. Přesto z nich bylo vyvozeno, že v případě M. Knorra jde o zpravodajce velice schopného, informovaného a zasvěceného, že stojí za další sledování. VKR v podstatě rezignuje a celý Knorrův případ přebírá StB, která jej jako případ KONRÁD předává do kompetence své 1. správy.

celkem patnáctkrát, založil a po tři roky vedl kanadskou pobočku a dva roky vedl pobočku v New Yorku.

V roce 1961 se oženil s Betty Lee Keese a o dva roky později se stali rodiči svého jediného dítěte, dcery Evane. Společně s manželkou se Miloš Knorr zapojil do činnosti řady krajanských organizací a spolků v USA; společně se také podíleli na organizování plesů Beseda Ball. Miloš Knorr působil v představenstvu BBLA⁵, byl členem Rady svobodného Československa a po jejím zániku v r. 1993 členem Rady vzájemnosti Čechů a Slováků. Činný byl rovněž v Americkém fondu pro československé uprchlíky a v Československé obci legionářské v zahraničí.

V roce 1981 odešel Miloš Knorr do penze, působil však nadále jako poradce v několika společnostech a také byl členem několika správních rad.

8. 5. 1995 jej prezident ČR Václav Havel povýšil do hodnosti generálmajora v.v.

Miloš Knorr zemřel v New Yorku 1. 7. 2008.

Osobní fond Miloše Knorra předala do Národního archivu jeho manželka, paní Betty Lee Knorr prostřednictvím Mgr. Pavla Palečka. Fond obsahuje písemný, tiskový a fotografický materiál z let 1920–2008, prius tvoří archiválie rodinných příslušníků, fotografie rodičů Miloše Knorra z r. 1914.

Písemnosti fondu Knorr byly roztrženy do hlavních skupin (Životopisný materiál, Korespondence, Doklady o odborné činnosti, Doklady o veřejné činnosti, Ilustrační materiál, Písemnosti týkající se rodinných příslušníků, Písemnosti cizí provenience) podle platné metodiky pro pořádání osobních fondů.

Fond není dochován v úplnosti, obsahuje především materiály z let 1955–2008, tedy z doby, kdy Miloš Knorr žil ve Spojených státech amerických. Torzovitě jsou ve fondu obsaženy archiválie dokumentující činnost původce v československé zahraniční armádě v letech 1939–1945. Zpravodajská činnost Miloše Knorra v CIC a v Moravcově zpravodajské skupině je původcem zmíněna pouze okrajově ve vzpomínkách a částečně v korespondenci a v rozhovorech s novináři. Velká část dokumentů se týká působení Miloše Knorra v pojišťovací společnosti Insurance Company of North America a jeho činnosti v krajanských organizacích a spolcích.

K cenným částem fondu patří dopisy, které napsal otec Miloše Knorra, Robert Jiří Knorr, synovi Milošovi v letech 1957–1960. Jsou smutným svědectvím o tom, jak StB zasahovala do lidských osudů. Vypovídají na jedné straně

5 Zkratka Bohemian Benevolent and Literary Association, krajanského spolku Čechů a Slováků, který vznikl v roce 1892 a jenž zastřešoval více než 80 jednotlivých krajanských sdružení.

o touze stárnoucího otce setkat se po devítiletém odloučení se synem, o každodenním životě naplněném pocitů osamění a četnými zdravotními problémy. Na druhé straně jsou dokladem „hry“ StB s otcem Miloše Knorra, snahy získat jeho prostřednictvím Miloše Knorra pro spolupráci.

Třebaže je osobní pozůstalost Miloše Knorra rozsahem nevelká, dává nám příležitost nahlédnout do osudů výrazné postavy československého zahraničního odboje v letech druhé světové války a po únoru 1948 též odboje protikomunistického, který se později v USA prosadil jako úspěšný manažer. Badatelé tak mají možnost seznámit se s jeho působením v československé armádě a ve zpravodajských službách tak, jak je zachytil ve svých vzpomínkách a rozhovorech s novináři. Stejně tak mají možnost seznámit se s jeho kariérou úspěšného manažera pojišťovací společnosti a s jeho aktivní činností v krajských sdruženích a spolcích.

Osobní fond Miloše Knorra obsahuje značné množství fotografií, které jsou uloženy ve fotoarchivu NA.

Inventář je doplněn osobním rejstříkem.

Osobní archiv Bohumila Šimona

/ Jarmila Pešková /

V roce 2010 bylo v Národním archivu dokončeno zpracování osobního archivu významného ekonoma a politika doc. ing. Bohumila Šimona, CSc.

Bohumil Šimon (narozen 2. 10. 1920 v Ločenicích, zemřel v Praze 21. 11. 2003) byl sedmé dítě narozené v rodině rolníka Tomáše Šimona a jeho ženy Marie roz. Charvátové. Po absolvování pěti základních tříd obecné školy ve Sv. Janu nad Malší pokračoval v letech 1931–1934 ve vzdělání na měšťanské škole v Trhových Svinech, na kterou navázalo v r. 1934–1937 studium na zimní dvouleté Lidové škole hospodářské ve Velešíně. Období hospodářské krize a protektorátu Šimon prožil v rodných Ločenicích. Na začátku roku 1945 spoluzaložil v Ločenicích ilegální národní výbor, který po revoluci převzal správu obce. Do KSČ byl přijat v květnu r. 1945. Po osvobození absolvoval Šimon zkrácenou vojenskou službu a ještě během ní přijal v r. 1946 nabídku k absolvování prvního běhu krajské politické školy KSČ v Českých Budějovicích. Od dubna r. 1947 nastoupil jako profesionální placený tajemník pro zemědělskou politiku na okresním výboru KSČ v Českých Budějovicích. V r. 1947 se stal se členem Revolučního odborového hnutí a v r. 1948 členem krajského výboru Národní fronty v Českých Budějovicích. Za předúnorovou politickou činnost byl vyznamenán Řádem 25. února I. stupně.

Od r. 1948 do r. 1951 zastával B. Šimon funkci vedoucího zemědělského oddělení v krajském výboru KSČ v Českých Budějovicích, kde se aktivně podílel na tvorbě koncepce zemědělské politiky (združstevňování zemědělství a scelování pozemků) a na její praktické realizaci v jihočeském regionu. V květnu r. 1949 se zúčastnil IX. sjezdu KSČ jako delegát s hlasem rozhodujícím, na podzim absolvoval první studijní zájezd do SSSR jako člen stranické a vládní delegace KSČ a vstoupil do SČSP¹.

V lednu r. 1951 byl B. Šimon oficiálně přijat do placených služeb sekretariátu ÚV KSČ v Praze jako kádrová rezerva pro aparát ÚV u Marie Švermové, dřívější zástupkyně generálního tajemníka strany R. Slánského, která

1 Národní archiv (dále jen NA), fond Šimon Bohumil, doc. ing., CSc. (dále jen Šimon), inv. č. 1–24 a 32–33, kart. 1; tamtéž, inv. č. 232–233, kart. 7; Šimon, Bohumil: Klobouk od Brežněva. Praha 1997, s. 60n.; týž.: Technicko-hospodářské úpravy půdy. Praha 1951.

v r. 1951 vedla organizační oddělení sekretariátu ÚV KSČ. Zde byl pověřen vytvořením vnitrostranického informačního systému a později se zde stal vedoucím odboru stanov a výstavby strany. Po odchodu M. Švermové zůstal B. Šimon i nadále zaměstnancem ÚV KSČ, i když se jeho kariérní postup zdržel (M. Švermová byla v lednu r. 1954 v neveřejném politickém procesu odsouzena na doživotí).² Na podzim r. 1953 byl B. Šimon jmenován vedoucím sekretariátu tajemníka ÚV KSČ u Bruno Köhlera, dlouholetého člena stranického aparátu strany. (Od r. 1955 zde byl B. Šimon veden na oficiálním placeném místě stranické nomenklatury jako jeho pomocník v kanceláři organizačního sekretariátu). U B. Köhlera se Šimon podílel na konci 50. let na organizaci a průběhu tzv. první hospodářské reformy.³

Když na přelomu let 1959–1960 vznikl v Praze při Vysoké škole ekonomické Institut národohospodářského plánování, stal se v r. 1960 B. Šimon studujícím prvního běhu tříletého uceleného studia Institutu. Ještě v r. 1960 vyšla také tiskem ve Státním nakladatelství politické literatury v Praze Šimonova brožura „Zkracujeme pracovní dobu“, která byla o rok později vydána ve slovenské verzi v nakladatelství Práca v Bratislavě.⁴ Toto téma B. Šimon v r. 1962–1963 rozpracoval dále s doporučením B. Köhlera také jako svou diplomní práci (Předpoklady zkracování pracovní doby v ČSSR. Praha, diplomní práce na VŠE, b. d. [1963]).⁵

Ještě před oficiálním zakončením Institutu národohospodářského plánování při VŠE zažádal B. Šimon v dubnu r. 1963 o přijetí k externí vědecké aspirantuře – obor ekonomie na Institutu společenských věd Vysoké školy stranické při ÚV KSČ v Praze. Tématem Šimonovy kandidátské aspirantské práce se opět stalo zkracování pracovní doby v ČSSR⁶. Důležitým předstup-

- 2 Šimon, B.: Klobouk od Brežněva, s. 80; Kaplan, Karel: Aparát ÚV KSČ v letech 1948–1968. Praha 1993, s. 7–36, 48, 52 a 63; NA, fond Šimon, inv. č. 234, kart. 7.
- 3 NA, fond Šimon, inv. č. 31–36, kart. 1; tamtéž, inv. č. 235–241, kart. 7; Šimon, B.: Klobouk, s. 81–82; Kaplan, K.: Aparát, s. 124, 135; Kaplan, Karel – Kosatík, Pavel: Gottwaldovi muži. Praha 2004, srov. rejstřík jmenný (s. 329); Kaplan, Karel: Proměny české společnosti 1948–1960, část I. Praha 2007, 313 s.; Šulc, Zdislav: Stručné dějiny ekonomických reforem v Československu (České republice). Brno 1998, s. 22–55; Tomeš, Josef a kol.: Český biografický slovník XX. století. Praha 1999, díl II., s. 97; Čapka, František: Dějiny zemí Koruny české v datech. Praha 1999, s. 724–775.
- 4 Šimon, Bohumil: Zkracujeme pracovní dobu. Některé zkušenosti, úkoly a problémy. Praha 1960, 69 s.; týž: Skracujeme pracovný čas. Niektoré skúsenosti, úlohy a problémy. Bratislava 1961, 77 s.; NA, fond Šimon, inv. č. 114 a 115, kart. 4.
- 5 NA, fond Šimon, inv. č. 26–28, kart. 1; tamtéž, inv. č. 110–119, kart. 4; Šimon, B.: Klobouk, s. 81–84; Šimon, B.: Rozhovor (zaznamenala O. Myslivečková), Reflex, 2003, č. 33, s. 56n.
- 6 NA, fond Šimon, inv. č. 120, kart. 4; Šimon, Bohumil: Historický vývoj a optimální meze pracovní doby. Kandidátská dizertace. Vysoká stranická škola – Institut společenských věd při ÚV KSČ. Praha 1965, 252 s., 2 přílohy (NA, fond Šimon, inv. č. 122, kart. 4).

něm pro její vypracování a obhajobu (a později i pro vypracování a obhajobu Šimonovy habilitační práce), bylo vydání jeho práce „Jak chápat zkracování pracovní doby v ČSSR“ tiskem v r. 1964.⁷ Šimon obhájil kandidátskou disertační práci v květnu r. 1965 s oponentskými posudky od Antonína Nesvadby a Kurta Rozsypala. Tato Šimonova teoretická příprava byla později důležitá pro prosazení kratší pracovní doby do praxe výrobních podniků.⁸ O rok později, v červnu r. 1966, byl B. Šimon jmenován ministrem školství a kultury ČSSR docentem pro obor ekonomiky průmyslu.⁹

Šimonovy vlastní teoretické práce na téma zkrácení pracovní doby v ČSSR, které propracovával jako ucelenou koncepci od začátku 60. let, a jejich obhajoba, vznikaly v těsném spojení s ekonomickou realitou doby a v politicky pozměněném stranickém prostředí, které dovolilo prosazování jejich závěrů do praxe. Od r. 1963 do r. 1965, po odchodu B. Köhlera do penze, pracoval B. Šimon v týmu D. Koldera jako vedoucí jeho sekretariátu, kde pro něj zpracovával podklady pro jeho projevy, návrhy usnesení a programové referáty. Po ustavení Ekonomické komise KSČ se stal jejím tajemníkem (od r. 1965). Komise pracovala podle Šimonových slov relativně nezávisle na sekretariátu a předsednictvu jako orgán ÚV KSČ. Realizace Šimonovy myšlenky – tj. zavedení pětidenního pracovního týdne do praxe (ze začátku především ve výrobní sféře v oblasti těžkého průmyslu) – tak probíhala v rámci uskutečňování přestavby československé ekonomiky a jejího řízení od počátku 60. let 20. století a jako součást snah nejvyšších špiček tehdejšího stranického a vládního vedení státu zlepšit výsledky československé ekonomiky. B. Šimon se aktivně podílel na koordinaci prací a přípravě materiálů pro prosazení jednotného výkladu a řízení hospodářské reformy a jejího zaměření. Pro lednové zasedání pléna ÚV KSČ v r. 1965 o zdokonalení plánovitého řízení čs. národního hospodářství vypracoval B. Šimon jako tajemník ekonomické komise návrh usnesení ÚV KSČ k zavedení reformy, postupem dalších prací a ke způsobu jejich popularizace (Tato snaha zlepšit fungování československé ekonomiky v 60. letech a zavést ji do praxe se vžila do povědomí také pod názvem „nová soustava řízení národního hospodářství“). Další vedení reformy po lednovém plénu ÚV KSČ svěřil I. tajemník ÚV KSČ a zároveň prezident republiky Antonín Novotný L. Štrougalovi.¹⁰

7 Šimon, Bohumil: Jak chápat zkracování pracovní doby v ČSSR. Praha 1964, 150 s. (NA, fond Šimon, inv. č. 121, kart. 4).

8 NA, fond Šimon, inv. č. 123, kart. 4 – cyklostylovaná verze; tamtéž, inv. č. 124–129, kart. 4; tamtéž, inv. č. 29, kart. 1.

9 NA, fond Šimon, inv. č. 30, kart. 1; tamtéž, inv. č. 130, kart. 4.

10 Jech, Karel – Kaplan, Karel – Váchová, Jana (edd.): K ekonomické reformě 1965–1968. Studijní

Od května r. 1965 byl B. Šimon veden jako vedoucí státně-hospodářského oddělení ÚV KSČ, jehož součástí bylo několik, pro fungování ekonomiky klíčových odborů: odbor národohospodářského plánování, vědeckého řízení národního hospodářství, odbor hospodářských vztahů se zahraničím, odbor vědecko-technického rozvoje, odbor investiční výstavby a architektury a odbor financování národního hospodářství. Další, ekonomicky klíčové spolupracující odbory jednotlivých oddělení ÚV KSČ, byly soustředěny např. v oddělení těžkého průmyslu, v oddělení zemědělství, životní úrovně, dopravy a spojů, atd., z nichž některá oddělení byla – včetně Šimonova státně-hospodářského oddělení – i nadále kompetenčně podřízena tajemníkovi ÚV KSČ D. Kolderovi. V letech 1958 a 1964 pobýval B. Šimon jako člen delegací KSČ (kromě SSSR a zemí socialistického bloku) také v Rakousku a Belgii.¹¹

V r. 1967 se Šimon rozhodl dokončit dráhu úspěšného ekonoma a funkcionáře ÚV KSČ dosažením „velkého doktorátu“ na VŠE v Praze. Ačkoliv měl Šimon sekretariátem ÚV KSČ schválené a doporučené předložení a obhajobu své doktorské disertační práce s názvem „Hospodářská politika komunistické strany a základní otázky jejího vytváření a realizace“ na Akademii obščestvennych nauk SSSR v Moskvě, přesto oslovil v prosinci r. 1967 ve věci obhajoby doktorské disertační práce rektora pražské VŠE Vladimíra Kadlece, aby ji mohl jako doktorskou disertační práci předložit a obhajovat na VŠE v Praze, a jeho žádosti bylo vyhověno.¹² Pětidenní pracovní týden byl po dopracování a konkretizaci Šimonovy koncepce ve státních a hospodářských orgánech a po zkušebním ověřování v podnicích nakonec v praxi prosazen a realizován v r.1968 (zkrácená pracovní doba a pětidenní pracovní týden vstoupily v platnost od 1.1.1968). B. Šimon později charakterizoval tuto skutečnost jako jeden ze svých v praxi realizovaných projektů.¹³

materiály výzkumného projektu Československo 1945–1967, č. 20. Praha 1996, 185 s. (zde zejména příspěvek B. Šimona, *Osudy československé ekonomické reformy v letech 1963–1969*, s. 97–103); Kaplan, Karel: *Kořeny československé reformy 1968*. Praha 2000, s. 234–312; Šulc, Z.: *Stručné dějiny ekonomických reforem*, s. 31; NA, fond Šimon, inv. č. 32–35 a 83–88, kart. 1; tamtéž, inv. č. 245–278, kart. 7; Šimon: *Klobouk*, s. 95–104.

11 Kaplan, K.: *Aparát*, s. 138–149; NA, fond Šimon, inv. č. 32, kart. 1.

12 Části této práce (jednotlivé kapitoly) vycházely tiskem hlavně v *Nové myslí* (Obsah a cíle hospodářské politiky strany, *Nová mysl*, říjen 1967 – duben 1968), které chtěl Šimon po jejich publikaci v periodiku vydat před koncem roku 1968 jako samostatnou knihu, jejíž závěrečná kapitola měla „... vyjádřit konkrétní činnost strany při koncipování a zabezpečování realizace hospodářské politiky v období od XIII. do XIV. sjezdu až po některé programové myšlenky, jež by měly sloužit k propracování ekonomické části příštího XIV. sjezdu strany.“ *Srov. NA, fond Šimon, inv. č. 131, 132, kart. 4; Šimon, Bohumil: Nové směry v československé ekonomii*, Praha 1968; NA, fond Šimon, inv. č. 33, kart. 1; Jech, K. – Kaplan, K. – Váchová, J.: *K ekonomické reformě*, s. 97–110.

Členem ÚV KSČ byl Šimon od XIII. sjezdu KSČ (červen r. 1966), kterého se zúčastnil jako delegát s hlasem rozhodujícím a jako vedoucí ekonomického oddělení ÚV KSČ. V letech 1967–1968 se podílel na vypracování ekonomicko-sociální části akčního programu KSČ, jehož zpracování vyvolal D. Kolder. Když A. Dubček vystřídal A. Novotného ve funkci prvního tajemníka KSČ na lednovém plenárním zasedání ÚV KSČ (3.–5. 1. 1968) Akční program strany byl přijat a zveřejněn na dubnovém zasedání ÚV KSČ na Pražském hradě na přelomu března a dubna v r. 1968 („dubnové plénum ÚV KSČ“ 28. 3. – 5. 4. 1968, 10. 4. vyšel akční program otištěný v Rudém právu). Vzápětí na to byl B. Šimon předsednictvem ÚV KSČ nominován jako delegát ÚV KSČ (a exponent Dubčekovy politiky) na městskou konferenci MV KSČ, kde byl zvolen do funkce prvního tajemníka Městského výboru KSČ v Praze (25.–28. 4. 1968). MV KSČ v Praze v té době představoval svým významem a vlivem – vedle proreformního vedení na ÚV KSČ a spolu s nově jmenovanou vládou (jmenována 8. dubna 1968) – druhé nejvlivnější stranické politické centrum v zemi. Od 1. 6. 1968 do května r. 1969 byl B. Šimon kandidátem předsednictva ÚV KSČ. Spolu s J. Smrkovským, Č. Císařem, Z. Mlynářem, F. Krieglem a dalšími představoval v procesu názorové diferenciaci po dubnovém plénu KSČ uvnitř strany její „progresivistický“ proud, který naláhal na důslednou realizaci obrodného procesu ve straně a státu dle přijatého Akčního programu strany, a kladl důraz na pokračování jak hospodářské reformy tak i na provádění reform v jejím řízení. Od r. 1968 do r. 1969 byl také členem předsednictva ÚV NF v Praze a členem ČNR.¹⁴

21. srpna 1968, po několika jednáních československé politické reprezentace se stranickými a vládními představiteli pěti bratrských socialistických zemí (SSSR, NDR, Polsko, Maďarsko, Bulharsko) o dalším vnitropolitickém a hospodářském vývoji v ČSSR, došlo ze strany Varšavské smlouvy k vojenské okupaci Československa. Po vojenském obsazení Prahy byl B. Ši-

13 NA, fond Šimon, inv. č. 135–138, kart. 4; Kdo je kdo v České republice 94/95, Praha 1994, s. 558.

14 NA, fond Šimon, inv. č. 32 a 33, kart. 1; tamtéž, inv. č. 242 a 266–289, kart. 7; tamtéž, inv. č. 290–330, kart. 8; tamtéž, inv. č. 413–423, kart. 10 (delegování B. Šimona na městskou konferenci KSČ v Praze v dubnu r. 1968 a blahopřejné dopisy k jeho zvolení prvním tajemníkem MV KSČ); tamtéž, inv. č. 518–522, kart. 10 (oficiální fotografie s B. Šimonem z let 1966–1968); Jech, K. – Kaplan, K. – Váchová, J.: K ekonomické reformě, s. 103–107; Šimon: Klobouk, s. 107–110; Kaplan, K.: Aparát, s. 144–149; Kural, Václav a kol.: Československo roku 1968. 1. díl: Obrodný proces. Praha 1993, s. 79n.; Vývoj politických a společenských poměrů srov. Menci, Vojtěch a kol.: Osm měsíců pražského jara 1968, Praha 1991, s. 22–271 (zejména s. 66–74); chronologické přehledy událostí (27. 6. 1967 – 20. 12. 1970 – výběrově, vysvětlivky zkratk) srov. sborník Proměny pražského jara. Sborník studií a dokumentů o nekapitulantských postojích v československé společnosti 1968–1969 (přípr. Jindřich Pecka – Vilém Prečan). Brno 1993, s. 313–438; Čapka, F.: Dějiny zemí, s. 770–799.

mon mezi pěti čelnými proreformními politiky KSČ, kteří byli dopoledne 21. 8. zatčeni a násilně deportováni na území SSSR (A. Dubček, J. Smrkovský, O. Černík, J. Špaček a B. Šimon). 23.–26. 8. 1968 byl československou vládní delegací za účasti těchto deportovaných politiků, prezidenta ČSSR L. Svobody a dalších představitelů strany a vlády podepsán tzv. Moskevský protokol, který se stal směrodatným východiskem pro další bezprostřední vnitropolitický vývoj Československa po 31. srpnu 1968.¹⁵

V posrpnovém vývoji dění a politiky se stranická městská organizace od počátku aktivně spolupodílela na stabilizaci poměrů v Praze i na přípravách XIV. mimořádného sjezdu KSČ (22. 8. 1968, tzv. Vysočanský sjezd KSČ podle místa konání v závodech ČKD ve Vysočanech). I v podmínkách po podpisu Moskevského protokolu zůstával B. Šimon spolu s MV KSČ na proreformních pozicích. Ve stávajících poměrech toto stanovisko vycházelo z přesvědčení, že lze realizovat reformní polednovou, Dubčekem reprezentovanou linii politicko-hospodářského vývoje společnosti v podmínkách, které by odpovídaly dané politické situaci, tj. v podmínkách po vojenském zásahu, kodifikovaných mj. v Moskevském protokolu a v resultátech v předchozích a v následujících (posrpnových) jednáních československé politické reprezentace se sovětskou stranou o dalším vnitropolitickém a hospodářském vývoji Československa. Ještě na počátku listopadu r. 1968 byl B. Šimon jako první československý politický a stranický funkcionář vyslán na oficiální návštěvu listopadových oslav 51. výročí VŘSR v Moskvě. Pokračující nátlak ze strany SSSR, spojený s aktivizací konzervativních sil v KSČ, a také s prvními personálními výměnami na čelných místech v ústředních politických organizacích státu (odchod F. Kriegela z ÚV NF) po srpnových událostech, nakonec vedly k tomu, že po listopadovém zasedání ÚV KSČ (14. – 17. 11. 1968 v Praze) nabídl 18. 11. 1968 Šimon A. Dubčekovi svou rezignaci na funkci v MV KSČ spolu s celým předsednictvem MV KSČ.¹⁶

15 Šimon, Bohumil: Takoví jsme byli. In: Srpen 1968. Praha 1990, s. 169–196; Šilhán, Věněk: XIV. mimořádný – „vysočanský“ – sjezd KSČ, s. 117–167; Šimon, B.: Klobouk, s. 111–129; Mencil, V. a kol.: Osm měsíců, s. 144–205; Kural, V. a kol.: Československo roku 1968, 1 díl, s. 111–207; Macek, J. a kol.: Sedm pražských dnů. 21. srpen – 27. srpen 1968. Dokumentace. Praha 1990, 406 s.; Pecka, J. – Prečan, V.: Proměny Pražského jara, Brno 1993, 446 s.; NA, fond Šimon, inv. č. 331–350, kart. 8; tamtéž, inv. č. 539, kart. 10 (Litera, Jaromír – Šilhán, Věněk – Stehlík, Josef: O Vysočanském sjezdu. Praha 2001, 29 s.) a inv. č. 424, 427, 428.

16 NA, fond Šimon, inv. č. 351–360, kart. 9; tamtéž, inv. č. 244, kart. 7 a inv. č. 362, kart. 9 (účast B. Šimona na oslavách 51. výročí VŘSR v Moskvě r. 1968); tamtéž, inv. č. 425, kart. 10 (korespondence B. Šimona s A. Dubčekem – resignace B. Šimona) a inv. č. 515–516, 523–524, 529–530 (fotografie); Šimon, B.: Klobouk, s. 130–145; Mencil, V. a kol.: Československo roku 1968, 2. díl: Počátky normalizace, Praha 1993, 134 s.; Mencil, V. a kol.: Osm měsíců, s. 206–227.

Ve funkci prvního tajemníka MV KSČ B. Šimon setrval až do počátku června r. 1969 a aktivně na tomto místě pokračoval v politické činnosti; mj. se zúčastnil i oficiálních jednání městských stranických výborů Prahy a Moskvy na obnově dohody o dlouhodobé spolupráci (od ledna 1969). Když pod nátlakem aktuální situace ve státě odstoupil A. Dubček z funkce prvního tajemníka ÚV KSČ (17. 4. 1969) a do této funkce byl místo A. Dubčeka zvolen G. Husák, byl B. Šimon 2. 6. 1969 nucen s celým předsednictvem i se všemi tajemníky MV KSČ v Praze na mimořádném plenárním zasedání MV v Praze ze své funkce odstoupit. Na jeho místo byl schválen O. Matějka, dosavadní vedoucí tajemník OV KSČ Praha 9. I ten však byl po dalším přitvrzení normalizačního kursu politického, stranického a státního vedení o něco později nahrazen A. Kapkem. Nástupem G. Husáka do čela KSČ v r. 1969 započala tvrdá éra normalizace, spojená zejména v sedmdesátých letech se systematickými personálními čistkami ve stranických, státních a společenských orgánech, s radikálním přehodnocováním polednové politiky KSČ a posléze i s opakovanou občanskou perzekucí jejich reformních zastánců a představitelů a dalších opozičních kritiků režimu.¹⁷

B. Šimon byl po svém odvolání z MV KSČ pověřen prací na dlouhodobém programu strany (příprava podkladů pro úsek národního hospodářství) a po jejich vyhotovení byl v srpnu r. 1969 oficiálně ustanoven zpravodajem výboru ke zprávě Nejvyššího kontrolního úřadu České národní rady; v září byl uvolněn usnesením sekretariátu ÚV KSČ z aparátu ÚV a v listopadu r. 1969 schválil G. Husák jeho pracovní zařazení do Státního ústavu pro rekonstrukce památkových měst a objektů v Praze (SÚRPMO). Od ledna r. 1970 bylo Šimonovo působení na MV KSČ v souvislosti s vysočanským sjezdem KSČ v srpnu r. 1968 zpětně přešetřováno Ústřední kontrolní a revizní komisí KSČ (ÚKRK, pod vedením M. Jakeše). B. Šimon byl v březnu r. 1970 vyloučen z řad KSČ navzdory svým opakovaným odvoláním proti tomuto vyloučení. Kromě jiného byl také zbaven poslaneckého mandátu v ČNR, byla mu zakázána publikační činnost v hromadných sdělovacích prostředcích, pedagogická činnost, a ze strany krajské správy ministerstva vnitra byl činěn nátlak na jeho propuštění ze stávajícího zaměstnání v SÚRPMO, kde pracoval od listopadu r. 1969. V r. 1985 byl ze SÚRPMO propuštěn a pracoval v dělnických profesích v malešické teplárně v Praze.¹⁸

17 NA, fond Šimon, kart. 1, tamtéž, inv. č. 361, a 363–401, kart. 9; tamtéž, inv. č. 426 a 429–434, kart. 10 (odvolání B. Šimona z funkce I. tajemníka MV KSČ); Mencl, V. a kol.: Československo, 2. díl, s. 69n.; Jech, K. – Kaplan, K. – Váchová, J.: K ekonomické reformě, s. 106–110; Šimon: Klobouk, s. 146–161.

Jako vnitřně přesvědčený komunista B. Šimon spolupodepsal – ještě spolu s dalšími, normalizačním režimem diskriminovanými bývalými členy ÚV KSČ (Jiřím Hájkem, Vladimírem Kadlecem, Ivanem Málkem, Karlem Kosíkem, Zdeňkem Mlynářem a Václavem Slavíkem) – v r. 1976 dopis Konferenci komunistických a dělnických stran Evropy v Berlíně. V sedmdesátých letech opakovaná občanská persekuce B. Šimona a jeho rodiny i příbuzných ze strany StB a ministerstva vnitra natolik zesílila, že posléze připojil v r. 1977 svůj podpis i pod prohlášení Charty 77.¹⁹ Šimon se po celou dobu 70. a 80. let stýkal i s bývalými politickými představiteli a souputníky obrodného procesu z r. 1968, kteří přešli do disentu (např. Z. Mlynář, ke kterému měl Šimon osobní vazby, Věněk Šilhán, Jaromír Litera a další); B. Šimon byl také spoluzakladatelem a místopředsedou Obrody.²⁰

Jako bývalý funkcionář KSČ a v roce 1968 aktivní a později proskribovaný politik byl B. Šimon mezi prvními osobami, kterých se týkala politická a občanská rehabilitace v r. 1990. Kromě toho od r. 1991 spolupracoval s Komisí vlády ČSFR pro analýzu událostí let 1967–1970 a po ukončení její činnosti se stal v roce 1992 zakládajícím členem Nadace Pražské jaro 1968; rovněž se autorsky spolupodílel na některých výzkumných, historicky zaměřených projektech týkajících se vývoje v Československu v letech 1945–1967 (spolupráce s Karlem Kaplanem). Jako svědek byl opakovaně předvoláván také ve věcech vyšetřování činnosti některých bývalých funkcionářů KSČ a událostí r. 1968 (Úřad federálního ministerstva vnitra pro vyšetřování protiústavní činnosti, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu, Městský soud pro Prahu 2).²¹

18 NA, fond Šimon, inv. č. 33, kart. 1 (nástin vlastního životopisu z 20. 1. 1977); tamtéž, inv. č. 435–465, kart. 10; Šimon, B.: Klobouk, s. 160–165.

19 Fond B. Šimona, uložený v NA, obsahuje v Šimonem podepsaných kopiích jak znění dopisu berlínské konferenci, tak i jeho osobní prohlášení k podpisu Charty 77 z února 1977, ve kterém svůj podpis a postoj k Chartě 77 vysvětluje a odůvodňuje. Ve svém životopisu pro SÚRPMO z 20. 1. 1977 Šimon zmiňuje ještě další korespondenci obdobného typu, kterou podepsal, jako byl dopis berlínské konferenci v r. 1976, uložený v jeho fondu v NA. Další zmiňovaná korespondence však v jeho fondu v NA není doložena.

20 NA, fond Šimon, inv. č. 33, kart. 1; inv. č. 449–460 a 537, kart. 10; Šimon, B.: Klobouk, s. 167–168; tamtéž, předmluva Z. Mlynáře: Místo úvodu, s. 5–16; Šimon, Bohumil (rozhovor), Klobouk od Brežněva, Reflex, 1999, č. 33, s. 20. Zde je třeba podotknout, že ani stávající fond B. Šimona, uložený v NA, právě tak jako jeho citovaná kniha vzpomínek, nepodává – až na naprosté jednotliviny nebo xerokopie článků, napsaných nebo uveřejněných B. Šimonem v disentu nebo publikovaných v zahraničních časopisech a v denním tisku – žádné další bližší informace o Šimonových aktivitách a o jeho názorech a postojích v době, kdy působil po podpisu Charty 77 v disentu.

21 NA, fond Šimon, inv. č. 470, 473–476, 481, 489–490 a 510, kart. 10.

Ve Státním ústavu pro rekonstrukce památkových měst a objektů v Praze (SÚRPMO), kde pracoval B. Šimon od listopadu r. 1969 do r. 1984/1985 jako vědecká síla ve studijním kabinetu ústavu na projektech ústavu, které se týkaly především výzkumných, studijních a realizačních otázek regenerace městských historických center Čech, Moravy a Slezska. Spolupracoval zde především na projektech zpracovávajících vytvoření a využití stávajících komunikací pro pěší a cyklistický provoz (Pěší provoz ve městě, 1982, Cyklistické stezky v zastavěném území sídel a ve volné krajině, 1983–1985), a na projektu modernizace bytového fondu v historických jádrech měst, kde zpracovával jeho ekonomickou část (1972–1974). Spoluorganizoval celostátní sympozia a konference ke zpracovávaným projektům, podílel se na prezentaci výsledků činnosti SÚRPMO v praxi včetně navazování oficiálních mezinárodních vztahů a spolupráce, vypracovával podklady pro vedení ústavu a oponentské posudky, a samostatně publikoval v odborném tisku a časopisech (Čs. architekt a další).²²

Léta strávená v SÚRPMO charakterizoval B. Šimon ve svém životopisu z 20. ledna r. 1977, tedy těsně před podpisem svého prohlášení k podpisu Charty 77, takto: „...léta zde strávená počítám zejména z pracovního hlediska za nejšťastnější ve svém životě. Všechny moje práce dosáhly společenského uznání a ocenění – zejména například rozsáhlá studie „O ekonomické efektivnosti modernizace bytového fondu a rekonstrukci památkových objektů pro bydlení“ a další velká studie, ústící v ČSN „O zřízení komunikací pro pěší“. Jsem, byť anonymně, publicisticky činný a kdykoliv bylo třeba, plnil jsem podle svých možností četné úkoly nad rámec pracovního úvazku. Jsem členem ROH, SČSP, ČSVTS, udržuji přátelství z minulosti s řadou členů KSČ, komunisticky cítím, myslím a jedním, chtěl bych svůj aktivní život dožít jako platný člen socialistické společnosti a v klimatu této nejvyšší známé formě společenské organizace odpovídajícím.“²³

V r. 1990, kdy byl SÚRPMO ustaven rozhodnutím rady NVP z 21. 6. 1990 státním podnikem, byl 17. 7. 1990 na prvním zasedání dozorčí rady s.p. SÚRPMO B. Šimon, v té době rovněž poslanec a konzultant vedení ústavu, zvo-

22 Podrobný chronologický soupis všech jeho prací pro SÚRPMO od r. 1969 do r. 1985 (včetně bibliografie) je uložen v jeho fondu v NA. V NA je rovněž v jeho fondu uložena maketa publikace „Pěší provoz ve městě“ z r. 1982 s bohatým fotografickým doprovodem a text s vyznačeným grafickým provedením publikace. Maketa obsahuje celkem přes 330 ks černobílých pozitivních autorských fotografií (renomovaní fotografové, kteří se na publikaci podíleli srov. rejstřík osobní). Jak Šimon uvádí, po svém odchodu ze SÚRPMO r. 1985 část osobních studijních materiálů a dokumentace k realizovaným projektům SÚRPMO sám zlikvidoval.

23 NA, fond Šimon, inv. č. 33, kart. 1 (nástin životopisu z 20. 1. 1977, s. 9).

len předsedou dozorčí rady SÚRPMO. Ve druhé polovině devadesátých let se B. Šimon se svými bývalými spolupracovníky a kolegy ze SÚRPMO aktivně podílel na práci odborné kulturní komise ÚVV ČSSD jako člen jejího pracovního týmu pro komplex kulturního dědictví ČSR. Komise se po zániku SÚRPMO dále zabývala problematikou památkové ochrany a rozvoje historických sídel Čech, Moravy a Slezska ve změněných společenskopolitických podmínkách pod patronátem České sociálně-demokratické strany (SHS ČMH – Sdružení historických sídel Čech, Moravy a Slezska a průřezová komise kulturní komise... ÚV ČSSD).²⁴

Od ledna r. 1990 B. Šimon také znovu vstoupil – jako bývalý protagonista a politik z roku 1968 a pozdější člen disentu – na veřejnou a společenskou scénu znovu, i když v méně exponované pozici: stal se známým především díky svým opakovaným uveřejňovaným vzpomínkám na rok 1968 a díky svým blízkým přátelským vazbám, které si zachoval po celou dobu k Alexandrovi Dubčekovi. Dočteme se to nejen v jeho knize vzpomínek „Klobouk od Brežněva“; v NA jsou v jeho fondu doloženy k tomuto přátelství (spojenému posléze znovu s další Šimonovou veřejnou činností po r. 1990, a zejména po r. 1996, kdy A. Dubček zemřel) i četné písemnosti, ať už jsou to materiály z období, kdy Šimon natáčel se slovenským studiem ALEF v letech 1994–1998 film o A. Dubčekovi, Šimonova spolupráce s Nadací A. Dubčeka, která vznikla na Slovensku v r. 1996, nebo nenápadné a ve fondu NA přímo nedatované materiály k natáčení dokumentární trilogie ČT „Přerušené jaro“ Jefima Fištejna, Šimona Pánka a Milana Maryšky. Ve fondu jsou rovněž pozvánky na konference související s A. Dubčkem a rokem 1968, pozvánky na Šimonovy vzpomínkové besedy a rozhovory s redaktory společenských nezávislých časopisů, a drobná složka dokumentačních materiálů k A. Dubčekovi. B. Šimon přispíval po r. 1990 autorsky rovněž do některých vzpomínkově zaměřených publikací k r. 1968 nebo znovu publikoval své rozhovory či vzpomínky vydané během let normalizace v exilové literatuře. Dále je zde k dispozici téměř vyčerpávající vlastní bibliografie Šimonovy publikační činnosti z let 1960–2002 a některé jeho další literární práce, které se nevážou přímo k politickému a společenskému dění.²⁵

24 NA, fond Šimon, inv. č. 205 a 217–228, kart. 5; inv. č. 500–507, kart. 10.

25 NA, fond Šimon, inv. č. 83–89, kart. 10 (vlastní bibliografie a soupisy literární a publicistické činnosti); inv. č. 90–94, kart. 1 a inv. č. 469, 477, 513, kart. 10 (různé literární příspěvky a samizdaty); tamtéž, inv. č. 95–99 (Klobouk od Brežněva); kart. 1; inv. č. 467–468, 471–472, 494–495, 497–499, 511–512, kart. 10 (rozhovory a vzpomínkové besedy); tamtéž, inv. č. 480, 482–488, 492–493, 496, 508–509 (vzpomínky na A. Dubčeka, dokumentace a účast B. Šimona na památkových akcích k A. Dubčekovi), inv. č. 482–488, 531 (spolupráce B. Šimona se studiem

Poslední publikovanou Šimonovou rozsáhlejší prací byla – kromě vzpomínkové knížky „Klobouk od Brežněva“ (vydalo ji nakladatelství Periskop v r. 1997), do které vešla velká část jeho dřívějších porůznu publikovaných vzpomínek na jeho politickou dráhu – kniha „V klínu modrých hor“, kterou vydalo rok před Šimonovou smrtí nakladatelství MMM v Praze (v r. 2002). Obsahuje Šimonovy osobní vzpomínky na jihočeský region, ve kterém se narodil a prožil tam dětství i mládí, i jeho postřehy, které načerpal během svého života z dění až do r. 2002; i v této vzpomínkové knize najdeme části, které vznikaly nebo byly publikovány Šimonem již v dřívějších obdobích (po r. 1980). Nejen v těchto dvou vzpomínkových knihách se B. Šimon netají místy až břitkou kritikou a sarkastickým pohledem na poměry, které popisuje – a to i po r. 1990.²⁶

Osobní fond B. Šimona v Národním archivu obsahuje několik tématických obsahových celků archivního materiálu a dokumentace, které odpovídají obvyklému třídícímu schématu tohoto materiálu.

Životopisné materiály z let 1933–2003 zahrnují občanské a cestovní doklady, a zájmové průkazy původce fondu, kádrové spisy ze SÚRPMO, jeho funkční a platová stranické zařazení v tomto ústavu z let 1969–1986, a doklady o úmrtí B. Šimona, které předala do NA jeho rodina v r. 2005.

Přehled o celkovém literárně publicistickém dílu B. Šimona podávají jím vypracované kompletní bibliografie a dílčí pracovní soupisy, doložené ve fondu jak v originálním Šimonově vypracování, tak v xerokopiích. Fond obsahuje také část Šimonových autorských, literárních děl (hlavně vzpomínkového charakteru) převážně nedatovaných textů ve strojopisné podobě, které vznikaly v letech 1969–2002, včetně kompletních rukopisů jeho dvou vzpomínkových knih, vydaných v r. 1997 a 2002, do kterých vešla většína Šimonových autorských textů z doby před rokem 1989, předaných do NA. Součástí písemností ze SÚRPMO jsou texty Šimonových příspěvků („úvodníku“) otištěné v letech 1986 a 1987 v časopisu Čs. architekt. V 90. letech 20. století se B. Šimon autorsky podílel také na výzkumných projektech historických ústavů AV ČR, zaměřených na analýzu vývoje československé společnosti po r. 1948 a na události let 1968–1969.

ALEF), inv. č. 514 a 532 (spolupráce s ČT 1); inv. č. 48 a 50, kart. 1; inv. č. 458, 461, 467, 494 a 540, kart. 10 (dokumenty a korespondence B. Šimona ke Z. Mlynářovi a ke kontaktům s disentem po r. 1990).

26 Rukopis, korektury i přípravné a dokumentační materiály ke vzniku obou knih a jejich částí jsou spolu s dalšími Šimonovými rukopisy, strojopisy a korespondencí rovněž uloženy ve fondu B. Šimona v NA.

Nejrozsáhlejším celkem v Šimonově fondu v NA jsou materiály z jeho veřejné a politické činnosti z let 1947–2003 (kartony 1 a 4–10). Materiál je setříděn chronologicky a zachovává celky, které předtřídil jejich původce před zamýšleným předáním do NA. Materiály pokrývají jednotlivé roky velmi nerovnoměrně, nejobsažnější je část materiálů z let 1967–1969 (kart 8 a 9).

Zajímavé složky obsahuje konvolut písemností (korespondence, dokumentace, vlastní práce k tématu) k Šimonově studiu na Vysoké škole ekonomické v Praze v letech 1960–1967, kde obhájil titul docenta ekonomie prací zabývající se zkrácením pracovní doby resp. pětidenního pracovního týdnu v Československu (do praxe vstoupil pětidenní pracovní týden v r. 1968). V rukopisech a strojopisech (koncepty, korektury, výtisky) datovaných před rokem 1966 jsou ve fondu doloženy také Šimonem nepodepsané ale jím připravené texty projevů, analýz atd., zpracovávaných dle jeho vlastního vyjádření pro výše postavené funkcionáře KSČ k různým příležitostem. Z pozdějších let (1968–1969) to je kromě Šimonových strojopisných nebo rukopisných textů především tisková dokumentace k politické činnosti B. Šimona v denním a periodickém tisku (výstřížkový archiv, případně samostatné výtisky denního a periodického tisku), a související informační (cyklostylované) materiály pro vnitřní potřebu především vedení KSČ, vydávané některými jejími organizačními složkami. Součástí materiálů jsou rovněž Šimonovy aktuální rozhovory připravené v písemné podobě pro dobový aktuální tisk a další média a převážně dokumentační materiály a korespondence k A. Dubčekovi, jehož byl Šimon přítel a spolupracovník. Fond B. Šimona v NA programově neobsahuje, až na naprostě jednotliviny, téměř vůbec žádné písemnosti, které vznikaly a byly rozšiřovány v rámci okruhu Charty 77 a dalších disidentských kruhů. Šimon byl v disentu aktivně zapojen od r. 1977 a stal se – patrně v intencích své činnosti a kontaktů – také místopředsedou Obrody. Z těchto písemností najdeme ve fondu pouze průklep jednoho dopisu bývalých členů ÚV KSČ z 25. 6. 1976, adresovaný berlínské konferenci komunistických a dělnických stran, a prohlášení B. Šimona k podpisu Charty 77 z února r. 1977.

Jednotliviny oficiální korespondence z let 1947–1961 byly chronologicky začleněny do materiálů z veřejné činnosti z let 1947–1965 (kart. 7); konvolut oficiální korespondence (odeslané i přijaté) z let 1961–1969 byl pořadatelkou fondu sjednocen, chronologicky seřazen a zařazen jako tématická podskupina k materiálům z veřejné činnosti původce fondu z období let 1966–1969 (kart. 10). Oficiální korespondence z let 1970–2003 byla ponechána v chronologicky seřazených materiálech z veřejné činnosti původce fondu v těch-

to letech, neboť tyto výběrové materiály výrazně doplňuje tak, jak je předal původce fondu resp. jeho rodina do NA v roce 2005. Zejména ze 70.–80. let 20. století původce fondu ponechal v předaném materiálu pouze na sebe adresované policejní obsílky nebo průvodní dopisy z přijaté i odeslané korespondence bez přiložených příloh. Oficiální korespondence z 90. let dokumentuje Šimonovo zapojení do polistopadového veřejného, společenského a politického života této doby.

Samostatný celek ve fondu B. Šimona představují materiály, spojené s pracovním působením B. Šimona v SÚRPMO Praha z let 1970–2000. V samostatném kartonu je uložena patrně obsahově kompletní maketa publikace SÚRPMO „Pěší provoz ve městě“ s autorskými fotografiemi a textem z r. 1982 (kart. 6), bohatá na fotografický doprovod textové části publikace s celkem 330 ks autorských fotografií některých význačných fotografů své doby (srov. rejstřík osob a zeměpisný). Patrně neúplné jsou materiály z let 1986–1990 z Šimonovy práce na projektu „Cyklistické stezky v zastavěném území sídel a ve volné krajině“. Zlomek materiálů z let 1986–1987 se váže k projektu SÚRPMO „Centrální městské zóny“. Celek doplňuje v malé míře agenda a dokumentace SÚRPMO, na které se Šimon podílel (kart. 4–5). Osobní spis B. Šimona ze SÚRPMO byl pořadatelkou fondu vzhledem k charakteristice obsahu vřazen do životopisných materiálů původce fondu. Na Šimonovu praxi v SÚRPMO Praha navázala jeho činnost v Sdružení historických sídel Čech, Moravy a Slezska a jeho následná práce v týmu pro kulturní dědictví při odborné komisi ÚVV ČSSD ve druhé polovině devadesátých let 20. století, z jejíž činnosti najdeme ve fondu v NA patrně neúplnou složku některých koncepčních a programových materiálů, které v komisi vznikly v letech 1999–2002 (kart. 10).

Nevelké jsou ostatní ilustrační a fotografické materiály ve fondu, které se vztahují k původci fondu, resp. pocházejí z jeho veřejné činnosti; některé fotografie byly původcem popsány, část určila pořadatelka fondu z dostupných pramenů ve fondu (časopisy, kniha), zbytek je neurčený. Je to několik desítek černobílých pozitivních fotografií (výjimečně negativy), především spjatých s Šimonovou veřejnou a politickou činností v 60. letech 20. století. Několik malých souborů oficiálních fotografií obsahuje přes 50 ks fotografií ze Šimonových oficiálních cest do zahraničí (SSSR, Maďarsko, Rakousko), dále se vyskytují většinou blíže nepopsané a nedatované fotografie z jednání delegací, a několik – rovněž nepopsaných a nedatovaných skupinových fotografií s B. Šimonem. Výjimečně přicházejí neoficiální (anonymní) dokumentační fotografie z let 1967–1969 a několik málo fotografií z doby, kdy Šimon natáčel filmy o A. Dubčekovi. Šimonovu rodinu prezentuje jediná skupino-

vá fotografie z r. 1939. Část fotografií byla použita jako obrazový doprovod ke vzpomínkovým rozhovorům B. Šimona v časopisech anebo jako obrazová příloha v jeho knize Klobouk od Brežněva. Výjimku zde tvoří bohatý výše zmiňovaný fotografický doprovod makety publikace SÚRPMO „Pěší provoz ve městě“. Tyto fotografie byly pořadatelkou fondu zaevidovány jednotlivě s udáním rozměrů, pokud na nich byl uveden název fotografovaného místa (města), je název odkázán do rejstříku zeměpisného.

Soupis židovských familiantů v Čechách z roku 1783.

Edice pramene

/ Michaela Munková /

Koncem minulého roku, tedy roku 2010, vyšel druhý a poslední, netrpělivě očekávaný díl Soupisu židovských familiantů v Čechách z roku 1783. Jde o edici dokumentů z chronologické řady Soupisů Židů v Čechách pořázených v letech 1724 až 1811¹, které jsou uloženy v Národním archivu. Vzhledem k badatelské oblíbenosti a tudíž i vysoké využívanosti pramene, bylo rozhodnuto o jeho zpřístupnění formou ediční.

Soupisy jsou nenahraditelným pramenem pro dějiny židovského obyvatelstva v Čechách v novověku, poskytují cenné informace pro genealogický, demografický, sociální, ale i hospodářský výzkum. Vyhotovovány byly pro účely zjištění skutečného počtu židovských rodin, jednalo se o jistou kontrolu populačního vývoje, neboť záměrem institutu familiantů byla redukce počtu Židů v Čechách. V pozdějších letech se z kontroly populace stala spíše kontrola daní.² A to je přesně případ Soupisu židovských familiantů z roku 1783. Soupis bohužel není kompletní, neboť chybí Budějovicko a Loketsko.

Soupisy jsou v originálech řazeny podle jednotlivých krajů, tak jak byly sestavovány. Jejich struktura byla ponechána i v edičním zpracování. V edici ale není přesně dodrženo alfabetské řazení, pořadí jednotlivých krajů vychází z postupu edičních prací. Na edici spolupracovali pod odborným vedením doc. Ivany Ebelové v rámci semináře „ediční teorie a praxe“ studenti archivnictví Filozofické fakulty Univerzity Karlovy.

V rámci krajů jsou jednotlivá panství rozdělena na města a vesnice. Osobní a místní rejstřík je součástí každého dílu a to podle jednotlivých krajů. Samostatný generální rejstřík k oběma dílům vyšel v loňském roce společně s druhým svazkem.

1 NA, fond Soupisy Židů, Praha (HBS), 1724–1811 (1833).

2 Soupis židovských familiantů v Čechách z roku 1783 II., ed. Ivana Ebelové a kol. Praha 2010, s. 9.

Jazykem pramene, a tedy i edice, je němčina a struktura jednotlivých zápisů, co možno nejvíce, kopíruje originál. Každý kraj má svá specifika, podle osoby úředníka, který se na vyhotovení soupisu podílel. Rubriky formuláře však byly předepsané. Pod nadpisem panství a jednotlivou lokalitou je vždy na prvním místě jméno držitele familiantského místa, v dalším pořadí rodinný stav, způsob obživy, daňové kontribuce a v posledním sloupci poznámka. Ta se vyskytuje jen občas. V některých zápisech jsou u rodinného stavu i jména manželky, dětí a osob ve společné domácnosti. Tato jména však nejsou součástí osobního rejstříku. Z jednotlivých záznamů se tedy dozvíme nejen počet židovských familiantů na panství, v konkrétním městě či vesnici, ale i jejich rodinný stav, počet dětí, povolání a daňové zatížení. Zatímco u jmen byla použita transliterace, ostatní zápisy byly přizpůsobeny současné němčině.

Soupis židovských familiantů z roku 1783 je unikátním pramenem především pro dějiny venkovského židovského obyvatelstva, neboť písemné dokumenty mapující židovské rodiny žijící na venkově, mimo městská ghetta, jsou rozesety po různých velkostatkových fondech, kde jsou součástí běžné vrchnostenské agendy. Spolu s ostatními soupisy pak poskytují nedocenitelná statistická data k proměnám židovské populace v českých zemích.

Edice pramenů tohoto charakteru nejsou přínosem jen pro historiky. Jsou také důležitou součástí ochrany archivního dědictví. Jejich editování minimalizuje praktické využívání originálu, který neustálým půjčováním trpí. Zároveň přiblíží archivní materiál i badatelům, pro které by bylo studium písemností z důvodu paleografické náročnosti tvrdým oříškem.

Ebelová, Ivana a kol. (ed.): Soupis židovských familiantů z roku 1783. Verzeichnis der Judenfamilianten in Böhmen von 1783, sv. I-II + generální rejstřík. Národní archiv, Praha 2008–2010, 395 + 410 + 98 s.

Marie Červinková-Riegrová: *Zápisky I. (1880–1884)*

/ Libor Svoboda /

Deníky, paměti, korespondence a různé druhy zápisků jsou takřka vždy zajímavým avšak současně také velice jednostranným a subjektivním zdrojem poznání duchovního a společenského života jejich tvůrců. Je-li však je autorem člověk, který dokáže překročit úzký rámec své osobnosti a vedle výpsání osudů svých i osudů nejbližších příbuzných a přátel se ve svých zápiscích snaží i o zhodnocení dobových politických, kulturních i společenských poměrů a událostí a pokouší se přiblížit životní osudy jejich aktérů, máme k dispozici cenný zdroj informací o každodenním životě, názorech, potřebách a myšlení určité společenské vrstvy v určitém historickém období.

To je i případ zápisků vnučky historika Františka Palackého a dcery významného českého politika druhé poloviny 19. století Františka Ladislava Riegra Marie Červinkové-Riegrové, jejichž první svazek obsahující zápisy začínající prvním lednem 1880 a končícím listopadem 1884, vydal v roce 2009 Národní archiv v Praze ve spolupráci s nakladatelstvím SCRIPTORIUM. Kniha je první částí edice deníkových zápisů, která je plánována na čtyři svazky počínaje rokem 1880 a konče rokem 1891. Editor Milan Vojáček opatřil knihu úvodní kapitolou, ve které se zabývá genezí deníkových zápisků Marie Červinkové-Riegrové a stručně rekapituluje snahy o jejich vydání od konce 19. století do poloviny minulého století.

Marie si svůj deník psala v letech 1865 až 1895, tedy dlouhých třicet roků. V souvislosti s plánovaným životopisem F. L. Riegera se v dubnu 1880 rozhodla deník rozšířit o popis událostí týkajících se jejího otce. O tři léta později, roku 1883 rozdělila své zápisky na řady. V Deníku, který navazoval na její záznamy z předchozích let, se věnovala zachycení událostí, jež se bezprostředně týkaly její osoby (záznamy nálad, pocitů, plánovaných úkolů, apod.). Druhá řada nazvaná Zápisky se od prvé podstatně lišila. Důležitou roli v nich hrál právě její otec a jeho politické aktivity. Ve svých zápiscích chtěla Marie popsat a dokumentovat dobu, a současně ukázat svého otce jako jednoho z nejvýznamnějších představitelů české politiky a jako politika, jenž se plně obětoval pro dobro svého národa. Podle názoru hlavního editora

a autora úvodní kapitoly Milana Vojáčka skončila se psaním těchto Zápisků zřejmě v roce 1891, když její otec odešel z aktivního politického života.

Marie Červinková se osobně znala s celou českou, a nejen s ní, národní elitou. V zápiscích se setkáváme s význačnými politiky, jako byl autorčin otec F. L. Rieger, G. Eim či bratří Grégregové, historiky J. Kalouskem, J. Gollem, A. Gindelym, skladatelem A. Dvořákem, budoucím ředitelem Národního divadla F. Šubrtem a s řadou dalších známých i méně známých osobností.

Cíleně a systematicky se soustředila na sběr informací z kulturního a politického života a podrobný popis veřejných událostí, kterých se přímo zúčastnila. Velký význam mají životopisné črty a portréty některých protagonistů politiky a veřejného života (jednání říšské rady, zemského sněmu, ad.).

Mimořádně zajímavé jsou zápisy z jejích cest, protože Marie byla bystrou a vnímavou pozorovatelkou. Dokladem může být například popis cesty na Moravu, kterou podnikla v červnu 1883 a během níž navštívila nejen Brno, ale i Břeclav, Buchlov, Uherské Hradiště, Hulín, Záhlinice, Hostýn, propast Macochu (s. 414-433). Všimá si barvitých a pestrých moravských krajů, folkloru, i pro ní exotické a zvláštní moravské krajiny, zajímají ji ale i národnostní poměry a stav českého vlastenectví na Moravě.

Jako každý text tohoto typu jsou přirozeně i zápisky Marie Červinkové poznamenány subjektivními názory a postoji. Marie byla velkou až nekritickou obdivovatelkou svého otce, čemuž do určité míry podřídila i psaní svých zápisů.

Vydané zápisky jsou unikátním svědectvím o životě přední české vlastenecké rodiny v poslední čtvrtině 19. století a mimořádně cenným pramenem k politickým, kulturním a sociálním dějinám tehdejší české společnosti.

Červinková-Riegrová, Marie: Zápisky I. (1880-1884). K vydání připravil kolektiv pod vedením Milana Vojáčka. Národní archiv – Scriptorium. Praha 2009, 712 s.

*Mareš, Petr: Obsazování úřadu
krajského hejtmána v předbělohorském
období a soupis krajských hejtmánů
na základě dochovaných pramenů
z let 1563/1564–1616/1617*

/ Markéta Novotná /

Současné studium mocensko-politických struktur raně novověké šlechtické společnosti se v mnohém orientuje na prosopografické zhodnocení dobových institucí, resp. jejich jednotlivých členů-prvků, a to jak ve větším měřítku – v případě dvorů, tak i v mnohem menším rámci jako například v případě rodiny a jejích příslušníků.¹ Do takto široce koncipovaného chápání instituce samozřejmě náleží i jednotlivé správní orgány na regionální úrovni, při čemž právě absence kompletního výčtu krajských hejtmánů doby předbělohorské velmi dlouho náležela k jednomu z mnoha citelných nedostatků, neboť až dosud si badatelé museli vystačit s dílčími přehledy publikovanými v 70. letech 19. století v Památkách archeologických a místopisných nebo samostatně navštívit Národní archiv, prostudovat příslušné prameny týkající se výběru krajského hejtmána² a vytvořit si svou vlastní představu, například i za pomoci několika málo studií věnovaných alespoň částečně této problematice – konkrétně monografie Bohuše Riegra³ či Václava Bůžka.⁴ Možným důvodem, proč dosud nedošlo k vytvoření kompletního soupisu, může být i otázka koncepce takovéto práce, neboť z rozboru několikastupňového mechanismu výběru krajského hejtmána provedeného Petrem Marešem, au-

- 1 Naposledy viz Bůžek, Václav a kolektiv: Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty. Praha 2010.
- 2 Národní archiv, fond Stará manipulace, inv. č. 1605, sig. K 26/1–10, Kraje a krajské zřízení v Čechách, kart. 1130–1135.
- 3 Rieger, Bohuš: Zřízení krajské v Čechách, část I. Historický vývoj do roku 1740. Praha 1894.
- 4 Bůžek, Václav: Nižší šlechta v politickém systému a kultuře předbělohorských Čech. Praha 1996, s. 63–88.

torem této publikace, vyplývá, že výše zmíněné prameny uložené v Národním archivu, tj. seznamy krajských hejtmanů, představují jen jednu z jeho několika fází, nikoliv však definitivní výstup. Předkládaná monografie tak není edicí ve smyslu pouhého přepisu pramene, jak by se mohlo na první pohled zdát, ale je spíše soupisem jmen, ke kterému autor došel na základě kritické syntézy více pramenů.

Vlastnímu přehledu krajských hejtmanů předeslal autor diplomaticko-správní analýzu postupu obsazování úřadu krajského hejtmana v letech (1528) 1547–1619. Ve srovnání s pobělohorským vývojem se celkový mechanismus tohoto aktu jeví jako neustálený a nejednoznačný, především pokud se týká osob, které do procesu zasahovaly. Co se týká metodického přístupu k dosud nezpracované problematice, čerpal Mareš inspiraci z dodnes nepřekonaných studií z oblasti raně novověké správy a diplomatiky, například ze Stloukalovy monografie o České dvorské kanceláři v rozmezí let 1599–1608 či ze stati Zdeňka Kristena o listech poselcích a jejich registrech v české dvorské kanceláři na počátku 17. století.⁵ Pro vlastní popis mechanismu obsazování úřadu krajského hejtmana využil Mareš dobové rozčlenění na tzv. „volení“, „zřízení“ a „vyhlášení“, které dále rozčlenil do dílčích fází, konkrétně na tzv. iniciativu, vybírání krajských hejtmanů, vyhotovení seznamu, schvalovací proces, vyhotovení jmenovacích listů, přijetí úřadu, propuštění z úřadu a změny v průběhu roku. Za velmi cenné považuji právě ty pasáže (především s. 28–38), kde Mareš po vzoru výše zmíněných autorů proniká k vlastní kancelářské praxi. Například upozorňuje, že předběžný seznam krajských hejtmanů se po svém doručení do královské kanceláře „proměnil na koncept. Po celé jednoroční funkční období a i dále byl „živým organismem“, do kterého bylo často v jeho průběhu zasahováno.“⁶ Značnou pozornost Mareš dále věnoval například rozboru listů poselcích a mandátů: „Proces vyhotovení jmenovacích listů v kanceláři znamenal napsání 28 listů poselcích, adresovaných nově jmenovanému hejtmanovi a 14 listů otevřených, adresovaných do každého jednotlivého kraje. Vedle 14 mandátů

5 Výslovný odkaz na tyto práce s. 31 a dále pozn. 219, 308, 327. Stloukal, Karel: Česká dvorská kancelář 1599–1608. Pokus z moderní diplomatiky. Praha 1931; Kristen, Zdeněk: K otázce register a registrování listů poselcích v české kanceláři dvorské na počátku XVII. století. ČAS 9–10, 1931–1932, s. 218–234.

6 Mareš, P.: Obsazování, s. 28.

7 Mareš, P.: Obsazování, s. 30.

8 Mareš, P.: Obsazování, s. 26.

9 Odkaz na s. 8, pozn. 3 a 4. Maťa, Petr: Svět české aristokracie (1500–1700). Praha 2004; Bůžek, V.: Nižší šlechta, s. 63–88.

10 Mareš, P.: Obsazování, s. 18, 27.

bývalo vyhotoveno několik dalších exemplářů mandátů - patentů, které se dávaly přibíjet na důležitá místa v každém kraji.⁴⁷ Příklady analyzovaných písemností byly rovněž přiloženy na závěr publikace v rámci fotografické dokumentace.

Bylo by škoda redukovat předloženou monografii jen na striktní, jakkoliv velmi cenný popis diplomaticko-správních jevů, neboť autor svůj rozbor doložil i zajímavými příklady z oblasti soudobých reálií. Tak například se podle Petra Mareše zdá velmi pravděpodobné, že oprava seznamu krajských hejtmanů žateckého kraje pro rok 1590/1591 proběhla v přítomnosti panovníka, na což usuzuje na základě familiérního oslovení používaného Rudolfa II. pouze ve své soukromé korespondenci.⁸

Vzhledem k vytyčeným cílům této práce orientované především na pramennou kritiku, nevěnoval autor z pochopitelných důvodů mnoho prostoru hlubšímu zhodnocení úlohy krajského hejtmana v předbělohorském období. Nicméně budoucí možné teoretické směřování naznačil odkazem na příslušné studie Petra Matie a Václava Bůžka⁹, který instituci krajského hejtmana povýšil na jeden z několika možných postů, kde příslušníci nižší šlechty často zahajovali svou politickou kariéru, obzvláště na přelomu 16. a 17. století, a odkud pak měli směřovat do centrálních zemských orgánů. Zároveň však vlastní srovnání vyznění Marešových závěrů s výše uvedeným Bůžkovým modelem vede k zamyšlení nad charakterem raně novověkých pramenů, možnostmi jejich interpretace a teoretickými konstrukcemi vůbec. V tomto ohledu se zdá být klíčová otázka, která se nabízí přímo v souvislosti s vlastním výběrem úředníků (viz Marešovy první dvě fáze - iniciativa a vybírání krajských hejtmanů), tj. kdo byly osoby, které do tohoto procesu zasahovaly či měly možnost jej ovlivnit. Pravděpodobně není náhodou, že v předbělohorské době neřešil tuto otázku ani hejtmanský řád, ani zemská zřízení. Z rozboru provedeného Petrem Marešem vyplývá, že to ve zmiňovaném období měli být jednak nejvyšší hofmistr Českého království, jednak místodržící, v některých případech nejvyšší zemští úředníci a přisedící soudních tribunálů.¹⁰ Zdá se však, že do hry vstupovaly ještě další klíčové faktory, v rámci této studie zatím bohužel nepostižené. Pochopitelně je otázkou, na kolik je vůbec možné je podchytit a zda jejich interpretace nezůstane opět pouze na úrovni teoretické konstrukce. Zhodnocení tohoto problému tak bude nepochybně vyžadovat ještě další studium, výchozím bodem by mohl být například Marešův závěrečný jmenný přehled rodů a jejich příslušníků, kteří v době předbělohorské zastávali tento úřad.

Mareš, Petr: Obsazování úřadu krajského hejtmana v předbělohorském období a soupis krajských hejtmanů na základě dochovaných pramenů z let 1563/1564-1616/1617. Národní archiv, Praha 2009, 281 s.

Archiváři. Sborník studií

PhDr. Josefa Kollmanna

/ Renata Kuprová /

V červnu loňského roku vydaný sborník je poctou archiváři, který téměř celý svůj profesní život strávil ve Státním ústředním archivu, dnes nesoucí název Národní archiv.

Josef Kollmann se narodil dne 27. června 1920. Jeho studia zeměpisu a dějepisu na filozofické fakultě provázelo uzavření vysokých škol v době německé okupace v roce 1939. V době čekání na možnost dokončení akademických studií pracoval v pražském městském archivu. Zároveň vystudoval Archivní školu a v roce 1946 dokončil i svá vysokoškolská studia.

Rok 1943 se stal pro Josefa Kollmanna osudovým – nastoupil do Archivu ministerstva vnitra, který se stal v roce 1954 součástí Státního ústředního archivu v Praze. Zde pracoval až do svého odchodu do důchodu v roce 1983. Svůj soukromý život prožil v dlouholetém manželství se svou ženou Ludmilou. Zemřel dne 17. června 2007 uprostřed práce na přípravě výstavy Albrecht z Valdštejna a jeho doba¹.

Na svém pracovišti se věnoval především dvěma základním tématům: Valdštejnovi a dějinám archivnictví v Evropě, archivní metodice a především dějinám svého mateřského archivu a jeho předchůdců.

Nejznámější práce o Valdštejnovi a třicetileté válce jsou monografie určené pro širokou veřejnost: *Pokus o zastavení třicetileté války: mírová jednání v Brunšviku 1625–1626*. Praha 1989; *Valdštejn. Ani císař, ani král*.² Praha 1995;³ *Valdštejn a evropská politika 1625–1630. Historie 1. generalátu*. Praha 1999 a *Valdštejnův konec. Historie 2. generalátu 1631–1634*. Praha 2001.

Výsledkem zájmu o archivnictví v Evropě,⁴ který byl umožněn nejen znalostí archivních postupů, ale také velkou šíří jazykových znalostí, byla řada odborných článků, které byly uveřejňovány především v Sborníku archivních prací.

Nejzásadnější prací z oblasti historie archivnictví jsou jistě nejen pro studenty archivnictví *Dějiny ústředního archivu Českého státu*, které byly vydány v roce 1992. V ní zpracoval historii centrálního archivu až do roku 1918. Kapitoly popisující historii předchůdců Státního ústředního archivu pak vy-

dal v prvním svazku *Průvodce po archivních fondech a sbírkách*⁵, který byl vydán roku 1997.

Nově vydaný sborník dokresluje dějiny archivních institucí a to prostřednictvím medailonů několika významných archivářů. Byly napsány u příležitosti různých životních jubileí a výročí Kollmannových kolegů nebo předchůdců⁶. Tak se můžeme seznámit s životem a prací J. J. Klausera, Jana Hulakovského, Antonína Gindelyho, Josefa Borovičky, Jana Bedřicha Nováka a Jaroslava Prokeše.

Josef Kollmann podal pohled do dějin českého archivnictví velmi zasvěceně, někdy snad až s přemírou podrobností, které však pomáhají k dokreslení dobové atmosféry a vypovídají o autorově osobní zainteresovanosti na zpracovávaných tématech.

Jan Kahuda završil sborník ohlédnutím za okolnostmi vzniku jednotlivých medailonů.

Archiváři. Sborník studií PhDr. Josefa Kollmanna vydaný při příležitosti jeho nedožitých 90. narozenin. Národní archiv, Praha 2010, 352 s.

1 Výstava byla zahájena ve Valdštejnské jízdárně dne 15. 11. 2007.

2 Tato monografie vznikla ve spolupráci s Josefem Polišenským.

3 Druhé vydání Praha 2001.

4 Věnoval se například archivnictví v Itálii, Španělsku, Švédsku.

5 Státní ústřední archiv. *Průvodce po archivních fondech a sbírkách*. Díl I. Svazek 1. Praha 1997.

6 Jednotlivé statě byly uveřejněny v *Paginae historiae*, Archivním časopise, Sborníku archivních prací.

Václav Kaplický:
Hrst vzpomínek z dospělosti
/ Miroslav Gregorovič /

Jedinečným vydavatelským počinem českého Národního archivu v roce 2010 je zveřejnění druhé části memoárů Václava Kaplického (1895–1982) pod názvem „Hrst vzpomínek z dospělosti“ v pečlivé a po všech stránkách erudované a kultivované edici Martina Kučery. První část Kaplického pamětí, věnovaných létům 1895–1916, byla pod názvem „Hrst vzpomínek z mládí“ vydána nakladatelstvím Československý spisovatel za péče dr. Jaromíry Nejedlé a výše zmíněného Martina Kučery již roku 1988. Tehdy byla rozebrána téměř stejně bleskově, jako např. paměti Jaroslava Seiferta „Všecky krásy světa“ či vzpomínky Jana Wericha. (Seifertova kniha vyšla poprvé ještě v cenzurovaném vydání v Praze roku 1985, Werichova o rok později). Dodejme, že recenzovaná „Hrst vzpomínek z dospělosti“ na „Hrst vzpomínek z mládí“ nejen více než zdařile navazuje (neboť již byla publikována bez cenzury), nýbrž ji předčí téměř ve všech ohledech. Pokud se bude postupovat při porovnávání publikace Kaplického vzpomínek s jinými memoáry z pera autorů, patřících do okruhu české intelektuální levice (např. V. Nezvala, K. Honzíka, F. Kubky, J. Muchy, A. J. Liehma, S. Budína, V. Černého nebo F. Peroutky) na základě jejich svědectví, přinášejícího fakta, která se běžně v historických příručkách nevyskytují, pak lze konstatovat, že jde o dosti odlišná díla ze stejného myšlenkového okruhu, která však věrohodně referují o době, faktech, osobnostech, organizacích, politických stranách, institucích, tehdejší atmosféře, úrovni myšlení a sociálních, politických a kulturních hodnotách. To, co je v nich zaznamenáno, je již historií ověřenou skutečností, byť zaznamenanou v rozdílném horizontu, na odlišné vyprávěcí úrovni a z nejrůznějších pohledů. Zároveň je třeba uvést, že díla zmíněných autorů vyšla v několika časových osách, a sice v relativně liberálním období let 1961–1967, poté krátce bez cenzurních zásahů v období roku 1968 a pak již až v letech 1990–1995. „Hrst vzpomínek z dospělosti“ tudíž více než zdařile na tuto pomyslnou řadu nejen navazuje, nýbrž přináší i nové poznatky a nová hodnocení, s nimiž se (většinou ani poučený čtenář či dokonce badatel) doposud běžně často nesetkával.

Kniha v sobě zároveň nese poučení, nebo, jinými slovy, obsahuje nadčasovou výstrahu. Kaplický totiž patří k autorům, kteří jako aktivní činitelé měli zažít období boje za národní svobodu v československých legiích v Rusku, tamní občanskou válku se všemi jejími peripetiemi, počátky sovětské éry a také např. více než sporný internacionalismus zajatých Němců, Rakušanů či Maďarů, proti nimž českoslovenští legionáři byli nuceni nejednou stát se zbraní v ruce. Autor ale poznal a dokázal akceptovat i značné rozčarování z vývoje v již svobodném státě po roce 1918, i vzestup a pád demokratické republiky, její zkázu v letech 1938–1939, okupaci, osvobození a poválečný vývoj s jeho vyústěním v únoru 1948. Měl zažít i další hluboké a pro něho patrně nejhorší zklamání z vývoje v 50. letech. Přesto však, třebaže s tím, co bylo oficiálně zejména v období let 1950–1956 hlášáno, hluboce nesouhlasil, nezpronevěřil se (na rozdíl od tolika mnohých levicových intelektuálů, kteří prošli podobnou deziluzí) vlastním zásadám a nikdy nezačal špinit ideje, kterým věřil.

Z obsahového hlediska je Kaplického dílo rozčleněno do 16 kapitol o 158 stránkách, doplněných fundovanou úvahou editora, dokonale zpracovaným poznámkovým aparátem, ediční poznámkou a velmi přínosným jmenným rejstříkem. Hodnota pamětí spočívá v unikátním pravdivém záznamu výstižně zachyceného vlastního prožitku, který je často spojen s překvapivými postřehy a rozbohem dobových fakt. Nejde tedy o suchopárné popisování minulosti, což také bývá vlastností řady memoárů. Kultivovaný styl a příkladné zvládnutí českého jazyka jsou další předností práce. Kaplického vzpomínky tak nejsou ani zdaleka jen subjektivním výkladem historie, jak tomu bývá v případě pamětí. Autor se ve svém pojetí probíhajících událostí poměrně zřídka dostává do pozic zaujatosti, natož k pokusům o vytváření jakýchkoli paralelních dějin (což se v dnešní době právě v oboru pamětí, žurnalistiky a zejména různých popularizací a literatury faktu stalo téměř normou). Naopak, velmi si všímá mnohdy značně rozporné úlohy nejrůznějších stran, hnutí a osobností při utváření dobové politiky a zachycuje široké souvislosti, k nimž bývá přihlíženo nedostatečně nebo i vůbec ne. Kniha proto věrohodně a důstojně zachycuje nejen složité osudy československých legií v Rusku, připomíná mj. neprávem opomíjené působení zakladatelů českých legií v Rusku (starodružiníků), jejichž názory byly již v československé republice často ne zcela spravedlivě zužovány pouze do podoby konzervativních slavjanofilů nebo i propagátorů carismu, či jednotlivých osobností z řad legionářů po návratu do vlasti, ale také např. připomíná vznik a existenci dnes již zapomenuté československé komunistické strany na Rusi (jejíž členové sice nesehráli v československých dějinách zvláštní roli, ale zato byli mnohdy významnými osobnostmi sovětského politického a vojenského života a větši-

nou se stali oběťmi stalinských represí, viz s. 20–27), nebo vznik a vývoj první Československé republiky v celé škále překvapivých souvislostí.

Autor též s příkladnou objektivitou zaznamenává a na konkrétních případech uvádí i dodnes aktuální otázku komunistického sektářství (viz s. 101–102). To např. vedlo, a to již v době, kdy bylo již třeba bránit republiku před nacismem k vydání štvavého programového dokumentu KSČ z roku 1934 pod názvem *Ne Masaryk – ale Lenin!*, se všemi důsledky, jaké tento leták měl. Kaplického dílo také přináší dodnes živý pohled na tragický konec velkoryse pojatého československého demokratického státu na podzim roku 1938. Odstoupení velkých území ČSR nacistickému Německu, horthyovskému Maďarsku a beckovskému Polsku, rozmach separatismu na Slovensku atd. již samo bylo národní katastrofou, ale jak Kaplický sám zdůrazňuje (na stránkách 114–120 recenzovaného díla), ještě mnohem větší pohromou byl nástup české reakce v období tzv. II. republiky. Tehdy došlo k rozvratu dosavadních hodnot, pojmáných do té doby jako nesporné, což se mělo zakrátko, ve chvílích úplné ztráty státní samostatnosti a ničení národní identity projevit v nejhorší podobě, jak je v pamětech zachyceno s naprostou věcností.

Z jiné oblasti poznání a z jiného zorného úhlu Kaplický osvětluje život a působení české literární a umělecké avantgardy ve velmi širokém záběru, se všemi jejími klady i zápory a dobovými omyly, a to vše v téměř encyklopedické podobě, zřídka vídané u tohoto typu literatury. Dnes totiž již není běžnou věcí znalost některých kulturně-politických časopisů (např. tehdy velmi čtené levicové revue „Žijeme“, která i úrovní svého grafického ztvárnění bývá považována za jednu z evropských špiček 30. let nebo podobného časopisu „Panorama“, který zanikl až roku 1950), ale i jmen nebo institucí. Málokdo dnes ví, kdo byl např. Břetislav M. Klika, Ladislav Sutnar, František Topič, Jaroslav Kratochvíl, Bohumil Příklad, nebo co bylo a jaký charakter mělo třeba nakladatelství Družstevní práce či Pokrok. Z věcného hlediska přinášejí vzpomínky ještě další, vysoce cenné svědectví, které autor téměř zcela jistě neměl ve svém plánu. Týká se toho, kolik faktů a souvislostí tehdejší žurnalista nebo redaktor musel znát a jakou musel mít celkovou všeobecnou úroveň, aby vůbec byl považován za kulturní osobu a aby mohl na společnosti požadovat, aby mu naslouchala.

„Hrst vzpomínek z dospělosti“ má ještě další závažnou dimenzi. Autor knihy přináší autentické svědectví o období tzv. II. republiky (říjen 1938 – 15. březen 1939). Tehdy, kdy se začala vedle domácích fašistů rozmachovat zejména katolická reakce (spisovatelé a básníci Jaroslav Durych, Jan Zahradníček, Bedřich Fučík, Václav Renč a další, kteří dnes někdy bývají, a to nejen ze snobismu či neznalosti dávání společnosti za vzor), nastal opravdový

konec československé demokracie. Je možné dodat, že poměry II. republiky, jak konečně Kaplický potvrzuje, byly logickým předznamenáním nejen kolaborace a českého nacistického aktivismu, ale i poválečného vývoje, kdy se již nepodařilo obnovit demokratický stát v úplné podobě. Pohled na nacistickou okupaci z let 1939–1945 a na ovzduší, které tehdy vládlo, však také řeší hned několik otázek současně. Jedna z nich se týká dodnes aktuálního problému neblahého paktu o neútočení mezi nacistickým Německem a Sovětským svazem ze dne 23. srpna 1939. Ten sice krátce odsunul nacistickou agresi proti SSSR a v případě připojení západní Ukrajiny a západního Běloruska stanovil přirozené národnostní hranice sovětského státu. Zároveň ale prakticky zařadil SSSR do pochybné formace zemí, ovládaných totalitními režimy, dokonce svým způsobem po bok nacistického Německa, což bylo především za hranicemi Sovětského svazu chápáno jako obludný čin. Poté následovala v mnoha případech ztráta důvěry v SSSR nejen z hlediska otázek dalšího vývoje socialistické revoluce (tento problém nastal již dříve), ale momentálně se stal sporným nakonec i antifašismus sovětského vedení, o němž do té doby nikdo soudný nepochyboval. Dalším problémem, jehož si paměti zasvěceně všímají, je otázka morálního selhání některých osob za okupace. Nejedná se přitom o fenomén kolaborace, nýbrž přímo národní zrady. V díle Kaplického je tato stále diskutovaná otázka naprosto srozumitelně vysvětlena na příkladech dr. Emanuela Vajtauera a plukovníka Emanuela Moravce jakožto kombinace příklonu k nacismu, kariérismu a otrocké poslušnosti. V dalších pasážích knihy se podobný problém objevuje v jiné podobě znovu, a sice v případech spolupráce a dokonce aktivismu v období komunistického režimu, zejména v 50. letech, a to v případech osob, u nichž takovéto postoje nebyly často vůbec předpokládány.

Poslední kapitoly Kaplického vzpomínek (s. 140–158) jsou poznamenány hořkostí a skepsí levicového nekomunistického intelektuála nad vývojem, který v řadě případů nastal již po roce 1945 a zvláště po roce 1948. Rychlý přechod od již necelistvé demokracie po osvobození k diktatuře komunistické strany a poté až k vládě členů politbyra ÚV KSČ i nad vlastní stranou, který byl zejména v první polovině 50. let spojen s projevy nesmyslného rovnostářství, kombinovaného s neodborností, nekompetentností a s byrokracií, s absurdním kopírováním všeho sovětského atd. je v memoárech zaznamenán s kritickým nadhledem. Memoáry však jdou ještě hlouběji. Věrohodně zachycují tehdejší stav společnosti, nastupující dobové znehodnocení jakékoliv lidské práce a vznik umělého, robotizovaného kolektivu pracujících, který (často ani teoreticky) nepřipouštěl žádnou diskusi o cílech, kterých chtěl dosáhnout a o špatných prostředcích, kterých přitom používal. Je lo-

gické, že hluboká degradace myšlenky socialismu musela nastat již tehdy. Proto je pochopitelné že Kaplický nemohl tuto dobu vnímat jinak, nežli jako negativní nebo vysoce sporné období, z něhož se těžko dalo najít východisko. Přesto se neuchyluje k obvyklým klišé, hřmotným frázím, nebo snad k vulgarizacím, a to i v případech, kdyby se takto vyjádřit mohl.

Nedostatkem díla jsou (snad) jeho někdy zdánlivě příliš jednoznačné soudy. Názor o selhání Sovětského svazu v době mnichovské krize roku 1938 (s. 114) je akceptovatelný do té míry, pokud přihlídneme k tehdy probíhající základní změně sovětské zahraniční politiky, která po uzavření paktu s nacistickým Německem de facto, i když naštěstí jen na období několika let mířila až k jistému popření antifašismu. S výrokem o úplném zapírání Pražského povstání po únoru 1948 až do roku 1968 (s. 131) by bylo na základě pouhého nahlednutí do dobových příruček a učebnic dějepisu možné polemizovat. Co však již není věcí diskuse, je např. věcně zcela mylné tvrzení na s. 125, kde se píše, že „Rumunsko muselo Sovětům postoupit Bessarábii, Bulharsko Dobrudžu a Maďarsko Sedmihradsko.“ Skutečnost je následující: Rumunsko se skutečně muselo ve prospěch SSSR vzdát Bessarábie (a Bukoviny). Rumunsko se také muselo vzdát Sedmihradska, jenže ve prospěch Maďarska, nikoliv SSSR. Dobrudža k SSSR nikdy připojena nebyla. Ani nemohla být, protože pokud by k tomuto aktu vůbec mohlo dojít, pak by SSSR musel anektovat Rumunsko, aby vůbec dosáhl společné hranice s Bulharskem na Dunaji, kde Dobrudža leží. Vzhledem k charakteru díla se však nejedná o věci zásadní povahy.

K editorskému počínu Národního archivu je třeba dodat ještě tuto poznámku. Kromě výtečně zvládnutého poznámkového aparátu a jmenného rejstříku by zmíněné práci (vzhledem k rozsahu fakt, která zachycuje) prospěl také věcný rejstřík. Třebaže vydavatelské možnosti Národního archivu jsou jistě limitované, nebylo by patrně nevěcné doplnit dílo fotografickou přílohou, která by zachytila alespoň jeho hlavní protagonisty. Kdo dnes již ví, jak vypadal na jedné straně zakladatel pražské strukturalistické školy, po zásluze slavný Roman Jakobson a na druhé straně kolaborant a aktivistický protektorátní žurnalista Vladimír Krychtálek, který byl (také asi po zásluze) po osvobození popraven? I titulní stránky zejména kulturních časopisů třeba z 30. let, které jsou jistě ve fondech archivu, by žádoucím způsobem doplnily jinak vzorné vydání Kaplického vzpomínek a přiblížily dobu, která svou úrovní a rozsahem kultury zatím v našich dějinách nebyla nikdy překonána.

Kaplický, Václav: Hrst vzpomínek z dospělosti, ed. Martin Kučera. Národní archiv, Praha 2010, 190 s.

Rekviem zemědělsko-lesnické archivářce a agrární historičce.

In memoriam PhDr. Jany Pšeničkové

/ Pavel Koblasa /

Výše uvedená publikace je vlastně sborníkem vybraných prací archivářky PhDr. Jany Pšeničkové (1940–2008), jejímž hlavním a trvalým zájmem byly dějiny českého zemědělství. O tom svědčí i řada jejích monografií, studií, odborných článků, edicí a také samozřejmě archivních pomůcek, které vyhotovila za svého působení ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích, a následně ve Státním ústředním archivu v Praze.

Práce je rozdělena do dvou celků, přičemž první obsahuje vzpomínky kolegů a kolegyně (PhDr. Jiřina Juněcová, doc. PhDr. Jiří Šouša, CSc., PhDr. Helena Smíšková) na paní doktorku Pšeničkovou, kteří ji dobře znali a řadu let s ní spolupracovali. Do druhé části bylo zařazeno celkem sedmáct studií z díla doktorky Pšeničkové. Závěr tvoří německé resumé z pera Jiřiny Juněcové a Jiřího Šouši. Vybrané stati se samozřejmě věnují agrárním tématům. Značná část se týká majetku hrabat Thun-Hohensteinů na severu Čech (především fideikomisní panství Děčín a alodiální panství Peruc) s přihlédnutím k působení zasloužilého ředitele ústřední správy thunovských panství, Antona Emanuela Komerse (1814–1893). Komers proslul vzornou péčí o thunovská panství, zásadním způsobem přispěl k reorganizaci hospodaření na zmíněných panstvích po zrušení poddanství a stál též u zrodu zemědělské školy v Libverdě, nyní Děčín-Libverda, která zahájila činnost v listopadu roku 1850.

Po těchto člancích následují víceméně v chronologickém sledu příspěvky na obecnější témata se širší působností. Konkrétně byly do sborníku zařazeny články týkající se vyvazení z roboty na Moravě a ve Slezsku včetně přehledných tabulek vlastníků panství a statků, dále schematismů velkostatků v oblasti někdejší Rakousko-uherské říše vydaných mezi léty 1856–1913, zbytkových statků v českých zemích či třeba ochrany historických a přírodních památek v průběhu první pozemkové reformy.

Ze vzpomínkové části sborníku si pro ilustraci osobnosti PhDr. Jany Pšeničkové vypůjčím ještě krátký úryvek z příspěvku Heleny Smíškové, v němž

vzpomíná na svou kolegyni těmito slovy: „...Byla to pilná dívka, a její dobré základy pro práci v archivu, které získala studiem, dovedla v praxi zúročit. Velkou výhodou pro práci s archiváliemi právě v severních Čechách znamenala její solidní znalost němčiny – snad hrála roli skutečnost, že její rodina žila v nedalekém Varnsdorfu. Domnívám se však, že zásadní vliv na její pozdější uplatnění v oboru měly právě začátky v děčínském archivu pod vedením dr. Miloslava Košťála...“

Rekviem zemědělsko-lesnické archivářce a agrární historičce se dočkalo svého představení na vzpomínkové akci, která se za moderování docenta Šouši uskutečnila dne 18. listopadu 2010 v přednáškovém sále Národního archivu. Na úvod přítomné uvítala PhDr. Eva Drašarová, CSc., ředitelka Národního archivu, vzápětí prohovořily editorky díla, tj. PhDr. Helena Smíšková a PhDr. Jiřina Juněcová. Celé podvečerní akci bylo přítomno přes dvacet osob, a to z řad příbuzných paní doktorky Pšeničkové, z řad zaměstnanců Státního oblastního archivu v Litoměřicích a Národního archivu, dále několik pedagogů Filosofické fakulty Univerzity Karlovy. Nechyběl ani nestor české agrární historie ing. Zdeněk Tempír, bývalý zaměstnanec Národního zemědělského muzea.

Rekviem zemědělsko-lesnické archivářce a agrární historičce. In memoriam PhDr. Jany Pšeničkové, ed. Jiřina Juněcová, Olga Roháčová, Jiří Šouša. Spolek zemědělského muzea, Praha 2010, 366 s.

Korespondence T. G. Masaryk – staročesí

/ Milan Vojáček /

První pohled na přebal knihy, na kterém Masaryk soustředěně hledí na majestátní výraz „vůdce národa“ F. L. Riegra, evokuje myšlenku, že se jedná o edici korespondence těchto dvou, tak rozdílných představitelů české politické scény. Korespondence mezi nimi by ovšem stěží vydala na edici čítající úctyhodných 365 stran, ve které je editováno 203 dokumentů z let 1875–1928. (Nehledě na to, že Rieger zemřel v roce 1903.) Skutečnost je tedy taková, že pátý svazek ediční řady Korespondence T. G. Masaryka přináší (podobně jako svazek předchozí, který se zabýval korespondencí Masaryka a slovenských veřejných činitelů do r. 1918) korespondenci se skupinou lidí, jež je označována nálepkou „staročesí“.

Je jasné, že příprava edice vyžadovala náročný heuristický průzkum v řadě archivních a muzejních institucí v ČR. Velmi pečlivá a precizní byla též následná ediční práce, jejíž principy jsou ostatně detailně popsány v edičním úvodu. Edice je dělána dle platných zásad pro tento typ pramene a čtenář se díky hyperpodrobnému poznámkovému aparátu dozvídá řadu vysvětlujících a doplňujících informací. (Poznámky u některých dopisů svým rozsahem i informační hustotou výrazně předčí samotný text editovaného dokumentu.) Samozřejmě nechybí seznam korespondence a výstižný jmenný rejstřík s charakteristikami osob. Ostatně na vysoký standard je čtenář u tohoto edičního týmu zvyklý z předchozích edičních počinů (mj. Korespondence TGM-Kramář, Praha 2005).

Úvodní studie, jež nese název „Vztahy TGM s představiteli a stoupenci Národní strany v Čechách v zrcadle jejich vzájemné korespondence“ toto své vymezení přesahuje a zabývá se Masarykovým postojem k české společnosti, k českému veřejnému životu a politice od sklonku 70. let do roku 1891, kdy staročeská strana přestala být vůdčí silou české politiky a pro Masaryka ztratila na přitažlivosti. Hlavní pozornost je věnována detailnímu popisu vyjednávání realistů v čele s Masarykem na straně jedné a Riegrem a dalšími představiteli Národní strany na straně druhé, jež se odehrálo v letech 1889–1890. V této pasáži je fakticky vytěžena většina informací, z následně edičně zpřístupněné korespondence, a čtenář může do největších podrobností sledovat politické námluvy, během kterých se odkrývají širší tendence českého politického života. Pro Masaryka je to evidentně hledání modu vivendi v již etablované

politické garnituře, pro Riegra již určitým způsobem labutí píseň. Neúspěch punktačních jednání a změna rozložení politických sil mezi starými a mladými přispěli k tomu, že se Masaryk, rozhodnutý hrát podstatnou roli ve vedoucí straně české politiky, rozhodl vstoupit do strany mladočeské.

Mírně problematická je snad jen definice a výběr korespondentů „staročechů“. Autoři úvodní studie, Jan Bílek a Helena Kokešová, to jistě reflektují a Masarykovy partnery v této edici označují za „představitel a stoupence Národní strany“. Páteří edice jsou ovšem dopisy TGM s Eduardem Albertem, kterého těžko můžeme označit za staročecha. To asi nejlépe ví právě Helena Kokešová, autorka Albertova životopisu a edice Albertovy korespondence s Rezkem, Kramářem a Kaizlem (Eduard Albert. Příspěvek k životopisu a edice korespondence. Praha 2004.) Albert, ačkoli se zajímal o aktivní vstup do politiky, se kvůli svému profesnímu vytižení špičkového lékaře politickým představitelem nestal. Jistě, sympatizoval s českou politikou představovanou Riegrem, ale nevyhýbal se ani mladočechům a vřelý vztah měl k realistům. Těžko jej tedy zařadit mezi představitele Národní strany, pokud je vnímána vyhraněně vůči Národní straně svobodomyšlné. Se skutečnými představiteli takto pojímané Národní strany, kterými byli Rieger, Bráf, Mattuš, Zeithammer, Tomek, Randa, Kvíčala, Kořán, Kalousek, Josef Jireček, Durdík a Fandrlík si Masaryk vyměnil jen několik dopisů (mnohdy jen jeden) a to především v období, kdy se snažil etablovat na české politické scéně na sklonku 80. let a sondoval možnosti v rámci staročeské strany. Stranou ponechme Marii Červinkovou-Riegrovou, která byla především sympatizantkou a stoupenkyní svého otce. Další korespondenty, jako ředitele Národního divadla Šuberta, matematika Studničku, redaktora a nakladatele Pazdírka, historika Dvorského, balkanistu J. K. Jirečka, snad můžeme označit za stoupence staročeské strany. Otázka by zněla, proč nezařadit ještě další osobnosti - sympatizanty? Výběr korespondentů je tedy zřejmě spíše účelový, je dán dochovanými dopisy a „společnými“ tématy: Masarykovými prvními kontakty s českým prostředím a jeho příchodem na českou univerzitu v Praze, rukopisnými boji a především jednáním o vstupu do staročeské strany.

Další svazek Masarykovy korespondence rozhodně neslevil z vysokého standardu předchozích svazků, čtenáři se do rukou dostávají další kamínky mozaiky, která odráží nejen působení a snahy TGM, ale i tehdejší problémy české společnosti. Můžeme se jen těšit na avizované další svazky, tentokrát budou Masarykem osloveny zajímavé osobnosti Josef Kaizl a Antonín Rezek.

Korespondence T. G. Masaryk – staročechi. Úvodní studie Jan Bílek, Helena Kokešová; edice Helena Kokešová, Vlasta Quagliatová. Praha, Masarykův ústav a Archiv AV ČR, Praha 2009, 365 s.

Fémový soud nebo policejní provokace?

/ Milan Vojáček /

Osud libretisty Prodané nevěsty je jistě povrchně znám i zvědavějším gymnazistům a byl literárně zpracován z nejrůznějších úhlů, včetně řady odborných historických studií. Co je dnes ještě možné k této kauze dodat? Kniha Petra Kovaříka, která se velmi detailně věnuje odsouzení „zrádce národa“ Karla Sabinu jeho bývalými přáteli v čele s Juliem Grégrem, dokazuje, že je stále možné klást si nové otázky a přinášet nové poznatky, jež případ Sabinu alias agenta Romana posouvá do dalších rovin a souvislostí.

Kovařík, zřejmě inspirovan výstavou Státního oblastního archivu Praha v roce 2007, kde byl vystaven vyšetřovací protokol Julia Grégra zapsaný během šetření zemského trestního soudu v Praze při vyšetřování okolností tzv. „národního soudu“, absolvoval namáhavé a podrobné studium pramenů, jež jsou ke sledovanému tématu k dispozici. Vedle archivních dokumentů z policejního ředitelství a z již zmiňovaného trestního soudu, to jsou též soudobé novinářské polemiky, korespondence protagonistů a memoárová literatura. Kovařík se z této trnité a snad i napínavé cesty ad fontes vrací s tučným úlovkem, který předkládá čtenáři ve formě rozsáhlé obrazové, ale především textové přílohy přesahující úctyhodných 200 stran. Čtenář si tak může ověřit způsob Kovaříkovy interpretační práce s prameny, která je někdy mírně psychologizující. Také řadě badatelů, kteří se tématem budou zabývat v budoucnu, Kovařík ušetřil cestu do archivu a studium němčiny. Tuto přílohu, která je vlastně jakousi edicí pramenů včetně vysvětlující ediční poznámky, ponecháme laskavému čtenáři, aby se jí dle své volby prokousal (doporučujeme, aby rozhodně nevynechal Sabinův pamflet *Obrana proti lhářům a utrhačům*) a pojdme se podívat na samotnou studii.

Kovařík v úvodu konstatuje, že k Sabinově donašečství bylo sneseno již dostatek důkazů a o jeho vině není pochyb. To ostatně velmi pregnantně dokumentuje v kapitole shrnující a hodnotící literaturu k případu Sabina nazvané „Jak byly odhalovány důkazy o Sabinově konfidentsví.“ Z tohoto důvodu se Kovařík zaměřil na rekonstrukci „národního soudu“ nad Sabinou alias udavačem Romanem z léta 1872, jenž byl dosud opomíjen.

O autorově hloubce ponoru do tématu a erudici nemůže být pochyb. Velmi zdařilá je především pasáž nazvaná úvodní poznámky, kde Kovařík

načrtá záměr své studie. Vše další je již „jen“ detailní rozpracováním zde podaného základního schématu.

Nespornou Kovaříkovou předností je, že na rozdíl od řady profesionálních historiků, umí psát čtivě. Sabinův případ by se v jeho podání mohl stát až detektivním příběhem. Bohužel ve snaze být „objektivní“ dává Kovařík velmi často promlouvat pramenům a na řadě míst je tak pouhým komentátorem a spojovatelem dlouhých citovaných pasáží. Přestože má při výběru citací šťastnou ruku a celková struktura studie je velmi dobře promyšlená, je text poněkud přehlacen detaily. Navíc řada problémů se jakoby neustále vrací, i když z posunuté perspektivy. Možná méně by bylo více.

Kovařík začíná ve svém líčení tzv. Petardovou aférou, tj. událostmi spojenými s výbuchem bomby před budovou pražského policejního ředitelství v roce 1869, která sama o sobě není podstatná, důležitá je spíše následná dohra v podobě žaloby Sabiny na šéfredaktora vídeňského časopisu *Vaterland*, který označil Sabinu v souvislosti s touto aférou za policejního agenta. Sabina soud vyhrál a uhájil svoji pozici vlastence, demokrata a liberála, jednoho z nejdůležitějších představitelů mladočeského křídla národní strany.

Paradoxně titíž lidé, kteří Sabinu při této příležitosti obhajovali a vypovídali v jeho prospěch, se v roce 1872 sešli na popud Julia Grégra, aby konfrontovali Sabinu s dokumenty, které byly vyneseny z policejního ředitelství a ztotožňovaly Sabinu s agentem Romanem. Sabina svoji vinu přiznal a jeho bývalí přátelé mu zřejmě dali na vybranou: buď oni věc zveřejní nebo Sabina odejde do vyhnanství. Sabina skutečně Prahu opustil, ale až v okamžiku, kdy o agentu Sabinovi referovaly nejdříve vídeňské a následně české deníky. Rozhořčený Sabina následně zažaloval účastníky „národního soudu“ a právě dokumentace soudního vyšetřování, které bylo nakonec zastaveno, je hlavním pramenem, z něhož Kovařík vychází při rekonstrukci průběhu „národního soudu“. Kovařík si dále všímá okolností zveřejnění Sabinova odhalení v tisku, konstruuje hypotézy o tom, kdo a proč vynesl materiály z policejního ředitelství. Naznačuje, že celá záležitost mohla být v režii vídeňského ministerstva vnitra resp. státní bezpečnosti. Snad právě proto, tvrdí, nebylo vyšetřování okolností „národního soudu“ ukončeno, ale odloženo ad acta.

Mírně neústrojně působí zařazení dalších kapitol, jež jsou zřejmě rozpracováním autorových předchozích textů zveřejněných při jiné příležitosti (viz ediční poznámka s. 351). Nicméně právě tyto kapitoly dokazují, že Kovaříkův styl je jeho velkou předností. Kapitola „Epilog: Tajemství smrti“, ve které se řeší, kdy a kde vlastně v listopadu 1877 Sabina zemřel, potažmo kde bydlel, vede až k úvahám o Sabinově narození. Zde mimo jiné asi nejkouzelnější překlep (vedle férového soudu a *Neue Freu Presse*), když Kovařík

píše, že Sabina věřil, že se narodil roku 1911. V této kapitole je též dobře patrná slabina prací založených na „nových faktech“. Faktum v historii není dáno, ale je vždy interpretačním konstruktem, v lepším případě vycházejícím z kritického přístupu k pramenům. Při užití nových pramenů, a v takto známé a problematické kauze obzvláště, je velmi nesnadné nepodlehnout určitému „okouzlení prameny“. Je běžné, že prameny (a to i prameny úřední povahy s čísly jednacími, o hlášeních konfidentů ani nemluvě) si protirečí, a proto je velmi obtížné dostat se k jádru věci. Od určité doby (a pro 19. století to jistě platí), není ani možné využít všechny prameny, jež mohou být k dispozici. To lze v této souvislosti ilustrovat například využitím pramene z policejní evidence pobytu osob v Praze, kterou Kovařík překvapivě nezmiňuje. Podle pobytové přihlášky, uložené v Národním archivu ve fondu Policejní ředitelství-konskripce, Sabina v roce 1858 udal, že se narodil v roce 1814 (matrka udává 29. prosinec 1813) a od roku 1868 až do své smrti bydlel v dnešní Jungmannově ulici čp. 774. Na místo, kde podle protokolu zemřel 9. listopadu, se rodina oficiálně přestěhovala až 19. listopadu 1877.

Kapitola „Měřítka viny“ odmítá teorie o tom, že by Sabinova udání byla neškodná, že by Sabina takřkajíc vodil policii za nos. Naopak Sabinova činnost poškozovala nejen konkrétní osoby, ale především český politický tábor jako takový. Kapitola „Varující stín“ je jakýmsi přehledem literárně-psychologických úvah o Sabinově motivaci ke konfidentské činnosti, která osciluje od Sabinovy prodejnosti k libidem podmíněnému exhibicionismu.

Na závěr se vraťme k úvodní pasáži knihy nazvané „Proč národní soud právě dnes?“ Kovařík zde aktualizuje kauzu Sabina s poukazem na obecnější princip vyrovnání se s udavači, kteří, ač umělecky velmi cenní tvůrci a politicky angažovaní jedinci, hráli (a někdy i ryze z finančně-existenčních důvodů) roli aktivních spolupracovníků státního bezpečnostního aparátu, roli zrádců. Nelze než souhlasit s Kovaříkem, že soudit tyto lidi bylo, je a bude obtížné, a často se jejich „soudci“ nevyhnou pochybnostem a pocitům marnosti.

Kovařík, Petr: Národní soud nad zrádcem Karlem Sabinou. Nová fakta, policejní a soudní dokumenty, výpovědi svědků. Modrý stůl, Praha 2010, 360 s.

Josef Borovička.
Osudy českého historika ve 20. století
 / Mikuláš Čtvrtník /

V roce 2009 vyšla v nakladatelství Academia v edici Paměť kniha Jiřího Lacha *Josef Borovička. Osudy českého historika ve 20. století*. Jiří Lach se v předkládané monografii věnuje životním osudům historika a archiváře Josefa Borovičky (1885–1971) od jeho narození až po jeho smrt v době začínající normalizace. Jednotlivé kapitoly postupují chronologicky podle etap, jež kopírují dějiny českých zemí: doba do r. 1918 spjatá mimo jiné s Borovičkovým působením v zemském archivu; první republika spojená s Borovičkovým působením na ministerstvu školství, při zakládání Státní archivní školy, v zemském archivu a na Univerzitě Komenského v Bratislavě (řádným profesorem zde od r. 1936); období 1938–1948, kdy Borovička figuroval jako řádný profesor Masarykovy univerzity v Brně, po válce pak chvíli jako ředitel Archivu Ministerstva vnitra po Jaroslavu Prokešovi a učitel na Vysoké škole politické a sociální; doba po únoru 1948 spojená s ústupem Borovičky z veřejného života a s jeho čtyřletým vězněním, dále etapa Borovičkova života po jeho návratu z vězení r. 1954. Až poslední, sedmá kapitola „Dílo Josefa Borovičky – tři exkurzy“ se zabývá třemi vybranými podstatnými tématy, jimž se Borovička ve své vědecké činnosti věnoval (F. Palacký, T. G. Masaryk, francouzská revoluce a Napoleon).

Docent Jiří Lach (*1971), od roku 2009 děkan Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci, patří mezi historiky s bohatou zahraniční zkušeností. Vedle základny na Katedře politologie a evropských studií olomoucké univerzity studoval na Central European University, vyučoval na různých amerických univerzitách, krátce také na Vojenské akademii Spojených států ve West Pointu, na univerzitě v Jeně v Německu pak přednášel evropské politické systémy a historiografii. Co se týče jeho badatelského zaměření v oblasti historiografie, zaměřuje se Jiří Lach převážně na dva historiky: Josefa Šustu a Josefa Borovičku. K oběma vydal již řadu studií a k oběma také jejich monografie. Borovička se dočkal zpracování ve zde recenzované publikaci, která je zároveň Lachovou prací habilitační. K Josefu Šustovi je to pak anglicky psané stručné pojednání *Josef Šusta 1874–1945. A History of a Life – A Life in*

History (Olomouc 2003), jež se dočká pravděpodobně v letošním roce také české podoby jistě v rozšířenější podobě pod názvem *Josef Šusta (1874–1945). Český historik evropského rozhledu* v nakladatelství Argo.

Lachova monografie k Josefu Borovičkovi představuje výborně pramenně založené dílo (fondy Archivu Akademie věd ČR, Archivu hlavního města Prahy, univerzitní archivy Karlovy univerzity, Masarykovy univerzity, Univerzity Komenského, Literárního archivu PNP a další). Velmi cenné je využití dosud nezpracovaného fondu Josefa Borovičky v Literárním archivu PNP. Silnou stránkou monografie je pak zařazení Borovičkova života a tvorby do obecného kontextu tehdejšího života vědeckého a univerzitního. Jiří Lach se mimo jiné nevyhýbá problematice otázky kolaborace českých historiků v době druhé světové války i po únoru 1948. Věnuje se známému obvinění, které po druhé světové válce vznesl Borovička na dosavadního ředitele Archivu Ministerstva vnitra Jaroslava Prokeše. Borovička podle Josefa Kollmanna, na něž se také Lach odvolává (s. 157–160), zcela nespravedlivě a pravděpodobně také z důvodu snahy obsadit post ředitele Archivu Ministerstva vnitra obvinil Prokeše z kolaborace v době Protektorátu. Spíše než že by Lach přednesl vlastní hodnocení záležitosti, odvolává se na svědectví a hodnocení situace od Josefa Kollmanna. Co se týče poúnorové kolaborace historiků, Lach problematizuje vůbec samotnou kategorizaci na kolaborující a nekolaborující s režimem, upozorňuje na konkrétních příkladech na nejasné přechody mezi těmito dvěma skupinami (s. 183–187). Sleduje v této souvislosti Borovičkovo poválečné učitelské působení na Vysoké škole politické a sociální (s. 188–192) a v poúnorové době do Borovičkova zatčení r. 1949 jeho pozici interpretuje jako částečné přizpůsobení se požadavkům režimu při zachování odkazu předválečného myšlení.

Někteří čtenáři by možná mohli postrádat akcent na Borovičkovo dílo, ovšem autor sám na počátku práce zdůrazňuje, že jeho zájem se bude soustředit především na „životní příběh historika“ (s. 10). Část pozornosti však autor věnuje Borovičkovu dílu, především historickému. Vedle Borovičkových zásluh na poli historie stojí však určitě také za zmínku jeho přínos i pro oblast archivnictví a archivní teorie, konkrétně především co se týče organizace archivní práce. Podnětné jsou Borovičkovy úvahy o archivních korespondentech.¹ Borovička patřil k jejich zastáncům a považoval za nešťastný krok, když český zemský sněm roku 1865 zamítl návrh na jejich jmenování. Tím byla podle něj zasazena těžká rána možnému rozvoji české archiv-

1 Borovička, Josef: *Samospráva a archivnictví v Čechách*. Praha 1914, s. 5–7.

ní organizace. Archivní korespondenti, čili „dopisující členové zemského archivu“, měli dle Borovičky představovat v jistém smyslu výkonný orgán zemského archivu. „Měli by za úkol pátrati ve svých kruzích po listinách a jiném historickém materiálu v celých Čechách a získavati jej pro zemský archiv.“² Nejen že by vyhledávali archiválie roztroušené porůznu po celé zemi, nýbrž Borovička zdůrazňoval, že by zároveň „mohli buditi historický smysl, úctu a lásku k starým písemnostem v nejširších vrstvách a tím připravit půdu pro náležitou organizaci archivní, neboť víc než zákonná opatření chrání archivy bdělé vědomí o jejich ceně.“³ Tato slova jsou dle mého názoru platná také pro dnešní dobu. Borovička zde pomyslně „uhodil hřebíček na hlavičku“. Především ti, kdo pracují na poli předarchivní péče, dobře vědí, jak obtížná jsou jednání s původci. Často nepostačuje ani vědomí zákonných povinností, které by původce měl dodržovat. Nejdůležitější a zároveň ovšem nejobtížnější je přesvědčit původce, že dokumenty jím produkované mají velký význam, že je smysluplné tyto dokumenty dobře pořádat již u něj samotného a následně je předávat do příslušného archivu. Souhlasím zde zcela s Josefem Borovičkou, že pro účinnou a kvalitní spolupráci s producenty archiválií je toto „bdělé vědomí“ o ceně archiválií tím nejpřípadnějším a současně velmi často utopickým požadavkem. Podobné otázky vztahující se k archivnictví i teoretickým otázkám s ním spjatým jsou však mimo záměr uvedené knihy a je tedy pochopitelné, že se jich autor dotýká jen okrajově.

Lach svou monografií docílil zasazení Josefa Borovičky a jeho díla do obecného dobového kontextu. Nesoustředí se primárně na analýzu Borovičkova díla. Důraz klade na sledování životních osudů Borovičky ve vztahu k obecnému dějinnému vývoji, který chápe jako podmínku, za níž se utvářelo Borovičkovo dílo. Základní směřování monografie Jiří Lach shrnul v posledním odstavci knihy: „V posledních osmnácti letech v české historiografii nejednou zazněl hlas o tom, že bez poznání dějin vlastního oboru může současné dějepisceví jen obtížně dosáhnout evropské či světové úrovně. Domnívám se, že nedílnou součástí studia dějin historiografie je vedle analýzy vědeckého díla také poznávání podmínek, v nichž historik tvoří a pracuje. Naším spisem jsme chtěli doložit toto vnější klima na příkladu jednoho z opomíjených dějepisců – na Josefu Borovičkovi.“ (s. 267). Důraz na sledování vnějších vlivů, podmínek, které určovaly charakter Borovičkova života a díla, se projevuje také v Lachově tvrzení v závěru práce, že totiž „tyto okolnosti mají stejný a za určitých podmínek podstatnější vliv než-li dějepiscovo vnitřní ustrojení“ (s. 257). Podobně v úvodu Lach o své koncepci

2 Tamtéž, s. 5.

3 Tamtéž, s. 6.

ci monografie píše, že jí jde o zmapování „působení *externích faktorů na historikův život a zprostředkovaně také na jeho tvorbu.*“

Badatelská cena knihy Jiřího Lacha nespočívá pouze v představení dosud spíše opomíjeného Josefa Borovičky, nýbrž čtenářovi je zároveň představena širší freska o stavu a charakteru českého dějepiscectví především první poloviny 20. století. Autor ukázal velký přehled v literatuře a orientaci v otázkách, které tehdy řešila historická věda. Lachův *Josef Borovička* tak znamená nesporný přínos recenzované knihy pro poznání českého dějepiscectví i archivnictví ve 20. století.

Lach, Jiří: Josef Borovička. Osudy českého historika ve 20. století. Academia, Praha 2009, 348 s.

Aleš Skřivan ml.: Československý vývoz do Číny 1918–1992

/ Pavel Dufek /

Dějiny jsou nekončícím příběhem lidského snažení. Znalost minulosti může výrazně napomoci plánování budoucích činů a ušetřit jednotlivcům, korporacím i státům mnohdy nejen námahu při uskutečňování jejich úmyslů, ale především vyvarovat se chyb, které by mohly ztížít dosažení jejich cílů, ba zničit celé jejich snažení.

V současné době je Čína bezpochyby státem, který svými ekonomickými výsledky nejen přitahuje pozornost široké veřejnosti, ale ovlivňuje právě kvůli velikosti své průmyslové i zemědělské produkce světové dění hospodářské a politické. Kniha Aleše Skřivana ml., která je vlastně jeho habilitačním spisem, se zabývá, jak vyplývá z jejího názvu československým vývozem do Číny. V prvé řadě je nutno upozornit na to, že název je poněkud nepřesný. Ačkoliv se většina díla vskutku týká československého vývozu do Číny v době, kdy Československo existovalo, tedy v letech 1918 až 1992, její záběr je širší: Líčení událostí v knize začíná logicky přiblížením vztahů Rakousko-Uherska s Čínou před 1. světovou válkou, na něž pak navazovala ČSR, a to nikoli bez potíží, které jsou velmi dobře zobrazeny, a končí popisem toho, jak se nově vzniklá ČR a její podniky vypořádávaly s dědictvím po zaniklém Československu na sklonku 20. století a v prvním desetiletí 21. století. Autorův úmysl pojednat vývoj obchodních vztahů naší vlasti s Čínou vlastně v celém 20. století je nutno ocenit zvláště proto, že výsledek se jeví zcela zdařilý, a také proto, že Aleš Skřivan ml. tak na zvolené hospodářsko-politické materii ukázal, že dějiny vlastně nemají žádný trvalý přerыв a že tudíž události minulé vždy ovlivňují budoucí děje.

Z hlediska metodologického je práce logicky rozčleněna do dvou velkých částí: V první části knihy je zkoumáno období, v němž oba obchodní partneři – Československo a Čína – byly v podstatě tržními ekonomikami, se všemi výhodami i omezeními, která s tímto uspořádáním byla spojena. Ve druhé části je analyzováno základní téma knihy v době, po jejíž valnou část byla pod politickým tlakem v obou státech zavedena dominantní státní kontrola hospodářství, resp. přímo jeho bezprostřední řízení státními a stranickými

orgány. Obě části mají obdobnou, ale nikoli stejnou strukturu. Před analýzou československého vývozu do Číny autor v obou částech nejprve popisuje stav a vývoj československé vývozu jako celku v obou obdobích. Z autorova zkoumání vyplývá, že export do Číny nebyl pro Československo životní záležitostí, ani v období 1. republiky, ani v období po 2. světové válce, ale nebyl zároveň v celkovém objemu vývozu zcela marginální položkou. V první části je pak přiblížen vývoj čínského hospodářství mezi svržením čínského císařství a nastolením komunistické vlády v celé Číně, ve druhé části obdobnou funkci plní popis zahraničního obchodu komunistické Číny mezi lety 1949 a 1989. Po těchto rámcových kapitolách, které jsou však pro pochopení dalšího výkladu nutné, následují v obou částech dvě z historiografického hlediska stěžejní kapitoly. Nejprve je zařazena pečlivá analýza československého vývozu do Číny ve sledovaných obdobích, v níž jsou zkoumány příčiny proměn objemů i sortimentu vyváženého československého zboží, tedy právní rámec vývozu, způsoby plateb a úvěrování, a výsledky vývozu do Číny pro československé hospodářství jako celek i jeho odraz na našem vnitřním trhu. Pak následuje v obou částech kapitola pojednávající o působení československých podniků na čínském trhu. Čtenářsky jsou to kapitoly, při zachování autorova vědecky střízlivého přístupu, nepřitažlivější. Je v nich totiž pojednáno o úmyslech a plánech jednotlivých výrobců a dodavatelů a dále o potížích, se kterými se při jejich uskutečňování v Číně setkávali, což může být mnohdy instruktivní i pro naše současné podnikatele zajímající se o vývoz do Číny. Jako podnik nejvíce zainteresovaný v předválečném i poválečném období na čínském trhu vychází z těchto kapitol plzeňská Škodovka, následována brněnskou Zbrojovkou, Vítkovickým horním a hutním těžářstvem a ČKD. Autor výslovně upozorňuje, že o mnohých obchodech těchto výrobců je obtížné zjistit přesné a úplné údaje, poněvadž jejich náplní byly dodávky zbraní a střeliva, což se takřka vždy různě tajilo a zakrývalo, nemluvě o tom, že se tajily jejich objemy a složení. Naproti tomu na základě zkoumání pramenů dospěl k závěru, pravidelně v zahraničním tisku se objevující tvrzení, že v meziválečném období byla Škodovka předním dodavatel zbraní, nemá oporu v pramenech. V souvislosti se zbrojními dodávkami i vývozem civilního zboží je zajímavý autorovo zjištění, že vlastně jen firma Sellier&Bellot vyrábějící střelivo nevykazovala v Číně z meziválečného období žádné neuhrazené pohledávky. V období po 2. světové válce i v době po pádu komunistického režimu v Československu to byla zřejmě opět Škodovka (po část této doby působila pod různými názvy a byly do ní začleněny jí před 2. světovou válkou nepodléhající výrobní závody), která díky širokému sortimentu své výroby a v některých oborech i velikosti strojů (elektrárenské turbíny)

byla největším československým a českým vývozcem do Číny. V obou kapitolách pojednávajících o čínských obchodech jednotlivých československých výrobců se ovšem zároveň vyjevuje největší potíž při zkoumání zahraničního obchodu Československa, zvláště v období po roce 1948, a to nejen s Čínou, kterou je to, že nejsou zachovány v alespoň částečně uceleném stavu písemnosti jednotlivých podniků zahraničního obchodu. Aleš Skřivan ml. se s touto nesnází sice na přijatelné úrovni vynaložením zřejmě nesmírného úsilí vyrovnal, ale právě proto je nutno litovat toho, že nemohl, až na výjimky, pracovat s prameny vzniklými činností PZO. Při jeho znalosti věci by se totiž v těchto písemnostech daly určitě nalézt mnohé jednotlivosti, kterými by bylo možno doložit na konkrétních příkladech potíže, se kterými se dodavatelé do Číny v minulosti setkávali, a s jejichž obdobou se pravděpodobně budou setkávat naši vývozci i v budoucnu. Tyto prameny, zřejmě již nenávratně ztracené, by též bylo možno využít k tomu, aby snáze rozbily iluze a uvedly na pravou míru ne vždy dostatečně podložená tvrzení, jež se objevují v mediích při debatách o vývozu do Číny. Ohledně prezentací obchodů s Čínou v našem tisku a jeho vnímání širokou veřejností, které autor zařadil do své práce, jsou až úsměvné jím uváděné citace z Rudého práva z roku 1928 o *pobouření...v celé jižní Číně proti československé vládě* kvůli dodávkám zbraní ze Zbrojovky do Číny (s. 137). Méně úsměvné je pak, při znalosti předchozího vývoje obchodu mezi Československem a Čínou, jak je představen v knize, číst o postojích českého tisku k výstavbě elektrárny Šen-tchou. Z uvedených postojů, výroků a citací mnohých novinářů totiž plyne, že o historii tohoto obchodu a o podstatě dodávek do Číny a jejich významu pro jednotlivé dodavatelské podniky, jakož i o jejich národohospodářských dopadech, neměli naši žurnalisté, a i mnozí ekonomové, hlubšího ponětí (s. 316 až 319).

Po uveřejnění této knihy Aleše Skřivana, ml. je ovšem jasné, že pokud bude od nynějška někdo vyslovovat dalekosáhlé soudy o obchodu Česka s Čínou, a nebude ji znát, jeho prohlášení bude možno bez dalšího přejít. Pramenná základna, kterou autor využil je totiž velmi široká – zahrnuje nevydané prameny naší domácí provenience (AMZV, NA, MZA, podnikové archivy), provenience britské (The National Archives, London – Foreign Office), a také, což je nutno vysoce ocenit, i provenience čínské (The Second Historical Archives of China, Nanjing) a množství pramenů vydaných a získaných na bázi oral history. Samozřejmostí je též využívání velkého objemu sekundární literatury. V samotném textu i v přílohách je množství ilustrativních tabulek a grafů, jejichž sestavení si určitě vyžádalo velké úsilí. Fotografická příloha působivě dokládá, jaké výrobky a zřízení byly (především Škodovkou) do Číny v průběhu 20. století dodávány. Z hlediska uživatelského

je však škoda, že v knize není zařazen jmenný a místní rejstřík. Autor, jak již bylo uvedeno výše, dovedl svou práci až na práh současnosti – nenovější jím uváděná statistická data se týkají roku 2008. Vyznění jeho díla není nijak optimistické, ba naopak, narušovány a vlastně i bořeny jsou jím mnohé iluze ohledně možností vývozu do Číny. Závěry, k nimž Aleš Skřivan, ml. ve svém díle dospěl, jsou však natolik dobře pramenně podloženy, že jsou jen stěží zpochybnitelné.

Skřivan, Aleš ml.: Československý vývoz do Číny 1918–1992. Scriptorium, Dolní Břežany 2009, 486 s.

Studie o rukopisech

/ Václav Bartůšek /

Mezi česká recenzovaná periodika patří i sborník *Studie o rukopisech*, který od roku 1962 vydává Akademie věd, nejdříve, Československá akademie věd, v současnosti Archiv Akademie věd ČR (spojený s Masarykovým ústavem) a Komise pro soupis a studium rukopisů. Řada sborníků se sice věnuje na první pohled zdánlivě úzké a specifické problematice, ale dlouholetá praxe potvrdila nezastupitelnost tohoto periodika v kolekci našich historických časopisů a sborníků. Prokázal to i vznik monografické řady, kde se naši vynikající odborníci věnují od roku 1995 seznamování širší odborné a vědecké veřejnosti s nejdůležitějšími dosud nezpracovanými kolekcemi památek z dějin nejstarší i starší literatury v českých zemích. V posledních dvou svazcích z řady sborníků s původními i materiálovými články i zprávami se nacházela celá řada vynikajících studií k některým velmi důležitým rukopisům a jejich výzkumům, jako např. středověký plenář z Načeradce nebo pařížský fragment latinského překladu Kroniky tak řečeného Dalimila a celá řada dalších. Domnívám se tedy, že je vhodné připomenout alespoň dva nejnovější svazky tohoto sborníku a alespoň jeden z nejnovějších monografických svazků.

Studie o rukopisech, Sv. XXXVII-XXXVIII, 2007-2008, Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v.v.i., Komise pro soupis a studium rukopisů, 192 s.

Dvojčíslo *Studie o rukopisech*, Sv. XXXVII-XXXVIII, 2007-2008 bylo zaměřeno především na české středověké rukopisy. V úvodní studii *Husitský výklad žalmů v rukopise Národní knihovny ČR XIII G 25* se věnoval její autor Jindřich Marek srovnání této ve středověku velmi oblíbené památky s jinými podobnými díly blížeícími se době vzniku zkoumaného rukopisu a jejich obsahové analýze, včetně uvedení jeho podrobného standardního textu i vyobrazení některých důležitých stran z něho i jiných v článku pro srovnání uvedených památek.

V tomto čísle *Studií o rukopisech* byla věnována velká pozornost středověkému plenáři z Načeradce na Podblanicku. Zaujal hned autory dvou studií. V první z nich *Středověký plenář z Načeradce* nás s touto památkou seznamuje podrobněji z kodikologického hlediska Stanislav Petr, jeden z největších znalců z oboru starších literárních dějin. Na základě odborného standardizovaného popisu i dostupných pramenů a literatury se snažil upřesnit

dobu vzniku této pro region velmi významné památky. Popisuje vývoj, současný stav i kompozici této památky, která má pro Načeradec i význam narativního historického pramene kvůli charakteru zde dochovaných poznámek. Zachycují většinou dějiny městečka v raném novověku, zejména do třicetileté války. Autor studie upozorňuje, že plenář z Načeradce patří mezi desítku nejstarších dochovaných diecézních misálů v českých zemích. S některými z nich ho na konci své studie i stručně srovnává. V krátké příloze je uveden popis rukopisu, repertoár dochované části načeradeckého pelnáře a dvě obrazové přílohy. Druhá studie *Výzdoba misálu z Načeradce* je od Pavla Brodského, významného historika umění, který se tématice umělecké výzdoby rukopisů věnuje celý život. Rukopis zařazuje Brodský mezi památky se skromnější výzdobou. Věnoval se především Kánonovému obrazu na fol 11 vb. a iniciálám rukopisu, jak dokládá i barevná obrazová příloha studie na s. 49 a 50 dvojčísla.

V další následující studii „*Strahovský druhý*“ *rukopis Knihy Tovačovské DF V 11 (Doplňky k soupisu rukopisů Knihy Tovačovské VI.)* přináší Irena Zachová nové poznatky k dějinám této památky z oblasti právnických rukopisů. Rukopis je pozdním opisem kvalitní předlohy (asi kol. r. 1500), avšak může mít velký význam, pokud by se připravovala nová edice celého díla. Poněkud jiného charakteru než většina studií ve sborníku obsažených je rozsáhlejší práce Viktora Kubíka *Studie k umělecko historické terminologii středověké knižní malby*, která se především věnuje akantovému listu v iluminaci středověkých rukopisů a je doplněna názornými výtvarnými přílohami. Rukopisným památkám z raného novověku ve Francii, hlavně památníkům (*alba amicorum*) s bohemikálními vpisky se věnuje studie Marty Vaculínové *Památky v Národní knihovně v Paříži*. Mezi nimi se např. nachází také památník Fridricha Falcého a jeho otce.

V osobní vzpomínkové rubrice sborníku přibližuje Pavel Spunar osobnost pražského historika, archiváře a editora Jaroslava Eršila (20. 1. 1926 – 18. 11. 2008), vydavatele Husových spisů. Na vědeckou práci Zdeňka Šolleho vzpomínal Miroslav Šmidák. Po několika recenzích uzavírala celý sborník bibliografická příloha *Česká literatura kodikologická XXXII.*, kterou připravuje Marta Hradilová.

Studie o rukopisech, Sv. XXXIX, 2009, Masarykův ústav a Archiv Akademie věd ČR, v.v.i., Komise pro soupis a studium rukopisů, 400 s.

V roce 2009 bylo číslo Studií o rukopisech věnováno památce vynikající české medievistky a klasické filoložky PhDr. Anežky Vidmanové, CSc. († 25. 7. 2010), rozené Schmidtové, znalkyně středověké literatury a editorky spisů mistra Jana Husa. Ta měla v roce svého úmrtí oslavit své významné

životní jubileum. Proto jí byly věnovány první dvě kratší vzpomínky v úvodu – *In memoriam Anežky Vidmanové* od právního historika Jiřího Kejře a *Femina doctissima* od významného medievalisty Pavla Spunara. V tomto svazku Studií o rukopisech, Sv. XXXIX/2009 lze najít poměrně velké množství studií rozmanitého obsahu.

Vzhledem k většímu počtu a obsahu příspěvků se především zaměříme na články z oddílů články a materiály. Ve studii *Tabulae, tabulae ecclesiae* se po poměrně delší analýze snažila její autorka Zdeňka Hledíková vysvětlit vývoj pojmu kostelních desek (*tabulae ecclesiae*) zhruba od konce antického Říma ve 4. století našeho letopočtu až do současnosti. Největší důraz se klade na středověk a důklady o nich v evropských rukopisech. Autorka dospěla k závěru, že sousloví *tabulae ecclesiae* mohlo mít ve středověku dokonce i tři významy. Jednak to mohly být předchůdci kostelních desek a později i informačního systému vývěsek. Odlišným typem pak byly seznamy osob zahrnutých v příslušném kostele do stálého liturgického připomínání z nichž se postupem času mohl vyvinout i určitý druh freskové výzdoby. Svým účelem v nich pokračují raně křesťanská martyrologia a jsou svou formou nástupci antických fasti (kalendářů – schématismů). Jako třetí varianta se mohlo jednat o víčko církevní pokladny.

Nedávno obnovený a do Národní knihovny v Praze získaný rukopisný zlomek rozebírá a hodnotí Viktor Kubík ve studii *Poznámky k původnímu stylu, dataci a lokalizaci vzniku Pařížského fragmentu latinského překladu Kroniky tak řečeného Dalimila*. S tímto zlomkem, který autor studie řadí okruhu italské boloňské knižní malby 20. nebo 30. let 14. století. Mezi pravděpodobné objednavatele rukopisu latinského překladu kroniky může být zařazen i Karel IV. Tato i další hypotézy potvrzují, že rukopis představuje velice důležité dílo, nejen pro naše země, ale i Itálii a je spojen i s působením a vystoupením Lucemburků v Evropě. Studie je doplněna černobílými obrazovými přílohami i zahrnuta do barevné přílohy v textu.

Husitskému rukopisu o přijímání pod obojí se věnovala Helena Krmíčková ve studii *Artibus pro comunione sub utraque specie Jakoubka ze Stříbra*. Středověký historický spis, na který upozornil již vynikající osvícenský piaristický historiograf P. Gelasius Dobner a S. Catharina velmi podrobně analyzuje a hodnotí Marie Bláhová ve své studii *Annales historiam regni Bohemiae et urbis Pragensis ab anno 1278 usque ad 1399 illustrantes*. Ve studii *Středověké učení o lásce v humanistickém hávu? Andreas Capellanus, jeho traktát De amore a rukopis pražské Národní knihovny XIV E 29* přináší Lenka Jiroušková k výzkumu rukopisu z konce 15. století. Rukopisům Jednoty bratrské z konce 15. století se ve své studii *Dva neznámé rukopisy k počátkům Jednoty bratrské v benediktinské knihov-*

ně v *Seitenstetten* Dušan Coufal. „Urbář“ kláštera augustiniánů-eremitů v Pivoni v knihovně *Angelica* v Římě podrobně popsali a zhodnotili Stanislav Petr a Irena Zachová.

Pak následovaly dvě materiálové studie. Astronomickými rukopisy z počátku 15. století se zabývala práce Aleny Hadravové *Ke středověké recepci mýtů o vzniku souhvězdí (Traktát o uspořádání stálic v rkp. Praha, NK XXVI A3)*. Rozborem právních rukopisů Mikuláše Puchníka z českých zemí přelomu 14. a 15. století a jejich srovnáním s dalšími rukopisy podobného charakteru z oblasti střední Evropy se zabýval Dominik Budský v článku *Processus judicialis secundum stillum Pragensem Mikuláše Puchníka*. Práce vycházela především z výzkumů v zahraničních knihovnách. Po oddíle drobných článků, kde je možno připomenout alespoň stať Marty Vaculínové *Alba amicorum Pavla z Jizbice*, která se vázala k dosud neznámému dílu humanistického básníka nebo článek Pavla Brodského *Iluminované rukopisy Stadtbibliothek v Budyšině*. Sborník uzavírá několik recenzí a zpráv z vědeckých konferencí.

Řadu monografií by v tomto výběru mohl zastoupit katalog dlouhohletého renomovaného badatele a našeho předního znalce této problematiky, za něhož je v současné době pokládán Stanislav Petr, jak to dokládá i zde zveřejněná kodikologická i knihovědná monografie o jednom z nejvýznamnějších knižních souborů v českých zemích.

Stanislav Petr, Soupis rukopisů knihovny při farním kostele svatého Jakuba v Brně. Studie o rukopisech, monographia, Sv. XII, Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v.v.i. Praha 2007, XCIV, 588 s.

S podporou grantu č. 404/05/0122 uděleného Grantovou agenturou ČR vyšla jako monografické dílo Studií o rukopisech v roce 2007 zajímavá kniha, která obsahuje soupis celkem 127 rukopisných svazků. Soupis sestavil a k vydání připravil dlouholetý pracovník a zkušený odborník z Masarykova ústavu a Archivu Akademie věd České republiky Stanislav Petr. Po krátké předmluvě (na s. V.), kde Ivan Hlaváček, předseda Komise pro soupis a studium rukopisů, zdůraznil význam této práce pro další studium a bádání v různých odvětvích historických věd, následoval úvod – obsáhlejší pojednání *Rukopisný soubor knihovny při farním kostele svatého Jakuba v Brně* (s. VII–XXX), které napsal autor tohoto soupisu. Úvodní část byla přeložena do němčiny (s. XXXI–LX) a doplněna o Seznam pramenů a literatury (s. LXI–XCIV). Do rejstříku zařazena nebyla. Dočteme se zde nejen o historii farní převážně rukopisné knihovny při kostele sv. Jakuba od 1. třetiny 13. století až do současnosti, ale i o původu a obsahu knih. Velmi často se jednalo o misály a další knihy užívané při církevních obřadech. Od dubna 1931 je knihovna depnována v Archivu města Brna (fond V3 – Svatojakubská knihovna). Autor se

zabývá také katalogy knihovny z 18. a 19. století. Rukopisný fond obsahuje hlavně knihy z vrcholného a pozdního středověku od 12. do přelomu 15. a 16. století. Z mladšího období (sc. 17. a 18. století) pocházejí pouze tři liturgické rukopisy. Ve dvou z nich můžeme najít rozepsané mešní party. Třetím spisem je inventář svatojakubského hudebního archivu. Kromě liturgických spisů se můžeme setkat i s komentáři k Biblii, případně i k dalším teologickým spisům, modlitbám, pomůckám pro orientaci v literatuře, filozofickým textům apod. Z knihovnického hlediska je velmi zajímavý výskyt velkého počtu knih se řetězy přikovanými přímo na jejich vazbách, tzv. libri catenati, což asi prozrazuje, že poměrně drahé rukopisy sloužily již od doby svého vzniku zejména ke vzdělávacím účelům a byly dosti často čteny. Některé rukopisy se např. používaly při výuce žalmů ve farní škole, která zde byla připomínána již roku 1298. Při svých analýzách a rozborech vycházel autor i z archivních pramenů uložených především v Archivu města Brna a v Moravském zemském archivu v Brně.

Nejrozsáhlejší částí díla je pochopitelně samotný *Katalog rukopisů* (s. 1–410). U každého ze 127 zde uvedených rukopisů uvádí autor kromě jeho pořadového čísla a knihovní signatury (jejich řada je přerušovaná) i podrobný popis, při němž se zaměřuje hlavně na výzdobu, písmo i na stav (poškození) rukopisných svazků v souladu s podrobným standardním popisem rukopisů. Uvádí rozčlenění rukopisu i incipity podchycených skladeb. K jednotlivým titulům uvádí zpravidla i veškerou jím zjištěnou dostupnou literaturu. Na základě popisu můžeme získat téměř přesnou představu o každém z rukopisných svazků, i když jejich obsah bývá občas nesourodý např. různé dopisy i literární žánry v tomtéž rukopise. Jsou zde pochopitelně podrobně analyzovány vlastnické údaje a další poznámky a glosy vepsané později na samostatné strany rukopisů. U údajů z literatury se můžeme dočíst také, zda došlo k vydání díla nebo jeho části v dřívější době.

Nakonec za *Katalogem rukopisů* následují speciální rejstříky k němu, obrazová příloha, ediční poznámka a obsah. Prvním z rejstříků je Konkordance signatur na s. 413–422. Na s. 423 následuje Rejstřík chronologický a na s. 424 jsou uvedeny Datované rukopisy. Latinské incipity tvoří poměrně rozsáhlý soupis na s. 425–471. Německých incipitů je uvedeno 11, české pouze dva (na s. 471). Potom následuje Rejstřík sekvencí (s. 472–477) a Rejstřík hymnů (na s. 478–482. Po Rejstříku ikonografickém na s. 483 a 484 uzavírají celý blok Rejstřík jmenný a místní (s. 485 – 512) a Rejstřík věcný (na s. 513–530). Potom na s. 531 – 578 následuje obrazová příloha, kde je celkem 101 většinou barevných vyobrazení s jejich seznamem na s. 579–583. Seznam použitých zkratk se nachází na s. 585 a 586 a ediční poznámka o stranu dále. V obra-

zové příloze je možno vidět několik současných i historických snímků k dějinám knihovny i kostela sv. Jakuba v Brně, zbytek většinou tvoří ukázky z rukopisů knihovny, zejména jejich výzdoba, vazby (i se řetězy a kováním) filigrány apod.

Rovněž o tomto katalogu lze bez nadsázky konstatovat stejně jako o jeho předchůdcích, že je klíčem k čerpání z těchto vzácných historických pramenů, největšího dochovaného celku rukopisů na území dnešní České republiky, pro významné obory historie. Vždyť zde kromě informací z literárních nebo hudebních dějin nebo historie umění a teologie můžeme např. najít i poznatky např. z dějin lékařství a přírodních věd, práva a mnohých dalších oborů kulturních dějin.

Pro úplnost lze ještě dodat, že zatím posledním svazkem vzešlým z této řady monografií, kde se počítá v budoucnu se zpřístupňováním dalších důležitých rukopisných souborů, je práce Pavla Brodského: *Katalog iluminovaných rukopisů Strahovské knihovny. Studie o rukopisech, monographia Sv. XIII, Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky, v.v.i. Praha 2008, 319 s., zaměřený především na dějiny a problémy starší knižní malby.*

Studie o rukopisech XXXVII–XXXVIII, 2007–2008, 192 s.; Studie o rukopisech XXXIX, 2009, 400 s.; Petr, Stanislav: Soupis rukopisů knihovny při farním kostele svatého Jakuba v Brně. Studie o rukopisech. Monographia, Sv. XII. Praha 2007, XCIV + 588 s.

Hugh A. Taylor: Imagining Archives

/ Mikuláš Čtvrtník /

Představovaná kniha je souborem studií v českém prostředí nepříliš známého, v anglicky mluvících zemích však naopak proslulého Hugh A. Taylora (1920–2005), významného archivního teoretika a myslitele posledních desetiletí. Taylor, původem Angličan, působil ve své domovské zemi na různých institucích (Leeds Public Libraries, Liverpool Public Libraries, County of Northumberland, University of Newcastle-upon-Tyne). Roku 1965 se přestěhoval do Kanady. Zde nejprve spoluzakládal Provincial Archives of Alberta, posléze stál u zrodu Provincial Archives of New Brunswick. Na počátku sedmdesátých let přešel do tehdejšího Public Archives of Canada (pozdější National Archives of Canada, dnes Library and Archives Canada), kde vedl Historickou sekci (posléze přejmenovanou na Archivní sekci). Hugh A. Taylor výrazně podporoval v polovině sedmdesátých let založenou Association of Canadian Archivists a její nový vědecký časopis *Archivaria*. Posléze působil v provinčním archivu Nova Scotia a věnoval se také archivnímu vzdělávání. Pořádal archivní kurzy v rámci National Archives of Canada a přednášel na University of British Columbia (School of Library, Archival and Information Studies). Taylorovo archivní působení symbolicky vyvrcholilo koncem sedmdesátých let, kdy zastával funkci prezidenta Society of American Archivists (1978–1979).

Ač zde anotovaná kniha byla vydána již roku 2003, její nadčasový význam vybízí k připomenutí i dnes. Hugh Taylor formuje výrazným způsobem současné archivní myšlení především v anglicky mluvícím světě a českému prostředí je prakticky neznámý. To je také důvod, proč tato recenze na knihu upozorňuje. *Imagining Archives* představuje jedinečný soubor nejvýznamnějších Taylorových studií publikovaných porůznu od konce šedesátých do konce devadesátých let 20. století. Dílo navazuje na předcházející sborník příspěvků k poctě Hugh Taylora s názvem *The Archival Imagination: Essays in Honour of Hugh A. Taylor* (ed. Barbara Craig, Ottawa 1992). Zde představovanou knihu uvádějí dvě studie Gordona Doddse (*Hugh Taylor: The Far-Away Archivist*) a Terryho Cooka (*Hugh Taylor: Imagining Archives*), jež současně představují velmi dobrý vhled do Taylorova myšlení. Následují samotné Taylorovy studie, které jsou uzavřeny pozoruhodným doslovem, vlastně určitou

osobní zповědí Taylora-archiváře (*Afterword: On Reflection and Imagination*). Zároveň ke každé studii Taylor připojil nově krátké zamyšlení (nazvané vždy *Reflection*, 2000), jež jednak osvětluje tehdejší kontext vzniku studie a současně také jeho dnešní pohled na pojednávané téma. Editoři správně upozorňují, že tato forma autorovy nové reflexe vlastního díla, mnohdy spojená s novými otázkami a myšlenkami, není příliš častá. Objevuje se sice v předmluvách k novým vydáním starších děl, ovšem zde je obsaženo něco navíc. Jednotlivá zamyšlení zakončují zvlášť každou studii. Obvykle čítají více než jednu tiskovou stranu a nejsou pouhým resumé dané stati. Jsou to spíše jakási meta-zamyšlení nad vlastními úvahami o několik desetiletí starších. Ukazuje se na nich dobře, že Taylorovy původní studie rozhodně nepozbyly na aktuálnosti ani dnes.

Hugh A. Taylora by bylo možné nejpřiléhavěji označit zřejmě jako archivního myslitele. Terry Cook jej považuje za „prvního filozofa archivu“ (*philosopher of archives*) a Taylorovo psaní charakterizuje termínem „filozofie archivu“ (*philosophy of archives*). „An archival philosophy involves digging deeper into the meaning of archives, looking at what they signify, searching their mythical and emotive dimensions as much as their rational and artifactual ones.“¹ Taylorovy studie představují spíše obecné zamyšlení nad povahou a smyslem archivů, archivnictvím, dokumentů než konkrétní metodiku archivní práce. Autor se táže po smyslu a podstatě archivářovy činnosti (studie *Towards the New Archivist: The Integrated Professional; The Archivist, the Letter, and the Spirit*), po možném vztahu archivnictví a ekologie, respektive po „archivní ekologii“ (*Recycling the Past: The Archivist in the Age of Ecology; The Archivist, the Letter, and the Spirit*). Zamýšlí se nad otázkou důsledků zavádění nových technologií na archivy a jejich uživatele (*Chip Monks at the Gate: The Impact of Technology on Archives, Libraries, and the User*) a obecně i na celou společnost (*Opening Address to the „Documents That Move and Speak“ Symposium*). Neobvyklým způsobem se věnuje oblasti archivního výběru/hodnocení – *appraisal* (*The Totemic Universe: Appraising the Documentary Future*).

Recenzovaný soubor článků editoři příhodně uzavřeli takřka meditaivní pozdní Taylorovou studií nazvanou *The Archivist, the Letter, and the Spirit*.² Jedná se do určité míry o osobní autorovu zповěď nejen ve vztahu k archivnímu řemeslu, nýbrž dotýká se smyslu lidského života vůbec. Taylor se zamýšlí nad postavením člověka ve světě a v přírodě. Lidé se dnes nacházejí

1 Cook, Terry: Hugh Taylor: Imagining Archives. In: Hugh A. Taylor: Imagining Archives. Essays and Reflections by Hugh A. Taylor, s. 18.

2 Původně vydána in: *Archivaria* 43, 1997, s. 1–16.

dle autora na rozcestí. Na jedné straně stojí tlak konzumní civilizace, technického pokroku apod., který hrozí tím, že se naše planeta stane takřka neobyvatelnou. Taylor upozorňuje na rizika s tím spojená a vnáší do debaty hledisko ohleduplnosti k přírodě, k přírodním zdrojům dané komunity, obce, města. Člověk si má být vědom své spojitosti s univerzem, Kosmem.³ Toto hledisko přenáší autor i do oblasti samotného archivnictví. Současné archivy, ať již národní, regionální, městské apod., jsou definovány na principu moci, autority, na základě právních vymezení a politického rozhodnutí. Taylor naopak vychází z hlediska diametrálně odlišného. Měli bychom archivy vnímat s ohledem na to, jakým způsobem se utvářela území, která jsou nyní obývána lidmi, s ohledem na hory, řeky, rozvodí, lesy. Měli bychom brát v potaz přírodní zdroje, které poskytují lidem stravu, oblečení, přístřeší apod.⁴ Dle autora tedy nemáme archivy a jejich vymezení (geografické i jiné) myslet pouze v pojmech, které produkuje legislativa a politická moc, nýbrž je třeba brát ohled na tzv. bioregiony, na prostor, který sami utváříme a po kterém chceme, abychom se v něm cítili dobře. Mezi archiválie tak dle Taylora spadá také orální historie, folklór, rodinné archivy apod.⁵

Ve všech svých úvahách Taylor vykračuje nad technickou stránku věci. Jeho studie, ať se již zabývají rolí archiváře na konci 20. století, novými technologiemi atd., se vždy táží řekněme filozofujícím způsobem po obecnějším

- 3 „A fully holistic view of our responsibility for documentary heritage cannot be achieved without a spiritual dimension beyond the teeming thoughts generated in the mind by the ego, through meditation and silence in the belief that our ultimate context is the Creator, whereby every form of life is interconnected through communication within the Cosmos. It is in this context that we must make our decisions as archivists, for which we will receive guidance in a number of ways.“ Tamtéž, s. 1.
- 4 „If we look at the boundaries of the mandates of national, provincial, and municipal archives, they are quite clear: boundaries of power and authority determined by treaties and legislation. On the map, most of them are straight lines, which bear little relationship to the land they divide; they are the result of political decisions. Now consider the way in which the territory of native peoples has been determined over time with reference to mountains, rivers, watersheds, wildlife, forest, soil, and coastline, the weather, and other natural resources which provide food, clothing, and shelter. All this gives them an abiding sense of place, in contrast to our tradition of movement, mastery, exploitation, and excessive consumption, with all the familiar threats to life that this implies.“ Tamtéž, s. 13.
- 5 „First we must think in terms of our bioregion, its extent and its boundaries, and this will require not only those maps produced by government and industry, but citizens exploring and making an inventory of the resources of their district, city, or whatever, and mapping them as a means of empowerment and persuasion in the drive to make our place more habitable-“reinhabiting space,“ as it is called. All this information, including oral history, folklore, and the archives of families, businesses, and institutions will find a natural home in the community archives where all can feel and experience a dynamic heritage experience in which they can be personally involved, and which will be passed down to their descendants.“ Tamtéž.

smyslu – po smyslu archivnictví vůbec, po účelu, pro který máme zachovávat dokumenty pro budoucí generace, po proměně individua i společnosti pod náporom nových komunikačních prostředků apod. Domnívám se, že úvahy tohoto typu jsou i pro české archivnictví potřebné a inspirativní. Rozšiřují perspektivy, ze kterých lze pohlížet na historický pramen, dokument, na smysl a podstatu archivní práce.

Taylor, Hugh A.: Imagining Archives. Essays and Reflections by Hugh A. Taylor. Ed. by Terry Cook and Gordon Dodds. Society of American Archivists, Association of Canadian Archivists in association with The Scarecrow Press, Lanham, Maryland and Oxford 2003, 254 s.

Doležal, Jakub: Strípky z mozaiky protektorátní společnosti

/ David Hubený /

Léta druhé světové války, odboje, kolaborace, jakož i politických a vojenských střetů po právu již dlouhá desetiletí zkoumají historici z mnoha rozličných úhlů a výsledky svých výzkumů zveřejňují v různých odborně a literárně kvalitních textech. Předložená kniha Jakuba Doležala, odchovance zesnulého profesora Jana Kuklíka st., patří k tomu nejlepšímu, jak po čtenářské, tak i vědecké stránce, co se v poslední době na téma protektorátu, jeho všedních i dramatických dnů, napsalo.

Jakub Doležal při popisování let 1939–1945 na Sedlčansku nepoužil běžný historikův postup s rozdělením na tradiční kapitoly politický vývoj, odboj, hospodářství, školství..., nýbrž přistoupil k použití mnohem náročnější formy několika desítek mikrosond, v nichž se zabývá jednak osudy vybraných „typických“ představitelů protektorátní společnosti, na nichž vykresluje jeden či více lidských osudů, ale zároveň přidává hutnou informační dávku o organizačních a všeobecných charakteristikách daného problému. Čtenář tudíž vidí jednoho konkrétního člověka, ale zároveň se mu dostává informace, jak to obvykle vypadalo i v jiných částech sedlčanského okresu, resp. protektorátu. Je pochopitelné, že takový postup si také vyžádal, aby autor nastudoval základní díla k té které problematice státní správy, hospodářství atd., ale také aby vyzpovídal zbývající pamětníky, či alespoň vytěžil jejich písemně zachycené vzpomínky. Tato heuristicky náročná činnost se odrazila na impozantním množství prostudovaných archiválií, vzpomínek a literatury. Veškerá tato snaha by však vyšla naprázdno, kdyby nebyla čtenáři předložena v literárně vytríbeném slohu, s patřičným nadhledem, schopností odhadnout proporce jednotlivých jevů, ale i s přihlédnutím k schopnostem a možnostem tehdejších aktérů, jejich chyb, motivů, ale i aktů odvahy a projeveného lidství.

Autor se nejprve logicky zabýval známými figurami z předválečné doby. Hledáčku houževnatého badatele se nevyhnul okresní hejtman, šéf místní odbočky úřadu práce, starosta, velkostatkář, nezbytný hostinský, pošťák, sokol, hasič, lékař, ale též představitel národa studentského s jeho věčným pro-

tivníkem – učitelem. Vedle představitelů státní správy, jako byl například železničář či četník, nechybí ani duchovní, jejichž některá vystoupení vskutku udivují odvahou, stejně jako důvěrou v jejich ovečky. Obzvláště kouzelně působí výjev z kázání, kde farář po nacistickém útoku na SSSR líčil, která údajně nechal Napoleon razit mince s textem: „Bože, Ty jsi pánem na nebi a já na zemi!“ Tehdy mu prý jeden jeho přítel minci poslal s poznámkou: „Bůh Ti vzkazuje, že Tvoje jsou záda a jeho důtky!“ (s. 129) Vedle těchto běžných postav mírového života, však přibývají též zjevy čistě válečného a protektorátního charakteru: zásobovací tajemník kolaborant, odbojář, totálně nasazený, člen Civilní protiletecké ochrany a příslušníci pronásledovaných menšin, tj. Židů a Cikánů. U většiny z nich je rigorosně postupováno podle výše naznačené metody: je-li to možné, jsou vypsány v úplnosti osudy jednotlivce či jeho dalších druhů a pak je pojednáno o této skupině v globálu. V případě rolníka a mlynáře jsou tak představeny základní problémy válečného zemědělství, v případě totálně nasazeného zase život v „reichu“. V případech hodných zřetele je těmto kategoriím věnována větší a důkladnější pozornost, jako např. u partyzánů, kolaborantů nebo velitele místního praporu Obrany národa. Jediná výtku padá na adresu kapitolky Četník. Byly jim věnovány pouhé čtyři strany, i když by si jistě zasloužili větší pozornost, nejen za činnost během protektorátu, či lépe jak mnozí z nich skálopevně věřili „protenokrátu“, ale i během květnového povstání. Pravda, i mezi nimi se však našli černé ovce. Ovšem byli to pak četníci, kteří napomohli odchycení této škodné, neboť povětšinou velmi dobře věděli, kdo psal udání atd. Na tomto místě jistě stojí za připomenutí, že dokonce i někteří představení Němci zadržovali udavačské dopisy, popř. intervenovali ve prospěch svých českých známých. Nejkurioznější je asi případ jednoho pošťáka, který po celou válku kontroloval dopisy ze svého rajónu, zadržoval a uschoval všechna udání, která pak veřejně rozdál několik dní po osvobození (s. 110).

Velmi vhodně je na závěr publikace připojeno několik osob, které souvisí se závěrem války: německý voják, revolucionář, americký voják a rudoarmějec. Stejně jako u výše jmenovaných skupin, jsou i u těchto zdůrazněny jejich různosti podle představitelů – někteří jsou vylíčení jako zlí mizerové, jiní jako slušní lidé. K chování posledně jmenovaných, kteří se zejména po roce 1989 stali oblíbeným terčem, přistupuje k jako všem ostatním skupinám a konstatuje: „*Někteří vojáci se chovali k civilistům přátelsky, jiní povýšeně a nevlídně*“ a pokračuje citací kronikáře z obce Kňovice: „*O chování ruské armády musím říci, že to byli jenom lidé, lidé s dobrými i špatnými vlastnostmi*“ a uzavírá soudem otrlého veterána první světové války: „*Já se divím, že o tom někdo mluví. Když jsme byli my za 1. světové války někde, chovali jsme se hůř!*“ (s. 285)

Lidskosti a čtivosti celé práce pomáhají četné humorné i mrazivé příběhy osob, které by snad ani romanopisec nedokázal vymyslet, např. kterak kotláři rozstříleli jeden nákladní vlak vskutku nebezpečných obrněnců, ovšem z říše zvířat – želv. Tito tvorové se pak bleskurychle rozšířili po celém okolí (s. 215).

Pisatel knihy v jejím úvodu uvádí, že naše schopnost poznání je krajně omezená a že z reality vždy vnímáme a chápeme pouze střípky. Proto i svoji práci pojal jako mozaiku střípků z protektorátní společnosti. Ve výsledku se mu však podařilo vytvořit pozoruhodné dílo, které významně obohacuje naše poznání protektorátu Čechy a Morava.

Doležal, Jakub: Střípky z mozaiky protektorátní společnosti. Německá okupace a její konec v politickém okrese Sedlčany (1939–1945). Státní okresní archiv, Příbram 2009–2010, 304 s.

František Hoffmann: Iglaviensia

/ Pavla Jirková /

Životní jubileum Františka Hoffmanna (*1920), které oslavil v loňském roce, se stalo vítanou příležitostí k vydání rozsáhlého souboru iglaviensí z pera tohoto litomyšlského rodáka. Profesní i osobní život F. Hoffmanna v letech 1950–1970 je však spjat s Jihlavou a do roku 1968 zejména se zdejšími městským archivem. Úvodní pasáže o „muži, který propadl kouzlu Jihlavy a její minulosti“ se chopil I. Hlaváček a mimo jiné zde na jihlavský archiv pamatuje slovy: „Bohatý tradicí, bohatý pramenným materiálem.“ (s. 10). Vlastní vzpomínky F. Hoffmanna na působení v Jihlavě jsou v úvodu práce psány z pozice „nehistorika“, na což upozorňuje sám autor.

Soubor studií „Iglaviensia“, jak zní podtitul předložené knihy „František Hoffmann devadesátiletý. Výbor studií a článků“, tedy představují sebrané články a drobné práce zmíněného autora, zaměřené na dějiny Jihlavy. Editory knihy sem byly zařazeny jak studie, k jejichž publikování došlo již před několika desetiletími ve formě příspěvků k dílčím tématům v různých periodikách (Vlastivědný sborník Vysočiny, oddíl věd společenských, Historie a vojenství, Sborník Matice moravské, Brno v minulosti a dnes, Studie o rukopisech, Folia historica Bohemica, Pražský sborník historický, Umění), nebo jsou čtenářům k dispozici vůbec poprvé, protože dosud existovaly pouze v rukopise. Přetištěny jsou zde též komentáře k událostem let 1968–1969, jejichž původní zveřejnění na stránkách jihlavského deníku Jiskra bylo tehdy příčinou k nucenému vzdání se ředitelské pozice F. Hoffmanna v jihlavském archivu a dále odchodu z Jihlavy v roce 1960. Volnou součástí recenzované knihy je i komentovaná bibliografie F. Hoffmanna, jednotlivé články popularizačního a příležitostného charakteru a obrazové přílohy dokumentující mimo jiné bohatství fondů uložených ve Státním okresním archivu Jihlava. V souvislosti s grafickým pozadím recenzované knihy je třeba zmínit celkovou úpravu provedenou Evou Bystrianskou, a dále malíře Gustava Kruma, jehož kresby doprovázejí i další Hoffmannovy práce o dějinách Jihlavy. Z kresby, která je uvedena na obálce knihy, například jasně vystupují typické kontury průčelí kostela sv. Jakuba, zachyceného malířem v rozestavěné podobě.

Souhrn nejzajímavějších dějinných událostí, ke kterým došlo v královském městě Jihlavě v minulosti, podává F. Hoffmann v textu „Co dala Jihla-

va našim zemím“. Tento příspěvek vlastně otevírá celý oddíl „*Studie a články*“ v představované knize a původně byl otištěn v roce 1968 ve Vlastivědném sborníku Vysočiny, oddílu věd společenských.

Zvláštní význam připadá Hoffmannovu zájmu o jihlavský místopis v 1. polovině 15. století. V knize je přetištěn rukopisný text datovaný k roku 1956, nazvaný „*Jihlava v první polovině 15. století. Topografická studie k modelu Jihlavy pro Krajské muzeum v Jihlavě*“. Podle něj byl již tehdy vypracován model města Jihlavy dodnes uložený v Muzeu Vysočiny v Jihlavě. Tato studie byla též stavebním kamenem pro vznik obsažné monografie „*Místopis města Jihlavy v první polovině 15. století*“ publikované v roce 2004, čemuž předcházelo vydání edice „*Rejstříky městské sbírky jihlavské z let 1425–1442*“.

Pozornost F. Hoffmanna věnovaná otázkám technického, příp. urbanistického a architektonického, rázu dokládají další příspěvky presentované v „*Iglaviensích*“. Vedle topografického rozboru je jím stručná historie jihlavského vodovodu, městského opevnění nebo článek o městském stavebním řádu z roku 1270. Autor například dokládá, že vodovod v Jihlavě byl vybudován jako jeden z prvních v českých zemích. Zmínka o něm je dochována v privilegiu moravského markraběte Jošta z roku 1389 (s. 151–152). Jihlavský vodovod představoval podle F. Hoffmanna dokonce první záležitost svého druhu na Moravě, vodovod v Brně vznikl téměř o třicet let později (s. 149, 151).

Tematika spjatá s kulturními dějinami města Jihlavy je v „*Iglaviensích*“ dokumentována více příspěvky. Jedná se o text věnující se historii divadla v Jihlavě a minulosti divadelní budovy nebo svatoprokopským skladbám v jihlavském misálu ze 14. století. Další článek, který se zabývá barokní freskou *Přepadení Jihlavy roku 1402* na zdi minoritského kostela Nanebevzetí Panny Marie, byl již v roce 2003 zveřejněn v časopise Umění. Skutečnost hospodářské prosperity Jihlavy v 16. století v souvislosti s rozvojem zdejšího soukenictví a kloboučnictví se zase odráží v obsahu článku o kupecké knize vídeňského obchodníka Jana de Monte z roku 1573 (s. 209–216). Původ a datace zmiňované kupecké knihy byly nově ozřejměny až v průběhu pořádání fondu *Městská správa Jihlava do roku 1848*, resp. úředních knih a rukopisů zde uložených. Článek proto mohl být publikován již v roce 1965 na stránkách Sborníku Matice moravské.

Zájem o středověké dějiny je v případě F. Hoffmanna spjat především s obdobím husitství (viz zejména text o Basilejských kompaktátech uzavřených v Jihlavě) a dále s problematikou mincovnictví v Jihlavě a českých zemích vůbec. Mezi další iglaviensia byla zařazena i studie o opisu brněnských střeleckých statut z roku 1499. Statuta brněnského bratrstva sv. Šebestiána

se dochovala v Jihlavě, která si je z Brna nejspíše vyžádala pro vlastní potřebu a činnost jihlavských střelců.

Rozsáhlejší práce F. Hoffmanna jsou od 90. let 20. století publikovány v podobě jednotlivých monografických titulů (vedle výše zmiňovaných také např. *Listy a obrazy z minulosti Jihlavy: od počátků do roku 1848* nebo *Popravčí a psanecké zápisy jihlavské z let 1405–1457*). Nyní již máme k dispozici i Hoffmannova iglaviensia drobnějšího rozsahu, a to v uceleném souboru, z nichž mnohé se staly přímými podklady pro problematiku zpracovanou v obsáhlejších dílech tohoto autora. Zásluha na přípravě a publikování „Iglaviensí“ náleží jak vydavatelům (Moravský zemský archiv v Brně – Státní okresní archiv Jihlava a Statutární město Jihlava), tak P. Dvořákovi, jemuž podobně jako u dalších děl F. Hoffmanna k dějinám Jihlavy vděčíme za redakční práci.

Hoffmann, František: František Hoffmann devadesátiletý. Výbor studií a článků. Iglaviensia. Moravský zemský archiv v Brně - Státní okresní archiv Jihlava - Statutární město Jihlava, Jihlava 2010, 463 s.

Seznam autorů

PHDR. VÁCLAV BARTUŠEK, PH.D.

Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; vaclav.bartusek@nacr.cz

MGR. JAN BÍLEK

Masarykův ústav – Archiv Akademie věd ČR, Gabčíkova 2362/10,
182 00 Praha 8; bilek@mua.cas.cz

MGR. JANA BÍLKOVÁ

Pedagogická fakulta UHK, Hradecká 1227/4, 500 11 Hradec Králové;
jana.bilkova@uhk.cz

MGR. MIKULÁŠ ČTVRTNÍK

Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; mikulas.ctvrtnik@nacr.cz

PHDR. EVA DRAŠAROVÁ, CSC.

Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; eva.drasarova@nacr.cz

PHDR. PAVEL DUFEK, PH.D.

Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; pavel.dufek@nacr.cz

MGR. FRANTIŠEK FRŇKA

Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; frantisek.frnka@nacr.cz

PHDR. MIROSLAV GREGOROVÍČ

Vrútecká 2764/1, 141 00 Praha 4; gremir@email.cz

MGR. DAVID HUBENÝ

Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; david.hubeny@nacr.cz

MGR. PAVLA JIRKOVÁ, PH.D.

Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; pavla.jirkova@nacr.cz

MGR. PETR KARLÍČEK

Státní okresní archiv Děčín, Dlouhá jízda – zámek 1253, 405 02 Děčín 1;
karlicek@soalitomerice.cz

PHDR. LENKA KLOČKOVÁ

Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; lenka.klockova@nacr.cz

MGR. PAVEL KOBLASA

Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; pavel.koblasa@nacr.cz

PHDR. ZDEŇKA KOKOŠKOVÁ

Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; zdenka.kokoskova@nacr.cz

PHDR. KAREL KOUCKÝ

Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; karel.koucky@nacr.cz

MGR. RENATA KUPROVÁ

- Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; renata.kuprova@nacr.cz
MGR. ZUZANA LOUBET DEL BAYLE
55 Rue Paul Barruel, 75015, Paris; zloubet@yahoo.com
MGR. ZORA MACHKOVÁ
- Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; zora.machkova@nacr.cz
PHDR. PETR MAREŠ
- Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; petr.mares@nacr.cz
PHDR. MICHAELA MUNKOVÁ
- Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; michaela.munkova@nacr.cz
PHDR. MARKÉTA NOVOTNÁ
- Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; marketa.novotna@nacr.cz
MGR. JARMILA PEŠKOVÁ
- Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; jarmila.peskova@nacr.cz
PHDR. OLGA POSPÍŠILOVÁ
- Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; olga.pospisilova@nacr.cz
PHDR. KAREL ŘEHÁČEK
- Státní oblastní archiv, Sedláčkova 44, 306 12 Plzeň; rehacek@soaplzen.cz
MGR. MONIKA SEDLÁKOVÁ
- Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; monika.sedlakova@nacr.cz
DAGMAR SPÁČILOVÁ
- Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; dagmar.spacilova@nacr.cz
MGR. LIBOR SVOBODA, PH.D.
- Ústav pro studium totalitních režimů, Siwiewcova 2, 130 00 Praha 3;
libor.svoboda@ustrcr.cz
PHDR. ING. MILAN VOJÁČEK, PH.D.
- Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4; milan.vojacek@nacr.cz
PHDR. KLÁRA WOITSCHOVÁ, PH.D.
- Katedra pomocných věd historických a archivního studia FF UK,
Nám. Jana Palacha 2, 116 38 Praha 1; woitschovaklara@seznam.cz

PAGINAE HISTORIAE

SBORNÍK
NÁRODNÍHO
ARCHIVU
19/2011

Vedoucí redaktorka:

Eva Drašarová

Redakční rada:

Emilie Benešová, Jan Kahuda, Vlasta Měšťánková

Redakční kruh:

Václav Babička, Marie Bláhová, Waclaw Gojniczek, Tomáš Kalina,
Jana Konvičná, Jiří Křesťan, Zlatoše Kukánová, Lenka Matušíková,
Sheilagh C. Ogilvie, Jaroslav Pažout, Zdislava Röhnsner, Vladimír
Růžek, Monika Sedláková, Alexandra Špiritová, Vlasta Valeš

Lektorace jednotlivých příspěvků:

Marta Dandová, Aleš Fetters, Hana Hrachová, David Hubený, Drahomír
Jančík, Anastázie Kopřivová, Petr Kreuz, Jiří Křesťan, Zlatoše
Kukánová, Petr Maťa, Karel Müller, Jaroslav Pažout, Jiří Pernes

Překlad a úprava německých resumé: Zdislava Röhnsner

Překlad a úprava anglických abstraktů: Sheilagh C. Ogilvie

Grafická úprava, sazba, návrh obálky: David Stecker, Andrea Černá

V roce 2011 vydal Národní archiv, Archivní 4, 149 01 Praha 4.

<http://nacr.cz/E-publ/paginae.aspx>

Tisk: Národní archiv

Vydání první

Počet stran: 425

Náklad: 300 výtisků

ISBN 978-80-86712-98-7 ISSN 1211-9768